

Руслан Қапба

**ПЛАТОН БЕБИА
ИПСАЗААРЕИ ИРӘИАМТАҚӘЕИ**

Актәи ашәкәы

Апқәынтшәкәттыжкырта
Ақәа 2015

ББК 84(5Абх) 6-44
К, 20

Қапба, Р.Хә.
К, 20 **Платон Бебиа.** Ипсазаареи ирөиамтақәеи.
Апхәынтшәкәтыйжырта. Ақәа, 2015. – 536 д.

Ари аусумта CC0 1.0 ала иарбоуп.
Алицензия ахфылаа шәахәапшырц азы шәтал:
<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.ru>

© Апхәынтшәкәтыйжырта, 2015
© Қапба, Р.Хә., 2015

Прошедшего не существует, пока будут
существовать книги.
Э. Булвер-Литтон

Ученая литература спасает людей от невежества,
а изящная – от грубости и пошлости.
Н. Г. Чернышевский

АИАХЬАНТА

«Сара акыр исцәзыудағуп схазын ажәа ахәара»¹ – ҳәа ифуеит Платон Бебия иғымтақәа актәи атом злааиртуа апхъажәа «Ахылаба» дахыналагатәккәз. Ари ахшығозцара дарбанзаалак изгыры акыр атсанакуеит. Уи зегъ рапхъязагыры ахзырымгара ауп хытхыртас иамоу, изтәыштыроу, настыры апстазааратә шығағқәа ишәаны, изаны, иразаны ишеихгатәу аазырпшүа феноменуп. Нацәқәкыла ҳпоет Платон Бебия итәи ҳхәозар иахъауажәраанза инапы итъітхьюо ипоезиатә, ипрозатә сахъаркыратә ғымтақәа ирыпшаахъеижъети краатуеит иара ихазы изымхәо ажәа зхәаша апхъағағқәа, алитетураттаағағқәа, акритикқәа, аттарауаа. Ари уағ дзеңгәирғұ фактуп, иагынасыпуп Платон Бебия изы маңара акәымкәа ҳ-Дырмит ду зқырқы ирхәйхәыз, адоухатә псымчхара ғәғәа зхаңтаз ҳмилағт сахъаркыратә литература азғы.

Апхъағ гәйраз, иуцәйзом Платон Бебия ибағхатәра еицамк иарғиаз иғымтақәа ихъадырпшыз, ирыпшааз азәи зласакәу ала, анцәа ду исатәеишшозар, истаххеит иара ихазы изымхәо ажәа – ипстазаареи ирғиамтақәеи рыттаара ирызку – ахәара. Ииашоуп, ари еиپш атакпхықәра ҳарак зтаху аус-пшыя аналы алакра, сара сакәым исеиҳау изынгыы иғәғызуацоуп, избанзар, уи ирғиаратә мәхакы ҭбаауп – ткааррацәала еилоуп, шамахак акәымзар, ихадароу алитетуратә жанрхкәа зегъы рәғи қәғиарала аус иуеит илытшәа иахъатәи хдоухатә культура ағиара апроцесс қайматла ианыпшыртә иагылубаартә, настыры нақ-нақ еиттагылоу ағар рыйзғы итоуру анырра қанаттарта еиپш.

Платон Бебия алитетуратә дунеинағ аханатә аахыс апъижәара зманы иаая ақлассикатә традициа, апсышшәала еиҳа уазааигәаны иухәозар,

¹Платон Бебия. Иғымтақәа. Актәи атом. Ашәкәтъыжырта «Алашара». Ақөа – 1995, ад. 5.

ақьабз иқәнүікәо, уи иамоу ахатә канонқәа ғазарыла зхы иззырхәо поетуп, прозаикуп. Убас шакәугұы, уи рөниафық иаҳасабала, дзықәнүікәо атрадиция, ахәақәа үъара дааитамтұзакәа ақаза дүкәа иалырдаз атыруа интаршәны ицо дреиуам. Абрағагы имоуп ихатә хағера шыңақәзырғәо истиль, информа, ажәакала, ирғиаратә процесс еиланарғахью индивидтәу ақазшьеизга, аңаафа. Платон Бебия изкны ажәа хатәра ухәарц азын улаңшхәа хашәараташәрыла иатданакыроу ухағы иааугароуп иара арғиарамға даныланы даауеижъети ҳмилат литература знысыз амға иамоу ақәғиарапқәа, настыны иабиңара иатданакуа ашәкәығағаңеи иарен рөымтәқәа идеиала, тематикала еигәышхәра ирымоу, иара убас ҳажәлар ирхыргаз ртоурыхтә пәтазаара үбара рныңшрағ излеиңшү излеиңшүм ғазшыа чыдақәас ирыдубало.

Арт ачыдарақәа зегын, ҳәарада акыр сұдырхәйцит, уимоу, слакфакуа сқартцеит, напы зласкыз аус салагару, саламгару ҳәа. Аха, еитасхәоит, атцихәтәан изгәағыт Платон Бебия ипәтазаареи ирғиамтәқәеи ирызку ашәкәы ағра, даеакала иухәозар, ғапхъа саталеит аиахъантә, иахъатыпу иназғап ҳәа ағәйгра сыманы.

Архъағ гәйраз, иухәар үлшоит, улакфакуазар, узталаz аидара уцәыхъантазар, уадызсалазеи, ухы зургәақуазеи, үқәрагь унахәапшны ашьшыхәа умтәои, настыны Платон Бебия ипәтазаареи ирғиамтәқәеи иуеиңьын итызтәаая ғалап, ҳлитературағ, анңәа икынштә, уажәы ақара иззықатдоу акадрқәа – азанаатуа ҳаманы иқамлағац ҳәа.

Логикала уахәапшузар, ағада ихәоу ахшығозцара – иахъиашоугұы ықоуп, ус еиңш ипсабаратәу ағәаанагара зоуз архъағ узиғаңом, аха иага убас ақәзарғы, аңыбааи атакпхықәреи зәху ируакуп, аус садзыпхъалаз, исзыргәғызыз афторқәа акы, сақәгәығитапсуа шәкәығаға ырыпәтазаареи ырғиамтәқәеи ырттаарағы исымоу апышәа хәйыцы. Әбагы, Платон Бебия итцафратә шықәсқәа раахыс ҳайбадыруеит, еишыңқәак реиңш ҳайбатахуп, ирғиамтәқәагы бзия ибаны срыпхъоит, акымкәа-иәбамкәа астатақәагы рзыскхъеит. Ихпахаз, иагъхадароу ҳмилат литератураз исымоу ағәадуреи абзиабареи роуп ҳпоет ду ипәтазаареи ирғиамтәқәеи тәааратә обиектны сәапхъа иқәзырғылаз ағәахәара сыйтаз, В. Шекспир дүззагы баша иаүиҳәаң абарт ахажәакғы: «Желание – отец мысли» – ҳәа. Ааи, арғиарағи атцаарағи ағәрагареи абзиабареи ирыцаркуа шъардоуп. Үрт ағбагы адырреи абзиабареи апышәеи ҳәаақәызтәо ируакуп.

Архъағ гәйраз, Платон Бебия изку ашәкәы атцаразы уажәазы уааи, ҳофыңғағы ҳаиңырныңшылап, ҳаиңырнысып уи арғиаратә пәтазаара ду ахъ дқылызгаз, акыр үъара зхы еиларсу амғаҳәастақәа. Үсқан имғашшо иаабоит абағхатәра змоу апоет, апразаң, аитагағ, апбулицист Платон Бебия дахынштаахью, хыңхыртақәас имоу, настыны үсқан бзия

ибаны ҳзыпхьо, итахдаауа исымтакәа еиҳагы иаҳзаангәахоит, еиҳагы рхы-ртыхәа зөлымхарыла еилаҳкаауа ҳқартсоит. Ус шакәу агәра ҳгаразы ажәа ахтап, ссымтә афырхатца хада ихата иғалалиршәо, ииасхью аамта. Уи ҳазызырфуа ҳөйнәххап апхъағ уаргы саргы. Үақа иаабоит апстазаара ду ахъ акылсразы, апстазааратә мәхәасҭақәа зақа илакътаз, еилытцыз, еила-лаз, ақыба-зыба рыцыз, насгы ахъ ахъакыз ухәа жәпакы.

АПСЫЗАРА ДУ АМФАХӘАСТАҚӘ

Аңсны атоурых адаńьакәа акыр згәйлоу қытоуп Мықә. Араńка жәынгывы-
ғанғы абжыууа иреизартан, рыйгәтыхақәа аахтны иахъырхәоз тыпсын.
Ус лахъынцас изаиоуз ақыта апшұзара икны иахъагоу мацаразғы ақәзам.
Уигыы, хәарада, ныррак ћанамтço иауňаху. Избанзар, араńка иаатуа апано-
рама зыбла хнамкыда, иамыргачамкыда! Зегъ рапхъаза улапш раахоит
зшъапқәа ирықәгыланы иаапшуа Панаф назлоу ҳашъха пагъақәа реи-
баркыра. Урт ырөрүцахаланы, шәапыцьапла рыйеталаханы ирытагылоу
апстакәа, аფхаакәа, лбаńка, архака аbaraқыатра зцу адгыл каршәрақәа,
арахә рхәиртакәа, амхурстакәа, абахчақәа, алағырз еипш ицқыза аилсны
ицо, азиасқәа Мықә, Дәаб. Арт зегъы еилаланы Ф.М. Достоевски иажәақәа
рыла иуҳәозар «адунеи еиқәзырхо» апшұзарала ирфычоит, иблахкыгахан
ићартцоит аңсуа қыта ссир Мықә.

Араńка игылоу аныха-баа амацарагы шаҳатра ауеит Мықә ақыта
Аңсны зегъы азы акыр зтазкуа атоурых ду шамоу, настыы уи ишалиау-
аз зыпсадгыл азы зхы иаменгзоз ауаа нагақәа. Мықә ицоз, имфапыргоз
ажәлар реизарақәа абжыууа рхатарнакцәа рнассанғыы, иќан Аңсны
ќыаќыа дүззә егъырт ақытакәа рөынтәи рхатарнакцәа рөаналадырхәуз,
иригу, ирыбзоу, изыргәмтца, ирықәыгәзәо анеибырхәоз. Аңсны
атыхәтәантәи ах Ҳамытбен Чачба 1866 шықәса кәыркәа мзазы
ипсыжрагы ғырпштәис иааугар алшоит. Убри инаркны «Мықә аныха-баа
амтдан, ашъха зиасқәа – Мықәни Дәаби ахъеилало аханы, ашта пшза ћалеит
абжыууа иреизартаны¹ ҳә баша ифум Платон Бебия ишәкәи «Мықә»
аќны. Асовет мчра анышъақәгылагы, лассы-лассы акәымзаргыы, Мықә
аштағ абжыууа имфапыргон реизарақәа Аңсны зегъы алархәны. Убас Нес-
тор Лакоба дызлахәыз атыхәтәантәи Мықә аштатәи абжыууа реизара
атәи хыхъ зызбахә ҳхәаз автор ишәкәағы ҳапхъоит: «Мықәаа изгәалашәо
рацәафу атыхәтәантәи абжыууа реизара. Үаńка Мина Барганғыиапхә
лықәгылара. Ари ахатцампхәыс ззырхәоз дреинан: ағапыц ғәгәагы ләан,
амалахазғы акы сацәшәап ҳә зхахъгы иааниуз, азә лакәмымыт. Аңсны
аихабыра рхатарнак Нестор Лакоба уи лыварағы дышгылағыы, тәға зма-
мыз ажәлар лхы нарықәкны иралхәон, ари аамта ғың иааиз ишыбзи-
оу, аха ари акәамхәаз ҳә иаңшырғаз штарбагоу, зыпсы злоу анхацәа

¹Платон Бебия. Мықә, ашәкәтъижырта «Алашара» Аћәа – 1992, ад. 157.

ағәйцәхәы инықәнартәо, зегыы ананамгацәа иреиңшхараны ишүөкү. Ҳара иаҳтаху зынза идаеакуп, шәгәышәенәнз, анхацәа!..»¹

Уи апхәйс еиғамс Мина Барганғыапчә лықәгылараз Нестор Лакоба ихәоит: Ҳатыр шлықәитдо, аха иахъатәи лықәгылара дышзадымгыло. Еизаз ажәлар ихырықнны иихәаз ажәа ду хиркәшоит абас: «Ҳара ҳзыштоугызыңсы злуу анхацәа рҶәирхәра акәзам, ананамгацәа ибағызга ршыапырықәыргылара ауп ҳәа».²

Абжыууаа реизара азбахә анаххәаҳ, исгәаласыршәарц стахуп Аңсны жәлар рпоет, академик Б. Шыныңқәба иажәақәа Мыңә ашта 1991 шықәсазы абжыууаа реизарағы иихәаз: «Шәйшишкәсала атрадициа ду змаз – Мыңә ақыта имфаңыргалоз абжыууаа реизара, 1937–1938-тәи ашықәс аиқәтәақәа иаадыркны, напы цәгъала иаћәирхъян ари, иашала ҳәдәжәозар, бжымхарак иағызан, аха иахъа уажәраанза шыақәыргылашьак, амамкәа иааиуан. Иахъа, абжыууаа рымасыра ракәым, апсуаа зегыы ртоурых ағы иаатит адаќыа өңүц.

...Иахъа Мыңә аштан имфаңысу Абжыууаа реизара, ачыда өазшыя шытнахит, ара иааиз Аңсны егырт араионқәа рхатарнакцәа рымасыра ракәзан, иахъа ҳара иаҳтааит асасцәа-дахъқәа, ҳәйиргъара ҳацеиғыршарц иаҳзааит, уажәы ааигәа Нальчик Адуунеизегтәи адига жәлар рконгресс иалахәыз атәйлақәа жәпакы рахъынта амхәцъыраа ирхылтцыз, ара икоуп урт асасцәа ирапгыланы иаҳзааизг, Ҥыңдаа ҳашыцәа:аћабардақәа, ачченцәа, аингәыштәа, ачеркъесцәа, абазинқәа, аидығақәа, ашапсығқәа. Ара икоуп ҳабацәа рыңсадгыыл Аңсны аабандаз ҳәа иағәйкуя иаҳзааиз Ҭыркәтәылантәи апсуаагы».³

Ағада зызбахә ҳҳәахъо Нестор Лакоба дызлахәыз абжыууаа реизара анцоз ағыны иссирыз, игәазырхагаз аапын мшқәа иреиуан. Еизаз зегыы, ҹыдала Мыңәаа ргәиргъара ҳәаак амамызт, дырттан иағыысасыз, иағыапшәымаз Аңсны Ахада Нестор Лакоба. Уи иажәа өәышкәа, иалкаақәа ажәлар ргәағы инеиуан, иағыытцуан, ирыдыркылон, избанзар, рхы аћара иғәра ргон, ирзеңгүз ақыны дызчөйз, иаргы уи идыруан ижәлар рәеңхъя ипату шыңа, акыр шыңхылнадоз. Араћа, ҳәарада, Аңсны ахада азакәан өңүц инаңтоз амчра еиңамызт апсуара ићанатоз анырра.

Ушакәу ахәоит алада иааизг абри афактгы.

Мыңә абжыууаа реизара анцоз Нестор Лакоба ажәа ииңтойт дкулакуп, абжыы имхуп ҳәа лахә-лахәы изышыклапшуз Ағзы Кадыр. Абар уи иихәаз:

¹Иара уа, ад. 157.

²Иара уа, ад. 157.

³Ацитата аагоуп Платон Бебия ишәћәы «Мыңә» аћынта, ад. 158.

«...Акулак ажәа сара исмахаң, иаанагогы сыйздыруам, настыры исзыштымхуа, абжы умхуп рхәеит, аха сара сыйцы танаңты, сыла аапшуанаты, сгәи еисуанаты, сыйфамахәәек еибганы сыйбжыса сақәнтиуп, аңғель азәгьы иззыымуц, ажәлар срылан, – срылоуп. Абри ак жәдүрәзарц ңашуп. Ани амал раңәа умоуп ҳәа сыйхыжәбааз атәгьы абас икоуп. Ишәңәйзом, ишәасхәоит аиаша, издыруагы шәраңәафуп, иаңы-иаңы ҳайбамбейт ҳара абраңа итәоу Мыңәа шәхаткы.

Ииашоуп, нхағык иаңасабала, схы сахашшаауа бзантык сыйкамызт, уажәгьы сыйкам. Аха исирхаз амал спаңәен сарен ҳмахәәала, ҳаңшың ала, ҳұйбаала иаахрхыз, иқаңтаз ауп, азәи ипхұаша зду аңғы ҳамамызт. Аха убас шакәугы, азакәан өңіц азы урт иуому – указарма, үзлагара, үдәқъян, ақырмыты ақыци рзырта азаудад, спа еиңаб Ҙемыр инапала иқаңтаз – арахә үхәа азакәан өңіц иаңәтәымуп, имыхтауп анырхәа, ибзиуп, ижәга ҳәеит, ирахтейт. Иуадауп, дадраа, шәхаткы сцеит, ауаф ипхұаша зду иаалыркъяны алтца, аха анңәа иубома, ҳарт спаңәагы сарғыс ахәынҭарра ишаңааз ҳныңеит, аңғы ҳағампейт, ус қаңтарта еипш иҳамчүзеи. Амала, еиңасхәоит, иҳамаз ҳұйбаала иҳархаз ауп.

– Дад Нестор ухаткы, абраңа иаңысторит даңаңғы, нхағык иаңасабала, сара сгәи ropyтам, сыйзықәгәигуам алшықәсанык зымгәхә ззаамрыхуз, ес-аапынра аңықәреи иаңәо, захатакәа кны ақыта иалаз анымханымтәаң, иаңыа ифырхәаңы абраңа иқәгылан ажәа ҭлапқаңәа зхәо. Урт шә-Совет мұрак шықәгыларгы рымгәхә анымтәаң ирымтәоит, рңақәа ршыапы тқырығқәа иаңтаңыц итаңаеит. Сара сца уажәгьы ушытәнгы, аңықәреи ҭазаауеит. Избанзар, саагылазаргы анхара, анңыра сыйцы азыңаң, саштаң. Хырөхәароушәа иқамлааит, аха саныңқәыназ инаркны схәареҳаанза (уажәшта исзыжәуазеи, аха...) уаха ахәылбыгеха амза тәнни иангылоз уарталбжак аңш ағынашәа рашәаны, ашылыж схъатра ааштыхны сеңи снақетәаны, сапсуа шәақ сыйкәәа инахшыны, сфаңысны ашыха Ахарфаңа (ҳараңа уақа итәан) амфа сыйқелон, ахәылбыгеха ахуахәа атыңағ синкүлсузан. Ари иаңәозар ақәхап ахандеира, анхара, анңыра шылаз, исылшоз. Убри алшара исымаз иалытқшәоуп иаңы имыңхәхәз смалғы, – схәан сажәа аахсыркәшепт.

– Ҳайт, Кадырхеит, шыашәи үтарблааит, абға уақетәазма, уахыки-әнаки иналаугзе! ҳәа, – азә иаңәа қыланы слымха интасит, стыңаңы санааниуз аамтазы. Нестор Лакоба дәғагылан ихы насыңқәкны ихәеит.

– Ҳара азакәан өңіц ахатарнакцәа, аиңабаңәагы аиңбаңәагы, Кадыр ухаткы, ҳатыр ҳазиқәуп, уи иоуп ҳағызыдигылоу зхатә ңабаала анхара, анңыра иаңу, иаштау, адғылы ақәаарыхра бзия избо арахә-ашәхә аңтсаны изаазо. Иаңхәоит, унха-унты азакәан өңіц ишанаало, азәгьы

дұптырхагам, – иажәа аағахиттәеит уаанза исықәымчны иңәжәәқәозгы архәициртә еипш, даарылапшны».¹

Абас иңаз анхағы нaga Ағзы Кадыр иңкын ауп Аңсны ахада Нестор Лакоба Мықә аштағ үңаз абжыуаа реизара аштых ағызыззәегы иарғы сасра ҳәа иахымғахытыз. Ари үскантәи аамтазы азакәан ғың қацәек иагәампхоз зыбжы зымнахыз ауағы иөи аиҳабыра рхатарнакцәа асасцәа ираптыйланы рнеира иагыымариамызт, аха абри афактгы иаҳәоит Нестор Лакоба ажәлар зақа дырзааигәаз, настыры зыпсы зланы инхоз анхағы зақа ҳатыр иқәиттоз, дидгылоз. Уи машәыршақә ажәа иимтәеит ажәларрында шеиғыркаашаз, рус-хәйсқәа, ахырзбоз Ағзы Кадыргы. Уи иаанагон: анхаңа зегы абрақа иңәжәаз абырг иеипш, адғылы шәыпсы азыцәгъяз, шәынха, шәынты, ҳазтагылу аамта ғың шәеақәыршәаны, шәеанрааланы ҳәа.

Ағада зыζбахә ҳәааз Нестор Лакоба дызлахәыз абжыуаа реизара аныхдыркәша аштых Аңсны ахада ртеси ду иаҳатыр азы иңартцеит ахәммара, ашәаҳәара, ақәашара, ағырхәммара, ағыбәғақазаңәа злахәыз. Үскан, ҳазлаңаңәажәо аамтазы Мықә ақытеси ағыажә ахаблағ ғың еиғыркааз аколиңхара хантәағыс даман, зыхьыз, зыпша ыңаз, ҳатыр зқәыз Раста Пачкәария.

Абри ағәырғьара ду ағы зегы иаарылукаартә иқәпраая, аңтазаара амч ду азто ағара ақәа рхыкәкәа еицикәашеит ғыңы – арпзызбаки пхәызбаки. Урт ирыхәапшуаз зегы шәыпсынтыры дуваанит рхәозшәа ақәын рхырғәа ишырныпшуаз, избанзар, аңсуга тасла ақәашарағ иаадырпшыз ақазара ду ргәи иахәон. Нестор Лакоба еицикәашаз хатала ишизымдыру-азғы дреигәырғъаны ағыңызғы ишқа даарыпхъан, дрыдныңәлеит абра зақа шәыпшүзәа шәеинаалаз ақара аңтазаарағы шәеинаало, аңсынтыры ду шәыманы анңәа ихәаант ҳәа. Итабырғытәкъаны, арт ауаа еинасыпхеит.

Апхъағ гәyраз усаңтаар ауеит Мықә абжыуаа реизарағ Аңсны ахада Нестор Лакоба зеиңкәашара иғәапхаз еинасыпхарғызы ззеиңышыз арпзызбен апхәызбен изустцәада ҳәа. Урт зынза иқәыпшүзәа, ахааңа зыңбәнышшы иңаз Гъагъаша Пачкәариапхай зарпысратә тәымтә итагылаз, ғыбәғақазак иаҳасабалагы абжыуаа еицирдирхъаз Хәампа Бебиен ракәны, даңқала иуҳәозар, ҳашәкәығы ду Платон Бебиа иани иаби.

Бзиабарыла зынасып еилазтаз Хәампен Гъагъашеи рыхтазаара насыпта ихыхәхәа итәын. Урт ргәырғьара ҳәаак амамызт ахаттарпыс дани нахыс. Ари ғалеит 1935 шықәса октиабр (жұтааралма) 5 рзы, даңқала иуҳәозар адунеи дықәлеит запхъақа ипоетхараны иңаз Платон Бебиа. Аха

¹Руслан Қапба. Аамтейкәашара зегы азылагом, Ақөа – 2004, ад. 497 – 499.

аптазаара Қадың абзия нагза аңаудағуп, ушымгәрыз ағәрырда ханта апнашыуеит. Хәампа Бебия иғнатағты занза дыззыпшымыз арыцхара ду Қалеит, аетқаш еиңш илаша-лашо иғнагылаз, абаагәреиңш дзықәгәрыгуаз ипшемапхәйс залымдарыла дипхойт зынза дышқәпшүз – зеижә шықәса дышыртғалыз.¹

«Сан ҳәа азәгбы дысгәалашәом, реиха ианыстахыз сан лнапы Қәымшәшишәкәа сыйхеит, лажәа хaa,лыбла разқәа наунагза срылыхәдахеит сышыпшүз. Уи иахъагы сыйканатгыы ихъааны игәйтханы исыңырахит, сыйзмыртынчуа акакәны сцәа-сжыы иалоуп, схатә птазаарағ насыпла сшеникәшшөугү. Аай, баша ирымхәозар акәхап ан дызмоу, ан дзыңсоу издырзом ҳәа. Исыззом иара иахъагы, сыйқерағ сшаахъоугү, анаңәа змоу срытшашыцуеит, сгәы пшаауа заңантә исгәалашәахъоузей».

* * *

Сара сыйтцааратә ұышәа хәыңы ағера снаргеит зыңсы туу, ағарахәа икоу ашәкәйшөөи иптазаареи ирғиамтақәеи рыттцаарағы акырза шатсанакуа ихатә иңдәажәара, уизааигәаны идырра. Уи, ҳәарас иатхазуеи, атцаағы дзырманшәало афакторқәа иреиуоуп. Икам, ицахъоу акәзар, уи даеакуп. Үақа ахархәара роуеит адокументқәа, архивқәа, агәалашәарақәа ухәа икоуп итегер зызбахә ухәаша.

Изхисхәаая шәышықәа раахыс издыруа, зырғиамтақәа бзия избо сөйзә гәакъа Платон Бебия изкны ашәкәы афора сеаназыск, исызбеит иптазаареи ирғиамтақәеи еиҳагы сырзааигәаны издырырц, инысмәа еильискаарц азыхәан иара ихатә иптазааратә нысмәа иғала исырхәарц. Уи атыхәала иаргыы саргыы акырынта ҳәиқәшшөеит. Аиашазы ибиография аганахъала сышәкәы иахәаша апхъағ дзызәлымхахаша аматериал бзия ситеит. Сгәы иаанагоит Платон Бебия иптазаареи ирғиамтақәеи рыттцаарағы, сышәкәы ақнны адагыы, пхъақагы зхы иазырхәаша қалоит ҳәа, избанзар, үақа икоуп апоет иптазаарағ кыр зтазкуа аинформация беина, нақ-нақ еиҳагы итоурыхтә документхо.

Уажәшшәта, уааи, иара иғала иихәаз еиҳыршәшәо ҳөйниаххап. Уи ала-гоит абас: М. Горки абарт иажәақәа «Все прекрасное в человеке – от лучшей солнца и от ласки матери!»... Ишпазури, сзыхшаз сан слаазартә еиңш ислахынцамхеит. Алахынцда ықоутгыы!..» Платон Бебия абас ихъаагауа

¹Платон Бебия идаракәәци ихатә биографиенеи рифразы схы иасырхәеит санииңдәажәаз исеиҳәаз, иара дызхааныз, иара убас дызхаанымкәа иахаз ахтысқәа.

игәланаршәоит аныда иахыизҗаз, уи лыпхара ахьизымдыруа. Анағсан иацитцоит иажәә: «Сабду Кәатә Бебиа, ҳқытәфымо уи антытгыры ирдүрүз, заҳатыр ыңаз, зажәә ңыхылдаz хатдан. Уи, атара шимамызгы, Кәтолаа русхәәртағы акыр шықәса старшынс дыңан, дтәан ауаa рус избон, реимак-еиңәк еилиргон. Инапы ианыз аус ламысла даҳатгыланы амат иуан, үйара ңарширак аламкәа. Абас дахыләз азы дызлаз ауаa бзия дырбон, ихъз-ипша ыңан. Иара иахъагы реликвиақ аҳасабала еиқәханы икоуп данстаршыныз имаз амхәыр. Уи арашәатә анимаз, ашыжъ маҭак өғаган акәын какал шикуаз. Ус аханатә дашыцылахъан, цәафас иман, абжъаапны, еилахара дук аныңамыз, ианаамтәз акыр ифон. Өнак шыңжъза арашәара дахытгызы жәкатәарда ада изымрашәеит, уи гәзтәз Хәампә – саб арахъ уаала ихъәан ағныңа дигеит дызғыз арашәара дақәыхны. Уи нахыс уаҳа иматурахъыны дымцеит, ағнытәи иусураты дақәытит. Ишырхәо еиңш, иҳандеи ыңамкәа ағны дтәеит, ишилымшоз идирит. Зұс-зәңбыс ыңаз, ажәлар рөғи амат зуаз, унеиши-уааиш ҳәа зархәоз ажәлар, ауағы ари атагылазаша хъааигеит, еиҳагы даркәадеит имч-илша ыңамкәа, имария збаз ачымазарақәагы дыхтаркит...

Сара зыңбахә сымоу аамтазы, уажәы еиңшымызт абзиабара ыңан, ргәы еизыбылуан еиланхоз, зыңғыза-зыбзия еилаз ауаa. Изхысқәаая Кәатә Бебиа Басарияа, Кәағәниаа, Әарданаа нырцә ахәкәа рқынта уаҳынла иааны дырчапшыон, атх пырғуан. Ари, ачымазағ раңақ имыхәозаргы, иғәи аргәгәон, ихъаа иханарштуан. Уи аңсуа пәзазарағы итрадицианы ишыңаз, харантә ишааая, ҳара иаабоит Дырмит Гәлия ироман «Камачың» ақнны. Аха иахъа уи анкъатәи атакы амам, иuarла-шәарлазоуп.

Сара усқан сөңец ныңәан. Сан, зыңсаға шкәакәахаша, лцәа лтәымкәа дқалеит. Саб иашыңәа Җәака, Ҳаңыраңа хазы ицахъан, итаацәарахахъан. Ағны иңаз Хәампә иакәын, дреитбүн. Сан ланхәыпқаңәа, даеакала иүхәозар, Кәарцхъалиа диман, уа Кәтол ақытан дынхон. Кәакәала Кәачара Инару Папа диман. Сония Хұудар Какалиа диман, Мыңқә инхон. Ажәакала, ачымазағ дбатәхеит, аналы итаххеит, архәыс хъантә лымч иқәымхо атагылазаша қалеит. Убри ақынта ланхәыпқаңәеи лацалаңәеи еизан ртаца илархәеит быңбырбороуп, мамзар ҳаб аналы игхойт, ихъилаңштәуп. Ишыббо, ҳағната дуп, ҳнеи-ааи ыңкоуп ҳәа. Ишпалугәышъарыз, дзырғампейт, аңсуала иғәнаалам ҳәа ипхъаҙаны.

Ҳара Кәачареи, Кәтоли, ҆ығъардеи рхәаағы ҳанхон. Иҳатцыны ицоз амғаду ҆ығъардамға ҳәа иашытан. Нырцә ахәағы дынхон ҆ебро Акоби-пха, лнапы қазан аңсуа тасла, иқалымтоз хәшәы ыңамызт. Дыргеит убри лышқа ишылтахымыз лығелырбгарц. Заагы лцәа иалашәахъазар акәхарын ёеи шахылымтұаz, аха... Ахәшә илыртаз лмыхәеит, дығәгәан, дызғыдан.

Апхъа илыртаз ахәшә анылмыхә афынта раан илыртаз лығонуцқа дыңқъа дагеит, баапсыла илпирхагахеит.

Санду Мания Габлиапқа лتاца акы лыхыр ҳәа дшәан апшцәа дрыштылт. Үсқантәкәа ақәйдирпшцәа, апшцәа ирхәицуаз, ирхәоз хазтоз, иқаңтоз ыңкан еиҳарак акытакәа рөбы. Аңхәа ағаңтахъа лықәылтцеит лтаца акгы лмыхъкәа, хар лымамкәа данықала, даналт лшъапы хтны Елырқа дшылгоз ала. Убас иагырқалтцеит. Нас ишпа ағаңтахъа иүқәутаз наугзароуп, усқан ауп амч анамоу. Абас дхәициун азы ауп санду Мания Габлиа-пқа лтаца Очамчыра ахақымцәа драғсны Елырныха дзamtаныхәаз, Елырқа дыңцаз. Уи еиҳа агәра лгон, деиқәннархарашиба лбон.

Сара абри ахтыс анықала ашьтахъ акырза анты иансаҳа Елырныха снегит. Уи аныха снамтагылан гәаныла ус схәеит: Елырныха, ура зегы зымчу, сан дааны лшъамхы арсны дануҳәа, узылхылампшызеи абаапсы ҳәа. Елырныха ахы аартцысызшәа, насты абас атак қанатқазшәа саҳаит: Үан ахъаа шыммаз зынзагы илымхәазеит. Акызатқәык илхәаз, схәычы усзихылаш баапсы лхәеит... Сара уа садырсызшәа снамтагылан сан Кәтолнтәи лшъапы хтны дыңтааз дматанеиуда дзымтагылаз Елырныха.

Сан Кәтолнтә лшъапы хтны Елырныха лаара иалытшәахаз убри ауп – уи даныхынхә Кәтолнза дзыммаит, деиташәеит, Мықәкәа дыргеит, лаб ифны акәаскья апхъатәи ауадағы, еиҳа алашара ыкоуп ҳәа дыштартцеит. Ағәилацәа чымазағбара иннеиуан. Ус ишықаз ахымш ырғенси сан лаҳәшьеи сандуи аалпхъан ус ралхәеит ахәычы адәахъы ддәыллыжәа ҳәа. Ус иагырқартцеит. (Уи сара исгәалашәом, сандуи сан лаҳәшьеи роуп ашьтахъ исазхәаз). Сара адәахъы сдәыллыргарц ирыдылтцеит. Ааи, ас ақатцара зылшо ан затқәыл лоуп. Лра апсра дшағызгы сара сакәын хъаас илымаз.

Еизаз рахътә шьюукы ара даажып, лгара иапсам, лаб ифны дыкоуп ҳәа рхәон. Аха Кәтол ҳәйлара Басариа рөбы абри афыза ахтыс қалан ырпхә даагоит ҳәа иалагеит, Басариа ртаца. Сабду имуит, досу ипсү иара дирееироуп, дижыроуп, лхатца иөи дыжәга ихәеит. Убри ақнитә сабду Растана, итаххазаргы ипхә афны дизаанкыломызт, Кәтолқа – лығонықа дыргар акәхеит. Ацә уардыни илырымтаңыз лыматәақәеи нацтданы амса иқәлеит Кәтолқа уардынла. Үсқан иахъеипш амашынақәа ауқахыз. Хшъапык зтаз ақәардә ағы санду лшъамхы сыйқәиртәаны афны ҳааит. Өышықәса рапхъа атацаагацәа рашәа ҳәо, ағы түғанқәа өйрбо ашта иахъталоз, уажәы уардынла дрыма лыпсыбағ ааргеит.

Апстазаара ухәеит ҳәа... Өышықәса рапхъа атаца данааргоз гәиртәаңхәашазы Ҷыота Маршъан амардуангы дхалеит, нас өапхъа атацаагацәа дырпышт. Ҳәампә иабхәараа данынарыштуаз иаағналоз зегы зхәапшуаз асасцәа рханы итәаз Маршъан Ҳайтбеи иакәын. Сабду

Раңта иашың Кәаның Пацқәария ауха ачара аштыхь, адырғафены иөнү ина-
ганы,рыпсы дыршъаны ۋاپخъа чара рзиuit.

Исгәалашәоит акәаскың ахәса наڭ-ааڭрыышаны итәаны иахътәйуоз саныңхалалак, – уааи, уааи ҳәа рнапы сыйшқа иандырххалоз, дара раҳь сымнейкә санду Мания Габлия-пхә лышқа снеиуан. Сара рапхъаза сныңхәаңа ахыныркылаз сан лыңсрағы.

Еита исгәалашәаз, иабантәаи сыйхыз Платон. Саб маҳәфызыас иңыз хәгила бзия Җыота Къекелия иакәын. Ахәанаа (Бебиаа рхәы) атаца дааргейт, ачара руан.Хатсағызыас илыңыз, дыңкәына пшын, деңекаан, ажәакала, улапш идхалартә дылдан. Аха уи амадара акәым ақазара бзия илан: ашәаҳәара, акәашара, алағхәара, уимоу, ағыжәрағты зегбы дыри-аант, ма ашәа ҳәа иихәоз закәыз. Убри избахә ахаблағы иршәкь ишры-маз мчыбжык тит, фыимчыбжыа тит. Ус сара синт. Убри ауағ ишкә иримаз абзиабаразы ихыз Платон сыйхызыртцеит. Саб абырзен философ дидыруазу, дизымдыруазу ҳәа Шамил Бебиа зны саниаңтара исеиңәйт ағада исхәаз сыйхыз ахынтаааз.

Саб ахъатә кәаскъа аргылара иғәи итан, хәйычы-хәйыча ахъаматәахәи аизгара дағын. Уи дәйбәкәзан, ашәаҳәареи акәашареи бзия ибон, бағхатәран илан. Инапгы, ишырхәо еиңш, ахъы апссон. Инапала ауардын қатданы, ичаңаны икакәкәо ашта агәта итаиргылон, инықәиргылон аңәкәа ртцахәарада ус амамкәа. Үтәк аңәкәа, мамзаргы аңәбатқәа ашта интатданы ауардын рыман ицион. Уи убас дазкәзан аеыбжъара. Уи иибжъоз аеы бзантцы алеишәа чыда, аанахәомызт, зегры рыла иөи маншәлан иқалон.

Абартқәа зегбы сан даныңсы дыркәатцит, ихаидеи хөйт, акы игәры ахәомызт. Ашырыкъ даныңғатылалак снапы санкны анышәйнтрахъ ҳzon.

Мықәтәи санду – сан лан – Берзениаңқан. Сан даныпсы мчыбжық аатцууны ауаа лыман дааит, псыхәак аман иңазар ахәыңы дҳаңтааит лхәеит, дхаазоит лхәеит, аха ани аңеи (саби сандуи) амалахазгыры ириму-ит. Алыңсаа дзауз сан лаҳәшья Гәышкы дычмазафхеит, даныштылалак, аңәа дышынтанагалалак дыхәхөо, дцәйрханы даапшуван. Иңәашьдахаз ак-гыры зқәымыз, ишқәйпшаз залымдарыла здунеи зыпсахыз санрыцхә лаб ифнаата ду шыңаңкөйт, афыстай дахарахеит. Сабду Растана хара имгакәа дыпсит, нас Гоңыа Җаңкәария. Сабду Растана Ашхангери Бжъания иаҳешья гәакъя лла иакәын.

Иалагеит схәычра хъанта, хаара дук зтамыз, аитымра цәа зыѣнныз, аны-
дара зныпшуаз. Аха уанза исхәарц истаху, санрыцха даныпсы аштахъ,
шыкәсик анааты сабду раста Пачкәария даакылсын саб днаидтәлан,
анс арс хәа днахыкәшо-аахыкәшо акәымкәа, иаахтны еихәеит: Ари
аҳәычы, – инапы сара инасыкәкны, сирбо, – ан дитахуп, апхәыс дааугаро-

уп, акәаскъагы ургылароуп, анхара-антырагы ғауцароуп. Апстазаара ус иатахуп.

Хәарада, арт абжыга жәақәа, саб итааз агәырға хъанта далызхышаз, ииашоу амға дыққызындашаз, даеаңәй иеихәзтәгүй қаларын үскәнцәкъя иимырхаргы, идимкыларгы, избанзар, ипхәйс қәыпш лыңса, насыны үзілдә дахыпхаз, изаанагаз арыцхара дамәхакны даман. Аха, арт ажәақәа инаһайт ауағ ғәйіт, апстазаарағы апшыша змаз Раңта Пашкәариа икыншә. Уи иара иабхәа иакәан. Ус анакәха, уи дизхәыңыр акәхон. Убригъ ғөнк рыла уахәапшузаргы иапсыуаран, ахәғы аамгашья амамызт. Саб Хәампагы иззейлымкауауз иакәмызт. Иабхәа ихәатәй хайцар акәхеит.

Ахы аkit аныдара ахрас измаз схәычра. Мықәынтаи саншыцәа ааны сырғон. Мұбыжық, жәамш анаатлак саб дқылыхха днеиуан өыла. Санду Мина Габлиа-тұа сыгәхъаалғон. Абас сыйбжын Кәтоли Мықәи. Мықәкә сырғар сандуи саби сыгәхъаарғон (саб Хәампә адәахыы уиақара иапсыуарам хәа ипхәзаны иимырпшузаргы, зегъы акоуп сыгәхъааигон), Кәтолікә саар – саншыцәа. Сара схата стәи схәозар, хәычык иаҳасабала, үсқан анахъгы бзия избон, арахъгы бзия избон. Аха уажәы саназхәыңу, үскәнтаи ңағылааша схәғы ианаазго, саншыцәа раҳы еиҳа исыхозшәа збон. Санрыцхара дахыламыз, дахысымамыз, уи лыштыра зегъы бзия избон, лцәа рхысқаауан, еиҳарак анык леиңш избоз сан лаҳәшья ғәйігә.

Абас ахы икит Платон Бебиа рапхьатәи ҳаипылараантәи иажәа. Сара стәаны сиззырыфуан дшыхәыңзаз зан дзыпхаз сөзыза. Уи зызбахә имоу ихәычратә шықәсқәа иацы иқалазшәа, ихтынхъаа兹шәа ихағы ианызбаалон. Ааи, ан лықамзаара дарбанызаалакгыы еснагы иныруеит, иага шықәса ниасны ицаргыы иацы акәушәа убоит, уи данупхара наунагза ақамзаара адунеи-ахъ данца. Уи зхәычратә, зеитымратә шықәсқәа згәаларшәо ицәажәоз Платон Бебиа игәалақара ианыпшуан. Сарғыы уи аганахъала ҳлахъынта акоуп. Аныда изызҗаз, зыңзак дызгәаламшәо среиуоуп. Убри ақнитә схатагыы исыңғағәөн, сиззызырыфуаз, «зәғахәи зәғысхуаз» сөзыза иажәа. Ҳөғиңғы ҳанацәа ropyхарада иҳазҳайт, рыбла ҳаақәа ҳартампшұзакәа ҳанытуеит адунеиажә, ҳамтак ацәажәара дақеытңы ихәыңрақәа дыргәйлк итәаз апо-ет снаиғыпшын – Руслан, ус иаҳлахъынтахеит, ишпаури, – ихәазшәа ауп ишсаҗаз ҳөғиңғы ҳөғимтә еилазгаз рапхьатәи иажәақәа.

– Ахәычра, дунеи дүззак ықоуп! Уи асаби ицәа-хаа иағызоу, мамзаргы, агәалашәарақәа зақа ииажыуазеи. Иссируп иара злеибарку! Сарғыы, зегъы реиңш, ахәычра адунеи ақнитә смааи, сыйстазаарағ исхамыштуа зақа хтыс «ҳамтас» иснатазеи. Урт зегъы арақа реиқәыпхәзара салагом, аха уағыз иаҳасабала, схатара ашықәыргыларағы акағы скылсындаз хәа исывагыланы иаауаз, исыңхрааз раҳытә реиҳа ихадароу хәа сгәи изаана-

гауа рызбахә уасхәарц стахуп сара исызку ашәкәағы ухы иузархәозар – абас инацитент уаанза дызлагахъаз иажәа. Мықә Шьарашибиак дынхон, ипхәйс Уардшыка лыхъзын, саншыцәа дырзаигәан, уағы қыиак, насты ахәыцқәа бзия избоз азәы лакәын. Схы ләшишуан, сылкәабон, сахъаныдаң срыцхалшьозу, ус лхәыцқәа сахърықәлаз бзия сылбозу сыйздыруам, аха сара слышыцылеит, стәымуафымызт, гәыцхәык иеипш дызбон. Кәтол са-хъааниуз Бабуца (Тарпхан) лхәыцқәа реиپш сыйесырцәгъомызт, лхәатәы хастон. Ахәычы ипсабара ус ићоуп, бзия дызбо, дидыреит, диххәыцуеит, саргы ус схы мәғапызгон, избанзар, еильскаауан сахъаныдаң сышрыцхалшьоз, бзия сышылбоз. Амала, исыздырам, иахынтыаауаз, аха да-ныдоуп, деитымуп ҳәа дгәыцхәызаргы, дгәакъазаргы мыцхәы иатшыны ианырхәоз, стахымызт, акы, сланаркәуазшәа исықәытәгәон, саб дышыкоу, дышсымоу рымбазои аитымтәкъа зангы забгы ыкам иоуп ҳәа сгәы иа-анагон. Уажә саназхәыцуа схәычы хшығ ииашан иаzbоз уамашәа избоит.

Сара уахынла сахъыштализ (сыцәаанза) саб иөы акәын. Схала истахымызт. Иаргы ус бзия ибозар акәхарын, амала санаапшлак даеацъара сышыштаz збон, насты атаацәа зегы гылахъан.

Сара саб иөы ашыталарап зегы рапхъзагы бзия исзырбаз иреиуюоп, уи алакәәа сзеитеихәон, ашәақәа сирттон, исирхәон, аинтерес зтаз, сымч зықәхашаз, зеилкаара сзымириаз ажәабжы къағекәа, ажәлар реаптыцтә ҳәамтәкәа рұқынтыи иаауаз. Урт сышырзызырфуаз ихааза ацәа сынтанагалон. Шыри, уи еиңш ацәа-хаа зыпсоузеи, зықәрах инеихъоу, ихәареахъоу ауағы изы!

Еитасхәоит, сахъаныдаң срыцхаршыон зегы, сашыцәа үзара тәақапшылык рбарты Платон изы ҳәа исзааргон. Сара усқан урт исзықартцоз агәцаракра, рацәак ҳатыр сзақәмымызт, исзеилкаауамызт, схәычымзи, аха нас ауп урт зегы схағы иааниуа ианалага. Амала, ус акәымкәа, сашыцәа имөыңы рыгәцаракра мацк иаадыршуватгы, инықәырғашәа исызныкәозтгы ҳәарада, еиха сыйғәхон, сыйқтазаарағы сзыниаз ағынгылақәа реагылара сылшо, сиритааниа скалон. Ус ами ауағы ипсабаррагы шыкоу, зақа апстазаара дқындақьо ақара еихагы даңрыжәеит, дығәтәхоит. Баша иауихәах апсуа поет гәлымтәах Алықьса Лашәрия абарт апоезиатә цәаҳәа ссирикәагы:

Мап, скыдқыала апстазара,
Срыцхаймшыан үзара.
Шақа скыдүкъо ақара,
Сыйғәхоит сара.¹

¹Алықьса Лашәрия. Иалкаау, Ақәа – 1960, ад. 104.

Арт ацәахәақәа Платон Бебиа, аханатә ишицәафоу еипш, аңсы рхатданы дрыпхьеит. Нас ҳамтак харантә иаауз игәалашәарақәа дрызхәыцу даатғылент. Мейжъарада иғапшылара иаҳөн урт шырацәаз, айлықәшәаара шыртахыз, насгы хронологиала еиштаргылан ибиография адақьақәа дырпшырц иара изку ажәабжъқәеи ахтысқәеи еилаланы ғымтак еипш иқаларц шитахыз удырыптә. Уи схатагы даара исыцхрааудан, сызғу аус арманшәалон, акырғыара иармарион.

«Уи аены амра хааза ипхон. Җұнды. Ҳашта пшза сынтыңын, хәммара ҳәа ҳәйлацәа рәғы снеит. Ұағ дықамызт. Абартсағы сылаңш нақәшәеит ақалпәд злеибадыркуаз аразина қапшықәа әба. Саамлак-факкәа иааштысихит, ағнықа саит, сғәрытатцәа арогатка алысхаеит ҳәа. Уи ақхеит, рыхқәа ахьеибаркызы мыркатылла иаапысқан арогатқақәа алысхаеит ҳәа сшағыз, саб даасхагылент. – Ари абантәаугеи анихәа, ғәака Булиа лықнитә иа-азгеит схәеит исықәшәацәанғызы. Ирхынхәны исымгар имухататцәкьеит, акъажыхәа сыштәүуоз снеит дара рәғы. Апшәмапхәысгы сцәтиуабжы анлаха дааит (аутра дтазаарын), иқалаз еильлекаит, исылтарц далағеит, аха изымуит, сгәы шазыбылуаз инсыжыит, сцәтиуо ағнықа сгъежьыит. Раңхатәи сұыычра атыхәтәаны ақхеит. Апқарагы уағы данаазо ықоуп. Ұс акәымкәа, резинақәақ каршәнен (итәбыргытқақын) абартағ иқапсан) ибазар, митәйк қамлеит ҳәа дахәапшызтгызы, аллах идірүп анағсан иқастцараз? Аха, зыңсата шкәакәахаша, саб убри амач азын сахыирхәит ғәәала, ұс еипш уаҳа қасымцарап азын. Сандугыы илгәампхеит иқастца, аха саб сахыпқаз лгәи лнархыит, ари макъана дхәычуп, дгазоуп, ажәала иоухәар изымхоз ҳәа. Ажәала иухәо лассы ихаштәеит, ижы цар ауп урт иреиңшқәо ишықататәим анигәалашәо, – ихәеит саб санду лгәанамжара атакс»...

Сара ирласны иғәастеит Платон Бебиа ипстазаара ақнитә исзеитеиҳәаэз ажәабжъқәа, ақәра ду шримоугыы, иацы иқалазшәа, ишихтынхъаауз, ишиныруаз, еихаракгыы иқәрахымжаказ иан ғыагъаша илытцанакуаз, илыдхәалаз ахтысқәа рәғы.

Абар сөымтә афырхатса хада иажәа ду иацу ахтысқәа, агәалашәарақәа зеипшшроу:

– «Хәйылбыеҳахъан. Аенынтыарак санду Мина Габлиа-пхә ағны архипара, айлыргара дағын. Саб ахъатә кәаскыагыы иғыцхараҙа, иқәпрааны ициарашәа иргылахъан. Ахәы иахъықәгылаз апшұзара икны иагон. Сарғыы, аи-ашазы, иахъөңцыз, иахъыпшзаз бзина избон, иагъарааны ашта сыйқәгыланы сахәапшхъан, саб аргылара злаилшазеи ҳәа сгәы иаанагаяу.

Санду иқалтақәоз уамашәа ибаны, сналыдгыланы сластцаит, – Нанду, избан шыыжъаахыс бымтәаజакәа иқабтоз змаанои, иаанагои ҳәа. Лыблакәа хааза ҳамтак ғымтұзакәа даасыхәапшын, нас раңқәақ лыбжыы мырғазакәа

сызтцаара атак ахәара лцәымгума ухәартә еиپш, – уанду дукәыхшоуп смаға хъәйиршәә, уаха ан дузааргоит – лхәеит. Сара схәацыхәапшыха саалиашәан, са сан ана дыбыуп схәеит анышынтрахы снапцах хәйцәа нархханы, сылағырзқәагы аахаддышт, аха исуркәтә... Сан-дугыры срыңашьдан уаха ажәакгы мәекәа саалгәылышхәалт. Сара сылағырзқәа макъанағы иаауан...

Сара схала сакәзамзаарын ас згәалақара бжысны иказ. Сабғы ус дыбазаарын. Сара уи ауха ақара саб игәалақара бжысны бзантык дсымбацыйз, избанзар, рапхыатәни ибзиабара анышә хышәашәә инағаны апхәысаагара ахылахъантаяз, ицәыхъантан, игәнигартә ақынза. Апцазаара ухәеит ҳәа зақа хкы рыла еибаркузе!

Ус, ианааилашәшәа аеңәа аайт, атаацаагацәа астол иахатәеит, аха Хәампа ихы-иөү гәыргъара дук ықәубааумызт, ачарағыгы шәаҳәара ықамызт, кәашара ықамызт. Еиқәышшы ицион ачара.

– Нан уанду дукәыхшашаит, уаха ан дузааргоит ҳәа санду дызәйз Қап Кәыца ипхә лакәын, илыхъзын Венера. Инхон Үгъарда Қапаа рхәы ҳәа иахъашытоу атып апшзарағы. Уи апхәызба Хәампа дизылхәеит Қапаа рхәы анағстәни ахәы ҳаракырағы инхоз Ҳайтбей Маршын ипхәыс Лил. Венера (Така ҳәагыы лархәон) лашыцәа Леуя, Гәыда атаацәара иаламлацыйз, ишыңкәынцәаз ипсит. Кәчыр затцәык иакәын итаацәараз, ахшара змаз.

Сара ҳағны ачара шығазгы аухантәарак сышытан, сгәалақара ықамызт. Ус ашыыж әңәа салтхын еиپш, пхәызба қәыпшк даасхагылан «уара узтәыда» ҳәа дасзтцааит. Сарғы сағамхазакәа «Дата¹ ситәуп» схәеит. Лара деңцағәтә днаскьеит, лхы-лөү иапшынхалеит исхәаз атак шылцәымытхаз. Үсқан уртқәа сзеилкааумызт, ашытах ауп ианыздыр апхәызба қәыпш деңцағәтә днаскъартә дқазтаз закәыз. Уи иларымхәеит Хәампа ахәычы дышимаз...

Мчыбжык аатхынан схахәы тырффа ҳәа ласхәеит, аха лара амардуан снағалыртәан даалаган зегыы амылхит, сөғагылан схы снапы аақәысшызызар, ақгы ықәгылағамызт, нас сгәаан (сара стәала) алаба шытынхны слышталеит, ғынтық ағны дакәшепт дыччо, аха санағәымт апқацахәа схаңәа икыдырлцеит. Абрақа иалагеит аныңсареи аңапсареи. Аха сара бзантык санпса сымхәеит ағынгы адәахъгы аха, исыззом санғы сзымхәеит. Зынк сашыцәа, саҳәшьцәа анықала ҳан ҳәа ақын ишысқәоз. Арт зегыы нан ҳәа лархәон, сарғы нан ҳәа ласхәон. Санрыцха лыңсра Венера иаулхарахаз, ҳазшаз ус иллахынтиеитәит. Ишпенурыз сабғы атаацәа далалар ақын, иғәтәамтаз ихы иражәзозма. Афада ишысқәаз еиپш, сабду (иара иабхәа)

¹Платон даныхыңыз инаркны иаб Даңа ҳәа иеихәон.

Раста Պաчкәария иоуп ахәычы (сара соуп дызғу) ан дизаага ҳәа иабжызыгаз, иазхәаз. Уигы аға инатон саб атаацәа өапхъа алалара.

Саб иашья Ҳаңьараң ипшәмапхәәыс Гәйинда Җамел Җарба иаҳәшья лакәын. Уи аеиба ҳәа дынхон Мықә ақытән. (Иңбошаша, Мықә Җамел Җарба, Дәрыңш Җемир Җарба рыхызықәа ишеихаршало жәбօйт). Җемир Җарба аұзықәреи ашыатақәа кны агазетқәа («Аңсны Қапшы», «Советская Абхазия», «Заря Востока», «Сабчота абхазети») дырныртсон исахъа тыхны. Җамел Җарба иакәзар, рагдк инаэоз аұзықәреи алапқыақәа змаз акалаң дахартәаны агазет «Аңсны Қапшы» ианыртсон.

Җамел Җарба иаҳәшья Гәйинда (саб иашья Ғәака ипшәмапхәәыс) ләры данааилак раңхъа акамфет сара иситон, нас акәын егырт иаҳәшьаңаңа ианритоз. Сара усқан уи ус зықантоз сыйздыруамызт, аха нас ауп еилыскаа-уа саналага.

Исгәалашәоит Җамел зны иаҳәшья ләры данығаз иихәаз иажәақәа: «Гәйинда, абри арпыс Лакоба диеиңшхойт» – ҳәа. Сара сыйлан Лакоба дызустәда ҳәа схәыциуа. Аха усқан еилыскаауз... 1967 шықасазы «Нестор Лакоба» изкны ажәеинраала зөйт, саныхәычыз, санырныхәоз иара сиеиңшхарц сышидыркылозгы сгәаларшәаны.

– Руслан, иаҳьала иазхархап сыйңтазааратә хтыскәа реиңтахәара, уаргыы уаапсазшәа збоит, уатқәтәни ахәылбылехахы ииаагап, – ихәан, иажәа аағахидтәан, истол дәфахыңны дәғагылт атзы зегъы еивтцаңа шәкәыла итәйз ибиблиотека, уажәада имбацишәа илапш нахгауа.

– Платон, сара смааңсазеит, исгәарпханы сузызырфуеит, нас иүхәогыы аныңтсоит акгыы бжъамыжъзакәа сахъзаны, аха уара ус ианугәәпха, азамана, уатқәахыы иаҳаагап хүс, – схәан, сзеиңш тетрад ағыи неикәаңсаны, афырхәа сәғагылт.

Ус – Татеи¹ астол ахь шәааи, – ҳәа Ада лыбжыы аагеит ҳашгылаз анылба.– Акомандир акоманда Қалтцеит, акы иазхәахап, ұышыт, ҳнеип ҳаҳынарпхыз ихәан Платон днасаңғылан иғынеиҳеит. Ада лчеиңцыка хаала лыстол хиан. Арағагы ҳамтак ҳтәан, крахфейт, фырғынқәаңгыы аажәит. Нас – шәтазаара бзиазаит апшәмаңа, уатқәи хәылбылеханза, – схәан сәғагылт ағыныңа сцаразы...

Абар иааит «уатқәи хәылбылеханза» ҳәа зығхәара пыстықәаз Платони сарен ҳаипылара аамтагыы. Аиашазы, өбарак атамкәа иаахтәаны исхәоит, сгәи хыт-хытуа сырзыңшуп ҳпоет ду ихәычратә шықаскәа ртәи зәо еиуеиңшым ахытысқәа. Үрт злақоу үшшатәуп, зениуа үтаху рыла еибаркуп, еиларсуп. Уара (изаҳауа) ишухъымсуагыы, ишутданамкуагыы гәыбылрак уртоит, ипхаза иунырыртә еиңш. Избанзар, афактқәа, иқалоу

¹Платон ихәычы хъзы.

ахтысқәа аеакызаргы, ахәыңқәа рдунеи ссир ақнитә иаауеит, уақа иаргы, уаргы, саргы, убас егыртгы ҳатсанакуеит. Нас, арт агәалашәарақәа – пәтәзаараны нақ хара имфасхью – еиҳагы атакы рыманы, иузаигәаны үқартцоит, урт изыхтынхъааз ауағы, иахъа Аңсынгы уи антыңгы ибзианы зыхъз рдыруа, зөымтақәа ирыпхью Платон Бебия шиакәу ухағы ианаугалак, уаназхәыцлак.

Платон Бебия инысмәа зәо «иғахәи иғысхаанза» абри ахшығозцара ашың схыланы снеиуан иара ишқа агәалақара сыман. Аαι, снеиципхъаңа ҳатала ихъисуа, икъарзу, иғыцу апстазаара ду амғахәастақәа цәйртцуан. Үхъағыкъы, раңақ дазымхәыцкәа, ихәаргы ауеит, урт апстазаара ду амғахәастақәа урынхалаңаеит амғаду ахъ уанбакылсуеи ҳәа. Сатоумтән, апхъағ гәыраз, ус ахъисхәо, аха умыццакын, анцәа иҳатәеишшозар амғаду ахъгы ҳқылсуеит.

Хтәоуп еилырга-еиларқаца, арғиаратә ҭагылазаша бзия ахра ахъая, ауаатәысса рыхшық иарғиаз адуюхатә мазарала кәапениашәа итәу Платон Бебия икабинет-библиотекағы. Арақа имыцхәи ҳәа акы убом иқъалангъы. Зегъы иахъыртыпу еиғекааны икоуп. Амтқ пыруазар абжы үаҳап. Үйнчроуп. Абри ауадағоуп ҳпоет ду иғымтақәа ахъиуа, иахъапитқо, иғырхашаи иарреи ахъеңкәшәо, иахъеңцәажәо, еимакуа-еиғакуа апстазаара иқәнаргыло апроблемақәа иахъылаңајәажәо, исахъарку ажәала иахъырызбо. Апоезиатә нцәахәи арақа ахра ауеит. Ус анакәха, апоет ирғиаратә процесс еилашүеит ҆ынкрада. Уи лылаңш хaa ахуп ныхак изағызоу зегъы ирылубаая, ағара-цәа зхыкәкәо иан лпатрет. Уи лдоуҳамч ауп апоет ауадағрақәагы дыриааиртә еиңш дзыргәтәо, арғиарағы агәалақареи, агәахәареи, алшареи изто. Ауағы лоунитә ддирхәыциртә икоуп зан дызгәаламшәо апа лпатрет дадғыланы ғәаныла иихәо абарт ажәақәагы: Сан, сыйсатысра, сыйзкәыхшоу, сцоит усурға, былаңш хaa схыз, Елырныха банаңаа сыйкәын хәычы, сгәыттың тұсзыхылаңш ҳәа шыбхәоз еиңш, исхәоит саргы бәапхъа сахығылоу бысхылаңш сахыкәзалақ. Ағны данаапшлакгы фапхъа днадгылоит иан лпатрет: Сан, бәрә үйнчыз, сааит, сыйкоуп ағны. Сыйзхатеоу, сахығыфа астоли сареи былаңш ҳаңыз иҳаңрымшәо. Уи апатрет данадтлак илымха итағушашәа иахаңаеит: угәы үйнчыз сыйкәын, сгәыттың, уан лдоуҳамч уахъчон, ари нахысгы уахъчоит ҳәа.

Платон Бебия икабинет-библиотека сахығонатәо, иан лпатрет санағәыдыпшыло схағы иааниуеит абри еиңш ахшығыцак: Аαι, ан лдоуҳамч – уи апстазааратә уадағрақәа дырганы иахъаяужәраанза даазгоз, ағымта ссиркәа раптарағы илзыршоз ҳәа. Апхъағ гәыраз, аханатә ҳшааниа еиңш уажәы Платон Бебия ихата иахъеңтеңхәо ипстазааратә нысмәа ҳазызырғып:

« – Өнак акәасқъа ашътахь амардуан сағагыланы атәуара сшағыз, – абас иаңтәи иажәабжь инаңтданы аңајәарап дналагеит Платон дмыңцакуа, иихәоз акъаад антца саһъзартә еипш смаршәа күа, – ус даасыдгылент саб иашъа ипа, дсаңтааит иухы уара акъажыхәа утәуарта еипш? – Срыпкеит, схәеит сара сеңтәкүа. – Харак умазар акәхап, мамзар, ус урыптарымызт, – ихәеитиара, нас ағныға уаала ихәан симаны иғынеихеит. Саргы атәуара сағытыңы, снаиштәлеит. Ҳашнеиуз ахәы ҳанхытыңы акәарағ ҳнаzonы еипш Ҷыота Қьеңелия дааҳдылент. – Ари дабоугои уара ҳәа диазтәаит, – ашкол ахъ дызгойт ихәеит атакс. Әрхъа, иара итахума ҳәа деңтәиаастәаит. Иоуз азтәара атак қайтаанза, иаразнак сипыфлан, – истахуп схәеит сара. Иуаҳауеит иихәо – атак қайтцеит саб иашъа иңагы...»

Ашкол ағы ҳаҳынеиз аурок иалагахъан, ашә аартны ҳаныныңнала ахәыцқәа иғыланы сара исыхәапшуа иалагеит саһъхәыцыз уамашәа ибауа.

– Ари иааугаз ахәычы дызустада, – лхәеит артцағы Надежда Чиковані. (Оажәак еихысқәаалоит уи рапхъатәи сыртцағы, ашътахь кыр антцы ажәенираалагы лызкны изғит, иахъзуп «Рапхъатәи ашәкәы», иатқагылоуп рапхъа затәи сыртцағы Надежда Чиковані илыхъзынғылоуп ҳәа.) Нас санеилылкаа, атцағцәа хәыцқәа сыйхәапшны ишыччозгы, рапхъа итәаз атцағы дәвалыргылан, даеаңъара днартәаны, уи итығағ снаган ләапхъа сналыртәеит. Изласгәалашәо ала артцағы актәи ағбатәи аклассқәа еилартәаны иалырпхъон. Усқан акласстә уадақәа анаzymхоз еизааигәаз аклассқәа еилартәаны иадырпхъон. Саб иашъа ипа саһънеигаз Қытауантәи алагартатә школ ақны акәын. Дук мыртықәа артцағы лыштәхь иғылаз аш-кағ ашә аартны итәз анбан шәкәы аатғаны инасымтәлцеит. Ашәкәы ахъаасыртыз ан лсаҳъа сылаңш нақәшәеит. Убасқан ауп ахачақәа иаңысгәалашәа ағны азәгъы изымдырзо, иамхәаజакәа сшааз (сааզгагы дазымхәыцизар акәхап). Иқалап сан ғың дығуа дсыштәлазар ҳәа иаасцәымыңхеит, саһътәаз снеилууаа сцент, аха уи сызлатәо азәыр идыруама?

Абас еихызгеит ашкол ағы рапхъатәи сшьаға. Адырфаены ашкол ахъ санаауз сыртага шәкәы, артцағы исылтәз ағны исхаштит. Иүвшатәзам, ашәкәкәа ргара-раагара санбашыцылахъаз! Надежда Чиковані атетрадқәеи акалами ааганы исылтәеит. Уажәы изласгәалашәо ала, иқалап мчыбжык ақара ашкол ахъ снықәазар. Уамашәа иубаша, абри амчыбжь иалагзаны аччақәа сцәажәо ағыршәа сцент. Хәылбыңхак саб еиликаан дсаңтааит, атара утахызар, аныкәара улшозар, ақыртуа школ акәым, апсу школ ахъ укоит ихәеит имырхаакәа иаарғәгәаны. Адырфаеныңтәкъа Жора сааицрыхны, иашъеитбү Жөргөжь снаицтданы Қырақъантәи апсуа школ ахъ сишиштүеит. Абрақа рапхъа акәны дызбеит Шыаликәа Басария.

Ааңынраан хәйлбүрек саб иашъя ғәака аусурахынтә дахъааиз ипхәыс Нази ус иалхәеит: – анхара аамта ааит, аисыр ҳаблыроуп ҳәа. Ишдыру еиپш, уи ублыцыпхъаза (ес-ааңынра) иғиоит. Саб ахәысты дәтагылан аңағәара дағын. Сара ҳашта ҧш҆зағы сыхемаруан. Ус ғәака иңкәын еиңбы Қарбеи дареи ҳареи ҳабжъара азышты даахаххын, уақа иңхәраа аңыпхъ ағадды иле-иуаз аңыха ӡыхъ иикыз аведра налшъуа, (инатцакны), саб ибжыы наикәиргейт: – Ҳәампа, амца ҳаңәеит, ведрала азы уманы унеи ҳәа. Ари заңас саб икәатан нарсны (аанкыланы) ғың иааигаз ипшәмапхъыс лахъ ибжыы иргейт амца шрыңәцәз ала. Ларгыы, иаразнак, азыматәақәа аашьтыхны ләниналхейт. Саргыы испыхъашәаз ӡыматәак сыманы сналиштылент. Аисырра иакыршаз аңыргәалаңда, ҳара ҳаннеизамца акхъан. Амца убриақара аеарғәгәахахъан, аеарцәгъахахъан уажәштә азәы ииххәициа, ихәынчо ићамызт. Ҳбора ду амца анаңрала ахәса ҳаңәхәоит ҳәа иалагеит, аха саб илеишәа цәгъан (әмәкәәк еиңисхәаалоит, санду иара иан, Ҳажды ҳәа иалхәон) имүйт абора (арахәрытрап) блит ҳәа ауа ҳазрылахәхәом ҳәа, ҧш҆шъароуп ҳәа ипхъаңаны. Иахъеипш исгәалашәоит, сыбла ихгылоуп ҳбора амца зкыз абылра ианағыз. Ибылуазар, ахала иблааит ҳәа атырфара иалагеит, аха уигыы амыхәеит, избанзар, амца амч еибнатахъан. Убасқан цас иауазшәа апша тыйсит. (Баша иаурхәаҳуа амцеи апшени еиңуп ҳәа). Амца аңыпхъқәа ипхеибатцо ижәылон, ижәылон, гәәг дук иңнаркъозшәа. Уи аңыпхъ гәымбылцъбарақәа ҳматүртә аѣынза иаазеит. Уи акәхеит, ағғаңхәа абылра иалагеит, ахәсагыы мыхәхәар амүйт. Абылра қалеит ҆аңыштын еиپш. Еилагыжъ-еилахынхәуаз алғеи амцеи рбон Қәачараа, Ғәадаа, Қыатуанаа, зегыы еиҳеит, азыматәаҳәкәа рыманы, зыезырғәгәаз, аңәгъя зуаз амца дырцәарц. Аха азәгъы имч ақәхомызт. Амца аңаҳыы ииасит. Иахъеипш исгәалашәоит ибылуаз аңықәреи шыткәацуаз, аца, анатыра (abora былхъан), аматүртә абылра ишағыз санду агәашә дәталеит дшыхәхәоз. Мыхәхәашыас ићаа ҳанхара ду абылра иағын. Ҳағоу дзықәшәаша акәын. Санду Мания Габлиа-пәа аңсуаттас ауаа (ачымазцәа) лыхәштәуан, лкалт азна ахәшә-ҳаскынқәа илаң данихәхәа, ианоулышт икаңсеит. Ус «аа шәара шәеибгазааит» – ҳәа амца зыңралаз акәасқяа неилахарц акғыы ағымкәа агәашә даатаххит ғәака иңкәын еиңбы Алиоша Бебиа. Уи ишыхәхәоз, имукәа дууаӡа дыпан акәасқяа дығаңдалан, аштакхтәи аудадағ икнаңаз иапсуга шәақ аалихит, акәасқяага неилахит, насыпны иара даңаңынхейт. Абрақа акәасқяа еилахан ианаахъапш, аматүртәи акәасқьеи рыйжъара амца шаңраз ибейт. (Уаңза ғәака иғыны ауп ибылуаз.) Убрантәи ҳашта даатаххит Ҳәампа, аха ашә аңаңхара аркны ипхәыс лұңыба итан. Ашә дахеит, дахеит, аха изаамыртит, ғың қаттаран азы. Нас «хаала» иамуашәа аниба, шыапыла дасны ипенеи, иежәаны дығоналеит. Санду лыхчы апара ҭаңданы илыман. Али-пәси рыйжъара ахчы адәахъы иршәеит, дахъаақәгъежыз

изеицккәа өңің иизахыз иршәйт адәхъы. Амцеи ауағы аиқәпаратәкәа иағын. Саб амца шицраз дыңданы дңеит, даңғеит, апалтақәа иқәйжыны идірцәеит. Уамашәа иубаша саб Хәампа иршәыз ахчыбы азеицккәагы ауха азәы игеит. Амарадиорра еснагы иқазаарын анаңылбейт! Ағәәкәрағы уи иззхәыңца ауағы иззхәараны икоузей?

Ауха ахәыңқәа зегын Ҳаңызаратаа рахъ ҳганы ағны ҳағнаркит. Ашә дылагылан дыңшудан Жора (Екатерина Бебиа-пха лаб). Саргы схы ывттрааны саныпшы, ашәишәниқәа ахътакызы ахыбра аныблы, амца зытталаз ашәишәниқәа атыпраара иағын, аха хара изцомызт, абақ-чақхәа икаҳауан, амца ркын азын, ишыбылуаз иптыруан. Амца мыжда! Ананырағы ажәқәеи ахәарақәеи таблит. Сыбла иабаз уи ахтыс уажәгбысы сыбла ихгылоуп исхамыштуа. Аҳаниуан, арахә аныхәауа ақара иғәйшәкаагоу акғыны ығамзар қалап! Ағны атада иқатданы иғылаз ауардынкәа, астолқәа, ақәардәкәа зетты ақы аанымхакәа илеимгәблү ицент.

Адырғаене ашыңжы ҳанығағыла шъамхахы арацәа ҳалагылент. Ари ааха дун, аха иқартцоз, иқалаша қалахъан. Насыпны, бзия инаскъаганы иғылаз, ә-фыл змаз аказарма нхеит. Адырғаене ақытакәа еигәнүюйт. Җығардаа, Ғәадаа, Қәачараа, Кәтолаа зегын акака нарғон. Ғәака акымзарык изнүмхеит, Ҳаңызар ғоны азғыл иғоналеит. Ҳара еиқәхаз ҳказарма ҳғоналеит. Саб Хәампа ихъя лыихха инапала иқаитказ инхара зегын блит. Ари арыщхара дун...

Паса ҳахынхоз Бебиаа рхәы ҳәа иахъашұтаз абна бзия аағаны ирыман аишьцәа Бебиаа. Ус аламала азәы далактысыр руамызт, еичаҳауан. Ус шакеу иаазгойт ғырпштәык. Ргэилак хыбрек иргылон Бакәра Бебиа иғы днеит алартқа стахуп ҳәа. – Иутахызар, абна, инапы абнах инархханы, ипқаны ига, ихәеит. Ус дагыны ғәеит ағәыла. Абри ауағ адырғашықасанғы ғапхъа амғыматәахәазы Бакәра иғы днеит, усқанғы ииғеит дызхәаз. Аха ахынта раан даннеи, Бакәра мап икит. – Знық иустеит, ғынты иустеит, уажәштәа иузхоуп, нағыры ари абна ұярғыы изгағом, аха үарғыы иааза, ихъя абна ма-луп. Ус ауп анхарағы ишықаитдо. Есымша азәы инапы аныпшылара хәартам, дад, ихәан уаҳа даламцәажеит уи азтаара.

Ғәака инхарта мачзак днахан анхара ғың ашыапы икит. – Нан, – лхәеит сандурыцхана саб лхы наиқәкны, – ағны аргылара уалагароуп ҳәа. – Аа, ди, сара есышыңжы сғыланы сахыцо баша сцо ұыбышвоума, ағныматәахәқәа реидкылара сағуп. Ихәатәуп, абылра иақәшәаз аишьцәа Бебиаа аколнхара ақынты аамтала рхы иақәитыртәйт анхара ғың қартарц азын. Усқан ус еипш ақатарақәа мариамызт. Аколнхара ақыба-зыба цәгъян.

Ағада ишысшәаз еипш, саб есышыңжы дылан дцион. Ауха данаауаз сара сыцәан стахәахаа. Дызбазомызт. Уи ибара есымша истахын.

– Нан, узғузеи? – ҳәа саб днаиазтаауан санду. Иаргыы, – уи маңзак иаасараңа, ағны аргылара ус имариоума? – ихәон.

Аамта цон иқәха. Саб есышылыж абнахъ дцон. Ус өнек шыбыжъаара пытк шагыз, ауардын таҳәаны ашта даатлеит. – Ахы, ди, аматәақәа ауардын иақәышәтә, ағын ғың ахь ҳцоит, – ихәеит агәалақазаара бзия иманы.

– Иүхәо закәзызи, иабақоу ағны – дтцаауеит санду. – Ди, баша сныңәозма арха, Азын Ҳақыраң иғны имхәнаны арха ағны сырғылеит ихәеит. – Арха ишпүкәу нхара ушцо, амфаду уантәаларц, уаха агәапчә уғыны иғонахаяа дұзымдыруа, ухәычы дәғагылар амфаду ағы дыхәмаруа, ари ашъхағ иурхаз уламыс ызып, урахә рғычып, уеы бнеикып, – лхәеит.

– Ди, сара арт акәарақәа сырттанңәалеит. Абра знызатқы суардын хымшәткәа амғөс сзаамгеит. Баала, ди, бгәи баҳаргарым, азыхъ бзия ықоуп, амға ҳапнуп. Насгыы, Когониаа башыңаа рами, ауаа бзиақәа ҳгәйлаңауп, – дағын абас акраамта апа иан лаңажәара, лазаагара ағың нхарахъ аи-асразы, аха лара дақәшахатмызт.

– Мап, нан, сара үзаргыы сцазом. Ақағхәа атаңаагарашәа ҳәо сахья-аргаз, бжъық ахшара агарашәа ҳәо шәахыысаағаз сапыртны қашыа сымазам. Абна илоу ашәарахгы лакъакъак аиоует, упхәис дыңсызаргыы, лыңук дшатәэ-шатәуа ағны дыңнаурыгылт. Убри азоума уара Бебиаа рхәи амыштың әңгьюп ҳәа ззуҳәо? – абас лмап злашыңақәелрығәашаз афактқәағыы иеалкуан илхәаз дахымпаратыз. Лпа дғылан лажәақәа дырызызырғуан. Қимтуашәа анылба, лажәа инаңылтцеит:

– Сара үзаргыы сцазом, – рапхъа избаз Бебиаа рхәағы сыңсыроуп, – лхәеит лажәа лыңстазаара абжеихаразак ахымғасыз атып бзантцы ишы-нилмұжыуа удырыртә еиңш днақәығәәаны. Аха саб аагылашыа имамызт, итааңаа иманы дцар акәын, ғың аххара ахықаңтаз ахь. Ихамаз ҳаматәақәа рыла итәны игылаз ауардын сааштыхны снаниртәалеит ақыажыхәа стәйиу.

– Уаргыы уцоума, Кәтит¹, егъырт реиңш (сани саби ракәын дызғыз) скажыны, – лхәеит лгәи ҧшаауа, зғынахаз ауардын дашыклапшуа. Сара сакәзар, еиматәаны атәиуара сағын ауардын сахынтаалаз. Хла аахъ-хыи ахәи ақынзға ҳнаскъанагеит, нас уаҳа анаскъагара шәаңсам ахәозшәа атыхәа аухәтарғыланы иғъежыит. Сара атәиуара сағын. Сахыыпшуа из-бон урт бқарыжызаргыы, сара бхала бынсыжкуам ахәозшәа хла алымчақәа қыдышшы санду лааигәара иахъылаз. Баша ирхәом ала ауағ ишьа алоуп ҳәа.

Сызқетәаз ауардын архака – саб иқаңтаз аххара ғың ахь ицион.

Исыздыруам иахъагыы, иңбоуаштар тә икоуп, санду егъырт лпәцәа Ғәакеи

¹Платон ианду Мания ус хәычы хъзны иалхәон.

Хаңварағи рышқа дымцеит. Даҳынанагаз ағнағағы (ахыбрақәа блызаргы) даҳымтит, уа дықан. Дшаңырымтүаң анырдыр, мыйкы аатдаанза аишьцәа ахғыкъы ааидғылан ө-ғык змаз ахъатә кәасқыа өнү иқәпраауа ицо илзықартцеит. Лыңтазаара далтаанза, лынарцә мәға дықелаанза абри ағнағы дықан зыңсаҭа шкәакәахаша санду Мания Габлиа-пәҳ. Амала, уахыкъы лхала даанырмыжыит. Лтацацәа инеимдә-ааимдо лара ләғы иаауан шыталарап, ипхъауан. Егъирахь, дығәтәан, лықәрахь дышнеихъазгы, лхаматә лара илуан, хәычгы дугы азәгты длыргәақумызт. Сара уи үсқантәи лхымәпгашыа – ағын өңіц ахъ даҳымцаз уажәи саназхәыциа еилыскаауеит рапхъаза лтацацәаратә птазаара ду ахы ахъакыз, аныжыра шылцәыхъантәз, лыңтазаара аркығыр шалшоз. Убри азоуп сабгы иан лмап дзағампаз, баала ҳәа инақәырғәғәнди изимхәәз.

Бебиаа рхәы ҳарак ағы санду зегъ реиҳа илызынчран. Лыңшәма Қәатагы изқәа түпгы ара иқан. Уигы иланаҳәоз кыр ирацәан, избанзар, абриақара шықәса лыңтазаара зылтаз ауағы инышәынтра дзапыртуамызт, дықанатә лылапш ахызарц лтахын. Аптазаарағы абзиабара иаша ахыыкоу хатсеи пхәыси ртәи зынза аеакуп, егъирт зегъы рааста, иамоуп ахатә қыдарақәа.

Сара егъирт лматада зегъ реипш, бзия избон санду лахъ лассылассы ацара. Уи – уанду дукәыхшашит – ҳәа илхәоз лажәа Қәандакәа уажәгты слымха итағуашәа исахауеит, ллакта хаақәа сыртапшуашәа избоит лызбахә иадхәалоу акы анысгәалашәо, мамзаргы Кәтол Бебиаа зетгы ҳахықәтцыз ҳәәи ҳарак саназхәыциа. Сабду Қәата ахаҳара-тәаҳара аағаны иман. Ма ишпәқалоз, ишпанаалоз, мрағархастамыз...

Абрانза Платон Бебиа исзеитеиҳәоз ағызыцқәа ирныстаз Бебиаа рхәы ианықәынхозтәи ахтысқәа роуп. Урт запхъақ ишәкәйшәхараны иқаз ауағы иптазаара ду ахъ дкылышы амғаҳәастақәа ируакуп.

Апхъағ гәыраз, ҳарзызырғып сфырхатца хада анағстәи, еиҳа ииашаны иүхәозар, архака ианылбаа нахыстәи иптазаара атәи ҳазхәо ажәабжықәа-ахтысқәа.

– Кәтол өңіц ҳахыынхоз ҳфадахы Қараман Басария, ҳладахы Тыкәа Басария, ҳашшәтахъка – Әгамшь азиас апшашәа дазааигәәнди дынхон Самсон Җекъяна (аттарауағ, апоет Валентин Коғония иабду). Абра нхара ҳанааи мчыбжык аатдаанза Самсон Җекъяна ҭаацәала ағыншыа ҳнейпхьеит, ағәилацәа еизганы. Апшәма Самсон анцәа улыпха ҳат ҳәа атәца аник ашытахъ абас ихәеит: «Баба сгәилацәа, ағәила бзия өңіц дхаяит, сара сыхәтаахъ даара сеигәирткеит. Ҳәампа Бебиа иуафра, ишәаҳара, икәашара, иеыбғақазара, инағақазара ухәа шәара дызлашәымдыруа арақа акғы схәом. Уи ҳатыр зқәаҳтәо нхас нагоуп. Сгәилацәа, шәхатцқы сцеит, шәзеизызгаз убри ауп,

ижәдүруазарц стахуп, иахъарнахыс Венера – ҳан лхы налықәиқын еихәшьас бәкастсоит, бара беихәшьюп, сара сеишьюп, арахәтиаа ибағаныстыоит, – ихәан иикыз атәца лтаркәкәа ижәит. Иара ишътахъ зегыы Самсон Җекъия иихәаз иақәнүхәаны ратәцақәа ифарыхан иржәит...

Аиашазы астол иахатәаз агәйлацәа зегыы ргәы иахәеит уи иѣаңдаз, иапсуураны ирыпхъаңеит.

Исгәалашәоит, адырфәене ашыыжъ ажәхъа ахәыс пшқа атәкәашо ҳашта интәданы ицеит. Аригъ жәйтә-натә аахыс ҳатыр зқәу жәйтә қыабзуп. Апсуарағы ус иапуп.

Сан Гъагъаша агитара бзианы иалырхөон, дықәтдон, амашына дағатәаны ахъвахъа дәзахуан. Исгәалашәоит афны атзағы икнахан асаркъа иахаршәыз лнапала илсыз, иқәылтказ асаркъа қәйиршә. Уртқәа зегыы сан лцәа рхыскаауан – лнапала иахылтказ азы ипхаза цәаныррак сырттон. Аха, рыцхарас иѣалаз, амца зкыз ҳафны иалаблит. Ихъаазгоит иахъагы. Зәка истахыз сан илықатамтәни реликвиак аҳасабала инханы исымазтгы.

Әннак абылра ҳақәшәаанза афны азәгъы ҳақамкәа ҳәгәилапхәис даакылсын сан лызахыга машына «Зингер» лгеит. Хымш аатхъаны еиپш азахыга амашына «Зингер» лымадаа даакылсит изгаз. Ҳәгәиргъеит зегыы уи еибганы иахынхаз. Уи сан лабраа илыртаз акәын.

Ҳәыла Самсон Җекъия ҳан еихәшьас данылайтца ашътахъ лара итаацәа аапхъаны ипхан Науша (Валентин Коғония иан) иахъарнахыс схәычкәа реиپш бызбоит ҳәа ажәа аххәааны инаганы илылтоит ҳамтас азахыга машына «Зингер». Саб игәампхазаргы, акгы ахимхәааит. Сара сыбла траа сахәапшуан иахылгоз... Үсқан сгәи спархыит, аха уажәы саназхәыциуа гәыбған азәгъы исызитом, абзиара зуз ауағы ұзара бзиарак изықаудар ами. Абылра иақәшәаз ирымаа! Инханы иѣаз «Зингер» акәын, нас иаргыы ус аламала иуоуз акы акәмызт. Убри ала абзиара атак қалтцеит.

Хара Ҷыгъардеи Кәтоли ршарағы ҳазланхоз ала ҳәгәилацәа Коғониаагы Басарияагы рхәычкәа Ҷыгъардатәи ашкол ахъ иныләөн. Урт реиپш саргыы Ҷыгъардатәи ашкол ахъ аныләара салагеит.

Ажәакала, Ҷыгъарда ашкол стәлеит. Үаҳа зтахымыз ахәыч бзиақәа үікан. Үақа снанагеит шықәсый ағнүтқала Қыатуантәи Қарақынтаи сныләарақәа рыштыахъ. Изласгәалашәо ала амған ҳанаауаз ачкәынцәа, ашкол ахъ иныләөз рпартфелкәа ирықәтәаны асағы «чараз» қартдон, ихәмаруан, рышәләкәа штаз. Сара рышәләкәа бағзар, ицәаакыр ҳәа сшәон, аха дара усс ирымамызт. Ихәычкәамыз, ихәмаруан...

Иахъагы ихааза сгәи икыдуп актәи акласс аётәи ҳартсағы Мышья Бахәа-ида Габелия аурок ағы иихәоз ажәақәа, зәка ҳагәцаракны дхабжъоз, апхъара, афора агәйбылра ҳиркуан.

Иара иахъагы лассы-лассы срызхәйцлоит раپхъатәи сара сөзызә, еиҳараңзак зыпстазаара иалтхьоу хъаагая исгәаласыршәоит. Убарт ире-иуоп Амчба Нури Камыгә-ипа, Җыныңғылия Ирадион Моча-ипа, Ашәба Шъалодиа Пата-ипа (Аңсны Аңыныңтәйлатә еибашьраан дтажеит, ажәенираалақәа иофуан), Қәаранзия Ражъден Әмәрз-ипа (иңхәйсаагара мчыбжык шагыз Тәарчал ашахтағ машәирла дтажеит), Ҳарания Мыза Машынхә-ипа, Маршынпұха Лена Ҳайтбей-ипхә, Амчба Зоиа Гамсараң-ипхә (уажәтәи ҳабашьраан дтадырхеит ҳақәзыхырц ихақәлаз ақыртуа фашисттәа лыпсыжырта уағы изымдыруа).

Актәи акласс ағәтәи абарт сөзызә қәрахымзакәа, сыйәрағ саания саналага еиҳагы хъаас иштысихит. Аңстазаара ухәеит ҳәа...

Ҳалагеит актәи акласс. Өннак азәы дааит артсағы Мышыя Бахәа-ипа Габелия уиңахуп ҳәа. Иаразнак сеаакәабаны сеиханы снейт. Сахънеиз ҳартсағы арашәара дағын. – Ана атәатца ашәшүирағ уаатәа, – ихәан ведрала атцеиң азы аатыхны, инапы ишъапы иңәзәеит, нас иеаарбан аңшәа сеихәеит. Үсқан, ҳәарада, уи иқаитца иатцанакуаз сзеилкауымызт, аңсуга икультура ҳәрак ишазхәаз, аштыах пытқ анты сыйбыңхо саналага ауп ианеильискаа, сыйшың ианыңқаңа. Акәаскья ғоны асоғ ағы сыйхенигалан сиртәеит, нас ауда дныңоналан ақыаад еилахәарап иманы даакылсит, даадәылтцит.

– Ари убома, Платон, иузаазгаз, – ихәан иикыз ааитцихит. Уи иаңын «Похвальнаиа грамота Платон Бебиа» ҳәа. Сеигәырғыеит, аха ишә, мтәйжәфада спыруа ағныңқа саит. Ари атыхәтәантәи ҳатыртә грамотан. Уаҳа ус еиңш иқаз ахатыртә грамота алакта стампшит.

Иалагеит ажәлар ахамыштыхә рзаазгаз Аңыныңтәйлатә еибашьра дүззә. Иахъеинш исгәалашәоит Кәтолтәи ҳәйылаңа аишыңа Гармелиаа Җыңули Ироди еиңлабны аканат иахъықәлоз, урт ириааниуз, ирапызгоз уағ дыңкамызт ҳашкодағ. Гармелиаа анырхәоз, сара Германия рхәазшәа сәэни ныңғаауан.

Абри ахтыс сажәабжы «Ағәытgra» ағы ибзианы асахъ тыхны иаарпшуп. Уи зәйт акырзға анты аштыах, даеакала иухәозар, 1960 шықасазы.

Ицион Җығъардаа ырғакынцәа адуюмыжыхақәа еибашьра «Вставай страна огромная...» ҳәа ҳапсадгыыл ду СССР ахы-атыхәа ианахыңуаз аамтазы. Аусхәартә аштағы аеқәа дырхәмаруан, ышытақәа тәтәихаа ианыртсон. Ҳара ҳтакаргы абри шәзынхоит, ҳалашәгәлашәалап рхәозшәа. Ҳарт зыбз ада зыхәламыз ахәыңқәа, иаҳхәоз ашәа «Арт шәахъ избахъада» ацынхәрас иаҳхәо ҳалагеит «Мы бандитов всех прибем...»

Ҳашкод ағы дқәыпшны ртағыс дұзәндеит Шамил Сайд-ипа Багапш, аха ирласны, иаалырғыаны ихыыз ачымазара баапсы иаҳкыаны, уи ихатыпдан ртағыс дхартеит Ҳәахәа Рашыт-ипхә Зыхәба-Сабуа.

Апхын сара иааипмыйркъазакәа есымша Мықәтка саншыцәа рахь псшьара сцион. Аибашьра хлымзаах өңиң ианалагаз акын. Саншыя Кәчир Пацкәария пхәйис дааигон. Атацаагацаа агәашә иантыңуаз аамтазы нахъхын ахәй иқәлан ағаанахеит өеиқәак, иақәтәазгыы еиқәатцәа матәала деилахәан, дщааниуз ататаагацаа даарпыххылан, ишәммыштын атацаагацаа, Кәчир аибашьра арра ипхьоит ҳәа реихәеит. Аха ишыдыдуа ақәа ауам, рхәан атацаагацаа рымфахъ иңеит. Апсадгыыл хъчатәын. Ашәартаду итагылан.

Схәычын, аха хаштшыя рыммамкәа схағы иаанхеит Кәчир амхара днығналан иихәаз абарт ажәақәа: «Хәираздәни ҳақазар, сыйхынхәир ббап» ҳәа.

Аа, ҳақкәынцәа адуюапшықәа зақағ ахәлабгада гитлертә фашизм иартысызыз, адунеи аңаа итазырзызас аибашьра. Зәкъыла ифызыцәа зегъ реипш, Кәчир Пацкәариагы илахынцамхеит ахынхәра. Аибашьра мңабз адәағы ипсадгыыл ихы ақәитеит хататас.

Ипшәмапхәйис (лыхъз стахым ахәара) лхатса, мышқәақгыы еидымхалаз, зызхара изеибамбаңыз, дшықам дымфашьо ианылдыр, мызкы аатцуаны лтәацәа рөңи дахъцаз адырфасыны лыхәда ашаха ахалтеит, лөыкналхан лөүелшынтын абырфын бғызыц иағызас апхәизба. Ари афакт узақәызбом! Абзиабара цұя ус еипш кыр алаゾит.

Сапығлан исхәоит, Ҷыота Кьеңкельиа исеиҳеит. Кьеңч амца ақны ақаамет ҳалагылан. Ҳааигәара ипжәаз аборна апшатлакә ҳаланарсит, ҳаңыцо ҳзыымдыруа, ҳашнеиуз Кәчир дысғеаҳит. «Аа, Кәчир!...» – ихәеит Ҷыота Кьеңкельиа. «Аа, Ҷыота!..» – ихәеит Кәчыргы. Убри аамтазы ғапхъя ҳаварағ аборна пжәан, нақ-аақ ҳаршәеит. Уи нахыс уаҳа ҳайбамбейт. Иsgәалашәо, Кәчир ихы инаркны ишьапы ақынза иматәақәа былны ишәын.

Аибашьраан сан лаҳәшья Гәигә адәқын ағы аус злалуаз ала, ахылпа шкәакәа акәап етәақәа ақәыпсаны исзаалгеит. Уахынла исхасымтар сзымчхауа убриақара бзия избон. Өнак шыыжымтән аусура дахъцоз снапы кны шыылгоз, машыннак азна арра ицоз ауаа ҳұлылеит, ианааҳавалатәкъя амашына аанкылан «Бзиала Гәигә!» рхәеит зегъы. Өңиң зхы саны икәз ҹәйнекиң ихы насықәкны, ани иухо ахылпа сутарауеи, сара еибашьра сцоит, ихәеит. Сара исхысхаанза сан лаҳәшья даасхасын иаасыхдааны инеилрекит. Убри ахылпа шкәакәа акәап етәа зқәыпсас иахъагыы исгәалашәоит, сгәй итисхәауеит, анағылбейт ихы ахъчама абрисхәич хылпа ҳәа.

Сара ибзиазаны исгәалашәоит Мықә адессантцәа кны ианнаргаз. Аха урт шыра ианыргоз сан лаҳәшья сцар лымуит. Мықә ауахәама ағадаҳы ағағ икыдыргыланы иршыуан, иршыуанрыпсадгыылрыпсаит азын...»

Ашкол хәычы игәалашәарақәа итаацәеи иара ипстазаареи ирыдхәалаз конкретла изхъысуаз рыдагыы иубоит дызлацәажәо аамтазы апсуга қыта

аптазаара хъанта. Арт ахтысқәа, апоет уажәы иеитеиҳәо, аптазаара атабыргхата ауп. Иахъатәи ablala уахәәпшузаргы, апоет инысмәа ари ҳара ҳтоурых ауп, иара итсанакуа абиңара ирхыргаз аптазаара ауп. Урт ахтысқәа Платон Бебия ихтынхъааз итегъы рәдыштбааует аптазаара уадаф аганқәа зегъы рыла.

Апхъаф иғәы иаанагар ауеит, избан Платон Бебия ихтысқәа, инысмәа иара иғала изиурхәо ҳәа. Ҳәарада, «сфирхата иматериалқәа», иғысұзыз схы иархәаны инысмәа зөйр ауеит иихәаз, дызхысыз, дызтүсыз, ихтынхъааз аанарапшыртә еипш. Насгы, ари аметод зегъы реиҳа ағыжәара змоу акоуп алитетратуратә ғиара апроцесс ағы. Аха сара истаххеит, ағадагы ұзара ишысқәаҳью еипш, ҳпоет ду иптазааратә нысмәа иғала исирхәарц. Избан акәзар, уи иихәо зегъы хытхәаам, насгы ирғашам, икоу шықоу аазырпшша акоуп. Убри азы уажәгы ушытанды ҳпоет ибиографиағы атак бзия амоуп, ҳаҳара алоуп, итегъы ииашаны иүхәозар, ҳлитературатцаарағы акыр иапсаны иқалоит. Убри ахшығытқак азоуп сыйзөу ашәкәағы Платон Бебия иажәа ҳазырыфуа ҳзаауа.

Иажәа иацитқойт ҳашәкәы афырхата хада: «... – Аибашьраан саб Хәампа ашәра илтцын аеарғәғәеит, дышштанамттар амуит. Сара дысхәыштәуеит ихәан аибашьрахътә ихәни иааны иқаз арратә ҳақым Домент Җқадуа, Җлоу ҳақымс аус зуаз, ауардын ашаха андаланы, ацәартә анданы диман Җлоуқа дигеит. Аха дизымхәыштәеит. Нас, ишпәкахцоз, Ақәақа даагеит, дышштахътәеит Ақәатәи ағбатәи ахәыштәртәғы. Даҳынаагаз, дызбаз аҳақымцәа иүшаршыон ачымазаф иичәз. – Шәанаңылбейт, атәа дағаштәңеит рхәеит. Иаразнак дұрырғеит, ииашоуп ихъаа еиҳа ихәйт, аха ахәштәра, аштамтә арзра мариазамызт, иуадағхеит, ашәра илтциз амәхак артбаахъан. Иsgәалашәоит ҳан Венера шаанза дғылан Тамшь астанциағ дааны Ақәақа ицоз адәығба дақетәон дахъзаны, ҳаб ихъы лгон. Абас акырынтә дцеит, дааит. Аибашьра цон аптазаара уадағын, афатә, ажәтә маңын иахъабалак, ақалакъ уаа еиҳагы имаңынан. Ҳан дәған, дығәғәан, кыр лылшон. Өнак иалагзан Ақәа лхатда ихъы ганы даауан.

Сыззааниуа, шыбыжкыштахък ағені храду амтда ашәшьырағ, ашәа зхәоз апсаа сырзызырфуа сыштәаз җкәйина хәычык дхышза ихахәы икәа итalo, демасабаха даалгеит, уи ихъзын Лиония. Агәақра иалтыз, апсра иацәынхаз азәы иакәын. Ақәа ахәычқәа арахъ иаазгоз адәығба таадыркәрыларц анемец ҳайрпланқәа аборбама анақәрыж, Ақәаа урт амшын рәалажыны еиқәдышрхон, ишаны иргон. Ҳан Венерагы Лиония амшын леағажыны да-мылхит, ағныға даалгеит. Дылқәабеит, сыматәақәа ишәилтәеит. Иареи сареи ағымақәа, акамбашьқәа еицахахъчон. Ҳан саб иахъ даауан, ихъы лгон.

Ус өнак шыбыжкышызар Лиония хәычы дығақзамызт, ипсү анеивига дыбналаны дцеит. Сан лгәы иалсит, аурыс хәычы аетым иаалгаз дыбнанланы дахъказ.

Хәампә ахәышәтәрытә дааит. Хар имамкәа даныңала аферма рахә ашъха иғатәуп хәа иархәеит аколнхара анапхгафцәа. Кавказ ашъхақәа рәғи аибашьра ду цон. Аңсынгыы, ҳәарас иатахузен, ашәарта ғәтәа итәгылан. Ҳашъхақәа ишыапы ықәиргылахъан аға хәымга. Арахәртә бзианы издыруаз Акакъ Самсон-ипа Җекъиен аорган ағны аус зуаз Вания Қыасқының-ипа Басарии иманы арахәр рферма ашъамақа рымна ашъха иңеит. Мышәжәа аатуаны уахык ашә азәы дасит, ианаахарт саб дааоналеит, атыңдағ әиғахысра ғалеит, дырхәеит, дәғахәаны дааит. Саб итыңан дааәзәи дрыштыт.

Аибашьра еилгеит. Аңстазаара арығзарах иғъежыит, атынч нхара иалагеит. Игәүхәны иңа ауаа анхара иалагеит, ө-напыкла ирkit досу русхәисқәа адгыыл ықәаарыхра иадхәалаз зегъы. Ашықәсан аеафора аналы иазтамгало иғалеит. Ахәыистақәа рѣнитә аңықәреи зегъы ағыніка раагара иаҳъзомызт, ана-ара ичақәаза амхыртқәа рәғи еиқәыртсон. Ҳарт ахәыцқәа ҳәеаибытданы уи ҳарапшыон, арахә ирымфарц. Агәгәахәа амца еиқәтданы, апшазакәа өхәатданы иаазуан, акакан адахқылон, алакәкәа ҳәен, ашәа ҳәен. Аха ирыцхарахаз ататын бұғқәа амцағы ирғаны, ирқынычы иара ататын бұры иагәйлахәаны апак-апак ҳәа ҳаҳон. Ари зныкым, ари ғынтыым, ҳан абырсаатқ уи афғы схылкааяа далағеит, инаганы ҳабғы ильимха интәлхәеит. Уи акәхеит, саб саагәтданы, иңа анеиликаа иқамчгы аакниңаан ашицә-шитә ҳәа ғынты исхикъеит, сыйсуаз ұзыншыеит, абри ақара исыхуеит ҳәа дықамызт, иарғы маңқ ихъааигеит. Ҳанғыы, уанаңылымбейт, ҳәеычы душүазма лхәеит иаалцәымығхан.

Убри нахыс ататын афғы ахъсаҳааяа иаасзычхатәкъом. Үанза, иаҳәаҳаеит ағынчра сшақәиҳыз атәи. Сара слеишәа цәгъамызт, аха ахәычра атәи қанаттоит, насты үғызцәа ҳәеычқәа иаҳьеи-уахеи узцу, иуцзызхаяа иқартцоз қауцар ақәхоит, мамзар умкынкъоит.

Нырцә Тур ихәи ачара луан аибашьра аан бригадирс ихамаз Шъашыкәа Басария-пхә лыцкәын иакәын пхәыс даазгоз. Пхәыс еиғамсын. Саб ихәрақәа ғархәан ианалга, Шъашыкәа Басария-пхә ус лхәеит, Хәампә деибашытәкъазаап ҳәа. Уи еицирдыша абчарах Җәың Иуака иаҳашья лакәын. Дығнагылан Қача Басария иғната. Сарғыы рапхъаза ақәны убри ачарах ахәычқәа сырғеит. Атация дахътәазғыы Миха Бебия иғнатағы (хтарауағ Сергеи Бебия иаб) ақәын. Миха дынхағ бзиан. Ифны итәз атация аңсуала ишапу еиңш, ачара уны дритеит. Ашамтазы ауп атация дрыман ианаа. Ұскан абжыуаа рәғи уахынла ақәын ачара аныруаз. Уажәи ачара ғынлатәи усул. Қача Басария иман ҳофык апацәа: Володия, Шъалодиа, Шъота, апхә Дусиа. Ачара аилашра ианалага, асасцәа иртаххеит Дусиа дкәашароуп. Дусиа ажәа анылныртца Хәампә Бебия дсыцкәашозар, скәашоит лхәеит. Иарғыы асасцәа раағс дтәан. Нас иархәеит Дусиа дуркәашарц ҳтахуп ҳәа. Аңсуа чара рыпшзагас иамаз ачыдарақәа иру-

акуп ашәаҳәара, акәашара, ахәмарра, аччара, алаф, асамарқәыл зәәз еиңш. Аха иара мап икит, атамзаара наццаны абасгыры иңәеит, – иңаз асабшазын – Кәтол аныңә аңы – лареи сареи ҳәицикәашеит... Саб Хәампа имап ажәақәа иңабыргытқәәнаны иңакыдам, ирымоуп ҳатыр зларықәуңдаша агангыры. Сара усқан исзеилкаазомызт. Акәашағ бзиа ихы ҳатыр ақәитқозароуп. Еиниркеңиңхъаза асцена аҳааи ҳәа дықәло дала-гар, кәашағык иаҳасабала «ихә» лақәеит.

Әжәәк еиңисхәаалоит, Хәампа иаҳәшә Сониеи иареи хәмарра, чар-рак ахырыңыз еиңдымыркәашакәа рузомызт, апхъахәгыры еснағы дара иртәын. Асасцәа хъамтит, мап әкыз дыдымыркәашар ырмутит. Арақа еиңиқәашеит ешьеи еиңәшьеи, ишырхәо еиңш, икәпрааңаны, ашьапа ахы инаркны атыхәәнза итәаз зегыры аршанхартә. Аөыбәғақаза дкәашағ бзиамхар ауама ҳәа шыуокгыры ргәахәара аадырпышырц азыны ирхәоз уаҳауан.

– Аибашыра анеилга ҳарт ахәыңқәағыр үажәшшәта иҳабаргузеи ҳәа ҳәйреттәтә ҳақан. Аха иаҳеңиңшыз иалаадыраауз. Әнак, зынза ҳшымгәрыңзоз, «Шылжыбзия, ахәыңқәа» ацынхәрас, абызыз абжьеңш ҳлыимха интағит «гамарцьоба бавшывебо!» ҳәа, қыртуя ртас өңәйск даағналеит лыблакәа хаара маңақ ыңғазамкәа, ҳлыпхъаңарц лтакызышәа дхалапшша. Убри амш инаркны ҳтарате пстазаара шықақеңеит, ахыбара амса ҳанылеит. Иңбоушыаша, Қытауанынта Ҷыгардақа иныңәо иалагеит ағың ңаңаңа ағырцәа рхәыңқәа. Урт апсшәағыры рдыруан. Җыңықәа Герасма-ипа Ҷыомидаа ҳәа хәыңы мыждақ дааини даасыдтәалеит апартағы. Артцағы иеңәеит Платон Бебиа аатрағы дыланы ататын дшахоз збеит ҳәа. Исызгәамтәзакәа сұбыба ататын итепсаз ибейт, санеимида. Иара дылан ижә атша аризшәа, мамзаргыры еиңлабрак ағы иааирак игазшәа дхәыттаччо, архына ақышшә еиңш ихапыңқәа феижеңзә иаапшуа.

Әнак ҳартцағы аурок ағы сөвеиргылан (саргыры схәыңымыз сиптерхагахазар акәхап), уара ахытқәеи бзанттык В.И. Ленин имовзалеи аbara акәым (үи изкыз ажәеинраала ҳирттон), Тамшы уаҳысран үкам ҳәа. Усқан Тамшы акәым ажәензагыры саахъан, аха иара иабеидыруа!

Аибашыра еилгеит. Асовет жәлар атоурых иаҳамыштуа иага ааха ғәғәа (уаапсырала, материалтә базала...) роузаргыры Аиааира ргейт, ирықәлаз афашист дәңеибаса дықәрытцеит. Аибашыра – апсадғыыл аңсы ағыңхыңцәа – еиқәхаз ихынышшәа-пышшәа ыңғыңқақәа рахь иғъежыуан. Макьянағы еиқәымтәацыз ашәаң әхәоз асалам шәкәкәа «капохоронкақәа» ҳәа изышшәз. Аха Аиааира зегыры ахәышшәтәум. Уажәшшәта иаҳзыңшыз анхара-антцыра акәын. Саб Хәампагы, ихъаа-баақәа қапсаны ағәғәахара дағын.

Хәылбыңек ауаиңш ҳәа зархзоз ҳаты заманак ҳағны дааит, ҳәблататын. Ачеиңыка неиңыхны, анапышшәарах ҳнеиаанза Хәампа

напынцак сымоуп, – ихәан инапы азы ақәитәаңза иәаанкылан, аңәажәара иәазирхеит. Аиаша уасхәап, мачқ ахәарағыы сцәуудафуп, – ихәеит иара. – Аха исымхәарғы ауам. – Иауазеи, дад, имухәакә, – ихәеит сабғы, егъигъ рацәак даламлакә аус ахъ дниасит. – Хәампа ишубо еипш, аибашыра еилгейт. Платон Киласония ибзианы иудыруа иоуп, Кәағәаниаа драхәшьапу, абри адғыыл узықәтәоу ианшыцәа иртәз дгылзаап, сыйдъыл сиңаит ҳәа узааицхәеит.

Идырыз усын, Платон Киласония уажә дахынхозгы Кәағәаниаа иртәз дгылзын, раҳәшьапа иакөын. Ишаанагара иқаз қәаңә хәычык иргылан дынхон, ҭааңәара даламлазеит, ихәиңи дықамызт, иду, ирахә-ишәахә ақғы изанымызт. Иаалихәлар ахабла рышқа иөынеихон.

Аиашазы, саб дыззыпшұмымыз ажәа аниаҳа дааитданарғәгәеит, саб псаңа бзия, знык нахъхын Бебиаа рхәы амца дыхнартәахъан, уажәы арақа аргамаду ухтәа ҳәа иархәеит. Ҳамтак акы дазхәыциа дтәан, нас уи атышәа даламлакәа иаахтәаны пшъажәак ихәеит: – Хара имгакәа идғыл тасырцәеит – ҳәа.

Иқалаз уи ауп, фыңға атеицәа ңсхъан, абрақа ҳааини ҳахъаақәкъакъаз, дахыннатцаа-аатқазғыы абри адғыыл шәиуп, Хәампа ҳәа иархәахъан. Уажәы ари ағыза ажәа анинырта, абырсаатқ избеит саб иқататәыз. Дара ргана-хъала еилкаан зегъы. Үс иртәхын. Зыңсаңа шкәакәахаша саб инапы Қазамзи, иаандығәаларғы ұзара акы шпаҳаимтари ҳәа иақәгәығны Платон Киласония ауағы дааиштит, лымхатажыцәағқәек рхәатәы ҳатданы, мамзар уи дахынхоз атып арақатәи еицәамызт. Имазкуа ҳәа ма азәыр дықазма.

Дгамшы аңшашағы тың ссирк ықан. Уи иаҳыагы Бгажәба Салуман дахынхоз ҳәа иаштоуп. Саб ари адғыыл лапшықәттан имазаарын исабицәа анкъата инаркны.

Хәылбыіхак саб дгәйрғатәа ағны дааит. Ҳани иареи инеицәажәан, «уаалеишь, баба» – ҳәа, симан иөынеихан, ҳкамбашь ашаха нахатданы, абат пшқа нацарғылан Радион Коғония иғны ҳанкылсын, ашта интәтданы ҳааит. Иара ҳарғы Коғонияа раҳәшьапацәа ҳақәын, адғыыл зтәйтқәкъаз Беслан Коғония иакөын, уи имахәыла Бгажәба Салуман арантәи дцахъан...

Адырғаенеи Радион Коғония даақылсын иаб идғыыл дынтағыланы, дныхәа-ныпхъаны ахы иақәиттитәйт дшазыразу ала. Саб риңға иага ағыбабаа ибазарғыы, абрақа итәған шыапы аирсит. Ари хынтауп анхара қайтиожылтеи. Имартиуусума ахтәара, анхара! Насыпны ахъхъаҳәа апаңәа, аңшашағы ихылтца иәааиҳеит.

Платон Киласония ари ағыза иазыпшұмымыз ауағы хәылбыіхак ағны даақылсын, ишъамхы арсны атамзаара шытейт «Хәампа, сатоумтсан, абаапсы, абызхәаңәа сеиларгейт» ихәеит. Ҳатала сыйхъыла Платон Ки-

ласониеи сареи бзия ҳайбабон, аибашъра ашътахь (1941–45 шш.) ачы сақәыртәаны ачаибжъарақәа иңәғәон, ҳанааилатәоз ажәенираалақәа, Гитлер изкыз ахъзыртәрақәа дхазрыпхъон.

Атабырг ухәозар, ҹыдала сара бзия сибон ажәенираалақәа ахъызыфуаз. Урт рахътә иахъагы исгәалашәоит ҹәаҳәақәак:

«Гитлер дшашытаз амазарах,
Ихәда иахашәеит аћәарағ.
Ир ишырхәоз «зер-гүт»
Ихжәеит рымчра амазгәйт ухәа – убас итегъы.

Исгәалашәоит, 1953 шықәсазы, Сталин даныпсы, ихысчәааз ажәенираала «Мап, иахъада, ари збахъада» Платон Киласония санизапхъя, ажра сынхықәиртәалан абасгы сеихәеит: «Ари ағыза ажәенираалақәа умығлан. Ари уара иутәым, иудыруазаит, настгы иғәйнкылданы иумаз, закәан мацарак, мчра аманы ахаан иазгараны иқазам. Уи иага иғәгәазаргыы аеампсаҳыр ҝалағом. Азәгыы иоумхәан, аха абри асовет аамтагыы, мышкы зны ихымбгалар аузом. Уи сара атахмада ауағ бырг саҳъзом, аха уара иубар, уахъзар ҝалоит. Ус иага ссир узыпшуп уапхъаға

Үсөкан СССР иаркы-ирцә ҳәа ианығаз аамтазы Платон Киласония иихәаз ажәақәа րыгәра сзымгазаргыы, уамашәа избазаргыы, убри аены инаркны сара сөымтәқәа рѣкны ипоезия ааит, ипрозазаит ажәа шыагәйткәа рхархәарағы еснағы сгәйсөанын. Убасқантәи аамтазтәи сөымтәқәа рәғы үъаргыы исپылом «асовет», акомунизм», «асоцеицлабра» ухәа иреипшүәз.

Ииашоуп, саргыы сгәйсөанымзи акритик акгыы сығепнимкыларц азын изғит урт ракака; «Ареволиуциа», «Октиабр», «Ленин», «Акоммунизм». Убри атема атыхәала уаҳа акгыы зымғит.

Платон Киласония ипсизаара далцаанза изныкымкәа, иғынтыымкәа иажәенираалақәа сзашиштхъан. Аредакцияғы аус злазуаз ала знык, ғынты пақара акыпхъдсырбахъан. Уимоу, ипсизаара даналтц ашътахь иғымтәқәа зегъы ааизганы, апхъажәа рыцданы хазы шәкәнни итсыжыбит.

Сапығлан исхәоит, 1960 шықәсазы апоет Анатоли Аңыныңъали сареи Москва амовзалеи ҳанынығонала (үсөкан Сталингъы дыкғәан, ихатара акульт ишақәызбахъазгы) аҳачаҳәа иаасгәалашәеит сыртсағы «бзиахә» исеихәаз ажәақәа. Ахәыңғы иишиқәнаго иацәажәатәыми!

Нали Константин-ипхә Кәасия апсшәа ҳлыртсон, аха ақыртуара еиҳа-еиха аеарғәгәон. Өнак уртакуп рхәан сындағылыргеит ахәыңқәа. Адәахъа Џыота Маршъан дысзыпшны дғылан ағоныға сигарц. «Рада-мыхәа, рада-

гәышьба, радаа, – даақәыпсычхан нас иҳәеит – иқоу збоит, дад, аха атара умтәр қалазом... Атара ашыта ыззом, – абас дсабжыон ағныға амға ҳаҳыықәыз.

Әнак ҳөвіза үкәйн Котик Ашәба артсағцә арудағ әжурнал аазгойт ҳәа дахьнеиз, хидиректор Мекәти Гамсарат-ипа Амчба иацәажәара дағын Ламара Григори-ипқа Габлия ҳартсағы ҆ықа Азынба ипхәыс. Абри ахәычы иғәи пшқоуп, данағашалак атәйуара далагоит, дахынтыаауа хароуп, итаацәа ирахәа ҳағныға дызгойт ҳәа. Адиректор атак иҳәеит: – Уи ианшыцәагы ара иқоуп хъасс иқабымтән, итабуп ахәычы дахынтыарабкуа – иҳәеит Мекәти Гамсарат-ипа Амчба иаҳаз ағәшаракра иғәи иаҳәаны. Уи саншыцәа ҳәа дызғызғы ртоурых абас иқоуп: Рафика Ануапха рапхья Амчба диман, лхатса даныңсы лычкәйн Гамсарат длыманы Акация диццеит, уигы идуни анипсах лычкәйн Тандел Акации, Гамсарат Амбейи ааштыхны Қапба диццеит Кәыца иаб. Убрағагъ длоуит апа Қапба Кәыца. Уи лпәцәа ахғыркы ҆ығъарда Қапаа рхәақны хаз-хазы анхарақәа рзығалтцеит. Аишыцәагы ахғыркы жәлак шырхымызғы мыңхә бзия еибабон. Урт ахә зегырымехак бзия иқан уажәи.

Қапба Кәыца санпса Венера лаб злаиакәыз ала, лассы-лассы уахъ аагылара сцен, настыры ашкол еиҳа иазааигәан. Сара ахтаацәаракгы сзеиңшын сегъырзеиңшын дара рхатақәагы. Аха сара еиҳа аанғасра сахыцоз Маршын Ҳайтбеи ионағатәғи акәын. Ипхәа еиҳабацәа Баби Мариес аурок ҳалгаанза исзыпшуюн, нас ағныға сырғон. Маршын Ҳайтбеи иашта ҭбаа, ҳтатәқәа анықаңталак аштыахъ ҳаңызыхәмаруан Гиви Маршыни Зураб Багапши, Ҳайтбеи акәаскъа асоғ дықәтәаны дахъаапшуюз, – уара ҳасас ҳәычы пату иқәтән шәниацәажәала – ғааитуан. Шаға дуағ дуузен ианағыншын.

Әнак ашкол аштағ сшааниуаз ҆әадаа рымғахытцыртәғи сааниуаны гәыпшык ақкәынцәа шеилагылаз саарыдгылент. Уи ҆әадатәи амға ианыршәланы амца аркны иааниуаз аєиуағ даахадыххылент. Уи Шамил Қьеңба иақәын. Кәтиа ҆хъеизе ағны дықамызт акәадыр смоуит иҳәеит иара. – Акәадыр уажәйтәқъа ишәзаазгойт схәеит сара. Аха сабанс акәадыр уиғахуа дықамызт! Иахъа хынте иаҳыыкнаға дахәаапшуюн, абыбыцғы ақәиршәуамызт. Сағшытпааны аєи снақәдиртәеит. Аєи Қап Кәыца итәакәын, аха бағеиламгылак арашы иағызан, ағныға ахы рханы ағынанахеит, уаанза Шамил ағора иаиршыцилахъағ аєи саамтарсны ипшырны ағынанахеит. Артқаа-артқаа ҳәа сыйхәеит сарғы, ахы саҳеит, саҳеит, аха исызнымкылент. Саҳыыхәеоз аєи сатсаҳәеоз ұшыа еиҳа-еиҳа аптырра иацнатон. Багапшиа рымғахытцыртәғ сааниуаны еиңш, еигәышә рхаха икны дыхәхәо амғаду дааныххылент Маршын Ҳайтбеи. Уи нырцә

анаарағы иұмакқа ахәра иағын. Итқаны иауаз ағы уаҳа имыштыққа иааникүлеит, ағы снақәпданы снаиргылеит, иеигәышә ахәры сыштахъ инахиқьеит, – уштән ҳәицәжәап уарен сарен – ҳәа днасыңдахәнаны. Нас ағы ағы ианкны ақкәынцәры шықа уама иғылымдағы иғынеихеит, избанзар, сара сатқысгы дара ирхаран ибон. Амашәыр сақәшәар ауан, насыпны Ҳайтбей Маршын дсықәымшәазтгы.

Ақыртуара еиҳа-еиҳа ағарғәтөн. Абызшәа ззымдыруа ахәыңқа ақатахәа ашкол кажыны икон. Ашкол стыңны ағынса сцеит саргы. Азнык азы уи иқастаз – ашкол ахынсыжызы – саб раңақ ахимхәаазшәа збейит. Аңағәара салагеит ақаңтан имданы, сивагылан срашөн, мәаагара аудардын тәкны ҳкамбашықа ҳәнцоз ачын рхысқыр иуамызт, иұмыргәан ихәон. Иара бжыла маңара акәын ишкеицоз. Аиашазы, иххәициан сара сыйкеніршыазар акәын. Ахайуантты акы азеилымкаауа иауқаху. Сара уқсан ахра сыман, ачын акемызт, адунеи амаа скын. Убри аамтазы сашыңа фыңыи сақашыңа хөвеки иихъан. Сара сғәиртәра ҳәаак амамызт уаҳа ашкол ахь сәзомызт, – слымха иасуамызт, итафуамызт исзеилымкаауа абызшәа ала ажәаққа «кори-қори» реипш иқаз. Сғәиртәтәа, сғәы алақа, схы алақа саб сивагыланы анхара сағын.

Ус иаанташкол аталара аамтә. Ашкол ахь уцароуп ихәеит саб иргәтәаны. Ағада ұзара ишысқәаз еиңш, санду Мания Хъажы ҳәа саб диштән илеишәа ахынцәгъаз азы. Саргы еильискаауан уи атааңарапы иихәаз қамлар шимуаз, ихәатәи ишыпхылнадоз. Сцоит, схәеит саргы саңрамлакәа, аха Ҷыгардақа акәым Кәтоліка иаңыстает. Уи акәхеит, сөзыңдә ҳәыңқаа Ҷыгардақа икон, сара – Кәтоліка. Бзиарас иқалаз ҳәышықәса Ҷыгардаи Ҷыгардаи ибзианы иснартает. Ҷыгарда инаркны Бақыланыңза Гәирчхы инаркны Ахәтцанза иабықәуа сахымнеиз. Зегынцъара сөзыңдә ҳәыңқаа нымхози, ҳәақәшәара маңара зақаңъара сәзәи!

Кәтол ашколағ саҳбааиз абырсаатқ ағызңа өңіркәа сырхайт. Борис Гәиргәлия, Шылодиа Шыдания, Шытоа Кәытқниа... Ақыртуара арақа еиҳагы ағарғәтәахъан, аха ҳәйртәтәа зегъы ҳаззыпшызы апсуа ртағы Ҷыота Тапағәуа иакәын. Уи аурок иҳамаз заа иҳархәаны, даалаган ашкол антыңтәи алтература даҳзапхъон. Иахъа еиңш исгәалашәоит уи апсуа литература ағәбылра ҳаркуа, апоет Леуарса Кәытқниа ипоезиақәа «Шыризан», «Даур», даҳзапхъон. Даара бзия даабон аурыс ртағы Павел Иаков-иңа Новиков. Аибашыра ашытажъа аамтә хъантамзи, изыхқыазгы уағ изымдырзо, Урыстәйлантәи иааны, өңіц анхара иағыз ҳартсағы уаҳык инаиқәлан, ақақәаҳәа инеигәидтәнди дыршыт. Иахъагы исгәалашәоит ашкол ҳәыңқаа зегъы ҳәитқызызьуа уи дшахтәңүоз. Ҳөйк Кәтолаа рыңқынцәа инаиқәхәаша иеит.

Цьота Тапағәуа иртәфоратә, иаазаратә усурғана анағсанғы ҳашкөл ағын ансамбль еиғеканы иман, араионтә олимпиадақәа – ашкол хәйқәа рыбжара аицлабрақәа рұғы апхъахә еснагы иара еиғеканы имаз ҳансамбль иағон. Хара имгакәа Тамшыа дыргеит ансамбль рзеиғекаарц. Мап изым-китғыңдызланагалаз иабхәараа ракәын. Ихатыңдан ртағыс дұартейт Шамил Роман-ипа Сақания. Апсуа бывшәа ибзианы иахиртсон. Уи иазықатаз, змағәар здыруаз ахәйқәагы гәйкалар идзырттарц әтакыз, бзия ирбоз ртағын. Ақыртуара ҳашкөл ағын ахра шауазгы, ус аеғартқақәа шимамызгы, апсуа бывшәен алтературеи ихаракны икын, абзиабара ҳалаиаазон. Абри ағанаңы Цьота Тапағәуа, ус үхәар ауазар, итрадиция анағзара дағын. Хара атағағағы бзия даабон, ҳатыр ду иқәаҳтсон.

Әннак Ақәа дааны дахьнеиз, апсуа литература еиха бзия избо ҳәа ғың итыңдыз ҳтарауағ ду Хәыхәйт Бәжәба редакторс дызмаз «Апснытәи апоетцәа» ҳамтас иқазнейгент. Сара уанза ағын псуа шәкәыс исымаз Дырмит Гәлия ифымтақәа, 1947 шыққасыз апсышәала Ақәа итыңдызы нас агағет «Апсны қапшы» ианылаз ажәенираалақәа ағәылпұнаны, ақъаадқәа ирыққәирчабны шәкәык еиңш исымази роуп. Урт баша истәахуамызт, знызынлагы ицәырганы исгәапхәқәоз ажәенираалақәа срыпхъон, шәкәык еиңш ипхъағаны.

Шамил Сақаниагы уаанжатәи ҳартцағы Цьота Тапағәуа иеиңш, ауорк иеахаршәаланы ажәенираалақәа дұазрыпхъон, րгәбылра ҳиркуан. Изызырғора ағаҳәара унәтартә еиңш еиғеканы дрыпхъон. Убрантә иалагоит сара ҳатала апсуа жәенираала ашқа исымоу абзиабара, уи иаңду ахаара атқыраара. Ағора сшалагаз, мамзарғы салазгалағ атәи сара изғит «Азыни аағыни¹» ҳәа хыс измоу сажәабжы ҳәычы ақнны. Уажәы, уи арақа еиңасқәом, сгәи иаанагоит апхъағ иудыреует ҳәа. Аха усгы иүгәласыршәоит Коғония Тықәеи саб Хәампәи ағын уахынлатәи реиқәшәара раантәи ажәабжықәа рхәара, Иуа Коғония избахә ағәаларшәара, нас 1925 шыққасыз итыңдыз Иуа Коғония ишәкәи «Апоемақәа, Ажәытә жәабжықәа» сапхъарц иситази, ағера згоит ағора сгәазырпхаз афактқәа ишреиуоу. Сөйзә Шота Кәытқына ииғыз Борис Гәыргәлии сареи ағы амдан ҳааганы дзыпхъяз ажәенираалагы ақы алымшағзакәа иқам псарабара исыцины иқаз абағхатәра – ажәенираала ағорағы арғыхарағы. Убри аштахъ ауп Иуа Коғония иитәйз ажәенираала ақнитә куплетк ахасыргылазарғы

Атаара иалагеит
Ахъта ғаңаға.

¹Платон Бебия. Ифымтақәа, 7 атом, Ақәа – 2008, ад. 41-44.

Архақәа тсаант,
Адгыл лашаңа.

Арт пұра зқәым Иуа Коғониа ицәхәақәа роуп. Аха анағстәи акуплет ацәхәақәа сара истәын.

Абар даргы:

Инеиуаз ахатагы
Ахъта дакит.
Онык ахыбазгы
Убрахь дыццакит.

Абарт роуп рапхъаңа акәны сара истәны скалам иағыз апоезиатә цәхәақәа.

Ағара идуззоу, ус аламала унапағы изуаамго мчық амоуп, еихаракгы рапхъаңа акәны абзиабара анцәхәы аниңауа. Нас сарғы суағымы, исызыңыртса иалагеит абзиабара қәыпшгы. Изысжарызеи, дытәрышкәаңа пәхәызба қәыпш хәычык бзия дызбейт сыйсы налылашәкәа ицартә еипш. Уи, итабыргытқаңы, иахынтыаа, ашъхантә илбаау, агантә иаау, мамзаргы, учқәынжоуп уахъчап ҳәа ҳазшаз исатәеишшо сыйздырам. Иқалап аттара бзианы иахылтоз акәзар, ашәа бзианы иахылхәоз акәзар, аптырпитеипш дықәхысаа дахылкәашоз акәзар? Исыздыртқаңы, аха бзия дызбейт. Усқантәи абзиабара иснаңа, «ашоуреи», нас ишысқұнхъаази, иалытшәаҳазеи, архыағ ухатқы, еилыхха иубоит (уапхъазар) сажәабжы «Азыхъ иалыхәаөз ахәа».

Сәалашәарап, сыйзиабара қәыпш санамыртәаңа, салагеит, сара стәала ахәхә еиқәннажәо, лыда сышхәартам зәзәз еипш, асалам шәкәы өні сөзызак, еиха сзықәгәығуаз, сентеиқәарым ҳәа сғәы иззаанагоз инапала илоуртә иқастеит. Аухантәарап сыйсалам шәкәы иалахынтыаарызеи, тәкс исзылығыреиши ҳәа сғәы хытхытуа аиарта сышлаз сылтахәахаа сыйәеит. Ашыыжыгы сғәигүх – изғөз атак – шсыңрыхоз ашкол ашта сынталеит, снеира дазыпшызшәа, даасыдғылеит «ари сөзыза аус садумгалан» лхәеит имырхъааңаңа. Ани «спошытансығағы», дшәан (дзыцәшәаң уара идыр!) сара акғыы салам ұым, – ихәеит. Убри ағені, ақласс ағы артсағәа сцатәхәы ишсазтааузгы, ирхәо зынза исмаҳауа сыштәа, лан ашкол ағәашә дәланы ләаалхеит. Сара схы ахыызгара смоуит, сшәеит, аха ишпа! Ашытакх излеилиыскаа ала лыққәын илеишәақәа цәгъян, артсағы длыпхъазаарын. Ашкол атәтқаабжы ганы данбазбо ҳәа сыпшын. Лара лакқәын схы итаз, сғәы итаз уахғы өынгы сзызхәыцуаз. Баша ихәама поет ду Галактион Табиже «рапхъатәи абзиабара маңаруп! ҳәа. Аиашаз, ларгы архыа ус лхәеит, аха нас бзия сылбахтәеит. Кәтол ашкол даналға Ақәатәи артсағратә тараиурта дааны дәланеит. Мызкы аатцаанза иғәйкы-тәйкүа иқаз

асалам шәкәй сзылғыт. Исытталаз уара идыр, иара абратқәкъя – өхәарас иамазшәа – сыйзиабара къатеит, ҳәгейта лара лганахъ пхарак сымазамкәа слеңкәыхъшәашәа сцент. Аңстазаара ухәеит ҳәа! Аа ақыпшра иахылтыз абзиабара алахынта зеиңшрахаз! Уи иит ауағы иңсабара амч иабзоураны. Иара убри аңсабара амч иаркъатеит пхарак ахылымтца.

Үсқан Очамчыра араион қытакәа рәғы абжъаратә школқәа даараذا имачын. – Тамшь, Кәачара, Пәқәашь рәғы акәзан иахылқаз. Тамшь атара акыр ихъантан. 9-тәи акласс ағы 32-фық ҳахынеиз (еиуеиңшым ақытакәа рұқытә) сапықлан исхәоит 11 класс ирылгаз жәеизағы ҳауп. Абас ишылқазғы, аңсышәала ҳәғы еихаҳхыр шырымуазғы, ҳарт аңсуга литературатә кружок еиғақкаит, ашәкәы ғылқәеи ажәенираалақәа зығуази рөымтакәа еилхаргон.

Өнак Кәтолынтәи исзаарылғайтлассы Иуа Корония иубилие иқалараны икоуп, уқәгылароуп ҳәа. Еилкааз усын, изкны ажәенираала зөһир ртахын. Ари 1953 шыққасы акәын. Кәтол аклуб иазымкуа ауаа еизаны иқан. Избан ахәыцы ғырхәала ажәенираала зитдо, снатәаны абри сазхәыцит. Ауаа рөапхъя ибзианы уқәгыларц азыхәан ажәенираала ғырхәала иуцар, угәтакы наゾит. Убас иагылқастеит.

Азызырғаңда ибзианы ирыдиркылеит сзыпхъяз ажәенираала, саҳьяақәгъекъыз, аштыхъ излеилыскааз ала, астол иахатәаз Хәыхәйт Бәжәба дәғагылан сыйкәла дағазнығы дназдыданы снапы аасымихит, – иңәғъамкәа иуғит, ағыза, ибзиангы уапхъеит ҳәа нацтданы. Убри инаркны иахъя уажәраңзагы, үзара санықәгылоу, сара ақъаад ма ашәкәы кны ажәенираала сапхъязом.

Тамшьашкол ағы сөйзцәа азәирғы реиңш, аңсултература ҳанахысуаз сара сзы иныхәан, гәырғааран. Убри азы акәхап өнек ҳартсағы Вианор Смел-ипа Зантириагы снаپхъаны тетрад гәартқаң сзитаз, абарт ағынықа иганы карандаш қапшыла ириашаны уатәи иааугонит ҳәа насыдитеит.

Абас афбатәи акласс инаркны аабатәи акласс ақынза ириашаны иааугон... Уи дөңің нхағымзи, аибашьрағынта иааз дшыапы затқымзи – зегы дрыхъзомызт.

Ақыртуара есааира ағарғәғөн, адаци-аңашәкәеи Аңсны ағаларғыра иағын. Исләалашәоит, өнек шыбыжы агәазын ҳидректор Пиотр Харчлаа атсыркантқәа ҳаркны амға хиркәтсон. Амла иакуаз атсыркант рхха сасит, аха ицом, иалалом адғылы. Убасқан, ицом аа – ҳәа атәи сылатдо дааини даасыдғылеит ҳидректор бзиахә. Кәачара аколнхара хантәағыс данылқаз, амхы италаз ағұма иазғааны еихсны изшызы Пиотр Харчлава. Сара сгәахы пәкәо, схы сәаҳан, абри рхха ихы сасуеит схәеит аңсышәала сыйжы ғылғаны. Убри аамтазы «аат абаапсы, умшәан, ишыдыдуа ақәа ауам»

ихәеит ҳартцағ ду Гъаргъ Ашхангери-ида Бжъания. Ачык-ачык ауп зегъы хыбгаларц иаасыгхаз. Угәы пжәар икоумцара ыкоузей?

Зегъ акоуп акыртуара атәй қанаткоит. Ашкол ааныжыны афнықа сым-цар амуит. Сара аматематика аматәар ағы сыпсыыең. Уағы дихәомызт аматематика аматәарқә ҳзыртцоз ҳартцағы Валериан Лагвилава. Сы-шиашаз Кәтол аусхәартағы снеит аррахь срыштырц. Уи знапы ианыз саб иашыя ида Радион Бебия иакәын. Аппа сааумыштыр қалом сәеит. Ибзиоуп афнықа уца, ҳаицәажәап уаха ихәеит иара сызнеиз аус зынза иғәампхазо даасәапшит схы ақны сшыапы ақынза илаңш аасхыганы. Ауха Радион ҳафнықа дымнейзит. Ашкол кажыны афны саҳынеиз цөгъаза хъас иқартцеит сани саби, акыргы исылабжьеит, ҳала траа ауафра ултцеит, ака-хыы укылсуит ҳәа ҳүхәапшуеит, уара арахь үзөү закәызеи! Аха сара смап, хаттароу үүшшап, сеағаршәны искын.

Адырфаене сөйзцәа неини саарымгар рымуит. Аурокқәа рыштыхъ акыртуа литература ҳзыртцоз ҳартцағы Леила Рагава снартәаны абассты салхәеит: Сара ртағык иаҳасабалагы агәра ганы сыкоуп, уара аратәи ашкол ушалго, иреиҳау аттарағы шуюа, ушәкәәгы штыңда, ахъз-апша уманы ушықало. Уи исалхәеит аттара шуталац ицала ҳәа. Уажәы сгәи из-лаанаго ала, урт акыртуа ртағыцәа, аттара ҳзыртцоз зегъ реипш, дхәацәнымхо дшықамызгы, ажәенинраалақәа шызығуаз лаҳаҳынан сөйзцәа рәкытә, наст-гы ақык-әбак рақара агасет «Апсны қапшы» ақны ишыскыпхъяз лдир-ан (хәарада, сөйзцәа рәкытә). Убри ақнытә литераторк лаҳасабала ашкол сұтыңыр лтажымхеит, нас лара лматәар бзианы истон. Аха аматематик Вале-риан Лагвилава еиҳа-еиҳа иеиргәтәон, ҳәәымгра атәымғ еиңш илыхәхәон. Уаҳа псыхә анысмоу, иара иғы аәазықатцара салагеитиаҳшыя хәычи сареи астол ҳнахартәаны, саңза ишәхасабуеит ҳәа өырпштәык, ҳамч зықәхашаз наҳатаны иара аурок ахъ дцион. Иара аизарағы дғыланы сыйзбахә ихәо, сирәхәо далагеит, дыбзиахеит сара сөғи аәазықатцара даналага инаркны ҳәа. Аха зегъы өхәарак-өхәарак рымами. Еиштылаз иаҳашьеи сареи ёнак ҳапсқәа еилаханы ҳашгәйдеибакылоз ашә ааимпааны даағонашылеит... Уи акәхеит, ҳматематики сареи ҳабтыңқәа зынза ипжәеит. Насыпны, адырфашиқәсаны, даәа математикк дахзаарыштыт, ғың аинститут иалгаз, мамзар, сусқәа шықалашаз аллах идырыр акәхон...

Өнак афны сыштәаз сұтәекәа сшырғыз, ашә дасны даағоналеит Рауф Пантия. Ҳаагәыдибакылт, Ақәатәи артцағратә тараиурта дтан. Ҳайғыззәан, бзия ҳайбабон. – Платон, уатәи аттараиуртағы үфымтакәа еилдиргойт, иреиғы уажәенинраалақәа угароуп, иузыпшуп. Ари исахаз ажәабжы изыззарызеи, сеигәрғьеит, аха шәазызаракгы ааснырит, аха сеаасырғәтәеит.

Адырфоаены ашкол ахъ сымцакә, Рауфи сареи Тамшь астанциағы адәйібә «Тбилиси-Сочи» ҳанталаны ҳааит Ақәа. Иреиҳаз азалқәа акы ғналартә амамкәа ишыпшыз симаны даағналент. Ақәа ақалақъ злыс-хъаз, зынаңш-аапш ыіказ апсуа ғар рәғапхъа Тамштәи атағы хәычы сзын ажәенираалақәа рыпхъара даара исцәыхъантаң, ахаapoезия атәи Қанатсон. Ажәенираала сапхъацыпхъаза, аилыргара ишазкызгы, сзызырғозә, сызтааз апшемаңа агәақъәа исзеиниркөон ишәхью поет сакөүшәа. Сыш-нел цәыш хәычы хәхәаза исышәтсаны, апхзы сылхәа то, ажәенираалақәа срыпхъон сара сыйжы неитүхны, агәалақарагы сыман. Избанзар, ари ағыза аудиториағ зынықыр сыйқәгылахъазма, аха сышшәозгы, маңк схы сақәгәыгуан, убри ауп агәағыра сыйтозгы.

Исгәалашәом аамта зақа қази, зақа жәеинраала срыпхъазеи. Атыхәтәен, ұыра мчылатцәкъа сааникылан, артасы, апоет Алықыса Ҷыонуа сгәы тызгаша ажәа ду сихәаит. Ҳара уажәшшәтә ақымзарык ҳахуам, апсуа литература пхъақа еихазхаша, иапызташа, анцәа ду имтаны, ицәыртца иалагеит ҳәа.

Ари апсуа литературатә кружок, сара сназыпхъаз, напхгара аитон апоет қәыпш Константин Герхъелиа. Аха азеипш хылапшра азызуаз артасы, апо-ет алықыса Ҷыонуа иакәын.

Исгәалашәоит дгыланы дсыхцәажәеит Anatoli Aұбынцал, усқан үақа атара зтоз, ажәенираалақәагы иккыпхъхъан алитетуратә еиз-га «Альманах», агазет «Аңсны қапшы» рдақъақәа рәғы. Иара убас исзым-дыруаз астудентцәеи артасы азәырғы гыланы ирыхцәажәеит. Сара Тамштәи атағ хәычы апхзы сылтцуан жәларык гыланы сахьдырехәоз, сажәенираалақәа ахәшшара бзия ахъартоз. Аха, изыззарызен, сгәыртъарак ҳәаак амамызт сәымтә хәычкәа азеипшхә бзия рыто, афора сгәы ахәо сқатдо иаҳысихцәажәоз. Амашына станциаҳ сааскъаго, Тамшъка сандәықәыртцоз аққынцәа исархәон ари ағыза аиылара ааскъа ишықамлаңыз. Излархәоз ала уи иалахәын ҳтарауаа дүкәа: Хәыхәйт Бәжәба, Шалуа Инал-ипа, Гәргәр Җизариа. Ус акәхап, усқан сара урт азәгы дсыздыруамызт. Аштакъ ауп сара урт ауаа хатала ианыздыр...»

Платон Бебия наххыынтә еитаҳәо иааиго ажәабжъ иныбжъаршәны лирикатә хъатцрак аҳасабала, иаңыстарц стахуп схата издыруа иара идәжалоу фактгы. Абар иаргы: Апоет қәыпш, иажәенираалақәа еил-дырғарц Ақәантәи артасоратә тарапиуртағы еиқекааз апсуа литературатә кружок анапхғағозә дахънарыпхъаз, ҳара ифызыцәа ашкол ағы атара иңызтоз ҳазғы гәахәаран, поет нағзак иеипш дахнарбон, ҳайгәрырғон. Да-аны уа иқаз, дышрыдыркылаз ажәабжъ ҳаиҳәандаз ҳәа ҳәгәи хытхытуан. Сара сыхәтаахъ ала, ұыаргы Борис Гәиргәлиа изку сышәкәи ағы исхәахъеит Тамштәи абжъаратә школ ағы атара сыйызтоз сәғозцәа

ажәеинраалақәа зкынпхъяз, поетцәаны срыхәапшуан, сагырызгәдуан. Уажәы саназхәыңца уамашәа избоит, агәахәарагы снатоит усқантәи сгәаанагара иахъцабыргаз. Апхәағ гәыраз, усықәымшаҳатхар азин умам Борис Гәрыгәлия, Терент Чания, Платон Бебия реипш икоу ашәкәыфәәәа рырәниамтәқәа ухағы ианаугалак!

Ажәа амыцхә схәом, ақәатәи артцафрәтә училишьче ағтәи аиپылара Платон Бебия иажәеинраалақәа реилыргара иазкыз, ҳарт иара ифызыңәа ҳхатәқәагы ҳалахәызшәа ҳхы ҳаңхъязон. Убастәкъя акәын ҳартсаф ду Вианор Смел-ипа Зантариагы абри афакт дшахәапшуаз. Уи дазгәдуун итсағы Ақәа дааганы иажәеинраалақәа ахъеилдыргоз, арғиара аус иғәы азтата дахъаарыштызы.

Абри афакт Платон Бебия ипьлара ашытых, мчыбжык аатуаны са- айт сара Ақәа. (Ахыцқәа иртакны исхәоит Д.И. Гәлия ихъз зху Тамшытәи абжъаратә школ ақны атара аныстцоз сааун лассы-лассы Ақәа. Араға инхон саб иахәшүцәа ҳөфк (Хәыхәыт Бгажәба иан Матиа, уи лаҳәшүцәа Мыңыч – Ағозы Үемыр ипшәма пхәыс, Цацу – Аршба Уартан ипшәма пхәыс.) Анеирта сыман, рылағш схын зегырырыла, акыр сыйцозар ҳәа исыцхраауан.¹

Сыззааниа, Ақәа санаи саҳәшья Кәйкәыл саб иахәшья пәа Анти Аршпхә ажәабжык еипш исзеитархәеит Платон Бебия изкны еиғыркааз алитетуратә кружок. Усқандара уақа атара ртсон. Иахъеипш исгәалашәоит Анти лажәақәа: «Кәтолнтәи школ ҹәыннак Платон Бебия ҳәа азәы даауеит, ажәеинраалақәа дрыпхъоит, еилдүргөит ҳәа ааҳалағит ашыжык атараҳы ҳанааи. Зегы ҳәизызырғында ҳәа агәахәара ҳауит. Ҳаилақ ҳәизыпшны ҳаштәаз ишнел ҳәхәаӡа ҳастудентцәа азәы дицны даағналеит ихахәы жәпа рхәны, ихы-иғы ҧшзаза, архаша-пхатцара иөүікәыхәхә дытәрышкәа ҹәынна қәыпшк. Сара зегъ реиха зинтерес сымаз иажәеинраалақәа дышрыпхъоз, настыры изызкузеи, изиххәауазеи ҳәа ракәын.

Ибжыы нтганы архъара дналагеит. Аз ҧыруазар иуаҳауан. Иахгәапхон дзыпхъоз иажәеинраалақәа. Сара еилзыргоз среиумызт, аха ҳзырғуан ҳгәы иахәаны.

Платон Бебия ипоезиатә бжыы хаа згәы иахәаны иазызырғуаз Анти Аршпхә кыр тцеит лыптазаара далтижытеи. Иахъа дықазтгы уи еиҳагыы деңгәырғыон Аңсны антыңғы ибзианы ирдүруа Платон Бебия ирғиаратә қәғиарақәа.

«-Ақәыпшра ишапу еипш, иара атәи қанатсоит. Уимоу, ианухымхәыңцағыны иауқахым, – абас инысмәа инациттеит Платон Бебия. – Тамшыгы пхәызба қәыпш ҧшзакы бзия дызбейт. Аурок ағы ҳантәаз атәтәа ақалара

¹Уахә. Руслан Қапба. Хәыхәыт Бгажәба. Ақәа – 2005 ш.

сахгәақуан, сыйздәйлцуаз лара лакәын, даңғазы сыла дабомызт, лара лакәын сзызхәыциуз, схы итәз. Ашыйжы ашкол ахъ сыйцакы-ццакуа са-ауан шыри лыбла хаақәа сыртаңшындаз, исыхәалырпышындаз җәа. Ус агәйтхагы аасызцәиртцуан иахъя даарушь, дызбарушь җәа. Абас амшәә цон еиштылан. Сыбзиабара амшын ихшәалаз атәақъя еипш сырпеиңеиуа саман, даңғакала иүхәозар, насып змоу азәы сакәны схы сыйхъаizon.

Ус җышыңда дахахеит, класск афы ҳайкәшәеит. Сынақъата уи акәын. Сара снеини лыштахъка стәеит сгәазхара дысзымбо, адунеи сара истәни.

Абзиабара ухәеит җәа! Иссирми! Арахъ макъана ажәак сөңи итыхны исымхәац. Нану лгәанала дкәашоит җәа ззырхәо сакәхеит. Өнак аиҳабыра класскәа рәғы итәаз чайхыхра ҳаргейт Кындың. Ачай ахъхаҳхуаз, агәфара змаз җәвзәа, ҳхала ҳааизныжыны ицеит. Адунеи сара истәын. Абрин азын акәхап апоет Расул Гамзатов изихәаэгъы:

Дождь идет во дворе,
О тебе я думаю.
Снег идет на дворе,
О тебе я думаю.
Уж ты девушка,
Очень хорошая.
Если день и ночь
О тебе я думаю.

Абрақа ачаиртағы лареи сареи ҳшеницәажәоз илсырхәеит ларгыы бзия сышлбоз, ааргамара лзыгәағуамызт, архашы-пхатцара лиаани-уан. Дқәыпшын, аха дғазамызт, сыйблақәа ирхылбаауан, сцәажәашы, схымфаңгашыя иланахәон бзия дышылбоз, дышытхызы. Убартқәа ларгыы сышкә ақәыпшра иахылтцыз абзиабара лыздыртцысит. Аха исыңдалаз, изыхъказ сыйздыруам архәызба пшә апатырқал еипш деихәлапчо, лыңыымшықәа мзағоушәа еиқәрыхәа икүйтца, лыблакәа ақаруенпш итыпхо «бзия узбонит саргы», җәа хажәак дыпхашьо аарла агәра згартә ианылхәа мчыбжык аатцаанза, Кәтол ишсүхъыз еипш, слеиқәыхъшәашәа сцеит уаанза сзыргәатеиуаз абзиабара ашыта-мтәхәа акы сцәа-сжыы иалајзамкәа. Үскән исзеилкауамызт абас иаалыркъяны сыйзиабара шашәаζ, гәрырыз иныңдаба ицартә еипш иқазтаз амч закәыз, иахынтыаааз.

Сапылданы исхәоит абас пхәызбак слығәыхәауа бзия дызбеит Ақеатәи ахәынтыккәрратә ртағратә институтағы аттара анысцоз аамтазы. Уигыны, иаххәар ами аиаша, пытрафамтак сырпеиңеиуа саман, аха уаанзатәиқәа рәкны еипш анарха амоуит, афархымца еипш икъатеит, пырғык хәажжказа иахылымтүзакәа.

Аپхъаф ухатқы, сара сқәыпшра шықәсқәа раан исыхтынхъааз хыбзи-абарак хытхыртас иамаз, ашәтың еипш игылаз аңсуа тыпхаңаа среиғын ҳәа акәым уи азбахә арақа изысчәоз. Акы, уи ағара, ақәыпшра, инагзаны имшәйиц, итышәнүмтәалац аңтазаара ауп изхылтцыз ақнытә иғәтәамханаң цәанырроуп. Әбагы, сара исхәарц истаху абри ауп: абзиабара шақа ағағылара аиоуа ақара убри ақара иаргыы ғәғәахоит. Ашьха рөаш шақа ахахә дүкәа ирытқъю, иргәйдүйеәло ақара аәамрыцқъои! Сара истахын поетк иаҳасабала, абзиабара пшың мәбизны исыцраларц, саблыр, саңыр, аңса ақынза снаганы аңтазаарах схынхәни дырғөгөых иара амч ала саинаир. Баша имхәозар акәхап Жан Жак Руссо «Любить глубоко – это значит забыть о себе» ҳәа.

Сыззааниуа, ухы ухаштырц ақынза иухтынхъаая абзиабара, ҳәарас иатахузей, арғиағғы инато раңауп. Уртқәа зегыы анеилыскаа, ианыс-ныр аңаңаңараптә насыпла итәу абзиабара иашатәкъа аныңтаа ауп. Аха уи ус ирту-тууа иухәо акы акәым, аңтазаара ахата ауп. Абри ақара зысхәо Аңтазаарагы, Абзиабарарагы, Апоезиагы арғиағы изын еицрымшәо фено-менненни еицизар ауп.

Апхъаф ухатқы, слирикатә хъатца азырханы ҳаиасып снысмөхәхь, ма-къана исымоуп ахәатәи иудыруазарц истаху.

Тамшь ашкол саналгоз аламтәлаз, сара зыѣнны сыйказ аңшәмапхәыс ғәғәала дычмазағхеит. Уи уахынла агәйла-азла лыдтәлан дырчапшыон шаанзә. Урт ашықәсқәа раан ақытқаң рөң агәйлаңаа еизаны ачымазағ дырчапшыон, ажәабжыкъәа рхәон, ачымазағ ихъяа ихадырштуан, инагзаны имыхәозаргы. Саргы ажәабжы зәоз аңапшыағцәа срыдтәлан сзыр-фуан. Рыңхарас икалаз, стцатәкъа сыйтомызт. Ари, ҳәарас иатахузей, стцара ианыпшил. 11-тәи ҳакласс анапхагы, агеография ҳзыртоз Венера Кочанова ағны (сахыыназ) даакылсны стагылазааша гәалтәйт, саадәйлымтүргы лымуит. Хара имгакәа саарылганы стынхак иғныңа сылгейт. Сара истахымхеит сдәйлтңи аңара, аха уаҳагы псыхәа ыѣкамызт.

Аманкәниңра анцәыртлак даеакы аңлоит. Изхысчәаая, ажәи-зашықәсатәи ҳңара ахыркәшараразы аңышәарақәа ҳшырғыз ағыстаңаа сиркәтәзшәа, сыйчмазағхеит, шоура шытыт. Соғызцәа Гиви Миңаа, Вова Агрба, Руслан Қапба машынала иненины аңышәарах сааргейт. Аматематика амантәар ауп титәис исымаз. Рушыни Җыопуа (Мыңкәтәи абжъаратә школ ағы аңара иткон. Усқан уақагы абжъаратә школ қалахъан). Математика артцағы дихәан ағырпштәкәа ҳасабны исиртейт иузыхфылааумама ҳәа нацтанды. Сышчмазағызгы изәйт, ихызфаалт, хңа соуртә еипш. Ус қасымтәр ашықәс сцәызуан.

Абрақа исымхәәр сгәы ияуам, снысмәа иалазарц стахуп сыртазаарағы иқастаңхы агхақәа хпа. Урт 60 шықәса анысхытқуаз ахатца аарпшы исхәеит. Абар даргызы: Рапхъятәи сыйгха ахы ахъакыз Тамшытәи абжыаратә школ ҳаналгозтәи апышшәарақәа раан ауп. Иқалаз уи ауп, аматематика аматәар ғырырхәала ианаңтиуаз акәын. Ҳартцағы Венера Качанова дааҳадгылан ҳфыза Иура Гадлия илымха инталхәеит абни саахан иқәыстаз абилет актәи аномер ауп, ушнеиуа ига, аха ҳфыза иапхъа ацара сара исықәшшәеит, уаҳа сагымлакқаңакәа иаақәхны изгейт. Акы, уи сзырқатаз аматематикағы ипсілеуіз сара сакәын, иара сара сеиҳа уи аматәар ағы дытәгәан, дағқала иүхәозар, ихы дахәартә дыбын. Әбагызы, анцәа хша леипш ҳазхәапшуаз ҳартцағы, ҳақласс анапхгағы ас ҳаҳьеильхыз сгәы иттаххит. Зегызы акоуп сара ус қасымттар акәын.

Уаанзагы исхәар ауан, аха арақагы иааурбрыр ауеит. Сталин дүхгәйтүртә дыңсит. Хтәйла зегъы үабон. Ашәи ахъыссы игылан. Аиҳабыра классқәа рәғы итәэз ахъыцқәа машынала Очамчыраға ҳаргейт. (Үсқан икәзәз аидарамғанғагақәа ракәын). Ажәлар қазықазуа ашта иазкуамызт. Амитинг дүззә ыған. Итәйуон ауаа рылағырзқәа рәғыкъасауа. Сара скәйпшымзи, исызғәамтазакәа ашәымтак сыйхәйттәччен. Убасқан сыштыхъяқа даацәйрцит дыбцъарпсараха амилиционер. Сара сшәаны сөһинасхеит сөйсіздәахырц. Иара ажәкшешепш иблакәа үәйркшапаны сахъцалакгы дсыштытан. Иара иахъагы абұдар зку данызбалак аҳачаҳәа даасгәалашәоит ани иабұдарпсараха исыштыз ауағы, фнүтқала шәазы-зарак снато. Ааи, Абұари ауағы!..

Ақеатән ахәынтықарратә ртсафратә институт ағыл адқыларатә пышә-рақа мөзаптысуан. Аңсау быйшәеи алiterateури рзы афра ҳаман. Издызкылозгы Хәыхәйт Бәжәбеи, Шалуа Инал-ипеи, Баграт Шыныңқәбеи ракәын. Руслан Қапбеи сареи ҳахъеидтәалаз Хәыхәйт Бәжәба (иара иакәын апышәарағы аматәартә комиссия иреиҳабыз, дааҳадгылан убас ихәеит: бағымынтағы аңсау үзгабцәа шәрыцхраароуп ихәан нақ-аақ иҳадиртәалеит – Нази Шамбеи Хъеди Алхорбеи. Руслани сареи рапхъа дара ртемақәа рзаағит, нас – ҳара ҳтәкәа. Иңбоушаша дара ҳәбақәа роуит, ҳара պшыбақәа. Апышәарақәа ҳарт ақыр иахцәуудағын, избанзар, қыртшәала ауп абыжъаратә школ ҳшалгаз. Нас иахтиуаз дара аматәарқәагы бжъба (аңсау афра, ахәара, аурыс афра, ахәара, атоурых, агеография, атәым быйшәа ықан). Ари парадоксын. Афилологиатә факультет ағыл арт зегъы еиңхыләкәа иабатахыз. Уажәи иарбан факультет-заалак ағыл адқыларатә пышәарақәа раан х-матәарк роуп абитуриентцәа иртиуа. Еиңшәырпши хпеси быжъеби, ҳәарада, иахцәуудағын. Актәи азтцаарақәа урысшәала ҳрылагон, аха ианаҳзыңғайхалак егырт азтцаарақәа қыртшәала ртак қаҳтпен. Ас иғәағы ақыртуа школқәа ирылгаз ҳақәын.

Иткан аурыс школқағы ақыртшәала аттара зхымзаз, ирылгазгы. Ҳәарас иатахузеи, урт еиха ирзымариан аттара, аха нас ҳаргы ҳапсы еиваагеит, уимоу, қыртшәала абжъаратә школқәа ирылгаз раҳытә диплом қапшыла иреиҳау ҳтараиурта хзыркәшозгы, иалгазгы ҳаман, иаххәап, иахъа Аңсны антытгы еицирдыруа аттарауаф, афилогиатә тцаарадыррақәа рдоктор,aproфессор академик Сергеи Лад-игза Зыхәба. Иныбжъаршәшәа изгәастоит абас еипш икоу факт. Апышәарақәа анахтиуаз апенцьыр скылпшны, хәфык-фөйл иғылаз, издыруан ирылызбаа зозгы Борис Гәыргәлия затәык иакәын. Иахъа адкыларазы апышәарақәа аныртиуа еизара дук ыкоушәа ауп иреиҳау ҳтараиуртақәа рөғи абитетиентцәа рабацәа, ранацәа, ртахы, рдыр шеизо. Ари иахъыбзиоугы ыкоуп, иахъыцәгъоугы ыкоуп.

Сара аинститут ҳанаднакыла, ҳантала нахыс астудентцәа рзеиңш нхартағы ауада сыйонан. Уи ахъуда дууз ақнытә, аспорзал ҳәа иаштан, 17 өйк астудентцәа ҳағнан. Әнак саб ҳхәи иман дааит, ашәишәи қапшыхәатцәараза изны, ачашәқағы макъанагы ишаҳәшахәуан, иша-анагара иқаз уалырк азна ағы иааигаз аахиртлан, тәйицак ааникылан джақәнүхәеит. Үсқан Алықьса Гогәуа ҭамадас днықаттан, үзара ҳамцар қалом – ихәан симаны иғынеихеит.

Саби сареи ҳөйниаххеит асахъатыхығацәа рҶәыргақәтцақәа ахъеи-ғыркаауа азал ашқа. Сара исахахъан аабыкъа идыриашаз Аңсны ахъынтқарра ахадарағы иғылаз, апсуа жәлар ртеи ду Нестор Лакоба ипатрет уа ишыкнаҳаз. Азал ҳахығоналаз зегзырыблақәа аахо ишамшамуа икыдын Нестор Лакоба ипатрет. Иакәшан иғылаз днарылсуа, саб ааигәзга днеини днадгылеит Нестор Лакоба ипатрет атзы иахъадкнаҳалаз, нас уаҳа изымчұқақәа иеығеитцыхны инапы нахышыит, «аа ухаткы сцааит» – ихәазшәа иқышәгбы аақәац-қәацеит. Саб санынеғапш илабжышқәа изамға иадлан инеиуан. Сани саби изеибамдырзоз Мықә абжъуа реизара ду ақны ианеиқәшәа дрықәымныхәази. Уигыы, хымпада иғәалашәон саб Нестор Лакоба ипсы қоушәа итыхыз апатрет дахәапшуа дахъгылаз.

Ацәыргақәтца ҳанаадәйлт, – Ҳайтбей Маршъян дычмазағны дышшоуп, даабароуп, – ихәеит саб. Уахъ ҳөйниаххеит. Уи амғанғы ҳахъцоз ицәыригеит Нестор Лакоба избахә. – Дзакә тцеиз анағъалбейт, Аңсни апсуаи ихпдышрхаз – даақәыпсычханы, ҳамтак даатгылеит, – нас иажәа инацитцеит, – дад иудыруаз Лакоба иеипш иқаз атсеи бзантцык дыпсзом, ижәлар ргәағы даанхеит. Иахъагы ихъааугартә икоуп заамурала дшизнықәаз, дыштаирхоз ани ахъымга (Берия иакәын дызғыз). Аха зегъ акоуп Нестор ду дизымиааит, ижәлар раҳы дыхымхәыр амуит. Умбо, дад, ачақ ҳәа ақы ыкоуп. Уи амч дууп, – абас дшағыз Лакоба избахә алаңәажәара Ҳайтбей Маршъян иашта ҳанталеит.

Шылжымтәнк, акәасқы асоф дахьыңтәз, Ҳайтбей Маршын, агәартца изазхианы анаара иағағта иағатәалоз иңмақәа, иахъа уамашәа ибейт. Аңымақәа зегзырыштықтар рушыпқәа ирықәгыланы тәыфала еисуан. Маршын Ҳайтбей, ари иибаз иңмақәа реисра – акыр дааитданарғәтәеит. Иара уатәкъя иааигәлашәеит иқыштә шәақәыххит апсуса жәлар рұхамта: «Аңымақәа анынцәаша тәыфала еисуеит» – хәа.

Усқантәи ҆Цыгардатәи ақыта еиҳабыра Маршан Ҳайтбеи аколнхара аферма үймақәа дахърыциртказ азмыйрхакәа, өнек жәгараа реиңш еиштығылан ифны инкылсын, ифны икәакы-кәакы иааимырдан, ихазы иааирыхыз х-тәаҳәк атағын, аколнхара ртәи уғыычит ҳәа ахара наидцаны днаган Дранда абаҳта дынтаркит, дара ҭауади-аамыстың раамта ахра анауазғы, амчра рнапағы ианығазғы, ахәынҭқарра дара ианрыдғылозғы, азәи изы ахаан бзиарамзар үәгъара зымұцыз ауағ бырг.

Оажаак еихысчәалоит. Есыхәйлбыңха ҳафны үзәкәара иаауз ҳәгила Тыкәа Коғония уахык абас өсаитит: «Уара, Хәампа, иаха пхыз ссирик збеит, иуасымхәар сгәи иаум. – Пхыз бзия убаит, – ихәеит Хәампагы Тыкәа днаипыслан, иибаз закәхарызыеш ҳәа азғымхара иманы. Егын дналагеит иахатәи ипхыз аитәхәара: – Маршын Ҳайтбен өйтүғанк дақетәаны даныңкәыназ анкъя ианиааз еиңш, дөйрә-өйрә дашааиуаз данаасывала «Чоу!» ҳәа иөы-кәаша икәмчы нахиқын ахшыра дылтланы, дынтақәкәа дцеит.

– Хара имгакәә дтарымкуазар убап, – иҳәеит саб Хәампа иааицәвы-
мыңханы. Дызхуркъоз җәа хара имаҙагәышьамызт, аха усқан аамта
уадафын, амач ауафы данақәзуаз акәын, нас уи иацзыргызуазгы ықамыз
швара Феидак хзалгозар җәа.

Убас иагықалеит, даеакала иұхәозар, саб ииҳәаз табыргхеит, доурыштыт. Дтаркит абаҳта, аха насыпны раңақ дтамхеит. Дтығңы данаа Қыгъарда ақыта уаҳа дшамыхәоз ибейт. Ирахә усгы интәахъан, инхара-интцыра акыр имазар зегбы тины ңхараҳә Ақәақа дааит. Ағдармық ашытажышәа өбаны еихагылаз ағны изгылан. Уажәы ҳара ҳаннеи хыһы ағбатәи аихагылағ апхъатәи аудадағ дыштән иара. Қыгъарда ағсабара пшзеи аҳауа зғыдеи ирыштылаз ауағы уажәы, имч шмағызғы, ауда дазкуамызт, ипсі ғнақәыкуан. Саби иареи гәыдигакылеит, еишьцәак реипш еибабоз ракәын дара. Сарғыса саагәидикылеит, – упсынтыры қалайт, дад, – хәа нацтаны. Саби иареи рызхара изеиңәажәомызт, ирзебиғыхәомызт рыгәтыхақәа, рықәша-мықәша имғасыз ахтысқәа, ажәабжықәа. Пытқ ианеиңәажәа ашытаж Маршын Ҳайтбеи ихы насықәикын ус ихәеит: – Дад, уара абзиахара уағуп. Абрақа сханы икнахау арадио изнықымкәа уб-жыы тығуа исахахъеит. Жәаха ахәычқәа агазет ааганы уахъаныз сдырбе-

ит. Уртқә зегбы сдыргәрыптоит, акы шултца агера сдыргоит, – дағын абас сгәалақара шытызхша ажәақәа рхәара. Сара сыпхашыны ғымтқәа сгылан. Иара иажәа инацидент, – Дад, Платон, сара жәйтәи ғатәи убриақара ираңааны издыруеит, зегь сыманы нақ сцар ҳәа сшәоит. Сара избоит, уажәшшәта изгыло шсакәым. Хара имгакәа, уаар, зегбы зегбы узеитасхәоит. Үақа иқалоит ухы иаурхәашагы, даеаңәгбы идыруазаргы ицәгъамызт ҳәа ззуҳәаша ахтысқәа, ажәабжықәа, афактқәа...

Сара иага схәаргы Хайтбен ду ус иаразнак дыпсует ҳәа сиқамызт. Ихъааугаша, иихәаз қалеит. «Сара ажәйтәи ағатәи убриақара ираңааны издыруеит» ҳәа дызызы зегбы иманы, ипсаҭа шкәакәахартә, дцагәышеит нақ уаф дахыымиаац. Сара ағара аңәқәырда сгәирғытәа спыруа саламзи! Аха смоуит... уажәшшәта исхәеит ҳәа құарс иалоузei, ауаф қәыш гәтүгүгъала исеихәаз сзынамыгзеит. Сеилахамыз!.. Уи даныржуаз аене сылабжышқәа хаддыло сахыгылаз абас ихәозшәа сахауан: «Хай, исзузеи, абаапсы, ус суқәгәыгүамызт!..» – ҳәа.

Уамашәа иубаша, арт ажәақәа иахъагы, абриақара аамта шщахъоугыы, слымха итағуашәа сахауеит...»

Архыаф гәыраз, ишубо еипш, Платон Бебия ҳазызырфуа инысмәа, даеакала иухәозар, ибиография макъаназ ихәычратә итсағратә, истудентратә шықәсқәа роуп иаҳнарбо, нағыы ипқаая, аха абрақагыы қыдарап ихтынхъаахью апстазаара ақнитәи еиҳа ихадару изтышшыны иғәеито, мамзаргыы иғәалалиршәо роуп. Аха убрақагыы итегеси уазааигәаны иухәозар, урт ағалашәарақәа, усгыы азұхәар ауеит, Платон Бебия ихала итсанакуам, итегеси ахәақәа иртүсует, изыдхәалоу аамта аантәи акыр хтысқәеи ахатарақәеи ирхысует, ирыхцәажәоит, иаҳдырбоит еиҳарак апсуа жәлар рыбзазаша, ирығыз, ирыбзаз, измырбазоз ухәа жәпакы. Насғы зегбы рапхъаңагы апсуа литературағы ғың еиңғылоз абиғара ргәытракәеи, рылшарақәеи, Аңсны ахра зуаз асоциалтә-политикатә тәғылазааша аныпшыртә ақара. Ари ачыдара афада иазгәастаз, ашәкәысфы ихазы иихәо ажәа ақны ҳаңхъақагыы иаапшует еиҳагыы ахағра убартә еипш. Амала, Платон Бебия иахъа иихәо ажәа иахъатәи ифағзрағ ихагаланы акәымкәа, иихәо ажәабжықәеи, иибоз ахтысқәа досу анықалаз аамтазтәи идунеихәаңшышша, еилкааша аныпшуа иқатоуп, ихәоуп. Убри ауп арт адырратарақәа – ашәкәысфы ипстазаара атәи зхәо еиҳагыы ахә рыманы изықоу, избанзар, апстазаара иатбабырхатоуп.

«– Ақәатәи ахәынтқарратә ртсағратә институт ақны ағара-цәа ахыыкәа еилашша астудент пәтазаара агәта салагылоуп ағалалақара сыманы. Өнак Ақәатәи артсағратә тәреиуртәғы еиғкааз алитетуратә кружок аилатәарахъ снарыпхьеит. Иалахәын астудентцәа, артсағцәа, ашәкәысфәа,

аңсұа интеллигенциа. Сара арақа уажәы ғынтауп саарыпхөйжүтеи. Рапхъя Тамшытәи абжъаратә школ санғаз. Уажәы – астудент. Даараذا ибзінаны срыдыркылент. Аиашазы, схатагы ас ажәенираалақәа амца рұғыдыдуа срыпхъоит ҳәа сыйқамызт. Изыззарызи, сгәры штәнахит. Ажәенираалақәа ropyхъара саналага (хәарада, аилыргарагы ыған), сөйзіцәа сыйқағға иаасывагылт сыйқәниара рғәи иаҳәаны. Иахъагы исахауеит үсқан сара исзырханы ирхәаз ажәақәа: «Алықса Лашәрия иаамыштыхъ, ас иаҧхъо уажәы даеа аңсыуа поет дұаждыруам, акамет қаутцеит, Платон уара упоет трибунуп рхәеит».

Ас иқаз ажәа қәандақәа, аңехәыпхъызқәа, хәарас иаҭахузен, уағыттығосак иаҳасабалагы, дара сөйзіцәа сзызырғозцәа ишырхәоз ақынза сышхамлацыз шыздыруазгы сгәры қартцеит. Зегын акоуп ажәа қәанда ауағы, чыдала ашәкәысөғи иғәры тнагоит. Баша иауихәах В.И. Ленин ашәкәысөғицәа рғәи пшқоуп, иғәцараклатәуп» – ҳәа.

Ақөтәи атеатр ақны аусура ҳалагеит Борис Үйкәба, Анатоли Возба, сара Платон Бебиа. Үақа ҳалазыргазгы аус зуаз ҳөзыза Владимир Анқәаб иоуп. Роль дук ҳаман ҳауқахыз, аха амассатә сценақәа рөғи ауаа аҭахымзи. Рапхъаӡа ҳазлартазгы Александр Корнеичук ипиеса «Аескадра аҭахара» акын. Зны ҳаҳәмаруа ҳашнеиуаз, ҳартист ду Шәарах Пачалиа дағәхеит (Ағы амыст, асценәғ арт рөғызіцәа «ағәхарақәа» қалалозаап!) Уи иштыхъ азәы ажәа ихәараны дыған, сгәры самжъозар Назим Ағзба иакәын, уи иштыхъ сара. Аспектакль ұығыза иаанғылт. Сара сапхъатәи иреплика сазымпшықәа сахығылаз, «урра!» ҳәа сыйхәеит, нас зегын еилалеит «урра!» ҳәа. Уи акәхеит, аспектакль аеенцыхны ағынанахеит.

Аспектакль ианалға аштыхъ – ара уааи, уара, – ихәан Шәарах Пачалиа саңғәидирғәалан схы днагәзит, избанзар, иғаҳара ахәәпшіцәа ирызгәамтә аштымтә арзит сатақхәенаны «урра!» ҳәа исхәаз. Ааи, иңшыншытәуп асценатә пәтәзаара. Уи амч ауағы идоухағы ауп иаҳықоу.

Исгәлашшоит, Пәкәашь ашәкәысөғицәи архъағицәи реипылара ыған. Мшыбзиак иақәшшеит иара. Салахәын сарғы. Хырөхәароушәа иқалар стахым, аха абрақагы сыйқагылара ибзианы ирыдыркылент. Аиңылара аштыхъ, иара уа ҳпоет гәлымтәах Алықса Лашәрия сзыдғылаз сөйзіцәа саарылипхъан абасғы сеихәеит. «Уара иууалу шәкәык ззанияра уғымтақәа еиқәыршәаны, ашәкәысөғицәа Рейдгылағ аштытапара ауп». Мчыбжық ағнұтқала убас иагылқастцеит. Үсқан Иван Җарба иакәын Аңсны ашәкәысөғицәа Рейдгыла аусбарта еиҳабыс иқаз. Сажәенираалақәа еиҳырхъо иғынеихан, уаҳа ихы даамғахаражакәа атыхәтәанынза зегы-зегы дрыпхъеит. Сара сгәры хытхытуа, ииҳәарызиешь ҳәа стәаны сығшуан. Атыхәтәан адқылартәғи итәаз имаӡаны ікәгағ ңұрыс дналыпхъан

хұтықыртатә план абақоу ҳәа данлазтаа Обком ағы икоуп лхәеит лара. – Уатқәи абра иқалароуп, систол иқәлароуп ихәеит. Сара сгәи шыхыт-хытың ихытхытуан, избанзар сажаенираалақәа еидызыло сышәкәи адунеи абарц азын аусқа маншәаланы ацара иағын. Макъанагы сыйстудентын.

Ажәакала, Иван Җарба атыжыратә план салаицент, редакторс дсыртеит Шыалуа Җәыпьба. Уи, итабыргытәкъаны, дпоет бзиан, дпоет дуун, дагуафбзиан. Апстазаарапә залымдарыла умажәеиқәатә зхызгахъаз, аха агәкаҳара зламыз, зхатара ғәғәаз азәи иакәын иара. Аха иахъагы исзеилкаауам, иахъагы уатқәгы сгәи иалоу сышәкәи ахъз ахыпсахыз ая. Сара сышәкәи «Уа мшыбзиақәа!» ҳәа ахъзисцент, иара аредактор «Ацәкәырпақәа» ҳәа хъзыс иеитеит. Изастазгы убри ауп, рапхъаза акәны итсүйкүаз сышәкәи ала истахын архъафцәа рәапхъа сцәрытцыр, ҳайбадырырц «Уа мшыбзиақәа!» ҳәа. Настәи иқалоз арәиаратә птазааара апроцесс ахата уағы инарбон.

Абрақа слитературатә фырхатса сиңывлан иғәйнамзара аазырпшуа иажәақәа, ишәкәи ахъз атыхәала, ирыцтәрц ңахуп аредактор Шыалуа Җәыпьба иахъ иадызцәыло схатә хшығозцарапқәак. Икоу уи ауп апышәа змаз апоет даеакала дазхәыцзар ауеит апоет қәыпш ишәкәи иеитаз ахъз «Ацәкәырпақәа». Ишдүру еиңш, алитетуратә птазааара амч ду икыднақьо ацәкәырпақәа реиңш итәнчым, еисуеит, игәатеиуеит. Иара апоет қәыпш абри алитетуратә птазааара ацәкәырпақәа дахърылалаз еиха ианаалоит ҳәа ипхъағаны ишәкәи «Ацәкәырпақәа» ҳәа хъзыс иаитеит. Ари аганахъала уазхәыцуазар, сгәи иаанагоит апоет қәыпш иааста апышәа змаз апоет-аредактор дишоуп ҳәа. Даеа зтаароуп, абри ақара иғәи ззыбылуа ишәкәи ахъз «Уа мшыбзиақәа!» усқан ихъазтгы, еиқәирхазтгы. Аха дқәыпшымыз, знықыр ишәкәи тытхъазма, дыстудентын, настыры иредактор диеиҳабын, дицәйпхашыон зхәаз еиңш.

«Атеатр ақны имфапыргон Ағсны жәлар рартист Минадора Зыхә-пха лбенефис. Самсон Ҙанба ихъз зху Апсуа ҳәынтыккаратә театр кәапеишәа итәын. Абрақа ақегылара сыйқадыршәеит. Ари ҳмилат театр ду ақны поетк иахасабала рапхъатәи сыйқагылара акәын. Мачкгы сшәон, иага умхәан, ҳинтеллигенция иреиңшыз рғырык абрақа итән. Аха, насыпны, иқаз излархәо ала атеатр сиршанхеит, акраамта рнаңқәа сзеиниркөйн. Сара сзы ари ҳамта дун, схы агәра зго сқанатон ажәенираала исахъаркны архъарағы...

Збенефис ықаз ҳартист ду Минадора Зыхәпха лакәзар, акраамта сылғәыдқылан сахылкыз соулыштуамызт. Агәырғаратә еилатәара – абе-нефис ианалага, асцена, ҳалбаанза Шамил Лакобеи, Аазиз Агребеи, Шәарах Пачалиеи азал ақнытә ихалан сгәидыркылеит, ахәылғаз зызкыз сара сакөу

ұышынан. Аха убас шакәрызғы, сыйқатылар ауа иахыыргәпхаз ағәхәара снағон, сқазара – исахъаркны архъара – еиҳагы саңкласпшы сқартон».

Платон Бебия ихәйчаратә, итсағратә истудентратә шықасқәа раантәи инисмә ақны архъағ иубоит зақа махәтә-шахәтала еиларсу, аамтагы мачымкәа ишатанакуа, ауағы азәрыфы шцәрыгы. Ииашоуп, апопет ибиография ауп хадаратәла ахтысқәа, афактқәа, ажәабжықәа зегызыдхәалоу – лырас изхагъежекуа Платон Бебия иғаратә пәтказаара иағызы адақъақәа роуп. Урт адақъақәа архъағ иргәлибауеит икәша-мықәша иғылаз, иғылоу азәрыфырып-пәтказаара, аинтерес зәң ахтысқәа, иахъазы итоурыххахъоу.

Сара сәғі излаанаго ала, урт ахтысқәа зегызы Платон Бебия иғала иҳаҳая, еиҳагы ртқакы дууп, уажәгы уштәнгы архъағ иархәо раңаҳоит.

Уажәраанза иҳаҳаз, ҳаззызырыфызы Платон Бебия иажәабжықәа, ус узрызхәар ауазар, иғаратә шықасқәа (ихәйчра, итсағра, истудентра, алитетурарағы раңхъатәни ишъағақәа ирыңаркуа апериод ауп иаабо. Ари нахыстәи ағбатәи апериод ауп здақъақәа аатуа.

Уажәштә, ҳаипырхагахарым, иажәа иаицидап Платон Бебия.

«– Ақәатәи ахәйнәтқарратә артсағратә институт саналғатқәкья (1959 ш.) иаразнак ашәкәтәжкырыттағы аусура салагеит редакторс аңсуа редакция ақәшағы. Иахъеңш исгәалашәоит Дырмит Гәлия дүшүшә, қаймбарк иеипш машинынала днеини Шамил Ақәйсбеи сареи дышқацәажәоз. Гәргэ Гәлия ҳпатрет тыхра дағын. Уи Дырмит Гәлия изку афильм ағы иған. Еиқәхо сыйзыруам уажәтәи аибашьра аан. Иалазызар акәхап акыртуа нацисттәи иаҳзааргаз, ҳазларыжызы, аибашьра атагашоурағ...»

Агадет «Аңсны қапшы» (уажәы «Аңсны») аредакцияға раңақәа снымхеит, шықасыбыжак ақара ауп аус анызуз акультиреи абзаәреирыкәшәғы. Нас аус зуан ахәйчәты журнал «Амџабз» аредакцияғы, асахъаркыратә литература ылартәаразы абиуро директорс, ашәкәтәжкыртадиректор ихатыпудағы¹ редактор хадас, нас Аңснытәи ахәйнәтқарратә шәкәтәжкыртадиректорс».

Ибжәршәнис исхәоит, Платон Бебия еиқәипхъајаз арғиаратә организациакәа зегызы рәғы илагала ықоуп, иңабаа рыдуп литературатә усзуғык, редакторк, напхгағык, еиғекаағык иаҳасабала. Уи аңсуа литература агәеилашыра аханатә далагылан, иахъагы далағылоуп. Ихатә фылмтәкәа реиңш аңсуа поеттәеи аурыс поеттәеи рәфимтәкәа (еиҳарак асахъаркыратә литература ылартәаразы абиуро директорс аус аниуаз) исахъаркны (аиқыларақәеи, ахәйләзкәеи рәғы) ылартарағы иааирпшхъоу

¹Уажәы дтәанчағуп.

абафхатәрагы кыр ахәоит ибиографиазы. Уажәы лытшәа бзиала аусурақәа цоит, иара директорс дахыыкоу Аңснытәи ахәынтқарратә шәкәтүжыртта. Иаххысыз ашәышықсәа 60-тәи ашықсәа раан иацәызыз уи ахъз шыңақәзыргылазгы уажәтәи адиректор Платон Бебия иоуп. Ари ҳкультуратә хәыштаара ду ҳашәкәиофреи атцаарадырреи еизә-зығыаны ақалара аус хкағы иатданакуа дырны имч, илша, идырра зегы атаны аус иуеит адиректор өңиц. Иаххаагаз аибашьра хлымжаах ашытых, макъанағы акыр уадафрақәа шыңуогы, Платон Бебия апхәынтшәкәтүжыртта ашыңақәзыргылара дағуп. Иқаидцахъоугы мачзам.

Апоет, апразаик, апбулицист, аитагағ Платон Бебия дызхагылаз иарбан усзаалак ағыбы аханатә аахыс иқазшыңыздоуп тақпхықәрралеи псыцқыалеи аусура. Уи ауп иара кредитос имоу. Уи ламысла иусура ишәкәиофрағыны қайматла ианыпшүеит. Ауағы иламыс ағапхъа даныцқью уи еихау мал ыңағзам, иара ипстазаарағы еихаракгы ари зыжәлари зыңсадгылы рәапхъа атакпхықәра зыңруа ауаа роуп. Ҳәарада, уақа иатданакуеит ажәлар рдоуҳатә мазара зырғиоу, еихазхая абипарақәа рзын пхъақа изго зегы. Зақа ииашаны ихәази ажәйтәзатәи аримтә философ, ақадақьысы Марк Тулли Цицерон «Самое главное украшение – чистая совесть» – ҳәа. Аұрыс поет дүззә А.С. Пушкин иакәзар, еихагы ақәкъара икыднапаауа ихәеит: «Совесть, когтистый зверь, скребущий сердце» – ҳәа.

Изхысхәаауа, ҳпоет ду Платон Бебия ипстазаареи ирғиаратә мөеи ҳанрныпшыло, урт еизакны ҳхағы ианаагауа аамтазы икказа ихамбарц залшом, ажәағ ишырхәо еипш, ихы ағыыка зқәйхыз аус ағы зақа ихатара ҳараку, инапкымта шыңқью.

Уажәштә ҳаизызырғып, сапхъағ гәыраз, сഫyrхатса ипстазаареи ирғиаратә мөеи рұқынты еихиршәшәо адақъақәа: «Ашәкәиофәцәа Рейндигылағы сөымтәқәа еилдүргон. Ауаа раңағыны иалахәын. Ажәахә қайтсон апразаик, адраматург Шота Җқадуа. Уи критикатә згәатақәак қайтазаргы, иааизакны дзыхцәажәоз сөымтәқәа ахәшьара бзиа рытәны иажәахә хиркәшеит. Убри ишытых, азал ағы итәаз ҳпоетцәа дүкәа руазәйк дәғагылан, итып ақынтыи сышәкәы акритика азуа, ақәа ахыхуа иғааиҳеит. Ажәенираалақәа рұғырлак акака рыххәаауа, ақамчыпдатса рыххъаны даналага, уаҳагы дымтәаҙакәа дындағылтны дцеит. Азал зегы ирхәо рәемшәо ианаалиха, убасқан И. Җарба дәғагылан абасгызы ғааиғит: «Платон Бебия машәыршәа апсуа литература даланамгалеит. Ус шакәу еихагы иартцабыргуеит ағбатәи ишәкәы «Алирика» уажәы абрақа зеилыргара ҳағы. Уи ҳлитературағы ианаамтаз, настыры иахәтатқәйаны дцәыртцит. Платон Бебия поет трибунуп. Алықьса Лашәрия азәыр дипсахузаз, иара дипсахуеит. Шәара ишәаҳахъоума Платон Бебия ажәа аниҳәо, ашәа аниҳәо,

ажәеинраала данапхьо. Шәара ижәбахьюма уи астол анымфапиго? Уи дахъаацәыртлакгы узмырпхашьо азәы иакәны дааҳалагылеит.

Сара исаҳауан, изысымхәарызы, сыйғегы ҭнагон сара исызкны Иван Ҭарба иихәаз ажәақәа. Уимо, уаанза иара иапхья иқәгылаз апоет иажәақәа рыштамта ықа замкәа иатданарзышәа збеит, арғиарағы агәалақара бзиагы сыртейт. Баша ирымхәазаап ҳабаңа ажәа ауағы дагъашуеит, дагъахәыштәуеит ҳәа.

Ағбатәи сышәкәы «Алирика» ақны ирну ажәеинраалақәа гхапхәақ, анапқазара зғыз, цқыя иахынзахәтәз иғәйлүршәамыз ажәақәа, аңаңақәа, ҳәарада ықан, урт ашәкәы анеилдыргозгы иззәартеит, сарғы исырееиратә еипш, нағызы уштантәи сирғиамтақәа рызгы агәеанызаара снатартә еипш. Ус икоу айлыргара дарбан поетзаалакгы ицхраауеит. Амана, еитасхәоит сгәы снархыт Иван Ҭарба иқынза иқәгылаз, ссымтақәа р҃аа рхызхыз апоет ихымфапгашьа».

Платон Бебия поетк, трибунк иаҳасабала ихъз-ипша есааира иштыңцуан, избанзар, иажәеинраалақәа ииккыпхуази илитеатратә қәгыларақәеи, иаҳатыр шытырхуан, бзия дыднарбон архыағаңа. Ишдыру еипш, архыағаңа роуп ашәкәгы ашәкәығағы псыс ирхоу, псынтырысгы ирымоу. Урт еснагы рмаршәа икызар ауп арғиағы исахъарку иажәа иамоу амагиатә мчала.

Ацарапаяа ирхәоит, аршқа иеипш абағхатәра аағалатәуп, нағызы тарадыррала еипмүркөзакәа еибыталатәуп ҳәа. Ари аксиомак иағызыоп, изықәнныңәтәу піқароуп. Аха абри ахшығаңқа иаңыстырт дәеакгы. Абағхатәра змоу ауағы ҹыдала итахуп анапы разқәагы, аблана, агәцаракра, ахылаңшра, иғәшәа-мшәа ахәара, – зегъы ауағытәығаса дхараразкуа, апстазаарағы атакпхықәра иманы дұқасто абзиабара. Уи зыгъяғыз ауағы х-Дырмит Гәлия ишихәаз еипш, насып имоуп.

Абрақагы апсабара абағхатәра ишинаға з еипш, Платон Бебия абызиабара анцәахәи изыгъяғыан анасып лаша инатеит. Җабыргуп, уаанза днеиаанза, иара дахлағшәа ишихәо еипш, ағара акыр дыңнашәахъеит, иоуз аңаңыррақәа абзиабара ду ақынза изынағомызт, ишнитхахаң иғыңғаауан, аха атыхәан иааит ипстазаарағы наунагзға иапшәыманы, иарғыажәғаны абзиабара иашаңқа. Уажәшта, архыағ ғәыраз, ҳәизызырығып Платон Бебия ихата атаацәаратә пстазааразы иихәо:

«–Атаацәара салалеит. Уи шықалазгы абас (амала, саташәымцан, сгәы аартны сахъалаңақәо) ауп: 1955 шықәсазы ашъха ҳайциқан исынасыпхараны иқаз Ада Ҭыжә-пхай сареи. Лара илхыңтуан 10 шықәса. Сара – 20 шықәса, аинститут стан ағбатәи акурс ағы стәен. Ашъха Соиңсара сахъықаң ажәеинраалақәа зығуан, ашәкәкәа срыпхыон. Убасқан ғәыртәыла илбааздаз ахайа зөйде, саназхәыңуа абыржәигь исныруашәа збоит. Иңашыншытәими

ашъха апсабарағы аҳауагы. Лара ахәмарра лتاһын азын, снатәар атәс ысылалтсон. Ари апхәызба ажәеинраалақәа сымырғуаз, ашәкәы сапхыар ызыуаз хәышықәса рыштых дызбейт, аха ашъха избаз ахәычы дабағахыз, дтүпханы дшатәы-шатәуа дгылоуп. Иара сарғыы исызгәамтазакәа, хәышы-хәышыла лара слызхәыцуа салагеит. Агәрагы сгейт ахәычтәы чымазара абченпш исхыңсаауз ацәанырракәа ишреиуамыз, уаанжатәиқәа акғыны ишиенпшымыз. Ус шакәыз инагжаны агәра анызга ларгы сарғы ҳаптазааара еилахтәйт 1962 шықәса маи 5 аены. Атаацәара анышықәсыргыла, ахшара анышала, еиңа сымч, сылша арғиара аус схы азысыштуа салагеит. Еилкаауп, аусуреи ашәкәыфөреи реилагзара акыр иудаду акоуп. Лассы-лассы сцо салагеит Москва азаанғара икоуп Переделкино ашәкәыфөцәа рирғиаратә фоны ашқа. Абраға исоуит, исырхант ағызцәа бзиақәа. Ҳафны тәартас, гылартас иштүрхит ҳтәыла ду СССР антыңғы зыхыз нағхыз ашәкәыфөцәа, иаҳхәап Владимир Солоухин иенпш иказ. Уи аурыс уағ гәытбаа изнықымкәа иғоныка снеигахъан, ачеиңүйка хаа еицағфахъан, ҳайзаанғәан. Апсуаа рдоуҳатә культура ҳатыр ду изақәын, дрызғымхан.

Апоет Евгени Евтушенко иакәзар, убриг иғоныка снеипхъахъан, апсшәа бзиа ҳзеилан, амала Апсны Ақынцұтәылатә еибашьра аштыхъ иззом хәышык сгәи ицәйхшәашәеит, избанзар, Гәылрыпш имаз апсшьартә фоны адача – акыртуа фашистцәа ирблыз ауп игәи иалсыз, арахь Апсны зегын еилақәыбаса иаҳыыштыартқаз имбазеит. Акғыны ианамхәеит, уимоу, апсуаа ахара ридиттаргыы цәгъя имбо дцәажәақәеит. Убри сгәи итаххны август 15 1995 шықәазы ажәеинраала зөйт «Евгени Евтушенко уаҳы» ҳәа хыс измоу, иануп соғымтақәа реизга ахпатәи атом ақны.

Еиңирдүруа аурыс поет, апародист Александр Иванови сареи Ақәа инаркны акыр қалақықәа рөңи ҳаициқәғылеит. Иаҳзызырғуаз гәахәарыла ирыдыркылон ҳзыпхъоз ажәеинраалақәа. Ас еиңш ақәғыларақәа, ҳәарас иатахузеи, исахъаркны, апсышәала иүхәозар, апсы ахатданы апхъарағы исиртөз рацәан, сқазара аздырхаяун.

Сара санмаңыз инаркны хъаас исыман апсуаа залымдарыла Апсны иаҳырқаз, ихдиртәаз, атәым жәған атақа псадғылс изоуз рлахъынта. Ари азтааара дарбан апсыуо иамыргәатеиуа, атәымт жъакцеиң иаҳынтыы изламкъакъо, аитанааиирақәеи, аиғаарапақәеи, пытсыңғы аллах ду иңшъарала, нхара-нтыра аара ишағугыбы. Зегъ акоуп макъана апсуа жәлар рхъаақәа зегын иреихау коуп. Апсуа мхаңырқәа ртрагедия ҳара ихаҳауан ҳабаңа рәкнытә, урт дара рабаңа рәкнытә. Аха сара сабиңара еиуо зегын амхаңырра азтааарағ ҳәгәи амца ауразтоз, ҳзырғыхаз апсуа шәкәыфөи ду, ҳмилаң драматургия аусхыр шытазтаз Самсон Җанба идрама «Амхаңыр» ауп. Сара хатала уи сапхъартә алшара ансоусоғызцәа (сабиңара

иатцанакуа роуп арақа зызбахә сымоу) зегъ реипш, ҳашәкәйофы дандыри-аша, ифымтақә аңтың аштахъ ауп. Убри инаркны, шыри, знызатцәйк иадамхаларгы, ҳашыцә-амхаңыраа рхылтшытрақә ахынхо, Ҧырқәтәйла снарылашны рыйбазашьа збандаз апсәеа шырхәо саҳандаз ҳәа агаәхәара сыман. Урт рмилат ҳаेера ишырцәимзыз, рбызшәа еиқәйрханы ишрымоу агәра аагартә ҳәлеит рапхъаза акәни Григолиа, З. Анчабазе, Г. Зизария уахъ – Ҧырқәтәйлақа ицаны ианаа аштахъ адирратарақә икәртказ. Уи афакт еиҳагы ишыңаңарғәеит, зегъы рапхъаза акәни 1975 шықәсазы Ҧырқәтәйлантәи апсуаа пытфык – атарауаф ду, апоет Омар Бейгәаа, дызлаз – рхатарнакцәа анааи, ҳанеиңыла, ҳанеибадыр, ҳапсуа қытакәа ирылс-ны ианырба.

Ари атоурыхтә хтыс (ааи ҳмилат ңұхъатәи рлахъынцазы қырза атцанакуан) аштахъ апсыуак, шәкәйофык иаҳасабала еиҳагы истаҳхеит Ҧырқәтәйла ацарап. Изаҳамхәари, иаҳхысыз ашынышықәса 70-тәи, 80-тәи ашықәсқәа раан ҳажелар рыйбжеиҳарлак ахынхоз, Ҧырқәтәйлақа ацарап аара мачк ақара амаа иаҳдьиркәадаз ықазаргы, зегъы акы акәни, иааин-закны уахәаңшузар, иуадағын, Ҧырқәтәйла социалисттә хәынтқаррамызт, икылыршәшәааны иаҳәаңшузан. Еиҳаракты «ҳашыцәа» (ус акәын ишхашшыз рсабрада ахғаразы) хазынақәа ашыапәаршәкәа қартzon, ҳцара, ҳаара, дареи ҳареи ҳайтанеиаирақәа изларпүрхагаша ала. Уи азы урт қазацәан Кремль ақынзә инаңон рыйз ҳәымгақәа. Аха ажыи анацәхыби реиқәтихара уадауғп. Ажырацәара амч дууп.

Сара акыраамта сзызхуаз сыйгәтакы назеитоктиабр мза 1988 шықәсазы. Асовет Еидгыла рделегация ҳаланы (Кәымф Ломия, Нели ҆арпха, Алықыса Гогәуа) ҳеенит Ҧырқәтәйлақа. Ари ҳарт апсуа шәкәйофәцәа ҳапшығылгы ҳәйреттәра ҳәаак амамызт. Ҧырқәтәйла ахтны қалақь Анкара инаркны Стампылнзә ҳаицны қәеит. Стампыл апсуаа аипылары ҳзеиғыркааит. Сапхьеит ажәенираала «Аңсны». Ажәенираалагы сапхъашшыагы уамакашәала иргәәпхеит, еиҳсытърада рнапқәа сзеиниркъон. Аштахъ Атаи Цәышба уажәештә шәиқәеат, дышәмымрәгәмтүн уи хазы аапхъара иманы даагоит ихәеит. Ус иагыықаиттәит Атаи Цәышба. 1998 шықәсазы сыпшәма Адеи сареи аапхъара ҳайттәит. Ҧырқәтәйла еиҳа апсуаа ахынхоз жәаңа қалақь рәғи сыйқәгилеит. Аңсны шәара шәыпсадгыыл ауп, уахъ шәыхнхымхәйр қалазом ҳәа еиңшәоу ридымгалакәа, ирымчны акәымкәа, апсәа маңны иаҳыырдыруаз ақнитә ҳбызшәа агъама, ахаара иатказ дсыр-куан. Аиашазы, убри акәын сажәенираалақәеи сареи хықәкыс иҳамаз. Азтцаарақәа сыйқәрыпсон, итәиуон, адәахъы срышшызомызт. Уртқәа зегъы сара изғит «Ҧырқәтәйла жәенираалала сахысуан» ҳәа хыс измоу систатия агазет «Аңсны» 1991 шықәсазы итүтцыз аномеркәа руак ағы.

Сара убасқан Үйрөтәйла сыйказаара, аңсую ахынхоз рتاара, сажәенираалақәа рыла сыйқагыларақәа, сара бзанты исхаштуам, сыйқтазаарағы хаштра зқәым дақьақәан иагәлалт. Уи зыбзоуруу аңсую ара иңе, Аңсны антың иңе, иахыиқазаалакгы абзиарақәа рзеңгызышьо апатриот ду Атаи Цәышба. Уи иситейт алшара, аңхыраара ду, Үйрөтәйла инхө ҳұрынғыуаа сареи ҳаңқәшәартә, ҳайбабартә еипш.

Ус изырқатаз дзыхзызаауа иапсуса ауп.

Аибашыра иалагеит. Ихақәлеит ақыртуу фашисттәа, Шевардназе, Қыттовани, Иоселиани згадаз. Аңсуга жөлар, даңаңы еиپшымкәа ашәартара итәгүлелит. Ага бааңс джәйлон, ибылуан ақытакәа, ирхәшон иааңпыхъашәоз зегъы. Стәацәгылар саргылар аңсую азәирөвө реиңш хуадақәа ааныжыны Гәдоутақа ҳмаар амут. Аиашазы, схәйічы аахыс схы-сыйпсы иа-түрханы еизызгоз, еидыскылоз сибириотека ага хәымга изныжыны сахыңыз сцәа-сжылар сыйпсаауан, атәымг еиңш исылакшон. Аха исымчыз. Ашәкәкәа рөфө ҳақазма, ашың кайршуан ихақәләз ақыртуу фашист.

Сара, ҳәарада, абұзар кны сеибашуамыз, аха сыйқагылон аибашыра ицараны иңаз аруаа рәепхъя. Акомпозитор Кәаста Ченгелия напхтара ззиуаз, еиңа ииашаны иүхәозар, аибашыра ианалага еиңикааң ансамбль «Анааира» аибашыңа рәепхъя ҳаңқагылон. Сара сажәенираала «Аңсны» сапхыон, уи иалхыз ашәа рәхөн дара.

Исгәалашәоит, иңан абри еиңш ахтыс. Ақәа кыдтәан илеиуан. Гәдоута, уаңәй аибашыра ицараны иңазар, амашына дүкәа ирықтәәнди ишаа-иуаз, еилысжо ианалага иаагылан Гәдоута Акультура ахан ионалеит. Арт аибашыңа еилатәан еилысны. Срыпшаан рәепхъя сыйқагыларц сархәеит, уаңәй аибашыра, жәйилара ицоит. Сыйқагылар тә ажәенираалақәа срыпхъю, алаф ҳәо, иахынжасылшоз ала исахъаркны аибашыңа раапсареи рыхътакреи рхасырштит. Урт уаңәтәни ржәилара рхаштит, ҳаргызы иҳамоуп алафхәаомцәа ҳәа асценехъ ачкәынцәа харыжыло иалагеит. Ас икоу аиңыларалықәа хаштшыа рымоума!

Ешыра амандарина стаауан, Лыхны ажы өңисхуан, аңызықареи ҭазгалон, Гәдоута ачашыла зәз аатәақәа амашына иақәысхуан. Ажәакала, саргылар исылшоз ала афоронт саңхраауан. Ииашоуп, акы затәәык абұзар скымыз. Сара сабыңар, анңа ду исатәеишшыз сөйгә калам акәын. Уи ала саргылар, сөйзцәа аңсуга шәкәыссоғцәа азәирөвө реиңш, ага хәымга сиабашуан.

Аибашырағ дтажеит сашьеитцыб Котик Бебиа. Аибашыра анейилгатәкъя, аңағьюңа дырғағыланы иуалпшы шынаңгоз, ахәра иоуз иахъяны ипстазаара далтит амилициа амаиор, сыйпхә еиҳабы Амра лхатда Хымыца Аргәын. Итаацәа, исабиңәа реиңханы дәнүртхыз аамтазы.

Урыстәыла амат зуаз сашья Славик Бебиа ицехкә ҭины, абұларқә ахәңаны дааны деибашуан Аңсны ахақәитразы иқәпөз афырхаңа дрыва-гыланы. Аңса аблар хынтың дәтапшынан, хынтың акантузия иоухынан, аха разжны анцә адеиқәирхеит. Сара уи сашья Леон иорден занашынан сахырхәеит, ах иеиңш зхы нығайызгоз, иаххәап, дмааргы илшон. Аха иапсуара, ипатриотизмра, иғәымшәара илдүршомызт ипсадгыл амца акны ианыбылуа иара иөйтәхны, ихы пхъакны атәара, ақазаара. Ус қазтазгы, ҳамагәышынуп, аха дара рыламыс иамаз...

Ара сашья Славик дсырөхәарц ақәзам сывеу, аха ауасы ипсадгыли ижәлари ашәартта иантагылоу аамтазы ихымфапғашы аадыруазарц ахәтоуп.

Сыңға еиҳаб Амра Бебиапқа медицинате еиҳәшьак лаҳасабала Гәдоута агоспиталь ағы аус луан. Уи леитбы Кама Бебиапқа Аңсны аихабыра рөй еитагағыс аус луан. Уи лабхәа Гиви Камыгә-ипа ипацәа фыңға иваргыланы, иашыңцаа фыңға иваргыланы – хәғылкны амца шыра иалагылан рыпсадгылы Аңсны рыхычон. Уртқәа зегзы аарпшуп «Иаха иахышәартаз Камыгә-ипа рхәон» – ҳәа хъзыс измоу идокументтәу сышәкәи ақны. Сгәи иаанагоит абри ашәкәи, архыафи шәеиқәшәахьеит ҳәа.

Еилгейт аибашыра, иага иҳазтәазаргы аиаанаира аагеит. Ҳәарас иатажузеи, уи аштахытәи апстазаарагы хъантан, ахаңаа еитцағәтәи инығәон, ахәса ашәеиқәара илахәан, ағәирәса анақәа еиңш иахажыны ҳапстазаара. Убаскан иагысызыбейт актиорк итеатр ззуҳәаша «Алафи акъафи» ҳәа ахъзданы аиғекаара. Уи ҳахәапшцәа, азызырәсәа гәахәара дула ирыдыркылент. Аштахы рапхыатәи сыйәгыларақәа ирыгу-ирыйбзую гәәтаны еита сырғыцит.

«Ашәкәығаңцәа еиғаҳысует» ҳәа хъзысгы иастеит, ус еиҳа ианаалоны исыпхъаజеит. Итабыргытқәъаны, ахәапшцәагы иргәапхеит, сыйәгыларақәа раан азал изымкуа еизон. Иара убас телехәапшрала акырынты Аңсны иддирбейт.

Убри инаркны ақытағ саҳынеилак (иара уажәгы) апсрағы ақәзааит, ачарағы ақәзааит, иара ус даеа еиңғыларақәак ақны ақәзааит алафхәаңаа, аиумор бзия избо – сөйзцәа саарылпхъаны «абри үъара акы иүхәар ҳтакуп» ҳәа акака насархәалоит. Аҳамтақәеи аорденқәеи меигзарахда изшо шыуокы-шыуокы ажәлар иразтааит ирылатқәан икоу, бзия ирбо ҳәа. Ажәлар зегзы збарто саркьюп иҳәеит араб философгы».

Хұрырхатда ипсы аитакымта иақәыршәаны ажәа бжыагалақәак қаҳтап архыағ уареи сареи иаадыруа, иаабахыу, иахаҳахыу, уимоу, ҳазлахәыз афактқәа ҳхы иархәаны.

Платон Бебия апоет, апародист аибашъра ашытакътәи ашықәсәә рзы ҳзызырфәә, ҳаҳәапшәә зырлахәыхшаз, агәырфа хъантә иамәхак иамоу ауағыы, инагзаны акәымзаргы, мачзак иадамхаргы, ипсы еивигартә ақара игәырфа иханарштыртәеипш, еиғикаитилитературатә қәгыларақәә. Баша иаүихәах анемец шәкәыфы Вильгельм Раабе «Юмор это спасательный круг на волнах жизни» ҳәа. Сара сгәанала абри апринцип акәын шытас ирымаз афада зызбахә ҳәа ашықәсәә раан апоет Платон Бебия асценатә қазара згымыз автортә ҳәылпазқәә имфагигазгы. Урт мөғапған, мамзаргы уи ахәапшәә рәғапхъадықәгылон Ақәа С.И. Җанба ихъз зху Аңсуа ҳәынҭқарратә театр асценағ, Очамчыра акультура Ахан ақны, Д.И. Гәлия ихъз зху Тқәарчал акультура Ахан ағы. Арт ақәгыларақәә зегзы рәғы бзия иаабо ҳпоет исценатә қазара ишацәафу еиғш, азызырфәә, ахәапшәә аргачамкыртә, иатәнатәыртә азал инапағы иааигон. Ус ақатара қазара дууп. Платон Бебия урысшәалагы апсышәалагы еиқараны исахъаркны апсы рхатсаны дрыпхъоит. Абарт ацәаҳәақәә зығуа, изааигәо иғызыцәә зегзы реипш, Платон Бебия асценағ дықәгыланы иажәенинраалақәеи, мамзаргы «ашәкәыфәә еиғахысует» данрыпхъо гәтынчымрак сыйзтысует, ұйара дағахар ҳәа сшәаны (ауағы дуағуп ус ихъыргы ипсабаратәу ако-уп), избанзар, убриақара ахыртәа икылигизашәа ауп иажәақәа, ицәаҳәақәа, икуплетқәа еизызаганы, ұйара тәгәтасрак рыламкәа, зны икәымшәышәзә, даға зных иғыбараны (дзыпхъо ажәенинраала, мамзаргы «ашәкәыфәә еиғахысует» атекст атқазы злақоу ала) асцена иқәысует итегзы игаландаз ззуҳәаша Платон Бебия ибжы хaa, ибжы ғаца.

Уи ҳара ҳакәым, апоезиен аиумори бзия избо атәымуағыы, апсшыңағ-цәагыы рғыи иаҳөн. Убас апоет Ақәа иқәгыларақәә руак ағы слымха иаҳаз, сыла иабаз фактк атәи схәарц ңтахуп. Азал кәапеишәа итәуп. Даақәгылелит Платон Бебия. Асценеи иареи ибзианы ишенибадыруа, ишенизуаа мөашшо иубоит рағхъатәи ицәиртралагыы апсышәала. Аңсуа бызшәа ззымдыру-азгыы издыруазгыы рлымха қыдтан изызырфуан. Азал ағы аз пыруазар иуаҳауан. Дырмит Гәлия иажәенинраала «Сыхаара сыңсадгыл» уартқәуарта ақынза данапхъаа ҳамтак даатғылт, дағакы дшалагаз мөашшо. Үақа итәақәәз апсшәа ззымдыруазгыы изызырфуан урысшәалагыы акы дағхъаз, ибағхатәра рбандаз ҳәа сгәи ишаанагоз ибжы азал инығынфит «Идут белые снеги» ҳәа. Дағхъеит ишырхәе еиғш, амца аркны. Сапхъа итәаз ғыңға аурыс ҳәсақәә «Это есть настоящий талант!» дара-дара ргәахәара аарпшуа еибырхәөн рыбжы нытқакшәа. Сара уи сақара сыңнатон. Аңсуа поет ибжы иатказ амагиатә мчы аурыс бызшәағты аарпшра ахьилшоз.

Сара иаҳынзаздыруа, Платон Бебия иажәенинраалақәә «Ачара ду аилашымтаз...», «Уа иҳаднагалаз дызуста?!» ухәа убас еғыртгыы ирылху

ашәақә ажәлар иртәхахьеит, автор дызустоугы рхәазом, иназыгзогы ирытцу амелодиа иабзоураны.

Нас ари афакт иамхәазои Платон Бебиа ипоезия аңсуса жәлар ирылатцаны ишишкоу. Абарт зегзы ракәхап изыбзоуру Платон Бебиа 70 шықәса анихыңтуаз Самсо Җанба ихъз зху Аңсны ахәынтыккарратә премиа ианаршьеит абри афактгыи иаҳнарбоит уи аитагара аусхкы ағғыи ақыбағ бзия шимоу, ишицаиу, илشاхъоугы кыр шышкоу. Сара сгәанала, (уи атәи алада иаҳњахәтоу атып ақны саннеилак инеитыхны сазаатгылоит) аңсуса литературатә потенциал, аңсымчхара шыздыроу, иазықатцуо арғиағщәа, атцаағщәа шамоу хзырбо акоуп Платон Бебиа иеитенгиз Роберт Биорнс иажәеинраалақәагьы.

Иаҳња Платон Хәампа-ипа Бебиа Аңсны аңхәынтышәкөтүжырта деихабуп. Абри аңсуса культуратә хәыштаара ҳдоухатә пәтказаарағы изыпсоу иатцаанакуа ибзианы идыреит. Аибашыра аштахътәи ҳазтагылоу аамта уадағ макъанагы акыр ахы шунардыруагы, уи иаҳњынзазалшо (хәарада, ахәынтыккарра рыцхыраарала) игәцареикуеит, амфа ритоит, зыптазаара иалтхъоу ҳашәкәйфөсөцәа рлитературатә тынха еизганы ртыжъра. Уажәнатәгыи иѣаицахъоу мачзам, иаҳњәап Иван Папасқыр иғымтақәа хәтомкны, Леонти Лабахәуа иғымтақәа, Чичико Цыонуа... Акыпхъра, атыжъра иазыхиоуп Қыаазым Агәмаа, Леуарса Кәйтңиа, Шъаликәа Камкыя, Анатоли Аңызынғыл үхәа егъыртгы.

Платон Бебиа ирғиаратә, иуаажәлларратә усуразы Аңсны аиҳабыра ахәшьара бзия артахъеит. Уи Аңсны акультура зеапсазтәйз аусуғы ҳәа аҳатыр хызыз ду ихтоуп, Ахъз-аңша аорден ианашибоуп. Платон Бебиа 75 шықәса дшыртагылоугы аапсарада аусура дағуп.

Апхъағ гәйраз ҳарзызырғып макъана инымтәаң ҳара ҳзы атакы змоу Платон Бебиа иажәабжы хұсынқәа, игәлашәарақәа.

«- Ауағытәйсеса ибзиоу ак қайттарц азықәан, агәабзиара имазароуп, дызғыда зароуп. Убри ақынты тәихи ихъчалароуп, деичаҳалароуп. Аха уи изақаразаалак иаанагом аңа атәйса ататәара, атыхәтени аталара. Сара 70 шықәса рыйнүтқа үзара хұтакы, сылаланы, гриппк сыйхыны ус сныштамсызар, хәыштәтәртқа стамшәацыз. 70 шықәса сыртысны сәғанынасха, иара убри сиубилие иазыпшызышәа ачымазарагы ағаанахеит. Иңғоушъаша, чымазарак уманы ахәыштәтәртә уантал, даеакгы аманы ағаанахоит. Ақәатәи ағбатәи ахәыштәтәртәғы уатәи спырқараны иаҳњеинш Аңсны агәабзиара ахъчара Аминистр Зураб Маршан дыстаан аҳақымцәа икәатға: «Завтра больница будет на вас работать» – ихәеит ахәыштәтәртә аҳақым хада Виачеслав Абыхәба Фират-ипа. Сазықатара иағын уатәазы. Ус Үрыстәйлантә иааргаз ахәшәкәа руакы смаабкәа

апсра салагеит, ағнұтқа иғназ ахәсақәа дәылрыгейт, егъырт ақәшақәа рұққымцәа ааргеит, адәахы «ажәабжы» цеит «дыңсуетіт» ҳәа. Иара сара ачымазағыы, акы ستانагалон ихааза саман ағынанахеит. Убасқан апсра сшағызғы иаасгәалашәеит Борис Пастернак иуахта, иөхәара ааини ианаидғыла иқалаз ахтыс атәы уи иғны музей ағы исархәаз. 70 шықаса иртәгылаз Борис Пастернак апсрахы ихы анирха ахәқымцәа зегыы еизығоны ихалеит дағхыштыз. Аңәа хaa ауағы данаго еүпш дызманы ицоз апсцәаҳа (апсра) димпүтхуа, даалырхит, иара урт днарғаңшын абас ғааитті рхәеит: «Боже мой, как сладко умереть!»

Абартқәеи егъырт архыағ ибоит сәымтә адокументтә повест «Азын ғымти аапын ғыхеи» рәғы.

Сара ихаакәарапа апсра саман ицион. Иғашшатәу убри ауп шаға ис-сирыз апсра! Ашытаки изласархәаз ала, ахәқымцәагыы, уаҳа ҳалшом рхәан, инасхытны инастханы иаагылеит. Убасқан ашә ааимпааны даағнаххит үзәб хәызық абырсаатқ ләаасхалыжын, нақ-аақ сыйжәақәа аатарсны «аа, уара упсыр қалағом» – ҳәа саалғәйдилхәалан саалырхыцхыцит. Аха уигыы шысмыхәо анылба, нақ-аақ апқаца-апқацахәа дысқасуа ләаалхеит, илхәаң еиңаңәо: «уара упсыр қалағом» – ҳәа. Апсцәаҳа дшәаны дцазшәа сарғыы сыйкүза саалтит. Иахъагы лыпсы схоуп уи амедицинатә ехәшья ағыынцыал-пқа. Саналтүс иаағналеит Аңсны аиҳабыра, иқазаарын Аңсны зғапсазтәыз артсағы Нелли Маан-пқа рхәы ахъықалтаз. Ишахатәаз ишлағас сыйздыруам, апсра сшағыз зақас Нелли Тарпқа, – ҳара ара ҳтәаны ақъафура ҳағуп, Платон Бебия ана ахәышәтәиртәғи апсра дағуп, шәара шәғыланы шәихәапшүеит ҳәа. Апсратқа санағыз саурбах. Нас Гиви Агрба рхы наикәрыкын: Зегь ыла шәениқәхаршәоит, уатқәи ашъжыымтән ҳаирпланла Москвака амба шәйкәлароуп, иргәагәтәым, рхәан индәылтцит. Сара сахыиаз ирхәоз, ируа иааниуаз, ицоз зегыы сзеиңшхазшәа сқәазғаза акәын ишысныруаз. Амедсестра Ҷынцыал-пқа иқалтаз, сыйгоз апсцәаҳа аргамаду диақәпданы сахымкәйтлықәааз акәзар. Зегыы ирылыхәо из-бон саныбзиаха ашытакыгы кыраамтаза».

Хәарас иағахузеи, иаалырқыаны Платон Бебия изкылсыз ачымазара ахәқымцәа иааирц азын Москвака дгатәын, ара иқаз ахәқымцәа рымч ақәхомызт. Убри азоуп апсны аиҳабырагы ирласзаны изахатғылаз, игареи уақа ишытатзареи иртәхыз аусқәа зегыы ыла иаарласзаны изеиғыркааз, издырманшәалаз. Ииашоуп, Платон Бебия анцәа иқынта дтынхадам, ара Аңсны акәым, Москвагыы имоуп адырцәа, ақәлацәа, атынхацәа, ихатғылаша ауаа. Аха зынза дағеакуп, Аңсны аиҳабыра хпоет изын иқартаз ағәцарака, ахатғылара. Уи иара ачымазағ ихатғыы ихъаа дайааиртә ақәларағы мчык иланатцоит апстазааразы ағәалақара инағоит, ғонуцқалагыы ипхаза

гәхәарап изцәыртцеит. Уи 50 шықәса инареиҳаны апсуа сахъаркыратә аматц азызухью Платон Бебия изы кырза атсанакуан.

Абас иକәз ахшығзцараЬақәа ихағы иааниуан Платон Бебия апта бым-былқәа еиғырфро Москваକа зхы рханы инеиуаз аҳаирплан-аңырытә лайнер дахъатәазгы. Уи дышнеизтәкъяз дыштартоит Москватәи ақалақтә клиника аурологиатә хәышатәыртта №7 ақны. Араକа апалатақәа зегы ачымазцәа рыла итәуп. Урт азәы ҳәа днарыщлеит Платон Бебиагы. Уажәштә ажәа иаҳтап иҳатा. «Уатцәи спыр்கaranы иаҳьеипш анастезиолог Иван Сергеи-ипа дааини даасыдтыелан зегь рыла ститцааит. Сшаңснытәыз, настыы сшаңсуаз анеликаа, даапышшәирчан ус сеихәеит. Сара ес пхынра Гагра сыңсы сшьоит, Хагәышаа срысасуп. Саргыи сгәиргъацәа шытарнахыс ҳара аକәа ушхасасхо удыруазаит, схәан сааенгәйрғеит. Аклиника хәышатәыртта аҳақым хада Борисик Владимир Иван-ипа, аурология ага-нахъала ҳақым дууп, ҳатыр зкәү, ачымазцәа гәцаразкуа азәы иоуп. Ус шакәу сара схата избеит убра сыштанаңты. Уи ипалата дығоналаңыпхъаза скаруат днахагыланы дсазтаауан, «Ну, как наша маленькая Абхазия!» ҳәа. Сара ҭахык дааизшәа гәытәғәараки гәырғараки соуан. Сахъахәапшуаз аҳақым ибла разқәа исархәон, аҳаҳай акы уацәымшәан, лассы Аңсныକа» уцо ућаҳтдоит – ҳәа.

Егы сзыхәишатәуаз аҳақым, ататар Сафин Рашиид иакәзар, ауағы хазына, ачымазағ ихәышатәразгы иକайтца иକааз! Еснагъ сгәи иргәгәон, унализқәа бзиоуп, аପକାра иаپырхаго ҳәа акы ыକам, рацәак утахом ахәышатәыртта ухәа убас уағы иғәи ихазрыштыша ажәақәа. Аҳақым иаҗәа ҝәандакәа, ибла ххақәа ачымазағцәа рзы ахәшәқәа ирыхәшәуп. Ус шакәыз сара 70 шықәса анысхыт ауп ианыздыр.

Иңшыатәуп ариapoезия шыକou, наକ୍-ଆକ୍ сыварағы ачымазцәа шыш-тазгы изғойт сара ажәенираала «Иуа Коғония шәышықәса ихытит». Еитасхәоит, иңшыатәуп уатцәи ипир்கaranы иକәз ауағы, сыңсоу, сынхоу сыйдыруамызтабри ажәенираала ахынтиәааз, иссырғыз. Издыруада, апоет қәрахымзә 24 шықәса роуп инитцыз, сара 70 шықәса схытцеит, уеизгы-уеизгы, сзалымтىргы, акгы ҝамлеит ҳәа сгәағы ىъара иаачыхәчыхәзаргы, ус доуҳа мчык исытанаҳәзаргы ҝалоит. Иссирууп, зеилкаара мариам феноменуп апоетцәа жәйнгы-ғәнгы знаңаҳы иакәзыршо апстазаарагы апоезиагы.

Адырғаене иаакылсын рхылтақәа шкәакәаза асакаса сантданы рәғинархеит. Ада ағъатцәығъатцәра далагеит, акы ухыыр сара ишпаକастдо ҳәа. Аҳаҳай, акы бацәымшәан, усқан апсуаа рыңқәынцәа абырсаатк еизоит, настыы Онери Бебиагы ара дыକами, хъаас акгы ҝабымтдан ҳәа лгәи сиртәғәашәа зуит, аха лара дцәышза, шәаӡызарак лиааниы дгылан

дырзыпшуан аپқарта ұтыпахь сназгоз ахалаға шкәакә зшәйз ауаа. Аха сара сығонутқантә дырратарақәек соуан, Платон аҳақаи, акы уацәымшәен, зегы бзиахоит, лассы апоезиатә нцәахәи ззылпхахью уфырта стол ахъ угъежьеит ҳәа. Иңбоушаша, 70 шықәсагы мачзам иудыруаз ҳәа афыстаа бжышәа еилгамкәа акы сгәи иқәыфуан, уи иаразнак хшыфцак арзуан ахатца дызқәымшәо еғьығақзам ҳәа иаацәыртцуаз ажәақәа.

Астол сықәтдан сыңқара ианағыз аҳақымцәа еибырхәоз саҳауан. Уамажә атсанакуеит ауағы ипсәзаара аншәарто аикәырхара аҳақымцәа рзын. Уи, итабыргытәкъаны, апсра аиаана ауп иаанаго. Сыңқара ианалага, исымаз – сағыл зырццакырц зәхыз – ацәгъя-мыңғыя анымырх, снарган ареанимацияғы сыштартцеит. Қшығык ҳаштың. Исхәарц истәху сара спаплата, уанза сахыштыз апшыбатәи аихагылағы акәын, уажәы сахьяаргаз абжыбатәи аихагылағ ауп.

Апқара бзианы, мачқәникрак апнамшыкәа, иңеит, «все нормально» ҳәа анырхәа Онери Бебиен сыпшәма пәнәис Адеи иғәыртәтәа ағоныға иңеит.

Сара еиха-еиха ахъаа самәханакуан. Сгәи ибылыбылуа амца еипш акы ықәлеит, сөғи ҭбоит, сзышуеит. Өңіц ипирікан иштыз ахәцәа ахәхәара иағын, «хаппсуеит, шәхәцхраа абаапсы!» ҳәа. Рааигәара азәы днеуумызт. Ҳнағосшәа амедехәшьцәа еидтәаланы акахуа ажәра иағын зынзаскгы ҳагәхъаа ркзамшәа рөйртүнчзаны. «Ианулымшоз уөызпүкоз, уара атахмада қармыгәажә» ҳәа, алаф ҳалырхуан.

Сара еиха-еиха ахъаа самәханакуан соуразоуру. Саргыы ес ићас-талакгыы санааирц сағын, избанзар, сғызыцәа рааигәара аңт азәгы дышы-мааниуз збон, настыры ирархәоз ажәақәа сирцәыпхашынан, сара стәала иахынзасылшоз сөйрхатданы ақәпара сағын, иныңқынгы «ахәра ашәа» схәеит, знапақынгы сыңсуада сара рыңқа ҳәа. Аха иамуит, нас ауп сыйжыы неитцыхны сыңсуеит, абаапсы ҳәа саныхәхәа. Аха азәы иеимыртцысит. Сыварағ иштыз Анапатәик уаҳа псыхәа анысзығамтаза схы наиқәысқит, «уара, у-Анапатәинуп, сара с-Аңснытәуп, апсуса шәкәыфофуп, усыңхраа сыңсуеит абаапсы – ҳәа. Иаргыы ишимчыз дыхәхәеит «ауағы апсра дағуп, шәниңхраа, шәуаами абаапсы» ҳәа. Азәгыы иеимыртцысит. Убри аамтазы ашә ааймәаны даағнаххит Иван Сергеи-ипа анастазиолог. Иқалазеи, иухъзеи ҳәа дызылымданы сгәи сагоит схәоит. Абри дызбаз зегы схагъежкуан скырта рибамт. Сгәи гәәртеит – ибзиан, икәапза аус ауеит, сшықәығәара ақәзаргыы аномрағ ићан. Зегы бзиоуп ихәеит илактақәа цқызаға дысғарапшуа. Сара сиҳәеит ғамғақ азыжәра азин ситарц. Уи қалајом – ихәеит аҳақым иаахтәаны. Дғагылан аҳақымыңқәа ирыдитцеит ибжыы нарғәтәаны – агәыр изығашетца! – ҳәа.

Санааңш ишахъан. Сгәалақара бзиан. Схъаагы хыјехъан, иацы ааста исыйбарғыз, сыла, сөһи хтны сыйкан. Аха иага ус акәзарғы, иацы ами ахәйизба санытың!..

Ауха аپқара бзианы имәғапысит ҳәә Адеи Онери гәыртъатқа аресторанағ итәаны сныхәең шампан ғыла ажәра иағын. Гәыбғанс ирутозеи, ирдүруааз сара сыйхәра сшаргәақыз, апсман шыснархәааз ажәра ашәа шыснархәааз. Все нормально анырхәа акәыз ұзыршьеит. Мамзар Ада душыры дыспыртцуазма, уа дысхатәазаарын...»

Платон Бебия Москвантә дааит иөыхәышәтәны, апстазаареи арғиареи иғәи рыхәо. Ааи, ауаа зегзы псыс ирху агәабзиара ами. Уи хәызмазам малуп. Ус шакәу ауағы еиҳагы иныруеит иғәабзиара уашәшәирахо ианалагалак. Убри ақнитә еснагы еиҷаҳатәуп, аблға ҹыц еиңш ихъчалатәуп агәабзиара. Апсабарағ имейзараху, инымтәо акғы ыѣкам.

Баша иауихәах англыз шәкәыәә, афилософ Карлеиль «Здоровый человек есть самое драгоценное произведение природы» – ҳәә.

Абраһа снасқаанза иаазгойт ҳмилат литературатә идоухатә мазараны иқалаз Платон Бебия ишәкәә ақыпхъ збахью рхатә паспортқа (рыхъз иантыңыз, иахътыңыз) рынцаны. Избанзар, авторцәа реиңш ашәкәәгы абиография рымоуп, апхъағы аттцағы ардыруаазарц зыхәтоу. Абар даргы:

«Аңәкәырпақәа», Ақәа, Апснытәи ахәынтқарратә шәкәтүжырта 1959 (апсышәала), «Алирика» Ақәа, Апхәынтшәкәтүжырта, 1961 (апсышәала); «Аетәәқәа», Ақәа, ашәкәтүжырта «Алашара», 1965 ш. (апсышәала), «Иңәу азиас» ажәенираалақәа, Ақәа, ашәкәтүжырта «Алашара», 1971 (апсышәала), «Ахыы уардын» (ажәенираалақәеи апоемақәеи), Ақәа, ашәкәтүжырта «Алашара», 1973 (апсышәала), «Адгыл амтәүжәәқәа» (ажәенираалақәеи апоемақәеи), Ақәа, ашәкәтүжырта «Алашара», 1975 (апсышәала), «Ағба шкәакәа» (ахәыңтәи жәенираалақәа, апоемақәа), Ақәа – 1977 (апсышәала), «Аңәақәа», Ақәа – 1978 (ахәыңқәа рзы, апсышәала), «Агәтүхә», Ақәа – 1979 (ажәенираалақәеи апоемақәеи апсышәала), «Ашъаңхәа», Ақәа – 1981 (ароман, апсышәала), «Амш хъампш» – Ақәа – 1983 (ажәенираалақәеи апоемақәеи апсышәала), «Апсынцры», Ақәа – 1985 (ажәенираалақәеи апоемақәеи, апсышәала), «Аңхаражәхәаә», Ақәа – 1987 (ановеллақәа, апсышәала), «Ақъачақъцәа», Ақәа – 1989 (ароман, апсышәала), «Ахәымтә» Ақәа – 1991 (ажәенираалақәеи, апоемақәеи, апсышәала), «Мықә», Ақәа – 1992 (Абжүаа рхәыштаара ду Мықә атоурых, апсышәала).

Абарт еиқәаҳапхъаңаз ашәкәә имәғашо иаҳдырбоит Платон Бебия ибағхатәра иалиршахью ҳмилат литературағы. Асовет аамтазы

ашәкәкә ртыхъя зынза ишымариамызгы, зегъакоуп – Платон Бебиа ирғиаратә бағхатәра иахъынжазалшоз амға артон, избан акәзарғы, апхъағызғы ашәкәкә ртыхъя алахъынта знапағы иқаз ауаагы ирбон уи бағхатәрала, ламысла имилат литература амат иуан, аңса шәкәйшөөцә еиҳабаңа нахъынта иааргоз атрадиция еихазхаяуз ахатарнак иашақәа дыруағын.

Ус шакеу еиҳагы ишъақәдирғәоит алада иаазго афактқәагы. Амилат литература ағәылтәаара, иззха-зығынты ақазаара ақны кырза атсанакуеит ашәкәйшөөцә том-томла рөымтәкәа ртыхъя. Раңақ инартцауланы изымхәйциу азәй (пхъағы) иғәи иаанағаргы ауеит, урт атомқәа дара авторцәа зыпсы туу рзын рғиаратә ҳасабырбак иағызоуп ҳәа. Итабыргытқаңын, ари аганахъалагы уахәапшузар, излаиашоу, излаудукылашагы ыккоуп. Аха, уи итегын инартбааны изызхәйтәу, иғәйнкылатеу акоуп, дағакала иүхәозар, иааизакны амилат литература иамоу алшареи аизҳазығыареи роуп иаанаго.

Ишдыру еиپш, аңсны Ағынцұтәылата еибашъя аштыхъ ҳаптазааара асферакәа зегъы ауадағрақәа раңаан. Ахра ауан амамзаара. Адоухатә күлтүра атәы ҳәозар, уақа еиҳагы ақапсарақәа, аилашырақәа ықан. Аха убас шакәйзгы аңса литература, ақазара, аттаарадырра рыпсы тан, ағиара иағын. Капеик шрыцримтүаузгы ҳтарауаи ҳашәкәйшөөцәеи рырғиара еиپхъбамызт, изғың иағын, аспонсорцәагы рыпшаауан, рышәкәкәа тытцуан. Ари доухала рытәгәара акәын иаанагоз.

Апоет, ашәкәйшөө Платон Бебиа итәи ҳәозар, ауадағрақәа шығазгы, мышкы иадамхаргы ирғиаратә усурға иғәигәтажыны икамлеит. Изтыңуама, изтыңтүама, акы снаңуома, – исымуома ҳәа бзантық дазымхәйцикә арғиара дағын, ишицәағаз еиپш ихы дымжахазакәа. Уи ҳәарас иатахузен, хытхыртас иаман, иамоуп иахъагы аңсабара инағаз абағхатәреи имилат сахъаркыратә литература абзиабареи. Убарт аффеноменк роуп «күріхагас ҳәа акғыс смығзейт¹» – ҳәа ғытәгәала дәжәартә, ихәартә дқазтаз.

Аαι, убарт ашықәс хъантақәа раан ауп Платон Бебиа исымтәкәа еидызкыло атомқәа ртыхъра ианалага. Уи, ҳәарас иатахузен, хтыс бзиан ҳлитература зегъы азы. Уажәы хроникала еишшәргыланы еиқәхапхъазап апоет итомқәа антыңзи урт ирнылас афымтәкәеи. Актәи атом тытцит Ақәа ашәкәтәйжырта «Алашара» ақны 1995 шықасызы. Уи ианылелит, еиднакылоит иажәенираалақәеи жәа-поемаки («Уа мшыбзиақәа!», Ахак, «Азеибафара», «Ақетағы бывльгоит», «Абгақәа рчара», «Абна алымхә», «Ақама зәйтәкаку ала», «Хәаа-заа», «Аибашъра», «Ағба шкәакәа»). Актәи атом аатуеит Платон

¹Платон Бебиа. Ифымтәкәа, актәи атом. Ақәа – 1995 ш., ад. 19.

Бебия иапхъажәә «Ахылаба» җәа хъзыс измоу, иаазырпшua ипстазаареи ирғиаратә мөнеи рахътә архъяә еиҳа хшығозыштыра ззиуша дақъақәак, атом редакторс дамоуп ашәкәыфы Әл. Басария.

Платон Бебия ифымтақәа афбатәи атом ҭыңит, адунеи абеит Ақәа ашәкәтүжырта «Алашара» ақны 1996 шықәсазы. Уи иануп ажәени-нраалақәеи, апоемақәеи (урт ааба ықоуп: «Расац Атсанба», «Абнала», «Ашьаға», «Ахәыштәара», «Атыйс-хшы», «Азыихъ», «Ацха-кнаха», «Аматанеира») аредактор Вл. Басария.

Ахұтәи атом акәзар итыңит Ақәа, ашәкәтүжырта «Алашара» 1999 шықәсазы. Ианылеит ажәенираалақәеи, апоемақәеи, аиңақәеи. Ари ашәкәы атүжыра ибзоуруоп Онери Алықьса-ипа Бебия. Ари ауаф, Платон Бебия дахьиашыу анағсанғы, апсуа литература бзия избо, ҳультура иазаапсахыу дреиуоуп. Ус шакәу артабыргуеит Д.И. Гәлиа ихъз зху Ағсны ахәйнітқарратә премия алаураетра ахыиатәашшахаз. Еғи хатала, Платон Бебия ешъақ, поетк иаҳасабала акырза гәцарапра изиuit аибашыра еилгаз аахыс. Уи ибзоураны Платон Бебия изнықымкәа, ифынтыымкәа пәшшара җәа Москва азааигәара ашәкәыфоцәа рырғиаратә ғоны Переделкиноқа дцартә, ипсы ишъартә еиңш алшарақәа ииңдәйт, материалтәла дицхрахъеит. Данычмазафха Москвада дымцар амуа ианықалазгы Онери Бебия дихзызаауа дихагылан акы игмыжыуа. Аишьцәа зегры ас рзықатом, изылшогы имараҳәуа, зхы ухызгаугы дубап. Платон Бебия ихәоны схатагы зақантә исаҳахьюзеи, «Руслан, Онери убриақара абзиарақәа сзиухъеит, сиңәпхашшо ақынза. Ииашоуп, сашья иоуп, аха абзиарағы үзара җәаак амазар ами. Сибацыпхъаңа дсаздаауеит Платон, кыр үтакума, усцәпхамшын җәа. Сара, итабуп, акғын стажзам схәоит.

– Сара сашья Онери Бебия сизгедууп, сиқәгәығуеит, – ихәоит Платон уи избахә угәалауршәар.

Платон Бебия ифымтақәа аршыбатәи атом 2002 шықәсазы итыңит ашәкәтүжырта «Алашара» ақны. Үақа ианылеит ажәенираалақәеи, апоемақәеи, анцамтақәеи, ашәкәы редакторс дамоуп Терент Җания.

Ахәбатәи атом 2005 шықәсазы итыңит. Уи иануп ажәабжықәеи ароман «Ашьацхәеи», аредактор Терент Җания. Афбатәи атом 2007 шықәсазы итыңит, еиднакылоит ановеллақәеи ароман «Ақычақыцәеи», аредактор Светлана Ладариапқа. Абжыбатәи атом 2008 шықәсазы итыңит, иануп аповестқәа «Ахыммаңааз», «Ақамачапа», «Абацәа ирзыимхәәз ашәа», «Амзаға», «Абрагы», «Азыхъ». Иара убас автор арақа иатәыштыраны иааирбит акиргиз шәкәыфы ду Чингиз Аитматов иқынтә иеитенгиз иповест «Цъамила».

Платон Бебия апхъафқа хәыңқәа рзы акырза ағыбабаа ибахьеит. Үрт ҳамтак еиپш иритахьеит акымкәа, иәбамкәа апоезиатә, апразатә шәһәкәа. Ашәһәыфы аабатәи итомгы дара ахәыңқәа ирызку ажәабжықәа ағымтәқәа рыла ишбақәгылоуп, акыпхъ абеит Ақәа 2010 шықәсазы. Ажәабатәи атом еиднакылоит адокументтә повестқәеи, аповест «Анхафи», амшынта ухәа убас итегъы. Ажәабатәи – апублицистикатә статиақәеи ақәгыларақәеи.

Излазбо ала Платон Бебия зыгәлатца бзио жәатомк аңсуа литература иацитцеит, насгы зөйгәрагы ықоу, идуу ракены. Ҳәарас иатахузei, Платон Бебия, 75 шықәса дышыртысхьюогы, шәһәыфык, рәниафык иаҳасабала итәгәемтөи ишәымтөи дрыбжыагылоуп. Ус анакәхә, макъана апхъаф ииташа, идигалаша рацәаны имоуп, даеакала иүхәозар, итомқәа рхыпхъаңара иацызташа, имхәар, имур зымуа атемақәа икабинет иғнагъежьуа ифноуп. Ари, ҳәарада, арғиаратә доуҳа иамоу аңсымчара ауп изызхәо.

Платон Бебия итомқәа рызбахә анаххәах, абрақа исгәаласыршәарц стаҳуп урт ирыдхәалу фактк.

Өнак снеит Платон Бебия иғы. Краамта ҳтәаны ҳаицәажәон, еиҳарак изыдхәалаз өңиц адунеи збаз ихтомк ракәын. Сара, ҳәарада, среигәрыгъон, сөвіза, сашья аамта уадаф азы аңсуа литература иаланагалаз ишәһәкәа – итомқәа, насгы урт ртәжъяргы шымариамыз схағы иааганы срызхәыцуан, срыхәапшуюн ҳлитературазы доуҳатә мазараны...

Ишдыру еиپш, еизааигәоу, еибатаху наххынтә еибадыруа аиғызыцәа, насгы заннаатла еижәфатәу реиқәшәара, реицәажәара ағыңғылары рзы кыр атсанакуеит, ыпстазаара зырлахәөүхуа, аprobлематә зтаарақәа шытызхуа гәалағазарак инажыеит.

Платони сареи аенитәи ҳаиқәшәара еиҳагы иарлахәөхит, өңиц ҳайбабазшәа ахәатәи ҳнатеит ипшәма пхәыис Ада лчеиңүйка хая ҳазхатәаз. Еимакны изжәуаз шұқәымзгы ныхәағәқәакгы ктәйн. Аңсуа ичеиңүйка ус иақьабзуп, амат үмур ауам...

Сыззааниуа, ҳаипыртны, ағыншықа санаауаз, Руслан, уадафс иустозаргыы, абарт ахтомк Хәыхәйт Ғажәба исызит, – ихәан, еиқәырчаб ақыаад шкәакәа илахәаны асықәлеи итәңданы иаасирkit.

– Платон, урт ргареи Хәыхәйт итареи, изағараазаалак уадафрак рылам, иаҳватәкъя инасыгзойт, снапы иануңдаз, аус, – схәан иааимысхит сышқа ирханы ииқыз ашәһәкәа этаз асықәлеи. – Амала схата инапағы исыркыр, издыруеит, еиҳа иаамыстаңаң, аха исзеиңшымтәит, – нацитцеит Платон исиркыз ашәһәкәа – шәахынениуа ҳақритик ду иғапхъа сышәмырпхашын, – ихәарц итахызышәа илаңш нархигеит.

– Платон, сара ашәкәкәеи ашәкәйшөөцәеи рыйжъара зеңбәтәм пошытамғанғағуп, аҳақай, усцәымшәән, сыгәра га ҳәа – слафуа амардуан сынталан сұйласхеит. Итабыргытқәкъаны, Платон ишихәаз еипш, убра сандәйтқәкъа сышиашаз сұйнасхеит Хәыхәйттраах. Сара уахъ анейира есымшагы бзия избон, иеңдәажәара, иззызырға, исыртоз раңәан, иөйстцаауз кыр ыған. Амала, акызатқәйк саанызқылоз, снеиципхъаңа, сара зныкгы машәирشاқә ақәзаргы, исымбейт икабинет ағы дтәаны аус имуа. Убри ақнитә сиңырхагахар, дызғыз аус дахысгар ҳәа сшәон, сыенискылон зны-зынла. Хәыхәйт сышәптырхагахеит, анысқәалак, еиҳагы усыхәеит, сыңғыс суршыоит, ҳагыниенцәажәап, – ихәон, дәғағылон иланарпшыгей икалами астол инықәтәнди.

Абыржәгы убас қаңдайт. – Хәыхәйт, снапы ыркало смааит, аҳамта шәзаазгеит, – схәан Платон Бебия ихъзала иситаз ишәкәә дызхатәаз астол инықәысцеит. Аҳамта ҳәа сара баша иаңшыны исымхәеит Хәыхәйт изыхәан ашәкәкәа иреиҳаз ҳамта ығақзамызт. Ус шакәү ихатә библиотекагы шаҳатра амуеи. Уи Ақәа аума, ма дағаңьара аума шәкәтиртқаңа дәвымсызыт...

– Итабуң идуззаны, – ҳәа Платон исызиаҳәа, шәанеиқәшәалак, уажәи телла маңк ипшәзәм, ҳәарада, ихата данызбалак иасхәоит иҳамта сғәи ишахәаз, нағызы арт схала сзы ақәымкәа апсуа литература зегъы азы иҳамта дугъы азгәатаны. Нас аңдажәара даақәыттың акраамта ахтомкгы еихыршәшәо дыргәылапшуан, агәахәара ширтоз ихы-иөи ианыпшуан. Ус инацитәйт иаҗәа – Руслан, сара пхъағык иаҳасабала Платон Бебия ирғиамтақәа (ипоэзиатә, ипрозатә) срызғелымхәуижъети кыр түеит, срыпхъоит бзия ибаны. Амала, егырт иғызыцәа ҳпоетцәеи ҳапрозаикцәеи азәйрғы реиپш, итتاам, изырганы ирыхцәажәам. Сара иаҳыныңзаздыруа (сгәаналя, иарбан литературазаалак ағызы ус икоуп) асаҳаркыратә фынта, ахарх пхъағ ицхраауа, амфа иаша (ағымта аилкааразы) дықәызыцо ажәа иңбаразаргы иаҭахуп. Уи изааӡарызеи, ҳлитература иаггәышоуп, ихәо, иу, иқатдо шмачымгы.

– Алитетература иақыбазуп, иатәыштроверуп, ашәкәйшөөцәа, (иҳалагылоугы, зыпстазаара иалтхьюугы) рфымтақәа еизганы томла ртыжъра. Уи, зегъы рапхъаңағы, зғымтақәа тыңда авторцәа рнағсанғы, амилаң литература ағиарамғағы иамоу ақәғиарақәа аазырпшуа афактор хадақәа ируакуп, нағызы итегъы уазааигәаны, ирапсышәаны иүхәозар, алитетература иаланагалаз адуюхатә мазара атагалара, аизгара ауп изызхәо. Атомқәа ртыжъра даеа тәк бзиакгы амоуп. Уи убри ауп иарбан сахъаркыратә литературазаалакгы иамоу ағаζареи алшареи аанарпшуеит. Иара убастәкъа урт апрактикатә тәкырымуп, рпыхъашәара, рыпшаара апхъағәеи атцаағәеи рзы иманшәалоуп.

– Ҷыдала Платон Бебия итомқәа ртәы ҳәзәозар, ари ихазгыбы ҳли-тературатразғы уасф дзеигәрырғы қәғиароуп. Хымпада ирыхцәажәатәуп, ирзаатғылатәуп, ҳарғиаратә еизхә-зығъарақәа ирыдхәаланы, – абас иоуз аҳамта ағәахәара шинағази, ҳлитература пұхақатәи алахынта дшазхәыңуази мөашшо ихиркәшент Хәыхәйт Бгажәба иажәа.

Адқыларта санығахала уақа дтәан Апсны ашәкәйшөөңә реиҳабы Алықса Цыонуа. Саниба – уаргы дүпхъама, ихәеит. – Ааи, – атак қастеит. Ус атәтәә қалеит, амазаныңәғағ ңұхыс – шәнеи, дышәзыпшуп – лұхеит. Икабинет лаша, тбала-тыңә ҳаныныңонала астол даахытны апсшәа ҳаиҳеит деихаччо, шәускәә шпақоу, ишпәцо ҳәа арғиаратә үскәа рахь ирыпшуа „дхаззаауетигә алақаны. Ауағы пшза иғәалақара бзианы данцәажәо, ипшзара еиҳагы иацлоит, ағәйкәра иңаны дәрптсоит. Убас акәын уажәы Борис Виктор-ипа Адлеиба дешамшамуа дышылаз.

Алықыса Ҷыонуа ихы наңқәнкүн – Платон доуғаштып рапхъя, – ихәеңдік аиар. Сара сзиңахузиш хәә схәйциу сышгылаз, иажәа инацитцеит, – Ажәа ақалақытә Комитет ағебатәи мазаныңғағыс саныңғаз, Артқағзәа рығонағы еиңділіктерге дук мәғаптырғеит, убра урысшәала уапхъеит жәеинраалак «Руки» (Анапқәа). Иугәлашәо убра ибзианы ушаңхъаз. Убасқан, итәаз зегзы ибзиаңаны, напеинкъарыла ирыңдырықылеит. – Ааи, исгәлашәоит, өңирхәала уажәгы издүриеит, исхамштың, – схәеит, актәи амазаныңғағыс иажәақәа инарыштарххы. – Ус акәзар, икоу убри ауп, Платон, – иажәа инацитцеит, – СССР еиңдік Абираң Қапшы Аңсны иартараны икоуп Москва, ЦК КПСС акынты тә аиҳабыра аауеит, аполитбиуро ахатарнан инапала Еиңдік Абираң Қапшы ҳартараны икоуп. Ари ахтыс дууп, гәйреттә аиар дауп Аңсны азы. Зегзы зхысқәаауа, Платон абраңа абри агәйреттәратә еилатәарағы уқәгылар стаҳуп. Амала, рапхъя аңсышәала ажәақәақ ҳәә, нас иара ажәеинраала уапхъоит. Уи азы усгы хуцәшәом. Абасала ҳаңцәажәеит, ҳұқәгәыгүеит – ихәан Борис Виктор-ипа дәғагылан ашә ақынза сааскьеигеит.

Амған сахъаауз сгәы итахәхәа итан Борис Адлеиба «Амала, раңхъа апсышәала ажәәкәак хәа» инхәаз. Уи иаанагоз убри акәын абрى афыза

(аипылара ду ағы, ауа хбаракәа, асовет чынууа ахъыїалоз апоет ибжала апшшәагы атеатр асцена икәирөйрөн итахын.

Ахымш рығены ағбақәа аайны изыхылан. Ақәа рыхьчон. Атеатр ар акәшан игылан. Сара хаталатәи аапхъара зласымаз ала апхъала акәымкәа аштажытәи ашәала сыйонарыжылеит. Иалагеит агәйрғарал тә еилатәара. Сара асцена аштажы алеиғеира сағын, сыхыз анырхәо анеира сазыхианы, аха иззом, сгәатеиуан, иага умхәан, иҳаракыз трибунал. Ус сыхыз рхәеит, азал ағы итәаз еиниркьеит. Знык асценхы снеини санаакәгыла сшәарагы инытшашәкәа ахарты-сырт ықамкәа ицент. Борис Виктор-ипа ишихәаз еипш, рапхъа апсышәала салагеит, сажә ахы скит. Иааркыағызы исхәеит апсышәала анхафы ипстазаара ақнитә штрихқәак. Абыргцәа еидтәаланы ашәшырағ еицәажәон. Дад, азанаатқәа зегы иреиғүзуен ихәеит азәы. Ахақым дреиғыуп, ауа псыс дырхоуп ихәеит даеағәзәы. Азанаатқәагы зегы артцафы дреиғыуп ихәеит даеағәзәгы избанзар, уи зегы атара ҳиртойт ихәеит. Ашәаҳәаф дреиғыуп ихәеит даеағәзәгы. Ашәа псрал-зра ақәым, ауафы ипсынтыра ароуеит ихәеит даеа хатцакгы. Мап, – ихәеит уаанза ифымтзакәа итәаз абырг бзия. Зегы ишәхәо саҳауеит, аха зегы анхафы дреиғыуп ихәеит. Анхафы иусура еиғкауп ихәеит, анхафы ичеиңбыка бзия ыкоуп ихәеит. Анхафы уаха ҭхыбжыон өңәа гәартак изеъжәтцыргы иашта дтүтзом ихәеит. Анхафы адгыыл псыс дахоуп ихәеит. Анхафы иоуп Апсны абас изырпшзаз ихәеит. Нас сыйжыы неитцыхны инасыргеит «Руки мои словно корни самшита...» знык ажәенираала ахәарахы саннеи, исыбаргыз, иаарханы, ишысцәағаз еипш, сапхьеит. Зегы дыдрагас еиниркьеит. Аナンапеинкъара ауп ақәғылара (ажәа ахәара, ахәмарра, ақәашара, ашәаҳәара...) шәага-загас иамоу!

Азал ағы итәаз срылатшуа сышнеиуаз, иаағыасшьеит, атеатр ағы иаатәаз зегы сара исыхәапшуан, азәы затәык Дырмит Алхас-ипа Бигәа ида. Уи уаҳа илапш аайхмырсығызакәа Б.В. Адлеиба дихәапшуан. Абни Дырмит Бигәа сыйидикылоз Борис Адлеиба сыйидикылоз ақәын. Ажәенираала апхъара саналага Адлеиба ихата дгыланы инапқәа еиниқъон гәахәара дула».

Апхъағ ухаткы, апоет, апрозаик, аитагағ Платон Бебия инысмәа иғала иҳархәаз, сгәы иаанагоит, уи ипстазаареи ирғиараптә биографиесирытцаарағы кыр иапсоуп ҳәа, избанзар, афада ишазгәастахыоу еипш, фактру зуа документқәоуп урт уажәгы уштәнгы.

Итегеси ҳалағы иааирц, ҳхағы иаагарц, настыры урт раптцара шымариам, абағхатәра ҹыда шатаху ҳнырырц, еилахкаарц азыхәан еиқәаҳапхъазап Платон Бебия ипоемақәа рхатә «паспортизация» рынданы, даеакала иухәозар, ианиғыз, зақа Җәаҳәа ыкоу арбаны. Апоемақәа: «Уа мшыб-

зинақәа» – 416 цәахәа (1959–1964)¹, «Аζеибафара» – 426 цәахәа (1960), «Ахақ» – 430 цәахәа (1960–1965), «Акәтатың былгъоит» – 452 цәахәа (1961), «Абгақәа рчара» – 415 цәахәа (1968), «Абна алымча» – 500 цәа-хәа (1970) «Ақама зөйтіңдек ала» – 420 цәахәа (1971), «Хәаа-заа» – 420 цәахәа (1972), «Аибашыра» – 480 цәахәа (1974), «Ағба шкәакәа» – 440 цәахәа (1975), «Расаң Атсанба» – 440 цәахәа, «Абналағ» – 476 цәахәа (1983), «Ашыаға» – 420 цәахәа (1984), «Ахәыштаара» – 452 цәахәа (1985), «Атыс-хшы» – 482 цәахәа (1989), «Азыхъ» – 508 цәахәа, «Аңха кнаңа» – 602 цәахәа (1990), «Аматанеира» – 420 цәахәа (1991), «Анаан-ра ашытака ақепара» – 722 цәахәа (1992), «Аңсны Ҳаным» – 428 цәахәа (1993), «Ағәйнқыбыжы» – 456 цәахәа (1993 – 1944), «Ахыы уардың» – 625 цәахәа (2000), «Ашыаурдың шыптыруа ипсүеит» – 488 цәахәа (2010).

Еңтасқәоит, Платон Бебия апсуа поезия аепикатә ғымтақәарыла иширбенiaz лабғабоуп, насгы даңа пұса поетк иахъа уажәраанзагы абриақара поема инапы итсымтыц. Аха уағы ихъааигартә икоуп урт ишрыхәтоу интырхәтыцааны ҳакритикағы иахърыхқәәжәам, иахъыттаам. Уажәы арақа уаға ҳалалом, иахъыртып ҳаннеилак, ҳәарада, ҳарзаатғылоит дара.

Апхъағ гәыраз, Платон Бебия ирәниарамфа иадхәалоу иаадыруазарц зыхәтоу даңа ганкгы ҳалапш нахаагап. Абар иарғы: Ишдыру еипш, Платон Бебия поетк, прозаик иаҳасабала Аңсны антығты ибзианы дырдыруеит иғымтақәа (ажәенираалақәа, ажәабжықәа) хазы шәкәны акыпхь рбахъеит, Қарт, Москва ашәкәттыжыртқақәа рәғи. Иара убас апериодикатә кыыпхь (агазетқәеи, ажурналқәеи, аизгақәеи) ағы.

Платон Бебия урысшәала итыңхъоу ишәкәқәа: «Спящая река», Москва, ашәкәттыжыртқа «Советский писатель» – 1981, «Радуга» – Москва «Ахәытты литература» – 1982, «И катится золотая арба» – Москва, ашәкәттыжыртқа «Советский писатель» 1989.

Қыртбызышәала Қарт итыңит: ашәкәттыжыртқа «Мерани» ақны «Ажәенираалақәа» 1971 шыққасы. Ашәкәттыжыртқа «Сабчота Сақарт-вели» ақны «Мизинебули мдинери» («Иңдеуоп азиас») 1983 шыққасы. Ашәкәттыжыртқа «Мерани» ақны 1986 шыққасы ироман «Хапани» (Ашыацхәа).

Ацентртә кыыпхь атәы ҳәаозаргы, абар Платон Бебия иғымтақәа знылахъоу аурыс газетқәа: «Литературная газета», «Жырынхәа» 21, 1981, 12 латцарамза, 1982 15–21 мешаптымза, 2009, «Неделя» 18–19 қыынчкәын 1982,

¹1959 шыққаса иавагылоу 1964 шыққаса иаҳәоит апоема убасқан автор ирееини, ихартәааны ишықайтказ. Еғырт рәғыы убри ауп иаанаго ғ-рыцхәк реивагылара.

«Пушкинский праздник» – 1982, «Литературная Абхазия» – 1984. Аурыс журналқәа: «Звезда» – №11, 1966, «Звезда» 33, 1971, «Наш Современник», 312, 1972, «Молодая гвардия» – №4, 1967, «Молодая гвардия» – №1, 1986 , «Детская литература» – нанхәа, 1989.

Абрақа иаҳарбаз аурыс газетқәеи ажурналқәа рәғы Платон Бебия иажәенираалақәа ипатрет ргәйларгыланы иркыыпхъуан, архъафцәа иргәапхон, архъахәгъы иртәхъан. Ари афактгыи иаҳоит Платон Бебия ифымтақәа аурыс пхъафцәа ишырдыруа. Урт иеитаргент иреиңбыз аурыс поет иеитагафцәа. Урт ropyнутцәа икан иара хатала иидыруаз апоетцәагъы. Дейтазгақәаз иреиуоуп: С. Сорин, Н. Котенко, А. Раздольски, М. Тарасова, И. Лакербаи, Д. Костюрин ухәа итегъы.

Ауапс журнал «Фидуаг» – №10, 1976 шықәсазы итыңыз аномер ианыле-ит Платон Бебия илирикатә иажәенираалақәа еитаганы, ипатрет ropyцданы. Ақабарда журнал «Ашхомахо» 1981 шықәсазтәи аномер иакыыпхъит Платон Бебия играждантә-лирикатә жәенираалақәа.

Ақыртуа журналқәа («Цискари» №1, 1971, «Мнатоби» №11, 1987, «Мнатоби» №10, 1982, «Гантиади» №2, 1985) ирнылеит Платон Бебия ипоезиатә, ипрозатә ғымтәқәа.

Ишаабо еипш Платон Бебия ипоезия Аңсны антыңгыи ибзианы ирдүруан, даечакала иухәозар, архъафцәа аман, аудитория ҭбаан. Ҳәарас иатахузеи, уи хытхыртас иамаз апоет апсабара инаңаз абафхатәра акәын.

Архъаф гәйраз, уажәи даече ганкгыи ҳалапш ахаагап, иазгәаҳтап. Уи убри ауп: Платон Бебия ирғиамтақәа ирыпхъо иахырхәаая ишрыдыркылауа, еиуеипшым аамтақәа рзы акритикцәеи, аттарауаαι, ашәкәыфофцәеи (иапссаамғыи абрахь иналатданы) ирғыз астатақәа. Сара урт зегыңтәқъа ракәымзаргы, ყытқ архъаф иугәаласыршәарц ҫтахуп, избан акәзар, урт иҳархәо рацәоуп ҳзыхцәажәо апоет ирғиамтақәа рзы.

Абар даргы: В.С. Зантария – «Апоет-әа рапхъатәи ишәкәы» – агазет «Аңсны Қапшы», Октиабр 24, 1959, А.К. Җъениа – «Апоет афбатәи ишәкәы» – агазет «Аңсны Қапшы» – август, 1961, С.Л. Зылхаба – «Ажәа ғың апшааразы» – агазет «Аңсны Қапшы», декабр 3, 1965, Н.Т. Барағелия – «Аетцәақәа», ажурнал «Алашара», №2, 1965, А. Ҭ. Ағынцый – «Атакпхықәра ду», ажурнал «Алашара», №2, 1966, В.Б. Агрба – «Иңәу азиас» агазет «Аңсны Қапшы», октябр, 1969, С.Х. Җаркылы – «Азәгъы имбац ицәоу азиас» – агазет «Аңсны Қапшы», сентябр 2, 1969, Р.Хә. Қапба – «Адгыыл амтәыжәәфакәа» ажурнал «Алашар», №8, 1975, Н.Х. Азынба – «Апоет ихәычтәи поэзиазы» – агазет «Аңсны Қапшы», ноябр 1977, В.Җ. Амаршын – «Абфатә өйүағ апсышәала» – Алитетуратә газет ағалатца, Пушкинта нылхәа иазку – 1980,

Г.Д. Гелиа – «Время сева¹» – агазет «Советская Абхазия» 26 август, 1981, Р.Х. Қапба «Адгыыл амтәыжәңәқә» – аизга «Ажәеи аамтеи», 1980, Редакционная статья – «Творческая пятилетка» – газ. «Коммунисти», на грузинском языке, 12 сентября 1982, С.И. Саркисян – «Яркая радуга» Платона Бебия» – газ. «Советская Абхазия», 1982, В.В. Дарсалиа – «Кто попал в западню?» – журнал «Алашара», №4, 1982, Р.Хә. Қапба «Время и ответственность» – сборник «Писатель и время», 1983, Р.Хә. Қапба – «Аамтеи атакпхықәреи» – агазет «Апсны Қапшь», 8 июля 1983; Ред. статья. Журнал «Детская литература» – август 1983, Ред. статья «Сабчота абхазети» 8, марта 1984, Когония Ю. «Авторский вечер Платона Бебия», агазет «Апсны Қапшь», май 30, 1984, Ориол В. – «На страницах «Сузирья», агазет «Апсны Қапшь», ииун 12, 1998, А. Гварамиа – «Когда стихотворение придет...» агазет «Сабчота Абхазети» декабр 20, 1984, Р.Хә. Қапба – «Ответственность времени», аизга «Ажәеи ақазеи», 1984, С.Л. Зыхаба – «Ашъацхә уағамшәарц», аизга «Ахахә еиғасамхарц», Ақәа, 1984, Ред. статья – «Встреча с Платоном Бебия», газета «Ткварчельский горняк», 16 февраля 1985, О. Артемова «Хозяйка-поэзия», газета «Советская Абхазия», 26 февраля 1985, Ю. Герия – «На поэзивные абхазского стиха», газ. «Советская Абхазия», 23 марта 1985, Тарба Н. – «Когда сливаются таланты», журнал «Апсны ақазара», №5, 1985, О. Лазба «Стезя», агазет «Апсны Қапшь», ииун 1985 ш., Ш. Цвијба – «К 50-летию поэта», журнал «Амцабз» №6, 1985, «Ред. статья – «Новые издания», газета «Советская Абхазия», 20 июня 1985, Русия О. «Новые издания из-во «Алашара», газ. «Сабчота Абхазети», 20 июня 1985, К. Ломиа «Творческая зрелость», газ. «Советская Абхазия», 7 октября 1985, К. Ломиа – «Счастливый полдень поэта», газ. «Сабчота Абхазети», 7 октября 1985, Гургулия Б. «Слово о друге», агазет «Апсны Қапшь», октябр 9, 1985, М. Хурцилава – «Я сын этих гор», ежеднев. «Цигнис Самкар», 11 декабря 1985 г., Ред. статья «Премии журнала ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», №61, 1986, Габниа С. – «Премия журнала Платону Бебия», газ. «Советская Абхазия» 26 января 1986, Ред. статья – «Итоги конкурса», агазет «апсны Қапшь», ианвар 29, 1986, Ред. статья – «Премия молодой гвардии абхазскому поэту», газета «Советская Абхазия», 29 января 1986, Ред. статья – «Перед встречей с читателями», газ. «Советская Абхазия», 20 марта 1986, Герия – «Ткварчельский вечер поэта», газ. «Советская Абхазия», 20 1986, Ред. статья – «Творческий вечер поэта», газета «Сабчота Абхазии», 20 марта 1986, Қапба Р. «Арғиаратә хәылпазы», агазет «Апсны Қапшь», март 20, 1986, аред. Статия – «Апсуа роман қыртбызшәала», агаз. «Сабчота Абхазети», сентябр 2, 1986, Максимов

¹Урысшәала ифу астатақәа еиғаганы итыжкуп.

А. – «Ашъацхәа» қыртбызышәала», агазет «Аҧсны ҟапшь», сентябр 6, 1986, Бераиа Г. – «Очищение», агазет «Сабчота Абхазети», ноиابر 22, 1986, Дарсалиа В. – «О романе Платона Бебия», «Западня» сборник «В ответе у времени» 1986, Ред. статья – «Новые книги», агазет «Бзыбы», сентябр 29, 1987 Андреева «Выйдут в новом году», газ. «Советская Абхазия», 1 января 1989, Костырко С. – «В переводе на русский», газ. «Советская Абхазия», 20 апреля 1989, Шакрыл¹ В. – «И катится золотая арба», газ. «Советская Абхазия», 20 мая 1989, Аргун А. «Беспокойный Арсоу», газета «Советская Абхазия», 3 ноября 1989, Аредакциатә статиа – «Ашәкәы ғыцқәа», агазет «Аҧсны ҟапшь», ианвар 17, 1990, Аредакциатә статиа – «Платон Бебия ироман ғыцқәа», агазет «Акоммунизм алашара» февраль 17 1990, Қәакәасқыр В. – «Встречи жду...» газета «Голос Тқәарчал, май 1991, Аргун А. – «Когда скоморохи веселятся», газета «Аҧсны», ноиابر 11, 1991, Ломиа М. – «Поэт, который радует», агазет «Аҧсны» ноиابر 27, 1991, Куут Н. – «Абзиабараз ахәыцра», агазет «Аҧсны» февраль 27, 1992, Солоухин В. – «И вновь я посетил» газета «Абхазия», февраль-март 1990, Союз писателей Абхазии – «Платону Бебия – 60 лет», агазет «Аҧсны» октябр 6, 1995, Зухба С. – «Атәымта», агазет «Аҧсны», октябр 6, 1995, Җабда Ш. – «Афыза изы ажәа», агазет «Аҧсны» октябр 6, 1995, Җапба Р. – «Абаффатәра амч», агазет «Аҧсны», октябр 6 1995, Ломиа К. – «Строки молнии, голос – гром», газета «Республика Абхазия», 13 октября 1985, Ред. статья – «Алафи ақьяфи», агазет «Аҧсны» апрель 17, 1997, Смыр Гәында – «Платон Бебия – в новом амплуа», газета «Республика Абхазия», 24 июля 1997, Гогәуа Алықьса – «Ла иабо – хы иапсоуп», ажурнал «Алашара» №1, 1997, Җапба Белла – «Выстрел без звука», газета «Гагра» № 35, 12 сентября 1997 г., Редакционная статья – «Абхазия в минах», газета «Эхо Абхазии» №30, 22 июля 1998 г., «Юмор про Бебия и внука», газ. «Воин Абхазии», №1, январь 1992, Ҳашыг Н. – «Ашықәсәүцәи аномер», агазет «Аҧсны» №1, ианар 1, 1999, Б. Җыжәба – «Аредакция аћынитә», агазет «Аҧсны», №10, март 3, 1999, Аред. Статиа – «Ауаста имыругақәен иусумтақәеи», ажурнал «Амцабз» №3, 1999, В. Зантария – «Арәиарамә – шыхацамәоуп», агазет «Аҧсны», №51, абцара 22, 2000, Х.С. Җажәба – «Платон Бебия ипоезия ачыдаракәа» агазет «Аҧсны» №4-5, жырынхәа 23, 2002, Н.И. Куут – «Аҧсуа поетцәа аибашъраан», агазет «Аҧсны», №28, мешапы 14, 2003, Руслан Җапба – «Шамил Бганба» ашәкәы, 2003, Аћәа. Адаќыақәа, 7, 26, 36, 38, 41, 80. Руслан Җапба – «Амтеикәшара зегы азылагом», ашәкәы, Аћәа, 2004, ад. 238-239. Аредакциатә статиа – «Платон Бебия. Ажәенираалақәа, апоемақәа, анцамтақәа. Ажурнал «Алашара» №3,

¹Витали Шария и псевдоним.

2004, ад. 125. Борис Гәыргәлиа – «Аурыс литература аетәқә». Артқага шәкәры, Ақеа, 2004, ад. 78-79, 280-281. Сергеи Кышьмариа – «Платон (Бебия – Р.К.) илафк иаххәааны», агазет «Аңснытәи ауниверситет», №1, 2005, Аредакциатә статия – «Платон Бебия», ажурнал – «Алашара» № 1 2005, ад. 127; Р.Қапба «Згәры ҹәйину арғиафы», ажурнал «Ауажәларра», №5, 2005, Сергеи Зыхәба – «Ухатазар – ухъамтроуп», ажурнал «Алашара» №3, 2005, Агазет «Аңсны», жытсаарымза 5, 2005, №76-77, агәлатца «Алитературатә газет» №4, иануп. «Ақыр иапсоу Платон Хәампа-ипа!» – Аңсны ашәкәыифәцә Реидгыла иқартаз адныхәалара; Руслан Қапба – «Ажәа саҳьарк атаулареи апшәзареи», Н. Маан-пұха – «Насып змоу апоет», Н. Тарпха – «Платон Бебия иажәенираала дапхьюит», В. Амаршыан – «Уа мшыбзиа!», Н. Кәытцниа – «Ажәа имоуп Платон Бебия», И. Тураа – «Агәы иағызыу агәыла», З. Цвижба – «На рубуже десятилетий» газ. «Республика Абхазия», №114, 11-12 актюбя 2005 Ал. Аргәын – «Ашәкәыифә алаф ихәоит», агазет «Аңсны», жытсаара 28, №82-83, 2005 «Платон Бебия ипоезия ачыдарақә¹» ҳәа хъзыс изманы академик Х.С. Бәжәба ииғиз иусумта акәзар ҳәарас иатахузен, ҳзызцәажәо апоет ипоезиатә рәниамтәқәа ирыпхьо, итызтцаауа ауафы ианаҳәо, еиликаауа раңаоуп. Академик Сергеи Зыхәба иажәала иүхәозар, ари иусумта апхъаф инатоит Платон Бебия ипоезиатә рәниамтәқәа ирызкны агәаанагара иаша, ицхраауеит урт изғыданы реилкаареи ргәйинкылареи рәғи. Агәра ганы сыйкоуп ари ашәкәы артсағцәа, астудентцәа, апсуа поэзия интерес измоу апхъағцәа зегбы рзы ихәартадуны иқалап ҳәа».²

Апхъаф ишаабо еиپш, Платон Бебия поетк, прозаикк, публицистк иаҳасабала ирғиамтәқәа аханатә аахысгыы игәцаракны ирыпхьюит, иазғелімханы итыртцаауеит ашәкәыифәцәа, акритикцәа, атарауаа. Ус шакеу дыртабыргуеит еиқәысыпхъағзаст астатақәағы.

Уажәы уи ирғиамтәқәа рыхцәажәарах сиасаанза истахуп афада ихәоу иезыркәкәаны сылапшхәа итызгарц инысмә.

Абағхатәра қаймат змоу апоет Платон Бебия, апсуа литература даалагылеит ағежәатәи ашәышықәса, ағбатәи азыбжазы. Дагыцәыртит уи ихатә бжыбы иханы, ихатә қазшы иманы.

Платон Хәампа-ипа Бебия динит Очамчыра араион, Кәтол ақытан, октябр 5, 1935 шықәса рзы. Дышысабиз иан дипхеит. Уи ипстазаара зегбы ғәтәалагыы ианыпшит. Пшы-класск дрылгеит ҆ығъардатәи аашықәсатәи

¹Х.С. Бәжәба. Платон Бебия ипоезия ачыдарақәақ, ашәкәтыжыртта «Алашара», Ақеа – 2003.

²Иара уа, ад.10.

ашкол ақны, аа-класск – Кәтол ақытан. Жәеиза класск хиркәшент Дырмит Гәлия ихъз зху Тамшытәи абжъаратә школ ақны. Абарт ашколқәа рышқа иеиңанеңіңсра мацарагы иаҳөоит уи иткарашықәсқәа шақа ихъантаз. Зқын жәшәи ғынғожекәи зекә шықәса рзы Платон Бебия далгоит Ақеатәи артсафратә институт. Уи аштыахъ иара дәлалоит Максим Горки ихъз зху Москватәи алитеratуратә институт.

Ажәеинраалақәа рифра далағеit жәохә шықәса анихытцуаз инаркны. Зқын жәшәи ғынғожекәи зекә шықәса рзы, Платон Бебия дшыстудентыз, итығит иажәеинраалақәа реизга рапхъатәи ашәкәи «Ацәкәырпәқәа». Ақыпхъ ақны излаzгәартаz ала, ашықәсан итыңыз ашәкәкәа иаарылукаартәи иқалеit ари иеизга. Абас иеихигеit апоет рапхъатәи ишьаға.

Платон Бебия инапы рылакуп апоезиагы, апразагы, аитагагы, апублицистикағы. Ибзианғы ицааиуеit.

Архъаңқәа гәахәа дула ирыдýркылеit уи ипоезиатә рәниамтәқәа еидыркыло ашәкәкәа: «Иңаou азиас», «Ахыы уардын», «Адгыыл амтәыжәфакәа»; иажәабжъкәеи, иновеллақәеи, иповесткәеи реизгакәа: «Амра ағы азәзәоит», «Ацхаражәхәа», «Абацәа ирзымхәаз ашәа»; ироманқәа: «Ашыацхәа», «Ақъачақүцәа»; ипублицистикатә ғыимтәқәа: «Мықә», «Азын ғымтә аапын ғыхеи», «Иаха иахышәартаz – Камыгә-ипа рхәон...» Бзия ибаны ирыпхъоит, ашәагы иантданы ирхөоит уи иажәеинраалақәа: «Атәза», «Ачара ду аилашымтаз...», «Уа иҳаднагалаз дызуста?» «Аңсны азы ашәа», «Аладареи афадареи», «Ажъа шкәакәа», «Адыргантыхәа» ухәа убас ирацәаны.

Платон Бебия бзия ибаны, иқәғианғы аңсышәала ирцәажәахъеit аклассикатә пәнамтәқәа: Роберт Биорнс иажәеинраалақәеи ипоемақәеи, Александр Пушкин ипоема «Абфатә ғыуағ», Сергеи Михалков – «Сұтепан агаргалашы»; Сергеи Есенини, Евгений Евтушенкои, Расул Гамзатови, Қайсын Кулиевиражәеинраалақәа; Ченгиз Айтматов иажәабжъкәеи иповесткәеи ухәа убас итегъғы.

Платон Бебия иғымтәқәа еиңаргахъеit урысбызышәала, украин бызшәала, ерман бызшәала... Кырынтә дыққылахъеit ацентр газеткәеи ажурналқәеи рұнны: «Литературная Газета», «Звезда», «Наш современник», «Молодая гвардия»... 1986 шықәсазы ажурнал «Молодая Гвардия» ианыз зғымтәқәа реиңхаз ҳәа апремиа ианаrшьеit...

Платон Бебия имоуп даеа қашшы бзиакғы. Уи, аңсua поэзия ақәрахъымзакәа Леонти Лабахәуеи Алықьса Лашәриеи ртрадициақәа еихахая, ибзианы иажәеинраалақәа дрыпхъоит. Дрыпхъоит ғырхәала ғоба-хпа saat, архъаңқәа ыршанханы. Зқын жәшәи ңшынығожекәи жәаба

шықасазы, Платон Бебиа Җырқатәйла дцаны, реиха апсуа ахынхоз жәаға қалақык рұны дагықәгылеит, дара рұаша «жәеиқәрышәала», ҳбызшәа апшұра рызнагауа, ағәбылра дыркуа.

Платон Бебиа аңажәарагы дазқазоуп. Ишырхәо еипш, ағаптың бзианы иғоуп. Мықә, Лыхны, Ақәа ухәа аизара дүкәа раан дықәгыланы ажәа бзиа ихәоит, ахәатәи иманы, ахәашьагы дақәшәо.

Аңсны Аңынцтәйлатә еибашыра аштахъ, Платон Бебиа, абас ухәар ауазар «Актиорк итеатр» еиғекааны, Ақәатәи азалқәа ирзымкуа ахәапшцәа еизганы, лафла мацара дықәгылеит; «Ашәкәысөңәа еиғахысиеит» ҳәа зеиңш хъзыс иатаны. Арт ақәгиларақәа гәахәа дула ирыдырыкылеит ҳара ҳажәлар.

Уаажәлларатә усзуғык иаҳасабала, Платон Бебиа ихы ағыыка ықәхуа аматқ иухъеит: агағет «Аңсны Қапшы» аредакциақны, ажурнал «Амцабз» аредакциақны. Ақыраамта аус иуан ашәкәтүйжырта «Алашара» аредакторс, нас адиректор ихағыпцағыс, нас – директорс.

Платон Бебиа иусура бзиа азгәато Аңсны аиҳабыра изныкымкәан уи ахә ҳаракны иршъахъеит: «Аңсны ақултура зәепсазтәйз» инаркны – «Ахъз-апша» аорден ақынза акры.

Ашотланд поет ду Роберт Биорнс иғымтәқәа апсышәала иаҳеитеигаз азы, 2008 шықасазы Платон Бебиа ианаршьеит Дырмит Гәлия ихъз зху Аңсны ахәынтыккірратә премия.

ХПОЕТ ДУ ИАРҒАЖӘФА

Лев Толстой дүззагыы ифырхатқәа рәала ихәахъан: «Счастлив тот, кто счастлив у себя дома» ҳәа. Навалартқ змам ҭабыргхатоуп ари ахшығозцара. Сышәкәы афырхата итәи ҳхәозарғ насып змоу, злахынта лашоу үағуп. Избанзар уи иғнатә дығонагылоуп, итегеси уазаағәаны иуҳәозар, зегъ рыла дарғажәғаны дивагылоуп атрадициала апсуара ахра ахъая атаацәарағы ииз, иаағаз, зчеиғыка хаау, Ада Җыжәпхә! Уи Платон Бебиа ихағашыатә Қашшықәа, иғнүңқатәи ипстазаара (ирғиаратә процессты абрахъ иналатданы) ибзиазаны илдүруеит.

Ус анақәха, апхъағ ғәыраз, апоет иарғажәфа Ада Җыжәпхә-Бебиа ҳалзыңырғыр акәхоит. Апоет лыңшәма иадрес ала ихалхәо ғажәақ ракәзаргыы акыр атсанакуеит ихағсахъа үағык иаҳасабала иғәылтәааны аарпшрағы.

Ада лаб Уарлма Бада-ипа Җыжәба¹ абжыуаа рөө мацара акымкә Аңсны ахы-атыхә ирдүруаз нхафы-интеллигентын. Дынхон Очамчыра араион Ҷыл ақытән ауеибаҳә. Атаацәа бзиа аптицепт – хәғык апхәцәеи (Лиуда, Лонда, Ҷулетта, Кәнти, Жана, ахаттарпыси (Гаррик). Ипшәма пхәис лакәзар, зыхъз-зыпша ықаз, ауаа рөө инагаз, зажә пхылдаз Аршба Кита ипхә Макбулия (Җыжәа рөө даннанага Мери хәа лархәон) лакәын. Зәказшың бзиа, ауафы изы иxaлалыз, зыла-зғы хтыз, зчеиңүйка ықаз апсуа пхәысын. Апсуара ақыбзқәа рылалааzon лыхшара. Уарлам пасатәи Ағынұтәләтә еибашьра дүззә 1941–45 шықәса иалагаанза далгахъян Ақәатәи артсафратә техникум, аусура далагоит Гәйтәни ихартәаам абжъаратә школ ағы ртафыс. Ус итциит Ағынұтәләтә еибашьра дүззә. Апсуаа ртцеицәа азәырғы реипш, Уарлам Җыжәбагы абұзар иkit Ҳапсадғыыл ду ахъараразы. Насыпны, аиааира ганы зығонықа ахынхәра злахынтахаз апсадғыыл асолдатцәа дреиуан Уарлам Җыжәбагы. Уи аибашьра мцағы анемец фашисттә артаз «аҳамтә» – ахы – ипстазаара атыхәтәен тә амш ақынзагыы иғәи-ижәшәақъеи рыбжъара «аеззаны» ибжъатәен еснагы ахы инардыруа, арахъ алхыша амамкәа. Даҳлафуашәа ианихәозгыы ықан «үи афашист «иҳамтә» аеартцысзом, исышыңылазар ақәхап» хәа. Ҳағы аиагапи уи ағыза «аҳамтә» зцәа-жкыи ишҳамха иалоу ипсихологиатә тәгылазаашы зеипшроу аxaқымцәа ипстазааразы ишәартам рхәазаргы.

Уарлам Бада-ипа Җыжәба афронт ақынитет дәнүгъежъ инаркны еиуенпшым атакпхықәра змаз аматурақәа нықәигеит, раңхъа акыр шықәса дыртсафын, ағар рығсадғыыл атоурых диртсон. Иара убас Гәргү Чачба ихъз зху Мықәтәи абжъаратә школ директорс аус иуан. Мықәтәи аколнхара хантәафыс дықан. Очамчыратәи араипо хантәафысгы аус иухъян. Мықәтәи ақытсовет еиҳабыс. Уи инапы злакыз иарбан усзаалак ағғылтакпхықәрала, ламысла дазнеиуан. Ҷыдала дацклапшуан ағар рааззареи атара дыртсаrei аус. Избанзар, урт роуп уатәи апсадғыыл ахъзи, апшеи, ахъчареи знапы ианылоу, изуалпшью ҳәа дрыхәапшуан.

Абас иқаз атаацәарағы ауп Ада дахъиз, дахъаазаз. Уи апстазаарағы егертир лаҳәшьцәа реипш, лани лаби ирғылтцаауз рацәаны лхатә птазаарағы лхы иалырхәаша ықан. Дэзынанагалаз афнатағыы ахы инаркны атыхәенза апсуара-цәа хaa зхыыкәкәа иқаз, икоу акы ауп. Платон Бебия иаб абжыуаа рөө еицирдыруаз апсуа хатсан, дөйбәқазан, знапы ахы апссойт ҳәа ззырхәоз дреиуан.

Тамшы ашкол сантаз акын. Жәаба рөө стәан. Сабшак азы сцент Мықәтә, саб иаҳәшьба Мыңың лахъ. Уи лыпшәма ҆емыр Ағзба дсазтцааит, ағыықәреи

¹Ипстазаара далтцит 2003 шықәсазы.

цәйрхәра ананырағ ҳаҳтәаз, – Руслан шәыкласс ағы зақағ шәтәада, насты аққынцәа зақағ шәйкада ҳәа. Сара исхәеит зегъ зақағ ҳақаз, нас иал-кааны еиқәысыпхъазеит сөзыцәа аққынцәа рыхъзқәа, рыхләлақәа, уимоу, рабаңәагы налатданы. Ҳәарада, Җемыр урт зыхъз схәаз сөзыцәа рабаңәа Пила Миңаа, Бабах Агрба, Сандра Гадлия, үхәа наңшыхақәшәа ақәзаргы идирүан, аңғьареи абзиарақәеи рөи еиқәшәақәахъан. Тамшы Кәтоли, Мықәи угсы раңақ рыйжын. Изхысчәаая Платон иаб Ҳәампа Бебия ҳәа ихъз анысчәа, – ари ҳара мықәаа ҳамаҳә иакәын, Пашкәариапхә диман, иөеилаххәара, иөықәтәара, иөырхәмара мацарагы азәи дапсан – ҳәа. Хатцеи пхәыси еиңәакны ахәшъара иртейт сөзыза иаб. Сара уи гәахәара снаңеит.

Амала рынасып антца амоуит, аха зегъы ақакәын уи Мықәаа рапхъатәи иабхәараа ҳаихаштуамызт, ҳаңғы-ҳабзия ихы рылаирхәуан. Иареи сареи аңтыхәтәан ҳағьеимаҳәылаңаңеит, – абас иажәа аахиркәшеит Җемыр.

Ада Җыжепхәи Платон Бебиес анеилахынтаха, рынасып анеилартца, лара дқәыпшән, 16 шықәса ракәын илхытцуаз. Платон Бебия усқан абағхатәра зманы аңсуа литература иалагылаз апоетцәа азәи ҳәа рыгәта далубааая джалахъан, ихъз-ипша поетк иаҳасабала Аңсны аңтыңгы ирдыруан.

Ари афактгы ҳәарас иатахузei, Ада лзы кыр атсанакуан, уимоу, аңтазаара ззрыжәуа пышәарак иағызан, лтакпхықәра ҳаранакуан, насты, дышқәыпшызгы еилылкауан, апоет, адуюхатә мазара зырәио, изтәнхо дарғажәфсаны ивагылара зынзагы ишымариам, насты уи ишашу ауаа рахъ ажәала зеитахәара амуа, агәалақара бзия узто фиңүтқала узхырхәаша, узтәңербаша ҳаракырал. Уажәи ҳалзызырғып Ада лхата. Уи санлығецәажәоз исалхәаз ажәак аңымтқақәа, ажәак ағмырхакәа – абрақа иаазгоит: – «Руслан, аңсуала, насты ашәкәығы ипшәмәпхәыс зласакәу алагы, иқалап маңк ипшәмәзар, иареи сареи иҳадхәалоу, иҳатданакуа ҳтаңаңарал тәңазаара адәахъа иңәырганы алаңаңәарал. Аха уансазтаах ажәақәак схәар сылшоит. Уи азы, азәгы сатеитцарым. Дарбан анызаалакгы, дарбан абызаалакгы иртәхуп рыхшара насыпла еиқәшәарц, рразъи бзиахарц. Уи ипсабаратәу цәыргароуп, узқәызбо ире-иуам. Сани саби, зегъы реипш, саргы анысып бзия соурыц ртәххеит. Уимоу, сара сзыхәан анапш-аапшрагы алаңшрагы ирылагеит, саргы нас пхәызбак леипш пхәақатәи анысып сазхәыциузар ақәхарын. Сызтакхызгы истәхызгы иқазар ақәхарын. Ағара ус икәми, схала аусакәху, ус икоуп аңаңырра қәымшәышәкәа зыхтынхъаая зегъы. Платон Бебия ашъхагы ҳайбабахъан, дыздыруан саныхбыңыз инаркны, ашътах поетк иаҳасабалагы иғымтқақәа срыпхъон, еиҳарак алирикатә жәенинраалақәа

сгәапхон. Уигы, ҳаинасыпхарағы рольқәак нанагзенит ҳәа сгәы иаанагоит. Платон Бебия избахә инитцың-аатығыны ҳафнатағы иго иалагеит. Насгыи иан лаҳәшьеи сареи ҳайбадыруан, ҳаптазааара еилахттар шылтахыз збон. Сан ари азтааарағы еиҳа ддемократын азғаб лгәы иақәшәо, иатху далнахыроуп, арақа «атәым» хшығола анықәара, анасып аагара уадағуп, насгыи уи феида дук алтцуам ҳәа дахәапшуюан.

Саб, ҳәарада, сөағы ишимхәацызгы даеағзы иақәымкәа, Платон Бебия димахәхар бзия ибон, дыңкәйна цқьюуп абағхатәра змоу поетуп иҳәон ағны ҳанаатәалак иғымта данапхъалак, ма иқәғыларак, еиҳарак радиола (усқан Аңсуа телехәаңшра Қамлаңызд, иаҳмоуңызд) даназызырғолак аштыхь. Ани акәү ари акәү изыбзуюру уажәы исцәүиудағуп аҳәара, аха иареи сареи ҳаптазааара еилахттарц иаҳлахынцан, ҳаинасыпхеит. Уи сантты сабгы аргәырғеит. Саргыи убас ауп, ҳәарада атаацәара бзиабарала алалара разқы дууп, аңсынцра зроуу акоуп.

Еилкауап, 16 шықаса иртагылоу архәызба лзы лаб иғны ддәылтны илзымдыруа, дахъашылыам тәым ғонағак ахь ацара, лыптазааара знапы ианылтаз ауағы иага лыпсы ағткаареиңш бзия дылбозаргы гәтынчмрак зтço ңәнайырак лызәрымыттыр ауам, даеакала иүхәозар лгәағы имғыхар ауам абас еипш икоу азтааракәа: сышпаднакылои ағната ғың сзығнало, ишпәсзықаларышь, сышпарбаришь, зықны снеиуа ауағы иан, иаб, иашыңәа, иаҳәшьңәа, насгыи схатагы аңсуа ҭаца қьабзла ишылцәағоу еипш, досу ишсүхәтоу ҳатыр сызықәттарыма, рыматц сзурыма, бзия сырбартә схы сзығмадарыма ҳәа.

Насыпны, данхәоума дабхәоума, диенхәшьоума, диашьоума Платон итсанакуаз зегыи рхәкара ҳатыр сыйқәттаны срыдыркылт аханатә сирдүрүаузшәа. Ари сара сзы акыр иапсан, стаацәаратә пәтазааара ииашаны аиғекаарағ исыцхраауан, сынасып арлашон.

Абри аган – сызланалагалази сареи ҳаизықазаашья азгәамтакәа Платон Бебия изы сгәаанагарақәа рхәара саламлеит, избанзар усқан ишъяқәзырғәғәо рымамкәа таттәғыда иаанхон сажәақәа.

– Сара, итабыргытәкъаны, атаацәаратә пәтазааара иага Қыбы-зыбарақәа ацзаргы, зны-зынла уара ишутахытәкъо зегыи маншәаланы имцозаргы, еиҳаракгы ҳанеиднагала раңхытәи амзақәа (ашықәсқәа ухәар аүеит) раангыи зегъ акоуп сара зығнаты сыйнанагалаз дышшәкәығыз здыруан. Убри ақнитә исылшоз ала иғәы дамыргакәа, сицхраарц, сивагыларц ҳықәкыс иштәйсихит, аханатә уал-пшыас исыпхъазеит. Аиашазы, абри сыйгәтакы цқыа иаргыи ирласны еиликааит, инырит, уимоу, мыч ғыңк иланатқазшәа, арғиарағы ағәалақара бзия инағозшәа збеит. Ҳәарада, ус шакәыз саргыи исныпшит, иоуз ақәфиарақәа сдыргәырғыон, уимоу,

схаңғы салахәны схы сыпхъаζон. Ари, изысымхәарызы, инасыпын сара сзын.

Сара, иареи сареи ҳаптазаара анеилаһта нахыс, иқазшың ҹыданы рапхъаζа избейт, уи иуадағы истол дахатәаны даныфуаз, ма данапхъоз, иара ус акы даназхәыцуаз аамтазы, дарбанызаалак азәи ишкә днеир шиңахымыз. Ари ақазшың иахъагы икамыршәкә дааует. Амала, имч zekәимхоз, шәмааин, шәысپырхагамхан ҳәа захәара илымшоз иматацәа ракәын. Урт ибажәгәаламуа иуада рәанаағонарпсалак, икалам иөыга астол инықәиршәны, бабаду дшәыкәыхшоуп ҳәа ашырхәа дфагылон. Иматацәа рәәпхъа дтаслымхон. Хара ҳакәзар, дәеazәызар ипшынцара икәижъломызт. Арақа иматацәа «ииааниуа». Урт ипхайхаб Амра лыхшара еиҳау атараенурта ауниверситет иалгахъеит, амат руеит, ҳапхә аиҳаб Кама ләа дтоуп ажәларкәа Рейфызыара Урыстәылатәи аинститут. Урт уажәи ианхәыцкәа з еипш рабду аус аниуа, даныфуа, данапхъо иуадахү ҹиеи иғналап, уимоу, дәеazәгы хнеир руам «Бабаду аус иуеит, шәиңпирхагамхан» – ҳәа. Усқан ихәыцкәамыз... Аха дыкуюп ҳмататәа дәеazәы бабаду ииааниуа. Уи ҳапхә еитбы Кама лыпхә, Сайд Агрба иаҳәшьба Елана, иара Қәашә ҳәа хызың ҹыдан изыхъизит. Уи ағны данааилак, бабаду дтәаны аус ахыиуа ика-бинет ахъ деихоит. Сара уақа еиҳа еиғыны сыйпсы сшыойт, сыйхәмаруеит ҳәа. Бабадугы, егъирт анхәыцкәа з ишықайталоз еипш, ашырхәа дфагылоит ба-баду дбыкәыхшоуп, ҳәа дааштыхны дгәйдиқылоит, нас аицыхәммара иала-гоит. Урзызырфуазар, арт еиқароуп қәралагы хшығолагы ада акгы узхәом.

Уажәшьта, Елана уажәи хәәышыкәса лхытцеит, еиҳа еилылкаауа дала-гент лабду аус аниуа, ишиңпирхагатәим. Зны-зынла ипхатәагы ихәмаруа, изгәдууа, аха аиашарагы атаны ианияәпнүрхәо ыкуюп: ҳаб умататәа рәғы икәуздо агәцаракра, иумоу агәбылыра ҳара ҳанхәыцкәа з иузаарпшәомызт, ҳаха умазамызт аус ууан, уажәи иага уеилахазаргы, умататәа анубалак уускәа зегын кажыны, урт рахәммара уалагоит ҳәа.

Раб ипхатәа иртөз ағыпныхәақәа ақәғымтзакәа ҳамтак даагылоит, аха нас инациттоит андүи абдүи ргәбылыра закәу, мчыс иамоу, пшзала, уақа шәнненилак, шәантагылалак ауп ианеилышәкаауа ҳәа.

Уажәи ҳағнататәғы ҳмататәа хәыч Елана лақара зхәоу акыр алнадо, амчра змоу азәгын дыкәзәм. Избан ақәзар, амататәа ргәбылыра ажәра ағара-цәа ахазтдо акоуп.

Иқазшыам аттаацәарағы абри ҳамам, ихәхзым, ихагуп ҳәа ашшра, ҳазлақоугы анцәа иңшыоуп ҳәа далаゾит. Иажәа есымша иалоуп: ҳәәи бзиаз убри зегын ирыцкуп ҳәа. Сара дсымбейт амал ипсы азыцәгъян. Уи ипстазаарағы ихадараны ипхъаζоит акы, адгыыл ламысла ақәзаара, фобагы, тақпхықәрала абағхатәра амат аура.

Хала ҳанықазгы, ахшара анхаугы ирғиаратә усура акы агирих сымбейт. Уи зегъы ҳапхъа иргилон. Ус шакөү артабыргуент ипшьара аамта анаилак Москва азааигәара икоу ашәкәйфөцә рирғиаратә ғоны ашқа ицарап, пішьара акәымкәа усура. Уи еилыскауан, аха исзеильмкауаз аеакы: саргъы қәрала смачын, арахъ ғызыңа ахәйцәа сранны, сыгәра ганы, аналы сыцәрыгхар, машәыр сыцәрыхъыр ҳәа дымшәакәа, апхәыс наӡа леипш сааныжыны дахъцоз. Амала, ус сгәы ишаанагоз зныкгы иасымхәацызт арғиаратә ғоны ашқа дахъцоз даңсақъар ҳәа сшәаны. Аха ганкахъалагы сгәы иахәон абас дахъсықәгәигуаз, сыгәра ахъигоз, схы шатасмырхоз ахвидыруаз. Цабыргуп, сангъы, санхәагы рхылапшра сыгзамызт. Амала, изыззарызеи, зны-зынлагы хыбаарап аасызцәрцуан, игәра злоугарызеи ахатца, нас ихала адгыыл харак ахъ ишътра ҳәа. Аха иаразнак схағы иааниун ашәкәйфөзы ифнаға сшығнагылоу. Уи уаҳү дцозар, ус иатахуп, ара инагжаны дзмеизо ирғиаратә усқәа уақа ихаиртәауент ҳәа. Ус иагыыкан иара. Уи акәын сара сганахъала Переделкиноқа имәға зыпкымызгы. – Игәра бгацәоит, ахақәиттра ибтәаоит – ҳәа илафшәа ақәзаргы исазхәақәозгы ахәсақәа ықан, аха сара уи схахъы иаазгазомызт ишқа исымаз агәрагареи абзиабареи ирыбзоураны.

Хәарас иатахузеи, сара гәык-псықала ихы даламырпшыкәа иматц зуенит, ифатә, ижетә иагсыйжыум, дыпхаза, дыңқыза дныкәйызгоит. Иара иңәафам иматәаз ифытәаз абни стахуп, абри стахуп исзаахә ҳәа ахәара. Сара исыхәтоуп издырырц, 45 шықаса раахыс зығоны сывнагылоу ауағы иитаху ифатәума, ирыжетәума, иматәоума. Уаҳү дтынчуп, қататәы, аххәатәы имам. Амала, итахым ғоны сыйкамкәа данааниу. Аус анызуазгы иқамыз. Уажәышта, инакъата ықоуп, ғоны сыйкоуп данааниу.

Сара слитераторым, сыртсағым, сзанаат даеакуп, аха ииғуя, еихарап ажәенираалақәа, апоемақәа, апрозатә ғымтақәа рѣкнытә ҳәтәқәак дсызрыпхьоит, сгәаанагарақәакгы анидикылоугы ықоуп. Уи сара сгәы иахәоит.

Уағытәығасак, абық, абдук иаҳасабала, азәы изы шыңпрак илам, дуағ иашоуп, аха иаҳхәап, ихарамкәа дургәаар, еикәымк изықауттар, уаанжатәи иқашшықәа зегъы атсанарзыртә ақынза дыңғыбарахоит, – абри мшәан Платон иакәзами уҳәартә еипш. Аха убри иапуп, даеа қазшъакгы: иага дгәааргы, игәы пижәаргы, ирласны ихыпсаауент, ахара шимамгы дрыхъхәуент ииҳәаз иажәа ұбарақәа. Ус иқазтço, сгәанала, ауағы ишқа имоу абзиабара, ғонутқала илуо ақыиара ауп.

Сажәа ауцәамхазар, иазгәастарц стахуп Татеи¹ имоу даеа қазшъакгы. Уи дахъықазаалакгы (аусурантә даама, даеацъарантә даама, ғоны да-

¹Татеи Платон ихәың хъзы ауп. Адагы Платон ақынхәрас хъзыс лхы иалырхәо уи ауп.

нааилак, иңаапсахны, иғныматәқәа наишәтсаны дшаатәалак иахъа дахъықаз, дахъаныз, иқаитказ, ииуз, ииҳәаз зегъ ахы инаркны атыхәанза исеиҳәоит, аҳасабрба си тоушәа. Урт рахътә, ҳәарада, икоуп зинтерес кны уззызырғыша... Икоуп зыгәхъаа умкышагы. Нас акраафан, маңк ишықаитцалаң еипш, истол ахъ иғынаихоит. Нас даапсаанза, ма амла дакаанза уақа дтәаны аус иуеит. Ағналара азәгъы азин ҳамам, ҳматә хәычы Елана-Қәашә лыда. Уи ләапхъа «дтаслымхоит». «Ианаамтәз бааит, сыйғсы сбыршьоит, Қәашә» ҳәа, – дәғагыланы дааштихуеит, дцаанзагы уаҳа астол ахъ днеизом, еицихәмаруеит рөеиқаратәны.

Аиашазы, Платон ианхәеи иабхәеи маңаык еипш акәымкәа рхатә ҹәыннак иеиپш бзия дырбон, ҳатыр ду иқәыртсон. Иара амахә ихатагы аныки абыки реипш дырзықан, итахын. Иабхәа ихъз зынзагы ихәомызт, ианхәа, «мама» ҳәа леиҳәон. Саб ныхәак еипш ишъон Платон инеира, ихалагы ақәзамызт, иғызыцәа иңни днеир бзия ибон. Иареи сареи ҳхала ҳаннеилак азәгъы дшәыцимкәа ғызыда шәышпааи ҳәа саб гәыбған ҳайтон иқазнықәымгар ҳәа шәшәозма ҳәагъы нацданы.

Саб иахъысҳәо иқалап маңк ипшзамзар, асас изы згәи тбааз, зчеиңүйка ықаз, знеи ааи ағмыз апсуа хатдан. Ҳафнаата инанагахъаз рацәағын. Татеигъы саб итаауаз асасцәа рхыпхъаңара иаџицент. Иңни инеиуан, иғызыцәа, иқәлацәа, ашәкәығағацәа, аттарауаа. Урт рхыпхъаңарағ иқан Москватәи, Ленинградтәи аурис шәкәығағацәа, иаххәап В. Солоухын, Е. Евтушенко, И. Фониаков ухәа итегъы.

Арт Аңсны антыттәи итаауаз асасцәа – аурис ашәкәығағацәа гәахәарыла иахърыдыркылоз ағнатә ачеиңүйка хаан, агәыразреи, анхара-антцыреи иаакәыршаны икоу апшәзареи, апсуа қыабз ссирикәеи ргәи итымцәо, ирхамыштуа, инеитаҳәо ицион рыпсадгыл ахъ. Ус заһантә. Саб изы ари апсуаран, иуафран, ичеиңүйкан. Насгыы, дазгәдуун имаҳа Платон Бебиа ауаа бзиақәа, атәыла иадыруа, зәымтәқәа рылатәахъоу иахъиғызыцәа, иңни дахънеиуаз...

Исымхәар сгәи иаум, Татеи ианхәиңәацәеи иареи реизықазаашъа. Уи иахъешүцәа реипш ибон, даргы – еишъак иеиپш. Илымкаа өатрак рымфац. Ихәи ааргон. Иаргы илшоз ала рхы-рыхшара, рхаңзәадкәалкәалодрышытан, дрыштыуп иахъагы. Сашыа Гарик иакәзар, ара Акәа апсуа школ далгейт, нас – аинститут. Ҳафны ақәын дахъықаз, усқан һхартә тығла ҳатшәан, аха зегъы акоуп ғыаргы дмыштықәа ағны джаман. Иара иганахъ, сара сганахъ аттара зтоз, аус зуаз ҳараҳұы иаауан, ҳара ҳұы иаанғасуан (усқан Акәа аанғасыртакәа мачын, еихарак апсуаа ҳзы). Зныкгы азәы диқәгәамтца, ҳанхартә ҳшытшәо рымбазои ҳәа имхәеит, сара ипшемапхәыс сыйғыы. Убри азы мацарагы имат зумурзызеи? Абри аганахъалагы насып змоу

уағны схы сыпхъаζоит. Татеи икабинет ағы иғылоу истол дахатәаны аус аниуа, даныфуа, данапхъо, мамзаргы ибиблиотека данагәылаپшу даға аамтәанык еипшымкәа игәалақара шыбзиоу. Үс акәымкәа, изыхъазаалак ағны аус анизыму истол данзахамтәа, дымгәамтүазаргы иғәалақара бжысыеит, иахъатәи амш акғы снамтейт, исзацрымкьеит ҳәа гәыбған аито ақынза. Зны затәыкгы иҳамам, иҳахзым ҳәа сидтәаланы смашшиц, гәынамзара аасмыршыц, избанзар, апсуа шәкәйфөи иаагартә амәхак зақа итбаау здыруеит. Еғирахъ анцәа имтәаны, млаки хътаки ҳакыртә ҳақам, иҳая ҳара иҳазхоит, ағәабзиара ҳамазааит уаҳа акғы.

Истахуп иазгәастарц имоу даға қашшыакгы. Уи ирғиаратә усурға иадхәалоуп. Иқалап ари ашәкәысөөцәа ирзеиңшү цәағазар. Сыззаануа, иғыцу иғымтак, мамзаргы ишәкәы ашәкәтыжыртахъ ахы анарха, итыңти иналы иакаңза иғәы ҭынчым, еснагъ дахзызааует, анаңалбейт, апхъағ ишпәидикылари, иахихәаарызеиш ҳәа. Апхъағ иғәаанагара еснагъ дазғельмұхауп. Насгы акорректуратә гхақәа дрыңқәшәоит, иажәа иа-лоуп «папандқәырк» қамландаз ҳәа. Еиҳарак, апоезиатә рәниамтәқәа рөғы, уа, Татеи ишихәо еипш, нбанк иалшоит ажәа акәым цәаҳәак, строфак иаархәні ашьапы иқәнаргылар, ахшығозцара апсаҳыр.

Атыжыртахъамәа иқәитцаңза зақа аус адиуло атәи ахәарагы уадафуп. (Уи ирғиаратә «лаборатория» ибзианы издыруеит азоуп изысқәо). Зны на-пыла ифуеит, нас ирееиуеит, әсағхъа напыла ихисаалоит, нас ауп амашынка (макъана акомпьютор изаамхәац) дағатәаны икыпхъеит. Убрақагы ианиккыпхъуа апроцесс аан ирееиуа раңаахоит, ирыцқъоит.

Әнак имашынка дағатәаны ииғыз, ириашаш, зәа итихыз аматериал шиккыпхъуаз икабинет снығналеит, ағғы лаҳа-лаҳауа акахуа исыршыз истол акыпшы инықәсиргылеит, сахығоналағзғы раңаак иғәампхазаргы, акахуа ңақә-ңақә иназгаз «даанннакылазар» акәхап, ғимтит, уимоу, иғәгүи ишахәаз ихы-иғы ианыпшит. Убасқан иғәалаиришәеит Иван Папасқыр ихәон ҳәа ирхәоз иажәақәа: – ағы амиссаит, иссируп ари атекст, амашынкала иануккыпхълак, афраан иуцәказ агхақәа убоит, насгы ишыреенітәугүи унарбонит ҳәа. Убри еипш, сарғыы искыпхъцыпхъаζа ариашатәқәа аапшуеит, иңәиртцеит. Арееитә убоны, ариашара улшоны узлавсрызи! – аbas иҳәан имашынка ачак-ачак ҳәа аусура иналаиргейт.

Ари инымтәаζо усуп ҳәа сгәи иаанагауа, снаиңыртцит шыйжы аахыс ихы дымғахаζакәа аус зуаз ауағы. Иңъабааζоуп ашәкәысөи ипстазаара. Дызғызаалакгы дахыиқазаалакгы иңзар акәхап иғырханацәа иңримшәо ипсы идиршыом, ддиргәтеиуеит апстазаара иалибаааз ахағсахъақәа. Ацқара бзия ибоит. Икабинет ағы деиғекааны дтәоуп. Бабыңк ңарап иқәиршәызаргы итүрхагоуп, аус инаруам ағны аилыргара (еиҳарак икабинет ианаамто сахымзар, сагхар, фажәак ауп иихәо: «Кәаti иқалеи?»

уи иаанаго здыргәшьоит, ҳафны зеилыргами ҳәа ауп. Ататын акәзар, аллаң диныхәаны дыିкоуп, зныкгы иғытқакны дсымбац. (Уи зыбзоуру апхъаф иудыреит, ибиографиафы ихата ихәахъеит – Р.К.) Уи аиашазы, уаф дзеңгәрытъаша, итабуп ҳәа зызиауҳәаша иреиуоуп. Аееилахәара бзия ибо-ит ишәу инаалозар итахуп, аха ихала (ихазгы ҳара ҳзгы) акгызы изаахәом, ахә дуушәа ибар, зынза даңыртңы дцоит. Москва игәы бзиамкәа данықаз, палта-къаек сгәапханы изаасхәарац иақәыскит, аха ахә дууп, иабастаҳу ихәан имуит. Үсгыры ишәтсең уцәа иақәшәозар, иунаалозар аабап схәан ишитахымыз ишәтсаны ибейт – исзыбзиахоит, аха ахә ҳамч ақәхом ихәеит, атифы наڭ иналыркуа. Саргызы уаҳа алағысымтит.

Ағоны ҳааит. Игәы бзиоуп анцәа икынты дахашшаауа дыକам. Җымшәа анцы, иуадағ дахтәаз исыманы снығналеит ани ихаамырхәаз апалта-къаф. Уамашәа ибейт, иабаабгеи ари ҳәа иңышыауда дсаздаит. – Ари Москва исааумырхәаз ауп, умал аштыахы иумырбакәа иаасхәеит – схәеит изтцаара атакс. – Ҳахбыртәеит Қәати, – ихәеит, аха ишигәапхаз мөашшо ихафы иаҳәон.

Абраһа иаазгоит ағоны маҳәра данынарыштызәи хтыск. Ҷоуп, уи иара зныкымкәа, иғынтыымкәа илафтә қәгыларақәа рәғы ихәахъазаргыы абрақагыы исгәаласыршәарц стахуп имыцхәым ҳәа сгәы иаанагауа. Рапхъаза акәны ағоны ҳанынарышты ауп. Үсқан абжыуа рәғы уахынла акәын (атаци дааргоума, амахә днарыштуама) ачара аныруаз. Амахә ицын Борис Гәыргәлия, Алықыса Гогәуа, Гъаргъ Жанаа, Рушни Җыопуа, Арда Лакоба... Аиашазы, апсуарағы ишапу еипш, ауха амахәра иуит. Имфейт, имжәйт, дышгылаз иршеит. Үақа акгызы узивбом, ишахәтәз ихы мөапцигейт, амла дақызаргыы, азба дақызаргыы.

Иғызцәа ифо, ижәуа итәан. Идүршеит. Амрагыы ачыыштыыхны ахаллары иағуп. Өапхъа агәарп ныхәа қартцеит, аштағ астол дырхиеит. Уахы ираңаағоны иаднагалеит. Ачарағ ишықало еипш, иахыркъаны ижәны икоу дубап, зқыаф ыିкоу дубап, итегезы зәкәрәз тәзхү дубап. Зегзы абрис астол иакәшаны иғылт, амахә дыргәйлакны. Ус саб иашыа Гәэзиза Җыжәба хәатәцак рақара зкуаз аптахъ имаз ағы ҭарцәны, – дад, иахеижътеи, иумфац, иумжәыц, умахәуп, апсуара ишахәтоу инықәугейт, абрис аптахъ аанкыл – ихәан инаанирkit. Амахәгыы мал изымкит, раңаак мәәакәа илтаркәкәа ижәит. Иаха ицәамыз акыр зымфаңыз дпирпрыуа даақалеит. Иғызцәағыы рқыаф иахыиҳәәхәа икәағта иғылан аҳаңай акы уацәымшәан ара ҳақоуп ҳәа. Алықыса Гогәуа иаха ағы ахыржәуаз ҹәынцәақәак исорочка машәйршәа ағы рҖәақәтәан азыбжак иқапшыхәатәраза иаақанатцеит. Апшәма азғабцәа иғыцза иқаз сорочкак ишәыртцеит. Иара уамашәа ибанны дахәепшүан ари сара ссорочка еипшәзаме иабаанагеи ҳәа, дахәепшүан. Ағыжәцәа адебагало иалагеит, асасцәа итегез дыржәирц, аха сан даакыл-

сын лымахә Платон илымха дынтахәйтхәйтны иалхәеит, – абыржәйтәкъя ашта шәтүгпроуп, мамзар, шәускәа еицәартәуеит ҳәа. Ишылхәазтәкъя акәымзаргы, даңа ныхәаға өңілкәак кны (ижән) иштопыз асасцәа (амаҳ ифызыцәеи иареи) ашта интыцит. Урт наскъаргарц инарыштыалеит жәларык. Сан агәашә дәтылгейт. Иижәыз дәпирпрыуа дәнанатцахъан. Аене шоуран. Амра лбааҙаны ипхон. Ус Мықә азиас ҳаахықәгылеит. Игәазырпхаз уара идир, (иижәызи ашоуреи ракәхап тәқатәи иматәа ада зегъы ишәихын азыжъ иеналаижъит. Днаскъазгоз зегъы иаразнак рыштыахъка игъежъит. Амаҳ дызсо азыжъ дхуп. – Хаушьит, – схәеит акыр иахәозшәа сыйжыры дуны, арах иқалаша қалахъан. Рушни Цыопуа иакәзар, – иаҳеижъети иахзыруз, ҳатыр иxaқәыртказ зегъы абри узталаz Мықә иаутеит, – ихәеит дыхгәа-өгәааны. Аиашазы, иаргы абри еипш агаӡара (ағы Қадың амыцхә ужәыр иунамырқатдо икоузей?!) Ишпақастеи ҳәа акраамта ихъааигон, аха нас алаф ахъ ииаганы иҳәон, уи ала ихиеит ахтыс иахылтцыз ахъаа. Ус Қаймтар акәын, нағсы ифызыцәагы азы утамлан, жәларык ушытагылан иааниует ҳәа, акгы иарымтәаజеит. Саб иакәзар, – шәзыиштыалеи, нас уеизгы-уеизгы иқалеи, пхынроуп иеикәабазар, ихала иакәзам ахәычқәагы иштәлеит ҳәа дидгыланы дцәажәеит. Санғы саб ииҳәаэз дадгылеит. Амаҳ иабхәараағы иқаитказ ахтыс – азыжъ иеалажыны иеахъикәабаз – атызшәа атыхәа уақа ипъиртәеит. Сара ағны ҳанааигы акраамта исхаштуамызт, хурпхашьеит ҳәа иқышә инықәыскуан. Иара өйтәомызт, дышиашамыз ибозар акәхарын. Нас хырқынагак аҳасабла ари асиужет ифымтак ағы ихы иаирхәеит.

Даңа хұйсқын атәи схәар стахуп. Вианор Պачлиа ҳара дхаяу бзиан. Պхәис данааигоз акәын. Вианори Платони ҳатыр еиқәыртсон, еиғызыцәа бзиақәан. Иэхысқәаауа, ичарағы Платонгы днапхъан. Уи адагы сабғы иаргы еибадыруан. Ишықалаз сыздыруам, Платон икастиум ахәынцәра өшәеит, ағацара сара исықәшәеит. Абри ачарағ сан лаҳәшья пұа дылбар лтакхеит, ахәынцәра өаҳтқонаты. Үсқан иареи сареи ҳнеиҳәаپш-ааиҳәаپшуан, ацәажәара ҳәа акгы ҳабжъамлақызт. Сан аминутк арақа шәгылаз азәи дышәсирбарц стахуп, – лхәан ләғыналхеит настхашәа иғылаз лаҳәшья пұа лышқа. Ари иқъаф бзианы иқан, аңс арс ҳәа акәымкәа, иаатыркъаны ихәеит: уи дызша дисасуп, сара абри лоуп истаху ихәеит инаапы насықәникит. Саргы исхәо сәамшәо саашанхеит, аха уамашәа иубаша, иуҳәаэз сақәшахатуп ахәозшәа цәаныррак шаҳәшахәуа сааимнадеит. Үбасқан сгәи аҳачаҳәа инташәеит абри зхәынцәра өастаз, зқыаф ықан иғылаз арпыс, апоет синасыпхар қалап ҳәа.

Ацәалашәара құя ауағы еижъазом. Ус иагықалеит. Анасып үхәеит ҳәа.

– Платон Бебиа, ағадаты ишысқәахъоу еипш, иапсуаам ашәкәысқаа, апоетцәа азәырғы иареи еиғызыцәан, еизааигәан, аитәнеиааира рыйжъан.

Үрт дарарыңы Москва, Ленинград – ҳнеихъан, ҳара ҳақны иааихъан. Үрт еиҳарак еибазырдыруаз, еизааигәазтәуз иапыртдоз асахъаркыратә ғымтақә ракәын. Дара рғымтақә апсшәахь иеитейгон. Дара убас иара итәкәагы. Үрт иаҳтаахъаз, ҳазтаахъаз зегбы реиқәыпхъазар арақа салагом, даазгойт өйрпштәыс азәы затәык. Аурыс поет, аиңагаф Илия Фониаков. Уи Платони еибазырдырыз апоет Иван Җарба иоуп. Ашытакъ Платон Бебия иажәенираалақа иеитаганы ажурнал «Наш Современник» ианицент.

Саргы аурыс поетцәа – ифызыңцаа иаңтаауз ишсылшоз ала сгәи аартны аңсуа пхәылк лчеңцыка ишақабзу еиңш исыдыскылон, ҳатыр рықәыстон, ағәаларшәага ҳамтақәасгы анеимаадоз ықан. Сыпшәма дсырпхашъар стахымыз.

Убас өнек пұхын мшық азы ағны иаҳтааит Илиа Фониаков ипшәма пхәыси иареи. Урт ирыңын Иван Җарбеи Кәымф Ломиеси. Саргыны ишсылшоз ала саңпыхәаны астол сырхиенит, ашәтқәакғыы иғәйлпүж-гәйлпүжәа инықәссыргылт. Иван Җарба, – Ада, арт бышәтқәа нақ ҳастол инықәганы, даеацъара ҳала иахъабо инықәыргыланы, аустәкъя ахъыбы охь хнаг, – ихәеит дыхәмаруа, аха аиаша атабырг иаңыхарамкәа. Илиа Фониаковғы Кәымф Ломиагы Иван Җарба иихәаз инаңдырығызит. Қытрак аштыаңы зегъы астол инахатәеит. Иахъагы, иацы акәушәа, исгәалашәеит зақа ахаара атаз, алаф, асамарқәыл аңыз ашәкәыфәцәа усқантәи реидтәалара. Анекдоттә қазшы змаз Кәымф илафқәа, ашәкәыфәцәа ирызкыз, аманцарагы зақа иарлахъетиааз астол изхатәаз. Арақа ирылаңаажәон аурыс, аңсуа литература иаңкыз азтәарақәа, ашәкәы ғыңқәа, аитагақәа, аха аныхәағақәәгы рхадырштуамызт. Ус икәз ағәыргъара иаңкыз ачеиңыка апъижәара ахъамаз аипыларақәа, ашәкәыфәцәа рзызырфора сара, иага րымат зурғы, саапсағомызт, ағәахәара сыртон. Аңсуа ичеиңыка аханатә аахыс иамоу амагиатә мчы, иқъабзны апстазаара алағъара уи сара саб иғны иғнызғаз акы ауп. Сара сзығәан ғыңқ аартрамызт. Убрі атрадициатә қазшы змоу ачеиңыка абрақагыы сналагылт. Исылшо ала, саб иғнататә ишызбаз еипш, ҳағны, қыдала Татеи иғызыцәа ашәкәыфәцәа, аттарауаа, иаҳтаааз иғымыртсысықәа, фарғынк мұқыкәа дцар стахым. Итабыргуп, ҳажелар ирхырғаз аибашьра, аполитикатә блокада, амамзаара аудафорақәа раңаағаны ҳтадыргылт, аха аңсуареи аңсуа чеиңыкеи, еснагы аңсы тән, итоуп иахъагы.

зиаз, лыңтазаара знапы ианылтаз, иахъя Апсны антыгъы зыхъз адыруа ашәкәйшөө, лара лыңшема Платон Бебия заңа дизгәдуу, ихъз-ипша заңа деицахау, настыры иара идхәалу зегъы лара лхатә пәтазаара иаңырчахан дшахәапшу.

Аαι, ас апсихологиатә ҭагылазаашь Ада илызто Татеи ишкә 16 шықәса анылхыңтууз өңицәаара ақәымкәа имцаңшха лгәафы иакыз, лыңсы иала-лаз абзиабара ауп. Уи аңаңырра пшы уи ағы маңара имаагылакәа, ҳпөст ду илирикатә, интимтә жәеинраалақәа жәпакы хытхыртасгы ироуит. Нас лгәалаңара зыбзиамхари апоет ипхәис, иарғажәфә!

Ханеиңтыңтууз, атыхәтәан Ада илыстейт алаф ахыгъы маңк ихъапшуа, аха ареалрагы ақәымзекәа зщаарак.

«–Ахәсақәа зегъы ирыңтәымым ахыбааразы бзеиңшраз, баргәам-тхъазма, мамзаргы уи аганахъ бгәи каршәны бықазма» – ҳәа.

Хамтак даанхеит өымткәа, илхәараз лзымдыруа дамапхашъян. Нас лыб-жыы аармашшәа ҳнаос итәаз лхатца Татеи иаҳарцгъы лтажымшәа өаалтит, – Ииашоуп! Санқәыпшыз ахыбаарагы еиҳаррак, Москва азааигәара икоу ашәкәйшөөцәа рырғиаратә өнү Переделкиноңа данцоз, аха уи раңәак нтца амоуит, избанзар, сара ибзианы еилыскаауан уи уахъ ицара арғиаратә ус ишазкыз, настыры ишкә исымаз, исымоу абзиабареи агәрагареи зны-зынла ашәалкъамреиң шиаңыртцууз ахыбаара ашьта-мтә ықајамкәа ирттадырзуун.

Аαι, диашоуп Ада. Атааңааратә пәтазаара аңсқы зку абзиабареи агәреибагареи роуп. Баша иауихәах amerikkatәи афилософ Ҷөорүз Санта-нана «Семья – один из шедевров природы» – ҳәа.

УА МШЫБЗИАҚӘА

Апхъаф уажәштә ҳаниасып Платон Бебия ҳәа дзырхәаэз ауаа деицирды-руа джазтаз исахъаркыратә өымтакәа рыхцәажәарахъ. Урт рөңи ауп апоет, апрозаик, аиңагаф, апублицист Платон Бебия дахыыкоу. Уи инагза-аагзаны сыйттаарафы иахәтаны исыпхъязоит иөымтакәа (ипоезиаз, ипрозаз, ипу-блицистиказ) хронологиатәла еиштаргыланы рыхәапшра, рызнеира, настыры зеиңшлышәа акәзаргы дара асахъаркыратә өымтакәа злиааз, изых-шаз аамтагы агәилапшра, аңсуга литература ағиара атоурыхъы ахағы аагара, ҳзыхцәажәо обиект шъатас иатаны.

Абри анаңсангы Платон Бебия ирғиамтакәа рытцаарафы ахархәара рыңтарц, сырғылапшырц стахуп иара изку акритикатә литература, настыры иөымтакәа ирыхцәажәахъоу акритикцәа, ашәкәйшөөцәа, аттарауаа

ргаанагарақәа сзықешаҳату, сзықешаҳатым ухәа иреиңшқәо азтәарақәа срываымсықәа. Избан акәзар уртгыи ихадыртәауеит ашәкәышы Платон Бебия ихағсахъа. Даеакгы. Сара аңсуа шәкәышөөцәа ирзысқхью о смонографиақәа (урт зынзагы имачзам, настыры устәкәйгы икәнушьо икәзмам, 20-ка иреиңшайп) рөсү ишикәстәз еиңш абраһа иаазгойт, схы иасырхәоит, Платон Бебия ифыззәа ашәкәышөөцәа, аттарауаа нацәақәкыла иара изы идсырғыз, ргәаанагарақәа, ргәалашәарақәа. Ус еиңш чыдала ишу аматериал кыр атсанакуеит сыйғу ашәкәы аинтерес атсаны, апхыағ иғәапхо ақаларағы.

Хәарас иаттахузен, ашәкәышы (дцарапағызаргы, ма даеаңзәизаргы – убас) дызхаану, иаамтанытәу, аамтак ицану ашәкәышы изы ииғуа, иштепеңдиу инижъя аматериал кыр атсанакуеит конкретла изызку идагы, иара дызхатарнаку алитеттура ағиара апроцесс, атоурых атцаара аусхкы ағы.

Платон Бебиен иара иабиңара иатсанакуа аңсуа шәкәышөөцәе ҳмила тә литературағы рапхъатәи ршъағақәа анеихыргоз аамтазы, макъана Стalin ипсү ҭан, ихатара акулт атәйла зегъы ирхыңхыңу ахра ауан. Аңсуаа ртәи ҳәөзар, милаңк аҳасабала, ртагылазаашъа акыр иуадағын, уимоу, рыңкамзаареи рыңказаареи рхәақәа еиң-еиңа аидығәғәлара иағын хатала Stalinи Бериеи аңсуа жәлар рышқа имәғаптыргоз агеноцидтә ғазшы змаз, амила ҳағера зырзуа аполитика хәымга. Даеакала ҳәашьас иаутарызеи, Аңсны Асовет Социалисттә республика ҳәа иамаз астатуст амхны автономтә республиканы Қырттәыла иалартозар! Рмила әлфавит (аурыс граифка шыатас измаз) риңсахзар, ақыртуа алфавит ашьатала иқартцазар! Аңсуа школқәа аркны иқыртуашәтәызар! Адунеи ршаз аахыс, аттарауаа адғыыл абышшәа (үи аңсадғыыл абышшәоуп иаанаго) изыштыу атопонимика, аңсышшәала иүхәозар, агеографиат ҭың ҳыңқәа рхыихны «хенивани», «ганахлеба» «вардисубами» ҳәа рхыртцазар! Аңсуа кадрқәа (Аңсны атқырадгылағ) матурада инрыжыуазтгы. Уигы азмырхакәа, нахъхыни иахынынхоз «папантәкәыр» халазшәа, азы рытталазшәа ихыртәаны, иааганы аңсуа қытакәеи ақалаққәеи ирыландырхон ақыртцәа, ағырцәа, ашәанцәа аңсуа жәлар ҳазхаттарзуаэр, иаҳзызғозар ҳәа. Ари геноцидын – аңсуа жәлар рықәхра акәын изызкыз.

Аңсны ақыр шықәса зымәаптгара иағыз аполитика хәымга архитекторс иамаз «абласаркъя» Берия ихала аүиакәху. Үи дахадан «ажәлар раб» ҳәа изыштыз, аңсуаа «патақъала» ҳәа хызычыидас иззырхәоз Stalin. Үи иакәымзар, зынза ҳахыргон ҳәа зхәақөугы аңсацәаққәгы ҳыллоит. Аха үи ағыза ағәаанагара сара сгәанала, изақараазаалак татғәыл амам. Stalin аңсуаа джаңәнимхо дықазтгы иара ихаан ҳмила абға пыздәашаз

абри ақара рыңқара ҳақөшөомызт. Апсуа рахгара аздааразы А.М. Қочуа иғәанаагара атоурых ҭабырг изааигәоуп.¹

Хмилат атоурыхтә пәтазаара (СССР ғәғәзә ишықазгы) ашәартә иштәгылазгы, ҳсахъаркыратә литература аңсы шәз, ағиара ишағыз узырбо фактын үи иатагылоз ашықъар. Җабыргуп, урт раңағымызт, аха иқан. Ишәни 37-тәи ашықәсқәеи, гитлертә фашизм иартсысыз аибашьреи, үи ашытакхтәи аамта уадафи ирызхыммәйт ҳмилат рдоуҳатә псымчхара. Самсон Җанба, Леонти Лабахәуа, В. Агрба, Мұты Ақаффа, А. Касланзиа реипш абағатәра змаз ашәкәиғәфә цәхилтература иапхазаргы, 30-тәи ашықәсқәе ынцәамтазы иңдеріткіз, рапхъаза акәны зышапы еихызгаз ағәйрткәыл змаз ағаға ғараға (В. Җичерия, С. Қәычбериа, П. Ануа, К. Хәйрәлла, В. Қапба, С. Җабрия, Ш. Ториа...) аибашьрахтә изыхнымхәйт. Абриг ҳағиара апроцесс ианымпшыр ауамызт. Аха ҳсахъаркыратә литература ағиарамға ианын, үи абирақ иатагылан амат зуаз зегъы, аптықәссылараққа шахтынхъааузгы.

Убас ҳлитература аудағраққа ианыртагылаз аамтазы ауп ианцәырт, ашытакх изғыда махәтаны иазықалаз Алықыса Лашәриеи, Кәымф Ломиеи. Үи афакт иаҳөн апсуа литература ағиарамға ишаныз, ипзыкуаз мчы шықамыз. Ааи, исахъаркшәа иүхәозар, ҳ-Дырмит ду итихыз азыхъ бзантцы ҭабара шақамыз. Ари ахшығоззара еихагы иартабыргит А. Лашәриеи Кә. Ломиеи инарыштарххны иңдеріткіз апсуа шәкәиғәфә рабиғараға. Убарт иреиуюп Гь. Гәыблиа, Ш. Аңыынцыал, А. Аңыынцыал, М. Миқаиа, Н. Ҭарпха, В. Анқәаб, Б. Гәыргәлиа, А. Возба, М. Лашәриа, Җ. Ахәба, Н. Қәытқниа, Р. ҆юпуга, В. Амаршын үхәа итегъы. Арт ауаа, Апсны антәтгы иадыруа апсуа литература иахъа итәатәи шықаны иатагылуо роуп. Урт зегъы риреиаратә ӡыыхъ ахы ытнахит Апсны ақыртуа нацистцәа рхатәымчра ахра анауаз аамтазы.

Сыззааниа, ҳажәлар милят ҳасабала рзинқәа анылақәыз, ropyказаара ашәәртәз ргәи камыжъкәа րлитература амат рурц арғиарамға ианылт, аплеада ғың. Убарт дырхатарнак иашоуп сышәкәы афырхатца хада Платон Ҳәампа-иға Бебиагы.

Апсуа литературағы Платон Бебиа данцәырт асоциалтә ргылара пафос ҳаракыла ианазышәхәоз, Сталин ихатара акульт литературатә ҳағсахъаны апоэзиағғы, апрозағғы, адраматургияғғы аптықәара ана-маз аамта акын. Үсқан үи зтематикағы иуپымлоз асовет литература зегъы ағы шамахамзар дубомызт. Үс иқан ахатара күлт иарғиаз, амчра знатаз

¹Уахәапш: Руслан Қапба. Борис Гәыргәлиа, Апснытәи ахәынтыккәрратә университет, Аққөа – 2010.

аепоха ұйбара ақазшы. Аха убас шакәyzгы, Платон Бебия (иара итсанакуа абиқарғы налатданы ипоезиатә, ипрозатә рөниамтақәа рөы афада зыхъз схәаз аамта иркыыкыны азышәхәара, уаанза еипш акәымкәа, еихсыңхан иудырыртә еипш. Иқалап, Сталин епоха ағжәара шааскъахъз ғонуцқала ирнүрүаузтгы ғыңғыларға иағыз ашәкәыфөңдә ғараңда.

Аха уи изақаратаалакгыы иаанагомызт асовет поетцәа, ашәкәыфөңдә асовет пәтазаара атабыргхата иазышәхәомызт, иацхәбатны игылан ҳәа. Мап, уи – СССР аңсы ғытшәаанза уи апстазаара асовет шәкәыфөңдә ртематика хадақәа ируакын. Амала, 30-тәи, 40-тәи, 50-тәи ашықәсқәа раан еипш иркыыкыны, иңсабаратәмыз апафос атқаны азышәхәара иақәытхъан, авулыгартә социалогизм иахылтцуаз ауарқь ахыпсаахъан. Иара абрақагыы, ҳәарада, ирныпшуан апоетцәа, ашәкәыфөңдә րырғиаратә риндинвидтә цәафа, рстиль рформа иамаз ачыдаракәа асовет пәтазаара атабыргхата исахъаркны раапшрағы. Насгы аамта пхъақа ицацыпхъаңа, мамзаргыы Асовет Еидгыла еиларыжыаңа, зымчхара ғәғәз акоммунисттә идеология аканонқәа еиха ипсыңеҳо, уағы инапағы «иааниуа» иалагеит, еиңарсшәа иүхәозар, қасатәи ашықәсқәа рааста акыр «калеишәа» бзиахеит, изнышәақәаңа қаңғылайтын азәгты дыршыа имамызт, аштыхъ иаапшит, адунеи зырхыңхыңуаз атәйла – СССР аңыл ааны ақәақәа ишкүдігүлахъз.

Еилкаауп, артқәа зегъы, амжәадаң еипш еилапданы иқаз атәйла ду ағонуцқатәи (адәнүйітәи ҳақәыттып) апстазаара иахтынхъаауз ғыңғы афора иалагаз атқағы ҹәын Платон Бебия ишизымдыруаз, аилкаа нагзаны ишимамыз. Уи насыпны аңсабара инаңаң абағхатәра икәша-мықәшатәи апстазаара обиектс иқанаңеит, ихәыцрақәеи иңәалашәарақәеи дырғыхартә еипш. Ихадараз апоезиатә нңәахәы ашәаҳәақәа иқәнарпхеит. «Апоэзия иарғыхойт, иҳаранакуеит, иагъарқәымшәышәуеит, иагъарғыбароит ауағытәыңса зда дхәартам иңәанырра պшъақәа. Убри ақынитет иаахтқаңы исхәарц сылшоит асахъаркыратә литературағы апоет зегъы рапхъа иғылоу, ирыңку азә иоуп ҳәа. Избан акәзар, апоэзия ҳара иҳадаҳқылоит афилософиятә хшығозцара иаңоу, излеибарку анағсанғыы, ҳдоуҳатә пәтазаара атқарқәа зегъы ирылаҳәаны», – ҳәа иғуеит академик Д.Е. Лихачов.

Абас ажәа сахъарк асферағы зегъы ирыңкуп ҳәа ипхъаузу апоэзия ахытқаражы Платон Бебия рапхъа затәи ишыңаға анеихигаз зынза дқәыпшәзан. Абар уи азы ихата ииғуа: «Жәохә шықеса схытцуан сара апоэзиәкны сымч-сылшаша анпысшәоз. Ааңын шыңжыы ссирик азы, ҳашта агәта итәғылоу, Кәрыжәа ирықәлоу хратла ду самтқатәаны, уи ақәңде иалатәаны, мрагыларахъ ағы рханы зымтәыжәңға պшъақәа, еинкъо ашәа

еихызхәалоз аңсаа раңа саҳырзызырғуаз иит сара рапхазатәи сажеинраала хәйчы «Аапын»¹ – җәә.

Итабыргытқәкъаны ۋ-куплетк икоу абри ажәеинраала хәйчы ала ауп Платон Бебиаapoезиаф ишьаңа злеихигаз. Уи, ишырхәо eипш, мышта бзи- ала апоет қәыпш ипоезия ашта италеит. Уи аштыхъ адунеи рбеит ухәар алшоит игәйләа-гәйләааны икоу пшь-томк апоезиатә рәниамтақәа – ҳлитература атоурых аёы ихтыс дуны икалас! Уаанзагы ҳәарада, цәннирракәак изцәыртцаргы, цәахәақәак ифызаргы җалоит, аха уи ҳара иҳаздыруам, илабәбатә фактны иаабаз ажәеинраала «Аапын» ауп. Абраһа- ахы ытңахит ипоезиатә зыых:

Аиқәпараڭны иатахан,
Азын хыагәгәа иңеит.
Аапынгы фырхатцахан,
Анап зегбы ирыхъзеит.

Унхъапшны уаапшаанза,
Ашәт иахылтт афөү
Иахъак зынза шаанза,
Дгылеит анхафы.² (ад. 30).

Абраһа апоет қәыпш рсаҳья ҭихт азын хыагәгәеи ацаrei аапын фырхатда аиаана агареи зынза имарианы, аха икалас апсабара ацәыртца ухаңы инхартә eипш, насты ажәеинраала еиҳагы иарғәгәоит абри аамтаенңасраңы анхафы добиект хаданы дахьцәирго. Ҳәарас иатахузеи, пышәа змамыз, автор изын имариамызт ۋ-куплетк итәгзаны еилыхха икоу ахшығозцарақәа азыни аапыни реилитреи, аапын аиаана агареи, анхафы шаанза игылареи, поезиатә хаңсаҳьяқәан раарпшра.

Платон Бебиа apoезиаф рапхаза ишьаңа анеихига инаркны иараз- нак иаагәоутартә eипш иубоит, атема ҝәазқәа ракәымкәа (уи нас), зынза изааигәаз, икәша-мыкәша иказ, дызлагылаз, ибла зыхъзоз, ицәа-ижыи ианы- руаз ракәын иажәеинраалақәа хытхыртас ирымаз, иухәозар хәйчы-хәйчла идунеихәапшреи идирреи ирышьаршалан пстазаарала иртәбыйргу апо- зия ду ахь амфа дшанылаз. Ари жәахәарада, ишқәыпшызгы абафхатәра иаша ишазхәаэз ۋاشьомызт.

¹Платон Бебиа. Ифыимтақәа, актәи атом. Ағхәыншәтәтыжыртса. Ақәа – 2010, ад. 15.

²Абри нахыс иаазгойт ажәеинраалақәа Платон Бебиа ифыимтақәа актәи атом. Ақәа, 2010 ш. итىңىز ақнит.

Ағада исхәаз ахшығыртқақ азы ғырпштәйс иқаутцар ауеит ажәенираала «Арақәйбара». Уигы ғ-куплетк роуп икоу:

Инхыыдхәауа ара-махәқәа,
Убас ақыра иағуп...
Аратларгү уаҳа аламкәа,
Анхағы изыпшуп.

Үс, ирыпхыгы лалеиқъоит,
Ақакан ғылары ицоит.
Ақәарашағ еиңш илалапқоит,
Ахъеиңш икаңсоит. (ад. 26)

Ари ағымта хәйіч «Хашта агәта итагылоу, Кәрыжәа ирықәлоу ҳратла ду» ҳәа,apoет дызғу анырқәйбоз иазкызы ауеит, мамзар даға ратлак. Уи акәым, арақа ихадароу, уи зынза дағақуп. Апоет аконкrettә тема иалихит азеиңштәра зуа, итәйліршәаны иқаттоу ажәенираала, иаҳзырбо арақәйбара апроцесс исахъаркны. Уи аратла ззымдыруа арақәйбара зымбаң изтыхуам, изықатцом абарт реиңш икоу аметафоратә сахъақәа: «инхыыдхәауа ара-махәқәа... ақыра иағу «Ақакан ғылары ицоит» «Ақәарашағы еиңш иаалапқоит», «ахъеиңш икаңсоит».

Ақытағ ииз, иаағаз, apoет иоуп ас еиңш икоу асаҳъақәа збо, рұыхрагы зылшо.

Платон Бебия ағада сзыхцәажәаз иажәенираалақәа ағабагы апиден 1951 шыққасзы, иара ишихәаз еиңш, жәохә шыққаса анихытцуаз аамтазы. Үскан ипхашы-пхатдо ицәрытцыз ибағхатәра шқәйлшызғы идунеихәапшра иабон, еиликауан, ицәа ианыруан апоезиатә хәғсахъақәа апстазаара атқабыргхата иауаршәаны. Җабыргуп, пшь-томк апоезиатә ғымтақәа зырғиаз абағхатәра инаға-ааған ағәйтәаара ақынза кыр бжын. Уи иатахын анапқазара, апышшәа, аамта, атарадырра, анапш-аапшра, ақазацәа дуқәа ртрадиция адырра ухәа иреиңшқәаз жәпакы.

Аха уртқәа – apoет инапқазара ҳәаақәызғо «камағақәа» Платон Бебия раңдәек дышрыдымхалоз, амартеири ақера лассы дыштысыз имғашыо ибоит уи ипоезиатә рәниамтақәа (арахь ирхупхъағалар ауеит ипрозатә ғымтақәагы) хроникатәла еишштарғылан ирыпхъаң, зылапш итцизгаз ауағы. Апхъағ гәыраз, ағада исхәаз ахшығыртқа артқабыргразы, аушәақә ихәу жәеизадамхарц азын уааи, уаргы сарғы ҳалапш итағғап Платон Бебия ипоезиатә рәниамтақәа период-периодла еихшаны, дағақала иүхәозар, поет қазак иаҳасабала, еизха-зығъара лабғаба еицаабартә еиңш, фактла, ғырпштәыла иртқабыргны.

Абрақа иацсытдоит даеакгъы. Афадагъ ұпара иазгәастахьеит, Платон Бебия итомқәа иргәйлоу ағымтақәа (ипоэзиаз, ипрозаз, ипублицистиказ, иеиңеңгәкәаз) дара уажәй изнү атомқәа рөөи иаанза досу антыңыз, изнүлаз ашәкәкәа рықнытә арахъ ишцәалаз атомқәа ракхъ иауаах. Урт акыр ирееит, аналы итигеит, ажәакала, шъардаңа еиғытәйт рхатабзиара. Саргыы абарт ағымтақәа рөоуп тцаафық, критик иаҳасабала аус ахьсымоу. Уаанзатәиқәа – ирееиаанза ишyікaz срылалом, уи, акы, уи салагар хара сагоит, Әбагыы, тцаафық иаҳасабала, ус еиңш икоу арееирақәа раңаак срықәашаҳатым, избандар, апоет, мамзаргыы апразаңк, еизха-зығъара амфа арзуеит, иаҳхәеп, данқәыпшыз иапитқаз ағымта иагу ықазаргыы, ус иааныжъзар еиңа еиңуп, иаҳа аиаша атабырг иазааигәоуп. Уи дантәы, данкәзана духа, ҳәарас иатажузеи, ихәыцшыа ағартауеит, идунеихәаңшышыа даеа философиятә хшығоззарақәак аанахәоит. Ихдахаз, данкәыпшызтәи иғхақәа, илапшхәаа изытамзаз, апоезиатә хәыцрақәа, апоезиатә хәесахъақәа хαιртәаар илшоит ичкәынратә, иңышәаратә шықәсқәа раан иапитқаз иғымтақәа, рыриашарала ақәымкәа усқан итәымтаз иапитқаз ағымта ғыңқәа рыла.

Еитасхәоит, усқан ауп ари апоет (апрозаңкыы иақәзааит) ирениаратә еизха-зығъара архъаф даңыымфашо ианибо.

Ари афада исхәаз ахшығотқак схы иаутысхәаах, алитетураттаарапы идыруијктеи кырза түеит...

Иага ус ақәзаргыы, ағымтақәа реиңатыжъраан иррыхтынхъаауда ғыңқ рееирақәа зынжатәкәа мап аңызкуа среиуам, уи ишағаху здыруеит еиҳарак абызшәа аңқъара аганахъ ала. Арақа, ҳәарада, еснағы еиларшәшәалатәуп, аха уаанза архъаф иидыруа асиужет иапырхагамхо. Аай, аптамта асиужет иапырхагамхо ицалароуп арееиратә процесс.

Архъаф гәйраз, ҳапхъа ишyтоуп итқаатәни Платон Бебия заатәи ипоезиатә ренамтақәа. Урт қыдала ирзаатгылатәуп, избандар, акы, ҳпоет заатәи ипоезиатә птамтақәа анализ рзымукәа, иргәйло ағәасть бзия ҳагәйлапшны имбакәа ихәнмыркәа, инагжан ххағы иаҳзаагом, уи ақазара ақәцәахъ дхазгалаз ипоезиатә ренамтақәа злеибарку рдоухатә псымчхара. Урт Платон Бебия иапиткеит итағоратә, истудентратә шықәсқәа раан. Әбагыы, афада зызбахә схәаз ашықәсқәа раан ииғыз, иикыпхъыз ипоезиатә ренамтақәа рөөи длабәбаны дааңшит ихатероу, змилат литературазы кыр иапсаны иғагылаз, нағыы архъаф иаразнак зәлымхара ззиуз, ма зғымтақәа ирхылтцуаз архара згәи ақны инеиз апоет. Ари афакт кыр атсанакеит апоет қәыпш асахъаркыратә ажәа адунеи ссир ағы ихы дақәгәигүа дапшәыманы ақаларапы. Ихдахаз, иагъхадароу Платон Бебия поетк иаҳасабала, иғышшыа цәафа заатәи ипоезиағы ишyақәгылелит набыцрак амамкәа. Уи апоетикатә напкәзара иатәыштруу, аритм, арифм, атема алхра, ажәенираала асиужет ақатца, аиғырпшрақәа, аепитеткәа

рхархәара, зегыры ирыцку апоезиатә ҳағсахъақәа рагәйласара ухәа иреиңшәоу рәғы, шамахаҙак акәымзар, ишәхъоу, итышәынтаалахъоу поетны даақәгүлент, апхъафәа деңгәртартә еипш.

Еилкаауп, Платон Бебия заатәи ипоезиағы ишүтикааз аңаға, аформа, астиль итәымтә ахь днеиуа даналага нағыс еиҳагыбы поетк, Қазак иаҳасабала, днаңа-ааӡахоит, дхатәрахеит.

Ағада исхәаз ахшығызцарапәа дыртабыргразы, уажәы акритикатә лапшәа ицаагап зыζбахә ҳамоу ҳашәкәи афырхата хада заатәи ипоезиа. Үсқан иаабоит Платон Бебия заатәи, мамзаргыбы ицарапә шықәскәа раангыбы иаңитқаз иажәенираалақәагызы зақа ropyazara ҳаракызы, нағыс урт шракәи изыбзоуруу анағстәи аңсуа поезиағы ишедевруп ҳәа ззуҳәаша ағымтәкәа рцәиртца, ажәакала, поет хатәраны, поет Қазаны иқалара, ишықәгылара.

Платон Бебия заатәи ипоезиа аамтас иатцанакуеит 1951 шықәса инаркны 1961 шықәсанза, даеакала иүхәозар, жәашықәса қәрас иамоуп. Иара убригъ, аматериал мачзаргыбы, ф-периодкны иушар алшоит. Актәи апериод 1951 шықәса инаркны (афра даналага, еиҳа ииашаны иүхәозар, иажәенираалақәа акыпхъ анырба) 1953 шықәса Сталини Берии рдунеи иананыңа ақынзат. Ииашоуп, актәи апериод (1951–1953) иатцанакуа ажәенираалақәа (ағада сзыңцәажәхъоугыбы убрахь инарылатцаны) хыңгхъазарала имачуп, аха фактк аҳасабала, ухағыбы иааумгар ауам. Ағабатәи апериод атәи ҳәөзар, уи ҳәарада, аматериалқәа (ажәенираалақәа) рыла ибениуп, икоуп уағы дзыхцәажәаша, иаҳзырбо апоет заатәи илирика иаҳтынхъааз, изнысыз амға, ахағера.

Апоет қәыпш, макъанағы абжъаратәи школ иалымгац, зынаңш-аапш амчек ҭбаам, нағыс зхатәи быйзшәала аттара иақәыху, аха амилат иамоу ахъақәа инагзаны изныруа, лабәба избо ихәыцрақәа ирыдиҳәалоит ашәкәкәа. Урт руыда ауағы пұхында дышзымцо, дырра шимоуа инырхъеит ргәйблрагыбы икхъеит апоет қәыпш. Ашәкәкәа ачех ҳәыцфы, апедагогика ашъатаркфы Иан Амос Коменски «Книги – это инструмент наслаждения мудрости» – ҳәа, ззиҳәоз уи ддырғыхахъеит, ддыртқәахъеит, амға иаша дықызытсо дара шракәи ағара инагзаны игахъеит азоуп абас зиғуфа:

Мәғаныфала убас сеибыртоит,
Сгәы қатдо убас ихыхәхәа.
Шақа сыртәи, ۋاپخا исыртоит,
Сзызгәыку ашәкәкәа.

Апоет иажәақәа ираҗаны, еилацаланы иқатдоуп. Ииашоуп, арақа философия дук ықазам, аха ауағы идоухатә пәтказаарағы ашәкәы зақа

аңанаку заманала иаарпшуп, насгыы иапхъо зегъы иаҳзеипшны, ҳара ҳзы иҳәоушәатәкъя иаҳныруеит.

Ачқынреи, агәашьамхи, пхъақатәи агәыграқәеи ртәоуп иаҳәо ф-куплетк икоу алирикатә жәенираала хәың «Жәа шықәса сыртагылоуп». Жәа шықәса иртагыло апоет қәыпш, мамзаргы алирикатә фырхатца еилика-ауеит апстазаарағы илшаша итсоуруу аусқәа шырацәоу, насгыы ихатагы дышрызигоу, игәрагарагы амоуп ҳаҳара злоу уск шааникыло. Ачқынра иацуу пхъақатәи агәыграқәа. Ишдыру еиپш, апстазаарағ агәыграқәа феноменуп.

Апоет «аамта хъөжъ сагәылагылоуп, сыгәгыы тыпраауеит» ҳәа – баша метафорла иҳәом. Уи иныруеит дызну асовет аамта иамоу абзиарақәа, насгыы пхъақа илшарақәа шазнархаяугы агәра игоит. Ус иагыықалеит иара. Асовет мчра ами ифызыцәа зегъы реиپш, еихау аткареиурта далзыргаз, Москва алитературатә институт ағы аттара иткартә еиپш алшара изтаз, ишәкәкәа уақа итыңыртә иқаңтаз. Амала, шьюукы-шьюукы апоетцәа, еихарак абицара еихабацәа иреиуюу реиپш иағыданы, тәғантәи ихагалан дазышәахәом, аөйнкыларыла иман. Иара убас СССР анеилдүрбагыы, «адемократия» агәы иаҳәоит ҳәа атәи ахшыны даҳцәажәом. Ус қазтақәогыы ауқахым.

Апоет қәыпш заатәи илирикағы ашәа ззихәо, зсахъа тихуа, иблала иибо, гәыла ңыса иныруа ауп. Академик Хәыхәйт Бәжәба зынза ииашаны ишағәеніто еиپш, Платон Бебиа «имоуп бзия иибо адгыыл ғаңә, ихәычреи иқәыпшреи знибаало асахъақәа, изгәакъоу апеизаж уи иагәылтца аштыбыжъқәагъы»¹

Апоетцәа зегъы реиپш, Платон Бебиагы изгәакъоу идгыыл – дахъиз, дахъаазаз Кәтол зегъы рапхъаzagы ипоезия ахытхыртә акәны иубоит, нас, ҳәарас иатахузей, ипсадгыыл Аңсны қыақыа дүззә агәеисыбжъ ткар рацәала иам'еханакуеит арғиаратә пафос атсаны.

Апоет ға итахуп bla тарыла икәша-мықәшатәи апстазаара зеенітазкуа, пхъақа ицо иғәатца итыңду ашәақәа иибо азикларц, аха ишәа, иза, ипхуу цәаныррала, иркәымшәышәни, апоезиатә ҳағсахъақәа агәылубаартә, уархәыциртә еиپш. Ас еиپш икоу агәтакы ғыңц афра иалагаз дарбанызаалак изгыы имариам. Уи иатахуп арғиаратә апышәеи поезиатә ҳағсахъала ахәычреи Платон Бебиа 1953 шықәсазы иағитказ ажәенираала «Аңқәырпақәа» уанаңхъалак имәшшө иаапшүеит апоет қәыпш инаңқазара жәенираала ғыңц ифыцыпхъаңа, аизҳа-зығъара ишағыз. Ари, сара стәала, Платон Бебиа ибағхатәра ахаташьатә қазшыақәа ируакуп.

¹Х.С. Бәжәба. Платон Бебиа ипоезия ачыдарақәак, ашәкәттыжыртә «Алашара, Ақәа – 2003, ад. 13.

Автор ифынта «Ацәқәырпақәа» рөсө иихәарц ииңдүхе еилкауып еитасыз аамта (иаахтны ахъз имхәазаргы Асовет мчра ауп арақа зызбахә имоу) иабзоураны, уаанза Асовет мчра шыңақәглаанза, ишырхәо еипш, хымха-цымыша ицоз, уимоу, зны-зынлагы апхаста қаздоз арғаш, рхәынченит ауаарынхамдағы, рыхзиабарағы рхы иадырхәо иқартцеит. Автор ифынта абар ишыхиркәшо:

Хә ҳөймөндең ағера ғәми,
Иалаз алышх аамта ғәми,
Хажәлар фырхәцә рмахәғами,
Ипшәу зегь рзы.

Ажәенираала темала атакгы бзиоуп, ҳажәлар асовет аамтазтәи рырғиаратә (рыбазара иатданакуа) усуга аанарпшуюйт. Уи шхадаруғы апхъағ ибоит ажәенираалағ аметафоратә ҳағсаңхъақәа автор зақа қазарыла ихы иаирхәо. Урт аиғырпшрақәа апсы рхартсоит, исахъадыркуеит. Абар акық-әбак: «Ахра иалқын иаанымғасу, хагәхә атыша нақ интасу», «Ахахәқәа ирхығеңе, ибылгъа-былгъо, атұла иагәыдло, итх ирбылгъо», ухәа убас итегеси.

Арт асаңхъақәа ацәқәырпақәа ыңғасбаратә қашшыақәа, рлеишәа-цәгъарақәа ҳдырбонит, итәрхуеит, аха убас шакәугұры ауасы инапағы итаслымхонит, имат руа иқайтсоит.

Афынта «Ацәқәырпақәа» апоэзиатә цәа ақәнышшы иқартсоит автор иазылихыз аформагы. Уи куплет-цыпхъаңа хпа-хпа қәаңәа ррифмақәа еиғырхасыртсоуп, еизааңғаңаны ақағ бжыы рхылтцуеит, иаңхәәп, «ибылгъа-былгъо», «итх ирбылгъо», «агығ-цәа рғыла», «уи митәыла», «ырххыла» зәзәз еиңш.

Акуплет хзыркәшо апшыбатәи ацәаҳәа ақәзар, уигъ ғажәак, ма ҳажәак рула ишьақәғылоит, дағақала иүхәозар егырт рааста ацәаҳәақәа көағуп. Иаагап ғырпштәқәак: ««Әшшәала иарбгон», «ақытақәа еимнадон», «дүйән ҳара ҳөймөндең ағера ғәми», «хәартоуп ҳара ҳзы» ухәа убас итегеси. Ажәенираала иамоу арифма құағырқәа, қағқәа рнағсанғы, иара апоэзия атазтәо, амелодия зырхаяу а фактқәа, ируакуп аритм – ажәақәа ацәаҳәақәа рөсө рыртәара, еиқара-еизшәа рыштақәыргылара зақа апоэзиатә канонқәа ирықәшәо иқайтказ. Иара убри ацәаға ауп ажәенираала жәенирааластәуа.

Ҳәарас иатахузей Платон Бебиа ипоэзиатә рәниамтақәа, нас урт иримоу рхатә қыдарақәа апхъақа – иаңхатыпу саннеилак – итегеси инартбааны сырзааттылоит, аха арақа сналсшәа исзырхәаз убри ауп: апоет қәыпш апышәа шимамызгы (еитасхәоит, усқан абжъаратә школғы дадымга-

цызт тарадырралагы инагзаны имтацызт ажәенираала аиғартәшшә апринципқә), ибағатәра аңсабара инаңз ииашаны иңанаңәоит (даеакала уаҳа ҳәашшә амам) ажәенираала шығтәйз, ишаптатәйз. Ус шакәу ҳнарабоит хыһь сзыхцәажәаз «Аңәқәырпақә» рыдагыы, уи заатәи илирикағтәи иажәенираалақә рәғы. Сара пұхындық, тұсағындық иаҳасабала, Платон Бебия ипоезиатә рәниамтақә рформа, реиғартәшшә, рстиль, ирифмақә рылахөйхә, рқағра, иритм атышәынтаалар, иңәхәақә рәкны аңырақә реиғарара ухәа иреиңшқәоу апоезиатә канонқәа рәғы заатәи илирикатә птамтақәа рәғы дұышәынтаалахъан ухәартә икоуп.

Машәыршақә ақаымзарғы қаларын, уи ашкол ағы аңара иңиздоз ифызызцәа Борис Гәиргәлия дназлаз ихлафуа акәзаргы ҳара х-Пушкин ҳәа изиштәз – Пушкини Бебиен зақа рыбжыз шырдыруазгы. Уи зыхкъоз афакт ықан. Платон Бебия Тамшытәи ашкол ағы ҳантәз иажәенираалақәа данаңзапхъалак, мыңхәи иаҳәаңпхон, еихышәшәа икон. Схатагыы иаҳындыы исгәалашәоит өнек уи дзыпхъаз абзиабабара иазкыз ажәенираала (поемазарғы қаларын) ақынты абарт аңаңхәақәа: «Зөымтә сапхъо ахыпша, итнажыуеит ағбатәи ақәша», «Хафуеит, ҳафуеит ашта ҳтоуп, зны исапысуеит, зны ҳайтоуп» ҳәа, убас зақа ықоузен исгәалашәо.

Абри азы ақәын усқан ҳөзіра Платон Бебия, «х-Пушкин» ҳәа зизаххәөз.

Апхъағ гәирраз, ағада исхәаз Платон Бебия ипоезия аформазы, иажәенираала аиғартәшшә апринцип азы изақаразаалак категориатә формала иаанагом уи заатәи ипоезиатә рәниамтақәа рәғы иштикааз аңаңаға уаҳа дынхымшәаңзакәа рапхъаза илихыз аңыруа интаршәны дцоит ҳәа. Мап. Сара сызғу ажәенираала еиғартәшшә аформа маңара ауп. Арақа уи итсоит апоезия аманақәа, урт рхархәашшә, еиуенпшым астиль, аңаңаға рыла азнеишшә. Егырахь, еилкауп 50 шықәса инареиҳаны аңсуга поезиатә мхурстә итаханденуа апоет ифыимтақәа рәғы ирытцаидо афилософиятә идеиақәа зақа хкы рыла рееитаркуа, рыеедыртбаауа, итематика тқар раңаала ишенилалу, ишенилүтқуа, асиужетқәа, амотивқәа зақа дрыцклапшша, еиҳарал еипикатә ғымтақәа рәғы, насты зегыы раткысгыы ихадароу аңсуга литература ҳазнутәи аамтазы иалаларц иаңаху, ажәлар ртоурыхтә лахынта атәи зхәоу.

Абарт реиңш икоу азтәарапқәа рәғы, жәаңхәарада, Платон Бебия ирғиаратә напқазара есааирагыы иазирхәуеит, ҳаракырак ақынты дәеа ҳаракырак ахъ дхалоит. Ари ашәкәыиғаңзәа қазаңа зегы қыабзс ирымоу акоуп. Платон Бебиагыы ус еиңш икоу арғиаратә цәаға ауицәтәымху.

Платон Бебия заатәи ипоезиағы, ағада ишазгәастахъоу еиңш, иубоит асиужет змоу, аконкрем темақәа ирызку ажәенираалақәа, насты урт уахымгәытзо аганахъала ихзыркәшо ахшығызцарапқәа зтцо. Убас икоуп

жәеинраалақәоуп, «Акәара рғыычит», «Ажътаара ағы», «Дғамшы», «Апсуа шәақь», «Ағба Абхазия», «Мышәқъар», «Ала», «Ерцахә», «Тәарчалтәи ашъхақәа», «Аћәа абаа ағыыхақәа».

«Акәара рғыычит» акәзар, асовет епоха иаскъаҳәымтаны ианықаз ишағыз еипш, асахъаркыратә фымтақәа рәғы ирныңшлар акәын еиуеипшым аформақәа, (аметодқәа ҳәа рзұхәаргы алшоит) рыла асоциалисттә уаажелларра аргыларағы ицо аитакрақәа, асовет уаа иримоу аихъзарақәа. Ииашоуп, уажәы ҳзыыхцәажәо ажәеинраалағы ус еипш икоу, имғапысса апроцесс ажәеизадала ани ас икоуп, еғын ас икалеит ҳәа авторцәақәак иа-ахтны, настыны инамыцхәзаны ишырыфу, ишаадырпуша еипш акәымкәа, апхъағ аинтерес икыртә, даднаңхъалартә иқаитпойт акәара зұғычыз еил-каара. Раңхъа избаз акәү-кәүхәа ибжы геит: «Шәанаңъалбейт, амитә ҳахыт, ҳкәара рғыычит, ҳкәара ргеит?!» ҳәа.. Нас ақыта зегын дәықәлеит еибархәага ркәара зықәшәаз арыцхара еилыркаарц. Апсызқәагы шәәртәхеит, рғәышта ажәеған иадырбон, аћәара ғажәекит, апағқәа шабеит. Аха апоет ифымта злахиркәшаз акуплет ала илшеит икалатқәкъаз аарпшра:

Нахъхи рыцхыраара иаҳәозшәа,
Настыны инеитпүү үи абжы:
«Уа-а, ара икоуп!» – аҳәозшәа,
Инапкъон ағыықәреи ағбы.

Ағыықәреи азы атартарц (аарфара ығазар акәхарын) акәзаарын акәара уахынла изырғычыз. Ажәеинраала еиқәызхәало ахшығозцара иал-шеит апхъағ дархәыцыртә аћатара, настыны иунарбон (аусура апроцесс атәү зынза ицәйримгәзакәа) анхаңа шыхандеиу, ағағора бенә аарых-разы ишықәп, уимоу, дара рымч зықәхо атехника рхы ишадырхәо ухәа убас итеген.

Дубап пхъағыкгы иғәланаршәар баакк ырғылоз ҳәа ажәлар ирхәо ажәаңға. Убри аќынты тә даздаар ауеит избан ағыықәреи азы атартарц, адғыыл дырпсаҳәарц азын акәара мәхәыргеит, дағеа цартак артейт, аха акәара ахатә иамаз апстазаара ағағсахит, апсызқәа ғажәекеит, акәара шабоит ҳәа. Ари атцаарагы ганкахъалагы уахәапшузар ахатә логика амоуп, зынза итатғәидазам. Уи, сгәанала, авторгры дазымхәыцир ауамызт. Аха апоет ағада зызбахә ххәаз апхъағ иааста иаҳа инахараны дхәыцит. Акы, уи иаҳирбо асахъақәа: амра ағылара, иаќъо аразын, ахы, арбағыры акихәа ағыттра, арахә адәахы, ацәа иалтны рцара, акәара атабара – ағыычра, апсызқәа рғажәекра, аћәараш ашабара, апағ ңайишқәа реиқәыжәкәара, ауаа ағыулахәа реилалара, акәара аћамзаара ағышьара

үхәа убас абартқәа зегъы ипоезиатә хәсахъақәан иқатдоуп. Урт рыда ажәенираала зықаломызт. Өбагы, апхъағ итәйнкыланы данапхъалак ұйбаада еиликаауеит, ари – акәара ағычра шаамталатәу, ағыықәреи азы ататаны иаанрыжыуам, адғыл аныңсаалак, дырғегых атып ахь идырыхынхәуеит. Артқәа зегъы ажәенираалағ апоет изхәомызт, иара шықатдоу ишениғартәу ала ус закәу имөашъо иубоит. Уи ауп асахъаркыратә ғымтагы үәағас иамоу.

Аңсны ашъхақәа раҳ Ерцахә пагъа дарбан аңсыуа поету уи ашәа азызымхәац! Уи аңсуа поезия атематика агәта иалоуп. Иаңғалахаршәап азәйк-ғызық рпоезиатә үәаҳәа ссириқәа: «Ашъхақәа ран Ерцахә шкәакәа насып бзия амоуп, инаңшуюеит, атынчра ырзны, имыңаңзакәа алымча қыдтаны изырфуюеит» – апоема «Шъаризан», «Шъардак мыртзы инахыпшт иубауда Ерцахә ахра ақатәара икәалықәацьо, ишенишеиуа ашарпидатә ала-шара» – апоема «Даур» – Леурса Кәытниа. «Ерцахә» ашла зны иөырбашәа апаңәа рзыхәа агәы былуа, ашъал шкәакәа ахарпощаа, акытраңә нарылга иғылоуп уа» ажәенираала «Аңснытәи ашъхақәа» – Қыазым Ағама. «Абан, сапхъа қәапа-ғапа, тлаз иатәала ихиоуп. Ерцахә затәык, тәыфа-еимғапа, пәннә ағы ҭахәхәоуп» ажәенираала «Амған» – Баграт Шыныңқаба. Убас зақа үәаҳәа ссириқәа хпоетцәа иапыртаз упылоузен! Иара убас ҳашъхақәа раҳ, реибаркырақәа зегъы ирылыхәо, Ерцахә «акульт» хпоезиағы маңа-ра акәзам, ҳапрозағы икоуп.

Хәарас иатажузеи, Платон Бебия заатәи ипоезиағы ианымпшыр залшомызт зкулт ықоу ҳашъхақәа раҳ Ерцахә ахағсахъа, конкретлагы зепшлагы, амала Аңсны аңсабара иаласаны. Ииашоуп, аңсуа поетцәа Ерцахә асахъа ҭырхуеит еиуеипшым аганқәеи, еиуеипшым атемақәеи ирыдхәаланы, иара убастәкъа зхала иқоу поезиатә хәсахъянгы Платон Бебия иажәенираала 1955 шықәсазы ииғөз «Ерцахә» атәы ҳхәозар, акырза аоригиналра атсаны, ианаало ахатә сиужет атсаны иқаитдоит, настәы ажәлар рхәмтагы ихы иархәаны (ианду изеиталхәо ажәабжъ ала). Ари аелемент ағымта атакы артцаулойт, иарпшзорит. Уи 24 үәаҳәа иреихам ажәенираала х-такык, х-хырхартак аманы ишъақәғылоуп. Акы, Ерцахә ахатә асахъа аарпшра:

Шәышықәсала, иқәсны итала,
Арғашқәа зғәағео үәқәырпала,
Ерцахә итажәхәоу пән қәашла
Ерцахә, адғыл иақәлоу ашла,
Аңснытәи ашъхақәа ирабу,
Апхъарца ипымтәо зашәа ану!..

Ари еиғыны метафола асахъа тыхра мариам апоет қәыпш иакәым акыр дышәхъазаргы. Ағбатәи ианду лажәабжь ажәлар рұқамта ақнитә иа-ауа, иаагап, уақа ақәцәағ ағба аңызха шықәу, амра шагымхаң, аха асы шымзытуа, ажә дхалар дышыңқынхо зҳәаз еиңш. Ари адетальгы – ажәлар рұқамта ақнитә иаагоу – автор қазарыла ихы иаирхәоит, иғымтә иалаин-соит, апоет қәыпш, апышәа змам изы ишуадағызгы, иаанағаумшъартә ақынза. Абар уи асахъагы автор иштихуа:

Згәы мейцак абрақа ихалаз,
Дағызыахоит зынза апшалас,
Дажәызар – өнакала дәхахоит,
Дәзар – дышғоу ус даанхоит!

Ахпатәи ажәенираала ахәта ауп уи атакы гәылтәааны (итыху асахъақәа рнағс) иқаңтоз. Иқалаз уи ауп, апоет ианду Ерцахә иаzkны илхәаз иашахатажеит:

Ижәбома иаҳъа илабәабахеит,
Ихалт ағатә уаа згәы үбароу,
Адғыыл иақәлахогы урт роуп!

Апоет қәыпш илшон иажәенираалағ Ерцахә асахъа итихизи ианду лажәабжь ағы даагыларгы. Үсқанғы ажәенираала қаймат, иқәнумшъартә еиңш икоу алтын. Аха, асовет аамтазы ииз, иааңаз, атара знартаз апоет уи абзарзық имхәар игәнааламкәа ибон. Ааи, ағатә уаа згәы үбароу дызғуғы асовет уаа роуп. Урт рымч, рылша дазгәдуеит, иажәа, иашәа иа-лоуп. Амала, үсқан истудентыз Платон Бебия иалидыраагәышоз зығера ганы, адғыыл иақәлахоит ҳәа дызхәаңшуаз (ҳарт зегы – убас) асовет аамтә амчрагы иаргы нияаңа ишцоз.

Поэтическая, страстная любовь – это цвет нашей жизни, нашей молодости» – ҳәа, В.Г. Белински дызғыз абзиабара Платон Бебиягы дышқәыпшәз итсаит, дыңнашәеит, даршәшәеит, дарқацеит, ихадароу амч ғың ыланатцеит, цәңырра қәымшәышәла дарбенеит, даазеит, дахъ-чейит, апстазаарағы итакпхықәра ҳаранакит. Ус шакәу, зегы рапхъазагы, апхъағ иубоит иара апоет ихатә биография даеакала иухәозар, инысмәа иаzkны иғаратә шықәсқәа ирыидхәаланы иихәаз атыпқәа рәғы, нас, хәарас иаҭахузен акырза инартсауланы исахъаркыратә ғымтақәа рәғы, лымкаала ипоезиатә рәниамтәқәа рәғы.

Сара иаҳъынзаздыруа иғызыцәа азәйк-ғыңыз, еиҳарак алитетар-тура бзия избоз дызларзапхъоз ала, Платон Бебия абзиабара иаzkны

ажәеинраалақәа (уимоу, апоемақәагы) абжъаратә школ далгаанзагырыңда далағахъан, аха урт арахь иҳаимырбейт, иғәи ызытамзар акәхарын, иқалап ихатә архив ағыс иқазар. Сыззааниуа акыпхъ ахь ицәыригоз 1955 шыққасызы ифызы «Лхы-лғы гәыкүп, лыбла ҭашоуп» ҳәа. Ари алирикатә шедевр хәйыны инаштагыланы рәғынархеит абзиабара иаша иахылтызы егырт ажәеинраалақәагы. Сара убарт чыдала иалыскааует, ырхә ҳәракынгы исшыоит апоет қәыпш иақицаз абзиабаратә жәеинраала ссирикәа. Сәәнана, урт ҳытхыртас ирымоуп апоет ибағхатәреи «Любовь – это неведомая страна, и мы все плывем туда каждый на своем корабле, и каждый из нас на своем корабле капитан и ведет корабль своим собственным путем» – ҳәа, – аурыс шәкәысфы М. Пришин дызығу абзиабареи. Еңтасхәоит, апоет изцәрытит иуағытәйсатәу ацәанырра ҭаула, насты миңда злам, итабыргұтау. Ус икоу ауп изхылтызы, Баграт дүззагы игәапхаз, ө-куплетк икоу иажәеинраала. Иағаптардың еихымтәекәа:

Лхы-лғы гәыкүп, лыбла ҭашоуп,
Дхәыхәуп, дгәилуп, деикәапхойт.
Лзара еихатыр, лыжәфа пәаеуп,
Мра ҳасаблагы уа дқапхойт.

Уи зегъ лылоуп са дызбазар,
Еснагъ дгәыкүп, хaa-хаа дыччоит.
Адунеиағ дыїкам лөзыза, избанзар...
Избанзар бзия са дызбоит!

Жәаққарада ажәеинраала ишыпстанааратәу фактуп насты кон-
кретла адрес шамоу, азәи ишлізкү ахәоит иахагылуо аинициал «М.К.»
Архызағ, апоет игәапхаз «М.К.» ҳәа зыхъзитаз леилкаара (дыздыруағы
ықазар ауеит) уиақара усс имам, даشتам, иара изы агәаттанза инеиуа
абзиабаратә жәеинраала ахъгәылшәаз, иахыықалаз ауп. Арақа имыцхәу
ҳәа изақаралақ ажәак ықам, зегъы ишәоуп, изоуп, бзиабаратә кәылзыла
итәхәеуп, пырхага амоуртә. Ииашоуп, уи пхъақатәи алахынта автор
ишимхәо еиңш, архызағы дазхәылзом, избанзар, имфашибо ибейт абзиа-
бара цқыя иахылтызы асахъарқыратә ғымта хыршәылгә хәйыны.

Ас исахъаркны еиғартәу, цәанырра цқыала ифу абзиабаратә
жәеинраала аптара апоет ға изын насыпуп. Ари машәыршақә автор
импыцқыаз (ус еиңш анықалақәогы ықоуп аллитературатә пәтәзаарагы)
ишреиум ҳдирбонит уи аштакъ инақәырцакны ииғиз бзиабарала
ишаққашақәуа, аинтимтә қазшы змоу ажәеинраалақәа. Убарт иреуоуп:

«Уи иара иунархәоит». Arača абзиабара иаткәаз зәхәры ззеңтамхәаз ҹәнәнәк ифыза (апоет иакәзаргы ауеит) днадгылан игәәтит дзыкәшәаз «арцихара» – абзиабара дшабылуа – леңәарц. Уи итак:

Снаихәәпшил – амца икын,
Абасгы схәауеит:
– Икоу убама, умыццакын,
Пхызшәа ицар ауеит.

Аха бзиабаразар, зынза
Уңах уәнахәоит.
Саргы смыцхәоит, ихатца,
Уи иара иунархәоит.

Ааи апоет диашоуп, абзиабара иашатәкъя иунамырхәара икоузей?!

Платон Бебия илирикатә фырхәцәа, ихата иеипш, ағара пәтәзаара-цәа хәа рхыкәкәа, ипшүзәа, игәыкәа абзиабара иаргәатенуа, иамыртәоу, иамыргылоу роуп. Цабыргуп, досу рхаташьатә қазшықәа, рчыдарақәа шыкоу еипш ауп ropyзиабара шырхынхъаауа, насгыры ropyзиабара макъаназ насыпк рнаңауа, қыафк алышуаауа иубом – маңара уи ашоура ишыңнашәоу ауп апоет иахирбо. Arača иара ихатагы илирикатә фырхәцәа дреипшуп, хъаак еицрыцрыхойт. Аха апоет абзиабара иазку иажәенираалақәа рәғы иаабо асахъақәа, абзиабаратә хтысқәа илирикатә фырхәцәеи иареи ropyма-цара ракәзәм. Урт рхәесахъақәа апхъаөңәагы (дара ropyәра иатданакуа) ирзааигәоуп, ropyтәзаара иахъақәшәо, иахъаанарпшуа ыкоуп, избанзар, урт абзиабарала иатәу хәесахъақәоуп.

Апоет итахуп итцауроуацәанырра қәымшәышә иреиңүајәалыпшаахқәа азикырц, насгыры уи ишыңтаулоу ааирпшырц. Убри азоуп уи абзиабарен амшыни зеидикыло. Абар арпзызбен апхәйзбен зыңсы еиланы, анышь итатәаны амшын цәкәырпәкәа еиғырффо инеиуа рсаңа штихуа апоет:

Апхәйзба лыблақәа тырхахан,
Лқыышә хәыңқәагы тыйс-тыйсулан.
Лыхцәа ашыңтәра зымфа днахан,
Арпыс иоупшәыл дигәңүзан.

Анышь цон уа ахала ихылан,
Ацәкәырпа иагон иахъатыхыз.
Избода, амшын еиҳа итцаулан,
Абзиабара урт ropyла ихыз.

Апоет мамзаргы илирикатә фырхатça амгәырға ихы итоуп, избанзар уаха чароуп, иашьеихаб пхәыс дааигоит, нас – иара иакәхойт. Абар ари аса-хъагы автор иштихуа имариазаны, аха ирпәтазааратәны:

Уаха чароуп, гәырғароуп,
Ичкоит зегбы ҳлакта.
Шәас уара, еинышәкъароуп,
Улаша ҳафната!...

Пхәыс дааигоит сашьеихаб,
Сңыруеит са сласзоуп,
Сзеигәырғю зегь реиҳа –
Уи ишытакъ са соуп!

Платон Бебия абзиабара иазку иажәенираалақәа рәғы аңсуара ақъабзәә дрыцклапшуюйт, бзия еибабоит, аха рәаартзны ицәажәом, рхы мәфапыргом ифырхачәә, инасып алаларағы еиҳабы-еитбыла аибарпшра, ҳатыр еиқәтцара ыған. Апхәызба леиҳабы дышықаз аитбы хатца дцомызт, уи аңсуарам ҳәа ипхъазан. Аққәын иөгбы – убас акәын ишықаз. Апоет ифырхатагы, баша дгәырғомызт! Ииашоуп азәы лынасып (ма инасып) даеаэзәы игом рхәоит, аха аибарпшра аамысташәароуп, ҳатыруп. Иғалап ижәйтәзатәни ари ақъабз егырт амилатқәа рәғы (дала, шыала иаҳзааигәо нхытца ҳашыцәа рыда) үзаргыи иуپымлозар, насты үажәы ҳаазқәылаз, иара ҳара ҳөгбы ақъабз амч маҷхо иалагеит. Аңтазаара ухәеит ҳәа!

Абзиабара ишаҳәшахәя згәатца итапхо лирикатә арпыскыры абар иихәо:

Ба сбызхәыцуеит сылашара,
Бұтымтәо сгәатца бтөуп.
Иалызбааая ацәалашәара,
Уи асахъа ба бтөуп.

Ааи, арпыс насып имоуп, избанзар, уи «уахгы-чынгы са сзызхәыцуа, сара сзын бымроуп. Быбзиара сгәатца иахъытцуа нағаза аапынроуп», ҳәа дахәапшуюйт.

Игәаумтарц залшом Платон Бебия абзиабара иазку иажәенираалақәа рәғы иаабо ифырхачәә (доухалеи, аамысташәалеи ихата акыр изааигәо) рцәаныррақәа еиуенпшым аспекткәа рыла иааирпшуюйт, зны амшын ихуп, зны пхыз ҳаак иалоуп, даеа знык итәаны, мамзаргы иғәырфоит, еиҳа ии-

ашаны иухәозар, рыбзиабара рөартаң ихаакәакәараңа ихәыңеит, үъанаң икоушәа ипхъаζо.

Ажәенираала «Аپхыζ» ағыс иаабо арпыс құзыла Нарт Сасрықәа ирашь Бзоу дақетәаны архақәа, ахрақәа дырхысуа, адәқәа дрыхъяуа, ашыап иаршәуа ахажәкәа хысуа, афақь-мца ағқъяуа днеиуеит, абзиабара дханагалан. Ус:

Ишнеиуаз башта итакхызар,
Быччо баасқаңшит.
Сағера нқылогъ сөйжәйбхызар,
Сгәиргъаңсан сааңшит.

Абзиабара ақара измада «ахатә ңқарақәа», «ахатә хаेरақәа» дақекала иухәозар, дарбанызаалакғыс ихатә пәтазаара, ихатә психология иауаршәаны ауп ишихтынхъауа, «дшаркәашо», дышцәирнаго. Жәынгынғанғыс абзиабара иатан амаза, идырхаяхуамызт, ауаа рылапш иацәыхъазар, итқаҳызар ртахын, «илапшкырхәа» ишәозар, акәхарын. Иқалап ағар арпзызбеи апхәызбеи бзия еибабо рынасып еилартдаанза еснағы алапш-цәгъя иацәыхъчалатәйзар! Арт реипш икоу амотивқәа Платон Бебия уажәы қзыхцәажәо заатәни илирикағы иаабом, аха итәымтәхъ данықәлалак аштыхъ иапиңаз ифымтақәа рөңи уақа абзиабара маңара акәымкәа уи ауразоуру еидызкыло афилософиятә зтаарақәагы аццәыртсеит, ихатәааны иаапшуеит ауағы бзиабараңа дышхәартам, дышзымығиоу үхәа иреиңшкәоу.

Ажәенираала «Ағынаңа» ақны апоет исахья (ихата иакәзарғы қалоит асиужет злақоу ала) тиҳуеит арпыс заманак ачарағ атамада «ипқарақәа назығзо». Аха, иқалаз убри ауп, ағынаңа дигәепхеит, имзакәагы ихәоит: «О, са исылсит, иззатәузен бара быбла апхарақәа» ҳәа. Иқалап арақа арпыс иижәызғыс мачк ақарагыс ицхраазарғыс, аха иага ус ақәзарғыс, ағара иахылтцыз абзиабара шықоу аабоит.

Дағағзәгыс абзиабара «иаркараз» ажәенираала «Аңх, ақат еиңш, аңа аиғәйлоуп» ақны иаабо арпыс итахуп бзия иибо, дызмырцәо апхәызба уажәы: «О, ишпабзиаз, сымш-лашара, бсызхәыңуазар уажә барғы!» Уи иара изыжәғанғәашәпхъаран! Ибзиабара зыртәгәоз, ишъатазыркуаз акы акәнәи ипхъаζон.

Платон Бебия заатәни илирикағы абзиабаратә мотивқәа иаабо апхъақа, ағада ишазгәастаз еиңш, изғыдоуп, итқоуроуп, еиҳагыс амәхак артбаауеит, итәгәырпссойт, дақекала иухәозар, абзиабара зықны имғахыңыцз арпзызбеи апхәызбеи (рықәрахъ, ртәымтәхъ инеихъазарғ ауеит)

рығонутқатәи ицәнныррақәа еиҳа инартсауланы, апстазаара асферақәа зетыры рөңи иалахәнны иубоит. Аха, урт руасхыр ахыштытахаз апоет заатәи илирикағы ауп, иүхәар ауазар, уақа, «арепетициа» иахысит.

Хәарас иатахузеи, абзиабара ағар рзы ахаара шатоугыы, агәырғагы аззам. Уи абзиабара адунеи иатданакуа рацәоуп. Абзиабара зтаауа зегзырынасыпқәа еиқәшәом, агәапхеибашьара ҳәа икоу «канеибамкапануа» ыкоуп. Зны иара ихаран, даеазнгы лара илхаран. Платон Бебия илирикатә фырхатәа абзиабара зтааз, зегзырынасыпқәа ауеиқәшәахуа рыңтазаара рзеилатном, аптырхагақәа цәйиртцеит, иаххәап, ма лара бзия дылбом, ма иара, настыры ганкы мацарапла ишъяқәтылаз, икалас абзиабара анасып азықатном атаацәара апнацартә еипш. Аха, анцәа иубома, уи Платон Бебия илирика иахарам, апстазаарағ үс икоуп.

Аиқәымшәара (абзиабара нақ-аақғыны ишыкоугы) амотивқәа ртәоуп иаабо «Уаха бара хатса бцоит» ағғыы. Ари ахтыс хъантажеит арпыс изгыры апхәзызба лызгыы. Уи ибзиабара иғәаланаршәо рацәоуп: «Хәхъеиниалоз ҳапшың ҭыпқәа, ырблакәа таа ҳашқа ипшүеит. Ани атла пшұза ҳзымытқагылоз, уажә амакәкәа неикәапсоит. Ҳәмамқақәа ырчыхә-чыхәуа иахпышоз абығықәа лабжышшәа икағсоит» ухәаирацәоуп арпыс иғәалайршәо ағәырпшаагақәа апхъағғыы иғәатцақынза иааゾ. Икалатқәкьаз (ағыңғы шейбатахыз ишеиेғәыхәаауз) издыруам:

Адғыыл скызи, аха ани амба
Днахеит Анцәа ианигәапха.
Сара – астудент азхарамфа,
Иара – ауаөдьыр, – атәы-апха.

Апоет акыр дугәалазыршәо, изааигәо илирикатә фырхатца иразжы ициымнықәазаргы дуағы разуп, инасып инапы абар, абар иаиркырц дшағыз имптыңышшаны иңазаргы, ҳарамрак илам, дылзыразуп, дшиятакыц дитахуп азоуп изихәо:

Бызцом уа алабжыш камтәакәа,
Избагәышшоит, уаҳа ақғы...
Рыңқа, ибоуааит насып шкәакәа,
Бара ибыңцоит са сразжы...

Излаабо ала ларгы дылтахын, пыткыны еиңнүкәахъан, аха икалас уи ауп дламхалылхит «аяаөдьыр, атәы-апха». Гәыбғанкыны узлытом, апстазаара иамоуп ахатә закәнкәа. Убри азоуп ағымта хәың апхъағ

изинирыуа. Даеакгы, афымта ахатабзиара ҳаразкуа илыпшааху ажэала иахьеиәартئү анаоссангы, уи аконкреттә тема шыатас иахъазыкоу ауп, даеакала иухәозар, иңстазааратәу фактуп. Ус шакөү ахәорит афымта «Уаха бара хатса бцоит» иатагыло аинициал «М.К.»

Апоет қәыпш аңстазаараф иалибаауа ифирхатцәа рлахъынцақәа еснагы дрызәлымхауп, ихата иеипш, аразкы бзия роурц итахуп, избанзар, уи ижәлар рыйниара, хыпхъазарала рыйзхара ишадхәалоу идыруеит. Абзиабара зегь рапхъязагы ахыкәкы хадақәа иара ируакуп. Мшәан уи акәзами иаанаго В.Г. Белински ари ифилософиятә хышыңцарагы: «Как бы ни идентифицировали любовь, но как же не видеть, что природа одарила людей этим прекрасным чувством сколько для них счастья, столько для размножения и поддержания рода человеческого».

Сыззааниуа, Платон Бебия иажәенираала «Изхарада?» ақынгыны афада иаагуу азтцаара – «размножения и поддержания рода человеческого» – ҳәа аурис критик ду В.Г. Белински зызбаха имоу амотивкәа, ахшыңтаккәа архыаф ибоит, ацәаҳәақәа рыйжъараф акәзаргы. Апоет зсахъа тихуа апхәзызба лыпшра, лсахъа, лгәтаа зхәаз еиңш акгылы газам, аха дышлапшуаз (автор исахъаркны ишихәоу еиңш Нарцъхью дышиштыз) ләпара дахыпепит, ахәажәцәа лхалеит, дынхонит.

Алаңшра мыжда абар дахъылнагаз:

Бқәыпшын, ҳахыыкам бымпшуази,
Быда дыйкас бымпхъазеит.
Бхы бағамхеи, бымлапшуази,
Убаскан бынасыңгы цеит.

Ажәенираала еиқәзызхәало ацәаҳәақәа, «бгәынкъгәышъозар инытрак пшьала, изхарада, шытас ихьшәахеит?!» ҳәарас иатахузей, авторгыны, апхъяғыны лара апхәзызба лхатас леипш, агәалақара изто акы акәым, аха узвымсуа итабыргхатоу фактуп.

Платон Бебия заатәи ипоезиағыы абзиабара дахъазышәаҳәо, уи иаимоу апсымчхара исахъарку, настыры ацәанырра таулала иахъааирпшша инаваргыланы, иухәар ауазар, ипроблеманы инаваиргылоит, мамзаргыны иаңыны иңәыригоит абзиабарен ағиарен рхы-ртыхәа шеиларсуз, иаку акы акәнны ишихәоу. Убри ақнитә арпзызба иоума, апхәзызба лоума досу абзиабара зтааз анасып далалароуп, алаңшцәара, даеакала иухәозар, зегъы уара уреиңгүшәа абара, ахәапшра хархага шалам. Атаацәараптә пстазаара, атаацәараптә насып, ауп ажәларгы ахынтықаррагы хытцхыртас ирымоу ҳәа акырынтә изгәэртхеит атарауаяа.

Абри азтцаара аганахъалагы ҳзыхъәажәо ажәенираала апрактикатә атакгы амоуп, ҳәар ирабжънаго ыңкоуп. Ус anakәха, ари алирикатә жәенираала қаймат адемографиатә зтцаарақәа ирхъысует, иарцыхъу-еит иамоу ауаажәлларатә тқакала ухағы иааганы уахәапшузар, иаугозар.

Уа мшыбзия, сара сықәла,
Сеихабы, сеитбы!
Иахъоуп са сышәкәы амәа ианықәла,
Ишәсыркуеит снапы!

Абас апоет өа длах-ғыихъза, еибадыргак аҳасабала, архъағ инапы ааим-хны инаиркуеит уи рапхъатәи ишәкәы, агәрагыы наирганы нақ-нақ еиғыу шилиршо ала.

Платон Бебия иқәыпшу поетуп, ашкол қәардәкәа данырхатәаз аахыс ажәенираалақәа рыйфа иәадцаланы дағуп, аха уи акыыпхь ағы дцәыртца даналага аакыыскәа ауп. Ақыр пхарра ақыр цәалашәара бзия инағоти апо-ет ағсабара. Итемақәа еиҳаррак цәыртцеит ағсабареи адғыли ирылтңы. Абзиабареи аиғызареи ракәыз, ауаажәлларатә мотивқәа ракәыз – зегы ааирпшуюеит уи ағсабара иалартәаны.

Имачымкәа уи иажәенираалақәа, еиҳарразак «Ацәқәырәқәа» рцикл ақынтаи архъағ ирнибаалоит ағсабаратә сахъақәа рула апоет ишилшо акырзәзкүа ацәалашәарақәеи ахәыцрақәеи раарпшра.

«Жәа шықәса сыртагылоуп» ахъзуп уи иажәенираалақәа руак. Жәа шықәса иртагылоу, ағстазаара ғың насыпта згәи артәыз, зылшара азнархаз арпыс имч зегы азикуеит иуаажәллар рыматқ аура.

Жәа шықәса сыртагылоуп,
Сылшара азхәуеит.
Аамта хъөжекъ сагәылагылоуп,
Са сгәи тыпраауеит.

Аңсуа поезиағы дығақзам поеткгы Аңснытәи ашъхақәа руыпшзареи руыпшзареи бениарақәеи зажәенираала азызымкыц. Ари атема иази-кит иажәенираалақәа акры. Урт иреиуоуп «Ашъхақәа» ҳәа хазы циклны иупхъаңзартә еиғш иңкоу ажәенираалақәа: «Ашъхақәа рыйкны», «Ашъхара ақазшы», «Ерцахә», «Амған». Арт аңсуа шыхақәа рсаҳъа бзианы, улаңш иташәо итыхуп, иагырыншуюеит Платон Бебия имоу ақазара, иара убас ибышшәа ахатабзиаргы.

Иара убас изамананы асахъа тихуеит ашъха рофаш:

Цъара ижәйло, цъара еивасуа,
Цъара иахътаео адаул иасуа,
Абжъыры ыцәгъя, агыгцәа ргыло,
Наң иштәыхны иршәуа иапгыло,
Миши-цәгъала җәгәала игәрымуа,
Ицоит ацыпхъяа цымцимуа...

П.Бебия иажәенинраалақәа «Ашықәсқәа», «Аапыни сареи», «Тәарчалтәи ашъхақәа», «Сгәры» үхәа егъыртгы үанрыпхьо уреигәрғьоит, избан акәар, урт иргәйлоу алирикатә фырхатца дыцкьюуп, деизадоуп, аkeletalашра ихафы икәйхәхәо дыкоуп, апстазаара бзия ибаны дгәырғыатәа далоуп. Амала дәенитцәоуп, знызынлагы деикәышшыуп. Имәхаки илшареи итегъгы еиҳазар акәын. Үс анакәха,apoет өа фынцкалагы ипшэу алирикатә фырхатца ицәыргара, насьы иааирпшыроуп уи иуаажәлларратә өазшыақәа, цъара ганкгы ашәшьира итамырхакәа.

Ажәенинраала «Снапқәа» apoет икәфиаз акоуп. Ари хшыфцакыла итәгәоуп, сахъаркыралагы ишъахәуп. Араңа apoет иааирпшует ауафы инапқәа рымч, урт идырғио аус дүкәа.

Аизгафы абзиабаратә жәенинраалақәагы ыкоуп. Альбомтә жәенинраалақәоуп урт, аха ауафы дрыпхьоит игәи иахәаны, избанзар урт лахәыхуп, агәапхара рыткоуп. Амала, еиҳарак иажәенинраалақәа рѣни ашәа азиҳәоит имарианы ауафы илаңш иташәо апшзара, ауафы иемоциақәеи, игәеибафарақәеи, ихәицрақәеи ааныжыны.

Асатиратә жәенинраалақәа «Аколнхара акассир», «Кабафдан», «Агра баапс», «Баша цәажәа», «Ианбанҗа?» – рѣи иаарпшуп зымгәада хәыцыртә змам амалакрыфацәеи, тақы змам ауаа гәафа барбарцәеи:

Баша ныкәа, баша үәажәа,
Зәфәрәа рлымхәа згахъоу,
Аусурафы – аңсы хышәашәа,
Абри ифыза дылжәбахъоу? – җәа дырхычкоит apoет абафдан аашъацәа.

П. Бебия ипоезиафы иалукаартә икоуп ажәамаана къафқәа. Урт еиғартәуп өазарыла, рыхшыфцак бзиоуп, иагыркәышгоуп, избанзар, еиҳарак злыху ажәлар рхәамтақәеи раЖәапкәақәеи роуп аетәа ссақәагы ажәфан шдирпшзо еипш, ашәкәы тақыла идырпшзоит. Урт иреиуоуп:

Ашъхың мтәазакәа аус уны,
Ауаа рзы ацха қанаңтоит.
Аха иургәаар – иңханы
Ашхам улатдан икоит.

«Сөйизцәа хәыңқәа шәзы» ахъзуп ашәкәи ақешақәа руакы, иатцаңакуеит апхъағщәа хәыңқәа рзы апоет ииғыз ажәенираалақәа: «Хамзырх», «Аңсаа гәрыртвоит, еилаҭыруеит», «Тагалан», «Азынра аауеит», «Апрель шыыжымтан». Арт къағуп, иласуп, рыйхъара мариоуп, апсабара исахъар-кны иаарпшы апхъағщәа хәыңқәа иддирбонит.

Абарт ахәыңқәа ирызку ажәенираалақәа ирылоуп «Ахәычы қазшы» ҳәа жәеинираалак. «Ахәычы қазшы ұшынатәтыңкөуп, ааи!» – ҳәа дналагоит апоет. Изакәзызи иңбоушыратәеипш қазшыас имоу ахәчы!» – ҳәа зтаарала дыхтеиккызаап! Иабатху абри үказшыоуп ҳәа ахәычы иоухәар, хәартасгы илоуи?

П. Бебия поет қәыпшуп, аха ихәоу наزوуп, еиқекауп, иажәа, исахъақәа пшзоуп, ахшығо рытоуп, амала имачым игхақәагы. Убарт рыйкытә ияха ихадароуп ҳәа иазгәататәуп апоет итематика. Иззатәузен, ара апоет ихы дақәитым, дхыныпшуп. Насгыы ишәкәи ағы уажәраанза акырынтә егырт апоетцәа рышәкәкәа рәғы апхъағ дзыпхъахьоуп ажәенираалақәа ирзааигәоу раңаоуп.

Дара ажәенираалақәа рыхъзқәатцәкәа иудырбонит ас шакәу. Еиғарпшып абри ашәкәи зыхъз амоу ажәенираала «Аңқәырдақәеи» А. Җыонуа иажәенираала «Арфаши» (уйғын хъзыс ишәкәи иамоуп). Арт ағжәеинираалак тәкыла еиңшуп, иаадырпшуагы ирхәогы акоуп: арфашгы аңқәырдақәагы ңон абаҳәкәеи ацаққәеи шпыла иргәйдланы, рыйеринкөю, хәартарал ҳәа рыламкәа. Аха асовет уаа рнапағы иааргойт урт. Уажәи ғнатала зегыы ырлашо, рғәи қатдо, рус уа ақытақәа ирылоуп:

Мраңас уа уахынла иғылоуп,
Аңыпхъқәа каңчо!..
Ахъурзы аршует иаразнак,
Зынза ләфак мышытзо.

Уиала илуантойт Мзиа,
Аматәа мәкшашъзо.
Уиала ажә рхъоит ибзиан,
Икәлом ахш азо...

(А. Җыонуа, «Арфаш»)

Ипрырны илагоит ҳазлагара,
Хара иҳагым алашара...
Ишаҳтаху ажәкәа ҳхъзор,
Иҳаршуазар ахъурзы...

(П. Бебия, «Ацәкәырпақәа»).

Шықәсүк ала аپхъа итүңцыз А. Җыонуа иажәенираала «Арғаш» арс-қак тақыла иеипшны даға жәенираалак афра феидас иалазиз. Иара убас тақыла иеизааигәоуп ажәенираала «Саҳәшыя бахъи» А. Лашәрия иғымта «Саҳәшыя лахъи». Ара апоет аргама иаҳәатәуп абағатәра иаша шыштырақәымло, азәгызы ишихъымпшуа, уи ахъцәыртуа ғың, уажәраанза уағы иғәеимтәц, зыζбахә имхәац атемақәа раарпшрағы шакәу.

Итцаулаза икоу ахшығағ, ипшзоу, иғацуо ацәалашәарақәа злааир-пшыша, еилыххаза икоу, зеилкаара мариоу ажәакәа изымпшааит апоет ажәенираала «Архыз» ағы. Ари ипсадоу ажәенираалоуп, убри ақнитә аизгағы атып амоур акәын.

Хапхъоит ари ашәкәағы даға жәенираала псықегъы, уи иахъзуп «Аудиториа 16». Ара астуденттәа ғымтәк еилдыргойт еиғыхо, еимакуа, настыры убри ақара еидшылоит атх ашараҳы ишнеихъяз рызгәамтейт. «Еиғыхоз – ихәоит апоет, – аиаша аапшует!» Аха изыршатәуи, ҳәа дтаауеит ари ажәенираала апхъағ.

Ажәенираалақәа «Аинститут», «Абрақа» логикала убри ақара еизааигәоуп зыштыбыжъ хаззалоу ажәа раңақәа аалхызар, жәенираалак акәын ирылтцуа.

Иара убас хыхъ зыζбахә ҳхәаз ажәенираала «Ацәкәырпақәа» ахъз аахыхны ажәенираала «Арғаш» иалазғазар, жәенираалак акәын ирылтцуа.
П. Бебия иажәенираалақәа руак ағы ихәоит:

Из сажәенираала халан,
Ажәлар ирылсуа ициларц,
Са санықамгы иқаларц,
Уи ала сыйкан сырбаларц!

Абас итахуп, апоет өа иқаларц инапылақаттаран бақаны ирғиамтакәа. Ус анақәха, иазгәататәуп апоет ирғиаратә усура иаҳа ишырғәтәу, еилфағаза абағатәра имоуп, аусура абзиабареи, илшареи рзикроуп апхъағ инырыртә еипш икоу асаҳъақәа рапттара, адәахътәи апшұзареи, абжы ханақәа рхәареи акәымкәа. Апоет, иара ихәан еипш, иажәенираалақәа иара итахызар излеиғартәу асаҳъақәа ишъақәдирғәтәозароуп аиде-иа, иаадырпшузароуп ауағы иттару ицәалашәарақәеи ақазшықәеи,

апхъаф иғыи инаргароуп апоет идеалқәа, уи дпоетны джаларц иғәазырхаз иғәтакқәа, үзара изақараазаалак шытрақәлареи хыпшреи қамтакәа. Насгы апоет тематикала иеиртбаароуп, имилат ҳәаагы дынтыцроуп.

Истаххеит изгәастарц апоет өа ирәниаратә қазшыңақәа, информа истиль насгы ихы ишаирхәо асахъаркыратә матәахәкәа егырт ҳпоетцәа ғараңаа днарғыпшны, аха урт убри ақара еипшхеит азәи-азәи еилазмырфашьо акы апшараа уадафны.

Амузыка ақны еипш апоезиағыы рапхъаза итуркъо абжы цқазароуп, мамзар ишнеиуа ихәанчахар қалоит. Ҳәыи иаанагоит П. Бебия аринахыстәи ирәниаратә усурақәеи ипшараракәеи ирхылтып ҳәа хәанчара злам апоет ибжыы цқыа.

Вианор Зантария

(Агазет «Аңсны қапшы», октябр 24, 1959)

* * *

Ишаабо еипш, Вианор Зантария ицағы, апоет өа Платон Бебия изикыз астатия гәыкала ифуп, насгы пхъақа уи ирәниарағы ихәаша акымкәа-иофамкәа акритикатә згәтақәа қайтоит. Астатия автор апоет өа игхапхакәа дрывымсит, иаҳхәап, аштырақәлареи ахыпшреи, атема ссареи реипш иқаз инапы рықәкны иирбоит ағырпштәкәа рыла аринахыстәи ирәниаратә усурағы хшығозыштыра азиурц, иғәникиларц. Ас ажәа иаша ахәара апоет өа иақара изтахыда. Вианор Зантария зымтәкәа дрыхцәажәоз апоет өа ибағхатәра агәра игон, хара ишцоз ибон. Убри ақнитә ауп уи ипоезиатә рәниамтәкәа дрыцклапшны дзрыхцәажәаз, изеилиргаз.

Акритик ицағы, аштыах Аңсны антытгы поетны еицирдыруа иқалаз Платон Бебия ирәниамтәкәа дышрызғелымхаз, рыхә ҳаракны ишишъоз ҳара иаабоит Платон Бебия ипоезиатә рәниамтәкәа х-томкны икоу изкыз астатия «Арғиарамфа – ашықацамғоуп» захъзу ақны. Уи кыпхүуп агазет «Аңсны» (№5, абрата 22, 2000) адақъақәа рөи.

Зышәагаа мачу агазет статиағы Вианор Зантария ҳпоет Платон Бебия ипоезиатә рәниамтәкәа ирыцоу рдоухатә псымчара апхъаф ғафхъа инырыртә, ирәниаратә мәа еизыркәкәаны ихағы иааигартә еипш ақацара илшент. Избанзар, зымехак ҭбаау апоет ирәниаратә бла тарыла анпшылара, цәанырра таулала ихы-игәағы аагара, позиатә ҳағсаҳъаны рыпсы ахътоу рғылаңшра, асахъаркыратә мазара ғнүцқала адқылара, иамоу аҳаракырақәа ралкаара, үзарақ-ғыцъара иуыло, «атыпушәшәырақәагы» рхамыштрана үхәа убарт иреипшқәо акритикатә хшығозцаракәа астатия автор қазарыла илшент аарпшра.

Ағада зыζбахә схәаз астатиа «Арғиарамә – ашъахацамфоуп» акыпхъ анаба ашътахъ раңәак мтцикәа, Вианор Зантариеи сарен ҳайқәшәеит Ақәа иңкәын Борис ифны. Акраамтагы ҳаицәажәон, иара изкны акы зөйрәц шыстахызгы иғәы инықәысшыит¹, аха усқан уи азтаара ҳаламцәажәеит, дағезны ашқа иахаагеит. Иахъа еиңш слымча итағуеит дрызхәыңы иихәоз иажәақәа: «Аңсуа сахъаркыратә литература ҳмилат адоухатә мазарақәа иреиҳақәо ируакуп. Уи ҳара ұқыны маңара акәзәм аллитература змоу амилатқәа зегъы рәғы ус аүп ишықоу аханатә аахысгы. Сара ҳапсуа шәкәысфәцәа (Дырмит Гәлиеи Самсон Җанбей инадыркны) санрызхәыцлак, аиаша ами уағы иихәаша, амилат гәадура исызңәрыцца анағсанғы, схағы иаразнак иааниуеит ирылдыршашоу зақа амөхак ҭбаау, настыры иғуоушаша еилашәа-еилитцуаз аамта акыр уадафрақәа иштагылазгы (еихарак ақыртуа нацистцәа имфапыргоз ҳмилат ҳаेरа арғашшара иақыз аполитика хәымгә ахра анауаз аамтазы), идирғион, идирбеион рдоухатә пәтазаара атәү зәоз, измырзуа асахъаркыратә ғымтақәа. Иахъагы убри ипшью аус иағуп. Иаххаагаз аибашьра аахыс ишырхәо еиңш, капеи кылтқәак рмоуа арғиаратә усуроуп пәтазаарас ирымоу. Ари а факт иаҳәо раңәоуп. Җабыргуп, аамтеникәшара, Асовет мчы ахыбара, адоухатә культура айлышшара амилатқәа зегъы рықын еиңш, аңсуа жәларгы зегъы рыла ғәгәала ирныңшил, еихарак адоухатә культура, асферақәа зегъы рәғы. Аха сара агәра згоит, урт зегъы шаамталатәкәоу, аеенбанамтар аузом. Ажәлар рдоуха ғәгәоуп, ҳара ипшуюеит. Иугәлананршәоит ажәйтәзатәи Римтәи афилософ Цицерон иажәақәа: «Дом, в котором нет книг, подобен телу, лишенному души» – ҳәа.

Сара арақа ҳахьеидтәало, ҳахьеицәажәо угәы иаҳәарц (аяғы иғәы иаҳәо, иғәалақара шытызхуа ахәара, ақатцара акыр шаңанкуагы) исхәом, аха ҹыдала сшәызгәдуеит Тамшь атара зсыртцоз стағацәа Платон Бебиа, Борис Гәыргәлия, Рушни ҆ыопуа, Терент Чания, Руслан Қапба, ҆ызықәа Коғония, Иван Сағба ҳажәлар ркультуратә-царапалашаратә пәтазаарағы шәхы активла иаҳалашәырхәуа уи сара сарғәрығоит, митәйик сышәмыхәозаргы, ҳашкол ағы атара шәтцион, стағацәа шәакәын. Артсағы иаазамта даныбзиахалак еиқау ғәырғареи ҳамтеи ықаҙам.

Сыззааниа апоет Платон Бебиа ипоезиатә томқәа роуп. Саргы среингәйръяны статиакгы зөйт. Аха уи мачуп. Х-томк поэзиала итәу – аңсуа литературазы мал дууп. Ари а факт иаҳәоит: акы, хлитература – иага ауадафрақәа ахнагазаргы, аизҳа-зығъара амәа иануп. Әбагы: апоет Платон Бебиа ибағхатәра анарха амөхак ҭбаамызтгы мамзар, ас зхашәара-

¹Уаҳәаңш: Руслан Қапба. Вианор Зантария, Ақәа, 2002.

ташәара ы́коу ашәкәкәа поезиатә рәниамтала изгәылыштарааумызт Платон Бебиа. Абри ҳлитература лымкаала ҳпоезия атоурых ағы икультуратә хтысуп итабыргхатаны. Уи, ҳәарада, агазет статия иалагданы итомқәа рхатбизиареи ирыткаркуеи узаарпшуам, исахъаркшәа иүхәозар, ахы сыйцәеит ажароуп иаанаго. Амала агәра згоит инартбааны иахцәажәаша, итызтааша шцәыртца ажара. Сара сыйстатия, еитасхәоит, гәирғаафхәашак иафызоуп абри ипшью аус ағы, еиҳа ииашаны иүхәозар, ҳакритикеи ҳлитератураатцаареи рәғы.

Дцәажәөн агәалажара бзия апафос иманы. Сара ҳанеиңыртցы акраамта сыйбла ихғылан ихымтца бзия избоз здоухатә культура зыңсаз здыруаз, уи амат зуа ауаагы, ҳатырла рыхцәажәара, рзыргара зылшоз сыртцағду акритик Вианор Смел-ипа Зантариа ихағесахъя лаша¹. Абрақа изгәастоит акритик Вианор Зантариа дзыихцәажәо ашәкәы «Ацәкәыртқақәа» ирну ажәенираалақәак (афада рызбахә ҳәоуп) рәғы иқаидо акритика қәымшашацшы амазам, инагзатцәкъаны акәымзаргы рұтырак, еиҳарек ажәенираалақәа реигәыцхәра атәи ахьиҳәо, ус аушәақә акәымкәа ағырпштәкәа аагая, ихшығозцара ыртабыргуа. Урт акритикатә згәатақәа авторгры дышрықәашацату дыртабыргуеит Ажәа 2010 шықәасзы итыңыз апоет ифыимтакәа актәи атом иагәылалаз ажәенираалақәа ирыхтынхъааз арееирақәеи, нас зынза иагәыламтқақәа аганахъ иаанхази.

Ари аздаара уаҳа уажәазы сазаатғылом, уи хымпада сазыхынхәуеит апоет ипоезиатә рәниамтакәа рытцаара анхсыркәшо атыхәахьшәа. Мәкъана заатәи ипоезиазы итегъы ы́коуп ахәатәи уажәи уи ҳазыхынхәып апхъағ гәыраз.

Платон Бебиа рапхъатәи ипоезиатә шәкәы «Ацәкәыртқақәа» иахцәажәаз Вианор Зантариа ишазгәеніз еипш, апоет заатәи илирикағты ҳаптазаара еснағы иацу ҳагхақәа, ҳапсырақәа, ашыциларақәа баапсқәа ғапызғеуа ажәенираала қайматқәа – асатиреи аиумори зныпшұа, – настыры изықәку ацәкъара иақәшәауа мачымғы и́коуп, итегъы уазааигәаны иүхәозар, ирғиаратә тематикака аеаланарсит нақ-нақ еиҳарек ҳаптазаара иапышыкласуа анегативтә цәйртқақәа ирғағыланы ағарадақәа ажәацьбарла иқәпартә еипш.

Убас и́коу жәенираалақәоуп: «Абағдан», «Апшалапсы», «Амц шыап къағ», «Ачабаба», «Хара ҳамаңақәа», «Баша цәажәа», «Хәи иараби, иараби!», «Агәынамзә».

Асовет аамтазы асовет литературағ зөлымхара азун ауаажелларратә пәтказаарағы раңақ хахәара зламыз, уимоу, ипшрхагаз, анырра баапсы қаздоз аелементқәа злаз ахатарақәа ғапызғеуаз, рбығражәрақәа арахъ

¹Уаҳа: Руслан Қапба. Вианор Зантариа, Ажәа 2002.

ицәрызгоз ахағсахъақә раттара. Уи иагниашан, иатахыз акы акәйн ауажәлларратә пәтазаара мәрапатарц азыхәан.

Хәарас иатахузеи абри азеипш тенденциа ҳсовет литературағы атып змаз,apoет-әа ибағхатәра (инагзаны ишымшәыцызгы)абла ҭары ҳапстазаарағи іқаз, иныз, иңоз, иғиоз, изыдғылатәыз, изғагылатәыз, настыры урт рахътә еиҳа иалкаатәыз гәнаатеит. Ус шакәу уажәы еиҳагы иахъатәи апхъаф ибартоуп урт еиҳыршәшө дрыпхъо иғаашихар.

Сыззааниу, хыыхы еиқәысыпхъајаз ажәенираалақәа рәғы иубоит еиуепшым ақашшы баапсқәа змоу, хәартара злам, аха арахъ акы ҳагуп ҳәа зхы змыпхъајо (урт рөғызәа ауаа еснагы ишәртөуп, уимоу, азежәтәи ашәышықәсәзтәи аклассикцәа «ауаа мыңхәқәа» ҳәа изғыз акырцьара иахъугәладыршәоугы ықоуп), узмырцәажәо апстазаара ахатә иатәеырбо роуп.

Платон Бебия заатәи ипоезиағы, еиңасхәоит, асатиратә, аиумортә (зны-зынлагы аирония рыңы) цәафа րыман иғапиенеит, мамзаргы дрықызыбонит абағданцәа, аашыағүәа (иахъысыз ағежәтәи ашәышықәса 30-тәи ашықәсқәа раан ҳпоетцәа гәлымтәахқәа Леонти Лабахәуа, Қыазым Агәмаа, Леуарса Кәыңниа рсатиратә клам ҭары зқәыркыз!), абағданцәа, аашыағүәа, амалакрыфацәа, ашәшүира уаа, ацәалапсқәа, амцхәағүәа, ауаа псымтәқәа, ауаа барбарқәа, зажәа ада зус ықам, ауағыҳарам, азәы ибзырзы ахәара злымшо, еснагы апстазаара гәкаһарыла иахъәапшуа, атартышагағүәа ухәа убас итегъы.

Апоет ға иңүшшаша иреиуоуп ағада зызбахә схәа ацәафа баапсқәа – ашыңыларақәа змоу, иалақоу ауаа досу дара-дара злеиңшым рхатә қазшша ҹыдақәа убла ихзыргыло, настыры хуажәлларратә пәтазаарағы ишымыцхәу узырбо «аҳтарақәа» րығунұтқала рхәғсахъақәа тиҳуеит апоезиатә-цәахаа (итоуру шракәымгы) рәқәынцаны. Абар ажәенираала «Абағдан» ақнытә ағырпштәқәа: «Уа ақатқәыр ахъбыдыбхәало, зны амақа пәтәалап. Гәәкырыла ачеибгү еидыбгало, тығорны иқапсалап». Автор зызбахә имоу ачаихъыхы абағдан лакәгәышоуп. Ағымта «Ацәалапсы» ақны ақәзаргыы аа дзеиңшроу:

Акгыы икымкәа дгагалеиуа,
Уа дәархасуа ахәхәа,
Агәашә дынтытт иғәы азымнеиуа
Ицрахәоушәа ауахәа.

Ацәалапсы зақа дшылахау автор исахъаркны атыхәтәантәи ицәахәа «ицрахәоушәа ауахәа» иайрхәеит ичигәзә инхартә еиңш. Ажәенираала «Амц шыап къағ» ақынгыы даабоит атыпхъа пшза замана – лыңыымшықәа

кахәхәа, лыблақәа тыпхо, ачамгәрыағ ашәахәарагы лдыруеит, аха изхәартөузеи, зегъөйрбагоуп, еижъагоуп аусурағ лыбға птәоуп, даашьафуп, насты даеа өазшы баапсыкгы лымоуп – дымцхәафуп. Уи усгы ашылы къағуп, ирласны иукәпымөир ауам. Убри ауп «зыңбымшықәа кахәхәа иказ, зыблақәа тыпхоз апоет «ифырпхәызба» илыхызы.

Афымта «Ачабаба» ақны абар автор зсахья тихуа ачаңғы дзеиңшроу, дышхәыцуа: «Азы асыржәуазар ачабаба, Амақәйт ақьоит азоуп, баба!» ҳәа дышбақыуз аа изықалаз:

Аха ажәлар рыйчара анмачха,
Үсқан акәзаап иаамта анкылағча.
Рапхъа илырхырц иара азы,
Дыкны дыргазаап жәацы!..

Ажәеинраала «Ианбанза?» ағы апоет иңыриғаз «ифырхатцагъ» (урт усқан акәым иара иахъагы иауахъымдахуа?!) хыых ҳзыхцәажәо аперсонажқәа дырхатарнак иашоуп, аха имоуп дызлареиңшым өазшакгы: «ибла еиңых иғәи ачча ҭалом, ажәған ахъ дыңшүеит». Апоет өа ус еиңш икоу ауа итахым, избанзар, ҳаптазаарағы имыңхәуп, хахарак ылан ибом:

Икны идәйкәу зыбғазара,
Иусдоу кыр дапсоу?
Данбанзацои абас маңара,
Ма дыжтәу дшыбзou?!

Иашоуп, апоет мачк ихцәажәаны («Ма дыжтәу дшыбзou?!») ихәазаргы, иқаитцо алкаа иашоуп.

Афымта «Агәйнамжарағ» иаабо аперсонаж, ҳәарада, автор итоурам ифырхатцәа дырзааигәоуп «шытрала», рдунеихәаңшышы даңыыхарам, еиқәғыртует. Амала, имоуп урти иареи еиқәйізтхо, излеиңшым аңаға баапсы, уи еиңагы еиңәоуп – уи адунеи, дүззә амаа иуркыргы иғәи наզом, зегъы атәи рхышүеит, насты уамашәа иубаша, иара ида уаҳа азәгы ңысихам. Убри ақынты ауп апоет изизихәа наңақәқыла дзахирбо!

Уи дуағы насыпдоуп,
Дшықоу шәизыңшы!
Ишәйрдир дыштыпдоу,
Иахъа ҳара ҳөй!

Апоет арт аңаахәақәа иғит иаххысыз ашәышықәа 60-тәи ашықәсқәа раан, даеакала иухәозар, Асовет Еидгыла иаркы-ирцә ҳәа ианықаз

аамтазы. Аиаша ами уафы иихәаша, усқан арт рөзызцә ауаа гәрымысөцә, «башоуп ҳара ҳтәй» ҳәа адәы икәйиз ауаажәларратә пәтәзаарағы атың рымамызды, ирғагылан икәпөн ахәынтыккара азакәан. Уи акәын арт ауаа өаптызғыл ағымтақәа зңырытцуа: апоэзиағты, апрозағты, иара убас егъыртгыл алитературатә жанрқәа рөгбы.

Уамашәа иубартә икоуп ажәенираала «Агәынамзә» анаңдаз аамта кыр шықәсала ҳшацәыхарахаҳьюугы, автор итыхыз, дызқәызбаз аперсонаж иғызызцәа иахъагы имағымкәа иахъылоит, иахъагы рхы дырдыртәуп. Абри аганахь ала уахәапшузаргы ағымта мажәзент, иахъагы икәпартә амчи азини амоуп.

Ауафы ихъааигартә икоуп аамтаңыпхъаза, даеакала иүхәозар, ауаажәларратә шъақәғылашъақәа зегбы (...ахратәра анықаз акапиталистцәа раан, акоммунистцәа рхаан, иахъа адемократцәа амчра анрымоу) рөбы ауаа қаршеникәа, ауаа хәымгақәа ҳаптазаара иахъамымтәо, ибылдахәыбалдачо иахъалоу. Араға хәшәыс икоуп: акы, ахәынтыккара азакәан ала ғәгәала рахъырхәра, обагы ажәа сахъарк ала рәғәптера, рықәызбара, рхы дырдырра. Абарт ағқатеториак роуп еитапатаз, ихәашызы ауаажәларра зрыцкъо. Машәиршақә ақәзәм апоет өә ағада зызбахә ҳәоу ауаа қаршеникәа, ауаа қырлышикәа – зхи-зыпсы рзы мацараз адәы икәү инацәа нарықәкны иҳарбо изифуа иажәенираала «Хара ҳамцазакәа» аћны абас иаахтны:

Үрт рзыхәа ҳмеимдазакәа,
Игылазар ҳагәта.
Избан, ҳара ҳамцазакәа,
Изақәхмыйшәо рыхәта?

Ааи, диашоуп апоет-әа. Үрт ирыхәтоу иақәиршәалатәуп есымша. Из-банзар, ҳагхақәеи, ҳапсүерақәеи, ҳапсымтәреи зегбы шәагаси, загаси, хәшәыси ирымоу азакәан аамыштых ажәа сахъаркырак амч иканато аныппа ауп.

Апоетцәа зегбы реипш Платон Бебиагы, ҳәаарас иатахузеи, инапы итцытуа, апсы рхатданы еиқәиршәо иажәенираалақәа антыра рымазарц, апхъаф иғәағы инеирц, данықамгы (пшзала иқалаша!) дара ықазарц, ҳдоухатә культура иамазаран иалазарц итәхуп. Атакпхықәра зцу ари азтәаара уи ағораданалага нахысгы гәйтхас иман, иахъагы дызмыртынчұа рөниаратә хъаауп. Еилкаауп ажәенираала аптара дарбан поетзаалак изгыны ишымариам, ишыуадағу. Чмазарак еиңш ишихтынхъаауа. Ари апроцесс – ажәенираала аира зақа иуадағу апоетцәа қаза дукәагы иазгәртажын. Уи адунеи анабалак аштыхъагы апоет иғәы ҭынчны дызтәазом, еиҳагы

ағәйтқа иоуеит – амшқәен атыхқәен зқәитқо ифымта алахынцагы дазымхәыцырқ ауам. Ус икоуп арғиағы жәынгы-ғанғы ипсихологиатә тәгілазааша. Уи ағсабара инағаз пәтазаарат лахынцоуп.

Платон Бебия заатәни илирикағы апоезия иғән иштых, дшамыртә, дшамыргыло, дшарғағеңиуа ҳара иаабоит «Сара сымға» захъзу ажәенираалағы. Цабыргуп, араға итегь ыкоуп апоет иғән итых, иккәза ибоит дызынхыу амғагы, дахынзааихуугы шмачым, нағсы автобиографиатә елементқәагь шихамырштуа. Аха урт зегъы ипөзия алаңшқәа рхызар итахуп. «Уаҳа еғысымам са мөасы. «Мария уесумтан абаапсы!» ҳә баша иҳәом. Апоет ға имариоу, иаанирслан иқаңоу ажәенираала ағенаңтар итахым, уи агәеибафареи, ақәпареи иалигар итахуп инапы итциңа ағымтә. Усқан ажәенираалагь зыржәхонит, пәтазаарала иртқабыргу апоезия-цәа хaa ахалоит азоуп абас зиғуаты. «Апоезия, уара усгәеисроуп... уара умға ашъхақа инагоуп. Мөас исымоу сарғы убриакоуп» ҳә зиҳәо.

Апоет ибағхатәра ағәра шигогы, дшақәгәығуагы, иажәенираалақәа рлахынцда дшрыхзызаая ҳара иаабоит заатәни илирикағы ашъха рғаш иағырпшны ииғиз даға жәенираалак ағғыбы:

Ашъха рцәажәауа ахъхъа-хъхъаҳәа,
Аңпхь рғыло, иқамтә еихсығы.
Ахәс ссақәа еилыхуа, ипхъахәхәа,
Еихәлаччо илеиуеит азыхъ.

Жәлары ирзығоуп мыңхәы ирнаала,
Ргәатца италоит ирпсаҳәо.
Үқаларц абас, о, сажәенираала,
Абриакоуп сарғызызхәо.

«Дарбан поетзаалак имоуп бзия иибо адғыл-ғаңа, ихәычреи иқәыпшреи знибаало асахъақәа, изгәакью апеизаж, уи иагәылтца аштыбыжъқәа.

«Иудыруазар, сара сызпоету?» азтцаара ықәиргылон Сергей Есенин, атакгы қайтсон. «Сара исымоуп апсадғыыл. Сара уи саныцит, нағсы сшықалалак, иара уаҳ схынхәуеит» Ақәыш ажәа уаҳарц утахызар? Ипшаа апсадғыыл!

Платон Бебия абас изгәакью дғыл-ғаңауп Кәтол дахъиз, ихәычра ахымғапсызыз ақыта апоет ипсы изалымхуа иғән азыбылуеит, ипөзия

ахыңхырта уақа ибоит»¹ ҳәә ифуеит академик Хәыхәйт Бәжәба. Ақритик ихшығозцара иртәбәрыгүеит апоет иқыта гәакъа иадхәалоу, уи аңсабара аса-хъа тәзыхуа, уақатәни аңсазаара аазырпшуа ажәенираала ғырпштәис иаагап Хәыхәйт Бәжәба ишазгәеніз аепш урт ажәенираалақәа («Дәмшү», «Сыш-кол», «Арғаш», «Ашъхақәа рәказшы», «Ашъхамға» «Дәмшүни Қыатуани») рөғы апоет ашәә рзиҳәойт даныхәыцыз аахыс икәша-мықәша иибоз, дыз-лагылаз адунеи пшза: абнақәа, азиасқәа, амхқәа, абаҳчақәа, инахараны дызғаңшуауз ишъхақәа. Урт зегъы еилаланы иреалтәу аңсабара ахағсахъа қартцоит, насгы урт асанхъақәа аңсабара «иақәтыху», иузааигәазтәуа рхатә цәафа рымоуп. Убри апоет иаңбааң аңаафа ҹыда ауп ажәенираала аңхъағ игәәпхартә иғеникүлартә еипш атагылазаашья қаздаз.

Апоет изгәакъоу асанхъақәа абар изеипшроу:

Аңшашәақәа шәты-какаңуп,
Җъа аеафора зазоит.
Шъамхахъ үъара аңасал кажыуп,
Уа арахә ҳәырц еизоит.
Мамзаргы:
О, ахаа-цәа зыхъныхәалоу,
Есымша сгәи утахәхәоуп.
Схәычрагы ашықәсқәа зыдхәалоу
Сзиас, Дәмшү, уа уоуп.
Абар даңа саҳъакъы ажәенираала «Арғаш» аћнытә.

Җъара ижәйло, үъара иавсуа,
Җъара иахътаеңе адаул иасуа,
Абжыы ырцәгъя ағығцәа рғыло,
Наң ишътихны иршәуа иаңғыло,
Мыш-цәгъала ғәгәала иғәрымұа,
Иңоит аңыпхъқәа цымцимұа.
«Ашъхақәа рәказшы» акәзаргы аа ишаарпшу:

Иатахушәа иаразнак,
Ахъта уанаңкырц,
Уа ажәған неимазак,
Илеиуеит акырцх.

¹Х. С. Бәжәба. Платон Бебиа ипоезия аңыдарақәак. Ашәтәтыхъырта «Алашара». Аћәа – 2003, ад. 13.

Уақа апша иуу,
Ирғынту анышә,
Ахра иахъазиғуа,
Иасуеит атрышә.

Апоет дышқәүпшызыгы изгәакъоу апсабара иазикыз иажәенираалақәа рыйпсы тоуп, исахъаркуп, автор еипш апхъағызы изгәакъоуп, иныруеит, ипсадгылы гәакъа апшзареи абеиареи дрызгәдууа джартцоит.

Хылхьгы үзәрак-фыңызрак раڭара сналс-фалсны изаңгастеит, Платон Бебия заатәи илирикағы аконкреттә темақәа, еихарак асиужет змоу, ирыл-ху ажәенираала шыахәкәа рыфра ишиқәмшәалахо, ишицааниа. Абригъ уи ипоезия ачыдарақәа иамоу ируакуп. Аконкреттә жәенираалақәа рәғы апоет илапш тары лассы-лассы иташәо, ихәйчратә шықәсқәа раахыс ихата ибзианы иидыруа, дзыштылуу, иахъеи-уахеи иибо, уимоу, знызынлагыы ихтынхъаауа роуп. Убри азоуп урт асахъаркыратә фымтақәа ицәа-ижкы изаныруа, иаргы мотивқәак, детальқәак ихата изааигәаны из-ибо. Аконкреттә темақәа – абзазарағы икоу, апоетгы апхъағызы рыбла ихгылоу, ирбо ажәенираалақәа рылхра зынзагы имариазам, еипшхацәар ауеит. Уақа иатахуп алапш тары, насты досу дара-дара злеиңшым, ахәаа рыбжъаңдо ачыдарақәа. 50-тәи ашықәсқәа раан – акоммунисттә идеология арежим аныгәгәз, ахра анауаз аамтазы асовет поезиағы «анаходкақәа», даеакала иухәозар, апыхъашшарақәа – ажәенираала ахыркәшарағы аттак бзия атарағы иацхраауз акы акәны икан. Ииашоуп, иахъа хпоезиағы (апсу маңара акәымкәа антыңгы атсанакуеит) урт «анаходкақәа» уиақара ирылатцәам, ртакы псырехеит, избанзар «находкада» ажәенираала бзиақәа рыфра шалшоз аапшит ааскъатәи абиарақәа ирыңкаркуа апоетцәа рфымтақәа рәғы. Аха иага убас акәзаргы, сара сахъахәапшуала, ажәенираала асахъаркреи аиденатә тракы аргәгәареи рәғы, иажәйт, уи адагы апоезиатә рәниамтақәа (ажәенираалақәа) аптара алшоит ҳәа иатәарымбо «анаходкақәа атхызар қалап. Иага умхәан, афымтақәа аинтерес рытданы ижартцоит, даеакала иухәозар, уақа узлақәымгәигүзө аганахъала ахшығозцара хыркәшахоит.

Изхысчәаая Платон Бебия заатәи илирикағы иахъыло аконкреттә тема иалху ажәенираалақәа роуп. Арақа иаабоит 50 шықәса уажәы апхъа ииғиз аконкреттә жәенираалақәа (тоуп, урт аитатыжъирақәа раан ирееиқәаз ыкоуп, аха уртты (детальқәак роуп) иахъагы рәяхәы рхәоит, апоет рыйпсы антеиңцаз еипшу еицамкуа икоуп.

Уажәы хылх исхәаз ахшығозцара артабыргразы иаагап урт ажәенираалақәа рахътә акык-офбак ағырпштәкәа: «Апсу шәақь», «Ажәа абаа апчылақәа», «Алым», «Ашың», «Мышәкъар», «Ала», «Ажә» ухәа итегъы.

Апоет Аңсны атоурых дазғелымхауп, уи иақөйрчахоу, иарбанзаалак аамта цахъазаргы гәадурас имоуп, ипоезия алаңшәа ициршәом, аңсы ахатданы хағсахъаны ицәыригоит зегъы ирбартә еиپш. Убас икоуп афымта «Аңсуа шәақьгы». Уи анкъа аңсуа икүн бүзар хаданы – ипсадгыл алаихъон, уи ала дыбназон, хызырацарапа дцион. Аха аамтеникәшара иахъяны аа икала:

Ашәышықәсақәа ухуган укнахауп ушанаха,
Уда иандәйлымтиаз аамта мцеи.
Ашъаҳәа ухъшыуа удрыцқью, успылом шамаха,
Утоурыхны уазынхеит Аңснытәи музеи.

Аңсуа шәақь, аңсуа итоурых иасимволуп ҳәа ауп апоет иааирпшуа. Ус иагыыкоуп иара.

«Сыжәлар фырхатца уажә бназара иныкәэзом, ашәарах еибарпқо ахрақәа ирғоуп. Аңслахәкәеи, абғаңымақәеи қыафлагы иқазоуп, иқаз, аңсабара рөфычарц ишоуп» ҳәа, ишифуатқәеъа ҳаптазаарап иқазтгызы зақа ибзиаз! Ирыцхарахаз ҳапсабара зөйчо, изырпшзо, изғыдастәуа реичахарағ, реиқәырхарағ иаахарпшуа агәлымышарақәа раңаҳеит. Ҳабна хахъшаауеит, ашәарах ҳреигзом, автоматла ҳреихсиеит, аңсызқәа зтоу ҳзиасқәа ахәшә ртахапсауеит, ажәакала, ҳаекология ҳапырхагоуп. Аха уи апоет ихарагәышшоузеи, ус иқазарц итахуп азоуп изифуа. Ажәенираала «Ақәа абаа пәйихақәағы» конкреттә темоуп излыху, ҳтоурых ду азыблара иалсны иааз иаңыркъо дақъақәоуп. Үрт изхаану раңаоуп: ирдыруеит уи ағапхъа ахакәитреи ахынышымреи рзы ицоз акәпара, мшынгәила изхытцуа аңсымтәкәа, ақәылағағәа, аимтәағағәа. Ус зақа. Үрт зегъы автор иаңы икалашшәа, ухағы иаанхартә рсахъа тиҳуеит. Апоет иғымта злахиркәшо акуплет иаҳәоит зегъы:

Ахымцақәеи аңсақәеи гәышпыла уа инкылан,
Ашәышықәсақәа шәрыйлымси аума чхауа.
Харт ҳымпәда шәыхъчара ҳуалуп ҳандылан,
Шәарт иања х-Аңсадгыл атоурых зыхъчая.

Ас еиپш икоуп апатриоттә жәенираала апоет қәыпш 1956 шықәсазы иапиңдаз усқангы иахъагы аағаратә тәкы амоуп, изызхая ағар рығонуттқа, избанзар, рығсадгыли рыжәлари ртоурых днартсоит, тоурыхтәла иархәициеит.

Ашың иаңкны аңсуа поезиағы имаңымкәа иапткоуп ажәенираала шъахәкәа, убарт иреиңкәоу ируакуп мәхакыла раңаак идум Платон

Бебия иажәенираала «Ашың». Апоет исахъаркны излеиҳәо ала, ашың аңсуга ипстазаарағы асимволтә ҭакы амоуп, иаххәап, ағар заазо ага-ра иара иалхуп, агәбан итартоит уи абғыры, аңсынтыры аңуп азы. Ашың мұатәи ашың хмаңыри ракәзаргыры зақа рхәозеи аңсуга ибзиабарағ. Аңәжәараңғыры ақәпараанғыры ашың иалху алабашья атқаң ҹыда амоуп – аңсуга иарғажәғаны ивагылоуп, аламысғыры иашыноуп.

Апоет ифуейт:

Абұзар ҳәа уара ассир ултцит,
Хаха улеит ихақәлар өңиң.
Ҳадғыл-пшың үааӡарң үахылтцит...
Аңсны-пшың үазшоума ашың?!

Амала зақа ибзиааз ажәенираала «Ашың» ақны ихәазтгыры абри «зыжәла дуу» атла ампыңахалағың Аңсны иақәлоз еимтәаны ишыр-гоз ағба дүкәа иртажыны, ркультуратә-доуҳатә бақақәа ладырпшәларц, иаххәап, Анңаа иан илызку Парижтәи аныхабааш еиңш икоу. Аха уи азы апоет қәыңш гәйбән үзитом, уи заманала асахъа ҭихит, иахирбенит аңсуен ашыци «реизықазаашы» поезиатә хағсахъаны. Уи азхоуп алирикатә жәенираалағы.

Апоет игәы азнархәуейт, илшарақәа ирыңнаттоит, ирғиаратә гәазы-хәарақәа дырғыхойт, идыргәйтәуейт ипсадғыл гәакъя Аңсны ашқа имоу өңиңәара бзантцы изқәым абзиабара цаҳәцахәа. «Унасыпоуп ҳарт ҳзырғәирғо сшыам дғыл, Аңсынтыла!» – ихәоит апоет ипсадғыл пшың дазгәдууа 1956 шықәсазы иисөз иажәенираала «Аңсынтыла» ақны. Ари атема уи пхыақатәи ирғиарамғағы ҹыдала иналукааша атып ааннакылоит, настыңы цәанырра таулалеи патриотизм пафос ҳаракылеи иаңдоу ғымта хырышәигәкәа алаңгальт ҳмилаң сахъаркыратә поезиағы. Урт алада ҹыдала инартбааны (иахыртып ҳаннеилак) ирзаатғылахоит.

Платон Бебия ибағхатәра ианқәыңшыз инаркны иқазшың ҹыдоуп ақыба-зыба згым, аимак-айғак зцу, инартцауланы аңстазаара аазырпшуша, мамзаргыры иргәылаңшуа афилософиятә ҭакы змоу ажәенираалақәа хшығ-зңарақәа ахырзиуа анағсанғыры, иара ус зыңза изааңгәаны икоу, иибо, иныруа абзазарағы иалибаауа аматәарқәа, поезиатә бызшәала обиектс иганы рсахъа ҭихра, излақоу рыла ирпстазааратәни раарпшра. Убрри азо-уп ахъағ мыңхәы изааңгәаны изидкылоу, изинируа хатәык, ибзианы ии-дьируа, ихтынхъаахъоу акы аиңш ипхъаңаны. Убас икоу жәенираалақәоуп: «Алым» (ала иахъзуп), «Мышәқар», «Ала», «Ажә», «Аура» ухәа убас итегегы. Арт ажәенираалақәа ахъағ лымкаала изигәапхо, зғыры мңәажәо аңстәкәа,

аха ауафы изааигәа, зда дхәартам роуп, насгыры ыңғұтазаара аарпшуа угәағы инеиртә, ирыцхашъартә. Ари аздаарағы (арыцхашъарағы) архыаф акырзға ицхрааует автор ихаты зсахъа тихуаз аңстәкәа дшырзықаз, иши-дүрүз. «Алым» акәзар, ала аамта бааңсы иқаз аибашъра ду азхымгеит, имлаго иқазар атқыс ихәан апшәма идишьит. Ари ала атрагедия ажәлар ирхыргаз, изтагылаз агәақра, амамзаара, амлакра аанарпшуеит. Згәағы имнеиуада абаңт ацәаҳәақәа:

«Абаақәа сшәымшының цәгъарыла
Сымч-сылша капсаңаз үшья,
Сгәрымачгахазарғы зегърыла,
Сара исылоуп шәара шәшья» –
Уа икоу-тәйиуа абас шахәозғы,
Иршыит агәи тыйлааны.
Сылабжыш сұзамфа иахыыхәөзғы
Еиқәхәалауан илбааны.

Сара сгәанаала, ажәеинраала апсы ахазтаз иара автор ихаты (зны слас-баны иаб иааигаз, аштажы алым иағызахаз, хъзысгыры изауз) дшазықаз, ишеизааигәахаз, настәи алахыынцагы иарғәгәеит ауағытәысатә емо-циа, – арыцхашъара илоу. Уимоу, ганкахъала апоет итахым дзадгылом амамзаара иахъыаны агәнаха цәгъахеит ҳәа апшәма иқанито Алым азы ал-каа – иагәыдтән иахъыршызы. Цәгъашәа ирыцхайшыоит, ииашам ҳәагыры ипхъязоит. Аха даңа ганкахъалагы уаҳа псыхәа шамам ибоит:

Алым ус уағ иишүуаз ламызд,
Уи зыхъяз зегъы иаабон.
Нахъхи, ала ашыатәкъа зламыз,
Хаға иғәырғәырбжы гон...

Ажәеинраала «Мышәқъар» ақынгы агәбылыра ду ататданы иаарпшуп алеи ауағы реизықазаашы, уи ағы зцәажәом ақәымзар, иаҳөон ауағы зақа изыразу, датаху. Апоет ила акәзар, Ақәантә ағынықа даннениуа ишипқыло, дшаднакыло, иқанатдо, зақа еигәырғыо үхәа артқәа зегъы фантазиа зам, архыаф зығера иго фактуп. Ус ауп ала ишықанатдо, апшәма ақраамта дықкамкәа данабалак ишиенгәырғыо. Арт ацәаҳәақәагы ипсабаратәуп, ала иақазшыоуп:

Икамыршəуа уа схаткы,
Рапхъа исыкəшоит уа иццакы,
Нас ирфахан анапқəа,
Иаасыкəиршо, исызгəыкуа,
Исгəыднашьылауеит ахы.

Платон Бебия иажəеинраала «Ала» (заатəи ипоезия иатцанакуа) ақны ауағы ипстазаарағы, инхашəа-интүшəа ахъчарағы ала инанагζо ароль асахъаркыра ағымкəа иааиршует. Аха ара икоуп изаацəаны иxəоу ахшығозцара: «Хара ҳацəматəа, ҳkəаtана... Зда ҳхəартамыз зназы, раамта шцаз еиңш убама, уаамта цозаап лассы... О, изурүзеи, сгəы уалоуп, агəғың үагаштаз цəгъала» зхəаaz еиңш. Ииашоуп, апоет ус изырхəо асовет аамтазы ҳажəлар гəата-бəтa аихынхоз ағыыңцəа амачхара иахъағыз ағығшəыггы адамра хыла иахъасыз ауп. Аха ареалтə пстазаарағ ҳзыхъчо алақəа агəғың үагартə, имыцхəартə макъана икam. Анцəа иxəаait акəтағы бильгъо икəлартə еиңш. Амала, апоет иажəеинраалағ икaiцo азапхъагəаtara хымпəда, ҳapстазаарағы икəлар зылшо акоуп, аха убасқангы ауағы ишья злуу ҳəа изыштыу апстəи хазына ала имыцхəны, атоурых мацара иатəны икəлап ҳəа сгəы иаанагом.

Апоет ипоезияғы апстəкəа (ала, ағы, ажə...) ирызку ажəеинраала қaimatқəа акымкəа-фбамкəа исөйт. Уи машəырны икamлаzеit, избанзар асахъаркыратə литературағы апстəкəа (агығшəыгқəағы ашəарахқəағы убрахъ иналатцаны) ртематика аханатə аахысгы иғəцарапуp. Ҧыдала апсуа литература атəи ҳхəозаргы, апстəкəа ирызку ажəеинраалақəа, ажəабжyкəа мачзамкəа акының рбахъеит, иухəар ауеит традициак иағызан икəлахъеит ҳəа.

Поема хəыңуп ззуҳəаша жəеинраалоуп «Ажə». Итабыргытқəеъаны, уи архъағ даараذا дзырхəыцua, иғəатцанзa инеиua икəтоуп. Araқa ажəа саҳъарк мацара акəзam амч зманы икоу (хəарадa, уигъ иалшаз аумачху апоезиатə птамтən aқalарағы). Araқa, сара сгəанала, аптыжəара згаз, апхъағ дызтəызтəыз иара афакт ахатə ауп, дәеакала иухəозар, ажə «атоурых» ауп, насты апоет (алирикатə фырхатə ухəаргы ауеит) ихатə ибзианы иидыруаз, аамта уадағ аан ҭаацəак зааzоз ақəын иара. Уи есу-аха ибақызa иxəны, ачыргə агəытцамзo иғəарлон, апшəамагы схəыңкəа ран ҳəа дашьтən. Аха азəы хара мхəыцфык – ажəхъа ҭаацəаралк рыпсы зкыз, изаazоз алтəыжəфа ылапидцəеит, амхы иахъталаз азын. «Иареи уареи реиҳa икəышда, упсында, упсы...» ҳəа автор икaiцo ағыңныхəа иа-

шоуп. Аҳаиуан ақынза ухы наумгароуп ҳәа ауп уи иаанаго. Убла ихымтұа сахьяқәоуп: актәи: Анду лышәира:

– О, сукәыхшоуп зегъы здыруа
Хара ҳаб Анцәа,
Хажә ашәа уи пшь-шьапық ита,
Дыргәақ, дырхәаңәа!...

Ағабатәи:

«Шәара шәзыхәа схы сеигзомызт,
Шәа ишәызкын сылша,
Иқалозар сеікәшәырха абаа
Шәхатса-хатса, шәенкәша!» – абас ахәозшәа ирыхәаңшуан ажә. Аха ирымшыр амуит иңсузан. Ағымта еиқәызхәалоу апшыңәаңәакгы еиҳагыы ихъаугартә икоуп:

Ахәыс уа ишахагылазгы
Ағәашәахь иңшуан.
Амса иапшуан сан анбаауен ҳәа
Иңшын, иқаауан.

Ажәенираала «Аура» ақынгыы апоет иаҳирбоит ауағы аеы шибжүо, дшазықоу. Абригъ конкреттә фактуп. Аб иеы ипа ибжъар итахуп, иара иеипш дөйебәғаңазахарц итахуп, аха уи зынзагыы имариам, (ишимариам ажәенираалағ ибзианы асахъа ҭыхуп), настырызға ырмч зықәхо акы акәым. Иага ус акәзаргыы, абар апа иихәо:

Сара истахуп иссызхарц,
Сызбахә исзыпшу ирахарц.
Аҳы, усцәымшәан иоужы да,
Скахар – сгылауент еиңа...
Иҳәа нас, знықыр дубахью
Өә мбаңакәа, өа зышхуо?!

Ари ажәенираала, сгәанала, иаартны иңәам, иңәахудаеа хшығозцаракгыы амоуп. Уи убри ауп: аура абжъара шакәугыы амотив хада, ауағы (иара аеы зыбжүо) изырханы иүхәар алшоит апстазааара дыңнашәарц шатаху, дымшәа, дмырхә ихатәымға ылихырц дшағу, уи азын ағымшәара шаарпштәу ухәа итегъы.

Арт ажәенираалақәа аңстәкәа (ала, ажә, ағы) ирызку апоет иқәғиаз иреиуоуп, настыры данқәыпшызыгы ибзианы ихағы иааигахъан ауасы иңстазаарағы зөһү мәдәжәо аңстәкәа акыр шрыттаркуа рыда дышхәартам. Убри ақнитә урт зөһү мәдәжәо аңстәкәа рәеапхъа академик Д.И. Лихачиов зынза ииашаны ишихәаз еиңш, атақтыхықәрагы идзароуп, иныруазароуп. Абри ахшықозцара сара избоит ағада сыйзаатгылаз аңстәкәа ирызку Платон Бебия иажәенираалақәа рөһү.

Дылкамзар қалап алтературағы ан илызкны ғымтак аңызымтаң поет, избанзар, аурыс критик ду В.Г. Белински ишихәаз еиңш: «Нет ничего святое и бескорыстное любви матери, всякая привязанность, всякая любовь, всякая страсть или слабо, или своеорыстно в сравнении с нею...»

Абарт ажәақәа ирыцахъдар ҳалшоит Н.А. Некрасов ипоезиатә цәаҳәақәагы: «Мы любим сестру, и жену, и отца, но в муках мы мать вспоминаем!»

Сыйзааниа, Платон Бебия ипоезиатә рәниамтакәа рхы аныңырх инаркны иааңшит ан лзышәахъара атема ахатә индивидтә (автобиографиях ипшүа) ғазшыя, аңсихологиатә ҭагылазаашы аманы. Избан акәзар, уи дышысабизаз иан дипхеит. Ари ағәйрәфа наунагзә иңстазаара иалағыаны иаанхеит ирениамтакәа ирнымпшыр амуя. Платон Бебия заатәи илирикағы иаабоит иан илзикүз акәиц еиңш иуцрало ажәенираалақәак: «Сан», «Пұхыңла». Аңсуга жәаңға иаҳөйт зәңдымыпсыц, упа диумыртқыуан ҳәа. Ари ажәаңға еитарсны ухы иаупхәар қалоит: зан дымыпсыц, издыруам ан дзыңсоу ҳәа.

Изхысқааая, абарт ажәенираалақәа («Сан», «Апхың») рапхъаза санрыпхъа (урт автор ифит данстудентыз – 1958 шықасазы) сгәаңсанза инеит, исылсит, иаасгәланаршәеит схатагы аныда, абыда ишсызхаз, ус зақағы ықада аетымраңа рхыкәкәа азхара злахъынтахаз. Аңстазаара ухәеит ҳәа!..

Хәарас иаҭахузей, иңстазааратә Ә-факт: апоет аныда иаҳызхази, иан лаңыз зынза иаҳааңгәхази аңхъағ дархәыңыртә, ихъааңгартә, иғәйрәфаңгартә еиңш ағымтакәа ғартцеит. Актәи ажәенираала «Сан» ағы ҳапхъоит:

Сара жәохә шықәса аарла исхыңуан,
Саналагаз рапхъа ағора.
Иара убасқанғы сан сбызхәыуан,
Исмоуз зыблға атаңшра.

Апоет иан дышипхахъоугы лыбла-хаақәа дрыхъчоит, иңуп, уимоу, дызғу арениаратә аус ағы ищраауеит, ақазара ақәцәахъ ихоит. Иқәрахъымзахаз

иан лықамзаара аетымра хъантა изаанагоит, дығәхъааигоит, длызхәыңуеит, ипсү таңаты дшихамыштуа ихәоит. Ииашоуп, диаазеит икәа дтаршәны иаб, аха ан лтәы зынза хазуп, уи даеакы иузадқылом. «Сан, издьруеит ба бықазар, сыйгәтак зақа инагзахоз. Бара была сгәатда рпхазар, ажәлар рөғыры сшаңсаҳоз» ҳәа, ихәартә ақынза иан лықамзаара хъааигоит, ицааршәха иғәы итоуп. Арт ацәаҳәақә Платон Бебия ианифуаз, ғың афора иалагаз поетк иаҳасабала акәын дшырдыруа апхъафцәа. Насыпны, дшаныдазгыры, аңсабара инаңа абапхатәреи, иаби, анра изуны дзааңаз ианыпсеи ирыб-зоураны ажәлар рөғы даңсаҳартә джалеит. Иахъа, уи Аңсны маңара акәым антыңғыбы ибзианы ирдирүа, ҳмилат литература зырпшшо шәкәыфуоп.

Хзыхқәажәо ажәеинраала «Сан» хзыркәшо акуплеттүү абар иаҳәо:

Бықам, ۋاپخوا үи سگەي ئىتىخويت،
أخا گەيىبلىر ۋىڭام ىتاشەارق.
ئىي ئەساايىر پەنەكە ئىسەخويت،
آن ھاك ۋاھى ئىزىمشەو سۋەارق!

Ан лхак ашәара уадафзоуп. Аха Платон Бебия иахъа дахъынзахалахью (арғиара аганахъала) ҳаҳәапшузаз, ишәахъеит, жәаҳәарада.

Афбатәи ажәеинраала «Пхызла» акәзаргы имфашо иаабоит апоет иан еснагы дахъыкезалакгыбы дышлызхәыңуа, лыхаара ишиныруа, амч шиланатдо, акы даңыымшәо дышыканатдо:

أکازى سۋەوم، اباھە ساجەلار –
ئىي سناپاتقا ئىرخاھويت.
سارا ئىرىپسو تېىھارق ڇاھەلار.
آپساراک ٰكامتا سىنخويت.

Апоет қәыпш илирикағы аганахъ инижүам икәа дтаршә дзааңаз иаб ихағсаҳьягы. Уи изкны исөйт алирикатә жәеинраала шъахәқәа: «Саби сареи», «Саб уахъ». «Саби сареи» ақны иаҳирбоит (ари ағымта аңтазаара таңғәис измоу фактуп излыху) аб ихаташьтә қазшыңа, илоу ақазара, ауастара. Инапкымта, иқаткамта зго изырхөоит: «Дад, унапы хүуп, ихыы!» ҳәа. Арт апшыжәек аб ауаста қаза дзакәу аадырпшүеит, деитархөоит. Аңагыбы абзиара аганахъала диңгизшы ауп изихәо: «Ex, ишпабзиаз, афаст, сумта цөзазар саргыбы абас!» ҳәа.

Егни ажәеинраала «Саб уахъ» ақынгыбы Платон Бебия аңтазаарағы ишъақәйлара ақны иаб ироль иалайтәз ихәтәа акыр иапсаны ишизыккала, настыры дшимырпхашшо атәоуп иаҳәо:

Саб, уара Ақәа уахымсыңзарғы,
Үмч-улша азкы,
Апстазаара ашқа схы урхеит,
Саңымшәауа акы.
Сеагъазысшәоит сара исуалпшыоу
Иагъалысхеит акыр.
Избанда абағ-чыда снатоит,
Саб, уара ужәфахыр.

Платон Бебиа дзыхшаз иани иаби, дзааζаз ианпсеи ирызку апоезиатә, апразатә ағымтақәа итәымтажы даннеи иапидаз итегъ ҳылыoint, ҳагырзааттылоит ҳапхъақа. Уажәы аранза иаҳәаз – заатәи ипоезиаөы иатцанакуа – азҳархап.

Ажәеинраала «Санду» иофуп пасатәи Аұзынұтәылатә еибашьра атемала, ауағытәысатә цәннырала ирыпханы. Үгәы ырпшаауа уапхъа даагылоит шықәса ғажәа зпа изыпшү ан! Уи ллымҳа итағуеит: «Аҳаҳаи, бымшәан, ак сыхуам, аибашьра еилгоит, ҳайбабоит!» ҳәа данцоз иихәаз ажәақәа. Апоет ианду илымоуп ачхареи ағәығреи. Уи ауп даазго. Абри иатшыны иззәатоуп ағымтағы, насты иаҳынжалшо лгәи ишатоит, икоутәкъя изхәом, ашәындықера итылго асалам шәкәы дылзапхъоит иацы иаазшәа:

Дахәапшүеит ибжы лаҳазшәа,
Әыңбарах ашәкәы банды.
Дахәапшүеит апхъара лтазшәа,
Дықоуп рыңқа ағәра ганы...

Апоет иажәеинраала нацәақәыла ианду (иан лан) ишлізкугы гәырғалеи гәыргала итәу, уи лыпстазаара уадағ шаанарпшуагы иаҳнарбоит еизыркәкәо, атипра злоу азәырғы анаңа, андуңа, рхағсахъа. Аибашьра иаңнатас ахәрақәа усқан 16-қа шықәса шахытцуазғы имъаңызт, ихъааны, игәырғаны ҳажәлар еидараны рұқақәа икәын. Иага аамта царгыы псыттарала ауағы иоуа аңыз бзантцы ғашшы амазам, еснагы ихъаан агәатғағы икнахауп.

Ажәеинраала «Ан дыпшүеит» ағғы даабоит Аұзынұтәылатәи аибашьра (1941–45) дуззахъ иңа апа ихынхәра иазыпшү ан:

Ан дгәығуеит, лгәығра шытамхарц.
Лылшара хәйыңы еилашуеит.

Уа афны дахуп иқъаптамхарц.
Уажәөы-уажәөы агәашә даңшуеит.

«1941 шықәса ииун 22» җәа хыс измоу ажәенираала акәзар, апоет имырдуцәакәа пшы-куплетк иртәгәнаны иахәалайршәоит ари амш иаҳзаанагаз арыцхара ду җажәлар заңа ирызтәаз: «Иаағаҳтәеит агәырғара ашәа, агәытшыагабжы иннакылт ажәа, ҳашә иаалагылт аңра хышәашәа. Абри амш аенә». Аха фырхаттарала асовет жәлар аиааираз иқәпон хыңғанмырх:

Уи пшышықәса иауз мшымзи,
Аха май жәбагы үзара ипшымзи,
Ашьа катәо ақәпара иағымзи,
Абри амш иапшны!..

Аибашьра атәагашоура иахааныз, иалагылаз апоетцәа, ашәкәыиғаңцаә реипш, нас урт ирыцагылоз абиңарағыы аибашьра атематика рыр-ғиамтақәа рәғы ианымшыр, зәлымхара азырмур ауамызт, избанзар, жәынгы-ғанғы апсадгыл ахакәйтреи ахъчареи ирызку азтәарақәа иарбан литературазаалак ағғы, еснагы узрыйымсуа актуалра ылоуп. Убри ауп, Платон Бебия иғызылтәа аңсуа шәкәиғаңцаә азәирәфы реипш, иарғы ари ипшью, имажәуа атема дзазхыапшыз заатәи ипоезиағғы. Афада ҳзыхцәажәаз, зызбахә ҳамоу ажәенираалақәа автор ианаңыцази Ағынцытәылатәи аибашьра дүззен жәабақа шықәса раңааңаң ләтәуп пшыала иғаҳылтцу алағырзқәа еиқәтәазарғ, ахбаа, агәирәф атыхәа птәәм. Урт роуп асахъаркыратә хағасхъақәа қаумтәр, иапумтәр зымуа.

Апоет аңтазаарағы зегъы ишрыцку идиреит нбандула исотәу Ауафра. Ари афилософиятә категория заңағы азышәаҳәахъада ҳапхъақагыы заңағы азышәаҳәараны иқада. Миха Лакрба иапсуа новеллақәа ғажәеижәаба бышәа ыла ицәажәаз рыхшығозцарала Ауафра псыс иаҳоу, еибаркны изку аламыс ауп. М. Горки афоризмк еиңш иаанхаз ихәамта «даара иқаимату матуроуп уағытәығсаны адғыл ағыл ақазаара» ҳәа дызғұғы убри ауп философиятәла уазхәйцүазар иаанаго.

Сыззааниа, Платон Бебия иқәйпшра шықәсқәа раан ииғыз (1957) ғ-куплетк иреиҳам ажәенираалағ иқәиргылоит абас еиңш икоу апроблема:

Са сыйыс қымқымуа амал ҳәа
Сызмыцәо, схәыциум атх ршо.

Ус ак сзааиргъ, схэыцра иналхәа,
Хлантцы итасцоит ирхәаша.

Сара истахуп: сөөзцәа еидгыла,
Ианырхәо ижәабжызы, имазаз,
Абан даауеит ҳәа наќ инкыла,
Исцәысымтәахларц...
Убри сапсаз!

Апоет өә ихы надқыланы иихәаз, дзапсахарц ииңаху, ихазы мацара акәымкәа зегры рзы хәызмазам акоуп. Избанзар, ари иуаароу адунеиә ауафори ацқареи, даеакала иухәозар, ламысла аќазаара еиҳау даеакы ыќамзар қалап, избанзар, урт афбагы роуп ауафы дуафы джазтцо.

Изхысчәааая, Платон Бебия заатәи ипоезиағты имфашибо ицәыртхъан апстазаара еибarkinи измоу афилософиятә зтаарақәагы, нас итәымтыхъ даннеи идеиатә тақылагы, саҳарьылагы аеыртцаулан аеартбааит.

Баззаратә «философииуп» ажәенинраала «Доусы ихатәы» ағты иаабо. Апхәыс бырг дхәажжаза, дыңхаза аудадағы аќазаара ааста еиғылшьоит дзаағаз, лыпстазаара абжеихарак ахылылгыз апацхағы еикәу амца дыңеңхәатәазарц, – «абра бдәйлымтын, нахъхи апацха ахъта фноуп, алға оначуеит» ҳәа лыпхә дышылғұғы, уи лусахъ данцалак, лара уда схәартам, ҳәа ашә аартны днеиуеит лпацхахъ, уақа «еиқәылтцоит амца, алға еилахынхәуа илхатәоуп. Днахыкәласуа, ахәыштаара амца, лгәи раҳатза дыңеңхәатәоуп».

Абрақа апоет зсахъа ҭихуа апхәыс бырг, апстазаарағы икоу азәи лоуп, дхытхәаам, насгы лара дызлақаз, лхатә птазаара дшахәапшуаз ала автор лаарпшра илшеит азоуп дпоезиатә хәесханы дыгәнахқылартә дзылалаз. Апоет уи апацха лгәи шазыбылуа аарпшрағы мыңхәыкты имхәазеит, иеалаймхалазеит, детальқәак рыла иртабыргит иаагап, «анаатә иасуа», «ишахәшахәуа ауада» архә лажәа ухәа ирылымшеит лаанкылара, избанзар, апацха уи лара лыпстазаара ахымфапсыуз акәын.

Платон Бебия есымшатәи апстазаара иагәйлибааует еиуеипшым иреалтәу – апхәағты иаргы еиңирзеиңшы ирныруа – ахаесханькаәа. Урт ус үеиқәыхшәашәа цәаныррада урыхәапшуазар, акгы уархәаэзом. Аха уағтас урыпхъаны, ухағы иааганы урызхәыңыр, иубоит урт апоет өә ибла ҭары иташәаны зсахъа ҭихуа зақа ипстазааратәу, насгы ҳара ҳхатәқәагы ҳәалаләказарақәеи ҳәәзыхәарақәеи ишырзааигәо. Ус шакәу артабыргразы хара сымџакәа иаазгойт шәагаала имачу ә-жәенинраалак: «Ажътаара», «Гбала анықәара».

Хапхъап актәи ишенигбou:

Атла хыбуп жьеңкәатәала.
Мышыншәа ақәатцара цәкәырпоит.
Уи иналас-аалас напы раңәала,
Атааңәа ыңғауп, рыйжыңәа гоит.

Уаҳа налымшо амтәышә леиуеит,
Иңүаз амахәгъы аңсы ашьоит.
Ак өңц итәуеит, аңак өнеиуеит,
Мыңхә амәа икәхар ипхашьоит.

Иатеңбаатан клат раңәала,
Ауардыңқәа аус руеит.
Аха атла ихфоу жьеңкәатәала,
Макъана амахәкәа таруеит.

Ажътаара иадхәалоу автор итихуа асахъаңәа заңа иаңзааигәоузei, заңагъы исахъаркпсараха ижатоузei жьеңкәатәала ихыбу ақәатцеи ажътаара апроцессi!

Хыһь ажәенинраала шенигбou ишаазгазгъы иара саҳвазыркуа ажәаңәак алышаараС стахуп: «Атла хыбуп жьеңкәатәала». Ус ақәымкәа, атла ажъ раңәаны иғоуп иңәар, араңа аңаңәа хңәышааңа саҳвартка атазамкәа ижалоит. «Ихыбуп» ажәа аңаңәа саҳванаркит, зегъы ажәеит. «Мышыншәа ақәатцара цәкәырпоит» ақәзар, ақәатцара бараңаат ахаңра аанарпшееит. «Уаҳа налымшо амтәышә леиуеит». Абраңагъы амтәышә тәнни илеиуеит иңәар апоезиатә цәаңәа зыңбала зомызт, усқан баша еизадаң ҳәоухон, аха «уаҳа налымшо» иңәаңәнатеит аңаңәа «алахынта». Анафстәи «иңүаз амахәгъы аңсы ашьоит» ажынгъы исахъаркны иңәоуп, ажъ ахъфырхыз амахәкәа (аңаңәа амахәкәа убрахь иналатданы иңәазар еиңгъы еиңхон) ртагылазаашъахаз. Апоет имхәеит ажътааңәа րымтәышәкәа лассы-лассы итәнни илбаарыштыеит ҳәа, уи иаабаң ңәажәаратә ҳәоуны, аха ажаза ишиңәафou еиңш, атла иалкәрааны иненея асахъа ҭихит абас: «Мыңхә амәа икәхар ипхашьоит». Абри ауп апоезиатә хәңсахъагъы захъзу.

Апоет иажәенинраала хиркәшоит ажътаара апроцесс макъана иалым-гац егъи ҳәа зеңпш ажәала ақәымкәа метафортә қашшала: «Аха атла ихфоу жьеңкәатәала, макъана амахәкәа таруеит» ҳәа. Ус анакәха, макъана ажътаатәи ыңкоуп, анхаңәа рус иалымгац.

Егъи аәбатәи ажәенинраала «Гбала аныңкәара» ақәзаргъы, фажәак-фажәак

рыла ишъақәгылоу цәаҳәа къағла апоет илшент ҭала иныңә оуафы иааикәршаны икоу амшын ипсихология ианыруа асахъақәа ыркытцара. Абри ажәенираалагыы, ишенибгу иаазгарц ҭахуп. Амала, убранза уи адунеи абара иадхәалоу хтыск сұқарц ҭахуп, маңк атоурых ахь ихъапшуа.

1957 шықасазы екскурсия ҳасабла, ҳкурс ағтәи (үсқан А.М. Горки ихъз зху Ақөатәи ахъынтқарратә ртсағратә институт афилологиатә факультет апсуа сектор III акурс ағы ҳтәен) астудентцәа ырбекеиҳарағы ҳәинициатива ҳеңт ҭала Бағымқа. Ари аныңәара ҳара ҳзы гәыргыаратә хтысын, избан ақәзар, акы, арақа аттара ҳаңыртсон Бағымтәи апсуа үзгабцәа Нази Шампха, Хъеди Алхорба. Үрт ракәын ңызара ҳзызуаз, даеакала иүхәозар, екскурсиамғағағаға ыхамаз. Даргызы, аиаша ами, уафы ииҳәаша, ргәи иаҳөн ҳрыңы ҳахъцоз. Өбагыы, Бағым (қалақык ахасабала «иит» 1878 шықасазы, аурыси атырқәеи реибашыра ашытахы) Ақаратәи автономтә социалисттә республика ахтны қалақык ақәын ақыныт атоурыхтә ҭыпқәа аабар ҳтакын. Убарт рхыпхъязарағы икан Бағымтәи аботаникатә бахчы, адгылтәк 120 гектар ркынза инаzo. Ари пасатәи СССР ақыны иреиҳау аботаникатә бахчықәа ирхыпхъязалоуп. Уи раңхъаза ақәны еиқикаит аттарауағ аурыс ботаник ду А.Н. Краснов 1912 шықасазы. Арақа акраатуеит итыртцаауеижъеи еиуеипшым (хәнизық ҳкы ркынза инаzo) ативаахккәа, асубтропикатә культурақәа ацитрус, ачай ухәа убас ираңданы. Ихпахаз, арақа амҳаңырратә қәкәырпа изыхнагаз аахыс инхойт апсуа – ҳұғынцұуа. Үрт рбара агәахәара ҳнатон, уаҳы иҳаңон. Сара схата сакәзар, Бағым инхон жыра-цәарала зынза исзааигәз ауаа: Назифа Қапба, лыпшема Чиркба Ҳәаршыт рда Алиас, лыпх Тания, Ҳасан Азамба, ипшемаңхәйис Аксения, Қәасиа саб иаҳәшья Маташья длыпхан, ажәакала, издыруан сырбар ишсейгәртъоз, сызтакыз ауаа шықаз. Ари ауафытәысатә факторгыы иаҳәоз мачмызт мшынла ҳазқәыз амфағы.

Ҳарт астудентцәа ныңәара, наңш-аапшра ҳәа Бағымқа ицоз ҳзеңгәйртъоз даеа факт бзиакгы ыкан: зегъ реиҳа агәалақара, амилат агәадура ҳазтоз иреиуан мшынла Бағымқа ҳазгоз ағба «Абхазия» ақәын. Уи амшын ацәкәырпа еиғырссо, апассаңырцәа мәғаптго, Амшынеиқәаётәи бағәазаңыпхъаза «Уа мшыбзиақәа!» ҳәа инкыдгыло апсталазаара мәғапнагон. Ари ағба ҳәарада, милағ гәадурак иағызан апсуаа ҳшықоу еитаз-хәоз афактқәа ируакын, избант ақәзар, ҳапсадғыл ахъз зхыз ағба апассаңырцәа мәғаптго амшын ихын.

Ағба «Абхазия» азбахә анысқәах, абрақа исгәаласыршәарц ҭахуп Михайл Темир-ипа Бгажәба уи атыхәала иҳата иғала иҳәони иаҳаз.

Аурыс литература аклассик М.Е. Салтыков-Шчедрин иғымтә ду «Қалақык атоурых» (итыңит 1980 шықасазы) М. Җ. Бгажәба иеитенгиз

редакторс саман. Сапхъан саналга, ҳәиқәшәеит афны, еилкаатәйс исымаз азтәарақәакгы ҳаζбейт. Абрақа избеит уи аурысшәагы апсшәагы еиқараны ишидыруаз, ирғиарағғы заманала ихы ишаирхәоз. Аха уи ақым арақа зыζбахә сымоу, уи даеа этаароуп, ирғиамтақәеи иеитагамтақәеи ирыдхәаланы хазы изыхцәажәатөу акоуп, ара иаҳзалағалом.

Изхысχәаая, «Қалақык атоурых» аитага иатданакуаз азтәарақәа ҳанрылға, ааскъа сзыпхъаны, ипхъасымкыцқәа систол иқәын ашәкәи «Накануне». Уи авторс дамоуп авице-адмирал, Асовет Еидгыла афырхатда, 1939–1946 шықәскәа рзы СССР Арратә мшынты флот аминистр Николаи Георги-ипа Кузнецов. Абри амемуартә шәкәи аибашьра атәи зәоз, Михаил Җемыр-ипа абғыцицқәа еихыршәшәо ҳамтак дахәапшуан, нас нақ инықәитцепт, ғымтқәа акы дазхәыңца дтәан. Иқалап аибашьра ашықәскәа раан ихигаз апстазаара – апсреи абзареи ирыбжыагылаз – акәзаргы. Иашыя агәбыжъанытә Ушъангь аибашьра мәабз иалаӡыз дигәалашәазар. Аха уртқәа ракәымкәа абар иихәаз:

– Апснытәи обком актәи маζанықәгағыс санықаз ақыын. Аиашазы, ант ҳашыцәа хазынақәа реиҳабыра зынза иртахжамызт Апснытәи обком актәи амаζанықәгағыс апсуга, сара сакәым дызустзаалакгы иқатцара. Иага политикатә ҳәақәа дыртсааланы дықазаргы, Апснытәи обком актәи маζанықәгағ инапағы иқаз амчра зынзагы имаcmызт, ишыртахымызгы, далағатқәкъар, ихы-ипсы дырцәымшәакәа, ирцәиқантсақәоз кыр ықан, – абас даेын Михаил Җемыр-ипа ацажәара. Сара сизыζырғуан кыр зба-хъяз, кыр зхызгахъяз, кыргыз здыруаз ауағы иихәоз срызғымханы.

– Убас хаала, мчыла, зны-зынлагы, насты 25 шықәса инарықәгәыгүа Урыстәыла атып ҳараккәа рәғы аус изуз иабзоураны, исырхаз ағызىцәа, ақелацәа – аматура дүкәа рәғы аус зуаз рышхыраарала иқастсақәаз ықоуп Апсни апсуга жәлари рзы, – абас инацитепт уи дызәйз иажәа – убарт ире-иуоп ҳмилат театр Самсон Ҙанба ихъз ахтцара. Карт ЦК ағыризбейт ақыртуа поет, ауаажәлларратә усзуғы Илия Җавчаваζе динижеи 100 шықәса атца иадхәаланы ихъз ахыртарц. Аиашазы абри сгәи иасит, изакәандаран исыпхъазеит В.П. Мжаванәзе сизасит, сшақәшаҳатым ала, насты ҳмилат театр зыхъз ахахташа апсуга литература аклассик, ҳадраматургия ашыатаркы, ҳарада-барада 37-тәи ашықәскәа раан итадырхаз Самсон Ҙанба ахахттарц ҳәи иштоу иасхәеит. Ишигәампхазгы, дзағампепт, «хорошо» иихәеит аарла.

Аресpubликатә хәыштәыртә ахыбра ғың иҳаргылаз азғы исзашшит, Апсны азы идуцәоуп, иатахымызт, уи ағыза макъана Қарғыны иҳамам ҳәа. Атроллеибустә нхамға аргылара напы аналаҳқ, убріг ҳахырбааит Қарттәи аиҳабыра. Аха абрақа дсыцхрааит усқан СССР иреиҳазоу Асовет

апрезидиум хантәағыс иқаз Анастас Иван-иңа Миқоиан, Пицунда ипсы анишьоз схы иархәаны.

Ишдыру еиپш, ағба «Абхазия» аибашыраан ауалпшы шынанагзоз итәхеит, ҳағацәа рбомбақәа иақәрыжызыз итәанарқәылт. Абри ахъз ашьақәырғылара сөязискит, ишымариазамызгы. Истахын ҳағәаза иад-гылоз ағбақәа «Россия», «Грузия», «Украина», «Таджикистан» реиپш, «Абхазия» ҳәа ахъз ғағаңа ҳағәазағ иадырбалаяу иаадыларц. Уигы ҭоурыхын хреспубликазы. Абрақагыбы абри устол иқәү ашәкәи «Накануне» автор Николай Георги-ипа Кузнецови нас даеа азәйк-фыңыз асовет чынууаа рыбзоурала «Ленсовет» ахыхны «Абхазия» ахъзыртцеит. Усқан ари ағыза ақатцара мариамызт Кремль итәаз аду (Н.С. Хрущев оюп дыз-еү) ибыз аламызтгы, и欠缺ан иажәа аағаҳицәеит.

Абас Аңсны атоурых иадхәалаз, иузадымхуаз азтаарақәа итегельдрылацәажәеит уи ауха, акыр аамтагы ҳайдтәлан. Атыыхәтәан азтаараистеит: – Михаил Үемир-ипа, КПСС Ацентртә Комитет амазанығәгаф хада, адунеи зырхыңыңуаз шәизааигәан, апсуа ионағағы днаганы ичеиңбыка иғашеттахъан, шәиңнығәахъан, шәиңгылахъан Аңсны Қырттәыла иадхны Урыстәыла адтарағ акгы иашәимхәазеи, настыры иашәхәаргызышпахәаңшрыз, дадгыларызма? – ҳәа.

– Руслан, ари исуңаз аздаара аңсаа зегбы иаҳхъауп, қәнамгарыла 1931 шықасазы, Ағсны аткен ду Нестор Лакоба иажәа аиҳабыра рөй акыр шыпхылнадозгы, Қырттәыла ҳлаган ҳалартцеит, ғыртцысырта ҳамамкәа. Сара издыруеит убри адца аздаара исылшоны ижасымтазшәа ажәа қьалақәа сзызхәо, изыпхъаζо. Аха атагылазаашьа зынза даеакала икоуп. Акы, сғәи излаанаго ала, Хрушчов ихалатцәкъа изызбомызт Ағсны Қырттәыла адхра, пасатәи астататус – Аресспублика еидгыла ашъақырыгылар. Абиуро ағы Қартаа ирыдгылоз, ҳара ҳмачызышъоз раңаан. Әбагыны, уажәи-ушытән моментк соуны ҳайқәшәар (усгыны Пицунда бзия ибон, пշшара даауан) иасхәоит ҳәа сағын, адокументқәагыры рирхиара салагахъан, аха сахыымзейт, итегези ҳанеизааигәаха, дамырхит ишудыруа еипш. Нас, иара саргыны, Қартаа сгәағ рымамыз, Н.С. Хрушчов сахыизааигәаз азы, Ағсны дцо даауа дахьығаз азын, спара анырба исеигзозма самырхит, арзахал схала ифны сцартә атагылазаашьа қартеит. Сара аматтура ду ағыны сымыит, уи хъааган сыйсуум. Амала, агәра ганы сыйкоуп уи ауағ итегез даанхар пыт-чытқ исырқатсон Ағсны азы, аха дысцәылбааргейт, Аңсаа гра баапсык ҳамоуп ҳәа зыїәнүм раңаак ихатгылом». Уи уажәи избоит лабәаба сара сыйстазааратә пышәа ала...

Михаил Җемыр-иңе Бәжәба дуағ дүн, дцарауағын, дышәкәйесін, хәйнәтқаррате үсзүсін, ихадараз, ижәлар гәекъя рхъаан, ргәрыргъара

игәырғаран, илшоз акағы ихы деигзомызт... (Сгәанала, ус еипш икоу ауаа ргәаларшәара, рхамыштра иапсоуп тоурыхтәла ҳәәыцуазар.

Абри ақара зхысчәааз (мачк алирикатә хъатра һастазаргы апхъаф сатоумтсан) Платон Бебия «Гбала аныкәара» ҳәа ииғыз ажәенираала ауп. Уажәы иаагап ажәенираала ахата апхъаф уаргыы саргыы ҳаицапхъарц:

Анахь сыпшын,
Арахь сыпшын,
Зегыы еипшын.

Анахь амшын,
Арахь амшын.
Аисра иағын.

Хыхь амшын
Цақа амшын.
Иахзыпшын.

Амш амшын,
Атх амшын.
Урт еипшын.

Амза пшын,
Амфа пшын,
Ххын амшын.

Апоет ибла иабоз апсабареи, амшыни, гбала ҳныкәареи илыпшааху ажәенираала әба-әба ажәа иреихам, хцәаҳәакла ишыңғылуу зритма ртәоу, зрифма хырчоу акуплетқәа рыла рсаҳча түхит апоезиатә цәа-хаа рыкәеншышты. Ари исфит амфан гбала амшын ҳхыланы ҳанцоз.

Иахьеипш иsgәалашәоит ағба адаур (апалубағ) ақны данысзапхъоз (ғырхәала). Ишыңгәапхаз иасхәеит, уанбахъзеи ҳәагызы наццаны.

– Иаабо апсабара ссир иснатеит, сара, агәра га, үзебаак сымбазеит, – ихәеит Платон мачк алаф ахь инарпшуа, аха иаалыркыаны ииғыз ажәенираала агәалақара шинағаз ихы-иөи иаанызбаауан.

Ааи, апоэзия цәалашәароуп, уи ажәенираала «ахшар» алшоит амшын ақны аума, аҳая ақны аума агәаҳәара ахъаалик. Уи артабыргуеит Платон Бебия иғымта «Гбала аныкәарагыы».

«Ағба «Абхазия» ҳәа хыс измоу Платон Бебия 1959 шыкәсазы ииғыз

ажәеинраала «жъра-цәарала» (өышә формала акәымкәә) иақәғнатуеит хыһь зызбахә ҳамаз афынта. Апоет араға игәланаршәоит раңхатәи «Ағба Абхазия еиғырфға амшын ихыз», аха аибашьра ду aan итәхаз. Итәхазаргъ азымца агәағы, атсан тәәхышың ҳәа амоуит, абар уи ацкы шәазыпшы!

Уааниеит амшын ухыхәала,
Итынчза иузыпшуп асқыала.
Иғычоуп уа умфа шәахәала,
Ацәкәырпәқәа еиғыхуа ицкъала.

Анағстәи ажәеинраала хзыркәшо акуплет абар изеипшроу:

Уааниеит агәырғара ухалан,
Угәы-тбаа, угәы ҳалал разны.
Ухъз-пша шытыңцаит ихалан,
Ахъз-пша шамоуеипш Аңсны!

Апоетаибашьраан итәхаз ағба «Абхазия» атоурых ҳәаны ацкы ицәиртцыз деигәйрғаны, иапидеит ажәеинраала ћаймат. Иныбжъаршәшәа исхәарц стахуп үафы ихъааигаша акы шакәү автор дыззышәаҳәаз ағба «Абхазия» ахатагы ахыыкәм. Уажәштә уи ааскыа имариамзар акәхап ҳапсадгъыл Аңсны пшза ахъз зхыз аokeантә ғба амшын ахтара! Убригъ, издыруада, анцәа иаҳирбар, егъырт иаабақәаз ахақәитреи, аиааиреи, азхатәреи реипш! Усқан Платон Бебиа иажәеинраалағ ҳзыпхъо аба॑т ацәахәақәа:

Иааниеит агәырғара ағықәлан,
Иааниеит снаզандаз ҳәа Аңсны.
Иааниеит ишиашоу уи ықәлан.
Иааниеит ишзахәо иласны.
Усқан атак өғыц роуан, ғынҭа ииуан.

Иркъаенә афра, мамзаргъы ахәычала аду ахәара, аарпшра ес-нагъ имариам, аха икъағу ажәамаана афра уи еиҳагы иуадафуп. Абри иуадафу ажанр апоет өға заатәи ипоезиағы ицәиртцит аңсыпха аланы, наќ-наќ итегъ имарымажахартә еиپш. 1958-1960 шықәсқәа рзы апоет иапидцаз ажәамаана къағәқәа ирыңдоуп итәулоу ахшығозцара, еитарсны иаадырпшует апстазаарағы лассы-лассы иуыло ахтысқәа үафы дзырхәиуца, иғхо, ипхо, ипсынерақәа үхәа жәпакы. Урт ажәамаана къағәқәа ракхтә икоуп ажәлар рхәамтә амотивкәа ыила икәтәугъы, ағынцәа

рхатданы, мамзаргы ахшығозцара ғыңқәа ргәылатданы, еиҳарак уи аабоит ажәапұқақәа рөғи.

Уажәы афада иаҳхәаз ахшығозцарақәа рыртабыргразы иаагап ғырпштәқәак: «Амца еиқәылаз иғәғәаза алға ахылцуеит ихәхәаза», («Алға»), «Ауардын ианазаамга амғы, ахаты рблит уа ипүгөөзы» («Ауардын»), «Ахаҳә иагъя иуршәыргь афада, адғыл ағнны иаауеит еиңта» («Ахаҳә»), «Аңғәы уа ахәарты ианызтамла, «Ашә баауп!» – ахәон ишакуазгы амла» («Аңғәы»), «Ан лыпхә ахшығ ллыртсон, апхә – амтқәа лыпхъазон» («Ани апхәи»), «Итсаулоуп, илеиуеит еиқәышшы, ихәйчуп иахылтуагы абжы» («Азиас»), «Амтәышә атыхә амца ахъакыз, ағәарғәал хыччаран изәзыз» («Амтәышәи ағәарғәали»), «Ахъаңарч зхылтыз ұшыбаны, акъатеиах пәдәон иччаны» («Ахъаңарч»), «Иагъя идузаргь атла ииашам, ашәшьырагь иашан иубашам» («Атла хәахәа»).

Уажәы иаагоит пшыба-пшыба цәаҳәа икоу ажәамаана къағекәа: «Каамет ћалоит ҳәа анаҳа: «Сыпстазаара салтцит, аҳа!» Абла ҭнахт, аєтанархеит. Адунеи шығаз иаанхеит» («Ахъаң»), «Аеада алымха ду нылан, ахтәара иағын. – Закәызеи? – ҳәа, иара гылан иқартдо иазыпшын» («Аеада»), «Аңғәа, имариуп ҳәа аладара, иазцеит гәафак имитәыз. Аха издыруада уа ирықәу аидара, дара ишрықәшәоз тратәыс?!» («Аңғәеи аидареи»), «Ахан иғылоу үырцыруа, апшұзара убла хнаркуеит, еиғыу ықамзаргь ижәдіруаз, ашыап адғыл ағы иақуеит («Ахан»), «Хымпада сқарматысхароуп! – ахәеит ауарбажә, аха изырығыз рлымха ҭнахит, нас кырхароу иахъырдырымкылаз шәаҳәағыс?!» («Ауарбажә»), «Ex, азынра ңаны избандаз, ғонық ҳәа сырғылап!» ахәеит. Аха знык ианца, хыс измадаз, шоуран, ашәшьырағ иаахнагеит». («Ала»).

«– Уабацои ахыз, сыйхаара? – ғеааитит азәы дтсаауа. – Хымха-ұымшыа мғылрхараара сцоит! – ахәеит уи уа» («Ахаз») ухәа убас итегезы.

Еиңасхәоит, арт ажәамаана къағекәа итсоуруо ахшығозцара ргәылоуп, иаазырпшуа урт равтор ибағхатәра, настыры урт рөғи ажәапқа қәа, афразеологиятә жәеицаирақәа ибзианы рәниаратәла ихы ишаирхәо.

Амала, зақа ибзиаз, абас апоет иқәманшәалахаз ажәамаана къағекәа уи ипоэзияғы итегезы ирацәаны иаабозтәбы. Җабыргуп, абри аформа, астиль иазааигәоуп ааба-ааба цәаҳәа икоу афилософиятә ҭакы змоу, заатәи ипоэзия ашъатх иағитқа иажәенираалақәа. Урт аабоит 1965 шыққасызы итижызыз ажәенираалақәа реизга «Аетәақәа» рөғи. Абар ааба-ааба цәаҳәала ишъақәғылоу ажәенираалақәа рзы академик Хәыхәыт Бәжәба ииғуа: «Платон Бебиа рағхъатәи ишәкәқәа рөғи илағш иташәо, иғәы зыңбықхәо, ма еихызышыуа, хәыңыртақәас имоу ҳанрыхцәажәо, иғәоумтарц залшом аа-цәаҳәак рыла иғу иажәенираалақәа реизга «Аетәақәа» (1965),

Ас еихшәа-еизшәа иńкоу ажәенираалатә цәаҳәала аѡра аудаѡрақә амоуп, избан акәзар, угәтакы инартбааны аеенитыхырта унатом, уи уажәа еилацаланы иғәйлнэршәозароуп. Убри аќынты ари ажәенираалатә аминиатиуратә форма афоризмтә қашшыагы амоуп, ишаадыруа, ааба-ааба цәаҳәала ифуп Шыалуа Җәыцьба ишәкә – «Маңа-маңа» (1966). Ҳзызхәыцша – ари аформа раپхъа иапшызыгзаз иакәым, аус злоу – уи ағыцьагъ иманшәаланы, алтшәа аманы шаќа рхы иадырхәаз ауп.

Арт ажәенираала къағқәа ирхөоит ауаօпсы ихы шымғапигаша, дзықәнның қәаша жәпакы. Раپхъа иргылоит ауаօра, ажәлар рус аеаң-тұхъамкра, абзиеибабара, дарбанзаалак ипстазаара ззикыз, заанатхәыс ишшіхыз азәлымхара, азықатачаатца. Угәы аңақамыжъқәа узғөу аус угәы анаңақамха, уанаңрымтә акағы уқылнагоит, угәхәтәы уахынагзойт.¹

Академик Ҳәыхәйт Бәжәба ағада иаазгаз ихшығозцара аа-цәаҳәак рыла ифу ажәенираалақәа реилыргарахъ саннеилак – изыртабыргуа ағырпштәкәа аазгоит акритик ақық-әбак ихы иаирхәаз ағырпштәкәағыбы убрахъ инарылатданы.

Ҳзыхцәажәо ажәенираалақәа апоет өа ианиөыз асовет аамтазы ауп. Үсқан ишдыру еиңш, акоммунисттә идеология ахра ауан, ҳаптазаара зегы (хдоуҳатә ҳаекономикатә, ҳанхамғатә, ҳполитикатә сферакәа ухәа итегезы) ҳәақәннатцон, қыдала ҳаяа жәлларрағы анырра ғәғәа змаз асаҳарьыратә литература иацклапшуан, иара иаңәтәымыз, иаңзмырғызуаз ғымтак үзара иалалар ҳәа ишәаны. Урт рөғызцәағы ыңамыз абга зтам аҳапы ала ҭашум ҳәа шырхәо еиңш! Ихамхәар иңақым, убри акоммунисттә идеология үзбара асовет шәкәығы алаңш ихын, дыгәцарапанакуан, абағатәра иаша имғақәызытцашаз аңхыраара анатоң, ашәкәығы илахынта, ибзазара иазәлымхан. Иаңи иаҳьеи ҳамиит, ҳхата иаабоз, ҳазлагылаz ауп. Уажәы уи асовет аамта ңеит, аеаңсахит ҳәа иара иамаз, иаңыз, қыаф ҳзыруаз абзиарақәа (иаҳхәап, ҳәыда-псада апсшъара ағыхәышәтәра, ашәкәы атыжъраз агонорар ухәа иреиңшкәоу) ыңазамкәа зегы атәы рыхъшыра ҳалагар даараӡа ҳланаркәеит, Асовет Еидгыла ихаанмыз, уи ашьтахъ аитцагылара иағу абиңара рзы капеи-кылтәа ҳапсамкәа, баша адәы ҳақәызышәа, тоурых ҳама замкәа, мамзаргыы ихамаз тәқыда итыпшиша иа-анхоит.

Артқәа сзырхәо баша схы итысымхәаит, ҳқыыпхъ ағы (уажәы зызбахә сымоу пасатәи СССР дүззә ауп) иңәыртцуа, ҳтелекәаңшрақәа рыла иаабо, иңаҳая аматериалкәа роуп. Ажәиттәзатәи бирзен философк

¹Х.С. Бәжәба. Платон Бебия ипоезия аңыдарақәа, ашәкәтүйкүртә «Алашара», Ақәа – 2003, ад. 17-18.

иҳәахъан иаңтәи ахтыс иахъазы итоурыхуп ҳәа. Изхысҗәаая, ҳсовет табыргхата иарғиаз асовет литература, ҳәарас иатахузеи, ҳажәларкәа (пәсатәи ҳапсадгъыл ду СССР иқәйнхо, иахъа адемократиат тысрақәа ирыхъаны нақтәи реимабзиарақәа акырза итшәаахеит, ақәыпшылара зынза аәакхеит, уимоу, бىъармацала еиғагылазгы, еибашызгы Җалеит, (Карабах, Азербайжан, Қырттәыла, Аңсы, Молдавия, Приднестровие...) ирхыргаз, ирыхъинхъааз аңтазаара ауп иаанарпшуа, уи злеибарку асахъаркыратә ғымтақәа, атоурыхтә ғымтақәа аалхны, иаламтакәа. Нас уи мап аңәкышас иамоузеи!

Сыззааниуа, Платон Бебия аңсуа шәкәыфөцәа зегъы реиپш (дыш-кәйипшызгы инагжаны дышымшәыцизгы), иман аилкаа иаша асовет литература (зегъы азы закәаненешәарак иағызаз) азеиپштә ғиарағы иамаз ахырхартә хадақәа. Ииашоуп, уи асоциалисттә реализм ҳәа изыштаз (алитературатцағицәа излархәо ала Сталини Горкии раңшыгарала иап-тахаз), настыры дрышьклапшуюн, даекакала иүхәозар, алитетатура ду (асовет литература) агәеисшыя, ағиашшыя апроцесс хшығозцара азиуан, ифәтәйз, иштәхтәизатематика итанахәон, дзаанарпшылон, имилатлитература аңсы злаңаң аганахъала дхәыциртә, ирғиартә еиپш. Ҳәарас иатахузеи, еизакны иүхәозар, асовет шәкәыфөцәа зегъы реиپш, асовет литература атематика хада асоциалисттә уаажәлларра аргылара азышәара акәын. Уи азәгъы (асовет пәтазаара атабыргхата ашта итамзоз, иаңымарахәуаз, зибнаға ипшуаз, мраңашәара «ахаара-бзаарақәа» (ус кыр ыіқатәкъязар) иреиپхызуаз руыда, мап аңәимкыцизт. Амала ахра зуаз аидеология дахымпшыр, уи ихәақәнатдоз азыпхъагәтарақәа инықәырпшшәа акәзаргы, иғымтақәа ирнимпшыр ауамызт иркыбыны дазымшәхәзаргы асовет пәтазаара атабыргхата ағба амазгәйт еиپш иагәлықхәозар акәын амилат литературақәа руғғы. Изхысҗәаая, абас еиپш икәз ахырхартә Платон Бебияны, поетк иаңасабала, еилкааны иман даңаңымғашшо аханатә идирит извистәйз, еиха игәцарактәйз, иштәхтәйз апроблемақәа. Арақа уи, ҳәарас иатахузеи, апоет қәыпш иғызыцәа ҳашәкәыфөцәа зегъ реиپш, ишәкәыфөратә дуненикәыпшылара иибоз, иаңауаз, – ианыруаз хытщыртас иамаз амилат пәтазаара акәын. Абрин аханатә рәниаратә кредитос иштәхит, дагъарманшәалеит, еитарсшәа иүхәозар, ирғиаратә «чеафра» марымажаны икәнатцеит.

Аурис критик ду В.Г. Белински ишихәаз еиپш, аңтазаарағы апоет егырт ауаа ирымбо ибозароуп, аbara маңара акәымкәа, фиңдқалагъ цәаныррала иныруазароуп, поэзиатә бызшәала, ихағсахъаны ақаттара илшартә еиپш. Итабыргхатаны, Платон Бебия заатәи илирикағғы иум-

барц, улаңш итәмшәарц залшом, избанзар, уи лапшы тәрүла дахәаңшуюйт иааикәыршаны икоу аңтазаара, уи иахыләниаая, иңәирнаго аңалараңә, ахтысқә, уаңа ҭыңс ирымоу, иааныркыло ахаараңә, ауаңы игәи иахә, изырхуя, дызкәызбо ухәа убас жәпакы... Арт, хәарада, алитетуразы зеңпш темаңәоуп. Аха апоет, абраңагы азеиңш темаңы имфашыо еили-кауеит дарбанзаалакгы ихатә знеишь, ихатә ҹыдара имазарц шихәтоу, ахәтара маңара акәымкәа ишхымпадатәни идыруеит. Платон Бебиа заатәи ипоезиаңы ахатә, хаेера амазаара акыр шатданакуа, пхъаңагы арәниараңы игәйхәтәи дахызызыгзо акы шакәу усқан иапитәз ифыимтаңә (иажәенираалаңәи иажәамаана къаңкәе) рәңи иааирпшыз архыаң агәра инаргеит иңегьы абри аганахъала – ақәниараңә шааирпшуа. Ус иагыыңалеит.

Платон Бебиа заатәи илирикаңы, есымшатәкья акәымзаргы, азеиңш тема иаххәап, бзантцы имажәуа: аңсра, абзара, аира, абзиабара ухәа ирышьашәалаңәоу, иреиңшәоу ирылхны ажәенираала ифузаргы хымпәда, иара ирәниаратә хытхәа, ифантазия иатәу, инаңаз ҹыдараң ануմбааларц залшом. Араңа мәзас икоу рәниаратә цәафоуп, пшаароуп. Иаагап өңрпштәкәак.

Аңсны аңеи ду изку Дырмит Гәлиа иңсра аңны апоет иааирпшуюйт аңсса жәлар ҭәгәала рхы-ргәи дшалсыз, ртоурых пңтазаараңы иңәз дуны иши-коу уи иңсра.

Аңсабараңырыңъабоит:
Амшын хәмаруам, агәи ҭыңцуеит,
Иатсоуп аңша ҭәгәа.
Хашхахаңә ракәзар, шәрыхәәпши,
Игылоуп еитцағәтәа.

Уаңа даагылом апоет аапынрагы гәыбған аңтоит:

О, аапын, иахъа умфахыңит.
Ухьшәашәен ҳа ҳзы.
Хазыхуркъозеи, иңалазеи
Иууеи, абаапсы!?

Аха апоет идыруеит Дырмит Гәлиа аңсса жәлар рзы бзантык ңсра шиқәым, уи ҳдоухатә культураз иңаңтәз аус шнаңзозо, еиңакра шаңәым. Уи ауп аբарт аңаңхәаңы ирхәо:

Уара, аңсуаа х-Прометеи ду,
Иахъа атыхәтәнҗа,
Унасқаагоит, уагъцоит Аңсны
Ағапхъа ууал нагза.
Хагәта утәоушәа, уара узышза,
Ушаабац мшаене,
Хагъулаөхәо, уа уныхәеа,
Нахъилоит ес-ене.

Ажәенираала «Атахмада ипсра» ағыры апоет илшент зыпстазаара иалтуа ауаф ипсихологиатә тәгылазааша аарпшра уи ижәафа хшара ивагъєжеит, атыс хшы итаххар игрыжкуам, деикәдәйрхарц иағуп, аха иуахта ааини идгылоуп, иаргы ибоит, аха уи акәым гәалас имоу абырг дахыпсуса, идгыл гәакъа иалаз итегез ахъизалымхыз ауп. Ус икоуп ауафы ипсабара. Уи адагы апстазаарарагы интерес атсаны, аманы изықаломызт. «Длатон, дгәақуан, атзы дкыдхон... атх хъанта еигәон. Арха, алапкъа иғәтүрни инижъыз азаза ағыкәкәон...»

Ауафы ипстазаарағы изықамтдо, дызхымзо ауп иуахта ааини ианаандыло ихъааго, илапш иааини иаатғагылоу. Абри афилософиях ауп ҳаҳхъванарпшуа «Атахмада ипсралыгы».

Асахъаркыратә литературағы аханатә идыруп еицирдыруа ауаа, еиҳарак иҳаңхахьоу ирызкны ахъызны фоларақәа, агәалашәарақәа. Урт иаадырпшуюйт ажәенираалақәа зызку ахатарақәа зустцәоу, дара рзы ажәа сахъарк ахәара, мамзаргы уи ала иаадырпшыртә иқартцаз. Ари атрадиция аңсуа литературағы ишъакәдьргылахъан абипара аиҳабацәа рхатарнакцәагы. Урт ирытқагылазгы қыабзк еиңш иштүркааит .

Хәарас иаҭахузеи, Платон Бебиа заатәи илирикағы заманала иа-ныпшит абри ақъабз, атрадиция – ауаа нагақәа (зыпсы тоугы итамгы ирзеепшны) ирызкны ажәенираалақәа рыйфа. Арақа уи амилат хәақәагы иртүтцеит, уи еиҳагы атакы анатоит.

Аңсуа пхъафы (убас еғыртгы) акыр изто, дзырхәыцуа, жәенираалақәоуп «Леонти Лабахәуа», «Збақа гылам афырхата» (Михаил Гочуа изку) «Сергей Есенин», «Муса Цыалиль», «Жана Ачба», «Кәаста Хетагуров», «Ан» (Минадора Зыхә-пха илыхъзынфылоуп), «Апоети ашъхақәеи» (Акаки Церетели изкны).

Арт афада еиқәйисыпхъараз ажәенираалақәа рәғы досу дара рыйстазааратә лахъынтақәа ирымғапысшахаз, настыры урт зызку ахатарақәа рмилат пстазаарағы иааныркыло атыпи, иара апоет ға ихатагы урт шини-руа, дшырзықоу иаuarшәаны рхағсахъақәа аарпшуп апхъаф изааигәаны

инирыртә еипш, иреалтәу аепизодтә хұтысқәа ағыласаны, рхаташьатә қазшықәагыры ыңғымырзқәа. Ари, ҳәарада, апоет өңе изын реиаратә қәғиаран, аетап өңең ахъ амға данызыңғоз факторын. Ус шакәу, алада ҳұыхщәажәараны икоу ипоезиатә рәниамтақәа илабғабартәуент.

Ишаабо еипш, Платон Бебия рапхъатәи ишәкәи «Ацәкәырпакәа», 1959 шықәасы иттыңыз, еиднакылоит, шамахаңак акәымзар, 1951 шықәса инаркны 1959 шықәса нтәаанза иаңғылай ажәенираалақәа, даңакала иүхәозар, заатәи илирика алытшәа. Ари ашәкәи шаҳатра ауит, иартабыргит Платон Бебия поетк иаҳасабала, абағхатәра иманы аңсуа поезиағы дышцәйртцуаз. Ус шакәу ахәоит «Апоет өңе рапхъатәи ишәкәи» ҳәа хыс иаманы агазет «Аңсны қапшы», октябр 24, 1959 шықәасы иккыпхыыз, ағада зызбахә схәахъоу акритик Вианор Зантариа истатиагы. Абри аштыхъгы акыр антды академик Хәыхәйт Бәжәба иусумта «Платон Бебия ипоезия аңыдарақәак» рәғы иатшыны иазгәеитоит уи, заатәи илирикағыры ишаапшхаз ибағхатәра иаша.

Сара арақа сөазыскуам рапхъатәи Платон Бебия ишәкәи еидызкыло алирикатә жәенираалақәа акық-әбак ирыгу-ирыйбозу рыхщәажәара, избанзар, акы, уи иаҳцәажәахъоу акритикәи Хәыхәйт Бәжәбеи Вианор Зантариеси иазгәартахъеит, ирхәахъеит, аштракәлара иаңсаны избом. Әбагы, архыаф иудыруазарц ңаҳуп акритикәи зыхщәажәаз ажәенираалақәа ирыгыз, ирыбаз ҳәа автор ихағы иааигап ҳәа ипхъазаны иихәаз, апоет ифымтақәа реизга актәи атом ағы ианылеит, ирееини, ириашаны, иара иаҳәтоуп ҳәа ишипхъазоз ала дазнеини.

Егырахъ, ҳәарас иатахузей, сара схатә критикатә лапшхәаала санрыхәапшуа, еиҳарал ипоезиатә рәниамтақәа рзеипш згәатағы хшығозцара ззуша, атыпқәа ыкоуп, урт ирзаатғылатәхоит, аха уи архыақа. Аха, иага убас акәзаргы, абрағагы иазгәастоит акық-әбак игоуп ҳәа иупхъазаша Платон Бебия заатәи илирикағы, атәымтахъ амға дышқызыгы, иупылоит акәыпшра зныпшуа ажәенираалақәа, ииашамкәа ахархәара змоу аңаахәақәа, ажәақәа, үарап-әңиңарагы атәым интонация здоу, атәым бжызы зху ажәенираалақәагы убоит, даңакала иүхәозар, иаҳеенқәғыртуа ыкоуп. Аха насыпны, уртагх-пхақәа апоетлассы иеырцәихъчоит, итәымтахъ даннеи нахыс икаилсоит, ахъапш-кәапшра даңытшыуенит, иқәиргылоу атемагы, иатсанцо ахшығозцарагы асахъаркырагы итеибаго, иихибартәааяа иқайтсоит. Платон Бебия заатәи ипоезиатә рәниамтақәа (еитасхәоит урт еиднакылоит ашәкәи «Ацәкәырпакәа») рыла ҳмилат сахъаркыратә литература дығәтәзә настыры ағеракхатцара иманы дналагылт.

Ҳара курск ағы еидтәалаз атара еиңызтоз қыдала ҳаргәырғыон Нели Җарпқай Платон Бебиеси институт иалгаанза рпоезиатә еизгақәа адунеи

ахырбаз Анатоли Возба иповест «Къахъба Ҳа҃уарап» ажурнал «Алашарағ» иахыккыпхызыз. Агәрагы аагон урт ипшыо арғиара ус хы ағы хара ицоз амфа ишанылаз.

АЛАДАРЕИ АФАДАРЕИ

Аңхъағ гәыраз, аранза Платон Бебия заатәи илирика зегытқәкәя ракәымзаргы ҳалапшхәа иңдәгент, имфашьогы иаапшит уи аңсымчхара ағаңзара ахынзақаз, нағсын ихадароу иңдеген исахъаркыраха иғәүлтәааратә, тәкылагын иңдаулакартә, амилатцәа ахалартә аңтазаара атабыргхата иагәйлыпшыртә еипш алшара шамаз, арғиаратә мәға хара ишгаз, аразқы бзия шазыпшыз зхәз еипш икоу.

Хыһы ишысхәахъоу еипш, Платон Бебия афада сзыхцәажәэз иажәенин-раалақәа, акык-офбак рыйда дантцағызы данстудентызы ашықәсқәа раан ииғиз роуп. Усқан, изахамхәарызы, апоет өңе инаңш-аапшгыны, ма-чын, ғыаргы дымцағызыт. Географиатә дгылтакырала уахәапшузар, ҳәарада, идунеиқәйпшылара ахәақәа макъаназ итшәан, шәкәыла-бығышыла акәымзар, Аңсны ахашәара-атташәара иахымсызызыт. Нас иңдарақәа данрылга, дматтурауағны данықала ашытажа ауп Аңсны акәым пасатәи ҳапсадгыл ду Асовет Еидгыла антытгыны дныңкәартә атәйлақәеи ажәларқәеи рыйтазаара иңдартә, днаңшашаапшыртә алшара аниоу. Изхыс-хәаая, аныңкәара, анаңш-аапшра атып ғыңқәа ртаара, уақатәи аңтазаара агәйлапшра дарбанзаалак изгын хәчара алоуп, аха арғиағи атарауағи, асахъатыхәи рзы ғыдала ақырзға атсанакуеит, даңакала иүхәозар, ағтәи атташәти, аттыхтәи, ахәатәи инаңтоит еиуеипшым атемақәа изцәйрыргойт, ихәицрақәа дыртцаулоит.

Абри апсихологиатә ҭагылазаашья, зегын иғағаңа иубартә атып амоуп ирғиамтакәа рәғы, ғыдала ипоезиағы анырра шыңкәартаз, ишаныпшыз убоит. Ус шакәу алада ағырпштәкәа рыла ҳазааттылоит.

Хәарас иатахузей, Платон Бебия заатәи ипоезиағы ибзианы ианыпшит, даңакала иүхәозаргы ашыапы ақит амилатцәа зхоу, Аңсадгыл ажәйтә-ағатә зәлымхара азызу атематика. Хыһы ишысхәахъоу еипш, урт апоет заатәи ипоезиа иагәйлыччауеит, аңхъағыны амилат агәадура издыртсыуеит, изцәйрыргойт. Убас икоу жәенинраалақәоуп «Аңсынтыла», «Аңәа», «Ағба «Абхазия», «Аңсуа шәақь», «Аңәа абаа аңғылақәа», «Сыш-кол», «Ашың» ухәа иңдеген.

Аха абри атематика апоет иқәыпшратә аамта дантыс еиҳагызы изтцаара хаданы ирғиаратә «лабораторияғ» атып аанахәеит. Уацәымфашьо иүхәар алшоит аңсадгылы, ажәлари, абызшәеи, амилат ахыпшымреи, ахақәйтреи (урт зегъ ишдүру еиңш апатриотизм атематика ауп изтазаку) ирызкны уи иапитказ ипоезиатә рәниамтақәа иреиғүру ируакуп ҳәа. Избанзар, арт ажәенинраалақәа еиуеиңшым аамтақәа раан ифын, иаазырпуша ҳажәлар ырғытазаара, ирыхтынхъауаз ауадафрақәеи азалымдарақәеи шытнакаартә, ҳмилат ҳдырра арғыхартә, иарғыхцыхыртә еиңш. Амилат ҳдырра кырза атсанакуеит амилат атоурых пәтазаарағы. Уи азтцаара алтературатә, акритикатә, афилософиятә ғымтакәа рәғы ақырынтә, настыры апхъағзәа ргәғы инеиртә, иарғыхартә иалацәәжәахын аурыс революционер-демократцәа дүкәа. Урт амилат адоухатә пәтазаарағы амилат қазара философиятә-естетикатә хшығоззарала ихәақәтцу арғиара ишъарданы ирыпхъаzon. Уимоу, имилатдоу ажәлар, амилат ҳаेरа змам адоухатә культуры (алитература, ақазара, атцаарадырра) адунеитә цивилизация иахәтакны иқалартә еиңш, изығиом ҳәа иахәапшуан. Ҳара ҳазтцаарызеи, абар В.Г. Белински иифуаз: «Без национальностей человечество было бы мертвым логическим абстрактом, словом без содержания, звуком без значения»¹ ҳәа.

Адунеиағ милағ ықанатцы акритик ду абри бзантцы имажәуа ихшығоззара иақәғнатуеит еғи аурыс философ, акритик Н.Г. Чернышевски иажәақәагызы: «Без местных красок и без национальных абычаев, мыслей, национальности характеров в действующих лицах нет ни вида реальности – правдоподобия – в действии – ни осозательности в действующих лицах».²

Үгәи иахәаша акоуп Платон Бебия абри азтцаарағы ирғиаратә мәғағы иаиоуз агәцарапра, иааирпшыз абафхатәра, итегезы ухағы иааганы иүхәозар, амилат пәтазаара псыс изхам, амилат литература бзантцы ишзығамло идирифт, ицә-ижыи ианырит. Җабыргуп, уşкан иааизакны асовет аамта ахәақәа иртәгжатәйз ықан, уи иавганы амилат мацарағы аргылара аналамзозгызы ықан. Ҳәарада, уи азеиңш кредо ухағы иааумгаргы ауамызт. Уигызы, апсуа поетцәа, ашәкәығоззәа зегъ реиңш Платон Бебиягы дазхәыцуан. Ус шакәу аабоит иғымтакәа еиҳарак ипоезиатә рәниамтақәа рәғы.

Уажәи апхъағ гәыраз, лирикатә хъатцрак аҳасабала абри сышәкәи ағыи иагәылазгаларц стахуп, егырт апсуа шәкәығоззәа азәырғы

¹В.Г. Белинский. Полн. собр. соч., т.10, 1956, с. 29.

²Н.Г. Чернышевский. Полн. собр. соч., в 15 т., т. 12, М., 1949, с. 129.

рыпцазаареи рырғиамтәи ахътыстаауз ишықасталац еиңш, Платон Бебия ихатареи ирғиамтәкәи ирызкны ифызыцә ашәкәыфофцә, аттарауаа ирхәаз, иркыпхъыз, иара убас схата иқастаз ахәарала исзырғыз агәалашаарақәи, астатақәи ахархәара рыңтарц, иалсыргарц. Сгәи ианагоит урт зегыы Платон Бебия ихатареи ирғиамтәкәи рыңтаарапы акы, исыхәоит, схәақәыртсоит, өбагыы, сара собиект хада афырхатца изы исзымхәаз, исцәбыжъахаз хадыртәааует.

Уажәы абраһа иаазгойт абафхатәра змаз апоет, апублицист Кәымф Ломия истаиа, Платон Бебия диижътеи 50 шықәса атра иазыкны ииғиз. Җсаҳрак җамтакәа автор ишиғыз иаазгойт, настыы излафу абызшәала. Иахъзуп «Счастливая зрелость». Абар ахатагы:

«Я сел и пишу о Платоне Бебия, о его пятидесятилетии, хотя не верю, что моему младшему брату, моему односельчанину, собрату по перу, уже полстолетие. Ну что ж! По выражению замечательного ныне здравствующего современного русского поэта, Лауреата государственной премии Владимира Соколова «Ничего не случилось, только детство прошло». А у Платона Бебия чуточку юность прошла, чуточку она посеребрилась. Тем более этот возраст не страшен для представителя страны долгожителей, тем более поэтическое сердце П. Бебия чем дальше, тем больше молодеет.

Когда я думаю о поэзии Платона Бебия, о его замечательных бурных поэтических выступлениях в переполненных залах и аудиториях, ко мне сразу приходят стихи Владимира Маяковского «Строки молнии, голос гром». Действительно, строки темпераментного одаренного абхазского поэта Платона Бебия ярко освещают душу поклонников его поэтического таланта, а его голос схож с весенним громом, который радует и поднимает дух, сеятелей, чтобы вновь взяться за плуг.

Платон Бебия смелый поэт. Это счастливое дарование. Он «владетель» больших аудиторий любителей поэзии. Там, где он выступает всегда гром и молния, там шум и радость, словно на стадионе, где идет горячий футбольный матч, там продолжительные аплодисменты, переходящие в авацию.

П. Бебия может украсить любую поэтическую сцену. Этот успех он достигает не только талантливым артистическим мастерством, но прежде всего своими яркими художественными, легко доступными стихами. Последние слова я жирно подчеркиваю, ибо некоторые современные поэты стараются быть непонятными и этим скрыть свои убогие мысли. А у Платона Бебия стихи также открыты, как сердце его. В этом-то и мастерство. Ведь поэзия создается душою для людских душ. Большой советский поэт Кайсын Кулиев однажды отметил, что поэзия это не наука, что она должна быть доступна всем, широким читателям. Стихи Платона Бебия всем доступны, в этом

и секрет его поэтических побед. Он может выступать полтора-два часа с чтением своих стихов наизусть и создать интересный устный поэтический сборник.

Когда я думаю о поэтических выступлениях Платона Бебия сразу же ко мне приходят популярные грациозные чрезвычайно темпераментные пляски известного сегодня во многих странах танцевального коллектива «Шаратын», возглавляемого удивительно талантливым однофамильцем Платона Бебия Эдуардом Бебия. Здесь сразу же хочется выразить свое желание: когда выступает «Шаратын», как хорошо было бы присоединить к нему и талант П. Бебия, чтобы перед началом выступления коллектива звучал и голос поэта.

Платон Бебия родился в селе Кутол, где в начале нашего века бросил счастливые поэтические строки Великий Дмитрий Гулиа. На благодатной почве и вырос наш поэт. Здесь же уместны строки самого Платона Бебия:

Так свою впервые начал
Проводить я борозду.
Плуг сперва меня дурачил
У народа на виду.

Но, настойчив и упорен,
Твердо верил я в одно:
И мое средь многих зерен
Прорости должно зерно!

Набрав силу в отцовском очаге, у отчего края, он уверенно поднялся на новые вершины поэзии и стал одним из самых популярных современных абхазских поэтов.

Передо мной лежит только что вышедший однотомник стихов и поэм Платона Бебия. Этот томик и предшествующие его книги открыли поэту дверь настежь в страну по имени – счастливая зрелость. Сегодня он обладает достаточным опытом, чтобы и впредь творить и творить

Разнообразен и богат поэтический мир Платона Бебия. Он никогда не замыкается на одной теме. М. Горький в свое время говорил, что поэт не должен запереть свою душу в лирическую клетку, что он должен быть и лириком, и эпиком, и юмористом и просто веселым человеком. Таковым и является Платон Бебия. В арсенале его творчества стихи о великом воожде революции о В.И. Ленине, о нашей столице Москве. О великой Руси, сплотившей всех нас навеки. О родной любимой Абхазии, о бессмертном

космонавте Юрий Гагарине, стихи посвященные словою грузинского народа Акакию Церетели, великому осетинскому поэту Косте Хетагурову, о замечательном итальянском певце Робертино Лоретти, о великом борце острова свободы Фиделе Кастро и других.

Платон Бебия остросовременный поэт, он тонко чувствует своего ровесника, живет, дышит, думает и творит для него, помогает ему, чтобы встать твердо на ноги, для счастливой жизни, для сохранения мира на земле. Это долг каждого поэта всех времен и эпох, тем более в наш тревожный век. В стихотворении «Москва» П. Бебия призывает всех людей земли последовать за правдой Москвы, прислушиваться к ее справедливому зову.

Москва, ищущий правду, словно к солнцу рвется к тебе,
Он все время в пути – к тебе, к тебе.
Ищущий друга – у тебя его найдет.
Борющийся за мир – руки подает тебе
Ты – победившее солнце у мрака и тьмы,
Ты – надежда и маяк грядущего века.

(Подстрочные перевод)

Во многих стихах поэта красной нитью проходит искренняя, чистая любовь к матери Родине. У него есть прекрасное стихотворение «Спящая река», которое перекликается со знаменитым стихотворением Сергея Есенина о Родине. У П. Бебия читаем:

Ехал всадник шагом скорым,
Вдруг, не знаю отчего,
Вопреки словам и шпорам,
Встал, ни с места, конь его.

Вспомнил всадник суть преданья,
Может спящая река
Все желанья, все задания
Исполнять наверняка...

Встречусь я с такой рекою
По дороге в отчий край –
Лишь одним обеспокою:
Родине бессмертье дай!

Трагателен стих о Д. Гулиа, от которого скрывали о смерти незабвеннного Алеши Ласуриа. Вот пришли последние минуты и к отцу нашей литературы, но он обеспокоен о своем талантливом питомце. Наконец, ему сказали правду:

Третьи сутки тяжко болен
Наш абхазский прометей
И спаси его не волен
Даже миллион людей...

Вдруг привстал на смертном ложе,
Взглядом всех окинул враз:
– Сын мой, почему Алеши
Я не вижу среди вас?

– Алексею очень худо,
Алексей в жару пять дней.
– Так спешите прочь отсюда,
Алексею вы нужней!

Много лирических стихов у П. Бебиа, на сегодня ставших любимыми для читателей. К ним относятся: «И без победителя», «Деревья купаются», «Белый конь», «Пора сева, пора жать», «День моего рождения», «Подъем и спуск», «В гостях у Георгия Гулиа», «Родной язык», «Улыбка» и многие другие.

Значительное место в творчестве П. Бебиа занимают эпические произведения. Широко известна его поэма «Война», «Чуткость леса», «Белый пароход», «Здравствуй, день!», «Беглец». Первые поэмы показывают героический подвиг советского народа в Великой Отечественной войне.

Перу Платона Бебиа принадлежат также переводы на абхазский язык произведений А. Пушкина, Т. Шевченко, Т. Табидзе, С. Чиковани, Р. Гамзатова, К. Кулиева, Г. Е. Евтушенко, Ч. Айтматова, О. Сулейманова.

В последние годы поэта «к тяжелой прозе клонит». Он упорно работает над созданием новелл, рассказов, повестей и романов. Его роман «Западня» рассказывает о жизни наших современников и чаяниях, о их высоких моральных качествах. Мягкий юмор поэта-прозаика переходит порою в сатиру, безжалостно разит недостатки, встречающиеся в нашей повседневной действительности.

Поэт-прозаик добросовестно выполняет свой долг и перед детскими и юношескими читателями. И 1959 и в 1970 г. он получил первую премию в конкурсе организованном министерством просвещения Абхазской АССР и редакцией журнала «Амцабз» за лучшее произведение для детей.

Поэт известен и за пределами Абхазской республики. Многие его произведения переведены на русский, грузинский и на другие языки народов СССР. В Москве и в Тбилиси изданы отдельными книгами его стихи и поэмы «Спящая река», «Стихи». В издательстве «Детская литература» вышли детские рассказы под названием «Радуга».

Платон Бебия известен и как активный публицист. Его статьи и очерки написанные на злобу дня, имеют общественный резонанс. Поэт всегда в гуще людей, в водовороте жизни, ведет активную общественную работу.

Я здесь сказал лишь только о достижениях поэта. Вполне естественно. Ведь моя статья не рецензия и не выступление на разборе очередного сборника. Это слово о поэте, о друге, которому исполнилось пятьдесят лет. Он сегодня сидит на белом коне. Пусть его конь мчится вперед и несет его к сияющим новым поэтическим вершинам».

* * *

Дарбан поетзаалакгы (дпразаикгы убастцэқъа) ирғиаратә мфачы аамтәеңсраса иадхәаламзаргы (ианадхәалоугы ы́коуп, хәарада) иұптылоит «иғиңүтқатәниу» – илаборатория маңара иатәу еихшарақәак, этап ғыңқәак (иаазырпшша, еизҳа-зығъарағ имоу алшарақәа, ажәакала, иапитцахъоу уаанжатәнкәа рааста инапқазара акыр ишшәыз, ишгәйлтәааз узырбо. Убасқан ахы ңәрырыгойт ғымтқак, жәенинраалак, уи нахыстәи ирғиамтақәа зегын рзы программак иағыланы иаақәгыло. Амала, арғиарағы иара уарлашәарлоуп.

Платон Бебия итәи ҳәөзар, убас еипш и́коуп ажәенинраала «Аладареи ағадареи», 1961 шыққасы ииғызы. Итабыргытқәнаны, ари ағымта ғ-такық рыла ахәапшра ауеит. Акы, имғашшо иубоит уи апоет заатәи ипоэзиеси уи нахыстәи излаго итәымтахътәи ирғиаратә мфей «иқәааны» ишрыйжыгылаз, адаеакала иүхәөзар, Платон Бебия заатәи ипоэзия иамаз аамта нтәеит, уажәштә атәымтахъ амфа данылт ҳәа ауп иаанаго. Әбагыны ари ажәенинраала ирғиаратә усурағы ипрограмманы ауп апоеттәи апхъағыны шахәапшша, нағсы уи баша-маша программамкәа арғиара аус ағы атакпхықәра змоу акы акәны ибағхатәра иқәнаргылоит. «Уи ышшәкәа зегын (иимғыцгы – Р.К.) апхъажәас ирыңыстар стахын, избан-

зар, уи сара сыңтазаара иамғоуп»¹ – ҳәә ишует апоет ихатагы.

«Аладареи афадареи» ашәкәйшөфө изы қырза ишъардоу афилософиятә хшығозцара атоуп. Идыруп, нағынатә аахысгы арғиағы – ажәә сахъарк анцәахәү дыззылпхаз – апоет (апрозаикгы убрахь дналатаны) изы арғиаара ус шымариам, иага абағатәра еицамк имазаргы, иуадағуп ипцингылақәо, апстазааратә қыба-зыбақәа иахылтца. Иара ус еиуеипшым атагылазашыақәагы узырблакъо убап. Иара ағымта ғыңғ аптара иатаху, иақәырзу аңыбааи апсеибафареи ртәи ҳәөзар иабанзаизтәо апоет!

Ажәенираала ахы – ғажәак ыла ишъақәғылоу – «Аладареи афадареи» амацарагь зақа ахәоузеи, уағтас үазхәыцыр, иацу афилософия ухағы иаугар. Аладара – ишдыру еиپш имариоу усуп, иуғыло аудадафрақәа урғамгылақәа анапы ағаҳара, утаслымны аңылара ауп иаанаго. Аха ихадароу апстазаарағы иуғыло амықәмабарақәа, аудадафрақәа – автор исахъаркны ишихәо еиپш, «аладара – хлағъароуп, тышақәоуп, гәағақәоуп, тақәа-тағақәоуп, тыжаақәоуп» – зегры уриаини, үкәақәа иқәхәаны ғадақа еитарсны иуҳәөзар, абзиарахь ахалароуп. Платон Бебия иажәенираала аидея метафорала ауп ишыхиркәшо:

Афадара –
бәзатамкыроуп,
шъантцароуп...
Ианақәук,
Ухатцазар,
Ухъамтцроуп!

Сара сыхәтәа ала Платон Бебия ипоезиаз программак иағызыу ари ажәенираала иатызбаауент дағеа хшығозцарақгы. Уи, еитасхәоит, рапхья ицәирнаго арғиаара аус хкы шымариам, апоет апразаик ихы аңыык ықәйхыроуп ағымта гәйлшәаны авторгы архъағы аргәирғаяу иқаларц азын. Аха уи ахшығозцара хада анағсангы, ажәенираалағ архъағ ибогит еилашәо-еилитца ағымта зхаанутәи аамта ахағесахьеи апоет дызхану «аяа гәнахәқәа» ҳәә дызыштоу ыпсырғақәа иаххәап: азәы ибзия, иоуз ақәғиаара иамырғәиртъо, иаташыцыу, мамзаргы атәи алызхуа, атәамбараҳихъапшша ахыччара. Урт зегры абзазарағы ихәартам анырра қартцоит, аха арғиаара усхкы ақны зегры реиҳа иптихагоуп. Убри азоуп апоет иажәенираалағ абри «анотагъ» алатданы дзақәызбо.

¹Ацитата аагоуп Х.С. бәжәба ишәкәы Платон Бебия ипоезия ачыдарақәак ақынты, ад. 22.

Платон Бебия иажеинраала «Аладареи ағадареи» академик Хәыхәйт Бәжәба зынза ииашаны ишазгәеитәз еиңш, апоет итахуп ағада ихы шхоу дцаларц, ишихәо еиңш, амықәмабарақәа имәға иапғылоит, аха днеиуеит дхъамтҗакәа. Ас еиңш ахәыцра – арғиарамәа ауп изызхәоу, угәыхәтәгбы уахъызыкζо.

Егъирахъ, даәа цәафакғы ахызбааует иаҳгәарпханы ҳзыихцәажәаз ажәеинраала. Уи убриауп: «Аладареи ағадареи» инаркны иалагоит Платон Бебия ипоезиатә дунеиқәыпшылара аетап өңүц. Уи агәылтәаара амфоуп, атәымтә амфоуп. Ас еиңш икоу арғиаратә мәа анылара зегъ рапхъаザагы иаҭахуп ицаулоу апоезиатә дунеихәаңшра, апстазаара философиятә азхәыцра, ареалтә конкреттә темақәа, мамзарғы аматәарқәа ралкаара, арғиаратә гәахәареи арғышәеи амазаара, ихадароу ажәа исахъаркны ахархәара ухәа иреиңшқәоу. Еилкаауп, Платон Бебия, сырғиарағы аетап өңүц санылеит шимхәая. Ус зҳәахъоу дарбан поету? Аха ус шакәугы апхъағғы, ат҆цаағғы, жәахәарада, ирбоит. Уи иара еиҳагы стакпхықәра ҳаранакуеит, игәалақара шытнахуеит, еилашуа арғиаратә процесс ахъ ихоит.

Аурис шәкәыиғғы қаймағ М. Пришвин «Поэзия – это чем люди живут и чего они хотят, но не знают, не ведают, и что надо им показать, как слепым»¹ – ҳәа ифуан. Итабыргытәкъаны, апоезиа дарбанзаалакғыы ипстазаарағы атып амоуп, агәахәара узто апхаррагы ахылтцеит. Аха уи изназго апоет ибағхатәра ауп.

Абри аганахъала уахәәпшуазар, Платон Бебия поетк иаҳасабала дшәыциպхъаذا, инапқазара иаҙхәцыпхъаذا, апстазаара иеагәйлахаланы ицацыпхъаذا, иоуз арғиаратә пышәа ихы иархәаны зәфымхара изиуан, иапхъаә, избанзар, иара ийкытә иеңүц, ишаблоным, апоезиатә хағсахъақәа ибалар итахуп, ус еиңш икоу «амиссия» зынза ишымариам шидыруагы. Иаагап ажәеинраала «Асолдат изы абаллада» апоет А.Н. Ҷыонуа ихъзынылоу. Арақа иаабоит Алықьса Ҷыонуа Аұғынцұтәыллатә еибашъраантәи ипстазаара – ипартизанра атәи зҳәо даққақәақ, иара ихата зызбахә ахәара итахым, ихъзырымгараны ипхъаizon. Аұғынцұтәыллатәи аибашъра дүззә аан аңсуа шәкәыиғға азәырғы фырхаттарыла еибашъуан. Убарт рахтә ҳапсадғыл ду зхы ақәызтазғы аумачху. Адғыыл аума зегъ ахтысует, адғыыл аумажә ахнагоит. «Адғыыл цәажәоит, амца ағытцеит, адғыыл ӡыζоит, адғыыл бгойт» – ҳәа апоет зсахъа тихуа аибашърағы Алықьса

¹С. Липеровская. За волшебным словом, Изд. «Детская литература». Москва, 1964, стр. 72.

Цыонуа деибашъуан ихы-ипсы дамеигзә. Уақа ихигаз¹ (аибашъра, атқәара, апартизанра) ақнытә епизодқәак апоет убла иаахиргылоит хара ицахъоу, аха бзантык хаштра зқәым асахъақәа асолдаң ихәычратә шықәсқәа ирылласаны. Ажәа азқаза иоуп ас еиپш икоу апоезиатә цәаҳәақәа апцара зылшо, иаазырпшүа атагылазаашь:

Алаҳәеиңш адәығба неиуеит,
Иағытқак атқәаңа ржы.
Атың ақәа кыдтәа илеиуеит,
Ицармақъахеит ашәшь.

Абар атқәа даныбналаztәи асахъа, зеиңшроу:

Имч еизигеит, дәфаха-әфахан...
Нас уи акәхеит, дыңцакит.
Ари збаз анапқәа рхахан,
Адгыл имтасын дакит.

Ағымта атыхәтәантәи акуплет исахъаркха иғәйлнаршәоит, уи иаңоу ахшыңтак:

Асолдаң – ақәпағ ихтыс лакәзаргь,
Иныңәигоит иғәи итаҳәхәа.
Иқалап уи иғымтра ақәзаргь
Сара абрақа абри сзырхәа!

Егы афилософиятә тәкы змоу ажәенираала «Азлагара» ақны апоет иазгәеитоит ауағы (дарбанзаалакгы, дахъгылазаалакгы, инапы злакызаалакгы) хәхара иланы, дхәартаны дықазарц. Уи ауп абарт апоезиатә цәаҳәақәагы иҳархәо:

Уи амш цәгьеи
амш бзиен амазам.
Уи иаңнахын апстанарагы амаза,
Уахгы-өйнгы абжы аҳая иалууаа.
Илагоит,
иапхъаզоит иара иауалынгы.

¹Уаҳәаңш: Р. Қапба. Ажәа амч, Атқәа 1979 ш.

Ицоит,

Ицоит ауаа арантэ иеидараха.

Ман,

хымпада,

Сара сызлагарахоит!

Апоет итакуп азлагара ауаа рымат шаяа еипш, иаргын ижәләр рымат иуларц, урт рзы даапсаларц, хдоухамч еибаркны измоу исахъарку ажәала.

Ишаабо еиңш, Платон Бебия Аңсны дықа, антыңгы дықа, апстанаара атабыргхата бла қарыла дахәапшуеит, настыры итахуп иааикәршаны икоу, еилашуя уаажеллараттә пәттазаара илибаарц апоениатә хәғсахъяқаә. Убри инаваргыланы, академик Хәыхәйт Бәжәбә иажәала иүхәозар: «Аңсабарағы иқало-инило, уи иарәио аеенітакрақә апоет иңә-ижкы иа-ныруеит, иғәи дырцыхцихуеит, ддышрхәицуеит, драңәжәойт, апсы рхоушәа рсахъ тихуеит».¹

Ағада иңбөй ахшығозцара изааңгәу сышәкәй афырхатса идхәалоу литературатә фактк азбахә сұхарп стахуп абрақа имыцхәым ҳәе сгәи иаанагая. Сара аханатә бзия избоит ашәкәышсы иөцәажәара, еиҳарап аханатә аахыс даныздыруа, данысзааңгәу. Аха еиҳарап ас еиңш икоу агәаҳәара сара иансоуа, апсы антало уи иғымтә өңің антыцлак санаңхъалак ауп, настың цъара акы ахысқәаң аныстаху аамтазы.

Сыззаануа, Платон Бебиа ишәкә өңүц «Адгыл амтәышкә» 1975 шыңқасазы Акәа, ашәкәтүйжырта «Алашара» ақны итыңыз, автограф ақетсаны иситаз. Санапхъа ашьтахь, агәахәара снаңеит ишаанагара икоу журнал статиак азысқырц. Абри азтцаара сазхәыциу ҳагаңа пүшә савалт, сышне-уаз, абар Платон Бебиа ихата сгәйсөен замкәа даасыдгылеит, игәалаڭара бзианы, дәрапха-ғаччо. Сара акраатцуан игәастахъеижкүтеи сөйзә гәакъа агәалаڭара иманы дәрапха-ғаччо данунылоз апшәреи агәйкrei ихы-иөү шәәхәацны ишахьысуаз, ишалнадоз, насгы иблиекәара пүшәкәа итәулаз қөығарал үрүтүбаауз. Ари аеынгыы ус дыкъан.

– Зыбахә умоу (мамзаргызыңа үхәо) ушә дылагылоуп – ҳәа ирхәо зақа аиаша изааигәузеи! – схәеит апсәа еибылхәаны ҳнапқәа анеимах аштахъ.

– Ухала амға ду уанны, сызбахә ҳәашьас иоутоузei, насгы иарбан шәү сызлагылоу амфаду санны сааниеит убоит, Руслан, – ҳәа даарыхлафааит аюда исхааэл сажаакаа.

- Гааныда сүзхөшүү сааиуан - атак ныңастеит сөйтамырхакаа

Иара ул. ал. 23.

- Уи аеаззаароуп, – ихәеит иааркьяғны.
- Платон – абна итацәыз қәардәк ахь снапы насырххан, үзара ҳнатәеп, ҳәицәажәеп, ара ҳанеңкәшәа, аамта умазар, аусурахъ умцозар, – схәан снаиғапшил сажәа дақәшаҳату, дақәшаҳату еилыскаарц.

Уақа ажәакгы мәдәкәа, смахәар ааникылан, уаанза снапы ақәкны исырбаз ақәардә ахь ҳөйнихаҳеит...

Үақа акраамтагы ҳтәан. Нахъхи Синоп аган зегъ амехак аганда иаваршәны иеиттәаза иаапшуаз апсабара ссир ҳәги қанаттон, гәахәарап – амилаң гәадура иаңхәаз – ҳнатон, иқаззәирнагон атоурых хтысқәа жәпакы. Убарт иреиуоуп Къалашәыр апшашаҳәфы (уажәы адәыиба станция ахыыкоу акәша-мыкәша) XIX ашәышықәсазы ағбатәи азыбжа аллагамтазы Қылыш Чачба ицеиҳаб Гасанбей Аңсны зегъ рапхъаза акәны адунеижәларбжъаратәи аңырмыкъа шеиқикааз, ашытахъ Урыстәыла угәрагам ҳәа Сибрақа ахгара шиқәшәаз үәгъара рымамкәа иғәйбызыза зыңдакәирпәкәа ахъарч ҳәа, уажәы-уажәы ақәара инықәххуаз амшын Медеиа дымтазырысыз Иазон инаркны ақәылағцәа зыхнагахъаз, амхәцьырра ухәа зақа ҳәалашәазеи ҳаҳтәаз. Нас ииасхью аамтақәа идырғиаң атоурых ҳналтын, ҳгьејкит сәғиза агәалақара изтәз ишәкәи «Адгыыл амтәйжәфәкәа» ракъ. Уи сшапхъаз ажәақәак ахысхәаарц шыстахыз иасхәеит. Сахъапхъаз иғәапхеит, ажәақәа узаххәааузаргъ ицәгъам ихәеит. Итабыргытәкъаны, астата («Адгыыл амтәйжәфәкәа» иазкыз) зөйт рапхъа искыпхыт ажурнал «Алашара» (№8 1975) адаққақәа рәғи.

Сыззааниуа, абри ақара алада сылбааны хъатрак еиңш исзырхәаз убаскән уи истәз азтцаарақәеи иара иқаицази ртаки роуп.

– Пилта,(зыны-зынлагы ҳхала ҳанеңци, сыйхәмаруа хызыңыда исхәалоит. Уи «хытхыртас» иамоу ҳашәкәығ бзиахә, ҳәғыза ду, заа зыпстазаара иалтыз Шота Җекадуа Пебия дизгәдуу Пила ҳәа иаихәоз ауп. Саргылы убри инахаршалашәа «исыпшаант» иғыцу хызың ҹыдак Пилта ҳәа. Сәйи иаанагоит абырзен филофос ду ихъз Шотеи сареи маңк ирхәанчаны иаҳваххәо апсуа Платонгы (ахы аразыни рыйжъапсоуп, абырзен Платонгы ҳатарттарым ҳәа!) ушәкә өңиц итүткүз, архыағ иоуз аабатәи ушәкәи «Адгыыл амтәйжәфәкәа» ушпазыкоу, ишпауныруеи,

Иутданаҳәозеи? – ҳәа.

– Руслан, ашәкәи ақәым, сара иаҳынызздыруа, жәеинираалак, ма икъағу ажәабжык атыңца акыпхъ аbara дарбан шәкәығозаалакгы агәалақара инатоит, афора аус ағы агәаҳәара, изңәирнагоит. Аха шәкәык (ихәчи иду) адунеи аbara автор изы ихтысуп, иныхәоуп. Арақа иғыцу аартра қастом, еилкаауп, аха убри инаваргыланы, еитасхәоит, дарбан шәкәығозаалакгы дәз, дышәхъаз, ихъз-ипша цахъаз, зегъы акоуп ишәкәи антыглак

хашәкәышөсөн ду Алықса Гогәуа ишихәаз еипш, иара ихатқы архыаф ишпәндикүларишь, иахиҳәааришь ҳәа, иага дақәгәтыгуазаргы, пышәарак иағызыу гәтынчымрак имоурц залшом.

Саргы уи аганахь ала ус ауп сышыкоу, сыйызңа ашәкәышөсөнә рцәаңа салыхәдам, даеа ҹыдарап салаڭам, – сышәкәы түтүңпхъаңа агәахәара шыснато еипштәкәа агәтынчымрагы сыйнартсысуент, архыаф иәапхъа лахынцас иаиоуа хъаагая, – иҗәан, иажәа аағахитәеит, Руслан узтаара атак һастеит ҳәа аанагая.

– Еилыскаант, Платон иүхәаз, автори, ашәкәи, архыафи еизааигәазтәуа, еибаҭахны иќаздо абафхатәра ауп. Уи «алыра» ауп уртжәынгы-ғәнгүй «изхәгъежүй», «еикәзүршо», – сҗәан, даеа зтаарапгы иапхъа инықәсүрғылт атак һаитар ҫтахны:

– Хәзырык ашаблонңа ахазаргы, мамзаргы кәрүжәа ирықәлазаргы уара уќынтиә абри ағыза азтаара атак саҳар ҫтахуп. Даеакы сағым ажәенираала ағразы иуцхраая, мамзаргы ицәрызыг иарбан фактор хадақәоу, настыи иара уи аидеиа абаауе?

– Сара афора снапы аналаск инаркны исцәафанды иштысихит сөйртә стол сахатәаанза атема исцааиз акраамта сазхәыцуент, иүхәар ауа-зар, фунтқала «ислагоит», сгәи иташуент, настыи избоит ажәенираала еиғызкаая ацәаҳәақәа ишшәыр-шшәырзә рифмалеи ритмлеи еиқәхапс настыи алгартеи алгартеи еилазмырфашо ахәаа. Убаскан ауп ақьяад ахь анигара, антара саналагая. Ас ахыркастсо еиҳарап ажәенираалақәа анатыстсо ауп. Егыыс, аепикатә фымтақәен апрозатә рәниамтақәен рәғы ари ағыза арғиаратә «метод» ухы иузархәом, уитәкәа, алајом арғиаратә процесс. Аха абрақагы, ҝәйтәә-ҝәйтәала, мамзаргы ағымта сыйғу хыциպхъаңа ахархәара рыситонт афада зызбаха ҫхәаз схат «аметод».

Егиряхъ В.Г. Белински ишихәаз еипш, апоэзия иссиру, амч ду змоу ауағы деилазыршуа цәалашәароуп, хәыңца таулоуп, гәеибафароуп. Уи анцәыртца аамтагы уздырзом, амға уқәзаргы ауеит, уск уағызаргы ауеит, уимоу, утажәхәа ушыцәо ацәа уалнахыргы алшоит, ушымгәыгүзәо апшатлакә еипш уама амехак иаацәыркьюит. Даеаңәи итәи сыйздыруам, сареи спое-зиен хәнеизыкоу атәуп исхәо. Настыи споезия зырғыхо, исыхынхъаңа ацәалашәарақәен ахыыртақәен аханатә хытхыртас ирымоуп анапш-аапшра, аныкәара, апсабара азааигәахара, сыйңтазаарағы ғыңбарах избо зегъы, иаххәап, ақалақықәа, атәйлақәа, ахатарақәа ухәа иреиپшәо. Урт зегъы, сара сыхәтаахь ала исхәар сыйлшоит, апоэзиатә хәесханхәа, сөймтақәа рзы изыхъхартроуп ҳәа. Ус шакәу сирғиамтақәа ирызәлымхай имбарц залшом, урт ирытагылоу ашықәсқәен иахызығыз атыпкәеи, аха уи зегъы уажәи арақа сирғиаратә «лаборатория» ачқыамаңыа утампшыкәа

аилкаара уадафуп, – ихәан, иажәа аахиркәшент. Ҳамтак ҳтәан ҳөйүңьягъ өымтзакәа амшын гәы ҳхыпшыло.

Нас ҳфагылан ҳөйинаххеит. Сара агәра згон убасқангъы ҳаицны ҳаш-неуазгы ссыза ду Платон Бебия апоезиатә цәахәа ссирқәа дышреиғазоз иғырта стол азын иширмазеиуз...

Платон Бебия ишихәаз еипш, анапш-аапшра, аныкәара, атыпкәа, ақалақықәа, ахатарақәа ирылапшны абара, аиәцаара, атцаара еиуеипшым атема өйицкәа апоет инағоит асахъаркыратә ғымтакәа ағитцартә еипш алшара... Абри аганахъала уахәаңшузар, уи ихатагы акыр дныкәахьеит, ибахьеит, иахахьеит. «Бзия избоит сара еснагъ ауаа рыхәпара» ҳәа баша ихәом апоет иажәенираала «Анаңқарақәа» рәғы.

20-тәи ашәышықәсқәа 60-тәи, 70-тәи ашықәсқәа раан Платон Бебия иапиттәйт алирикатә, аграждантә жәеинираала шахәкәа Москвеи Ленингради (уажәы Петербург) даныкәаз аамтазы.

«Анаңқарақәа» рәғы иаабоит апоет Москва далоуп, деимдоит, иғәазхара избом. Аха ихәыцрақәа Москва дшыкоугъы ихәычрахъ ихоит, иғәалашәоит ауымақәа данрыңыз, ашуқыат блуза анишәыз, аблуза ГУМ иаазырхәаз апхәызба ссир ибла дхытцуам, ипсабаратәу цәанырра ңхак изцәйрцит. Абар иихәо:

Уи аблуз
иахъагы исшәуп са стъамала.
Иахъсшәу избоит:
Апхәызба лнаңқарақәа
сыхәда иахоушәа,
Срышытән лыбла цәкъарақәагъ.

Третиаковтәи агалереиа апоет алакәпхыз еипш дхәычаахыс зыζбахә иахауз лабәба ианиба ишинырыз атәи аңәанырра таула ааирпшит ажәенираала «Третиаковтәи агалереиа» ақны. Ауашыахәкәа – ақаза дукәа иапыртаз – иибаз ддүргәртъоит, ихәыцрақәа атзамц икыдлеит, дрымоуп дыткәаны.

Аарла инсыжыит Шишкин, Врубель
Ех, инсыжыит, аха ишпа?!

Сеңтархәынчейт Тициан, Рубенс,
Ари лакәуп лабәба.

Апоет аңьшъахәкәа иибо доурыштыум, дхәынчаны дыркуп:

Сзымцо сгылоуп, сгәы хытхытуеит,
Дара сацәажәоит, избоит.
Дара цәажәоит са схәытхәытуеит.
Ашәышықәсақәа уа ицәкәырпроит.

Апоет метафорак еипшу аңәахәа «ашәышықәсақәа уа иеырбоит» – иианарапшүеит атызқәа еиқәрыбғаа иркыдубало ашедевртә тыхымтақәа ауафы ирто ахәыцра таулақәеи аңәанырра пхақәеи, «ақазара ажәлар иртәуп» ҳәа В.И. Ленин ихәахъа угәалазыршәо.

Платон Бебия Москва длеи-феиуа дахъалоу, атоурых ҭыпқәеи апсшьарааты ҭыпқәеи дахъиртаауагы, зегъ өйцбараах ишибоугы, ибла ихгылоуп Иңсадғыыл «хәыычы» – иқыта гәакъя, дахъиз, дахъаазаз абзиабара еснағы ашъанеипш ишицу. «Акарусель» данақәтәогыы игәалашәоит ибла ихгылоит, ихаштуам абна абардра дызлаз Тур ихәи рреит ҳәа дызцыз аңьма. Апоет итәхуп ихәычра архынхәра. Аха илшом, ихъаагиоит. Убас шакәугы, дзықәтәо акарусель ахәыцрақәа дыргәйлахало иштәхъѣа дыпшүеит, настыы «Сара сгәы иалоуп сызхымзац, хымпада сахъзорит. Сара сгәы иалоуп сахъымзац, хымпада сагыцоит» – ихәоит апоет иаҗәенираала «Карусель» атыхәтәантәи акуплет ағы.

Платон Бебия Москва ииғыз ажәенираалоуп «Америкатәи абалет». Ўй, апоет излаиҳәо ала, иссирзан, илапшхырпаган, ауафы лоунытә агәахәара изтоз акы акәын. Уртә абалет иалаз – р҃әыртца абаҳә иаавтыз амра иағирпшүеит. «Ағырғын еипш игъежыуан, инеихтәартә р҃зарақәа», – исахъайркуеит рықәашара. Зақа ииашаны ихәоузен абаңт апоезиатә цәаҳәақәагы:

Иағын ахәмарра ишағыц,
Р҃казара ҳәәы иаласо.
Ахәаңщәа иаҳдырбоит ағыц,
Ҳәәыцра ажәған иналатдо.

Иалгеит, убас иццакны,
Ҳазхара иаабаанза.
Нақ-аақ ҳыылан ҳаизгәыкны,
Ҳәәыртъара лабжыш баанза.

Платон Бебия ипоезиағы, иазғымхай имбарц залшом, Аңсны антытәи иныңқаарақәа рыштамта ғәгәала ишаныпшыз. Арақа уи иугәалаиршәоит

«споэзия сахъцалак сара исыщуп, исыпстазаароуп» ҳәә зәәз ажәйтәзатәи абырзен поет иҗәахъя. Җыдала иугозар, Урыстәыла ахтныңалақ дүкәи Москва, Ленинград. Ари машәйршәа ићамлазеит, акы, Платон Бебия поетк, рәниафык иаҳасабала идиреует, иныруеит аурыс литература иамоу адуюхатә псымчхара амехак заћа итбаау, насгы уи заћа хаҳара алоу егырт амилатқәа (апсуаагы убрахь иналатданы) ркультура арғиарағы. Әбагы, Платон Бебия инеипынкыланы 30-ка шықәса инареиханы пәшшара (ус узазхәар ауазар) Москва азааигәара икоу ашәкәышөөцәа рыпсшъартә фыны Переделкино даҭаауан. Уи иреиғы иғымтақәа жәпакы абри аурыс дғыыл агәәғы иапицент. Ус шакәу ағымтақәа ирыңғылу атыпхъз иаҳәоит. Уи маңара акәзам апсуа поети аурыс литературеи ирзеилу, еидызкылоу. Уи хатала ихаантәни аурыс шәкәышөөцәа (еиҳарак Москвей Ленингради инхо) азәырфы иареи еибадыреует, аитанеиаира рыбжьюуп, рғымтақәагы апсшәахь иеиңегахъеит, даргы – иара итәкәа.

Изхысқһәаая, артқәа зегыы апсуа поет ипоезия ианыпшиит, еиҳарак рапхъяза акәни Москвей Ленингради далапшны ианиба. Ус шакәу шахатра руеит ағада сзыхцәажәаз ажәенираалақәа. Уажәы ҳалапш иңаагап Платон Бебия рапхъяза акәни Ленинградданнеи (уи атәи ихаҭа иавтобиографиағы ихәеит, аха усгы иаҳгәалахаршәап апоетцәа еиңиз Иван Җарба, Анатоли Ағынцый, Платон Бебия) иоуз ақәаныррақәа «идырфыз» жәенираалақәак.

Петербург Урыстәыла Европаҳ ашә азыртыз Пиотр Актәи ишъатайркит 1703 шықәсазы. Уи 1712 шықәса инаркны 1918 шықәсанза Урыстәылатәи ахәынҭарра ду иаҳтны қалақын. Ашытх Ленин иаҳатыр азы ихъз ахыртцеит, аха Асовет Еидгыла анеилабга ғаپхы Петербург аздыргъежекит, тоурыхтәла ухәыцуазар ҳәарада, ииашаны иқартцеит ақалақь Петербург шыатазыркыз Пиотр Актәи ихъз ахъаздырхынхәыз.

Сыззааниуа, Платон Бебия уажәы ҳзыхцәажәо ажәенираалақәа аниғыз аамтазы ақалақь Ленинград ахъзын, Ақәа 2010 шықәсазы итыңтыз Иғымтақәа актәи атом ақынгыы ус инижекит, имыпсхит Петербург ҳәа. Абригъ тоурыхтәла ииашоуп, апоет дызтааз аестетикатә гәахәара ду изтаз, дызлапшыз Ленинград ауп.

Платон Бебия 1961 шықәсазы рапхъяза акәни дызтааз ақалақь Ленинград иазыкыз ажәенираалақәа рәғы иамыцхәны иубом ақалақь апшзара, архитектуратә ҳаңра, аха урт аестетикатә гәахәара ширтазгырыншүеит. Амала, апоет еиҳа иаликааует атоурых иатәу афактқәа. Убас икоу ажәенираалақәоуп «Дәааует Антон Иван-иңа», «Абахтақәа», «Петергоф», «Ағықәа», «Ағытгә». Арт ажәенираалақәа рәғы апоет илшеит ақалақь Ленинград атоурых аћнитә ҳапхъаф зәлымхара ззиуша даќвақәақ поэзиатә ҳаңсаҳала изеитахъара, мамзаргы раарпшра. Ақалақь оқтиабртәи аре-

волиуция иадхәалоу ахатарақәеи ахтысқәеи, Ағыныңұтәләтә еибашьраан иахнагаз, Пиотр дүзә хын напыла ихациркыз Петербург, Пушкин идхәалоу атыпқәе, ухәа убас итегезы.

Аңтазаарақәи дарбанзаалак изы еснагъ икашшыран ицом, иацуп аудадафрақәа, ағәйтқа зхылтцуа ақыба-зыбақәа, уимоу, изцәырнагоит дызқәымгәыгзә амачқәникрақәа. Аха убартқәа иерымтакәа дыреғағыланы дықәпзороуп, дызлариаши амфақәа ипшаауазароуп. Үсқан ауп даны-тәғәахо.

Абри апсихологиатә тәгылазаашъя апоет иғы, дағағзәи иқнны ааста, еиха итып амоуп, избанзар, арғиара процесс ағәахәара шинатоугызы, даргәақеит, даргәатеиуеит, зны-зынла иааикәрышаны икоу ауаагы ицәымыцхәны ианибо ыкоуп, ихгы иғымтақәагы қәнишьо ақынза. Ҳәарада, ари аамталатәи психологиятә тәгылазаашъоуп, анарха амам бағхатәрала еилашуа арғиаратә процесс ақнны.

Изхысқәаая, ас еипш икоу «агәмаңрақәа», ахы гәыбған атарақәа, иқатдоу ақәыншыарақәа ҳара иабоит, ашәалқыамреиپш инцәыркөя-цәырасуа Платон Бебия ипоезиағғы настыны заатәи илирика анхиркәша аштахъызы. Уи аабоит ажәенираала «Схы саңаажәоит» ақнны. Итабыргуп апоет ихы акритика ахъазинуа ахъыбзиоугы ыкоуп, иғәи иеаннатоит, аңтазаарақәи ақәпара шатаху, уи ада пхъяқа ацара шықам ахәоит. В.Г. Белински ифуан: «Борьба есть условие жизни: жизнь умирает, когда оканчивается борьба». Аңтазаара қәпороуп ихәеит аңсуаты. Аха зызбахә ҳамоу ажәенираалағ автор устәкъя иғәи каҳан дцәажәартә, «Сгэы ухшәеит Платон Бебия, угәағ сыйны сагоит» ихәартә еипш дыікамызт ари ағымта анапидоз, аңхъағзәа дырдырхъан, бзия дырбахъан, ипоезиатә еизгагагы, афада ишысқәаа еипш, акыпхъ абаҳъан. Ииашоуп, ихы ауп дзаңаажәо (мазала ихәоушәа ауп ағымта шықоу), аха аңхъағ ишқа ицәыригас уи мазам, арақа ахңаажәара маңара абақоу, иғынамжарақәа ицәаргамахеит.

Амала афада ишазгәастаз еипш ауағы иғәалақара есымша еипшым, уи анықамыз, иақәшәазар ауеит, мамзарғы, акы қәғәала даргәаит, иғәи пнажәеит, ажәакала убрить иара ихарантәит.

Еиңсәхәоит, иара ихы дахъаңаажәо, акритика рзиуеит ауаа қаршениң, аңтазаара мариала ахә зшьо, қъаф алышуаая, настыны аирония (атәйлхра) аттаңданы.

Ажәенираала «Апоезиа» ақнны Платон Бебия иаахңааны ихәоит: уи ада дышхәартам, иара ишиптазаароу, настыны ипоезиа еснагъ иқәыпшарц, бзантцы ажәцәа ахамларц, амшын еипш ағәи еилашуазарц:

Аамта исынцәаз аңышә акәым,
Сара амца аңызгар стахуп.
Уатәтәи ахтыс саңымшәакәан,
Аңхъа сгыларц агәы – сгәуп.

Уара ўқынта са истахуп итегъ,
Аха абриак зегбы ирыцкүп:
Са саниуз стәыуа сизаргъ,
Саныпсуа сыйчозарц стахуп!

Апоет насып иманы (апсратәкъагы атсанарзыртә еипш) ихы ипхъазоит аңсабара инаңаз абағатәра инагзаны иғахәи изархәар, аңхъағзәа зыргәрыртъаша ағымтақәа инапы иткүптер, «ирғиаратә лаборатория» ифонаңыц! Убри зегбы ирыцкны ипхъазоит идгылтә пәтазаарағы.

Платон Бебия заатәи илирикағы ишьватирикүз асиужет змоу аконкремтә темақәа «ртрадиция» еихагы еихеихайт, аманхәта-шыахәтақәа аитепт, поэзиатә хәғесахъала ирбейт, итышәйнтиалаз, ихатәрахаз, иғәйлтәааз илирика. Үақа апоет бла тарыла рсаҳъа ҭихуеит анхашы ибзазарағ ихымпадатәини инхашәа-интىшәа иацу атриутқәа, ахшығозцара қаймат рыңғатданы, насты автор ихатагы (алирикатә фырхатца иакәзаргы ауеит) ақытағ ииз, иааңаз ихәйчрагы аныпшуа. «Сқәыпшра уадхәалоуп имзакәа, сара анхашъақәа суртцеит. Сымцәағзәакәа, сымлатцакәа, сымрашәакәа өнакгы мцеит» – ҳәа баша ихәом апоет.

Ажәенираала «Аңықәреи» злахыркәшо акуплет ақәзаргы ахшығозцара өңиң анатоит:

Ахаан уаҳагъ ұза рымбаңшәа,
Иахъакәзаалак анхаңақәа,
Иувагъежуеит уа үеы ирбазшәа,
Сара сапсуа шықәс раңа.

Платон Бебия ипоэзиатә рәниамтақәа, акритикағ ишазгәартахъоу еипш, «иаартуп», шыуокы-шыуокы апоетцәа ианаңаҳымгы инакәаратца-аакәаратцо, ҳаҳшығозцарақәа ҳартцаулоит ҳәа иағу дреиңшым. Арақа уи уағ даңәымғашоо ихәар илшоит ҳапсуа поэзия ақлассикәа Қ. Агәмаа, Л. Кәыңтина, Б. Шынықәба, И. Җарба ртрадиция дазааигәоуп. Аха убас шакәугы апоет иихәарц ииңау аартны ишаһирбогы, «өңістаарап» атамкәа аса-хъа штихуагы, иаҳыллоит ажәенираала ҳатала изызку атема иаарбны иғыңу даға хшығозцарақ ала ианеңқәиңәалоу, ианааирпшша. Үс шакәу

зыртабыргуа, ажәеинраалақәа мачым Платон Бебиа илирикағы, хыһъ сзыхцәажәаз афымта аңызықареигұры убрахь инарылатданы.

Апоет лассы-лассы дрызхъапшүеит ңасатәи Аңыныңтәйлатәи аибашьра (1941–1945) ақнитә үағы үхәы-ижыбы қақаза изыргыло апоезиатә хағсахъақәа. Урт, акы, иара аибашьра ахатә ажәлар ирзаанагаз иадақъақәоуп, бзантцы хаштрап зқәым роуп, итоурыхуп. Әбагыы, ауаатәысса рыпстазаарағы еснагы аибашьра қамларц агәеанызаара рызто акоуп. Ҳәғалы, арақа атынчра ахъчара иазку асовет поетцәа абри атемазы иапыртқо ғөымтәқәа ирыңшоит агәеанызаара апафос зтю Платон Бебиа ипоезиатә бжыы ғәца. Урт аайрпшүеит еиуеипшым ахтысқәеи, ахатарақәеи, ахәыцрақәеи ақәалашәарақәеи ирауаршәаны.

Убас икоу ажәеинраалалоуп «Аңәартәғәы». Апоет зсаҳья тихуа атакәажә лтоурых таулоуп, уимоу поемак асиужет иазхаша ахтысқәа ыкоуп. Илыхшаз лпацәа азәымкәа-ғыциамкәа адауаңшықәа рыпсадғыл рхы ақәыртцеит. Аха урт ртакара, фнүтқала деигрыблаа дшагазгыы, лыөрөтәғәоит лгәыршоеи лықәреи иага еидара хъантаны илықәығәөзарғ «жнапқәа лгәытапсан, лөөирхәа, дрыңхахәх...» ддиртәазаргыы, абар апоет иихәо дзеинпшроу ҳәа:

Мап,
сағамыз,
лабжышк
лыбла ихымлаζо,
Ахра агәаңшы еиңш, ахра апта иазхымшаζо,
Дғылан рыхъзи рыпшени далабениаха.

Избан ақәзар, «урт әмхеитаз аға рызқәа иеніахан». Ағырхандә реиңш рыпсадғыл рхы ақәыртцеит.

Убас шакәугыы, апоет идыруеит ан, настыры зықәра ыкоу атакәажә лтагылазаша. Убри азоуп абас еиңш икоу аметафортә цәафа зхубаая ақәахәақәа рыла изыхиркәшо ажәеинраала «Аңәартәғәы».

Дхәыцуеит. Уажә дзыниалоу акаруат аката,
Ажәған уаланатап уршә
Аха дзыңәом,
ақәа лыбла ихылаζом.
Иңәиртәғәупаз лыблақәа ирхыхылаζо.

Ажәеинраала «Уареи-сареи» ақынгыы иаабоит (зегытәқъа иара иазкым-заргы) аибашьра атәагашоура зхысызыз апстазаара. Үи, автобиографиятә

Қазшы амоуп апхъағ еиҳагы изааигәахоит, избанзар, аконкреттә тема таңғәис иамоуп. Ағымтағы иубоит дасатәи аибашьрағы итахаз апоет ианшьеи, уи иңа Владимири, автори, нас урт рандуи. Ажәеинраала қатоуп иаптазааратәны, даеакала иүхәозар, иғаз шығаз. Аңсадғылаң зпа деибашьуа ан, ҳәарада, гәырфа дула лгәатца ҭәуп, аха уи ләемтәкәа:

Уа амхы дталаң илрашәозар,
Уи лыцқәын иматә лкуп.
Уа афархъ абнағ илықәшәозар,
Алғаңтә феиларц лтахуп.

Лхы атсалырхом, лыцқәын ифны алғаңтә феиларц азын ауадағрақәеи ағәйрөсөи дырғағылан дықәптоит апсуа ан гәеицамк.

Уағы ддирхәыциртә икоуп абаңт апоезиатә цәаҳәақәагы ахатә хәыштаареи ахатә ұыныңыи ирызку:

Лааӡара шсылоугыы ирғашха,
Хъаас ишсымоугыы сара,
Схынхәйт иахъа саб иғнашқа,
Сазыхынхәйт ҳәыштаара.

Сара исыгхаз уара иурееироуп.
Ус ахәтоуп, ус атахуп.
Уара үтцеира – даеа үеироуп,
Уи гәыгра цәашыны илзакуп.

Апсуа жәлар жәйтәнатә аахыс аңсадғылы ажәлари рхақәитреи рхыңшымреи, наунагза рұғынцұдьыл иапшәыманы, рыда ах дамамкәа ақазаарағы зхы-зығсы ақәызтаз атеницәа фырхаңәа рыхъз-рыңша акамыршәразы иапыртсон абиңарақәа ирзынхашаз исахъарку ажәа, ашәа. Ари ас шакәу иғағаңа ҳажәлар рәғаңтыңтә ҳәамтәкәа рөғи имғашшо иаабоит уажәгты ушытәнгы иғырпшығаны, иаағаны, амилат гәадура рәғыхаганы.

Абри еғырт ажәларқәа рлитературақәа зегъы рыйны еипш, апсуа литература ахы анғылдана инаркны иааннакылелит. Иахъа ҳлитература иалоуп ҳапсадғыл ду зхы ақәызтаз ҳфырхаңәа хазынақәа ирызку апоезиатә, апрозатә апублицистикатә птамтәкәа. Хара ҳамцаζакәа иаҳгалаҳаршәеп Дырмит Гәлия, Баграт Шынықәба, Иван Тарба, Шәарах Պաчалиա, Шалуа Инал-иңа ухәа азәырғы ғоямтәкәа.

Сыззааниа абри афада зызбахә схәаз атрадициа апсадгыл афырхацәа ирызку асахъаркыратә ғымтақәа раңцарағы апоет Платон Бебия илиршахьоу қыр ыкоуп. Урт ажәенираалақәа иаизакны, иххәап, цәаҳәак иқәыргыланы улаңш рхугар, сара сгәанала, иумбарц залшом иримоу аоригиналра, егырт иара иабидара иатданакуа апоетцәа иапыртцаз ажәенираалақәа, еитасхәоит, ртематика акы шакәугыы, ишреиپшым, рхатәы хағра шрымоу, апоезиатә хәғсахъақәа րықатцарапы информа, истиль (еихаразак асиужет змоу ажәенираалақәа рөбы), ицәыргаша ухәа иғыцуп, даәа ғымтак (иакәөнатуам) иқанатдо анырра атубаауам, еитасхәоит, Платон Бебия ипоезиатә дунеиқәапшылары иқәубаауа роуп.

Аңынцүтәылатә еибашьра иазку жәеинраалоуп «Амца иалгоу амға». Абрақагы автөр зызбахә имоу аибашьра дудахаануп, ихәычратә шықәскәа иргәйлсны ицоит иқәлацәа зегбырыкны еипш, апстазаара хъамта аңрыпсса. Ҳәарада, аибашьра ҳажелар ирхыргаз усқантәи апстазаара исахъаркыратә ғымтақәа ирныпшит, настыры идыргәгәеит иахъатәи апхыаә изааигәаны иқалартә еипш. Ағымтағы итыху ахәғсахъақәа – иаагап зәзатә днаскъазгоз ан ишъталхәоз ажәақәа: «Ҳапсадгылаз шәгыл абаапс! Ҳара ҳабацәа рхы ақәиртцеит ҳанасып», «Аҳы, шәнеибаң, шәнеибаң апсуа րычкәынцәа!», «Жәғангәыла аибашьцәа зыршанхоз Мери Ағзупхә, Ағсны афырхатца Җыка Габлия, аға ипсәаңан изығаз Александр Вонба ухәа итегьы.

Абас Ағсны афырхацәа рхәғсахъақәа атоурыхтә хұыскәеи ргэлыццаауа, милаң гәадурек ипхатәы-пхатәо угәатда итаздо ажәенираала «Амца иалгоу амға» угәатсанза иназго, уцәанырра зырғыхо, ихъаауго фактуп автөр ихатә гәирә – аибашьра ду иалазыз ианшыя илахъынца иахъадиҳәало. Ари амотив конкреттәуп, апоет ихатә хъаа ауп, аха уи ажәенираалағы епизодк аҳасабла, иалоу убраанза иреалтәуп, азеипш қазшыя аманы икоуп, избанзар, ус зақағы ықада, усқан ағымта анаптаза аамтазы, зақағы амға иапшуадаз րыблақәа траа, издыруада, анаңылбейт, ипсү тазар, дзыхынхәузар ҳәа. Ағырға ақара ахәразы ихәшәу ақғыы ықағам.

Аиаана ду аазгаз аибашьра атема бзантык алитетуралы иажәзом. Избанзар, ҳашәкәысөөи ду Иван Папасқыр ишихәаз еипш, Аңынцү – апсадгыл агәтатдәкья гәылагы, псылагы, қәеиқылагы иаларсуп. Платон Бебия илирикағы афадагы ишазгәастахьоу еипш, аибашьра атематика иазку апатриоттә жәеинраала қайматқәа рхатә ғышыя формеи, стили րыманы иаҳылоит. Урт, жәаҳәарада, апсуа поэзия абри аибашьра атема абжы ғың ахазтдо, апатриотизм қәанырра зыртцаулоу акы акәны ҳпоезия атаацәара ду ақны иалубаауеит. Сара сахъахәапшуала, убас икоу ажәенираалақәоуп апоет итәымтакх днеиуа даналага иапитказ, иаҳхәап,

«Иргеит ашәагь еибашьра», «1943 шықәса. Азын», «АраБ», «Хөйк анаңа рпа», «Ахъзыда ихъз».

Афадагы үзара ишазгәстахьоу еиپш, арт ағымтақәа равтор аибашьратә шықәсқәадыраануп, аха хатала қытеси қалақы збылуаз, хәйчи дуи неилымхәа инзыртәоз, иқәйзхуз, амца қьюкъад далагыламызт, усқан дхәйчиын, аха иқәлаңа зегъы реипш иғәалашәоит: ауағемшхара, апсейхәлахара, агәәкәра, апсытбарақәа иааргоз алағырз, агәырға, урт ауаапсыра зақа иаражәыз, иара убастәкъа иаргәгәаз, иазрыжәыз, ачхара ирнаңаз, зегъы ратқысгы аға ицәымгра днаркыз. Убарт агәалашәарақәа макъанагь ицә-ижъы ибызбызуа ианыруаз иркәйрәчахоуп, ирхытхыртоуп хыхъ иаагас апатриоттә жәенинраалақәакгы. Урт рәғи имғашшо иаабо-ит Платон Бебия ишилшаз қазарыла, цәеннырра ңхала Апсадгыл абзи-абара аныруа, аибашьра хлыимзаах ахтысқәа иухамырштуа поезиатә хаңсахъақәан раарпшра.

Ажәлар ртоурыхтә пәтазаарағы зегъы ирыцкуп Апсадгыл. Убри азоуп уи ақазаара аншәартахалак ампытцахалағуцәа анақәлалак ишырхәо еиپш, баагы ңсгы (сгәанала, абарт афажәак ирхәоит ҳәа сгәи иаанагоит: изыл-шогы, излымшогы) ршыапы изықәгылоу, абұзар шытыхны изиғағылоу, «для измени родине нужна чрезвычайная низость души» – ҳәа. Н.Г.Чернышевски иззихәа лыпсаа хышәашәаңак иакәымзар.

Ажәларқәа рдоуҳатә мазарағы ифеномену цәырткроуп жәреи псрөи зқәым ашәа. Уи ажәларқәа аханатә аахыс ахақәиттреи ахыыпшымреи рзы ақәпарағы иғәирхатаганы, ибирақны ажәйтәзатәи апсуа бызшәа атермин ала иухәозар, итарчеини, ихъаахеығаны иримоуп. Абжыаңытәи абзазарағы ишъамхтыпрааганы, иғәйтгәирғаағаны икоуп.

Сыззааниа «Ағәар рапхъа иргыланы иргеит ашәагь еибашьра» – ҳәа ифуеит апоет. Үақагы: «Амца иалан – уи былуамызт, иеихысуан – иагомызт ахы». Аибашьра анеилга ашытак «изгаз ағәар рапхъа иргылан, ихынхәит аиааира ганы, зегъ зымаазаргь еилагылан, зегъ зымаазаргь еибганы». Убри нахыс инхарашәан, ичарашәан иқалеит Апсадгыл ахъчарахь ицоз ағәар иргаз ашәа.

Ишаабо еиپш, ашәа ажәлар ыпстазаарағ – ырцәгъағы ырбзиағы – акырза шатанакуа ауп Платон Бебия афада хзыхцәажәаз иажәенинраала идея хадас иатсоу. Аха убри инаваргыланы арақа ицәыргоуп ашәа аптара (еита ацәгъа абзиагы раан) зылшо здоуҳатә псымчхара ғәғәоу ажәлар шракәу. Ус шакәыз азгәеитахъан акырынтә Апсны иатаахъаз, ҳажәлар рәғаптың тәхамтақәеи рсахъаркыратә ажәеи ирзәлымхаз аурыс шәкәысфы ду М. Горки. Уи рапхъаңа акәны апсуа жәлар rashәақәа, (абыргүәа ирхәаны иақаз) «Ахәра ашәа», «Ахра ашәа», Аергъ ашәа» даназызырғы иқайтцеит

абас еипш ишоу ахәшьара: – арт рөзызцә ашәақәа апыштаз ажәлар здоухатә псымчхара ғәгәу роуп хәа.

Алiterateтура ағы ахағсахъағ иаабоит еиҳарак апсадгыл аншәартou, ахъчара анатаху аамтазы. Уи ауағы изааигәоу, ишьа злоу, ғызызара изызуа пстәи ҳалалны ипхъязоуп. Ауағи ағи еицинхойжытәи қырза түеит. Җыдала апсуа итәи ҳхәозар, ағы түгани абұзары, ауапахәылдеи зегъы ратқыс дзеилахая ируакуп. Ус шакәу ҳliterатурагы ианыпшхьеит. Уртқәа зегъы ҳарғылаларым, маңара, иаҳгалахаршәеп Қыазым Агәмаа ироман «Селым», Алықьса Гогәуа иажәабжы «Аөыхәа», Шылодиа Ағыынцыал ибаллада «Аөгъы еибашыуан...», Платон Бебиа иажәенираала «Аөыхәа» ухәа убас итегъы.

Платон Бебиа иажәенираала «Арап» ақны апсы ахатданы иаарпшуп ағы Арапи уи апшәмеи реиңтыртца. Апсуа хатса зықәрахы инеихъю ипазатәи иеи Арапи афронт ахь амға иқәитцароуп. Ихатагы (ус ажәенираалағ иаахтны ихәамзаргы, агәра умгарц залшом) апсадгыл ахъчарахы имцоз дре-иумызт, аха иқәра иамузар акәхарын. Ашла иеи азыхъ иаларгылан инапала икәабеит, ихәхәеит, атыхәа ғәиҳәеит, апирцәқәа иңеит, икәадырит, дақәтәен аштағ ирхәмарит, Арап ашытқәа анпылқала ианиңеит. Абартқәа зегъы апоет илшеит апстәи бзиахә ашқа уағытәйфосатә гәыбылра, хъаага-рак, уимоу, аөйтәкъагы – ағы шзымцәажәозгы – иадырит «Апшәма иғәи түсүуаз заңа!»

Ахы, баба, уажәшьта шәңа! – ихәеит,

Иааирееин ашпырхा.

– Шәғыңызагы ишәуалу җашәңа! – ихәеит,

Ҳапсадгыл шәанаңахха – ҳәа амға иқәитцеит аб ашла. Аибашьрағ ағы тәхеит, «деибгаза дхынхәит аңа».

Арап «аңахара апшәма ишиныпшуа, ишхъааиго рхәоит абарт аңә-хәақәа:

Ашьшыңәа дәғагылоит ашла,
Нас уаҳагъ ажәак мхәа,
Ибла ҭаа дықәыпшүеит ашта,
Ашъаптып ахъану иңәйхәа.

Ааи, уи бзия иибоз, дацклапшны инааңаз иеи Арап аибашьрағ итәхеит, уигъы апсадгыл ахы ақәнатцеит. Убри азоуп апшәма иашта ианпылқала зны ианиңаз ашъапашытқәа уағытәйфосатә гәыбылрак рытданы

дышрыхәапшуа. Уи еиҳагы ихъааигоит «Дышықәпшуазгы ашъац еинyleйт, ахәырбұрың ақәтқа ақәа ахъахпаз. Арап, уаҳа ашъапы зтамгылелит...»

Платон Бебия аибашьра атема изикуа ажәенираалағы есымша иаа-
ғуоушшартә ақынза азнеишъа ғыңқәа ипшаауеит, даеакала иүхәозар, аси-
ујет қайцоит иара ирғиаратә процесс ағғы, даеаζәы изгы аоригиналра
аланы иштракәламкәа. Ари, ҳәарада, ипоезия ыйда қазшықәа ируакуп.
Изхысқәаауа, аибашьра атема ауп изызку ажәенираала «1943 шықәа.
Апхын». Ари иқалаз конкреттә хтысуп. Иара автор, мамзаргы алирикатә
фырхатса ихата дызлахәу, ихигаз. Иқалаз убри ауп амшицәғья баапсқәа
қалан рызлагара азы иагеит, алагарта рымамкәа иаанхеит жәларык. Убри
иаҳқыаны хәыңғы дугы ақыр иаргәамтит, имлакуа еилахеит, уимоуцисгы
кыууеит, Мурғы қууан... Абри ауп иқоу ажәенираалағ хтысс. Аха абарт зе-
гызы зыхъказ амышцәғья – апсабара – астихия автор иштихуаз:

Идыды-маңәисит, ихысит,
Ақәоура ҳәа, атәила бгеит.
Азиасқәа пжәаны ихытцит

хәа дызғу амаңара ауакәху! Уи азлагара агеит ауп, уаҳа акғы. Изыхъказ
аибашьра ауп. Апоет уи ааирпшит: «Хатцак дзыпсоузишь ианаңылбеит,
хәзлагара азы иагеит» ала. Азлагара қазташаз, итазыргылашаз хатцак
дықам, ицеит еибашьра ауп иаанаго.

Еитасқаоит, автор зсаҳья ҭихуа, агәақрақәа зхыләниаауа аибашьра ауп.
«Иатқагылан уа ашаңқыра, ҳәсақәаки быргңәаки еихеит. Мап, иамыхәеит
азыхъыра, ҳәа ииғуа иреалтәу ԥстазаароуп. Иабақаз ахаңәа? Абъар кны
еибашьуан. Абар ажәенираала зыртабыргуа, ишыпңазааратәу зхәа афакт:
«Во время Великой Отечественной войны 1941–45 на защиту Отечества
встали 265 человек выходцы из села Кутол, которые сражались на различ-
ных фронтах Союза ССР и Европейских государств, проявляя мужество и
героизм, от простого солдата и до высшего офицерского чина.

Из них с поля боя не вернулись 135 человек, героически сложив свои
головы».¹ Апоет излаихәо ала апсабарагъ ҳаңнашәен:

Ҳашхакәарғ аға даршәозшәа,
Ақәоурак атәила арбгеит.
Ҳарт агәақәағ ҳаңнашәозшәа,
Ҳазлагара азы иагеит.

¹Гиби Цвинария. Кутол. Краткий очерк. Сухум, 2009 г., стр. 27.

Ажәеинраала асиужети аидея еипнашуеит, иаргәгәартә еипш апоет рефрен ҳасабла куплетцыңхыза (иара зынза еихышыны иғато, пшыбапшыба қәаҳәа ырла ишъақәгылу аа-куплект ығоуп) атыхәтәнәтәи апшыбатәи ақәаҳәа ишътрақәло ици «Хазлагара азы иагеит» избанзар, уи ақәаҳәа апхыаф иғәлалайршәоит, мамзаргы ибла иғағаза иаахгылит ибашыраан 1943 шықәса апхын азтәи Кутол ақыта апоет дызхаану апстазаара.

Абрақа иазгәастарц стахуп даға деталькыбы. Платон Бебия ипоезиағы (ари апрозағыбы иұпымлоит) имғашшо иаабоит ипсадгыыл гәакъа антың ииғуа, излалукааша құра қыдак рымоуп, лоунитә қәаныррак ишаһылтызың уныруеит. Абрақа иүгәлададыршәоит аурыс шәкәысфы ду И.С. Тургенев дарбанзаалакгыы ипсадгыыл антың ипсадгыыл абзиабара, ағәбылра еиха иныруеит, ипатриотизм еиха иғыхоит ҳәа ииҳәа ажәақәа. Уи ашәкәысфы ду ирғиаратә фантазия инамтейт, ипстазаратә пышәа инардырыз ауп.

Ишдыру еипш, Платон Бебия Аңсны антың акыр днықәаҳьеит, СССР иреиғы арғиаратә пәшшәртәқәа рәғы ипсі ышын, еихарлар Переделкино. Үақа иғит иреиғызың ирғиамтақәа ырбжеихарлар. Сыззаания, апсадгыыл агәхъаагареи апсадгыыл абзиабареи, амилат гәадуреи рныпшүеит Аңсны антың иаҳья уажәараанза ииғуыз, иаптиғаз исахъаркыратә рғиамтақәа.

Аибашыра ҳауаажәлар зәнаргылаз апстазаара хъанта ауп иаанарпшуда ажәеинраала «1943 шықәса. Азын»-гыбы. Ииашоуп конкретла иаабо ашколхәйыққа роуп, аха урті ыртқағын рхағала иаабоит үсқантәи апстазаара хъанта иаҳхәаеп «артқағы илаҳәоу ашәө», «хәкласс қадыңы еиқәыхъшәашәа», «апарта хъшәашәақәа ҳалсүеит, ҳрыцхахәх, ҳтәами ҳаиғыны», «Еимаада иқазгыы, ихамбазакәа, ҳанцәибахәалт зегъ асы» ухәа иреиғпшқәоу.

Аңсуга жәлар рпоезиатә ғаптың тә ҳәамта аформала иғуп ажәеинраала (абаллада ҳәагыбы азұхәар алшоит) «Ахъзыда ихъз». Уи иунағоит ғонуцқала иуныруа қәанырра құрақ, избанзар, үақа даарпшуп ауаа рзы иқаз, зыламыс цқыаз ауағы қына ихағсахъа. Уи ихаташьватә қазшықәа автор кыр еиқәипхыазоит, аха, акы, иара дызлағоу ахта иташәо, даадырпшүеит, ғобагыы, изақаралаалакгыы имыцхәу ҳәа акғыры ырқәнумбаало иғоуп. Ари ауағ ипстазаара зегъы ауағы абзия изықатара иақзын. Арахь уи дызлаз, дықанатцы дырзеилкауамызт, дрылықхәомызт, ахъзыргара даштамызт, еиха ираптшәаны иухәозар, итәаны ирымбаз дғыланғы ихы дирбон ҳәа ззырхәоз ауағ дреиуамызт апоет играждантә поэзия ағырхатца Зықәа. Аа уи дзеиғшраз: зегъ рапхызагыы дуағ қыиан, алымша дицхраауан. Ас еипш иқазшы еихагыы иаапшит ибашыра анықала, иқытаяа агәақра иантагыла, аказы ихы деигзомызт. Абар апоет ииҳәо:

Хатқак дахъыіказ ағны днеизомызт,
Избанзар уи ағәақцәа дреизомызт.
Дахънеиз ак имоукырғыи иузомызт,
Ирыгу-ирыйбозу аақамтқақәагь дцомызт,
Зшәаң аауаз атеицәа рапхъа итәйуан,
Үрт зегъ иара игәыцхәын, иара иуан.
Зегъ ргәақра згәақраз ауағ қыиа,
Зегъ ргәаҳәара згәаҳәараз ауағ қыиа.

Рыцхарас иқалаз, уи ифызыцәа дызлоу, икәша-мықәша иқоу ауаа даныр-зеилымкаауа ықами. Убас дықан «Сара схәычра зыдхәалоу ауағ қыиа» ҳәа апоетдызғу Зықәа. Аибашърадуантсыы уи аррадцартә, дыргартә дықамызт, иқәрах днеихъан. Аха аға хәымга ҳашъхақәа рұқынза данааи, изымчұқақәа дцоит еибашъра, хатталагы дәхоит. Абрақагы – ҳашъхақәа ирықәлаз афашистцәа дракәпарц данцагы, ихабар ҳамтак ианырымба дызлаз ауаа ирыпшааит зынза дызлақамыз, импан иузықәымгалоз аөыпнұхәақәа, иаҳхәап, «дабақоу, дызит, рхәеит, Зықәа, абнағ афы исит рхәеит Зықәа, пұхәыс еибак дылтқәеит рхәеит Зықәа, длыман дцеит, дылхатәеит рхәеит, Зықәа, Мап, ахәшә ижәын дагеит рхәеит, Зықәа, дырбон, азы дагеит рхәеит Зықәа» ухәа ус зақа рхәазеи ауағ қыиа изы. Аха дабажъази ауағ қыиа Зықәа? Уи атак қаңтоит автор зегъы аңа иалнахыртә еипш:

Зегъ ирызгәақуаз, аха итынхадаз,
Зықәа рыцхәа ишъталаха змадаз...
Нас дабацоз, уи уағ димбакәа,
Ааи, дырбеит, дагырбейт хара имгакәа,
Ашъха дырбеит, ирхәақәоз зегъ мцызаап,
Хөйк алемсқәеи иареи уа еибарпсызаап...
Дышырымпхъаузоз дықас, ауағ қыиа,
Хъзы игеит, хгәатцағ дықаз, ауағ қыиа!

Ағада зызбахә ҳамоу ауағы ажәенираала «Ахъзыда ихъз», зызку изла-або ала ихытқәаам ҳағсахьюп, ҳәарада, уи афакт аңхраит ажәенираала хатабзиарала ағәылшәарагы, апстазаара атабыргхата иазаигәаны ақатцарағы. Апсуа жәапқа зсахъа ҭнахуа – узқәымгәытзу ҳәак иқәнуп ҳәа ззырхәо дреиуоуп Платон Бебия илириикатә ифырхатагы. Уи абжъаапынтаи еилашуаз апстазаарағы дызлаз ауаа, ағәақцәа, ахымхәацәа дышрыхәозғы, ҳатыр дук иқәырткомызт. Аха аибашъраан Зықәа хъзыда ахъз итынхеит, ипсадғыл ихы ақәитцеит фырхаттарыла.

Сара саҳбаҳаңшуала, ажәенираала «Хъзыда ихъз» иагәлызыбааует абри еиңш икоу аҳатхәйжә итоу умбакәа (ахы ҭазаргы қамлои!) уахымыччан ҳәа зәәо аңса жәаңқа иамоу, афилософиятә хшығозцара. Иара убас ағымта аритм, арифма րытәаша, иахоу абжы аркашы аңса жәлар рпоезия аңа ахубааует, насты апоезия цәа хaa ақәнатқоит иатдоу амелодиа. Иаагап өңирпштәқәак:

Қәацәк изгылан аарла еибытән, Зыңәа,
Дагъаныдан, дагъабыдан Зыңәа,
Дыңан хтылтда, дыңан пхәысда Зыңәа,
Аха ддәықәмыйт усда-хәысда, Зыңәа.
Ибон, аибашыра ишағыз усқан, Зыңәа,
Ибон, уи шыңаз зегыры ирусхан, Зыңәа,
Зегъ рхъааз зхъааз, ауағ қыиа,
Бзиас иибахъааз, ауағ қыиа?!

Насты ажәенираала иғәылтәау, әбә-әбә цәаҳәала зрифмақәа еиқәшәо ыла еиңкаауп, апоет ихшығотқаң аапшрағы ҳаҳара аланы.

Хпоезиағы ҳзышьцылам, сгәанала, даңа хшығозцаракгы ағымтағы апхъағ ибоит. Уи убри ауп ауағы наңшыхақәла (инагзаны деилымказақаңа) иатәамбара шхәартам, иштоурам аазырпшу жәенираалоуп «Ахъзыда ихъз». Урт րәғизцә аграқәа, аңсығерақәа, изаағарызеи, ҳаптазаарағы иуپылоит. Зыңәа иғызыцәа инагзаны иззейлымкауагы ҳақлуп.

Платон Бебиа ипоезиағ имғашо иубоит арғиаратә хытхәа, афантизия аңкыс (үигыны атып амоуп, ҳәарада), апстазаара атабыргхата таңғәис измоу, шъатас иззышьтоу ажәенираалақәа еиҳаракгы атоурых хтыскәа ирыдхәалоуп рәкны. «П. Бебиа илирика апстазаара ареалқәа рахъ ахы хоуп, акырғызара иконкремтуп, аматәарра алоуп, ұзара-ұзара асиужет көағқәа ахы ианархәоит, аңаанырра арлахөүхразы»¹ ҳәа ифуеит академик Хәыхәйт Бәжәба. Хыихъ ихәоу ахшығозцара артабыргуеит ажәенираала «Хөйк анаңаа рә». Абригъ конкрет темоуп излыху, амала, апоет адәахъы иаартны имхәеит, иңәиримгеит саҳарькыратә әымтәк аҳасабала дахәаңшны азеиңш қазшы аманы иқаитцеит. Ус ақатцара, иқалап ағымта ағасазара еиҳағы иҳаранакызаргы, еиғынатәызар. Аха ажәенираала уанаңцәажәо, иантуңцаауа уи зхылтцыз атоурыхъы удыруазароуп, усқан ағымта еиҳағы апхъағ изааңгәаҳоит, апстазаара иаласаны иаапшуеит.

Сара иаҳыныззейлискаауа, изырғыз иреиуоуп абри атоурыхтә факт:
«4-го сентября 1944 года врагом на Клухорском перевале был подбит

¹Х.С. Бәжәба. Платон Бебиа, ипоезия аңыдарақәа, Ақәа-2003 ад. 23.

самолет лейтенанта Гайда Николая Григорьевича, который погиб в поселке Чааркыт села Кутол в результате падения самолета. В поселке Чааркыт ку-толцы установили памятник летчику – лейтенанту Гайда Н.Г.»¹

Абри афакт ауп Платон Бебия иажәенираала татғәйс иаитаз, аха уи ағымта атакы акыр иртбааит, изеипш поезиатә хағсахъаны Ҳапсадгыл ду зхы ақәызтаз апырғи хөйк анаңа зылақәа траа зыңқәынцәа рыхынхәра иазыпшу аанарпшыртә еипш, изхнымхәйз ҳтцеицәа рызбахә зхәая, абыргәә ракәзаргы ажәенираалағ рсхаха тыхуп цәахәақәак рыла, аха ухағы иаанхартә аидеиа дырғәәартә еипш.

Иазгәататәуп Платон Бебия ари аибашьра атема иаанарпшуа апстазаара хъамта, изцыз апсыгәырға, абзагәырға шәкәылеи кинофилимлеи имце-ит, ихатагы акыр гәақрақәа дырахаануп ибзианы игәалашәая ақынза. Убри азоуп иажәенираалақәеи, ипоемақәеи, егырт ипрозатә ғымтакәеи рөй атыл ағы ажәлар зтагылаз, ибла иабаз, ирхыргаз, ирыхтынхъааз, қайматла исахъаркны изырныпшыз апсадгыл абзиабарала апсы ахатданы. Апсадгыл абзиабарада, уцәа-үжы ишахәшәоу иаламкәа иара иазку асахъаркыратә ғымта бзантцы изизом апоет, апразаик иага абағхатәра имазаргы. Баша иауихәах аурыс шәкәыға ду А.А. Фадеев абасгы: «Мы любим свое отчество, это воздух, которой мы дышим», – ҳәа.

Сыззаинуа, апсадгыл абзиабара заға итаулоу, настыры ауағы изы уи иатцанакуа, иахынзапшью қайматла асахъа тыхны ҳара иаҳирбонит Платон Бебия иажәенираала «Ан» ақны. Аиашазы, ари ағымтагы уи ихагылуо аепиграфгы («Мать твой сын тебе лгал» – «Он мой как прежде» – Альдо Палаццески) ахәыцра таулақәа апсадгыли ауағи ирызку – узцәрыргонит. Ус қазтәо атема маңара – Апсадгылы ауағи ракәзам, (уигыы, ҳәарас иатахузеи, «ароль мачны иауқаху), уи зыбзоуроу автор ажәенираала аптарағы иааирпшыз анапқазара ауп. Ағымта диалог ҳасабла еиғартәуп, ани алирикатә фырхатеи рыйжара (Апоет ихата иакәзаргы ауеит). Икәлаз уи ауп: аибашьра цоит (конкретла иарбан еибашъраз, иабақаз, ианбақаз уи атәи ихәом автор, зынзагы иатахъзам ажәенираала апсабара злақоу ала), ан дылтааит лычкәын еипш бзия илбоз аибашъғы. Уи ишицәыхантазгы илеиҳәеит илцәимзю лпа дызлақақәаз ауағымра шициз, амц шихәоз, дшыгәрагамыз, зегъ амца иахъалагылаз иара ихы шихъчоз, аға данрыкәша акъажықәа дыштәууоз, ажъа гәы шизтәз, ахалара илхөон: «зегъы акоуп сара дыстәуп, нан!» – ҳәа. Аха дчархәағхеит анихәа иара уатәка ан мап ицәйлкуеит лпа. Ҳаизызырғып апоет иажәенираала шыхиркәшо:

¹Г. Цвинария. Кутол, краткий очерк, Сухум 2009 г., стр. 54.

– Ахатса-ғәгәа аргыры рхы ҭигоит.
Бара бпа – ажъа агәи изтан.
Ифызцәа ныртқәан, ипсы ацәигоит...
– Ишпа-ишпа, ишпоухәеи, нан?!
– Ахатара цәгьеи бзиене еилнахит,
Зегызы-зегъ хтыңқәа ҳарбан,
– Ди, уи ипсадгыыл ипсахит...
– Мап, са па дсыма замызт, нан!..

Ан илахауаз играқәа зегыры чәаны, «зегъ акоуп, сара дыстәуп, нан! – лхәон ләеиҳарғәтәаны (уртгыры лгәры ишамыхәозгыры) илычхауан, аха лпа ипсадгыыл шипсахызы анылдыр, иаразнак мап ицәилкит: «капа дсымамызт, нан!»

Апхъаф, ҳәарада, ан дрыңқаишибоит, избанзар, лпа иқаитказ апсахра уи лара акыр илызтәоит, мәданы илыцралоит, аха апсадгыыл зыңсахызы хшарас дылзымшьеит. Ан лхәесахъа тнахит, лоуразоуроу даанарпшит афымта атыхәтәантәи абри ацәаҳәа: «Мап, са па дсымамызт, нан!»

Апсадгыыл зыңсахызы апа изы ас категориатә формала мап ицәкра хырыхәра дууп иара изы. «Ан» идеялагыры саҳарькыралагыры Платон Бебиа икәениаз акоуп. Җабыргуп, арақа азнык азы хырыхәра дук аабом апсахфы икәнаго. Аха уафтара уазхәыцир, имфашибо ухағы иааниует ан лмап апа изы ахырыхәрақәа зегыры ишреиҳау, настыры апсадгыыл зыңсахызы пәтазаара шиммам. Абри ауп Платон Бебиа иажәенираала иаҳәо. Уи афыша атәи ҳхәозаргы, маңк ажәлар рпоезия астиль изааигәоуп, настыры ус иқаитказ, иқалап ацәаҳәақәа өңүца рдиалогқәа рыла иаҳьеиңқаау ақәзаргы.

Апсуа жәлар рәеңыцтә поэзия азбахә анысқәа, абрақа, хара сцаанзагыры, сырзаатғыларц ҫтахуп уи амотив ала, астиль ала ифу еита ажәенираалақәақ, афада исхәаз ахшығозцара артабыргразы. Платон Бебиа ажәлар рхәамтәа иалхны иапитказ жәенираалақәауп «Адалақъ», «Ахъча», «Ахырыуачуан», «Атахмада қабада», «Саб-гәыша иқаитказ қастсоит».

Уажәві хыһы зыңбахә ҳхәаз ажәенираалақәа ҳарзаатғылап, усқан иаҳбартахойт Платон Бебиа ажәлар рхәамтәақәа гәыла, псыла ишиныруа, настыры урт рмотивқәа рыла апоэзиатә ҳағсакхәақәа раптцара шилшо, еиха ииашаны иуҳәозар, урт ринтонаци, рыбжыры кағшыя, ирыңгоу афилософиятә хшығозцарақәа ипоэзиатә дунеибара ағыңц үә шырхайцо ухәа иреигшәо жәпакы. Аха убранзагыры даеакы. Уи изааигәо хшығозцарақ апсышырыц, сазаатғыларц ҫтахуп. Абар иаргыры. Ишдыру еипш, асаҳарькырате өфимтәқәа ажәлар ирзааигәаны иқаизцо афактор хадақәа ируакуп урт апзызцо (апоет, апрозаик, адраматург) инапқазара ағаңзара ахынзакоу шакәу,

итегъ уазаигәаны иухәозар, аңсабара иашаз (инашпам) абафхатәра иашатәкә анимоу. Усқан ауп ажәлар зегъы ирылаиртәартә, бзия ирбартә ианықало. Насгы шамахаңак акәымзар, ағиара иағу алитетурақә зе-гъы рөңи ижәлартә уағымтақә абри акритерия ауп шәагас, загас иры-моу, принцип хадас изықәннықәо, адунеи иқәларц алашара дзырбо. В.Г. Белински акырынтә илитетуратә-критикатә статиақә рөңи иатшыны изағеитахъан ижәлартә ағымтақә апыйздо абафхатәра еицамк шакәу, ажәлар рәғапыцтә ҳәамтақә ирылхны асахъаркыратә пәтамтақә убрахъ инарылатданы. Уи ифуан: «Народность есть альфа и омега эстетики нашего времени, как украшенное подражание природе было основным и главным положением поэтического кодекса прошлого века. Высочайшая похвала, какой только может удостоиться поэт нашего времени, самый громкий ти-тул, каким только могут теперь почтить его современники или потомки, за-ключается в волшебном эпите «народного» выражения: народная поэма, народное произведение часто употребляются теперь вместе слов: превос-ходное, великое, вековое произведение».¹

Аурыс критик ду В.Г. Белински ихаан еипш, иахъагы, уимоу, еиҳанғы апхъағ итахуп ижәлартәу, дағакала иухәозар, асахъаркра аганахъ ала малыр змаңам, ихы иғәи итало, ажәлар рдоухатә пәтазаара иатәыштру, рыбазазара атқарқә зегъы аазырпшу ағымтақә. Ииашоуп, ус еипш икоу аптамтақә жәынгы ғанғы иарбан литературазаалак ағғы аңыртца уадафуп, иатхуп ақыбағ қыдеи, арғиаратә пышәеи, зқәаматцама пымтәо ағъабааи.

Ағада инабжъаршәшәа исхәаз ахшығозцара «жъра-цәарала» иаңы-харам, иазаигәоуп алитетурата қалаанзагы ажәлар иапыртаз (апоезиа-ғұры апрағғы) ағапыцтә ҳәамтақә. Арақа, ҳәарада, зегъы рапхъязагы схағы иаазго апсуа литература ауп, аха егырт амилағ литературақәагы атданакуеит ажәлар рыхшығеилацда еснағы иарбан усзаалак ағғы амч шдуу, алтыщәа бзия шамоу штабыргхатоу аадырпшуеит ажәлар рәғапыцтә ҳәамтақәагы. Иахғәалаҳаршәап: апсуажәлар рыхшығеилацда иарғиаз, ахааназгыы псра-зра зқәым ағапыцтә рәниамтақәа: Нартаа дүкәеи Абрискыли ирызку ахәамтақәа, афырхатцаратә ашәақәа, алакәкәа ухәа иреиңшқәоу. Апсны жәлар рпоет, академик Баграт Шынқәба ифуеит: Жәлар рәғапыцтә рәниамта иахъабалак ағыратә литература атқыс еиҳабуп. Уи жәларқәак рөңи алитетурата зыгра итшааз ануп»² ҳәа. Убри азакәхап, апсуа асахъаркыратә литература анғытшәа инаркны Баграт Шынқәба

¹В.Г. Белинский. Соб. соч., том шестой. Москва, «Художественная литература», 1981, стр. 525.

²Апсуа жәлар рпоезия. Ақәа, 1959 ад. 3.

ишихәаз еипш, иара зыгра итшааз ан изахъыпшыз, иандоумажъхаты уи азы аханатә аахыс иамоу агәбылра ацәмымрзықәа изаауа иахъа уажәраанзагы.

Дырмит Гәлия заатәи ирғиамтақәа инадыркны ааскөазатәи абиңара еиуо ҳашәкәйфөңәа ҳлитература иаларгалахъо рөымтақәа рдъақъақәа еихыршәшәо үеынаухар имғашшыоу иубоит апоезиағғы апразағты ҳажәлар рәғапыцтә рғиамта иқанатаз аныппа, уи амотивқәа, астиль, аформа заңа иацхрааз ҳмилат литература ағиара апроцесс. Ииашоуп, ҳакритик хадаңәа Ҳәйхәйт Бәжәбен Шалуа Инал-иңдеи иаҳхысыз ашәышықәа 40-тәи ашықәсқәарзы ишазгәртәхъаз еипш, ҳсаҳаркыратә литература еихә-еихә арғиаратә амч ғыңқәа аңлаңыпхъаза, иғәтәахаңыпхъаза иара зыгра итшааз ан – жәлар рәғапыцтә рғиамта зынза акәымзаргы, аеақәннатхон, ҳәыңшала, формала, ажәа сахъарк ахархәашьала.

Ҳәарас иатахузе, ари атема аңсуа сахъаркыратә литератури ҳажәлар рәғапыцтә рғиамтақәеи реизықазаашыи ртоурыхи, нас иахъагы уи иқанатдо анырреи – иазку ихатәроу атцааратә усумта зтаху проблемоуп. Акы, әба икоу уажәштә иазхом. Избан акәзар, ағиара иағу ҳсаҳаркыратә литература, ҳаамта уадағ иауаршәаны иаанартуа адақъа ғыңқәа ғың блала атцаара ртахуп.

Сыззаания, иқалап дықамзар иахъа уажәраанза аңсуа шәкәйфөсыл ҳажәлар рәғапыц ҳәамтақәа гәадурас измам, насты зырғиамтақәа рғы уантәи асиужет амотивқәа зны ишибгоу, мамзаргы епизодқәак, хұысқәак, ҳағсахъақәак, қазшъақәак зхы иазмырхәац. Избанзар, аңсуа шәкәйфөны ирғиаратә фантазия, ихытхәау иага ибениазаргъ, иахъатәи аңтазаара атабырг иаша шыңас иамазаргы, ижәлар гәакъа рәғапыц ҳәамтахъ дхъампшыр еипхыышшыаая днагәйлампшыр ауам, уи иңқыу ӡыхтартаңы иаанхонит иара изы. Иззымдыруа, ажәлар рәғапыц ҳәамта асаҳаркыратә ғымта аңтарағы ахархәара акы зегъ рапхъаңагы ақазара иатаху, әбагыы, досу дықәннықоит, егырт дызлареипшым ихатә ңәаға ҹыда арғиаратә процесс иатәыштроверу. Ихәбахаз, даңағзәи ажәлар рәғапыцтә ҳәамта асиужет шеибгоу игоит ифымтзы, аха иара аханатә изықәғылоу ауасхыр иқәганы индивидуалтәу алитетуратә қазшъала ифычоит. Ипшъбахаз, даңа шәкәйфөсыл әхәамта асиужет иара иалихыз атема излашшәалоу ала дрыхәепшны дналас-фаласны амотивқәа, «ахәтәқәа» алихуеит, амала ахәамта атакы мыңсахкәа уи ахъынтааая апхъағ идырыртә еипш. Ихәбахаз, ағымта ажәлар рәғапыц рғиамта асиужет гәыңә хаданы ишагәйлоугы, апхъағ изы иоригиналтәу акы акәны иқазароуп, итегеси уазааигәаны иүхәозар, иалкаау авторк ишитәу, насты ишсаҳаркыратә ғымтоу идырыртә еипш.

Абарт афада иаазгаз ачыдарақәа, аңсуа жәлар рұғапың ҳәамта зхы иазырхәахью ҳашәкәысөңәа зегы рәғи уадағрада иубоитрырғиамтақәа улаңш анырхугалак аамтазы. Үрт уажәы арақа зегы ҳзенқәыпхъазарым, иаагап азәйк-ғыңызак үс ғырыпшығас: Дырмит Гәлия, Иуа Коғония, Миха Лакрба, Иван Папасқыры... Арт ҳашәкәысөңәа дүкәа рәғымтақәа раңғарағы зақа қазара дула рхы иадырхәазеи ҭабара зқәым, ӡыхъ хтартақ иағызыу, ибеноу ҳажәлар рұғапыңтә ҳәамтақәа. Ҳажәлар рғольклор зақа ибеноу аанарпшузәеи, изаамтәнымкәа зыңғазаара иалтыз ҳтарауағ ду Владимир Атнариа «Жәлар рышәкәы» ҳәа ззихәоз Дырмит Гәлия ироман «Камачыч! Бзантцы ҳаштшыа рымоума Иуа Коғония аңсуа жәлар ржәйтә бзазара иагәлисағаз, ҳұғапың ҳәамтақәа ирылхны алитетуратә пәңғазаара зитаз ипоемақәа («Абатаа Беслан», «Маршанана шықәибахыз», «Ашәануа Мырзәкан», «Хмың шәарыңағ нықәағы», «Нағеи Мзаучи»... абырлаш еиғш иргәлылыққаауа, аңсуа ихаташыатә қашшықәа зегы иғәымшәара, иғырхатара, ипатриотизмра, иуағра, иаңсуара, ипсыөра... Аңсуа иламыс 30 бызшәа рыла изырғаражәз ҳашәкәысөңәа ду Миха Лакрба иновеллақәа рымацарагыы ихарымхәаζои ҳажәлар рұғапыңтә ҳәамтақәа қазарыла ахархәара ҳсахъаркыратә литературазы (ағымтазы) зақа хахара алоу.

Афада исхәаз сыйшығозцарақәа, мамзаргы ҳлитература атоурых адақъақәа ишшәртказ атрадиция ақьабз, ҳақыымғашшо иаҳхәар ҳалшоит иаҳъагы «аус ауеит», аңсы қоуп ҳәа. Үс шакәу шаҳатра руеит аасқытәи абиқарақәа иреиуо) ашәкәысөңәа раңғамтақәа. Амала, аиашатабырғ аҳатыр азы иҳәатәуп иаҳъатәи аамтазы, еиха конкретла иүхәозар, СССР ане-иладырбиеи Аңсны Ағыныңұтәылатә еибашьра қалази раахыс ари атенденциа – ағольклор ахархәара – ҳашәкәысөңәа ғарақәа пасеиғш акәымкәа, маңқ иаңыхъшәашәаҳьеит, икәніршьо, мамзаргы аамтеңкәшара иаҳзаанагаз аңғазаара уадағи ирыхъаны ақәу макъана еилкаам...

Платон Бебия итәи ҳәөзар, егырт аңсуа шәкәысөңәа зегь реиғш, иаргыы, лассы-лассы акәымзаргыы, ирғиамтақәа, қыдала ипрозатә ғымтақәа рәғи иубоит ҭабара зқәым ҳажәлар рұғапыңтә ҳәамтақәа «рых-каара» дыштачо, рмотивкәа, рсиужеткәа ихы ишаирхәо, алитетуратә ҳаңсахъақәа шрылихуа. Үс шакәу шаҳатра руеит алада ҳзыхцәажәо иажәеинраалақәагы.

Ағымтә «Атахмада қабада» иғуп ажәлар рхәамтахыынта иааяу ғажәек «атахмада қабада» ианрааланы, қәаҳәаңыпхъаза ғба-хпа ажәа иреиҳамкәа. Үи ғөказшыак ақәнубааует: акы, ажәлар рлаф, рсамарқәыл, маңқ ахыччарахь ипшүа. Әбагыы, атахмада қабада ихтыс автор поэзиатә бызшәала иаҳзеитеиҳәо атрагедия цәа ақәнубаалоит, угәағы – ажәақәа

(илафны, ирхемарны ишхәоугы) рыцхашъарак нрыжьуеит, ихъааугойт илахъынца. Аха уртқаа зегъы атсанарзуеит, ажәенираала злеибарку апoетика, уи имариоуп, аха исахъаркпсаркуп, ашәаны иухәартә еипш икоуп. Асиужет акәзар ажәлар ишапыртцаz, ихъирхәаaz иацәхъатцам, атахмада ажәлар рыкнитә иааго иқабадара ихаймырштзеит апоет, иаҳхәап, дшыкоу тынхада, ацәхъыра дшыкәу уапада, ашъха дшубо хылпада, еимаада, ала шикәитцо лабада, акәымжәы шишәитцо мақада, дшыхчоз хахада ухәа еита акык-әбак. Абартқаа зегъы апоет еиңикаит әжәак – атахмада қабада – ирхылтца апоезия ссир этдо ацәахәа, ес куплетцыпхъаза (уртгы әба-әба цәаҳәа роуп икоуп) рефрен ҳасабла иалагауа, ахы зкуа.

Апоет иажәенираала ажәлар рәғапыцтә ҳәамтағы иумбо даеа өыц җәак ажәеницеит, еиха ииашаны иухәозар, уи аидена зыргәтәо ахшыоззара атсанцеит антәамтәзи аф-цәаныррак рыла:

Абас утахмадамхан,
Абасгы уқабадамхан.

Уи иаанагоит, атахмада дқабадамхарц, иажәымтә шкәакәазарц, лафк ихъирхәа заргы дқабадамзарц.

Абрақа изгәастарц стахуп апоет, апразиик Чичико Җонуа иажәенираала «Атахмада қабада», афада сзыхцәажәз Платон Бебия иажәенираала «Атахмада қабада» злеипшым атәй. Урт ииашоуп аәбагы жәлар рәғапыцтә рәниамтә агра итшааит, настыры ацәахәақәа хзырчо ажәақәа әрифмақәа (рритмқәа хазуп) еипшуп, ирхыфуа акафрабжы акоуп. Аха убас шакәугы, иубоит апоетцәа афыңыагы жәлар рәғапыцтә рәниамтәқәа ахархәарағы зынза ихаз-хазу рәниаратә цәафала ишазнеиз. Чичико Җонуа иажәенираала «Атахмада қабада» иатцаиргылоит ажәлар рашәа ҳәа. Итабыргыцәкъаны, уи ачамгәыр, мамзаргы архъарца аашытыхны изаумырхәарызеи, ашәа еипштәкъа амелодиа хааза угәы икәыфуеит, улымхә итафуеит уанаңхъо. Ҳапхъали:

Азәы ашәаны ихәоит: – Атахмада қабада,
Ала дырфеит тынхада!
Зегъы идырғызуеит: – О-о-ох, хо-хо,
О – раида, раида!
Азәы дтцааует: – Ишпа уара, изхәада?
Ала дшырфаз збада?

Зегбы идырғызуеит: – О-о-ох, ҳо-ҳо,
О – раида, раида!¹

Хыхъ зызбахә сұқағас, сзыхцәажәаз ажәенираалақәа равторцәа рәғи
имғашшо иубоит акы, ажәлар рәғаптың тә ҳәамтақәа ибзианы ишырдыруа,
ҳатыр ду шрызрықәу, ғбагыы, урт рырғиарағы қазарыла рхы иадырхәар
шырлшо.

Платон Бебия ажәлар рхәамтахътә иааигаз, урт рмотивқәа ирылхны
иисөз ажәенираалақәа «Ахытқәцара» (абаллада), «Ахъча», «Адалақъ»,
«Ахыруачуан» рәғи ихы иаирхәаз асиужетқәа, амотивқәа роуп (аҳтысқәа
аазырпшүа), егырахъ иаабаң, аклассикатә традициа дықненікәаны
иқайтцеит. Арақа, афада ишазгәастаз еипш, апоет еиқикаит ажәлар рхәамта
аформала ирхәмарны, еихышәшөо, апоезия аңа хая ақенышшы.

Ажәлар рхәамта иалхны иқатко ажәенираала «Ахыруачуан» ақны апоет
дәғаптөуеит ауағ псымтә, еснагъ зхазы маңара адәи икәу, уаҳа зынди
инахылхәаны акғызы зымбо, азәгызы изыразым. «Адалақъ» ағы – ауағы
газа-пагъя. Ажәенираала «Ахъча» ақны апоет дааирпшүеит афырхатцареи
ауағреи злуу.

Иааркъаңаны иүхәозар, абас икоуп абаллада «Ахытқәцара» атакы:
дүйкән ҳәйнтәрк. Уи зны дцеит ныкәара ипхәыс дааныжыны. Ипхәыс иара
даанза илызбейт схәйнтқар иғәи иаҳәап ҳәа анкъа зны дзеипхылхъаз
ахытқәцара аргылара. Қаза дук дилаған (азәйрөвьи рыпсы ақәтданы, ажәлар
аңа ду дырбаны) иқалтцеит лхатса пхылза дзеилаҳаз ахытқәцара. Ақаза
ұйбааңсас дызхәаз ахынтқар ипхәыс знызатқәыл лқыши агәйзра ақәын.
Уаанза излеилазахъаз ала ахынтқар ипхәыс дазыразхеит ақаза ииҳәаз,
аха убасқан цас иаузшәа, ахынтқар ихынхәра ақәшәеит, ишеибагәйзуз
дрыхтыгәлеит. Уи нахыстәи урт рыпстазаара изеиңшрехаз:

Иөйлахәан уа ашәи-еиқәара,
Еилысны ихгыы-ипатцагыы,
Зразк зеийкъаз уи ахытқәцара
Дыфноуп рхәоит иаҳъагы.

Ари абалладағы апоет иаҳирбоит еснагъ апстазаарағы ахара анапшра,
ахәицра, ачхара шатаху, ишыцқактәым. Убри ауп зегъ рапхъазагы ағымта
хшығотқағыс иамоу, гәыцәс иагәйлоу.

1 Цичико Җонуа. Иғымтақәа, актәи атом, апхәйншәкетыжырта, Ақеа, 2008, ад. 309.

Аха убри инаваргыланы Платон Бебия ибалладағы иаабоит даеа хшығозцарақәакғы, ажәлар рхәамта зынзаскғы иадхәалам. Уи автор ифилософиятә хәйциреи ирғиаратә хытхәаи роуп изтәыштроверу, хытхыртас ирымоу. Уи убри ауп: ици ахтысқәеи аамтеикәшареи ишеизықахоу, апстазаара ахаты ишаныпшуа, настыы ахатарақәа ишырныруа ауп.

Аамта амтәыйжәфақәа еиңыхуа,
Азә дырччо, дыртқыуа азәы,
Ихәйчи иду ахтысқәа шыңыхуа,
Ицоит, итоурыххойт уацәы...

Ажәлар рхәамтахтә иаагоуп «Саб-гәышъя иқаитказ қастсоит! ажәенираалагы. Абрақагы апоет илшеит архыаң дзырхәыцуа ахшығозцара ататданы ажәлар рхәамта ахархәара, еиҳа ииашаны иүхәозар иқалаз ахтыс аитахәара поезиатә хағсахыала, настыы ихадароу интерес атсаны ақатцара. Автор иперсонаж убри ақара исахъя тихит ибназ (ибназу, ирзуу макъана азәгьы издырам аишьцәа ипхеибато иашътоуп) иеы аармыпшаар, үйара митәйк қайттар ҳәа ақынза ишәо. Апшәмацәагы иаурхарахым – рысас бзия идтәаланы афы ржәуан, еибаныхөөн, ағы ағыттра иантарымк, «ибналеит». Иқалаз ашъжыымттан ианеиликаа абар дзеипшрахаз, драпашыкны дшаакәгылаз: «–Дадраа, сең сзышыпшаа, мамзар саб-гәышъя иқаитказ қастсоит!» – ҳәа. Уи ағы даагылоума иғапшыларагъ цәгъахоит:

Ма дузыртәома, дуазыруеит,
Ани ииҳәазгыы ихәалоит...
Итапанча ду цырцыруеит,
Иахәа иганағ иғъалоит...
Аишьцәа ракәзар:
...Ағы иашътоуп, аишьцәа еивасуеит,
Ипхеибатда ицоит, ицоит...
Арахъ рлымхә ишасыц иасуеит,
«Саб-гәышъя иқаитказ қастсоит!»

Ажәенираала асиужет еибархханы, «адинамика» атсаны ицоит поемак ақны еипш, настыы иаразнак ухағы иааниует асас иеы апшәмацәа ирзыимпшаар, ишпақартсо, атрагедия алтыр амуеи, ихәашъя злақоу ала уаҳы ауп уаҳхъланарпшуа. Ахтыс иқалаз шны ихалоит иаҳылтца уағы изымдышуа. Ағымта ас аиғекаара еиҳагы интерес атсанает. Ииашоуп, асиужет ажәлар иртәуп, апоет акғы ацимцеит, иагъагимырхеит, аха ацәаға

өңің ахалартә исахъаирkit, итегері уазааигәаны иүхәозар, ажәала рсахъа түхит ағымта иалахәу аперсонажқәа зегры. Аха нас иқалаз ажәенираала еиҳагрыы игәйлнэршәеит сахъаркыратә ғымтак аҳасабала. Атыхәтәан аишьцәа иааргейт рысас иөөи пشاаны. Абар нас атагылазаашь 360 градус аешапсахыз:

Уажәшьта хъаас ҳәа джамтакәа,
Рысас иагниазтцааует ус:
– Уажәшьта иҳауҳәароуп имзакәа,
Уаб – гәыша иқаитказ закәыз?

Блала зегры ааимидан пшыала,
Иаргы абас ртак қайтцеит:
– Сабгры иөөи абас ианыбнала,
Икәадыр шытыхны ағоныға дцеит!

Ағымта хәың ахтыс ду «ишиң» акульминацияғы ихалан ианеиқәтәа, аешьцәа рысас иаб иқаитказ, закәыз, иатказ амаза анааңшы иқалап апшәмәцағагы уаргыы ҳаргыы хандаз рхәазаргы, избанзар уи иаб иқаитказ ҳәа дызғыз ацәгъараҳы идырхар ауан, аха... Ишаабо еипш, ажәлар рхәамтағғы апоет иажәенираалағғыы ихадароу ароль ихәмаруа, атакы зыргәтәо асас иаб иқаитказ ауп («Акәадыр шытыхны иқәағәа иқәтсаны») ағоныға дахьцаз ауп. Еитасхәоит, Платон Бебия ажәлар рформа ирхәаз агәағ азынижкуеит иага ахшысқаң өңіңкәа сахъаркырала иғычаргыы. Убри ауп ажәлар рәәпцитә ҳәамтақәа ахархәара захъзугы.

Платон Бебия хыһы ишазгәастаҳью еипш, апсуа жәлар рәәпцитә ҳәамтақәа рбеиара ихы иаирхәоит ипрозатә ғымтакәа рығғы. Аха урт ртәи дара апрозатә ғымтакәа ҳанрыхцәажәо иазгәахтап. Апхъағ гәыраз, уажәы хъатрак аҳасабала иагәылазгалар стаҳуп Платон Бебия изкыз ахәылпазағы уи иғыза гәакъя, иара еипш Кәтол ииз, иааӡаз, иара иеипш апхъағзәа бзия ирбо, зажәенираалақәа ашәақәа рылхны ирхәо абағхатәра змоу апоет Терент Чания иихәаз ажәа:

«Ачара ду аилашымтаз, амҳарағы бжыык аагеит...» – аацәыригоит «Әаанбзиала», «Бзия иукит» ҳәа еимырдо атцәақәа згәалағара шытынхыз арпыс, нас ахыу ҳәа иаалиахәмаруеит ачара иахатәоу аққынцәен азғабцәен рыбжықәа. Иагараан урт рааигәара дтәахъеит арт ажәақәа равтор, аха уи знапы итсызхыз Платон Бебия иоуп ҳәа ргәи иаанамгазакәа еипыртхъеит. Уи үышыатәзам, избанзар апоет иуалыз афра ақәын, нас... ажәлар ргәи иақәшәазар, дара иртәуп, ргәи қанаңтоит, рхы қанаңтоит,

гәхъяак рымазар иалархыргоит, агәалақара рымазар – иаҳагыы иацыртсоит. Платон Бебиа уахъихәапшуа, төтпшла длафхәағзам, уи патриоттә лирикүп, занаятла д-етнографзам, аха ижәлар ырпстазаарағ иреигъзоу ақашшыңақәеи ачыдарақәеи ибоит, уи дныңқаағзам, аха аңсуюа зталахъоу ағбақәа дырталахъеит; уи анцәа ду иварағы дымгылаңац, аха инапы имихъеит.

Апоет иаңитцеит тәкылеси, сахъаркыралеси, формалеси, быйшәалеси ап-хъағ фызыра изызуа, иңныңқаа, идуңеихәапшра ҳаразкуа, иуафра ҳаразкуа, гәйла-псыла дзырпхо иажәенираалақәа, апоемақәа, ажәабжықәа, апостекәа, ароманқәа.

Имариязмызт апоет имфа, дарбан поету зымфа мариаз, иңқааңаңа иаартыз? «Сара ахәычқәа мыңхәы срыңшаршыон», – иофуент апоет иаңхъажәағы. – Азәы камфетк иңыбыа итазар: «Ари иан дыңқаа, дрыңхама!» – ҳәа иааганы сара иаасиркуан. Азәы тәә-қапшык икызыз: «Ари деңтимуп!» -хәа иааганы сара инаситон. Бәртцахы ҳанеиқәпәоз – дара рәатцадырхон. Ҳандышланы ҳаныхәмарауз, азәы изымычхакәа деибакны сара сышка иәааихаңаргы, жәафык сара инасыдгылон». Абас иңан апстазаарағы згәы ахәра амаз ахәычы аңсабара инаңа адуюхатә дғылара. Ахәычқәатдәкъагы ироухъан адүңәа рғәы, азәгыы ирабжымғазакәа рхағы ан лгәыпхәыих шиңи инеихъан «кайтым» дзакәу, аиаша закәу. Уи азоуп ипоемақәа руак ағы апоет иан лзы изиҳәо:

«Ирхәоит быйшәысхан ҳәа сан,
Ааңын иамакуағы быйшәзан...
...Ауағы ихтныбтсон быңсы,
Быңамызт ҳәа бара бхазы...»

Аха апстазаара мариазам. Атла ахала адәи иңәгылазар, иага адаңқәа тауланы адғыл иаларсызаргы – апшагыы ихтанакуент, мыңхәы амрагы ахаңтиеует. Мап, ауаагыы, атиаагыы аңсабара ишыңанатцаз иңалароуп. Уи азакәанқәа уағы изынкылаңом. Запхъақа ипоетхаран иңаз ахәычы анпса диоует, аха ахәычқәа зегь реипш, иаргыы ари ахтыс ихағыы изаагазом, изгәйнкылаңом, дзанышәазом. Иара имч хәыч ала, иара ихәычтәи закәан ала уи дағылоуп.

Зны анпса ахәычы ихы тұлышрффоит ҳәа дналагеит, иңәкны илыркәидит. Ари зегь иреигъу өңітгән уи ләғагыларазы, иареи лареи наунагза агеи ашьхеи реипш еиңәыхаран ақалараразы. Апоет ихәоит:

«Ипахәза скышишәгыы сырчыт,
Ишыңпаа сбыштыталеит ачын,

Хөүңьагъ ҳафуа ашта хтан,
Снабыхъзаны, уажәы-уашътан,
Сбысырц, сыйсахы еиқәччен,
Аха ба бычон, бычон...

Ари апоема анпсеи ахәйчи реизығазаашъя иазкуп. Лара иаалырпшыр акәхеит лыуафышшатә қазшықәа, аналашья, ачхара, лағзаратә бағхатәра. Иара иааирпшуз акызатәйк акәын: ишпүкәыз аапын иамазкуаз апхәыс хая иан гәакъя лхатыпдан даанины дышгылоз, даеа пхәыск апшәмара шныл-кылоз? Ус анакәха, иара мыңхәы иан дылхыбаауан. Уи аформақәа иага ираңаазаргы, лара атак қалтцаомызт, үшашытәис илкәмәзт, избанзар анпса лыңстазаарагъ дкындағыхъян, автор иажәақәа рыла иаҳхәозар, «Ба-ныдан, рыңха, бхата, ихаамызт бымра алакта».

Ахәйчи «амфа иаша» данаңтсоит хәа ақамчы ихыркъазтгы, ма даеа лахък иртәзтгы, – иаҳхәап, усқантәи аамтаз ишығаз аипш, злеишәа цәгъаз рышкол ахъ ма колониак ашқа дрыштызтгы, ма ареволиуциа иаҳылттыз даеа бжыагақәак рхы иадырхәазтгы, арт афыңьагъ назаза еиңәүзүн, ҳаргы автор ицәаҳәақәа ҳәзәи иаднакылағомызт. Ахәйчи адүи еизгәакъан иқазтәо ахәшә макъана азәгъы иқаймтазаңызт. Уи рецепт үйдоуп, илзәауагъы агәы ауп, – ан лгәы. Апоема иамоу аестетикатә ду-неи, афилософиятә еидара, алогикатә хырхартә ала уаҳәаңшузар, автор ихәйчра иазку абиографиятә-сахъаркыратә пәнамта ааста аағзаратә қазшыя змоу сахъаркыратә ғымтоуп. Уи, сара сгәанала, иғыңу, иапсуу педагогикатә поемоуп. Абас «Уа алада, афада, усыха, сүкъоит. Иқастцеи, ҳәи, абаа, ихәа сзыхуркъой?!» хәа апстазаара ашқа имоу агәала поэзия бызшәала ихәо, Платон Бебия дталоит апсуа литература ашта.

Аха, шамахамзар дарбан поетзаалакгы, ицәаҳәақәа реиқәыршәара далағоит абзиабаратә лирика ала. Апшқа импыл апша анатаслак ашта ду ахъ дкылнагар шалшо еипш, апхәызба изңәырылгас ацәаныррақәа ажәа пшұзала аитәхәара дшағу, алитетатура ду ашқа днанагоит.

Лхы-ләы гәыкүп, лыбла ҭашоуп,

Дхәыхәуп, дгәилуп, деікәәпхоит.

Лзара еихытыр, лыжәфа пәәеоуп,

Мра ҳасаблагъ уа дқапхоит! – абас шәага-загала ипшәзаны, агәалақаратә ритм ататаны, ифуп уи рапхъятәи иажәенираалақәа руак. Ажәенираала ахатагъы уи апхәызба илыбзоураны ахы-ағы ғәыкны, аблла ҭашаны, ихәйхәны, иғәилнү, еикәәпхо иқалеит.

Платон Бебия ибзиабаратә лирика, аамтә цацыпхъаза иаҳа ипстаза-заратәхоит, иазхәоу ажәақәа рсаҳъаркыратә шәыгақәа ғәылтәаауент, урт

имариоу, алаф зткоу, агэил згэйлагылоу аиғырпшрақәеи ръкынтәи иаха ауағигэы, ихшығ рахь ииасуеит. Иаархәоит даға ҳаракырак, иуртоит иаха иуағытәығосу хъаак, убриалагыы ибзиабаратә лирика зызку апхәйизба хъихъ-хъихътәи лсаҳа атыхра атыпдан иргылоит дала-шъала ирпхоу ацәанырра, иара ихәан еиғш «Ба бансыцу сымға ауцәазар, бжәабжъ өңищхоит сара сзы». Мамзаргы: «Азын анааниуа апшазатә шәышәуеит, аапынра анааниуа зегъ пшжахойт. Бара са баҳсыхәапшша бажәуеит, сара ба саҳбыхәапшша сөхажоит», ихәоит апоет иажәенираала «Абзиабара ашықәс еилнахзом» ағы.

Платон Бебия дреиуоуп 60-тәи ашықәскәа ралагамтаз апсуа поезиағ ицәыртцыз апоетцәа. Уи иғызыцәеи иареи апсышәала атара азин рымазамызт, апсуа қоюрых, алтература, акультура, урт рәғапыц ҳәамтакәа рбенара изаадырпшылағомызт. Ақыртуа идеологцәа иртахын Гәлиеи, Коғоние, Җанбей рхатыпдан апсуаа ирызгәакъан иқаларц Җавчавазеи, Церетели, Җашавелеи. Идыруп, нас, алтература иашатәкъя зегъы иртәуп, ирзааигәоуп, аха ахатәлы литература ахатыпдан дағақ згылазом. Ахатә – аҳаяа аиғш изықоуп ауағы, уи сыйсаҳуеит ҳәа иақәызкыз ағымта анарха маңуп, уимоу, амағқәа алыхәхәоит. Апоет ибзиан идүруан тәым бызшәала «Мегона-чегонараа» ихы итаргалаз ағымта иара идунеихәапшра, еил-каара иахынзантахыз ишрызхамгалоз, убри ақнытә апсуа жәабжықәа рзызғырғора, зыпшаара цәғъаз апсуа шәкәкәа ырғхъара, аурыси еғырт алтературақәеи зөлымхас ырқатара, апоет идунеихәапшыша атбаара иачыданы ибағхатәратә қазара аштыхрагь иацхрааит.

Аптақәеи ашхакәеи рыңақа,
Амға рәғоуп хәхәи қақьеи.
«Ритңақа, Ритңақа, Ритңақа!» –
Сгәы сара сныжкыны ицахъеит.

Аамтагъ ңсгаха ҳәа амтакәа,
Уи шнейуаз аарла сахъзеит.
Касышшәа снарыхеит аптақәа,
Таңоушәа Ритңагъ ааччеит.

Арақа апоет ажәенираала иазипшааит иара иатахыз зегъы: аритм, арифма, абызшәа, қыя, аиғырпшра – ажәакала, ағымта сахъаркны иқазтво зегъы.

30 шықәса иреиханы итцеит Платон Бебия иғиижкитеи ажәенираала «Адәытбақәа», аха иахъагыы, адәытба итамлац дарбану, уақа итихуа

асахъақәа даара иаҳзааигәоуп, иаҳхаштәз ҳәаланаршәоит, иаҳхамыштың иғылымын ҳабла иаахгылоит.

Адәыңбағ ағылшын түркесінде
Иалшоит аиғаңдағы еңбекшәар.
Адәыңбағ абзиабара цәйрүеит,
Иалшоит абғылшыңдағы қылжәар.

Аетәақәа зегы аңдағы исахъа шырну еипш, Платон Бебия ицәаҳәақәа зегы Аңсадғыл абзиабара рнуп. Үйрәтәылан иисөз ажәенираалақәа ракәзаант, Аңызыңың тәуелсіз еибашыра дүззә иазикыз ифымтақәа ракәзаант, ааигәа апсуа злагылаз ашыартқәыратә рыңғара иазикыз аптарматақәа ракәзаант, азыхъ унхыңқылар уи атағ үхы-үчөн штубаауда аипш, зегы иргәйлсны иаауеит Аңсны абзиабара. Зны-зынла ирхәоит Аңсны бзия избоит ҳәа үхәар – уи поезиа зам ҳәа. Иқалап ииашазар, избанзар ус рхәоит уи ала амал зырхарц әтакхыны, уи ала иеырбарц әтакхыны, уи ала ауағы дызтиириц әтакхыны. Аха «Бзия узбоит Аңсны» ҳәа Платон Бебия ианихәо, убасқан ипоезиоуп ҳәа исыпхъа зоит, избанзар, агәра згоит. Избанзар, Аңсны ауп уи иаҳыби абас икоу асаҳъақәа:

Ажәған тәрмакъаҳеит,
Амш анышәшы.
Зегъ рзы иғәакъаҳеит
Адыд абжы.
(«Атлақәа рөйеркәабоит»)

Ахаҳә – уа излағачаңоу ҳа ҳзыхъ,
Ахаҳә – уа алу илаго имейхсығы.
Ахаҳә – уа ҳара ахш-ца злаҳаршуа,
Ахаҳә – уа ҳанду лдирдха иғылжыуа.
Ахаҳә – уа Аңсны баагәарара зуа,
Ахаҳә – уа изықәылан қоуба руа.
Ахаҳә – уа излыху саб иқама ағы,
Ахаҳә – уа иарсү сан рыңға лхағы.

Ашәкәы ауағы цқыа ихы-иғы ақәкны данапхъалак, инағо раңа зоуп. Рыңғарас иқалаз, ихы-игәағы иаамгакәа ахәшьара анартогы упшылоит. Икоуп апоет даадыруеит ҳәа ифымта ианазхъампшыа. Аха апоет данудыруа апшәа иаҳәаны уанивсуга ақәзам. Уи дүзүрдүруа ифымтақәа роуп. Апоет-тәзі апстазаара ду изто зағағ апхъағаңа иауа ауп.

Сара агера ганы сыйкоуп 40 шықаса ирыцны зыңтазаара апсуа поезиеси апрозеи – ус анакәха, апсуа литература амат аура иазтаз, апоет иажәенираала ҳхы иахархәозар, «Снеиуент уа афадара са сағалазан, аха снеиум алашыцара сеалазан», ари апоезиатә девиз мپсаҳзакәа, апстазаара амазақәа таны, ухы-угәы иаднакылартә ажәа сахъарк аңа ахатданы иааигойт.

Аамта цап, аамта аеапсаҳып, зтагылазаашь иахъяны маңк ашәкәы зцәыхарахаз ҳапхъафцәагы рдоухатә зыхь ашқа – алтература ашқа ихынхәып. Ирыхцәажәап Платон Бебия иажәенираалақәа, ипоема ссирикәа «Ахәштәара», «АЗыхь», «Аматанеира» ухәа егыртгы, урт ирыбзоураны апстазаара ацәкәырпақәа ирылаңшып, абызшәа бзия гәнүркылап, рдунеихәапшра иаздырхап. Уаанза апоетгы иәни инапи еиқәтданы дтәазом. Уажәоуп иаҳагы ижәлар иреиҳәаша поэзия бышшәала ицәыриго даналага, уажәоуп иаҳагы азыхь иказказуа ианықалаз иара урт иреиҳәо ажәақәа. Даргы – уи игәра ргарц итахуп.

Сара истахуп: сөфызцәа еидгыла,
Ианырхәо ижәабжыз имазз,
Абар дааует ҳәа наڭ инкыла,
Исцәырымтәахларц...
Убри сапсаз.

«Шәышықәса нутааит! Апоет данааниуа, уара уанааниуа ҳара ҳамаза ҳтәахзом. Ҳара ҳамазақәа зегы уара иухәахъеит итүккүйіз ф-томк рәғы».

АХЪЗНЫҢЛАРА АХЫҚӘКҮ

Платон Бебия заатәи ипоезиағты ицәырткъан алтературағ акыр шәышықәса раахысгы қыабзк еиңш жанрк аҳасабала ишъақәгылахью алирикатә жанр иатәу ахызыңлоларақәа. Абар уи азы «Алтературатә енциклопедиатә жанр» аћны иаҳәо: «Впервые Посвящение появилось во времена античности и получили распространение в эпоху меценатства в Риме (оды Горация – Меценату). Возникновение П. во многом обусловлено тем, что писатели часто были вынуждены искать защиту и поддержку у «сильных мира сего». Отсюда лесть и неумеренные похвалы в адрес знати, манерность, высокопарный слог, к-рыми часто грешили многочисл. авторы П., особенно в середине века и в эпоху абсолютизма. Широко распростра-

нено было П. во Франции 16-17 вв. В. П. к «Тартюфу» Мольер обращается к Людовику XIV с просьбой о поддержке и защите от нападения воинствующих «святошь» (католич. духовенства).

В 18 в., когда зависимость лите-ры от «покровителей» начинает ослабевать, появляются П. более свободные по духу и разнообразные по содержанию и форме.

В России П. были распространены еще в 18 в., хотя в целом они не выходили за рамки панегирич. лит-ры. В 19 в. они становятся более короткими и содержательными, часто подлинными свидетельствами дружбы, памяти, любви. Таковы П. у Пушкина к поэме «Полтава», к роману «Евгений Онегин»; у М.Ю. Лермонтова – к нек-рым редакциям поэмы «Демон», «Тебе, Кавказ, суровый царь земли...»; у Н. А. Некрасова – к поэме «Мороз, Красный нос»; у И.С. Тургенева – к «Песни торжествующей любви» («Памяти Флобера») и др.¹

Хазну аамтаztәi адунеизегътәi алитетуратә пtазаарафы ахъзынфылара – асахъаркыратә ажәа аиндивидтә хатарақәа рызкра иахъагы атакы мыззац, акырза иаагәоутартә еиңш аитакрақәа шахтынхъаазгы.

Ишдыру еиңш, жәынгы-ғанғы дарбан авторзаалакгы имоуп арғиаратә хақәнтра, дағақалагы иүхәозар, досу ииңаху (дуағымзаргы анауа ыкоуп, атема зеиңшроу еиңш) изикуеит ағаңантә иаая апоезиатә цәаҳәақәа (ипрозатә ғымтазаргы ауент) Автор иажәа ззикыз ауағы зылжелар рұғы иапсоу иалукааша иоуп.

Абрақа икоуп дағаа қыдарак. Уи убри ауп: иапсоу ахатарақәа, ауа зыңтазаара иалытхъоугы, зылжелар иғәтәаза ирылагылоугы еиқараны азин рымоуп ажәа сахъарк иахылтцыз ағымта рыхъзынфылара. Амана, ағымта ахъзынфаралеи иара ус ажәа сахъарк азкреи, зыңзак иеницәйхарамгы ихаз-хазуп. Аха рығбагы рроль хадас ирымоу акоуп: ауағы ихамыштра, иғәалашәара ихъз анаунагзара. Убри азоуп шамахаζак ақәымзар, иара иахъагы ашәкөйіфәцә абри алирикатә жанр рырғиамтқәа рұғы изығәцараку, атып зрымоу.

Платон Бебия абрақагы иналукааша атып ааникылоит, итегъы уа-зааигәаны иүхәозар, ипоезиафы (ипрозағы икоуп, уи атәи алада изаатгылахонит) иаалубаауда ағымта қайматқәа аптицахъеит, апоезиатә шыапха рыланы, нағсы уи икалам зқәикуа, иажәа сахъарк ззикуа ажәлар рдоухатә птазаарафы зхатареи зырғиамтеи нхо, ихъзырхәаганы рмилат хазынатрағы иаанхауда роуп. Нағсы арақа апоет иара дызхатарнаку ижелар гәакъа ртцеицәа рымасара ракәзам обиект хадас имоу. Уи

¹Литературный энциклопедический словарь. М., 1987 г., стр. 290.

аҳәақәә иртүңеит, итема адунейтә цивилизация зырғиаз, ари нахысгызы изырғиауа атсанакуеит. Ус шакәу дыртабыргуеит, уаҳа ххәаак, «цыфак» раҳамтаргы абарт ажәенираалақәа: «Леонти Лабахәү», «Збаңа րгылам афырхатца», «Сергей Есенин», «Муса Җъалиль», «Ақәпара», «Кәаста Хетагуров», «Ан», «Апоети ашъхақәеи», «Гарсия Лорка», «Хара ҳашъхақәа раڭара», «Рапхатәи ашъаңа», «Аңыхәә», «Нестор Лакоба», «Азышра», «Пушкин», «Дырмит Гәлия», «Кырышыл Чачхалия», «Апсыз», «Анышь ажәфақәа», «Апсуа биргцәа», «Адауы ичархъ», «Қаисын Кулиев», «Константин Симонов», «Цюордано Бруно» ухәа убас итегъы.

Абратәкъа изағастоит Платон Бебия афада зызбахә схәаз ауаа нағәа ирзикыз, ирыхъзынылаз алирикатә-граждантә жәеинраалақәа реиғартәшылағы ишырзипшааз реиғышымра алкааны иузырбо афыша форма, даңакала иухәозар, ажәенираала цырхъаңа рхатә хаңра рыманы ишиенәиртәй, досу рхатә шәага-зага рметрика шрымоу. Ари, ҳәарада, имариам избан акәзар,apoет иажәенираалақәа тематикала итбаауп, еиуеипшым ауаа заманақәа ирзикуеит, урт рахътә икоуп зыңсы тоугъы, ҳатала иидыруагы, здунеи зыңсаххью, ашықәсқәа хара иргаххью, настыры рхатарақәагы еиуеипшым қашшала, занатла, милаңла, лахынцала. Убарт ауаа, apoети ажәа ззыкуа, илпесиатә хәесханы, рхатә хәңра рыманы ххәңи иаанхартә ақатара имариам. Ус акәымкәа, ихжәаны иухәозар, ишшапаза, ани (афымта зыхъзыныло) дзакәу, ари дзакәу ҳәа аушәақә ңәнанырраки хшығозциара трыки ртыңа замакәа еиқәғызтуа ажәақәа рифмала еиқәыршәо уғааухар, apoезиатә рәниамта зықалом, ажәенираала аформа аанахәаргы. Насыпны, ари афыза арғиаратә разқыидара сыйшәкәы афырхатца аханатә даңәйхъчуоп. Уи apoезия пәсбарала анцәахәы изылпхуоп, алапш хая ихуп.

Дылкамзар қалап псуа поетк, прозаик, критик, литератураатцааф ҳмилаң литература ашытарқөи Дырмит Гәлия ажәа (ихәычы, иду) изызымкыц. Иапсуаамгызы зақағы ажәа пхақәа ихырхәааххуюзеи, астатақәа, агәалашәарақәа, амонография. Аурис критик, афольклорист Д.М. Молдавски абар ииғуа: «Дмитрий Гулиа остался в памяти людей не только легендой абхазского народа, не только его поэтом и просветителем. Он остался одним из тех, кем гордятся сыны всей многонациональной страны Советов¹». Ус зақағы. Амала зақа ихақузеи Дырмит Гәлия изкны иапсуаам ашәкәығозцәа аттарауаа ирхәаххью, иркыпхъхью хазы шәкәны, еизакны итыжкәзар. Уақа иаабоит ҳроет ду имилаң рзы илиршаз атәымуаагызы зақа ҳатыр ақәыртсо, дәңырпшыганы ишихәәпшуша, настыры уи имилаң ығанатцы псрә шиқәым, бзантцы ирхамыштуа дышреинуоу.

¹Журнал «Нева». 1974, №2.

Абас икоу амилаат атцеи ду исахъарку ажәа лыпшаахқәа изкра иғызыцәа аңсуа шәкәйіфөңдәен атарауаан реиңш, Платон Бебиагы арғиаратә гәхәара инаңдит уи иацу атакпхықәра иныруа. Ус шакәу шахатра рүеит напкәзара згымкәа иапидаз абарт ажәенираалақәа: «Дырмит Гәлия иңсра», «Дырмит Гәлия», «Дырмит Гәлия ибақа», «Дырмит Гәлии ахәыңқәеи», «Апшыбатәи абақа». Арақа еиқәысыңхъаңаз ажәенираалақәа рыхчәажәарахь сиасаанза исхәарц стахуп урт ирхысуга хшығозцарак. Иш-дирү еиңш, апоетцәагы апразиңкәагы рзы есымшагы имариам азеиңш қашшы змоу, насгыы нахъхынза аахыс идыраапсахъо, аха бзантцы имажәуа, иаххәеп аңсадғыл, ахакәитұра, аңсра, абзара... реиңш икоу атема иалхны асахъаркыратә ғымтақәа раңттара. Аха, еиҳагы иуадафу ұысыншыонт амилаат рдоуҳатә культура алидерцәа ирызкны иоригиналтәу ажәа сахъарк ахәара.

Арақа изаазарызыи ақазара ду атакуп, избанзар, апоет иеиңирдыруа ауағы иңстазаара ааирпшузазар иара иқынза ирхәахъо, ирышхъо апхъағщәа ирдирүа иеаңайхъчароуп, дыштырақәлан имхәарц азын иғызыцү акы атубауазароуп инапы итқыңыз ағымтағы, мамзар иаадырпшуа апстазаара аганқәа, апхъағ исахъаңеит ҳәа ағымта изидымкылар алшоит, азингы имоуп. Аха, насыпны, ашәкәйіфөңдәагы асахъатыхыңғағы (апхъағщәа реиңш) обиектс ирымоу иарбанзаалакғыы еиуеиңшым рдунеихәапшышъақәа рыла ирбауа, ирныруа иапыртоит, апхъағщәа рзы еснагы иғызыцү, аңсадғыл, ахакәитұра... амилаат алидерцәа ухәа ирызку асахъаркыратә ғымтақәа. Ус анақәха, афада зызбахә сұәз атема абағхатәра иабзоураны апстазаара еиңш бзантцы иажәзом.

Сыззааниуа, Дырмит Гәлия изку Платон Бебия иажәенираалақәа роуп. Урт ирымоуп егырт аңсуа поетцәа уи изыркхью ағымтақәа излареиңшым рхатә қыдарапқәа, еиҳарак атема азнеишьа, апоет иобиект ақнитә иалика-ая апстазаара адеталь сахъаркыратәла, мамзарғы поезиатә хағсахъаны аарпшышъа дشاқәшәо. Абри азтазаарағы (макъанагы уағтас ишахәтөу азәгыы итимтааң үмхәозар) акырза иааңьюшъартә аңсуа поетцәа ҳсахъаркыратә литература ашытартқөңи изыркыз (сара зызбахә сымоу иа-хъя уажәраанза ирышхью роуп) рөымтәқәа иззышәаҳәо азәы шиакәүгүй, даараңа иааубартә раарпшышъақәа акырза еиңайхароуп, еиңасхәоит, робиект акы шакәүгүй, изызку азәы шиакәүгүй, досу ихатә бағхатәра иауаршәны ипстазаареи, ирғиареи, иусуреи, ихатареи еиуеиңшым аганқәа рыла исахъа ҭырхеит, итегы уазааигәаны иуҳәозар, дырмит Гәлия Ду ипстазаара ду ақнитә досу ипоезиатә дунеиқәыңшыларала иааирпшуеит ҳапхъағ еснагынахаларциңтаху, ибаларциңтаху адақья ғыңқәа. Ари аңаға қаймат аауеит зеижәшықәа аарла изхылтцуаз Миха Лакрба еиңирдыруа

иажәенираала «Дырмит Гәлия иахъ» ақнитә. Ари ажәенираалағы Дырмит ду даарпшуп амилат рзы длашарбаган, дшытамырзган, дгәрыңтыра дуны. Уи нахыс ажәенираалақә (арақа зызбахә сымоу апоезиатә рәниамтақә роуп атцааратә усумтақәеи, астатақәеи, аочерккәеи урт ртәи зынза хазуп, даеа қәйіпшыларал иатәуп) зақа атцахазеи, зақа ажәалыпшаахла иаадырпшызеи Дырмит ду ихағесахъа. Иван Җарба Дырмит Гәлия ихъзнифылеит алирикатә поема ссирия «Ажәа саҳәйт». Баграт Шынықәба иакәзар, Дырмит ду изы ихәоит: «Уашәақәа икъято цәымзазам, уашәақәа мроуп ипхаяу». Владимир Анқәаб итәи ҳәозар, апсуа жәлар рдоуҳатә культура зегы рзы дырккағ дуны дибон. «Дырмит ирккарамматә культура, исахъажәа амч, ишәкәыфара, абызшәазын икәилзүп!» – ихәоит Владимир Анқәаб. Еиңасхәоит, Дырмит Гәлия изыркхью апсуа поетцәа ражәенираалақәа ышадала урзаатғылан урыхцәажәозар, жәаҳәарада ишаанагара икоу усумтак рылтцеит, насты аинтерес здо акы акәны икоуп ҳәа сгәи иаанагоит хлитературатцаарағы, избан акәзар, уақа еиҳагы иғәылтәааны поезиатә хағесахъала иаапшүеит ф-факторк: акы, Дырмит Гәлия саҳъаркыратәла (тцаарадыррала акәымкәа) ихағесахъа; өбагы, апсуа поетцәа рдунеихәаңшрағы дшырбо; ихдахаз, ижәлар гәакъа рдоуҳатә пәтказаара дшаныпшыз, уажәгы ушытанды иқантдо анырра иамоу амагиатә мчы.

Уажәштә, апхъағ гәыраз, ҳаниасып Платон Бебия хылъ зызбахә ҳәааз иажәенираалақәа рахъ. Урт ҳалапшхәа итсаагар имфашиб иаабоит, апоет апоезиатә цәеижъ бзия рәқәынцаны, насты, уаанза иара иколлегацәа Дырмит Гәлия изы ирхәахъоу, ирышхъоу, иапыртцахъоу (аобиект хадас икоу Дырмит ду шиакәугы) ирықәғенамтуа, тақылагы формалагы атема агашьалагы, даеакала иуҳәозар, аарпшышала ағыц-цәа аханы иқатоу иғонуцқатәи дунеибара ахәақәа иртганы апхъағ иғәатцанза инеиртә, ипоезиатә хағесахъаны иғәағы иқәандаза иаанхартә еипш.

Платон Бебия 1971 шыққасыз Москва азааигәара ашәкәыфоцәа рыпс-шъартә өнни Переделкино ифит ажәенираала қаймат «Дырмит Гәлия¹». Ари поема хәычык иазхаша асиужет амоуп, адиолог форма (Дырмити, автори, егырти реицәажәара) ала ифуп. Иаанарпшүеит ҳмилат поет ду атцихәтәантәи иптазаара ақнитә мшык, иара уигы моментқәак роуп автор дызлацәажәо. Платон Бебия ажәенираала зихәааз афакт иқатцәкъяз ауп. Иарбан иара? Абар ахатагы: Дырмит Гәлия зынзагы идмырдырзейт Алықса Лашәрия иптазаара дшалтцыз. Зызбахә ҳамоу ажәенираала епиграфра рзызуа абарт ажәақәа роуп апоет ифымта шыатас иамоу из-

¹Платон Бебия иреиң ту ипатриот жәенираалақәа жәпакы ахыз, иахъапитказ Переделкино ауп.

лихыз. Абри апстазааратә факт Платон Бебиа илшент апхъағ игәтсанза инеиуа ақатцара. Аха арақа уи инапқазара (ажәенираала позиатә ғымтәк аҳасабала иахъеиғиртәйз амацара акәзам апоет инарашә зырхиаз) анағсангы, ицхраит ғ-фактор хадак. Акы, Дырмит Гәлия ағымтағ обиект хадас дахыықоу, уи Алықьса Лашәрия поетк иахасабала зақа дихзызаауз, избанзар, зпеипш бзиаз азәы шиакәыз идыруан. Әбагы, арақа иара Алықьса Лашәрия ихатғы ажәенираала ахатбизиразы ироль акыр атканакуеит. Ари еилкаауп. Аха убас шакәугы, арт аффакторк рхала, ҳәарас иатахузей, анапқазара згым ажәенираала рзықатомызт апоет ибағхатәра лаша иаанарпшыз арғиаратә хәыцрақә ракәымзар. Ииашоуп, ағымта атакы прозатәла иүхәргы, апхъағ акыр дархәйциун, Дырмит Гәлия идуззара, унарбон. Аха апозиатә нцәхәы иагәарпханы иашаз уи зынза аеакуп, имқытајо мцак атоуп лоунытә иуныруа.

Сәнана, Платон Бебиа иблала имғашьо ибент цәала жыла инырит ажәенираала аңсы ахазтоз «амаза» ссир ахыықас – Дырмит Гәлия иахъатәи амш иаңнаго ипсадгышыл уи атеицәа хазынақәеи рлахъынта инахараны рызхәйцира. Уи акәзами иахәо апоет иааирпшуа апстазаара ду ақнытә аштрихқәагы. Аха, еиңасхәоит, ихадароу Платон Бебиа уи апстазаара позиатә хәесахъала аарпшыша дшакәшәэз ибағхатәра ишалшаш ауп. Ағада ажәенираала апоема ҳәа зазысқәаз зыртабыргуа акоуп уи акомпозиция, аиғартәыша, алагаша, нас асиужет ацашыа, аиқәхәалашша даеакала иүхәозар, ағымта иатдоу аидена зегбы еизыркәкәаны, насты еилыхха иузырбо антәамта, мамзаргы, алитетураттаағыз бзиа ибаны лассы-лассы иргәлладыршәо атермин – атыхәтәантәи акәап.

Ажәенираала асиужет злашоу ала автор ариматә цифрақәа рыжъар-гыланы хыхәтакны ишент. Актәи ағы иаабоит, иаанарпшует зықәрахь инеихью аңсуа поезия аңаимбар, ашыжы аңсаа ддирғыхан ибартца днықәгылт агәалақара бзиа иман:

Хәыцра дукгы нас даанахәан,
Дгылан ус иемыртцысы.
Дпышәрыччент ак иғәи иахәан,
Илаба-чашыгы дәфаҳт хазы.

Хәарас иатахузей, ақера ду ныздыз (Ашхангьери Бжъания иқера иад-кыланы уахәапшузар, иарпсыымта дтагылан ухәартә ишоуп) апстазаара гәымбылцьбара азеибафара иалтны иааз, насты зыжәлар рәәхәи нагзаны изхәаз амилат поет ду иман игәалашәоз: илахь еиқәызтоз, иғәи иахәан дпышәзырчоз акыр. Уимоу, «Кәтолынза ҳнабжысыр пшала,

сөара спылон, сыгера жәга!» – ҳәа дшағыз, нас дааипхъхәыцаан иматा ихы наиқәикны ихәоит: «Алиошъа дысзаажәга!» Аха, «ацкәын-хәыч, иабду днаихъысын: Алиошъа ғымта дук дағуп... – Аа, ус акәзар, шәиламкысын, уи апеипш дүзә изыпшуп!»

Абас ауп ажәеинраала актәи ахәта шышбақәгылоу. Дырмит Гәлия дазхыт Алиошъа ибара, аха афымта дук дағуп анырхәа уи шәиламкысын, дыфлааит ихәеит. Арақа иаабоит, Дырмит Гәлия Алиошъа Лашәрия ибафхатәра зақа агера иғоз, дахзыңаауз!

Афымта афбатәи ахәтәғы Дырмит Гәлия аа дызғө:

Атых ҭынчуп, ираҳатза,
Етәаңыаа гылан илашоит
Ацәкәырпакәа аңағ րыңенадца,
Икарахазаап, рыңсы ршьоит.

Аха усқан дыңдам, дашытоуп ажәа, апоет дтәаны дыфуеит.

Дтәоуп ажәйтә-ағатә еидкыло,
Игәы тәйиуоит, иғәы чоит...
Дыфуеит икалам аанкыло,
Ипенңүүр ахара илашоит.

«– Акы зөйн, истахын сизапхъар, сыңча, Алиошъа дысзаажәга!» – ихәеит апоет ашыыжъ дангыла. Уи атакгыбы: «Фымта дук хиркәшарц дағуп...» акәын. Иаргыи иихәац ихәон: «Аа, ус акәзар, шәиламкысын, уи апеипш дүзә изыпшуп!».

Атыхәтәантәи (ахұлатәи) ахәта афымта еиқәызхәало, настыры аидеиагызы зыргәғәо ақны автор иааирпшуюит Дырмит ду ихатара зақа иҳараку, имилаң иахәо аказы аханатә дшаауеипш, хъатра издырзом. Уи ахақыымциәа ихагъежекуа иңсы ҳзеиқәырхозар ҳәа ианағу аамтазгы Аңсни уи атепциәа иашақәеи рлахъынта ауп дзызхәыцуа. Уажәы ҳазыңырғып ажәеинраала антәамтатәи акуплетқәа:

Иахъа хымшуп, абар дғәақуеит,
Аха үңеи иуахап иуаз.
Иахъа, идунеи ипсахуеит,
Шықәса-раңаа зымат иуаз.

Ус даақәтәеит доуҳа-мчык ита,
Хәың-хәың зегъы днарзыпшны:

– Зегызыз – шәйизбоит азә ида,
Спа, Алиошыя ибла сәшәырпыш!

– Саб, – апа уи инапы нкылан, –
Дзаауам, Алиошыя игәы баапсуп...

– Хай, ус акәны ара шәымгылан,
Убри деикәшәырхана, абаапсы!...

Платон Бебия аңстазааратә факт иалхны иапицаз ағымта иахнарбоит Дырмит Гәлия ихағсахъя лаша. Уи аңсра аблла дыштапшуазгы, аңсцәаҳа дааини ишьапағы дышгылазгы дэзызхәыцыз, еиқәйрхатәыс иକәз Алиоша Лашәрия иакәын. Ари ағымта хытхәаам, иକәз афакт иалхуп, настырыхъаркыратә ғымтак аҳасабалагы изыргәтәз аңстазаара атабырхата татцәйс иамоуп аүп. Дырмит ду ибиографиазы ас иକୌ аштрихқәа иҳархәо раңаоуп, еиқарак позиатә хағсахъаны ианаарпшү.

Алитературағы (ажәлар рхәамтағғы убас) аханатә аахысгыы иапуп Аңсадгыл атцеи иаша – дышәкәйесәуума, дцарауауума, дхәынтиқкарратә усзууфума – данапхалак, уи зегызыз рзы ишцәйз дуу аарпшрағы ахархәара амоуп епитетла, метафортә еиқөрпүрала, избан акәзар, уи аметод, ус узазхәар, еиқа исахъя тнахуеит, дзыпсоу илабәбатәны иକанатцоит ауағытәйесатә аңданыррала ирыпханы. Ус шакәу шаҳатра зуа ҳахшыззара зыртабыргуга афактқәа раңаоуп адунеизегьтәи алитеттурағы. Уи ҳалаларым, маңара иаагап аңсуа литература аңызытә өйрпштәкәак. Җасатәи Ҳаңсадгыл ду – Асовет Еидгыла – зхы ақәызтаз, апоет қәрахъымзға Леуарса Кәйтңиа иажәенинраала, 1934 шыққасызы ииғиз «Ленин» алагоит абас иକୌ апоезиатә цәаҳәақәа рыла:

Адгыыл! Адгыыл!
Улаңш хәамзи?
Уччом, ухәмаруам,
Шәыла ухъюон,
Закәузен, угәы нзырхазеи,
Утынчым,
Ухәыцырта раңаоуп.
Издыруада,
Амра ҭашәазар зынза?
Издыруада, амра
Атығ иакызар ма?¹

¹Леуарса Кәйтңиа. Иғымтақәа, Аңа, Аңхәынтишәкәтүйкүртә, 1955, ад. 116

Еилкаауп, В.И. Ленин ауаатәйфоса зыршанхо агениақәа дышреиуоугы, иахъатәи аپхъағ арт апоезиатә цәахәақәа иархәо шмачу, ишизидымкыл, избан акәзар Асовет Еидгыла еилазыжызы урт рыштыхь еитагылаз аңырмыйкытә экономика иахылтцыз, иарғиаз, «адемократцәе» убранза ахәынцәа иқәыртәхъеит, дара ртәала азы дазымызәзәо. Аха усқан Леуарса Кәйтни ари ажәенираала анифуз Ленин дымрашеишины аңажәлар рзы ажәған дқыдын.

Егы апоет гәлымтәах Қыаазым Агәмаа иакәзар, иажәенираала «Ленин» аћны абар ииғуа:

Дызустада, дарбан,
Дызустада, дарбан
Изхәада ари еипш
Ленин дыпсит ҳәа?!¹

Ааи, усқан асовет поетцәа ракәым ипрогрессивтәыз ауаатәйфоса зегъы ус ихәыңцуан: Ленин дықан, Ленин дықоуп, Ленин дқалоит² – ҳәа.

Ауағ ду ипсра апсабарагы ишаныруа, гәырғас ишамоу ҳара иаабоит апсуа литература аклассикцәа рөымтәқәа рәғи адагы иахъа хлитература гәадурас иамоу XX ашәышықәса аеанеифнашоз еитагылаз ҳпоетцәа рырғиамтәқәа рығғы. Иаагап ғырыпштәыс абағхатәра змоу апоет, апро-заик Витали Амаршын ииғуа: «Шамахамзар уағы ишимбоз ағыртбааны, аразын-үадыхә еипш иғығызға, амза ағыкәаҳаду ағыкәыршан. Убри ағыкәаҳа ағынтықа, амза ағазааигәтәны, етқәазатцәйк кәалықәацю ахала илашон. Уи агәақра иағыз Апсны Атсан, хазына Владислав Арзынба Иетдәахә акәзаарын! Шытә уаҳа слашом, скыдшәоит, аха, ағыкәаҳа гәымхажә стыңны, наунагзә шәыгәкәа рәғи скийдлоит ҳәа ҳанаҳәозаарын, ҳәаҳәеаннатаңдаарын.

О, иараби, иараби!..»

Абри апсабаратә цәыртца ааскызға иқаз, апоет зызбахә имоу ағыкәаҳа анцәырт ашытых Апсны Атсан ду, Владислав Арзынба ипстазаара далтцит. Ажәлар ирхәоит абас амра, мамзаргы амза ағыкәаҳа акәшаны ианаку уағ дук дыпсует ҳәа. Арақа ус иағыықалеит. Ишысхәаэс еипш, хыихь зызбахә ҳамоу апсабаратә цәыртца – амза ағыкәаҳа анақәша – ашытых раңәак мыртцықәа Апсны Ахәынҭқарра Ахада – идунеи ипсахит. Абри иззкуп Витали Амаршын 2010 шықеса хәажәкын 7 рзы ииғыз ажәенираала «Владислав иеитдәахә».

¹Қыаазым Агәмаа. Ифымтәқәа, Апхәынҭшәќетыжырта, Ақәа – 1955, ад. 18.

²Иара уа.

Абрақа иаазгарц стахуп ишенибгou:

Аөыкәаха ижәбаз – аңсцәаҳажә исыжәлаз,
Сзаңымцартә иситаз хъаап, гәырфоуп.
Аөыкәаха ағнұтқа сцәазатәык итүжәбааз –
Аөыкәаха итаркыз сара сыйсоуп!..

Аибашьра сыйкәшәеит, ағәақра ду сақәшәеит,
Амаңазах сыйжәлар ҭакын!
Изулак сағацәа риаашьба сақәшәеит,
Уи иабзоураны Аңснахъз ҳаракын!

Уақагызы ҳаанымхеит, аңынышқәа сыйкәшәеит,
Аөыкәаха старкит – ихәашьза!
Убригъ наңаца атыңца сылшәеит,-
Сыйпсы схытит – иңкъаза.

Сыйжәлар гәакъа рынасып, сыйңы,
Псыншытахъгы Аиааира ду згеит.
Ажәған икыдлеит сиетәхә ғыңза –
Ахаан икыдымшәо илбааҷчеит!..¹

Сыззааниуа, ауағ ду ипсра, итахара аңсабара ахатагыы ишаныруа, цәалашәарап еипш ишахъысуа иара аңырттрақәа рыла иаапшүеит, мамзаргыы ақаза иажәа сахъарк ала иаҳирбоит лоунитә иаҳнырыртә, ҳайлнашьаартә ақынза. Ус шакәу амхәаզои Платон Бебия иажәенираала «Дырмит Гәлия ипсра» 1960 шықәсазы иаңитказ. Апоет ҳлитература апatriарх ипсра агәра изгом, изхатном, избан акәзар, зыжәлар рдоухатә культура имыпсырц, наңаца иңазарц, иғъацарц азын уи ауағы ду илиршаз иштәтамырзганы ишаанхо агәра игоит. Аха убас шакәугъы, уи ауағ лаша цәала-жылыла икәмзаара хъааигоит, иғәирғаны ихтынхъааует. Апоет абри ипсихологиатә ҭагылазаашьба аарпшрағы, иуағытәйфасатә факты ақаларағы ихы иаирхәоит еиҳа уазааигәаны иүхәозар, иңхрааует аңсабара ахата аңырттрақәа, иаҳхәап, амра алакта хаам, амшын хәмаруам, ҳашыхақәа ракәзар иғылоуп еиңағәғәа, насты ас еипш икоу – ағәырға – Дырмит ду ипсра қалеит аапын маззы, зегъы анышәтүаз, зегъы аныпшұахоз.

¹ Витали Амаршын. Ирғиамтақәа реизга, афбатәи атом, Ақәа Апқәыншәкәттықыртта, 2010 ад. 85-86.

Аха, еилкаауп зегь өхөарак-өхөарак шрымоу, цәала-жыла имыпсуга уаф дыѣкам. Апоет ижәлар реипш иаргыы игәи абаауеит Дырмит Гәлия иеипш иѣкоу ауафы пыра ахыиқәым, ижәлар ыѣканат ىпсы таны дшаанхо.

Абри ахшығозцара ауп ирхәо:

О, агәи дууп уара ула
Еснагъ ҳа – ҳ-Аңсны.
Иареи уареи шәеилымшәаぞ
Ихалоит шәыхъыз еицны.
Иара агәирғәреи алахъеиқәреи
Урыщуп, гәыс уаэтоуп.
Жәлар рзы зхы ағыика ықәзхыз,
Ус хымпада ихәтоуп.

Платон Бебия Дырмит Гәлия изикыз исымта ахшығотқак еиҳагы идыр-тәгәоит атыхәтәаны ақәахәақәа:

Уара, аңсуаа ҳ-Прометеи ду,
Иахъа атыхәтәанза
Унаскъаагоит, уагъцоит Аңсны
Ағапхъа ууал нагза.
Ҳагәта утәоушәа, уара узышза,
Ушаабац мшаене,
Ҳагыулаөхәо, уа уныхәаға
Нахъилоит ес-чены.

Дырмит Гәлия изку Платон Бебия иажәенираалақәа ирымоу ачыдарақәа ируакуп урт синтезк аҳасабла ирытатцәаху тоурыхтәла ахәыцра, итегезы уазааигәаны иүхәозар, ифырхатда итоурыхтәу ихатара позиатә хағсахъала аарпшра, иахъатәи ҳполитикатә пытазаареи ҳфилософиятә дунеихәапшреи ирауаршәаны, татцәыс иманы.

Афада иаазгаз ахшығозцара шахатра азыруеит абарт ажәенираалақәа: «Дырмит Гәлия ибақа ипшірөйз ағапхъа ахәыцракәа», «Дырмит Гәлия ибақа», «Апшыбатәи абақа». Ажәенираала «Дырмит Гәлия ибақа ипшірөйз ағапхъа ахәыцракәа» рөй апоет исахъақәаны апхъағ иғапхъа ицәыригоит Аңсны иахнагахью атоурыхтә хтысқәа Дырмит ду ижәлар рлахъынца иадхәаланы. Апоет ицъаишъаузом ҳлитература апатриарх ибақа ҳағацәа, иацы ихашыцәазшәа ицәажәоз, зхы ҳзырбоз, иахъырөйз, избанзар, Аңсны пшза амч еиқәатцәақәа ампыйтахалағозцәа идыргәамтца иаауеижътеи зақа

түазеи, аха уи атениңә доуапшықәа ирутәкъом, ахакәитразы иқәпойт хыцәнмырх. Ағымта иагәйлубаауент поезиатә хәсахъала иаарпшу ә-хышыңзараң: акы, аңса жәлар ртоурыхтә пәтәзаараңыры қазаарен рыйқамзаарен зұасабуа апышәара ду заңа иңбараңырызныңқаа, настыры гәиңзахарак шырмыхызыз, хъаңдрак, ңсыңерак шырнымпшызыз. Әбагыны, ақыртуға фашисттә збаңаңа пырөыз Дырмит Гәлия бзантық піра шиқәым, ижелар рдоуҳатә пәтәзаара еснагы дшаңу.

«Рапхъаңа Ақәа даналала аға Дырмит Гәлия днеипылелит хаха», – абас иалагоит Платон Бебиа 1999 шықәса октябр 22 аңены ииғиз иоригиналтәу азнеишьа змо ажәенираала «Дырмит Гәлия ибаңа», иаазырпшуда абаңа арпәажәарала ихақәлаз ақыртуға фашист игыгшәйгратә хәғреи ҳпоет ду ихаранапшреи. Ағымта атакы артқаулойт үхәы-үжызы қаңаңа иаргылоит Дырмит иажәақәеи ағаңа «ртаки». Изахаудаң ақымзар, уи гагыны шыхагыны рхәашо, ирыбго иаауаз рыбла итейхәоит (тоурыхтә фактла) исзырпхашызар, исзаанкылозар ҳәа, раҳңа аныпхадырслак өыхычара, өйтәхәр Аңсныңа ишаауаз, «Абаззен», «Абжыас-цәа зшәуи» апсышәала иширпәажәа, настыры гәылаңақ раҳасабалагыны, ныңынатә аахыс ишахзейилаз наг-ааг, аха ағымбылғыбараңа иртоит абас еиңш икоу атак:

Илымха итахысит – рыбжыны имаңарц,
Ипкынта итахысит – рыфсыны имаңарц,
Иблақәа иртахысит – уаңа ирымбарц,
Игәатзагы итахысит – уаңа имейсларц.

Ажәенираала хзыркәшо аңаңақәа рөңи иубоит (уи иашоуп мамзар автор ихыны итихәауамызт, араңа арғиаратә фантазия аптыжәара аитомызт) Ақәа ааскыңа иғылаз Дырмит Гәлия ибаңа, автор аскульптор Гиви Рухаңе иқатамтаз ақыртуға вандалисттә икүлкаан ианеихс аштыңа уи аңызыхаңа, дыршырхәа дышшәозгыны, ишиқәшәоз. Аха уамашәа иубартә иқами уи ие-ихысуаз дышрылаз Гиви Рухаңе ипа. Ари иага парадокс заргы афашизм иашатәкъя ахакәра ҳнарбоит.

«Аңшыбатәи ибаңа» ҳәа хыс измоу ажәенираалағ апоет ибаңақәа (Ақәа, Уарча, Азғыбжыя иғылаз) ирлахынцахаз аарпшуп ауаатәйесе рцивилизация иаңатәйму ағыгшәыгра иатәыштраны. Игыгшәыгқәамзар изустәада аңсцәа рнышынträкәеи рбаңақәеи ирабашыуаз, ипшххаш иштәзтә ауа? Аға хәымга ихақәлаз иқаңдағы ауағымра, аламысдара Платон Бебиа асахъа ухаңы иаанхартә итихуа «Амра тұылт, ашәшы ахапеит...», «Амш мыхәлеит, атх мшепеит»..., «Адғыыл тұысит, ажәған бгеит», избанзар, амилаң поет ду ибаңақәа ахыгылаз ихәашхәаша иргеит, идырбгеит. Аха ажәенираала пшы-

хәтакны ааба-ааба цәаҳәа икоу, римтәи ацифрала еихшо анцәамта Қарт иғылоу Дырмит Гәлия ибақа иазкуп. Аха уамашәа иубаша, арақа XX-тәи ашәышықәса анцәамтазтәи аварварцәа даеа хаөрак аадырпшит иаламкысит (дрыцхаршыазар акәхап, ус дара мсаант!), идмырбейт, иаанрыжыит. Иахъагы иғылоуп.

Қарт ақалақьағ үзара иргылан,
Хара – х-Дырмит ду ибақа.
Дсасны дышнеизгы аайдылан,
Зақа ианыпшуазеи, зақа?!
Иагъағ ииргы, иагъағ псырғы,
Дышсасу зныпшуа абақа,
Жәғсан бгарғы, дгыл тыйырғы,
Иаламкысра уи зақа!..

Ағымта азнык азы уанаңхъалак ус угәры иаанагар ауеит, Дырмит Гәлия ибақа Қарттаа иахъызаауа, мамзаргы бзия ибаны ирыхъоушәа. Мап, автор уи ағыза ахшығозцара даңыхароуп (хәйіц-мыңқәәк аныпшуазарғы). Арақа иаабо ахсаала – апшәмацәа абақа иацәнүмхо иқазам. Урт дара рөயіргәапра, рамбициа, рхы рамхабзиара ауп. Дырмит Гәлия ибақа аламкысра – рхаташьатә қазшыа иамоу ачыдарақәа ишрызхәо – ауаа анаңшәа иидырбарц зақа аамысташәара ылоу. Ус Дырмит Гәлия дыртхызытгы, Аңсны иқаз ибақақәа ирабашуазма, ипыхаа иргозма?! Дырмит Гәлия ибақа Қарт инханы икоу ари политикатә хәмарроуп, атәйлауаа рзы иааныжыу акоуп. Ари ас шакәу агағзагы идыреит. Абри апстазаара атабыргхата ауп Платон Бебия иажәенираалағ иааирпшырц иитахыз. Ишым, иғылоуп умхәозар, апшыбатәи абақагы Аңсны иқәыбаса иқәыртказ Дырмит Гәлия ибақақәа лахынцала излареиғү ҳәа акғы ықам. Избанзар, хпоет ду бзия дырбозтгы, дыртхызытгы усқан Аңсны иқаз уи ибақақәагы еиқәхарын, ирабашырымызд. Сара сыйсадғыл сахыбааны сушуазар, субылуазар, уара упсадғыл ағы сутаххоума, сбақа ықәургылоума? Иабақо алогика?

Платон Бебия ипоэзиағы Дырмит ду изку ацәаҳәақәа рәғи ипшаауеит уи ихағсахья алызкаауа адетальқәа, ахәтәцқәа, даеакала иухәозар, ажәенираала зырлахъыхуа, аха изызку апоет ду ихаташьатә қазшыа аазырпшуа акы акәни. Абри ахшығозцара артабыргуеит ажәенираала «Дырмит Гәлии ахәыцқәеи» ахатагы. Амилат поет ду ибзиазаны идыруан ахәыцқәа ииашаны раазарағы, атара дыртцарағы ажәлар уатәи рыпстазаарағы иатканакуаз, иааннакылоз атып, ағазара ахынзақаз. Убри

азоуп Платон Бебия иажәенираала «Дырмит Гәлииә ахәычқәе» абас еипш икоу аңаңақәа рыла дзалаго, ахы зикуя:

Дырмит Гәлиа кыр дазхәыцит,
Уатәы ижало иахъя ибан,
Ажәабжы афора наң даңытцит,
Зымфа днахеит ароман.
Абар ихадараны иипхъаζо закәу:

Ахәычқәа рзын ажәенираала,
Дпышәарччауа афора дағуп.
Нас дырзапхъоит бжыы-таала,
Еиқәлымхаха итаңаа пшуп.

Анаңсан ажәенираала ажәеиқәыршәала апоезиа-цәа хaa аћәнышьшы, Аидеи Саидеи, Шыханыћәеи, Дарыћәеи, Базрыћәеи ухәа ахәычқәа еид-тәалан дшырзапхъоит ҳбоит. Уи, ҳәарада, автор ирәниаратә фантазия ауп, аидеиеси асахъаркыреи еимаздо, аха ңстазаара изааигәоу, акоуп. Уи аидеиа, мамзаргы атема Дырмит Гәлиа ихәыттәы жәенираалақәа рдунеи аћынты иаауеит. Автор уи ңазарыла ихы иахъаирхәаң афымта ахатабзиара ҭнагеит. Еитасхәоит, абри ажәенираалағы Платон Бебия итахын ихәарц, сгәанала иагылшешит ҳпоет ду ихәыттәы жәенираалақәа иахъагы, уашь-тангыы изызхаяу ҳхыбың рзын хаҳара ду рыланы ишыќоу, настыы ахәычқәа ирызку ажәенираалақәа зөйрц ҭаху, дырғыпшырц, хсаалас ићаңтар шилшо.

Дырмит Гәлиа апсуа литературағы имажәζо темоуп, уи абиңараңып-хъаζа еитғагылоу ағар рзын изеиғазоу изеиңирбө иреиғү афымтақәа ззыркуа поезиатә ҳағсахъаны иаанхоит, настыы Миха Лакрба ихациркыз атема (ажәенираала «Дырмит Гәлиа иузынастиуеит» ала) иахъагы ағың цәа аћәнышьшы ағәаҳәара змымтәо акы акәны ићазаауеит ҳлитературатә ңстазаарағы.

Амала, иазгәастарц ҭахуп, Дырмит Гәлиа ихағсахъа иазку асахъаркыратә ғымтақәеи атتاаратә усумтақәеи иахъя уажәраанза наңақәкыла азәгыы иалкааны дшырхымцәажәаң, изыхъаазаалакгыы ҭааратә обиектны ишзықамлаң иахәтоижъеи кыр шаатуагы.

Ағадагыы ишысгәаласыршәахъоу еипш Платон Бебия ипоезиағы иуپылоит имачымкәа ауаа заманақәа (ашәћәығағаң) ирызку ажәенираалақәа, ахъызнығоларақәа. Урт акы, иаҳдырбоит иара апоет ихата ирудициа, даңакала иүхәозар, арәниаратә, аттааратә, аћазаратә дунеи

иатөу азәйрөсө поетк иаҳасабала ишидыруа, дшырзышкоу. Өбагы, урт ауаа рыңтазаара ақнитә еиңа аинтерес зтюо детальк, хтыск, штрихк поезиатә хағсахъаны иаҳирбоит азәлымчара ҳауртә еипш. Араға уи итематика тұбауп, географиалагы милағлагы тқар раңаала еилоуп. Ари азтазаарағы, акоммунистцәа ридеология ахра анауаз аамтаз ишырхәоз еипш, динтернационалиступ, еиңа ирапсышәан иүхәозар, ауаатәысса цивилизация зырғио ауағы иара изы зегъы дрыңкуп, избанзар афранцыз шәкәйсөсө ду А. Франс ишихәаз еипш «...Без подлинной любви к человечеству нет подлинной любви к родине».

Итабыргытәкъяны, абри апринцип акырза иазаигәоуп ҳзыхцәажәо апоет ирғиамтақәа, ифилософиятә дунеихәапшра. Ус шакәу шахатра руеит хыхы еикәаҳапхызахъоу ахъзнығларға ажанр иатөу ажәенираалақәа.

Ари ахшығозцара штабыргхатоугы, ажәапқа ишаҳәоу еипш еғырт ашәтатәкәа рааста ауағы иңдеиж әхарп азаигәоуп. Ус анакәха, Платон Бебиагы адуни ашәкәйсөсцәа зегъы ырғын еипш, иапсуа доухатә культура зырғио қыдала изаигәоуп, урт ирзикуа ажәа сахъарп итахуп апсымчхара ғәгәзарп, қәаныррала ипхазарп, еиғызбаауа ахшығозцара ҭарызарп. Ҳақла уцәажәозар, уи ағада зызбахә ҳәзәз рғызцәа ачыдарапқәа аабоит баша-машала ақәымкәа, итахтығъаны.

Платон Бебиа апсуа поетк, патриотк иаҳасабала ихъаигоит абағхатәра зманы иғылаз, аха еиуеипшым аптазааратә лахъынтақәа ирыхъяны иаҳгәалаҳаршәап 37-тәи ашықәсқәа, қасатәи Ақыннұтәыләтә еибашыра дүззә, иара ус иқәрахъымзахаз зуахта ааны здунеи зыңсахыз апсуаа ртцеңцәа – ашәкәйсөсцәа, аттарауаа, ақазара аусзуғцәа, аинтеллигенция, ахәынтықарратә уаажәларратә усзуғцәа) зразқы қәашьдахаз Аңсны атцеңцәа. Урт ирзикуа Платон Бебиа иажәа мыңхәы дацклапшүеит, апоензиаз иажыымдыру, иаднамқыло, ибыруа, итқакыдоу ажәак ицәалашәархәа дшәаны иажәақәа, ицәаҳәақәа ишәойт, изоит, уимоу, зны-зынлагыбы ибжы ҭаны, ажәақәа ркағыша итегъы итархырп, ағәағы инеирп дрыпхыоит, илымхә ишаҳая гәеитоит. Ари ацәаға Платон Бебиа аханатә поетк иаҳасабала дцәыртцыз аахыс, ирғиаратә процесс иаңны иаауеит. Ус шакәу зыртабыргуа ғырпштәык – ҳастудент птазаара иадхәалоу ақнитә иаазгар стахуп абраға. Абар ахатагы. Ари 1958 шықасыз ақын. Леонти Лабахәуа ҳабиғара иаңанакуауз ағар иныңғы-аатығыны, ақын избахә шахағаз, иғымтақәа ракәзар, зынзагыбы иҳаздырамызт, иузырбодаз, иузтодаз «ажәлар раға» ҳәа харада ахара здыз иғымтақәа, нас насыпны, дандыриаша, иғымтақәа антың зегъы даабеит, дхахант ҳпоет ғәлымтәах.

Сыззааниуа, Платон Бебиа убасқан акыраамта зыжәлар ирцәытәахыз апоет Леонти Лабахәуа изкны ицаҳәцахәо икәз ажәенираала ифит. Усқан азеипшнхартә ҳағнан. Платон Бебиа иажәенираала Леонти Лабахәуа

изкыз алитеттура бзия избоз ифызыцә даҳзапхъеит, иаҳгәапхеит. Абри ашътахь мышқәак антгыы, ифызыцә имаҳарөхәаз, өңүц ииз иажәенираала дадтәланы аршшара, арееира дағын инацәкъарақәа дызхатәаз астол ашьшыхъәа икәыкшо ажәақәа реицаашы гәато ибжыы ныңдакны апхъара дағын.

– Уара, Платон (үсікан Пилта ахәара саламгацыт) ари ажәенираала кәапза икоуп, изыхуръои, сгәанала, уаҳа ариашара атахзам – ҳәа снаихагылелит ҳзеиншнхартәетәи апхъартта залағ ихала дыштәаз.

– Икәапза икоу үүшшыонт, аа иагқәаз – ихәан, икалам нақәкны исирбейт өңүц иацитказ, иагирхаз ажәақәа, ацәахәа.

– Ааи, ус ауп Платон, асаҳъаркыратә ғымта аира ашътахъгы, уи игәйлшәаны ақаларағы акыр рәниаратә процесс ахтынхъаароуп, – уи шәара апоеззиатә нцәахәы ззылпхаз, разъюс изоуз шәағара издыруада, – схәан снаивсны инағосшәа иғылаз астол снахатәеит. Сахътәазгы ғынтәка сылапш ишқа инасыршәит, избейт уажәығы инацәкъарақәа дызхатәаз астол «ишиқәыхәмаруаз». Ус анақәха, апоет жәахатәи иажәенираала ацәамаҗыымқәа канапсон, ағәйлшәара иағын. Сара сапхъа итәаз сәғиза гәакъа илагыы избон ажәенираала ағора зынза ишымариам, ишаҭаху амыццакра, ачхара, адырра, зегыы ирыцку апшара.

Ажәенираала Леонти Лабахәуа «икәапза икоуп» ҳәа сывәзы, аха автор ирееиуаз, ашътахь раңхъатәи ишәкәи «Ацәқәырпәқәа», 1959 шықәсазы итыңыз ианылази апоет Ифымтақәа актәи атом (2010) ағы икыыпхууи еидкылан санрыхәапш еиҳагы агәра згеит Платон Бебиа ибаффатәреи ирғиамтақәеи зақа ҳатыррықәитцо, дрыцклапшуша, еиҳараӡакгы ихы аус шадиуло. Абрақа исхәаз баша цәажәарамхарц азын сырзаатгыларц стахуп ажәенираала ағвариантк еиңирпшуша, дағакала иүхәозар, ағымта малырда иғәйлшәаны иқаларц азыхәан иаҳтынхъааз, иаҳнагоз.

Ари ажәенираала «Леонти Лабахәуа» апоет ифымтақәа ағбатәи атом (2010) ианицаз ағы зақа иршшаз, ирғыңыз, ипсахыз, исахъаркны ирцәажәаз, насты автар ихаҭагыы инапқазара зақа азхаз, ажәала аарпшра, аитахәара ҳақәытны, ахата лабғабара аяа иаагоит абрақа апхъағ ҳаицапхъарц:

Ирхығуеит ашъхақәа,
Ағағасакәа, ахәкәа¹
О, иссиру уашәақәа,
Изыткәаз ҳагәкәа.

¹Изытшшы ажәақәа уаңза иқамызт.

Апсны-пшза иналалоит,

Үрт еилашуа.

Аашъацәа ирхалоит,

Үақа иғап-еуа,

Уа амфаду хәназгая,

Ахра агәы пұка.

Уашәоуп рус тызгая,

Ирыңхью өхьяқа.

– Аат, афырхацәа! – хәа

Иғац убжы гоит.

– Ахьеикәатәа, арацәа! – хәа

Амфагъ дурбоит.

О, икәыпшү уашәақәа

Шыңдару збаз,

Аңых лашә уалагәа

Дәууми узфаз.

Ишәаанзагъ уқазара,

Үгәатца итәахыз,

Икъағхеит упстазаара,

Үпсеинш узтахыз.

Умцабзын, уеиғамсын,

Үтқыан, уцарын.

Поэзиала умцарсын,

Уи – упсынтырын.

Уашәақәа еиңахало,

Аңых дыршоит.

Аға-хәымга ирәхало

Дәйх ддирхәашоит.

Уашәақәа нығәалоит,

Инымха ақағы.

Үкоуп, уагығалоит

Ажәлар әгәғы.

Апъхағ иубоит хыхъ иаазгаз ағтыжърак еиғырпшны ажәенираала автор зақа дацклапшны, ишырхәо еипш, ажәакәа, аңәажәақәа абыртқал икылхны аус шрыдиулаz, иширазз, ртакы ширтцаулаz. Ус ақатцара ада, акы, апоет ирғиаратә мәғәи имоу аизҳара раңәак иубартахом, заатәи ипоезия алытшәа, аалың итәымта, иатазызар алшоит, еиҳаракгы ахархъ пхъафы изы. Әбагы, имғашшо илабәбаны иаҳнарбоит апоет ибағхатәра иамоу, алшара амекак зақа итбаау. Ихпахаз, сара сгәанала еиха ихадароу ажәа сахъаркны атаки аидеиене еицнарго ақатцарағы Платон Бебия ихы аңыка шықәихуа, аапсара шизымдырзо. Абрақа сышәкәы афырхатца идхәаланы иугәалауршәар алшоит ажәйтәзатәи абырзен шкәысфы (ажәамаанақәа раптцафы) Езоп иажәақәа: «Истинное сокровище для людей – умение трудиться». Ари ахшығозцара арғиағғы инаалоит.

Апоет игәирыздууны дырхылехоит иғырпшыган иқаитцоит иреиғыу иажәа сахъарк рзикуеит пасатәи Ҳапсадгыл ду – ССР ҳәа изыштыз – ахъчарағы зыпсы иаменгзакәа зхы ақәйзтаз Аңсны атцеицәа. Урт ирызку иажәа исахъаркуп, агәатантә иаауеит, настыы импсүа афырхатца шаадырпшызыгы, ртакхара ғәгәала ихъаугартә иунүруеит. Убас икоу иреиуюп «Збақа гылам афырхатца» апоет, аитагағ Михаил Гочуа изку ажәенираала. Арақа автор игәылтәау, аклассикатә форма аңаҳәақәа рыла иаҳарбоит аңсүа еибашшығы иғәымшәареи, дызлагылуу амца қыауқьади, уи иалибаяу иңсадгыл гәакъа асаҳъақәеи ухәы-үжыы қақаға идүргилартә еипш иунүруа. Аибашшыра иалагылаз апоет иакәзаргы арт рөвізцәа илыпшааху аметафорақәеи, аепитетқәеи, аиғырпшрақәеи («Ихыңыхыңын абағқәа аңа итасыңсоитадгыл...», «Абомбақәа иаңа жәоитирғыңыхәо амца»..., «Еиқәара самсалха улаңш иазымкуа, мәабзла иңа жәо аға итанкәә тысыт»...) аңсадгыл ахъчаф дызлагылуу атәагашоура аазырпшуда ағымтә аңтцара изымариамызт. Аха Платон Бебия Ҳапсадгыл ду фырхатдала зхы ақәйзтаз Аңсны атцеи гәлымтәах, абағхатәреи ағымшәареи аңсабара изнатаз Михаил Гочуа ихағсахъа лаша лоунытә инырны, настыы итахара хъааганы иқаитцеит ипоезиатәнни ихағсахъа, аха иреалтәу ахътиси ахатареи татғәыс иаңаны. Ағымтазы кыр атсанкуеит, настыы автор зынза ииашаны иқаитцеит ҳәа сгәи иаанагоит Аңсадгыл асолдат, «камала иңси итиум аңсүа фырхатад!..» ҳәа зхәоз Михаил Гочуа атыхәтәантәи ижәилараан – абомбақәа икәиршан аға итанк ңижәарц иеанатцаижүуз аамтазы – иғапхъа иңәиршуда иңсадгыл гәакъа Аңсны ашъхақәа раҳ Ерцах иңс злуу изхара изымбаң агаға, абаҳчара, изхара изылбаамдаң аҳауа зөйдә! Артқәа зегъы «каҳақай, афырхатца уеиткамхан ҳахъча ҳәа рхәошәа иаҳауеит. Урт зегъы илартцоит амч, иртөйт агәағъра. Абар:

Ахәыцрақәа цеит уи иғапхъа имаңысын,
– Ҧхъа! – ҳәа ажәа-затәык уақа дахъзент.
Абомбақәа икәиршаз гәта днаңрысын,
Абжас еипш дыңан атанк дагъазцент.

Уи нахыс аа иқалаз атрагедиагы афырхатцарагы закәу.

Атанк апхъагыла гәышпүла уи ата
Ираңажәеит, ирзыңеит, адгыл зегъ бгеит –
«Аламала иңсү аниум аңсұа фырхатса!» –
Инхәалоз башамкәа ишиашаз дирбейт.

Уштахо дырны абомбақәа үкәиршаны аға итанк қызжәоит ҳәа аеаңдакъра, изеиңәаңзызи, ақатара иңсадғылы иуаажәлари иага бзия ибозаргы, гәағуаңзәоуп, зегъы ирылшом. Михаил Гочуа иениңш иқаз агәымшәақәа ракәымзар! Ағымта хзыркәшо аңаңәақәагы убри ауп ишъақәэзырғәо:

Ирхәоит, иеңтархәоит уи ихъз гәапхарала.
Дәйімшәан азықәан хызыз дүззә ичапеит.
Зныктәи фырхатала уи итархарала
Дмыззо наңаңа дбақа цқын дынхеит.

Уи ус шакәугыны иахъагы аңсұа патриот (хаамтаз амал иарцәыцәыз ракәым арақа зызбахә сымоу) игәи ихъухыуа италоит абрин Аңсны атцеи гәымшәа Асовет Еидгыла Афырхатса ҳәа 1941 шықәсазы изхыртаз, аптырғы ақапитан, Николай Франц-иңа Гастелло иқаитказ ахаттара ишътрақәлан аазырпшыз Михаил Гочуа Асовет Еиҳабыра ишаһетаз еипш иахъазгәарымтаз, даңақала иұхәозар, Асовет Еидгыла Афырхатса ҳәа ахъз ҳаракы дахъалрыхдаа. Уи даңсан иара. Абрақа исхәаз ахшығыздар ҳара иаабоит ахәынҭқарратә премия алауреат Гъарғы Дырмит-иңа Гөлия Михаил Гочуа изикыз аочерк ағы «Литературная газета» адақьағы иккыиңхызы. Уи Асовет Еидгыла Афырхатса ҳәа ахъз ҳаракы илахынцамхазаргы апоет Платон Бебия зынза ииашаны ишихәо еипш «дмыззо наңаңа дбақа цқын даанхеит» иихъчоз, ихы зқәйтказ Ажәлари Аңсадғылы ықанат.

Пасатәи аибашыра – 1941–45 шықәскәа раантәи атема Платон Бебия еғырт аңсұа поетцәа, зегъы (иапсусаамғы, уаҳы иналатданы) ырқыны еипш, ипоезиағы иахъылоит, иуарла-шәарланы ақәзаргы, дазхыаңшует, иғәигәтаижкуам ашықәскәа акыр ықәхә ишцахъоугы, избан акәзар уи алитетуратағы бзантцы хаштшыа амам, жәышшыа ақәым, еснагы ажәларқәа

ртоурыхтә пәтазаара, ртоурыхтә гәалашәара иацны иқазаауеит ахат ахы унардыруа.

Ағынцұтылаптә еибашьра дүзүа изкү Платон Бебиа иажәенираалақәа хыңғызаңарала ирацәам, аха ииғиз иухамыштуа, уанаңхө уеилнаршаартә, узыпхъаз ахтыс иацы иқалазшәа, мамзаргы зхатара ҳирбо – аибашьра иалахәыз ауағы уивагылазшәа дузаагәаны дұканатсоит. Ари иаанаго убри ауп, апоет дзыхцәажәо ахтыс дшалахәымызгы, ихы-ипсы иалхны иаргы уаргы ишәазааигәаны иқаитсоит. Убас икоу ажәенираалоуп «Аибашьсы» апоет итәымтәхь даннеи (1983 ш.) ииғиз. Ақазаңәа зегъ реиңш, уи иңәафоуп ажәенираалағ иштихуа атема иуаршәаны, изеиңшроу ала асиүжет ақаттара. Ҳәарас иатахузеи, ари ағымтағғы аибашьра излатсанакуа ала, ихъантөу, угәатцағ иненеу асиүжет азишшааит, азихәыцит, аха ихытхәауп ззумхәаша, апстазаарағы итабыргытқәкъаны иқалоз акы акәнны иудукылартә, иунырыртә еиңш. Абар асиүжеттә: Аңсадғыл ахъчағы днеин ицеибашьуаз иғызыцәа рұхаттәйн днахагылт илағрәзкәа изнымкыло, убасқан «ахтысқәа неишшәтало иаанины, иацы ииаргейт иахъагы. Нас имчгы мырхакәа ииаини, дыргеит аибашьра агәаххы». Убри агәаххти аибашьра апоет иааирпшүеит поезиятә хағсахъалеи үағыттәйшатә психологиятә факторлеи алогика иаша таттәйс иаманы. Автор ишихәо еиңш, иғырхатда ғың деибашьуеит, даеакала иуҳәозар, аға ихымца ианағакыз, бжъғык иғызыцәа ивыршыааз игәалаиршәоит, агәрагара иңәуадағын, илакәын ихала-затқәык ипсы ахътахаз.

Ажәенираала атқыхәтәантәи ағокуплетк рәғы иаабоит апхъағ дахъақәымтәигуа аган ала ишыхиркәшо, ағада ихәоу зегъы еиҳагы ишъақәзыртәгәо ахшығозцара. Бжъғык аибашьцәа рұхаттәйн иахагылаз рәғыза ипсы еиқәхазаргы, ивыршыааз рылымкаа адәи дыққазаргы, абар дзеиңшроу, итагылазаашьоу.

Уажә уа рұхаттәйн дахагылоуп,
Илабжышқәа ҭығры ицоит.
Деиқәпах дытқәаны даанкылоуп,
Затааирагы акы даゾит.

– Иазхоуп, хцап! – ихәеит уақа,
Имаңа хәыңғы дизгәыкуа.
Дихан димгоз, аха иабақоу,
Иғәзамызт абду инапқәа.

Иңсы нхеит ахъзуп умхәозар, иаабо трагедиоуп, амала зсахья ҭиху аибашьфы итагылазаашь угәы абаауеит фырхатала итәу атакы ухафы ианааугалак, Аиааира ду иадкыланы уаназхәыцлак. Еиңсәхәйт, ажәенираала зыргәтәо, архыаф изаагәзтәу ачыдаракәа ируакуп иахъхытхәаам, апстазаара атабыргхата иахъалху. Аибашьра иахълтыз, иннажызырт атабырги асахъаркыратә табырги рышхәа зеинвдоугы, зеикәөрытуагы убри азамми. Уи апоет иақара избартада?

Ажәенираала «Аибашьфы дхынхәйт» акәзаргы, апоет даҳирбоит зыпсадгыл зыхъчаз асолдат ихағсахья. Уи иқытатх дхынхәйт ихата деибганы, аха ифны, иғәара итаацәа абақоу, аға инапы хәымга иқәнагахъеит. Ари ааха дүзән иара изын, иухәар ауазар, аибашьра аткыс изеицәахоит, ишьара дықәнақьеит азнык азы, аха аибашьрағ аиааира згаз ауафы агәырға хъантә иеемит. Артқәа зегъы афымтағы агәра угартә, иухамыштыртә иаарпшуп, настыры саҳбафыратәла еиғартәни. Абар уи асахъа штихуа апоет:

Иңеит азын хъшәашәа мәасны,
Иаман атсаа, ахәынцәа.
Уа апстазара агәырғара аңны,
Аапын айт иғәырғатәа.

Гәкаһарак аацәыртзаргы ирзын,
Инапқәа аус ахъ ицқакит.
Абра аеыфхәа атәған аирсын,
Өңіц анхара ашъапы иkit.

Ажәенираалағ иаабоит апстазарағ агәкамхара зақа амч амоу, ихадаратәкәоу ишреиуоу. Аибашьфы хара дхәыцуеит. Аңт идеербалоз ақәыпшқәа азәы даамгакәа, ани ашәы зшәыз пхәысс дигеит.

Абрақагы, ажәенираала «Аибашьфы» ақны еипш, апоет иубоит, асиужет иамоу иашъаршәаланы, архыаф дызлазымхәыцуа аган ала ахыркәшара, акәаң аргылара. Ус ақатцара акы, имариам, өбагты афымта атакы гәйлнаршәоит, иарғәтәоит, саҳарькыратә напқазароуп.

Архыаф ишубо еипш, хыыхъ ҳзыхцәажәаз ажәенираалакәа ғын асовет аамтазы, асоветуафы иаҳатыр андуз, асовет идеология ахра анауаз аамтазы. Изхысқәаая, Платон Бебия ифырхатәа милағла изустцәаз, изеиуаз ұярғырызбахә ихәом, избанзар, уи Ҳапсадгыл ду зыхъчоз асовет солдат иакәын, зегъы дырзеиңшын, дыртәын. Ұақа иаарпшу, автор зсахъа ҭихуа

дапсузазаргъ, даурысзаргъы, мамзаргъы даеа милаң дахатарнакызаргъы ауеит, избанзар апоет иаҳирбо апстазаара зегъы ирхтынхъааз, ирхыргаз, уи аамтазы излақаз акоуп. Убри азоуп милаң алкааны изаҳимырбаз. Сәәнала, автор ииашангъы икәнитейт избанзар, еиңасхәоит, усқан асовет уағы ипсы ҭан, идоуха ыңкан амилатқәа зегъы дырхатарнакны.

Ираңауп итегъы Платон Бебия ипоезиағ пасатәи аибашъра атема ажәенираалақәа, аха афада ҳзыихцәажәаз, иалаңқааз азхархап, избанзар, уртгъы ирүлшоит абрақагъы Платон Бебия ибағхатәра иаанарпышуа ацыдарақәа, ирүлоу аоригиналра ҳарбара. Җабыргуп, урт зегъы ҳәақәызтоз асвоет поэзия иамаз ахырхарта ҳсаалара азнауан, рнырра аман, еиҳа ииашаны иүхәозар, иркәтәнатуан үақа асовет поэзия зегъы ағы, ҹыдала аурыс поэзия анырра иамаз иаабоит асовет уағы ипатриотизм, апстазаарағы ипълоз ауадаффракәа риаана шилшо, гәеитцахара шимыхъыц, ишимыхъуа үхәа убас итегъы. Арақа конкретла зыңбахә сымоу пасатәи аибашъра ду (1941–1945 ш.ш.) раан зыңсадгъыл зхы ақәызтаз, еиқәхаз, уи нахыстәи апстазаара аиғкаара иашытаз – Платон Бебия илирикатә фырхатцәа реиңш икәз – ирүзку ажәенираалақәа роуп. Егырихъ, ҳәарас иаҭахузен милатрацаа аилаз асовет поэзия атқар раңақәа аман, амөхак ҭбаан. Уи ағы иубоит ауаатәысса рыңстазаара зегъы амхылдыз еиңш изку абзиабара атема азышәаҳәара, афилософиятә, аграждантә лирика, аполитикатә, асоциалтә պстазаара зыңпшуа амџапш згәйлікъо апбулицистика.

Изхисхәаая, абарт азтцаарақәа рөңи Платон Бебия иаамтанытәу амилат поетцәа зегъы рықны еиңш, иубоит рәниаратә активла дышрылахәу, итегъы уазааигәаны иүхәозар, ипоезиатә рәниамтақәа рөңи ќайматла ишаныпшуа. Афада акырынтә иаҭшыны ишазгәастахъоу еиңш уи ирәниамтақәа, наңақәкәыла иүхәозар, иажәенираалақәеи ипоемақәеи рөңи иубоит илаңшәа – поетк иаҳасабала – кырза ишытбаау, инаңш-аапш шықоу. Ус шакәу рхәоит амилат поетцәеи, атарапуааи, ақазара аусзуғцәеи ирүхъзниғылаз ажәенираалақәа рымацара өырпштәөис иааугозаргъы.

Уажәы досу конкретла реилыргара, рыхцәажәара ҳаламгакәа, зеңпшлашәа иқаңдап хшығозцаарақәак.

Платон Бебия иара иапхъа алитеттурағы ицәыртцыз, иахъа зыңсы тоугъы, итамгъы, аха зөһимтақәа еснагъ иҳацу апсуса поетцәа дрызгәдуеит, уимоу, арғиаратә гәахәара иртоит, урт традиция – зегъытәкъа ғышыя формала еиңшымзаргъы, ристиль, р҆цәафа ҳаз-хазызаргъы ҳатыр изақәуп, ихате рәниаратә үәафа иахъынзашьашәалоу ала еиҳеиҳаеит, ҧхъақа игоит. Ари иаанаго Платон Бебия ќайматла иидуруеит имилат поэзия ағнұтқа иамоу алшарақәеи ахырхартақәеи. Абрақа, жәаҳәарада, иара ирғиаратә үәафала,

Қазшала изааигәо апоетцәагы ирыткаркуа ароль мачзам, итданаҳәо рацәоуп. Ус шакәу артабыргуеит апоет гәлымтәах Алықьса Лашәрия иғырпшны 1959 шықасазы ииғиз ажәенираала хырышәигә «Ақәпара». Ари ағымта, акы, иахнарбонит, Алықьса Лашәрия апхъаң дшигәланаршәо, обагы, уи ишқа апоет имоу абзиабара, гәдадурас дшишьо, ихпахаз, Алықьса Лашәрия ифилософиятә идея – апстазаара шзымығәхәо қәпарада Платон Бебия иааирпшуеит ихатә поезиатә дунеихәапшрала. Уи ауп иахнарбо атыхәтәантәи акүплетгбы.

Схъатиуа, спатиуа
Сшыкъамло дыр.
Атыххэтәан сгәати уа,
Сеипшхонит ацыр!

Шалуа Тәбыңба, Алықыса Җонуа, Кыршыл Чачхалиа, Рушни Җопуа, Анатоли Аңбынцыал ирзикыз ажәенираалақәа рықны Платон Бебия цәанырра таула итихуеит ҳмилат литературағ ихъзырхәаганы иалагылуо апоетщаса чыдала рыреиамтакәа дышырзышкоу аныпширтә еипш.

Ахъзынфыларақә артәи анаххәах, иаҳгалаҳаршәарц ахәтоуп Платон Бебия ипоезиатә рәниамтақә рәғы ишаабо апоетцәа рыдагъ егъырт ақазара ахкәеи ахъынтықкарратә уаажәлларратә уызууфәеи ирзикыз апублицистикатә цәафа зхубаая, аграждантә жәеинраала шыахәкәа. Убарт иреиуоуп апсуа, театртә сцена ахкәажә Минадора Зыхәба, еиңирдыруа апхъарцархәафы Жана Ачба, Аңсны атцеи ду, рапхъатәи Ахада Нестор Лакоба. Апоет аханатә ишицәафо еиңш, ажәеинраалақәа ззыкуа Аңсны азы ихъзырхәагаз, инагаз ауаа роуп. Убри ақнитә уи мыңхәы дацклапшун иажәа сахъарк артәашьа, аиғекаашьа, абжы гашьа. Ари еиликаап, аха араға апоет хшығозыштыра ззи-уа ажәа ипшәнаны ахырчара маңара акәым, уи иатцептаз аидеяна анағсангызы, даштызаафын дара ирзикыз ағымтақәа рәғы рхаташьаратә қазшықәеи рзанаати ирыцаркуа штрихқәак, детальқәак раарпшра, рбиография иадақәанырықаттара. Уи ауп автор изы ихадараз, ағымтагызы ағазара қазтцоз, ахатабзиара ҳаразкуаз. Иаагап ҳаламлаңцақәа өйрпштәкәак:

Минадора Зыхә-пха илыхъзынфылуу ажәеинраала «Ан» аѣнди апоет ифуенит уи Апсынтәила азы дышхъзырхәагу, апсуа сценаз дышшоу, ан лгәрыңа, лгәрыңга лара лаڭара даеазәи ишизымдыруа, ухәа убас итегэбы. Аха апоет иаликаауенит иара еиха дызлаизааигәо ҹыдарак, ажәеинраалаң арахәңү ڪапшь еипш иалсны ицо.

Агэырғара ду сцәа-сжыы иалсны,
Самәханакуеит, сгәата тәүп.

Сара сқыта Кәтол хәың балтны,
Иахъа Апсны зегъ батәуп!

Апсуа жәйтә-натә аахыс ирыман ырғызылаара аазырпшуаз ашәақә аптыздоз, апхъарца азырхәоз, ажәа сахъарк иатәыштраз ахәамтәқәа зырғиоз ауаа-қазақәа. Аха ыңғарас иқалаз, урт дара рхатакәа зустцәаз, рыхъз, рыхъла ҳара ҳөйнза даеакала иүхәозар, ааскытәи абипарақәа (ашәшишықәсақәа) рұғынза изымааζеит, иаҳдырыртә еипш изнымхеит. Ҳәарада, ас еипш иахыыкоу апсуа рәғы маңара ауакәху, егырт ажәларқәа ырғыбы иуыллоит, зеңш тенденциоуп үхәартә еипш. Үи зыхъко атоурыхтә мзызқәа акым, ифбам, аха иалақаап акызыатқәык – ашәкәысфара ахъамамыз ауп ҳәа азухәар алшоит. Аха, икоуп ажәлар рзы ихадароу, зегъы ирыцку акы – уи урт иаптыртказ, идирғиаз атынха ҳмилат адуючатә культура иамазараны, иатәыштраны иахыықалаз ауп. Жана Ачба Чатә Чагә, Гарғы Гобечиа, Қапба Тачиа ртәи ххәозар, урт адунеи иананыз, ырғы тәнни ианықәыз ауп ырғиамтәқәа ианрысакъа хәымтаз, насты апстазаарағы иқаз, хатарақәән, иаадыруеит рхәамтәқәа, рашәақәа алитетуратә пәтәзаара роуит. Үс шакәу дыртабыргуеит абарт ашәкәкәагы: Жана Ачба – «Зхылпа зқашаноу», Ақәа – 200 шықәса рзы итыңит». Үи ашәкәы еиқәиршәеит, апхъажәагы ифит апоет, атарауағ Гарғы Гәйбелия. Чатә Чагә иажәабжықәа еидызылы ашәкәы еиқәиршәеит, апхъажәагы ифит ашәкәысфы Заур Бытәба. Үи Ақәа апсышәалагы урысшәалагы итыңит Ақәа – 2009 (урисшәала), «Гарғы Габечиа иажәабжықәа». Ашәкәы еиқәиршәеит, апхъажәа ацицеит атарауағ, афилологиатә тәарадыррақәа рдоктор Леонид Саманба, итыңит Ақәа 2002 шықәсазы.

Сыззааниа, арт хыыхъ зызбаха сұқаа ашәаңташқәа, ажәабжыхәаомзәа рәғаптыцә пәтәмтәқәа реиңш рхатакәагы ҳажелар рәғы иаанхеит.

Убарт руазәк изкуп Платон Бебия иажәенираала «Жана Ачба». Үи зегърапхаза акынпхъ ағы дахзырдырыз, ихъз цәрызгаз, ихңәажәаз ҳашәкәысфы ду Миха Лакрба иоуп. Апоет ииашаны, апстазаара иатабыргхатаны ашәаҳәа исахъа тихуеит. Үи дышлашәызгы, зыблакәа еиғаз реиңа дызхааныз апстазаара уадағ дагәйлаңшы ибон, иныруан.

Иашәақәа аамта азеибафара иазмырззеит,
Пхъа инеиуан ишнеиц аки рғаны.
Ианатахха ақәпараҳа ажәларгы ирыццеит,
Уахъынта ихынхәеит урт аиааира ганы.

Платон Бебия ағымта хиркәшоит (ақәаҳәақәа метафорақ иағызыу) узлақәымгәыту аган ала. Үи, ҳәарада, ганкахъала, ажәенираала ахшыс-

зцара аргәгәоит, уимоу, иагъарлахғыхеит, избанзар, иатәыштыроу акоуп, зны ҳапхыап иара антәамта:

Ишапызы еиңш, даныпсы зыбла иамбоз лашара,
Ипхъарца иғәи инақәтә дрымжыр рымуит.
Ус қарымтазтгы, апша ишартәуоз мацара,
Ашәаҳәаф дыгәхъааган иагъыпсытәкъон уи.

Ари табыргуп, ихааныз ирхәөн Жана Ачба даныпсы ипхъарца ицыржит хәә. Ари кырза зхытса, кәрыжәа ирықәлоу тасуп, қыабзуп, ауаатәйсса ртоурых иадыреит ауафы даныпслак изааигәо аматәар ицыржуит, инарцә мәға ицқәыртсоит. Уимоу, ар рпзыацәа аибашырағ иантахалак рөөи үтуғанқәа шыны ирыцыржуан. Ари атас, ақьабз апсуаа рығғы атып аман. Уи ауп Жана ачба ипхъарцагы изициржыз. Апоет иаликааит даеа детальк, сгәанала, уи ауп ажәенираала асахъаркыра аганахъала изырғәгәаз, иғәйлэзүршәаз. Абар иаргы: «Ус қарымтазтгы, апша ишартәуоз мацара, ашәаҳәаф дыгәхъааганы иагъыпсытәкъон уи».

Ари еилкаауп, апоет гәйбән узитом, иғаз шыіказ ихәеит исахъаркны. Аха сара сахъаҳәаңшуа ала, еиха еиғъзар қаларын ашәаҳәаф ипхъарца ахыициржыз хъааугартә, мамзаргы дызлақшашатым ала акы аныпшуа иахирбар. Уи еиха ииашаз акы акәын. Итабыргуп, автор апхъарцагы ашәаҳәаф ида ишхәартам ихәарц, иааирпшырц итәхуп, аха раңаак хахара алам, избан акәзар, ашәаҳәаф Жана Ачба иашәақәа реипш ипхъарцагы нхар акәын експонатк ахасабала. Уи үскан атып амазаарын ҳхәынҭқарратә музеиағ.

Платон Бебия иғызыцәа зырғиамтакәа бзия ибо, зыпсталазаара иалтхьюо апсуа поетцәа ирыхъзынғылоу ажәенираалақәа рөөи рсахья тиҳуеит, ҳмилатлитература иахъапхаз ахъхъааигы, анағсанғы, досудара рғымтакәа цәағас ирымоу алкааны аарпшра детальқәак рыла ҳарбара, ҳалапшхәағ аагара. Абрақа исхәаз ахшығозцара артабыргуеит ажәенираала «Кырышыал Чачхалиа». Апоет иғәи иалоуп асатирик үбара иажәа цаҳәцахә иахъатәи амбакәараа ирыгханы иахъығоу. Уи даараذا ҳапсталазаара ишаныпшыз атәоуп ағымта иахәо. Автор иажәенираала аптдан 1974 шықасазы. Үскан Асовет Еидгыла иасакъаҳәымтәни иған. Аха пстазаара азыхъ зырхәашшыуз амееирақәен уи нығызызгоз ауаа паршениқәен усгырыпсы ҭан.

Иахъа ахақәитра ҳамоуп, ҳақәызхуаз ақыртуа мпытцахалағүзәа ықәаҳцейт, инхазаргы, пасеипш рыеңтәенды акәымкәа, қыт рыхламшәо, (рығонүтқа итажыу ҳәәга аарла иртәахуазаргы) иғоуп, иҳаргылоит идемократиатәу ахъынҭқарра. Аха, изаазарызы, иахъагы иғоуп ҳмилат еиую, зыпсы мтәуа, акы ззымхаяу, ахъынҭқарра ағыбыа знапы ҭызшыуа амбакәараа. Абри аганахъала уахъаңшузаргы, Платон Бебия иажәенираала

иахъа еиҳагъы иактуалтәүп, ҳаамта уадағ иатаху акоуп. Ағымта аформа аганахъала уахәапшуазаргы иамоу иоригиналтәү қыдарап. Уи фуп метафорак еиңш икоу ғажәек: Кырышыл-Тәәрчал. Уи куплетцыңхъаза ағбатәи ашыбатәи аңаҳәақәа еиқәғыртсейит, иазаигәаны ихысует Тәәрчал, Кырышыл, ма уи иаңзырғызу ажәақәа: «Амырғаңал» (даараңа иманшәалоу ажәоуп, изызку рзын), «Анрыбжыл», «Имал», дағрал ухәа иреипшны.

Акы, арт ажәақәа ағымтағ аритм шықәдышырғәеит «аҳәаа» ихрыжыуам, «ағәра» рәғанакуеит. Әбагъы, арифм арлахәыхуеит, икағуеит поезиатә бжылы.

Ажәенираала «Адауы ичархъ» акәзар, уи ихъзынғылоуп иқәрахъымзахаз апоет гәлымтәах Анатоли Аңынғыл. Үақа иаабоит урт Москва сасқәаныры қазаара аантәи хтыск. Адауы ичархъ еиңшилтәиз ақарусель ссируп Платон Бебия ақәтәара иғәапхеит, (ажәенираала асиужет злашоу ала) Анатоли Аңынғыл, итахымхеит иғыза иссируп ҳәа дызғыз ақәтәара, аха ианимузах, диқәшашатхеит, амала икауу ажәған ианалала, уаанза ағаҳәаара змаз иғыза ауа атсанқәа реиңш ибо даналага: «Аа, иаанышәкыл!» – ҳәа дызхәхеит, дшәеит дашыцыламызт, дақәымтәацызт «апрышьша» иғәи ҭаңкьеит.

Хәарас иатахузен, ажәенираала аиумор ататаныирхемаршәа иқатдоуп, аха иқалаз ахтыс иаша иаххәауп. Абрақагъы иубоит Платон Бебия иғыза Анатоли Аңынғыл иқазшы қыдак – еснагъ амыццакра, агәеанызаара, еиҳиго ашығақәа аңстазаара ишақәшөо, илоу ақәығара.

Абартқәа зегъы автор иғымтағы иааирпшуюеит ағәбылыра дурытсаны, изыхъызнығоз апоет ишқа имаз ағәбылыра аңсы штоу, ишғымтәаң, аңәашы еиңш ишаку.

Платон Бебия играждантә лирикағы, ағада ишазгәастахъоу еиңш, аңсугаа ридагъы имачымкәа иаҳылоит адунеи иадыруа апоетцәа, ашәкәйиғәцәа, атаратуаа, уимоу, атоурыхтә хтысқәа, атыпхъзкәа, ахәйинтқарратә уаажәлларратә усузуғәа ирызку акы, қазарыла иаптоу, әбагъы, апоет интеллект дунеихәапшра зныпшуа ағымтәкәа. Абрақагъы, акы, автор ихаирштуам иажәенираалақәа ззыкыз ауаа рхаташыатә қазшықәа аазырпшуа рбиография ақынитет иңстазааратәу афактқәа, ахтысқәа. Әбагъы, аңсуга поет ихата досу рырғиамтәкәа дшырзышоу, ишиныруа убоит. Ихпахаз, дара убарт рахътә икоуп қыдала аңсуга жәлар ржәйтә, рәнатә здыруа, ртоурых ҳатыр ақынзоз. Аңсуга поет урт ирызкуа иажәа сахъарк даңа гәбылрак аттаны иқайтсоит, имилат адоухатә қәйіпсүйчхара иазаигәантәуеит. Убарт ажәенираалақәа иреиуоуп: «Константин Симонов». Уи апоет ишихәо еиңш, Ерцахә хтырпаш ағъазъазреи

Амшын Еікәа агәи қазқағреи, аңсұа мұзырхан апшәыматас ихы өхъазо италоз, ҳатахмадцәа дырызырыфуа ирыдтәалоз, ари аңсұа дғылағ ағымта ссириқәа апзызтоз урыс шәкәйшіліктере дуп. Уи:

Ари адғыл иңсі ахтниңдон,
Ара иғәалаған мыңхәсі.
Ара ағымта ссириқәа апидон,
Ағың ахь ихон иғәсі.

Ажәенираала «Сергей Есенин» ақны иаабоит аңсұа поет уи дшизықоу.

Ашъха-зыых уашәақәа ағызоуп, Сышыңдау сырғыхан сырғоит». Мамзаргы «Са схәыцрагъ уалоуп ушалаң, уашәа-хаа, уажәа-пхазы. Ахая цқяа шалоугы апшалас уалыхәхәа уалоуп сыйсы».

«Пушкин» ахъзуп Платон Бебиа 1970 шықасызы ииғыз ажәенираала ғаймағ. Уи андемтағы ҳапхьюоит:

...Иңоит ашықәсқәа рымға шытынды,
Ашъха ғош еңш иңцакуа.
Кавказ иахъагъ уи дыштынды
Дшакың дақуп дұрақуа.

Арт ажәақәа шаҳатра руеит аурыс поет дүззә А.С. Пушкин иғымтақәа Кавказтәи ажәларқәа рбызшәақәа ыла ишқәажә о ҳхағы иаагар. Аңсұа литература атәи ҳхәозар, уи иреиғү ипоезиятә, ипрозатә ғымтақәа аңсұаа рхатәи бывшәала ирыпхьюоит. Иаагап ғырпштәи затәйк. А.С. Пушкин иажәенираалоу ироман «Евгени Онегин» ф-еитагак ҳамоуп, акы, апоет, аттарауағ М.Т. Лашәрия иеиңеңгиз. Еғын, Платон Бебиа иеитагамтәни, амала макъана акыңғы амбаң, цыпцәахақәак ракәымзар. Ахпратәи ықан, ҳара ҳхұынза имаазеит. Уи еитазгаз апоет Леуарса Кәйтниа иеипш қасатәи Ағынцытәылата еибашыра ду иалазит¹.

Адунеи иадыруа апоетцәа Расул Гамзатов, Кәаста Хетагуров, Гарсия Лорка, Каисын Кулиев ирзикүа ажәенираалақәа ракәзаргы, ипхаза, настыңы анапқазара ырығымкәа рхағсахақәа аарпшуп адунеитә поэзиазгыны ихъзырхәагу ракәны.

Иаҳхысыз XX-тәи ашәышықәасы адунеи зегъ зыршанхаз, рапхъазатәи акосмонавт Иури Гагарин, адунеиағ еиңдердүруа ампыл анцәахәи Пеле, атоурых ұып Бородино Платон Бебиа ирхихәааз ажәенираалақәагъ

¹Уахәапш: Руслан Қапба. Леуарса Кәйтниа, Ақеа 2008 ад. 327-328.

апоезиатә шъапха ылоуп, изызку ауаи атыпі заманала ирықәшәау апхъағы агәахәара инаңау.

Ас еиңш еиуеипшым ауаи атыпқәеи, насты адуни ақны ирдүруа ирызкны аоригиналра злу ажәенираалақәа раптцара, ҳәарас иатахузен, имариам, ақазара зтаху акоуп. Ус шакәу зыртабыргуа ахшыфтақ хыһы зызбахә схәаз ажәенираалақәа рыйнитә иаагап өйрәпштәқәас акық-әбак. Ампыл аспорт хкы ағы адуни зыршанхоз, нәәхәык еиңш ирыпхъајоз Пеле ашьапылампыл ааныжыны данцоз атәи афынта атыхәтәантәи аку-плет ағы абар ишааирпшүа:

Иғъатәы-ғъатәуа иғозеи абжыыхәа:

– Уара ампыл уаңыртны – мап!

Пеле иратеикуеит ашышыхәа:

Ианаамтоу иргылатәуп акәаң!..

Аурыс жәлар ырпсадгыл азы ырхыз-рыпша иашыноу, рфырхаттаратә қәлдара иасимволны иқалаз Бородино иазикыз ажәенираалағ ихәо абарт ацәахәақәагы қоурыхтәла апхъағ зақа ддырхәыцуазеи, зақа иархәоузеи:

Уара аиааира ду уадырган,

Ухыз-пша ркуп иҳаракны.

Ддәықәлар Наполеонк иәңәырган,

Кутузов дғылоит дыхианы.

Ааи, диашоуп апоет. Урыстәыла ду иаман, иамоуп иара зыхъчоз, иатаххар иахъагы, уаңағы, есымшагы изыхъчо Кутузовраа иреиңшү атцеңцәа гәымшәақәа!

Адинхаттарақәа ирғағыланы иқәпзор италиатәи афилософ, аматериалист Цьордано Бруно (1600 шықәсазы аинквизиторцәа ирблыз) изку ажәенираалағ апоет иахирбон афилософ данырбылуаэтәи асаҳыа хлыимзаахқәа («Ағы-мәқәа ақәкәаҳәа еиғахысуеит», «Амцаң лакътоит итакархан»), аха иара иихәаң ақны дғылоуп: «Хатсаға адғыыл ду гъежьюеит!». Аа афынта еиқәызызхәало ацәахәақәа:

Үи дбылуеит – амца дагәылоуп,

Цьоук пышәырчо ргәи ршышишьеит.

Ируа иақәшәом – ауаа гылоуп,

Рытсаға адғыыл ду гъежьюеит.

Ажәеинраала «Муса ҆Цыалиль» ақны ататар поет фырхатала итәү ихағсахъя (ашәкәи «Моабиттәи атетрад» иагәйлоу ағымтақәи иртәзрыла) ұыхуп апхъяғ игәеғи инеиртә еиңш ақәанырра құа рытатаны:

Уәдадырхеит, ақәпағ имцабзыз,
Ақәылақәа ртыхетәе ғианнеи.
Мап, унхеит уара ушениғамсыз,
Уашәақәа ахығуеит ҳдунеи.

Ирхығуеит, атәылақәа еимырдоит.
Ирхәоитоуп руал-пшыа ахада.
Үрт зегыы ахаттара уағы иртоит,
Уфырхаттан изғыз ухата!

Апоет, академик Мушыни Лашәрия «Аңсуа поезия Абаңаа» ҳәа ззиҳәаз Иуа Коғония изикыз ажәеинраала «Аөыхәа» идеиатә тқакылагы, сахъар-қыралагы, сиужетла аиғартәышъагы, абаллада-цәа иақәнышъынугы зеттырыла Платон Бебиа илирика ақны маңара акәымкәа аңсуа поезиағи иреиңү ажәеинраалақәа ируакуп ҳәар ағха ҳақыуам ҳәа сгәи иаана-гоит. Избанзар, автор ҳпоет гәлымтәах ихағсахъя ҭихит иңсымтазтәи дақьак бзия иибоз ағы обиектс иқатданы, аңсреи абзарен анеиқәпәз аамтазы. Иқалап ари аңстазаарағ иқалаз фактзар, автор иақазар апоет изааигәаз ауаа ырықты, иқалап ирғиаратә фантазия иаҳылтзар. Аха урт афактқәа ракәым арақа аус злоу, ихадароу Платон Бебиа ағымта ахатта сахъаркыратәла ишениғаиртәиз, иширцәажәаз, агәлымтәах ақәартта ило-уи нахъхы амзырхәғи икъиркыруа аөыхәеи, игәжәажәо иғәатеиуа иаҳәшъынәи, аңсра хьшәашәа абартағ иааизи, урт зегыы згәйлбаая атх лашьца поезиатә хәғсахъаны, лоунитә иуныруа иқаттоуп метафорала («аңапшыңа аңәа риаани, ихырсысуеит, атых ңеүп», «аңсра хьшәашәа абартағ иааини, аблакәа ҭархәалан ипшуп»...).

Ари ажәеинраала авторгы, апхъяғ иеиңш, лымкаала бзия ибоит, из-бан ақәзар, акы, ҳпоет гәлымтәах изкуп, ихағсахъя лаша ҳәепхъа өапхъа илаша-лашо иңәиртцеит иғымта хырышәигәқәа ҳарғыларпшуа, өбагбы, поезиатә рәниамтак аҳасабала иаҳыгәлырышәоуи ғиңтқала иуныруа мелодиа-хаак, алахъеиқәра аныпшуа, аха агәкахара атамкәа, иаҳықаттоуи рзын, настыры Иуа Коғония иеиңш икоу апоеттәа ғсра шрықәым атәгты хшығозцараны ишагәйлсуагы имғашшо иубоит. Машәиршақә ақәзәм, Платон Бебиа ұзыншәажәо ажәеинраала «аөыхәа» иақны изғыз астата ииенитых. Ұақа иаабоит автор зақа аңыбаа адібалаз, дағакала иуҳәозар,

уи ирғиаратә лаборатория идәйлтцаанза зақантә ирееиз, иршшаз, ишырхәо еиңш абыртқал икүлихыз, нас ауп ажәенираала иара ишитахыз иангәилшәа.

Абрақа автортә хъатцрак аҳасабала, маңк идуцәазаргы, истахуп иаазгарц ажәенираала «Ағылхә» итегъы иааигәаны еилахқаарц, иахнырырц азын уи автор ажурнал «Алашара» №1, 1975 шықәсазы итыңыз ианитаз интерес здо асттия «Ажәенираалак» захъзу.

Абар ахатагы:

«Ауаатәыфса реипш ауп ишыкоу ағымтақәагы. Урт еиңшәм тәкылеи формалеи ишеиңшым еиңш, тоурыхлагы еиңшәм. Сара истахуп убас еиңш икоу ажәенираалак абрақа саҳцәажәарц.

Иуа Коғония. Сара мыңхәй бзия дызбоит збағатәра ссиризаз ари апоет қәрахымзә. Уи инышәынтра санавсуа сшаатыгло еиңш, икыбағ ағапхъагы схырхөоит. Шәагала идуцәам иғымтақәа реизгагы систол ишықәу иқәзуп, саҳылакгы исыцуп. Шақантәгы иақәскхъааз сара уи иғымтақәа реипш, ахъхъаҳә пыышәа цқылаа ицәажәо, ажәенираалак иара ихата ихъзнызғыларц. Иашоуп, Иуа Коғония диижътеи ғынғажәижәаба шықәса атра Аңсны жәлар ианазгәртоз, саргыы ажәенираалак изыскит. Аиубилеитә хәылпазы аан кәтолаагыы ицәгъамкәан ирыдыркылелит. Аха зегъ акоуп, сара раңақ сгәы наζомызт...

Өнак, апоет иаҳәшья Магәа Коғония-пұха лажәа иалатданы илхәо саҳант сара сзын иғыңзаз, сгәатцағғы зтып зхаз ғ-хтыск рызбахә.

Актәи. Иуа Коғония дычмазағны, амашына изычхауам ҳәа, ғбала дрыманы иаауан. Ақәа асқыала иаадғыланы дыштыргоз ихътәы саат лаимшәан, амшын иналашәеит. Иуа уи даараذا ихъааигеит. Иблақәа ҭаа, дызхәәпшуз инасып лаимқәйтшәаны амшын илахәлабгаз ақара иғәи наζеит. Аха амџабз иағызаз иғыза еиғамс Җыота Ахәба иәааилыртәрааны, али-пси рыбжъара, амшын длалапкеит. Иуа ихы-иғы ааихалашеит рхәеит, иғыза асаат атға ңырцыруа инаңқарақәа ирыбжъакны азы данаатыц.

Ағбатәи. Уажәы Аңсны аиҳабыра Рығоны ағапхъа икоу ашта, усқан баша дәні ишьтан. Иуа Коғония, асаркъа дантартца ашытахъ, рнапы дантданы иғызыцәеи итахцәеи дрыман ишааниуаз, абри адәағы икәадырны иааипыргалеит ипсы зығхәараз иғы. Аха уи иақәтәоз дабақахыз. Нас дәнеихан, инапы нарғзаны изхара изымбаңыз иғы ахы ааишышын, иблақәа ҭаа иғыза дненіғапшит. Уи, ашәкәы ағының ианихуазшәа, иаразнак идириит ачымазағ иблақәа ирхәаз.

Җыота Ахәба ахышәтхәа дынчыжәлан, ағы ирхәмарит.

Абарт ахтысқә ағаба сгәры итахәхәа итән. Уаха сыңаң саапшыргы дара ракәын сзызхәыңуаз. Иара уаанзагы лирикатә поема хәычык сгәры итаскхъан, абрى ашәагала изғыр стахны:

Абар, Иуа, шәизыпшы,
Иуа – скыңта амфа.
Иуа – скыңта ахы-ағы,
Иуа – скыңта амра.

Аха, уажәы итатғәйдәз уи слирикатә поема хәычы наңхъацаны, сгәағы зтың аанызкылаз абарт ахтысқә ракәын. Дара урт рахътәгъы исыздыруамызт рууа нап зсыркрыз. Иргәтеиуа, иршақъо ишсымаз акы иазкылызгейт ағбагы: ахътәы саатгы ағеты хымпада апоезия иадхәалатәуп. Ус анакәха, асаат ааста апоезия ианаалоны икоу, хәарас иатахузей, аеы ауп. Иаасгәлашәеит уи ашъақәрғәаразы иара Пегас ахатагы. Ааи, аеы иадкылатәуп, аха ишпә? Ахаан табара зықәзам Бзана ахықәан Иуа қәыпши аетыс хәычи еицрызҗая, ахынта-ғынтарақәа ирықәшәо, иара аттарахы данцо уи агәашә иахыпданы ифны иштәтало, ианааныркылалакгы иккыркыруа, ашъапы адгыл ағуа... – ахыңцақәа срыманы ицион. – Мшәан, аеы ауағы ишъя алами! Насгыи иара Коғониа Абас ихатагы зыхъзи зыжәлеи еидкыланы ирхәоз өөбіғақазамзи!..

Акыр҆цьара исырхәмарырц ахтыс өңіцкәа сывзәыртцуан. Иахъа ак саҳауан, уатә – даеакы. Еихасхәуан. Аха зегъ акоуп сшәаны сзалағомызт, избанзар ашъха ашъапағы угылар ақәцә шубо еипш, сзызхәыңуаз ағымта ахы ағынта санпшлак, алгарта ҳәа еилганы акгы збартамызт. Ак сыйын, саргәтеиуан, саршакъон, съежекуа сағыштән, иара ахатә закәыз шысзымдыруағы.

Итит шықәасык инеиханы, аха сгәағы ихъшәашәаны хәа изықамлеит ари атема. Иаха-иаха сгәатца ипланы итталон. Издыруада иара сшаргәтеиуаз, сгәры итағамыз шаға жәеинраала зәңзәңгүр!

Иааигәахо иалагеит Иуа Коғониа диижъеи хынфажәа шықәса аттра амшгы. Ҳашәкәысөөцәа ртаацәарағы, уахънеилак зегъынцьара Иуа, Иуа рымшын, избахә ақәын ирымағазгы. Азәы өңіц иибаз уи ипатретк цәйригаларын, даеағзәы уи иажәеинраала ачамгәыр иантданы рапхъа абыргәа ирхәоны ишиаҳаз атәи ихәаларын. Ашәкәысөө Мушыни Аҳашба Москва аттара шеициртцоз ахтысқәа лассы-лассы иғәалаиршәон.

Сара сгәатцағы зұшапы зұзас атемагы, уаанза еипш ақәымкәа, уахынла самырцәо, өынлагы самыртәо иалагеит.

«Иуа Коғониа ипсү зығхәараз, дқәалкәало дзыштаз ипоезия изхара

абаха имазеит, иөы абаха шимағаз еиңш, — схәышуан сара, — ипоэзия аа-
ныжыны дцеит... Мап, мап агәәкرا данағызы дааныжыны ицент иара ахаты,
ицент, избанзар уи аңсра амға ианғылаз иакәзәм ғызыас иштәнахуа, иара
ахаты еиңш иғоу, згәры еибафо иоуп. Аңтазаара тыйхәаптәара амам. Уи
иғызыцәа иштәрхит, иара измырхәмарызы иөы иғыза гәакъя Җыота Ахәба
иширхәмаруаз еиңш. Ус анакәха, агәәкра иағызы апоет дааныжыны ицент
иөы...

Ахы... Аңапшыцацәа хырсысуга итәоуп. Агәәкра дағуп ачымазағ Иуа. Уи
ихчы итсырххьеит. Иахәшьцәагы уажәшшәта уаҳа иаарзымчхауа иалаге-
ит. Убри аамтазы, ағы кәадырны иахығылаз иккыркырит абжы хтданы.
Аңсра амға ианғылаз ачымазағ дахыышшәтәз даатрысит. Инеит иөы агәашә
иткәнаны. Ачымазағ иңсү зығәараз ағы аарла днахыпшит...»

Абри ақны ишьяқәссыргылеит сгәры иташыз, шықәссык аахыс сзыршақъоз
атема. Азнык азы ус иақәскит — лирикатә поеманы изғырц. Аха атыхәтәан
исызбеит иахыынзасзеилацало исыркыағырц.

Сара акы анызығуа, ашәкәйшәфәцәа ағыырак зегъ реиңш, иғны салгаанза
аҙбахә азәгызы иасхәазом. Исхәарц салагазаргы — исзеитахәазом. Аха,
ишикәлалаз здырхуада, исызбеит абри ажәенираала атқызы апоет Ҙицико
Җыонуа иасхәарацы. Исызбеит, избанзар сара ибзиазаны издыруан уи
амғақәцаразы акыр дшаптас. Аңта ҙлачқәа ғынтуа изхажыу хәык иаңхыа
инаургыларгы, урт зегъ наххәаны, амра каххаа иахапхо, иагъя харантә
упшыргы, зегъы ирбартаны иаақайтсон уи.

Ҙицико Іыонуа сажәенираала атема иаңхәаны санаалга, ихы ларкәнны
такәаамта ус дтәан. Нас даасғаңшны өааиттит:

— Ибзиахойт! Амала, абри ишсоухәәзтәкъя умццакыкәан иғы, иақә-
нагахаша ашәага-зага азыңшаша, иуцәеидымтәааит!

Дхәың-хәыңуа, нас иара иқазшыала ихы ааибыг-бығын, абасгыы на-
цицент:

— Амала, ағы агәаррабжыара ибжекъаны ианцо, аңсра иағу агәәк
дәвеиханы ахышә днылагылааит, днылагылааит иара дазпшуа.

— Уи ҝалашьас иамоузей, Ҙицико Михайл-ипа?

— Үзүрфла! Александр Довженко имоуп ажәабжы хәыңык «Аңтазаара
агәазыхәара» ҳәа хыс иаңаны.

Агоспиталь ақны икәақәаса иааргаз аибашьғы Иван Карнали-
ук зыхәшәтәра алымшаз инапы ғырымхыр амуит. Агангрена ашҳам
икәтәаашон. Иаха-иахагы деицәахон.

— Ушпақоу умхәои иахъа? — дтцааит иаң дпзызкәз аҳақым ашыжы
данааонала.

— Хар сымазам! Сыңсы ҭахару, аҳақым?

– Ҳәарас иатахузей!

Аха аxaқым ибон уи атыхәтәантәи иминүтқәа шипхъазоз. Иара убри азоуп иарбанзаалак процедурак изалымхзакәа днеиңыртны иғезинеихазгы.

– Шәаагыл, аxaқым! – ғааитит агәаk, – сөxaхәагақәа шәымпсахжои, мшәан?

Аха аxaқым ашырхәа дындәйлтны дцеит. Дцеит уи ачымазцәа зегъы акака нарзылдааны. Иван иеиликаант зегъы.

Ацәйлашамтаз аxaқым ахәцәа гәаtо дахъафнаалаз, азәы апенүыр дадгылоуп. Дыццакны ишкә иғағыненеихеит. Уи Иван Карналиук иакәын. Иңеиштейт. Дгылан уи архзы хьшәашәа иқәнатәо.

– Сөxaхәагақәа псаxтәуп, аxaқым, сөxaхәагақәа! – ашырхәа иғезинеихеит уи апкәртә стол ашкә.

– Шәгәы ишдаанагои, аxaқым, деiқәхару Иван? – инхәытдакны аxaқым диззаант ачымазцәа руазәы.

– Уи ихата ихы еиқәирхеит! – иатеикит аxaқымгы. Аңра даiaаит ауафы! Иеилукаама исxәаз?

– Иеилыскаант, Чицико Михайл-ипа!

Аха сара рыцхарак сыйхыт. Ажәенираала зфаанза, ҳахъаандтәалаз сөwyзцәа даеацәгъы иасxәеит уи атакы. Игәапхеит. Нас уигъы дналаган, абас-абас ссиirk дағуп ҳәа ҳөwyзцәа ирзеитаҳәо иғағыненеихеит...

Өнак «Ритца» аресторан ақны ҳшенидтәалаз урт руазәы иғыцхарараза иаацәыригейт сажәенираала. Изымғыц сажәенираала. Уи убас еиңш цәажәаф бзиан (ағғы мацк иқъаф ғанамтахъази!), зызбахә имаз ажәенираала сара истәизу, истәимзу сзымдыруа, ақара ацданы, ирпшзаны, еиғекаңаны ахәара дағын. Иара сара схатагы иңашъаны акәын сшизығырфуаз... Уаҳа хырпаша амамызт. Адырғаенитдекъа иагызысит абри ажәенираала:

АЕYIKӘAШA

Иуа Коғония ихъзынғылоуп

Аапын иеигәырғыан иаpылеит амра,
Ахәитдәхәагъы иақъоит ашәахәақәа.
Рыпсы алахан амра ашамшамра,
Ргәыштақәа артейт адәқәа, апшахәақәа.

Иразынпсараха игылт ашыжъ-хаара,
Ахъы-шәахәақәа апсы рханатдан.

Аеыкәашагъ ахътаз ашта-хкаара,
Иаапашашеит, ақъаф ҭанатцан.

Уи агәы ҭагылом уажә иаазқәйлаз,
Ашта иакуам – иатахуп адәы.
Аха уаф днанаштыуам дтыхыз, дгәйлаз...
Нас даба��оу издүриуа уи атәй?!

Уа аңаарта дамоуп ағызыбынан то,
Иаңоуп уи ианақәитца икәадыр.
Ишпейтаху аапынра абжы амдо,
Уаҳаңгы днақымсса ићамчы ахыддыры!

Иацууми уи иңакәашо дақәтәан,
Ашта дантыңыз өйрба-өйрпа.
Ажәлар гәаран ахыруаз адәы агәтан,
Даныхәмарыз ишхәақәа нарба.

Иңбаптың ақесін еимдеңдегі көзінен
Алғашкы түрдегі мәдениеттің
Алғашкы мәдениеттің мұнайынан
Алғашкы мәдениеттің мұнайынан
Алғашкы мәдениеттің мұнайынан

Аха абар уажә аиартә дахъамоу,
Дтцикәкәоит, ишъадахеит ихы-иөү.
Иахъак апсра дақәпазоит, иахъамоу
Иаңгыры даєын – ииаант аха иөү?

Уи кыркыруеит аанда инадыххыла,
Иахыпарц ана-ара аөазнакуеит.
Аблақәа пشاая апшема иштыуп хыла,
Алды апхьоит аёыкааша гыкуеит.

Ачымазаң дамыштың игәсі ахера,
Инапқаң аирсит – дыпшырц дөғеиханы.
– Анаңызбалбейт, нағаразтода ағәра?! -
Ианилдымша дынханаштың ихәзны

Аха убри аамтаз, адгыыл даатцызышәа,
Абартса даатцаххт ифыза, игәкы.
Дааңналан днагылент дадырсызышәа,
Ус рыблақәа еиңажәон ҳамтакы.

Ахкаарағы аөы гәыкуа иккыркыруан,
Арпыс ишибоз икаххаа ишент.
Зәйр идыруазар – абри идыруан,
Ачымазағ ихъаа – дааикәкъашент.

Аөыкәаша ӡызымkit, зегь адырит –
Апшәма ида дназмыштыуаз өаζәы.
Иагъа цибабаа ибазаргъ уи икәадырит,
Дақәтәеит Бзоу еипш, иагыпәеит тәғанцәы.

Агәашә аартыхагъ иамразакәа,
Ашъабста еипш иууаза инахкъеент.
Ишыңаианы икон, икон... имцақәа
Адәениужъ азшами – уахъ иткъеент.

Ачымазағ уа ахышә дылагылан
Дазыпшун, дааныжъ икон хара.
Илапш итшөөн, аха игәы ианыфуан:
Апкара-пкара,
апкара-пкара...

Ажәенираала өнү сшалгазгыы, издыруан амцхәкәа шамаз, итегь аус шадулатәйз, абыртқал икылыршәатәйз ацәаҳәақәа мачымкәа ишүіказ. Аха уашттан пытрак зымфа инықәстцар, урт иагқәоу иаҳа избап, уажәы Чичико Җыонуа, излеибаҳхәаҳъаз ала, сизапхъап схәан исыман сөйнасхеит.

Иихәарызеишиң анаңылбейт ҳәа сыблақәа ҭахаа сизыпшун сара уи. Иара, сапхъан сшалгазгыы, өымтзакәа, деңкәпшүүххәа иара ус дтәан.

– Исоухәаз акәзам иуөйз! – өаαιтүт уи атыхәтәан.

«Хәи, абри ажәенираала зымфеит ҳәа рапхъа скалам анааштысхуаз снапқәа пытәтәаэлтгы!..» – сгәы интысхәаит сара, апыркъхәа амцаң өасыхъаны.

– Акымзараңы. Ари зымфа иныштыатданы, ани исоухәаз уфуеит!

Сара сыйандеи ыћамкәа сഫагылан, ашышыхәа сындиелтит.

Аөнү санааи, ашә саахан инасхасыркын, иара амаңара сазхәышуа

саатәеит. Зны ус сыйбейт: изғыз нақ инпүжәкәаны, уаҳа абри атема салаңәажәарым ҳәа. Дағазных ус иақәскит: Чицико Ҷөнүа иара итәы ихәеит, сара – сара стәы зөйт. Изғыз ахъасғыз иқазаит. Аха агхақәа шамоу шыздыруу? Мап! Уи иаанаго аус хъантә ацәшәара ауп, ианаамтазам ахъатца ауп.

Избан нас абри атыжыртқәа рұнны ғың афра иалагаз, ишаанагара икоу ажәенираалак, ма ажәабжык имазаргы, акраамта изырымкыпхуу? Избанзар, уи знык, ғынтә снеит, аха срымкыпхыит ҳәа афра дағытцуазар – дшағытцыз иаҳа иеиғүп. Ус акәымкәа, дримкыпхызаргы – уи акы даргәатеиуит, аламала уаштән ус хъантак ағапхъа дхъатрангы дығаузам.

Нас иарбан сара сыйхатуа?! – сеимдырхон ахәыцрақәа. Атх агәы инахыұхәаҳын, аха сара ацәа сыйблакәа ирхымызт. Ашьшыұхәа сөагылан алашара насырkit. Атаацәа ргәы каршәни ахыр-сырхәа ицәан. Акыр саңашәон сара уаха ажәенираала напаркра. Акы: рапхъа изғыз саршәахын, ғабагы: темак ала ғ-вариантк зыңзаск изымғыцизт, хұлагы: сара уахынла цәаҳәакгы сымч анысымшәацызт. Аха уажәы, иагъа ус ақәзаргыы, иаазымғыр ада псыхәа сымамшәа збон.

Адырфаене ашыжымтән Чицико Ҷөнүа ишә снылагылеит сажәенираала кны.

– Уара, абас лассы иуғыма?

– Изғөйт.

– Уапхъеи, даба?!

Саргы ашьшыұхәа сыйғыциқәа неитцысхит.

АӘҮІКӘАША

Иуда Коғония ихъзынғылоуп

Апша абаҳчағ инеиғеиуа,
Аманә шығыңқарақәа арқәацоит.
Ацәыкәбарқәа тәқа илеиуа,
Алабжыш еиңш икаңсоит.

Ахәыштаара амца ғыңәо,
Атыхәтәантәи амәы былуеит.
Хәычы-хәычла атынчра ахытәо –
Иара затәык ахра ауеит.

Ақапшыңаңа аңаңа риаан
Ихырсысуеит, ұлоук аапшуеит.
Аңса хөшәаша абартсағ иаан,
Аблакәа тархәлан ипшуеит.

Агәлымтәах аңаңта дылоуп,
Фың иаанышәшәлоит ихәы.
Иан ажәраңғы даихагылоуп,
Излақалтарызеи иғәы?!

Үи иқәлаңа, иғызыңа аайра
Ишағың иағуп, ипшуп.
Аха аңаңаашь еипш затсаира,
Затсаира абылра дағуп.

– Анаңылбепт, изыршандаз?! –
Зегын ирцәымығхон уажәшьта.
Ихчының иңдірхит ашамтаз,
Абар, абар, уажәы-уашытан.

Ақапшыңаңа зтәом итәнчә,
Ақәрахъымзға րгән ибылуеит.
Атәнчрагы жәпа-хъантыңыз,
Иара затәйк ахра ауеит.

Аха абар, аңы кыркырыт,
Ағера нахо амзырхәғы.
Дытрыст ачымазағ, идырит
Иңсі зығхәараз аңы.

– Шәсүңхраа! – ихәан даадыргылеит,
Нас иерымжәа дыңцакны,
Днеин ахышә днылагылеит,
Днылагылт нақ-аақ икны.

Адғыл аеенуатәны аңыхәа,
Иақәччо амра ашәахәа,
Инеиуан ахәда тхәа, атыхәа
Аңауа иалаңсо, икахәхәа.

Дылан илаңшы аштан ифуа,
Шыңа иңәзын, уи ңон, икон...
Аха аштыржы игәры ианыфуа
Ишгаң игон, ишгаң игон...

— Пыхъатәи аткыс иеңгүп, ҳәарада! Ақыргы үәазааигәоутәит! — ихәеит апоет, — амала уажәшты убра аус адулара атахуп.

Сара сәалаڭара бжысны, иара ус сеңқәпата стәан. Исхәара сыйдыруа-мызт, иқастара шысзымдыруа еиңш. «Мап, мап, афаст! Зегы ргәи иақәшәо ақаңтара ауам рхәон, аха сара азәры игәры иақәшәозгы сзықамтцеитеи?» — ашьшыңәа сәғылан сөйнасхеит.

Ауаста ағны ргыланы даналгалак, иагыу-иабзоу зегы ирбартоуп. Арахъ изакәйтә ұзбааузен уи иадбалоу. Аха аргылара цәгьюоп ҳәа ақаза ағны иа-ғыу ианарыжъзом. Ус анакәха, изызмырғыло даламгароуп, исыргылатцәқьюит ҳәа игәры итакны далағазар, идирбо агхақәагы даарызхәыцроуп.

Обақа мчыбжы илтаршәни истәахит сажәенираала. Иахынзауазгы исхасырштырц сағын. Нас өнек иааңырызган, сара истәушәа акымкәа, цәаҳәа-цәаҳәа иеңөиршәшәо сәғынынасхеит. Апхъатәи ө-куплетк ааныжъ-ны, снлагеит уи ахпәтәи инаркны аус адулара:

Ачапшыңаңа аңа риаин
Ихырсысуеит, ұзоукгы аапшуеит.
Аңса хышәашәа абартсаң иааин,
Аблакәа тархәлан иаапшуеит.

Хымпада, абрантәи аупажәенираала ишалаго. Ибзиоупактәи аңаҳәагы, ағбатәи аңаҳәа актәи ажәагы, аха иеңим ұзоукгы аапшуеит. Избанда, аңа риаин ихырсысуеит анахәа ұзоукгы аапшуеит хыхътәи иағагылоит, иманшәаламкәа ихәоуп. Ипсахтәуп ус анакәха. Салагеит апшаара. Актәи аңаҳәа кыс амоуроуп. Идиру акоуп ажәак аңсаҳразы зны-зынла акуплет зегы шхыбгало. Зегъ ахырсысра иағуп, — инатсаыргылеит актәи аңаҳәа.

Ачапшыңаңа аңа риаин,
Зегъ ахырсысра иағуп.

Сапхъеит знық, фынтә. Аха ачапшыңаңа аңа риаин ихырсысуеит иаҳа уағы иғағы иааниеит, аңсышәала, нағыры ирххамкәа ихәоуп, имцихә ҳәа

ажәа алазам. Ус anakəxa, иалакъыстәым аәбатәи аңаахәа актәи ажәагъы. Аус ахъы́коу убри нахыс ауп, уи ахартәаара ауп. Иагы́кастцеит абас: Ихыр-сысуеит, атх пොуп. Издыруада абыржәштә уи амаза амза сақәшәазар?! Машкын саагәыръеит. Ахпәтәи аңаахәа сгәапхоит, сзалақысуам, ицқаза сапхыа ишьтоуп. Ус anakəxa, апшыбатәи аңаахәа аәбатәи иақәшәо иқататәуп. Уи иареи сареи мариала ҳайлгейт: аблакәа тархәлан иаапшүеит җәа иахъы́каз атыхәтәантәи ажәа аасыпсахит ипшуп ала. Иқастцеит актәи акуплет:

Аңаапшыаңәа аңәа риаани
Ихырсысуеит, атых пොуп.
Аңсра хышәашәа абаৰтағ иаани,
Аблакәа тархәлан ипшуп.

Саңхъеит, сеңтапхъеит, ицәгъамзаргъ җалап! – Ох, гәышъя! – схы-сөй аасхалашан, саагылан ашьшылхәа саалеиғеит.

Ажәенираала сахъалагаз аќнытәи анафыс ицо акуплет Агәлымтәах аңаарта дылоуп... җәа излаго ауп. Аха ачымазағ агәақра данағу, аңсра аблакәа тархәлан ианпшу аус злоу ағымтрап хъантә ауп, аңсреи аbzареи реиқәпара ауп. Ус anakəxa, ари акуплет итегъ нақ инаскъоит. Аабатәи акуплет ацынхәрас иааганы исыргылеит абжъбатәи:

Аңаапшыаңәа зтәом итынчзә,
Кәрахъымзә ргәи ибылуеит.
Атынчрагы жәпа-хъантыңзә
Иара затәыйк ахра ауеит.

Уи уа иақәшәоит, амала аус злоу дара апшыцәахәак иахъы́коу ишькоу ауп.

Аңаапшыаңәа зтәом итынчзә – ихәартам, иашоуп ргәи раҳатны, ргәи каршәни изымтәозаргы, ҳанналагоз ихырсысуеит җхәеит, уажәы ари аңаахәа атып азылымхыр җалап. Ақәрахъымзә ргәи ибылуеит җәа аәбатәи аңаахәа сгәапхоит, еиҳаразакгы апхъятәи ажәа. Ус anakəxa, ихъчатәуп ари аңаахәа. Аха, рыңқарас иқалаз, ахпәтәи акуплет агәлымтәах аңаарта дылоуп җәа иалагоит, уброуп ачымазағ, ишқа ажәенираала аатғыланы иахъы-иасуагъы. Ишаабо еиңш, аабатәи аңаахәагъы ара иканажъуеит. Ихъчатәу ахпәтәии апшыбатәии роуп. Уи ус иагы́калеит:

Аңсреи абзареи ргәры тынчза
Изеихәапшуам, еиқәпауент.
Атынчрагы жәпа-хъантыңыза,
Иара затәйк ахра ауент.

Издыруада акы алтзар! Актәи апшы-цәахәаки иареи еихшыланы санрыпхыа – еинаалашшәагы збеит. Сыпси ааивыганы, сапхыа ағбың цқыа инаныстцепт ахқатәи:

Агәлымтәах ацәарта дылоуп,
Фың иааинышшәэлыйт ихәы.
Иан ажәрацәгья дихагылоуп,
Излақалтарызеи игәй?!

Иңәгъамзар қалап раپхыатәи ацәахәа. Аха иабантәаанагеи, мшәан, өңиң иааинышшәэлыйт ихәы? Зынза иатажзам. Излазбо ала, ипсаҳтәуп анағыстәи ацәахәақәагы. Ус анакәха, ари ацәахәа апшыбатәи иақәршәатәзам, апшыбатәи иара иазыпшаатәуп акемзар. Актәи сцәахәа инаңасыргылеит абас: Уаҳа имам өыртцысы. Аха издыруада итегъғы иеиғыны ахәара ауазар? Иаххәап саб, ма сабду ихәозтұры ишпархәарыз уи? Сыпшаая сұынасхеит: дқапсейт, имам өыртцысы. Иқалап, абри иаҳа иеиғъзар! Инеитқазоит:

Агәлымтәах ацәарта дылоуп,
Дқапсейт, имам өыртцысы.

Сұынасхеит пхъақа: иан ажәрацәгья дихагылоуп. Ажәрацәгья ғсаҳтәуп. Дыгәжәажәо? Иңәгъамзар қалап: Иан дыгәжәажәо дихагылоуп. Апшыбатәи ацәахәағы изахамхәарызен иаҳәшьцәа ртәи. Иманшәаламкәа ихәоу: иан игәы шықалдо ҳақығыңы. Ан лаамыштыахъ аиаҳәшья лақара дарбан уағы изаагігоу! «Иаххәшьцәа, иаҳәшьцәа, иаҳәшьцәа!» – схәыцрақәа еибаршақьо срыманы ицион: иаҳәшьцәагь гәәтеиуент хазы.

Ақакала иааицыстан, срыпхьеит ацәахәақәа, нас иагыынеитқасыр-ғылеит:

Агәлымтәах ацәарта дылоуп,
Дқапсейт, имам өыртцысы.
Иан дыгәжәажәо дихагылоуп,
Иаҳәшьцәагь гәәтеиуент хазы.

Снадгылент апшьбатәи акуплет:

Уи иқәлацәа, иғызыцәа аαιра
Ишағың, иағуп, ипшуп.
Аха аңаңәашь еиңш затцааира,
Затцааира абылра дағуп.

Иңсаҳтәуп актәи аңаңәашәак. Араға иаҭаху ауаа рааири р҆цареи ракәзам:
Ачымазафи атаңәеи тағылазаашьас ирымоу ауп зтәи ҳәатәу. Амала, инхароуп атыхәтәантәи аңаңәашәак. Абас иқалент урт рхагылақәагы даргъы:

Аңсабара аапын аαιра
Ишазыңшу еиңш изыңшуп.
Аха аңаңәашь еиңш затцааира,
Затцааира абылра дағуп.

Апшь-куплетк неиңцистән санрыңхъа, аңаңәашәақәеи сареи ҳайбашьрағы макъаназы сара аиааира сыманы сааниует ҳәа сгәи иааснаңеит. Убас иағынагұзатәуп!

— Анаңылбеит, Изыршандаз?! —
Зегың ирцәымыңхоит уажәшшәта.
Ихчың иңырхит ашамтаз,
Абар, абар, уажәы-ушытән.

Ажәа иңырхит — иңырххъан ҳәа иқастцеит. Ихчың иңырххъан ашамтаз — анаххәа, изыршанхазғың псаҳтәхеит, ҳәарада. Ашамтаз ихчы иңырххъан ауп иаҭахугы, избанзар рапхъатәи акуплет ақны иаҳхәахьеит атқаң пәуп. Ус анақәха, еилкаауп зегың: ишахьеит. Ари акуплет изыршанхаз ажәа иңсы мңандаз ала иңсаҳны иаансыжыт.

Афбатәи акуплет:

Аха абар, аөы кыркырыт,
Ағәра иаҳо амзырхәағы.
Дытрыст ачымазағ, идырит
Иңсы зығхәараз аөы.

Арт аңаңәашәақәа срыңхъо, сеңтарыңхъо саналага, абри аөы снеит аөы

аныккыркыры аус злу ағера ишаҳо акәым, хшығ ззышттәу иара зыркыркырыз ауп, убри ақынза иназгаз ауп. Зынза ианаалаζом аабатәи ацәаҳәа. Исләпхомызт актәи ацәаҳәағы афбатәи ажәагы. Уи ус ала иагысыңсаҳит. Аабатәи ацәаҳәа еитасkit абас: дшамбо өашьом уи зағаз. Исыңсаҳит иңқылакәараза иштәз апшыбатәи ацәаҳәагы. Абас иагыықастеңт: аөыхә — иңсы зығхәараз. Аха раңаақ сгәағы имааит арт сцәаҳәа өңиңкәа. Еиҳараңаңкы афбатәи. Уи сгәы зеихънашыуаз, апшыбатәи сцәаҳәа ахықәнагаз акәзаргы қалап. Исымпсахыр амуит. Абар акуплет шығалазгы:

Аха ус аөы кыркырит,
Дабом апшәма амзырхәағы.
Дытрыст ачымазағ, идырит
Иңсы зығхәараз аөы.

Уи уа иазырханы, анағыстәи ацәаҳәақәа снарыдгылент. Аха урт рәкны апсхыхра иағу ағәақ даагыланы, ахышә днылагыланы иөы ахь-
цоз днахәәпшуан. Аиашазы, ари зығалара уадағу, абаллада ашқа иңшуа
хтысуп. Убри азын азықатара бзиа атахын. Убри ауп иагызыбжызгалаз
абас еиңш иқаз апшы-цәаҳәақ:

— Шәссыңхра! — ихәан дхықәдыштәалеит,
Аөгьы кыркырит еиңа.
Цәнаныррак иғәатца италеит,
Амч өңиңкы инатеит днеимда.

Аха сара акуплет ақны исгәаپхомызт атыхәтәантәи ацәаҳәақәа. Апхъарағыы уиақара уәағы имааиуашәагы збеит. Абар, сеңтанарыхәәпш ирүлтүз:

Убасқан иғәатца инталеит,
Цәнаныррак өңиңк уи днеимда.

Анағостәи ацәаҳәақәа:

— Шәссыңхра! — ихәан дәгадыргылент,
Нас иерымжәа дыңцакны
Днеини ахышә днылагылент,
Днылагылт нақ-аақ икны.

Ари акуплет аганағы уаанза ианыстцахъан абас еиپш иқаз азгәата: ағылшындырылған жаңынан дағылтап көрді. Насгын дағылтап көрді. Ари акуплет ағанағы уаанза ианыстцахъан: дыбыс жаңынан дағылтап көрді. Ари акуплет ағанағы уаанза ианыстцахъан: дыбыс жаңынан дағылтап көрді.

Иғашындағы аттың түркесінде:

Абры акуплет ахъаантәоз ианаалоны избейт сгәры ззыбылуаны ажәенираала иканажъхъаз раңхъазатәни ацәаҳәақәа:

Аңша абаҳчағ инеиаани,
Амахә шыытқарақәа арқәацоит.
Аңызқабарқәа тәға илеи,
Алабжыш еипш икаңсоит.

Арқатәни аабатәни ацәаҳәақәа маңк сгәры еихънашыуан. Зынгыны аласа иқастсент: ладагын фадагы иахъзот. Аха зегь акоуп исгәапхомызт. Истаххеит аңша артқыруа: итәйую митә қанатцоит. Абри ақны иагъылызыгент. Аха ара аңша ансыртқыруа афадахътәни ацәаҳәақәа инеиғенеиура раңаак иаабуамызт, иагъысыпсахит иғәатеиура ала. Иааизыскит ақыаад цқыағы артсыпшыцәаҳәақгы:

Аңша абаҳчағ иғәатеи,
Итәйую митә қанатцоит.
Аңызқабарқәа тәға илеи,
Алабжыш еипш икаңсоит.

Анағыс ажәенираала иатахын ағын шытырууаны ишнатқыаз, адэй-иатдә шыпшыз, иара ақеракхымза (жак, сгәры ззыбылуа икасыжъыз абрин ажәағыны абра схы иасырхәароуп!) ахышә дылагыланы дышыпшуа, иөн шаахъо, аха аштыбжын иғәни ишанышуа иара ачыштыбжы аритмиканы иақәршәаны. Иашоуп, исыман сара ағылшынны натқыланы ишцоз атәни зұзәоз:

Адгыл ағенуатәни ағылшын,
Иақәччо амра ашәаҳәа,

Инеиуан ахәда ҭхәа, ат҆ыхәа
Аҳаяа иалаӡсо, икахәхәа.

Аха рыцһарас иқалаз, арақа сара исхәарц истахыз зегъы пшь-цәаҳәак исзыртамыгзеит, настыы даараӡагы истахымызт аөыхәа иақәсиршәэз ат҆ыхәа ақәғәтәара ақәшәаны, иалкыны, иманшәаламкәа иахъылаз. Арт апшь-цәаҳәак ат҆әағәа нархыисшын, ғың изғит:

Аөыхәа, акалмаҳа ӡсоушәа,
Адгыыл аеенуатәны ицоит.
Иақәтәоу, абға даласоушәа,
Данаалоит, иғәгъы пырзойт.

Ахәаса быбышқәа хырхәоит,
Адәы-иатәа анапы ақъоит.
Аңсаа ғыхойт, ашәа рхылъоит,
Амра ахъышәахәақәа ақъоит.

Арт ақуплеткүй сыйәғиазшәа збеит, аха санахәәпш, исгәампхеит рапхъатәи ақуплет ағбатәии апшьбатәии ацәаҳәақәа. «Адгыыл аеенуатәны ицоит ацынхәрас инеиуан адгыыл рдыдуа ҳәа иқасцеит. Danaaloit, иғәгъы пырзойт ацынхәрас – дышпанаало игәы пыруа ҳәа.

Уажәшьта хадара зланы исзынхаз ат҆ыхәтәантәи ақуплет ауп. Уи ажәенираала еиқәйизхәало акоуп, настыы аөыштыбжы аритмика иақәиршәаны иқаттатәуп. Аритмика иақәсиршәоит ҳәа ажәенираала злафу, абжыы иахоу еиламхәароуп. Аиашазы, арт апшьцәаҳәак рыткәара акыр иуадағхеит. Ат҆ыхәтәан сара имазеины исымаз ақуплет аганахъ иааныжъыны, абрин ала иаахсыркәшит:

Ақәрахъымزا илаңш ыфуа
Аөы иашытан – уи цахъан.
Аха аштыбжы игәы ианыфуа,
Дышгылаң дгылан дыпшуан.

Хымшқа аат҆хъаны сажәенираала аацәырган ғапхъа сапхъа инықәстцеит. Иеитәқалахит сгәи еихызышыуз атыпқәа. Апшьбатәи ақуплет апхъатәи ағцәаҳәак ирытшыны рганахъ аласгыы наныстцеит: «Иблақәа анаахитуа зегъы ширгәыгуа ҳәатәуп.» Салагеит апшаара:

Иблақәа ртаара, ипштәы аαιра
Зегъ аргәрыгүеит, изыпшуп.

Ихәартамхеит, избанзар аңсра иаңу амцхәгъы ипштәы бзиахоит рхәоит.
Насгы сгәы рзыбылуан сара арт ацәаҳәақәа:

Аңсабара аапын аαιра
Ишазыпшу еиңш изыпшуп.

Ус иагынысыжъит. Уи анағстәи акуплет аабатәи ацәаҳәа, ңыхъа изытшыны исмыриашаз («Зегъы ирцәымығхоит уажәшшә») абас иагынысыжъит: Маңа итәйиоит урт уажәшшә.

Абжыбатәи акуплет атыхәтәантәи афәаҳәақ ирытцысшын, рганаң азцаара дырга сырғылеит. Иагыиашатәкъяны, раңааңакъы иманшәалан ипшашамызт урт:

Убасқан игәатца инталеит
Цәанырра ғыңк уи деимда.

Атыхәтәан, ачымазаң убасқантәи итәгылазааша иақәшәап ҳәа сгәы иаанаганы, абас ала иагьеитаскит дара:

– Шәнаскъя! – ихәан иеирманшәалеит,
Блала зегъы-зегъ неимда.

Анағыс иагыцон: Иеариашан даагылеит. Аха абри ацәаҳәа мачк ахартәаара ағын. Аштыхъ иара ахтыс имфаңысуаз ахата иақәшәаратәи абас иқастцеит: Иеариашан, нас дәғалылеит.

Аөйхәа аткъара атәи зәоз ажәабатәи акуплет атыхәтәантәи ацәаҳәақъы ирытцысшын. Уажәы сапхъо, сеитапхъо снарыдтәалеит. Мшәан, уажәраанза изызымбази урт шыңсыңқәаз?! Иақәтәоу абға даласоушәа – бзиоуп, аха изатахызуен игәы пыруа, насгы иатаххарыма уи азәы дақәтәаны аштыра? Аңсахра сеаназыск хыхътәи ацәаҳәақъы сгәампхо салагеит. Исләалашәеит апоет Алықьса Җонуа иажәенираала «Аөйрығраң» ақнитә ңәаҳәақ: «Азыжъ калмаңа ӡсаны ицоушәа». Иеиншими? Аңшыңаҳәақъы сыйсахит:

Аөйхәа наңкъеит иштыууаа,
Инаткъеит адгъыл рдыдуа.

Агәашә иакымсұзакәа иахыууаа,
Инеиуеит мтәйжәфада ипүруа.

Акыр исыңсахит уи иашытанеиуаз акуплетгы:

Ахәаса быбышқәа гәирғоит,
Нахъхи адәы-иатәа пшуп.
Аңсаа ғыхоит, ашәа рхылқоит,
Зегыы ахышәахәа рыхышуп.

Салгейт иөні. Акакала абғынқәа рѣны исқәақәаз сцәаҳәақәа ааизыскын, акуплетқәа неитәссыргылеит. Сапхьеит. Сеитапхьеит. Мап, акы агушәа збоит. Сапхьеит даеа зныкгы. Хымпәда акы агуп. Аха иарбану сгәы еи-хызышшыуа, иабықөу иахыагу?

Оапхъа сапхъо сышнеиуаз ажәабатәи акуплет сааннакылеит. Уи апхъатәи аңәаҳәақәа бзиуп, аха... раңақ исгәапхом ахұтәи иа-хәо: Агәашә иакымсұзакәа иахыууаа... Ихәартам агәашә ахыууаара. Сазаатгылеит ари аңәаҳәа. Уи атып ааннакылеит ағың: Ициоит агәарабжъара ибжыууаа. Аха ари аңәаҳәа ишпакәәнатуеи аңыхтәантәи: Инеиуеит мтәйжәфада ипүруа? Хыхы – ициоит, ҭақа – инеиуеит. Ихәартам ҳәарада. Ианамузах ҭақагыы ициоит ҳәа иқалароуп. Ус иагыықастеит.

Хабаңаа ирхәоит: ахшгы ұзаапшылаңао уалагар, еиқәатәак хұмбааларц залшом ҳәа. Аха уи адагыы ңысхәа ықатәкъам ажәа артәараңы, из-банзар ажәлар рыбла ҭаруп: лак иамбо лакы иабоит.

Исгәамтхеит ажәеизатәи акуплетгы. Хыхы – Апша абаҳчағ иғәатеиуа, итәйиу митә қанаңдоит ҳәа икоуп, ус иагъатахуп. Ҭақа ахәасақәа гәирғоит, аңсаа ашәа еимырқо омоуп ирымшү. Ипсахтәхеит арт аңәаҳәақәагыы, иагыысыңсахит:

Ициоит адәы-иатәа ианылан,
Ашьабыстепш икахәхәа.
Ициоит ишытыңца. Амра гылан
Амфа қәнатдоит ашәахәа.

Аханатәгъы сгәы еихынашыуан ахұтәи аңәаҳәа. Уажәы акуплет қатсаны, ағызқәа инарыларгыланы санапхъа, иаҳагыы сгәы намゾо иала-гейт. Амра ағылара бзиуп, аха ихәартам ициоит ишытыңца – аеы азын ус рхәом. Абасала, уи аңәаҳәа атып ааннакылеит ағың: Нахъхи амра шаша гылан...

Ажәенираала «Аөыхәа» ахъзуп. Избан? Иахғалахаршәап аурыс поетцәа р-Пегас, настыры апоезия ианаало, издыркыло ағеиқәа, аөыз, ағеларың ухәа рааста аөыхәа акәзар қалап, хұғалы аөырыфрақәа раан, шамахамзар, апхахәкәа зго аөыхәақәа роуп.

Ажәенираала ахы Иуа Қоғония изкны ҳәа атсафуп Иуа Қоғония изхъзынфылоуп ҳәа акәымкәа. Избанзар, ағымта уи изхъзынфылазам, иара ихата иоуп изыххәаау, иара ихата иоуп фырхатас иалоугы. Абартқәа зегърыштыхъ абар ишықалаз ари ажәенираала:

Иуа Қоғония изкны

Ачапшыңаңа аңа риаанин,
Ихырсысуеит, аңых пәуп.
Аңсра хышәашәа абартсағ иаанин,
Аблакәа тархәлан ипшуп.
Аңсреи абзареи ргәры тынчза
Изейхәапшум, еиқәпаеит.
Атынчрагы жәпа-хъантыңыза,
Иара затәйік ахра ауеит.

АӨҮІКӘАША
Иуа Қоғония изкны

Ачапшыңаңа аңа риаанин,
Ихырсысуеит, аңых пәуп.
Аңсра хышәашәа абартсағ иаанин,
Аблакәа тархәлан ипшуп.

Агәлымтәах аңаарта дылоуп,
Дқапсейт, имам өыртсы.
Иан дыгәжәкәо дихагылоуп,
Иахәшьцәагь гәатеиуеит хазы.

Аңсабара аапын аайра
Ишазыпшу еипш, изыпшуп.
Аха, аңааңаашь еипш, затцаира,
Затцаира абылра дағуп.

– Анаңылбейт, ипсы мңандаз!
– Маңа иңәүүйт урт уажәштә.
Ихчгы иңирххан ашамтаз,
Абар, абар уажәы-уаштән...

Аха ус, аеы кыркырит,
Дабом апшема амзырхәңи.
Дытрыст ачымазаң, идирит
Ипсы зығәараз аеы.

– Шәсүүхраа! – ихән, дхықәдыртәалеит,
Аңгылы кыркырит еиңа.
– Шәнаскъя! – ихән, иеирманшәалеит,
Блала зегызызгы неимда...

Иңааириашан, нас дөғагылеит,
Ишьап ңыңдақәа рмаршәа кны,
Днеин ахышә днылагылеит,
Днылагылт наң-аңк икны.

Аңша абаңчаң игәатеиуа,
Итәйую митә җанаңтоит.
Аңәйкәбаркәа таңа илеиуа,
Алабжыш еиңш, икаңсоит.

Аңыхәа наңкьеит иштүүуаа,
Инаңкьеит адгыл рдыдуа.
Иңоит агәарабжъара ибжүүуаа,
Иңоит мңәйкәфада ипүруа.

Иңоит адәй-иаңаа ианылан,
Ашыбстяа еиңш, икахәхәа.
Нахъхи амра шаша гылан,
Амфа қәнаттоит ашәахәа.

Ақеракхымза илапш ыңуа,
Аеы иаштән. Уи цахъян...
Аха аштыйбжың игәи ианыңуа,
Дышгылаң, дгылан дыңшуан.

1965

Ажәеинраала сыманы Чичико Җонуа иѣкны сынкылсит. Иаасымыхын ашьшыхәа днатәаны иара ихатә даңхьеит. Такәамтагы ғымтزو ус дтәаны дысзыпшуан. Нас, уаха ажәа мхәзакәа, инацәа ду шытынхи инасирабеит.

Уи лассгы акыпхъ абеит, аха ицьюшьаша, иарбанзаалак, ағартәи иадамхаргы үйара акы псаҳмыйт. Уаанза сара сөымтәқәа аныскыпхуаз шақа ажәа, шақа цәахәа, шақа куплетгы апсаҳрақәа рықәшәози ухәарауазе!

1963 шықәсазы иеицырдыруа аурис поет дүззә Александр Твардовски Самсон Ҙанба ихъз зху ахәынтқарратә апсуа театр аћны данықәгылоз, ипоема ссир «Васили Тиоркин» ғырхәала ахқәа дрыпхъон, иеитасхәоит ғырхәала... Ицьашъаны ҳаизызырфуан зегъы.

Сара ғынғықәра ныстырғы ғырхәала издыруа «Аөыхәа» схаштраны хәа сыйказам.

Өнак, агаға саваланы сышнеиуаз, ашәтыш иағызаз иматә хәычы Гәйнда Миқаа лнапы кны Баграт Шыынқәба дшыненаиуаз снаидгылеит. Апсшәақәа ааибыхәаны ҳайманы ҳөйнихаҳеит. Ицәажәарагы ахы икаанза исеихәеит уи сажәеинраала «Аөыхәа» шигәапхаз, иағсыздирөхәалеит.

— Сыстол иқәуп уи згәйлоу ашәкәы «Ицәу азиас», — инацитцеит Апсны жәлар рпоет, — сара уи ажәеинраала лассы-лассы иааштыхны сапхъалоит...

Аиаша ҳәәар ами, сара сзын уи иеихау хәшьара ыѣкамыз.

Москва. Ажурнал «Молодая гвардия» аредакцияғы стәоуп апоезиа аћәша аиҳабы сизыпшны. Сара сажәеинраалақәа уа иштәз рлахынца еилыскаарц стахын. Сәапхъа пхәызба қәыпшк дтәаны аҳаҳирихәа бұрыцқәак реидкылара дағын. Ус, пхәызба еиқәак даағоналан днатәеит. Нас акъаадқәа зхы аарылхәә орылаз ақәыпш, иааиз лхы налықәлkit:

- Лариса, ажәеинраала бзиак сыбзапхъоит, бзырфла!
- Абзия зтахымда?!

Апхәызба аномер азын ихианы иѣз ажәеинраалақәа акы аарылышын, апхъара дналагеит. Сара исаҳауаз агәра сызгомызт, ицьашъаны сыйпшуан. Апхәызба амца аркны даңхъан данаалга, пытрак ғымтзакәа иара ус дтәан.

- Ибзиами?
- Ибзиатғы!
- Уара иаҳуҳәаауазеи, ҳасас?
- Ицәгъамзар акәхап, амала излағу абызшәала иаҳа иеигүуп!
- Ишпәа, уи уара иалудырауазеи?
- Ажәеинраала зғыз сара соуп!

Абас, раңхъаза «Аөыхәа» ҳайбанардырит аурис поет пхәызба Лариса Василиеви сареи.

Абас иит ажәеинраала «Аөыхәа».

Иеицырдыруа аурыс поет ду Александр Блок өнек бжъба-ааба жәеинраала аниғуаз ықан. Зны-зынла убри ағыза сыйхуан иара саргы. Аха аус злуу ахыпхъазара ауакәхү! Блок ираңаңы дығуазаргы, шәазхәыци урт шақа аус рыдиулоз, шақагы хатабзиарала иҳараку уи иажәеинраалақәа.

Ирхәоит иеицырдыруа американатәи ашәкәйіфөи ду Ернест Хемингуеи данығуаз дғыланы дығуан, аха ианириашоыз дтәаны акын ишитәағәоз ҳәа.

Даараذا уархәыцыртә икоуп!

Ағада иаагаз асттияғы иаҳәоит Платон Бебия қыдала апоезиағы инапкымта ацқьара зақа дазғымхай, зақа даңкласшы, зақа ираңаны иқаитцо, настыры ағыбаса дүззаны ишадибало. Арақа иааго афакт зызку жәеинраала затқыл «Аөыхәа» ауп. Аха уи ипоезиатә рәниамтқәа зегы рәғы ари ағыза аңаға убоит, иубоит иажәеинраалақәеи ипоемақәеи (ари атыхәтәантәи ағы еиха имачны) ғыңғылттықхъаза урт арееирақәа шрыхтынхъаа, ишрыхтыргаз. Ус шакәу дыртқабыргуенит рапхъатәи иажәеинраалақәа реизгакәеи, нас бжъ-томкны 1995–2000 шыққаса рзы итыңыз, иара убас апоезиатә ғымтқәа пшытомкны 2010 шыққасазы итыңыз еиднакыло апоезиатә рәниамтқәеи еиғырпшны урыхәапшыр. Урт, итабыргытқаңы, қыдала атцаара зәху проблемоуп ҳмилағ поэзия зегы азы, избанзар, иуархәо, иудырбо раңауп ақазара ахкәа зегы иреиҳауп ҳәа В.Г. Белински дызғыз апоезия адунеи аилкаарағы. Ари атцаара хыһың ұвара ишазгәастахью еиғш, ҳапхъақа итегы снагәылаланы сазаатғылоит, үскан жәаҳәарада, еиха, ишырхәо еиғш, ибылгыны иаапшуенит Платон Бебия пәтазаарас имоу апоезия ағапхъа имоу атакпхықәра зақа иҳаракны дахәапшуен, ибағхатәра аңсымчареи.

Автор иажәеинраала «Аөыхәа» иазкыз асттия иамоуп ухағы иааугаша дәеа тақылгы. Уи убри ауп: Дарбан поетзаалакгы (арақа еихарап зызбахә сымоу ишәхью, апоет қазаңа роуп) инапы итқыңыз, ипсы иалихыз ағымта рапхъаза адунеи шабаз, еиха уазааигәәаны иухәозар, рапхъатәи авариант, шамахаңак акәымзар, кыс амамкәа инхон, уи малырк амоурц, архъағ өыпніхәак аимтарц азын акыпхъ ахъ инеиаанза акырынте иштіхуенит, иштептіңит, дапхъоит, деитапхъоит, ирееиуенит, иршшоит, нас ауп ағымта ангәылшәо. Ус анакәха, апоет (азәы далкааны акәымкәа) иапитцо иарбан ажәеинраалазаалакгы (егырт ажанрқәагы атсанакуенит) иамоуп иара автор иихәааша атоурых, ишықалаз зхәаз еиғш. Арт зегы ртоурых, ҳәарас иатахузеси, апоет изиғуан, исығуенит ҳәагыы далағом, имчыы ақәхом. Убри ақнитә ақы, инапы итқыңыз, еиха игәы ззыбылуа ажәеинраала атоурых, адунеи шабаз татғәис иамоу, зақантә иғыз, ирееиз,

ихидаалаз ухәа иреипшәө ифыр илшент, насгыы ирғиараз ғырпшра ауя, итегъы уазааигәаны иухәозар, ирғиаратә «лаборатория» унығыншыны ирғиаратә процесс инагзаны ухағы аагара улшартә еиپш. Убас икоуп Платон Бебия истатия «Ажәенираалакгыы» («Аөыхәа» – Иуа Когония изку).

Астатия автор баша еипиграфс иахаимыргылеит аурыс поет дүззә В.В. Маяковски метафорак иағызыоу, апоезиатә ғымтақәа шымариам атәү зхәо абарт ацәаҳәақәа:

Поэзия –

та же добыча радия,
В граммах – добыча,
в год – труды.

Ааи, имариам апоезиатә рәниамтақәа раптца. Ус шакәу апоетцәа роуп зегъ раткыс ибзиаҙаны еилызкаауа. Ари ахшығызцира қәырчахак узамыршәом, аха иацуцтар улшоит дағакгыы: урт апоезиатә рәниамтақәа рыхцәажәара, реилыргара раптцаеипштәкья иуадафуп җәа.

Еғырахь, ҳәарас иаҭахузei, аফада иазгәастаз апоезиатә, (иара убас егъырт ажанрқәагы) рәниамтақәа тызтцаауа атарауаа, акритикцәа, алитетуратрадырығызцәа роуп избарто, уи иахтынхъааз, арғиара процесс аан иаҳнагаз зегъы. Уи хазы икоу атцаарадырра зтаху проблемоуп, апсуа литературағы маңара акәымкәа алитетуратқәа зегъы рәи. Амала, иаххәар ами аиаша, ҳлитературатә критикағы (иара убас алитетуратрадыррағы) ари азтцаара иахынзахәтоу хшығызцира азум, иғәигәтажыуп, аха уи дағаа зтаароуп, араға иаҭыпым.

АЖӘА САХЬАРК АТҔАУЫЛАРЕИ АПШЗАРЕИ

«Апоезиа иарғыхойт, иҳаранакуеит, иагъарқәымшәышаеит, иагъар-
ұбароит ауағытәығса зыда дхәартам ицәанырра պшықәа. Убри
ақкынты ғаахтәәнны исхәарц сылшоит асахъаркыратә литературағы апо-
ет зегъ рапхъа иғылоу, ирыцку азә иоуп ҳәа. Избан ақәзар, апоезиа ҳара
иҳадаҳқылоит афилософиятә хшығызцира иаңоу, излеибарку анағсанғыы,
ҳдоухатә пәтазаара атқарқәа зегъы ирылахәны», – ҳәа ифуеит академик
Д.С. Лихачов.¹

Итабыргытәкъаны, атарауаф ду Д.С. Лихачов асахъаркыратә лите-
ратурағы ғыдала иаликаааз, уи иухәар ауазар, ағхъахә зитаз ажанр

¹Д.С. Лихачёв. Заметки и наблюдения. М., изд. «Советский писатель», 1987 г. стр. 468.

дахатарнак иашоуп Платон Бебиа. Азиас иапну аған иадыреит ҳәа шырхәо еипш, сызғу ашәкәы уанза аастагы, итегеси исзааигәннатәйт уи ипоезия, исеилнаркаант иамоу, мамзаргы ңсабарала иара злақоу, изле-ибарку афилософиятә тәулареи аестетикатә апшүзареи. Ари, чыдала сара ҳәпөт ирғиамтақәа тызцаауа азәи иахасабала, саргәирғьоит, сыйздо «аиа» ихъянтазаргыи иарласуеит, амч ғың снаңоит. Амала, иахъянзагы Платон Бебиа ипоезиятә ғымтақәа зегъы нтырччааны, ирыгу-ирбызбуогы (уи ахууцымло үзаргыи иқазам) азгәатаны итتاам. Ииашоуп, икоуп акритик Хәыхәйт Бәжәба иусумтеи¹ еиуеипшым авторцәа рлитературатә-критикатә статиақәеи, аха аңсуа поэзия амхурстәғи абриакара зхы аңыка ықәйзххью апоет ипоезиятә рғиамтақәа инагзаны рытцаарағы, ҳәарас иатахузен итегер иатахуп атцааратә-еилкааратә қазшы змоу аусумтақәа, ашәкәқәа. Избан акәзар, уи аңсуа поэзия ирбенеит, ахаेरа ирпшзенит, иртцаулепт, ихатәу, ихыншым рғиаратә цәафала. Ари ас шакәу сара сахъахәапшуала, ҳәктирикциәа, хлитературатцаафзәеи рхағы иааганы изызхъапшша проблеманы рғапхъя ишшоуп аргәагәара атажымкәа. Аха ихъяаумгарц залшом абартқәа реипш икоуп аусқәа рғы ҳәктирикциәеи ҳтцарапааи еснагы аитцахара ахъаадырпшуа, ринициативақәа ахъмачу. Убри акәхап изыхъю урт азин змоуғы измамгы агәйнамзарақәа аарпшуа аєыпныңәқәа иқартцо аңсуа литературатә критикеи алитетураттаареи радрес ала.

Апхъаф гәыраз, зыпстазаареи зғымтақәеи тызцаауа ашәкәыфәзәа рбиографиақәа ихадароу адетальқәа рыла рхартәаареи раптамтақәа – собиект хадақәа изларкәу ала – ирыртө ахәшьарақәеи рғы еснагы схы иасырхәоит сзыхцәажәо ашәкәыфәзәа ирханану рколлегацәа дара ирызкны иениеипшым аамтақәа раан ирхәахью, ирышхью аматериалкәа. Урт, сара сгәанала, апхъағыи саргыи ҳзын иҳархәо, иҳартө раңдоуп.

Уажәы Платон Бебиа игәыла, ишәкәыфым Иура Тураа ҳаизызырғысып: «Ақәа ҳара ҳаҳыынхо «Аңсуа иашта» ҳәа иашшоуп ҳағны – Ашәкәыфәзәа рифоны» – ҳәа. Абри ағны ақны инхон, рғымтақәағы аптыртсон: Иван Папасқыыр, Шылалуа Җәйүбә, Баграт Шынқәба, Алықьса Ҷыонуа, Алықьса Лашәрия, Кәымф Ломииа. Иахъа уақа иҳамоу ашәкәыфәзәа ғыңғыа роуп: Нели Җарпхә², Платон Бебиа. Аханатә ишапу еипш, абри ағны ақны аңтазаара збо ағымтақәа, ҳара ҳапхъа азәғыи инапы ақны иоузом. Атипография иаатырга рапхъя знапы иадыркуа ҳара ҳауп, зны-зынла – иара акыпхъ рбаанзагы. Ҳхәыцқәағы ҳаргыи еснагы ҳәт-хыттуа

¹Х.С. Бәжәба. Платон Бебиа ипоезия ачыдарақәак, Ақәа, 2003.

²Лыпстазаара далтит ианвар 29 2014 шыққасзы.

ҳагырызыпшуп. Ашәкәыфөңә узларғаңшыша ақазшыңа қыдақәа рымоуп. Урт ырғенамтақәа реипш, рхатакәагын ртара атахуп.

Платон Бебиа ишырхәе еипш, агәи иағызыу гәйлоуп. Дагъаадыруеит ауафореи аңсареи мыңхәи ныкәызыг хатса наганы. Уи ҳхәыңқәа рзы дыртцауп, ҳара адукәа ҳзы дәғыза бзиоуп. Уи еснагы ҳаңғыеи ҳабзиенеи рыгәта дғылоуп. Иван Папасқыыр ипшәмапхәис, Алықыса Ҷыонуа имата қәрахымза Нестик, ҳәйила пхәыс лаша Нели Хонелия ухәа атыхәтәнәи рымғаах инаскъаго, рыңғыара дахагыланы, шаңа ирыпшүзәни Платон Бебиа. Закәызеи ма урт ирхихәа ажәагы!..

Атыхәтәнәи аамтазы сара аус зуеит «Сухумприбор» иатәу азал аћны. Изажарызеи, ҳарақәа рұнны зны-зынла лабақьарыла ианеила-ло ыкәуп. Уи апшәма ичара уағтас имғаптызгоз димоут ауп иаанаго. Шәара ижәбахъоума Платон Бебиа ачара дүкәа рұнны астол мәғапигоны? Апшәмацәа иара иаандылыданы, асасцәа ҳатыр ду рыхәтдо, изакәытә ажәақәоузенеи уи инаиғытцуа. Платон Бебиа рапхъятәи иныхәаңа инаркны атыхәтәнәи аќынзұа иааиҳәо зегын-зегын Аңсны аргәәара иазкуп, аңсуюа ҳандылара иазкуп. Аңсны аңсуга аихаңара иазкуп. Уи ачара напхгара азиуазар – угәи ҭынчыз: адисциpline бзия ибоит, данцәажәо амт ҧыруазар иуаҳаеит. Зны Аңсны атеицәа иғәаларшәо угәи ирыпшүзәнеит, зны лафла маңара ауаа ркьатеи ахы пидәоит. Ианаамтоу шәаҳәарахоит, ианаамтоу кәашарахоит... «Хайт, анаңылбейт, дзакәытә ҭамадази ачара еишәа напхгара азызуаз: иахъаңара ихааны ачарақны сымтәац!..» – шаңағы абасғы рхәо сахахъоузен!..

Иахъа, Аңцәаду имчала, Платон Бебиа хынғеиңкәаба шықәса ихытит. Атыхәтәнәи аамтазы уи ачымазара иахъынаны, кыр мыкәмабарақәа ихигент. Аха урт зегын дыриаит Москватәи ахақымцәа рыбзоурала, итаацәеи иғызыцәеи рыбзоурала: иматацәа рразықы дахъчеит. Аңсуга жәлар ышқа имоу абзиабара дахъчеит.

Егъирт уапхъағаңәа реипш, ҳәйарп «Аңсуга шта» ағтәи уара уапхъағаңәагы, гәйик-псықала иузеиңъаҳшыоит, Платон Хәампа-иңа Бебиа, агәабзиареи ағәалаңара бзиеи, ағымта шахәкәеи. Пхъаңыры ҳаңцаптылааит упшынығеиңкәа шықәсхытца!

Ҳатыр укәызытдо, бзиагы узбо
угәылаңа рыхъзала Иұра Тураа¹.

Ари астатиа хәыңғы иаңнарбоит Платон Бебиа ишәкәыфөра ад-

1 Алитературатә газет №4, 2005 (агазет «Аңсны» ағелатца).

гы абзазарағы дызлақоу, дызлахәартө агангы. Убарт адетальқәагы аңсуара иатәыштру – ихадыртәааует ашәкәыфы ихағра, икультура, икәша-мықәша икоу ауаа заға дырзааигәо, настыры ихадароу ирәниамтақәа ҳатырла, бзия ибаны ишрыпхьо, иаргыи иапхъаәцәа дышреицахауа, рыйгәшәа-мшәа ишихәо, урт иридигало иаптамтақәагы ишиныруа ухәа убас итегры арәниафы ицәафу ачыдаракәа. Абафхатәратцәкәа апоет, ашәкәыфы иқәрахь, итәымтахь днеиуа даналагалак иахагы илыж-жуенит, икәыгәтәоит ипсадгыли ижәлари пхъякатәи рпенипшхә иазку, иридхәалоу азтааракәа. Урт азтааракәа уаанзатәи ифымтақәа рыйны ааста еиха лассы-лассы дшырзхъаңшуа, ишихтынхъаауа имфашиби иубоит. Изхысқәаауа, абри арәниаратә цәафа – апоет, ашәкәыфы, ихаташьатә ńказшы ачыдаракәа аазырпшуа – хәа иаабоит апоет, апразаик Платон Бебия ипоезиатә, ипрозатә рәниамтақәа рфы. Икалан, зегъ рапхъаңагы убри акәзаргы Платон Бебия дхатәраны, дмилат поетны, ажәа сахъарк дазказа дуны дқазтаз, ҳмилат литература далазыргылаз. Избан акәзар, абраға ауп уи фиңүтқала, гәйла, псыла доухатә псымчхара ғәғәак атданы иахинишуа ижәлари ипсадгыли рышка имоу икод иалоу, идаракәац иаңны иаауа аб-зиабара. Аха араға ихадароу уи амацарагы акәзам. Икоуп даеакгы, уи убри ауп: арәниафы (хазғу ҳашәкәи афырхата иоуп) дызхаану дызлагылуу (иара икынза тоурыхла имфасхьюугы убрахь инарылатданы) ашәа ззиҳо, иажәа сахъарк ззикуа ижәлар гәакъа рыйстазаара аарпшра ирәниаратә мфағы итематика хаданы ишыкougы, уи зегъ реиҳа дазхәицуенит, даргәамтцуенит, ақаза дукәа зегъы реипш, ижәлар ртоурыхтә птазаарагы уаттәи милағт аҳасабала рыйзазаара шыақәырғәтөо рлахынта, рпенипшхә. Абри ахшығозцара агәрагара атданы ижәлар рзы иштамырзго акы акәны нцәахәык еиңш дахылыпшлар итахуп ипоезиағғы ипрозағғы.

Афада исхәаз ахшығозцарақәа рыртцабыргразы уажәи ҳнаргәылапшып Платон Бебия итәымтахь даннеи нахыс иахъа уажәраанза иапитцахьоу илирикатә-патриоттә жәенинраалақәа. Ииашоуп, урт зегъы – рхыпхъаңагы зламачым ала араға рзаатгылара ауам, маңара иазгәахтәоит хыһы ихәоу ахшығозцарақәа конкретла еиха икәзшьарбагоу жәенинраалақәак, настыры апхъағ гәыраз, иудыруаз, араға зылбахә сымоу азтаара аладагы, уи иепикатәи ипрозатә ғымтақәеи санрыхцәажәо аамтазы сышрызхъаңшуа, схағы ишааизго, сылапшхәаа ишытцызго.

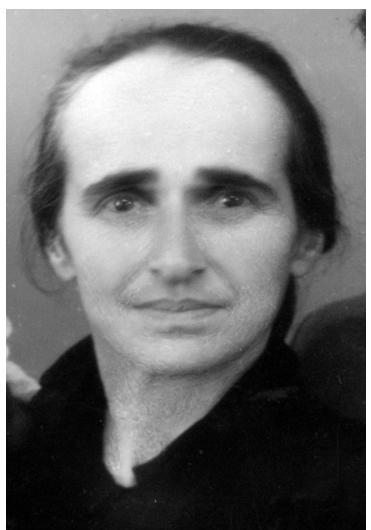
Платон Бебия ипоезиағы есымша асимволтә ҭакы аманы дрыхәапшуенит ғажәак: – аладареи афадареи. Избанзар урт афбагы ирикәнибаалоит ағымтазы ихымпадатәиу ажәа сахъарк ахатабзиара алышкаауа ацәафа. Убри азоуп уи акымкәа-иофбамкәа ажәенинраалақәагы зазикыз. Ари ахшығозцара аформула итегры иаартны ахыцқәа иртганы иухәозар, ажәа

Платон Бебиа ианду Маниа Габлиа, иабду Қәаҭа Бебиа.

Платон Бебиа иан
Гъагъашъа Җачкориа

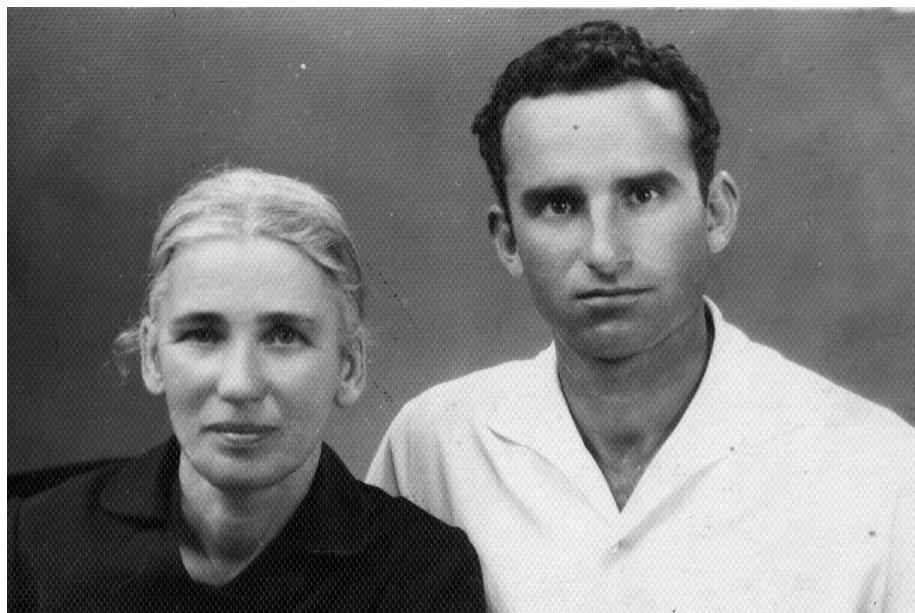
Дзааӡаз иан

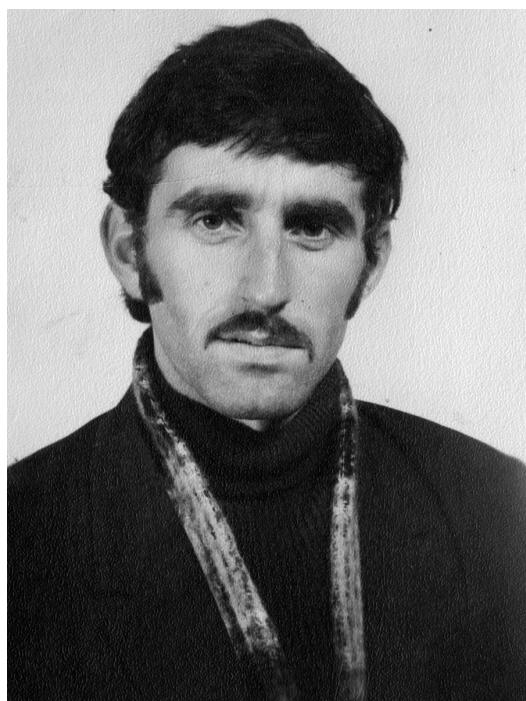
Платон Бебиа Д.Гэлия ихъз зху Тамшытэй абжьаратэ школ дантаз.

Платон иаб Хээмдэ
Бебиа.

Платон Бебиа иан лаҳәшъя Гәыигә Җацкориапҳа.

Платон Бебиа иашъя
Виачеслав

Платон Бебиа иңшемапқұыс Ада Тыжекба.

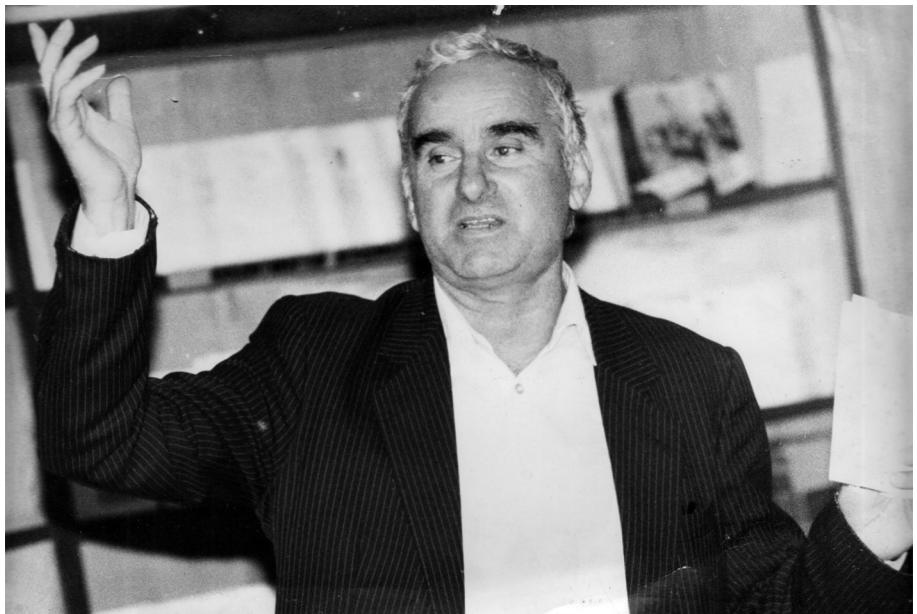
Платон Бебиа даныстудентыз.

Платон Бебиа иаҳәшъя Лима,
иԥшәмапхәыс Ада.

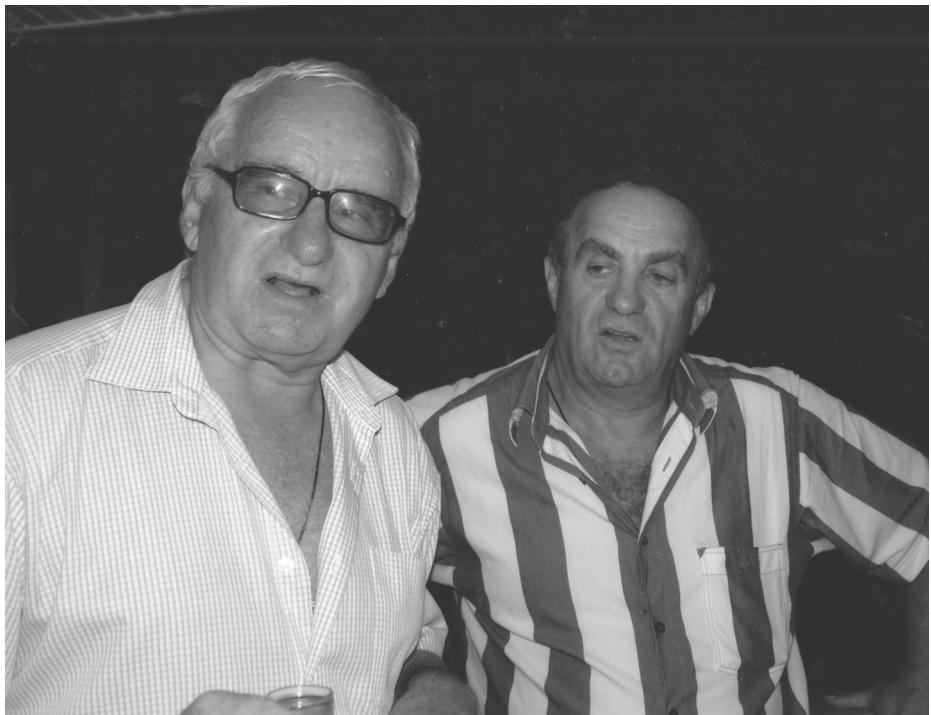
Платон Бебиа иҭаацәа.

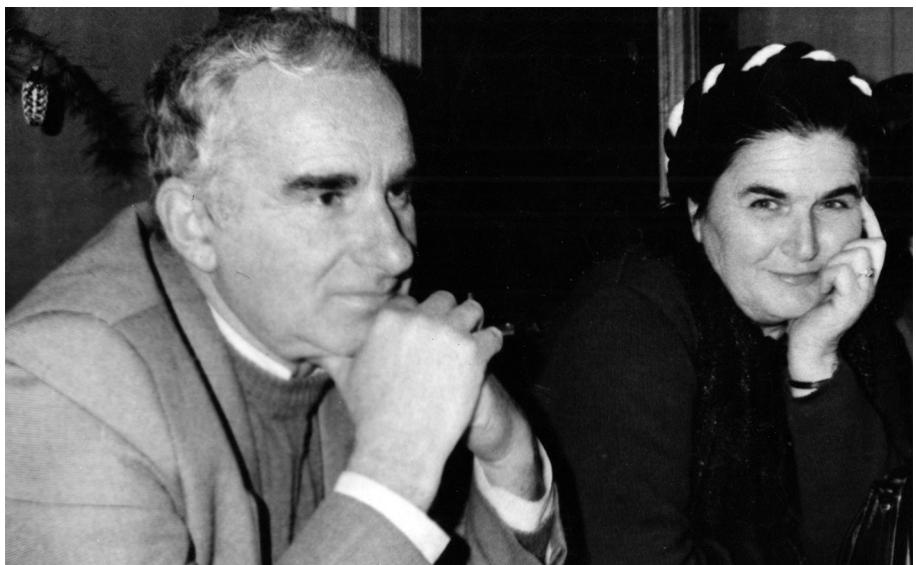
Платон Бебиа иажеинраала дапхъоит.

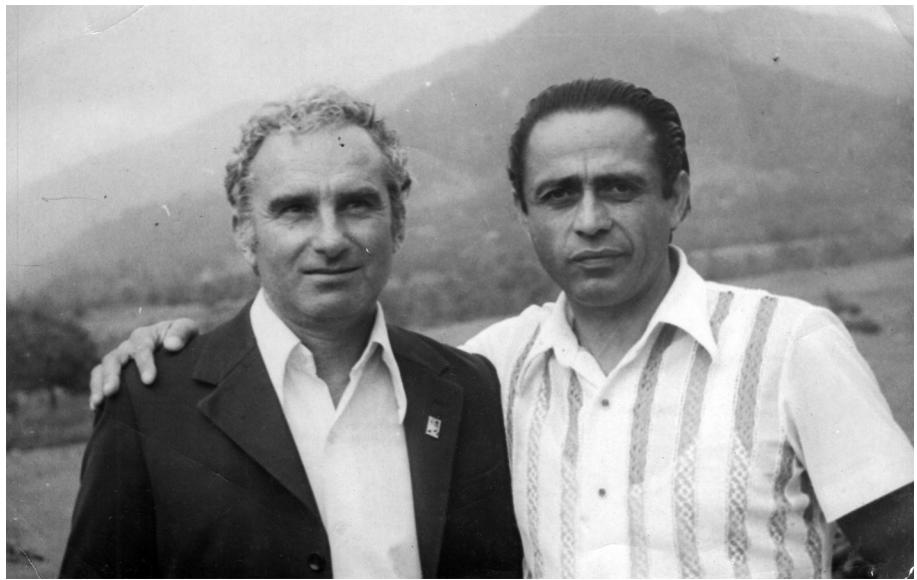
Платон Бебиа, Никәла Кәытцниа, Руслан Қапба.

Платони Онери Бебиаа.

Нели Тарпха, Платон Бебиа.

Платони Едуарди Бебиаа.

Гарик Җыжәба, ипшәма Шъазина.

афадара апоет итәала (иара ус ауп зегырызы ишыңу) ажәә сахъарк, мамзаргы асахъаркыратә ғымта апшәзареи аңаулареи ирсимволны, иршыңаны ибоит. Абри ахшыңатқаң итегері ирапсшәсаны иүхәозар, ифадароуп, имариоу үсым асахъаркыратә ғымта иашатәкәя аңцара. Еғын, ажәә афадара антонимра азызуа аладара акәзар, уи иахнарбо апроцесс мариоуп, уадафра дук ацым, амала, асимволтә тақы амоуп, ағымта псыңеңә аңә рхибаауеит апоет. Уи мөас итәхым, дықелом, хәйыңы қайта, ду қайта аллтературағы еихиго шыңаңаңә зегыры афадарах рхы хазарц итәхуп. Итабыргыңаңы, абри ахыңаңы бзия апхъаф дзеигәирғю, алтыңшәагы ыңуижытеи кырза түеит апоет ирғиамтаңа рғы. Машәршәә акәзам Платон Бебиа 1969 шыңаңасы ииғыз ажәенираала «Афадара» аћны абас иалкааны изиҳө: «Арахәтәкәя ауаа ирбараразы, ихалоит афадара» ҳәә. Ииашоуп, апоет ииғымта асиужет излаңанахәо ала даныхәңыз, даныхъчаз иңәкәлалаз иңмаңа рыпшаара иазкуп, аха иатцаңаң аконтекст асахъаркыратә ғымта адунеи ахь ауп ахы ахырыхо. Ари ахшыңаңцара қаймат, уанзагы апоет иааирпшьеит 1961 шыңаңасы иапиңаң афада сызаатылахъоу иажәенираала «Аладареи афадареи» рғы.

Сыззаания, абри атакпхыңа зцу арғиара аус пшы ауадафра иамоу атәи ҳара апхъаңаңә еихагы ибылгыаны, иаабоит Платон Бебиа ипсадгыли ижәлари ирызку, аңсы рхатданы ииғуа, иапиңдо ипатриот жәенираалаңа рғы. Убас иңу ғымтоуп «Аңсны азы ажәә». Уи ахңаңаңа ала 40 шыңаңасыңца аназгәртөз аныхәа мшы азын (ааи, иахъатәи апхъаф ухатқы, иңоумшыан аныхәа мшы ахысчәаз, уи Асовет мчы ашыңаңылар амш милаң ныхәан усқантәи аамтазы) С.И. Җанба ихъз зху Аңсуа ҳәйніңкәрратә драматә театр ағы агәирғарратә еилатәара анцоз Платон Бебиа даңхьеит ғыңи ииғыз иажәенираала «Аңсны азы ажәә».

Аиаша ами уағы ииҳәаша, абрақа еилақ итәаз ауаа бараңа апоет Платон Бебиа дыззымдыруаз (ұвара пшыңаңык, сасык тәымциарантә иааз ракәимзар азәгы дықамызт, ихатә ажәенираалаңа реиңш егъирт амилаң поетцәа ғымтаңаңыз ибзианы дышрыпхъоз, уи аганахъгы абафхатәра шимаз рбахъан. Аха аңыны зынза даеаңзын, зегы ғыңбарах дырбазшәа асцена дықырбаауан апоезина анңаңаңы иатәнатәнни иамаз апоет. Зегы ҳаркәатып ҳхәңцаахыс дыздыруа иғыңцәагы уамашәа даабон. Сганаң итәаз соғыза гәакъя, зыңсата шкәакәахаша Иван Сағба агәирғарда ихыңиғи ианыпшша, илактаңа ирытубаауа, ғәаитит:

– Уара, Руслан, ҳғыза ду Платон Бебиа инагжаны дхаздырзомызт, апоетра анағсанғы, асценагы дазғазазаап!

– Имариам, ұым, ас ақәгилара! Абағатәра ауп ари зыбзоуруо, – схәеит Иван Сағба иажәа далгаанзагы. Азал ағы анапеинкъарақәа анеиқәтәа, – итабуп, аанагая, днареихырхәан асцена дналбааит апоет ағәалақара бзия иманы.

Әжәәак еихысқәаалоит, аштыахь кыр анты ажәенираала «Аңсны азы ажәа» Платон Бебия усқан иңиз ифызыцәеи иареи изларғәо, изларғыз ала ҆ырқәтәыла данығаз, уақа инхо апсуаи иареи реиқәшәарақәа раан акырынта даңғьеит, Аңсны данапхъоз атқысгы аңсы ахатданы, апатриоттә мцаңшы ататданы. «Усқан еипш ари ажәенираала сара уаҳа сзаңхъом. Уақа сыңсы зегы алацданы, иаграцданы сапхъеит. Рылағырз хәккәала исзызырғуаз ҳұзынцыуа ирыбзоуразгы ықан, ҳәарада. Урт ырғсадғыл иазкыз сажәа лоунытә ирныруан, тоурыхтәла иархәыцуан рмилат ҳдырра зырғыхоз гәхъаагарак ырыцәырнагон. Абас ақәын сажәенираала санырзапхъоздара сыбләғы ишааниуз. Убриакәазрқаларын сықәгыларақәа (ажәенираала санаңхъоз) рөғы исыңхрауаз, амч ҹыда сыйтоз. Амала, иахъагы сғәи иалоуп, хъаак еипш исыңхрихот убасқантәи сықәгыларақәа зныз акасета ахъеиқәымхаз, аибашъра иахъалазыз» – ифуеит Платон Бебия.

Платон Бебия аңса шәкәысөңә пытғык (Алықса Гогәуа, Кәымф Ломиа, Нели Тарпха) дрыңны ҆ырқәтәыла ҳашыцәа рбаразы данығаз рәепхъа данықәғылоз итегези ихатә жәениралақәа дрыпхъеит иара ишитәыштраз еипш, исахъаркны, аңсы рхатданы. Урт иқәгыларақәа – дзыпхъоз ажәенираалақәа иазызырғуаз, ҆ырқәтәыла инхоз ҳашыцәа ғәахәара дула ирыдиркылон, Аңсны аңәа, абзиабара ахырбаауан. Уақа еиңиз ашәкәысөңә рахътә еиканғы димағамызт ҳәа ихыөхәо иргәладыршәон ифызыцәа. Аха ажәенираала «Аңсны азы ажәа» уи зынза даәакуп. Убри азодуп абриақара ҳазаатыланы игәцаракны ҳзахцәажәо.

Абри ажәенираала аңхъағызәа рапхъагы азызырғызәа ибзианы ирыдиркылахъан (ус шакәу артабыргуеит ағада иаагаз афактгы. Ажурнан «Алашара» адақьағы уи акыңхъ анаба, ҳәарас иатахузен, еиҳагы ирылатдәеит. Аха игылоит азтцаара избан иапхъазгы иазызырғызгы абриақара изыргәәпхаз, ажәенираала рғәағы изнеиз, изрыдиркылаз? – ҳәа. Автор уи ибзианы артист Қазак иеипш аңсы ахатданы әнанырра таулала дахъаңхъоз аума, ма зынза даға рәниаратә маңак атоума? Еил-кауп апоет иажәенираала исахъаркны аңхъара иамоу ахахара, иартсыса аестетикатә емоция. Амала, уи апоетцәа зегы ирылшом, иага ажәенираала ссирикәа рығуазаргы. Ари, Қазара дула аңхъара бирзен философк ишихәаз еипш, уи ағбатәи бағатәроуп апоет изы. Абри ағбатәи бағатәра абағатәра ҳәа абырзен философ дызғыз, Платон Бебия ирғиарағ насыпк еипш изылыпхан икоуп. Ари ас шакәу иапхъағызәа (изааигәоу ифызыцәагы

убрахь иналатданы иудыруеижъети кыраатуеит. Аха, ара икоу гэык-псыкала ажәенираала ҳәазырхаз, уи автор ибзианы дахъапхъо, ҳахытәйтәуа амацара акәзам. Сара сызлахәәпшуала, араға ихадароуп апоет ифымта ахата поезиатә рәниятак аҳасабала, иамо ағазареи атекст иахнарабо атоурых атажылбаауа ахәицрақәеи, иахъатәи аамтагыы иахъақәенәтиеи, амилат пхъақатәи алахъынта ахзызаара ахьеиқәөртүеи, настыры автор еипштәкъя апхъағгы лоунитә ихтынхъаауа ажәлари апсадгылирызизабара акәаш мцеиңш ихәажжаза, имилат ҳдырра рәйхаяуа иғәағы иахъаанхаяуа, иахъыннажжуз ауп. Убарт ачыдарақәа ирхылтца амагиатә мчы ауп ажәенираала ҳзааигәәттәй, аринахысгы хдоухатә дунеи иузалымхуа, иалағыаны иқазтаз.

Уажәы ҳнагәялаңшып ажәенираала «Аңсны азы ажәа» ахата, хыһынхәоу ахшығозцарақәа еиҳа итәбыргхатаны иаапшырц азын. Заанатғыны изгәасторит афымта асиужет злашоу ацәахәақәа ажәала излагәылтәаауирыла поема хәычык ыкоуп үхәар ауеит. Автор ифымта ахы икуеит ажәа апхъарца ала. Уи машәыршақә иауқалах, апоет, идүреит апсуса иажәеи иашәеи рәғи апхъарца иатданакуа. Уи хъаа хөйгоуп, гәхарштгоуп, ақәпарағы амч улазтю, ажәлар рыйжәфахыр еибызтю, феноменуп.

Сыпхъарца, убжы-хаа цартә харада,
Ацәахәақәа сшыам дгыыл иазыскуа раза.
О, ашъхеи агеи ирыбжъаршәу Аңсны,
Ихазы уитахытәкъан Анцәа ду зны.
Адунеи еипш ужәйтәзоуп, ҳаамтеиңш уғоуп.
Уара узы, Аңсны пшза, сывхәициа убриазоуп!

Абас ахы акуеит ажәенираала, нас ауп апсуса жәлар ртоурыхи, иахъатәи рыйстазаареи, уаттәти лахъынтиеи, ҳзырбо, ус баша-машала акәымкәа, ҳцәа-ҳжыи ианыруа асахъақәеи, ахтысқәеи, азхърақәеи асцена ихағсахъақәаны ианықәаабая.

Ажәенираала ахатабзиара ҳаразкуа, уадзыпхъалоу бзия изырбо факторқәоуп: акы, автор ицәыриго, позиатә ҳағсахъаны иқатоу атоурыхтә дақъақәа, иаххәап, нартәа дүкәа репос афырхатәи Абрискылирызхъапшра, ргәаларшәара уи иаанагоит ажәйтәзатәи ҳтоурых адақъақәа ргәылапшра, реихыршәэара – милат гәадурек аҳасабала рцәыргара, рыйнейира. Диоскуриагъ ихаирштуам апоет. Әбагы, убарт инарывагылит Аңсны азы зхы-зыңсы иамеигзоз Инаңх Кынгәа, Кыахъ Ҳаңзарат, нас ааскъатәи аамтазтәи Аңсны атцеицәа Ефрем Ешба, Нестор Лакоба, пасатәи Аңызынцүтәылатә еибашъра афырхатца Мери Ағз-пхә үхәа егыртгы.

Ихпахаз, абартқәа зегбы апоет ажәа лыпшаахла еиғасиртәйт, исахъаиркит. Ажәеинраала арифма, аритм, аңырақәа, ақәығәтәара зегбы ртыңағ инаганы иртәоуп. Аңырақәагы 10-11 ықоуп, еизызагоуп. Ұнапхьо (автор данапхьо ағымта еиҳагы иссирхонит, архың дызтәытәуа емоциак атсалоит!) ашәенипш иуахауеит, икағуеит, ауазажәеипш иқоуп. Ағырпштәқәа ракәзар, еибагоит ахшығозцара дыртцаулоит (зны идырдадоит, зны идыртқыруеит) аидея арғәтәратә еиңш. Иаагап ус шакөү шашатра зуа ғырпштәқәак: «О, ашыхеи агеи ирыбжъаршәү Аңсны»; «Ахаҳәтқәвәгь тәйіған иақын ақата»; «Амза-ға уағызоуп, аапынеипш уқәткоуп»; «Ерцахә, уара уаҳ ду, ахығылу иеъирбонит»; «Арғашқәа еижәхыслан иахълеуа ишәахәойит»; «Уа ашарғаз аразын ғазагы ахәойит»; «Апхызенпш ухаами, алакә еиңш упшзоуп», хәа убас итегер.

Арт ағада иаазгаз аңаахақәа имғашо иудырбоит урт згәылагылоу ағымтағ апоет ихшығозцакқәагы зақа игәйлүршәаны иаадырпшуа. Ипшьбахаз, (сәланала, ихадароу) апоет иааирпшуа Аңсны ажәйтә, ағатә пәтказаара ажәйтәра иагахьюи иахъатәни (ихаңа дызлахәү) еизааигәтәнны аңхыағғы иарғы еицрыхтынхъаая иахығайтко ауп. Ари, ҳәарада, ажәеинраала аидея арғәтәйт, насты имажәуа штемоу унарбоит. Дағекала иухәозар апсадғылы атоурыхи, иахъатәни апстазаареи ахъа-аи апоет исубиективтә дунеихәаңшра иаласаны, иахъатәни иқайткоит. Ус шакөү хара ҳамцағзакәа, ғырпштәыс иаагар ҳалшоит фба-фба цәаҳәала ишъақәғылоу акуплет (астрофа) хзыркәшо (ажәақәак рыда) аффатәни аңаахақәа ишътрақәланы «иахъааниуа», иахъиҳәо. Абри аңаахақәа апоети ағымтағы ихәоу, иаарпшу асаҳыақәеи еидызхәало феноменун.

Абасала, Платон Бебия иажәеинраала аңсса поэзиағы Аңсны из-ку апатриоттә жәеинраалақәа иреиғү ируакны иаанхонит. Уи иахъагы аңхыағғы иазызғырғуагы амоуп ахәажәңә ахаанғы ихалом. Җабыргуп, ажәеинраала аңтан 1970 шыққасы Асовет Еидгыла аңсса антаз, уи аидеология ахра анауз аамтаз. «Үмтәйжәәфәкәа еитцыхны уағуп азхара» хәа Асовет мчра дақәгәйтү иихәаз аңаахақәа маңк ртакырыпсахит. Асовет мчра ықамзарғы зхы иақәитү ҳәынтиқарраны ағиара иағымни. Ааи, Аңсны ақыртуа мұыттахалағуа анықәща, ахакәитра анаиоу, Үрыстәыла дүззә ианазханатса, иацхрааая ианалага, ҳәарада, апоет ишихәо еиңш, амтәйжәәфәкәа еитцыхны иағуп ағиара!

Хапхъап атыхәтәантәи акуплет:

Упшзара ихнахын имცым უ ჯებауеит,
Аჯарматцыс шузышәаҳәо иазхымгакәа ипсүеит.
Үеихазхаяуа, узыршәтүа – უ ҳара ҳауп,

Хайдылап, мап, иڭам мчыс уи еиҳау!
Сшъамдгыл, уанысыңсах, истоубоуп, саргы
Медеиа леипш саххәаит, – уаҳа акгы!¹

Аңсадгыл ахақәитреи, уи уатәтәи алахынцеи агәтынчымреи ртематика Платон Бебия ипоезиатә рәниамтақәа, қыдала аконкреттә темақәа ирыз-ку ипатриоттә жәеинраалақәа рәғи еилыхха иубоит, настыны инартцауланы удырхәйциртә еиپш иуныруа. Абрақа иубоит уи апоезия ишақазшыбароу дзыхцәажәо обиект, мамзаргы атема уаанза ирхәахъазаргы, апоезиатә хағсахъала иаадырпшхъазаргы, иалырххъазаргы иара зынза иғыңххараңа, иара ихатәу ирғиара аханатә иатәыштыроу мұхырк, «акәитцоит» даңаңәзә итәи иаламғашшыартә еиپш иғағаңа. Ус шакәү агера аагартә ҳзырбо Платон Бебия имоуп имачымкәа ажәеинраалақәа, настыны қыдала иалкааны итуңааша роуп дара. Аха урт зегын хыламлакәа ҳарзааттылап еиҳа иқазшыбарбагу жәеинраалақәак.

Сыззаания, аңсуа жәлар ррепостә фырхатса, Аңсны ахақәитреи ахыыршымреи, ҳажәлар наунагза ыңсадгыл ағырықазаареи ирсимволу, иршыноу Абрыскылы зақафы ажәа сахъарк изыркхъада. Ари ағырхатса изкны ажәлар иаптыртаз еиуеңшым аамтақәа раан ашәкәыфөңәа, аттарауда ашәкәы ианыртаз амацарагы зақа ықоузен! Убас икоуп итегендер иихцәажәаз, итызтааз. Ихакуп урт ргәлалашәара: В. Гатцук, В. Гарцкиа, И. Альбов, П. Җараина, Н. Марр, Б. Шыныңқаба, Ш. Инал-иңа, Хә. Бәгжәба, Ш. Салақана, С. Зыхәба, А. Аншба, З. Җыопуа, В. Коғониа, Җ. Адлеиба, И. Хәарцкиа ухәа убас еғыртгы.

Еғырахь, асахъаркыратә литературатә ғымтақәа ртәи ҳәозар, Абрыскылы ихағсахъа апоезиатә рәниамтақәа азыркит Д. Гәлия (ажәеинраала «Абрыскылы»), Б. Шыныңқаба («Абрыскылы иоуп рашыла инеиуа») В. Аңқәаб (иажәеинраалу ароман «Абрыскылы»), драматә ғымта аптиент адраматург, ССРБ ашәкәыфөңәа Рейдгыла алахәыла А. Лагәлаа («Абрыскылы») ухәа итегендер.

Ишаабо еиپш, азқышықәсақәа ирықәлоу аепостә ҳәамта Абрыскылы – ажәлар пхъакатәи ргәйітреи рпеипшхә бзия змардоз, ргәи зырхатцоз

¹Ари ажәабжы аңсшәахъ еиңазгас Хә. Бәгжәба абар ииғуа: Ари аңсуа жәабжы В. Гатцук ианицент аурыс журнал «Южная Россия» ҳәа хыс измоу 1907 шыққасызы итыңыз ағбатәи аномер ағы. Ажәабжы ахата излахнарбо ала, В. Гатцук, ҳәарада, даанагахъан Аңсны... Уи дышәкәыфөңиң, уи ихы иаирхәон, исахъаркны еиқәиршәон ажәлар рәғаптың тә ҳәамтақәа – ажәытә жәабжықәа, еиҳарек аллегендақәа» (Хәыхәйт Бәгжәба. Аитагақәеи аитахәақәеи, Ақәа – 1980 ад. 36-49.)

Фырхатданы ирымаз иахъагы, ҳажелар азғолымхауп уи ихағсахъа ағыллаңа ахатданы аарпшра. Арақа апышәара ркуп акаламуа, даеакала иухәозар, ашәкәйесөңгөи атарауаан. Аха ашәкәйесөңгөи ртема, робиект ҳажелар ижәйтәзатәни репос афырхатца шиакәүгы (ажелар иапыртаз ахәамта иатәу ажәабжықәа еиуенпшым авариантқәагы убрахь инарылатданы, ииашаны ажелар ишырхәаз, ишапыртаз еипш аизгареи атцаареи роуп ихадароу, аизгағ, атцаағы ихытхәа, ифантазия арақа акы, имыцхәуп, өбагы имчыдоуп, атцаарадырратә тәкы амам) ирымоуп алшара рхатә рәниаратә метод ала аарпшра, ихағсахъа атыхра. Аха убас шакәүгы ашәкәйесөңгөи днызкыло, ихағы иааигаша апқарақәа ыкоуп – дәйміроуп аепос зхагъежыу ағыргыаласа, излеибарку адунеи акшәа-мыкәша дықазароуп уи ихағсахъа аптыздо арғиағы, ажәа азқаза.

Сыззааниуа, Платон Бебия иажәеинраала «Абрыскыл» ауп. Уи зынзагы ихәылтәа – пшыба-хәба ажәала ишъяқәгылоу 56 цәаҳәа ыкоуп.

Ажәеинраалағ апоет ифырхатца исахъа ҭихеит ижелар ыпстазаара иапырхаго измырғыци, атәым мчқәа дырғагылағ дуны, уи еснагы илапш хaa ахуп ипсадгыыл Аңсны, атынч бзазара еилахәар ҳәа дшәоит, ладеи-фадеи еимыркью ддәыкәуп. Ус бжы-хык зхагылаз адоуы дмыждаха дазгылелит Аңсны акалтан апшәмарда ду нылан. Абар уи исахъа штихуа апоет: «Инаңқәа қыдқәан, бжы-хык ихагылан, крифон идауышра ахра анауы» Ағымтағ ишаабо еипш, абри адауи, адауцәа рдау Абрыскыл иабашыит, кыр ұзабаа ибазаргызы диааит, адуажә ипсы даитеит. Ҳапхъоит:

Амра шәаңырхатуа иңәйтцыпшны уақа,
О-даук ахьеибарғыуз ианпшы,
Уи аблакәа аазмырпшуаз уажә дабақаз,
Адауажә дымлеихъаз деизкәйес.

Ари ашытакъ аа иқалаз:

Шытә абнағ ашәарах еилахәылмызуан,
Азиасқәа рәғы итопуан уақа апсыз.
Аңсабарағы ашәаҳәаңәа азңыртцуан,
Рашәа азыркуан урт зегъ ирхаз псыс.

Ауаагы аңсабарағы ахақәитра роут Абрыскыл афырхатца ибзоураны. Уи еилкаауп. Ағымта аидеиа кқаңа иааңшеит атыхәтәантәи акуплет ағы:

Днықәнеит, дшазхәыцуаз аду иқәпашьа,
Абрыскыл аңа даанахәеит дтахәхәа.
Ех, иидыруаз, усқан уи илабашьа,
Ани атларкәыкә шнадпрааз иғақәа?!

Апоет иажәенираалағ акы, адауағ итархарала иахирбоит Абрыскыл фырхата ижәлар рзы ихы-ипсы дшамеигзоз, ишрықәитцо. Ус ауп ажәларгы дшаңыртцаз. Ари ахшыфыцак давамлеит авторгы. Әбагы, Абрыскыл ифырхатцара анағсанғы, апоет иғымта иацидоит даға философиятә хшығытқылғы. Уи ауп ажәенираалагъ зыргәтәо. Иарбан иара? Апстазаарағы еснагъ агәеанызаара атахуп, еиҳарап иуғағылан узшырц, иуабашьуа, уааигәа данышкоу. Адоумыжых Абрыскылгы изгәамтейт, иатәеимбейт илабашьа ғаққаны иңа атларкәыкә.

Ааи, апстазаара адиалектика ссируп: амач аду ахылтцеит, аду – амч ипхастанатәеит. Адау дүззә ииааиз, Абрыскыл атларкәыкә ағы дымчыдахеит – илабашьа рашыра изызуаз ағақәеит. Убри ала ауп иағаңәа дшыркызғы. Апоет ари асиужет ихы итимхәааζеит, ажәлар иапыртцаз аепос ағы икоуп. Уи маңара ихы иаирхәеит алитетуратә формахь икылигейт. Ажәлар рәапыцтә ҳәамтақәа рсиужетқәа рұннытә еиҳа иманшәалоу адетальқәа рхархәара апроцесс алитетурарағы иажәзм, икан, икоуп, ари нахысгыы ижалоит. Ус шакәу рымхәаζои апсуа шәкәысөөцәа рәымтәқәа рғыи ижалоит. Алоит. Ус шакәу рымхәаζои апсуа шәкәысөөцәа рәымтәқәа рғыи ижалоит.

Платон Бебиа апсуа жәлар рәапыцтә ҳәамтақәа қазарыла ихы ишаирхәо аабоит, нацәақәкыла аепос афырхакә Нарт Сасрышқәа, Абрыскыл ирызкым, абжыаапнытәи ажәенираалақәа рәғығы. Арақагыы икоуп имаңымкәа иааугаша ағырпштәқәа. Үрт зегъы ҳаркәэтнү иаагап ғырпштәыс жәенираала затцәык «Апсаддьыл ашәа». Абригъ асиужет змоу лирикатә жәенираалоуп, иағыконкреттә темоуп. Иаҳғалахарапшәап асиужет фажәак рыла. Дыққуп хатқак мәға харақ, иҳаздырам дахъцо, хыққыс имоу. Аха уи ағымта изақаразаалак, аидеиа злақоу ала иапырхагам. Дааңсейт, дәғажәкит, амла дакит, амра иканаршуаз атакар даргәашеит, ихы дамыхәо днеизкәығеит. Аха убасқан игәи иқәысфуа шәбжыык геит: ...Уи акәхеит:

Ибла ихғылеит Апсны гәакъа.
Мачаршәа арфашиқәа еилашуван.
Ашъхақәа раҳ – Ерцахә қагъа,
Азәы изыпшшәа, хара ипшуван.

Убригъ азмырхакәа абар иааңыртцеит Сасрышқәа ирашь (Бзоу –

Р.К.) кыркыруа, Абрыскыл иакәзар, жәлар змырбазоз адау дышьны дааихытит.

Абартқәа рыштың аа апоет иихәо:

Уиакәхеит, ашъа хәмаруа идәықәлеит,
Нас дагъақәтәеит дөеиханы.
Фапхъа имфа харғы днықәлеит,
Пхъақагъ днеиуан деиханы.

Ағымтағ ахшығаң иахәоит апстазаарағы апсадгыл ашәа ауағы изы зегын ишрыңку, настын уи аиғкааша дақәшәеит, арақа ихы иаирхәоит ҳепос афырхаңа, урт рцәыртца ауп ари ахатда фапхъа амға хара имаз дықәлартә амч иланы дқазтаз. Еитасхәоит, апоет арақа исахъарку ажәала иғымта атема ахваирпшүа анағсанғы, иаитаз асиужет еиднакылеит, идирғәгәеит апсадгыл ашәеи аепос афырхаңа рцәыртреи, настын урт реиғыбаара дахъақәшәаз.

Тематикалагы еипшымзаргы ағада сзыхцәажәаз ажәенираалақәа («Аңсны азы ажәа», «Абрыскыл») идеиала еизааигәоуп, доуҳатә дунеик иаңанакуеит, иахылтит алирикатә жәенираала ссир «Ашәа». Абрақагы апоет иааирпшүеит апстазаарағы ашәа иамоу апсымчара зақа иғәғәоу, аныппа амоу. Ардәйна деихсырц рпыск (ибжъаршәшәа исхәоит зақа схы сазғаауеи, саңыңхашын саныхбыңыз, ашкол ағы атара аныстцоз аамтазы ардәйнақәа – адунеиағ генаңа ғазынто, апсабара зрыңқьо, ирпүрхагу ахәача-маңақәа зфо, Бетховени Чайковски рмелодия ухазыршту ашәа зхәо – аңақъеи амалакаһи рыла ианысқуаз, ағәыз-ғәйізхәа среихсны иаңышшүауз... Сара усқан сшәарыңағ дуны схы сыпхъаңон. Ағазара ухәеит ҳәа ҳәа амоума?!) ишәақь ардәйна ианлақәик аамтазы:

Иарцәажәон апсабара,
Абжы-хаа картқәа,
Ашәарыңағ ипсү-апара
Акытдәкъеит раңа.

Ашәа датқәеит, дардысζеит,
Деимлахәа дакит.
Ишәақъ... мап, уи дымхысζеит.
Ахы лайрқәит.

Абас икоуп ашәа амч! Абри ажәенираала ала апоет, ф-проблемак

иҳасабит: акы, ашәа ауафы изы иатданакуа аанарпшуюйт ңстазааратә фактла. Әбагы, аңсабара абипара өға бзия дырбареи уи ахъчареи рәғы иактуалтәү атема шытнахуеит, ицәйрнагоит. Автор иғымтағы, қазарыла, настыры аемоциа уағ инатартә, ус баша цәажәарамкәа, еиғырпшрала акы, ардәйна ашәахәара, аңсабара уи заға ианаало, иарпшзю, аңсы аханатоу, әбагы, аңғыя зурц згәры итоу (цәгъарамкәа нас закәни ашәа-хааңа изхәо, аңсабаралы үағызы зырғых ардәйна атықъхәа иагәйдтәнди ашьра!) ашәа шиашаз, дшаткәаз, ауафрахы дшархынхәэз.

Изхыхааая,apoет абринигәтакы аарпшрағы – аңсабара хъчалатәуп, ашәа зхәо ардәйна шытәим, ауафы убры еиликаароуп ҳәа азеиңш ажәала акгы имхәеит. Уи иғәтакы – хыыхы ихәоу ахшығозцарапқәа ҳрыххәызыртә иғәнахқылартә иааирпшит сахьяғыртәла еитаухәаша, ухағы инхаша аси-үжет атаны.

Арт рәғызцәа apoезиатә хағсахъала, мамзаргы поетикатела ахәыц-рақәа, агәтхәыцрақәа ҳара иаабоит ҳзыихцәажәо apoет иреиғы илирикатә, игражданта поезиағы.

Платон Бебиа, ағадагы акырынта инымғатәшәа исхәахьеит, ипоезиатә (иажәенираалақәа, ипоемақәа, ибалладақәа), ипрозатә рәғиамтақәа рәғы шығәтәреикуа, дышрызғымхай, настыры чыдала уағыттығасатә бзиабарак рыйданы шааирпшуа Аңсны аңсабара апшзара, афлореи афаунеи рбенара, ҳапсабарағы ижало аитакрақәа пшы-аамтак реитасрақәа ирықәйршәаны, нас урт зегры ауафы дшырзышоу, дышреичахая, уаға иубоит, ихъаугартә ақынзя ауафы агәлымыфрақәа ирыхъланы аңсабара амчи, апшзареи, абе-иареи, ртәамбара, ррыцхамшъара ухәа иреиңшқәоу жәпакы шихамырштуа.

Сыззааниа, Платон Бебиа аңсабара ахъчара иазку иғымтақәа ацивили-зация иарцәицәэз, иахнапааиз иахъатәи апхъағ иархәоит: иахумыркъацәан, баба, узқай адғыыл, узқай аңсабара умыргәаан, мамзар, уахънархәеит ғәгәалаңа ҳәа. Убас икоу ажәенираалақәоуп: «Абнахъча», «Ашъабстә-зыс», «Уаха акәа ҳзауруоп», «Ахъыиҳә», «Атыс ашәа», «Абна атоура», «Ас ду», «Ақарматыс», «Абна былуеит». «Ипсыршыагоу акәа анауа». Икоуп итегезы ауафи, аңсабареи, ашәарахи, аңсааи, ағығшәыги реизығазааша атәи исахъаркны изхәо ажәенираалақәа.

Ажәенираала аирада иссиру уағыттығасатә факторуп. Уи атема маңаралы, иага иғәйлшәаны иқазаргы, изабзоурахом, ахшығ тәрәи акәзаргы, амч зәқәымхо, анапағы иазаамго ыкоуп. Избан ақәзар,apoезиа apoет иғиңүцкәтәи идоухатә дунеи ицәалашәареи реиццәыртца иахылтцеит, уи аңаанырра ауп apoет идунеиқәиңшылара еибаркны измоу, ихәақәызтю. Уи амч ауп изырпашашо, изыргәатеиуа атема аликаартә, ититцаартә ашәа сахъаркыратәла ақаттара зылшо. Нас ауп идеиала еиқәхапс икоуп

ахшығозцара, афилософиятә тақы анаанахәо, анықало, ианцәыртца, ажәенираала, мамзаргы апоезиатә рәниамта анықало.

Арт афада изгәастаз ачыдарапқәа апоетцәа зегы алақоуп, ирыхтынхъаауеит, настыры бабағататера иалағыаны, иатәыштраны икоуп. Ииашоуп, урт акатегориақәа ықазаауеит амч ырманы дара, апоетцәа бабағататера ағағара зеипшроу иуарашәаны нақ-аақ итибагартә еипш. Ус анакәха, Платон Бебия ари апоетцәа рчыдара иаргы ағымчхара ду аманы иныруеит, настыры апхыағ илапш иташәартә итахтығыаны. Ари ас шакәу ибоит уи ифымтақәа ирыпхьо дарбанызаалакгыы. Аха абрақа иумбарц залшом Платон Бебия ипоезиазы (маңара акымзаргы) даеакгыы, ыдароуп ҳәа иупхыаааша. Абар иаргы. Апоетцәа зегы ыркыны еипш Платон Бебия ипоезия уасхырс иззыштыу, ахра зуа ацәанырра ауп, амала уи ахшығ аөйрекасаны аконтроль азнауазар ауп, мамзар, агәра изағамкыр, усқан дахнаңаар алшоит, ағымта ахшығозцак хысысқаоит. Еилкаауп, зыхшығозтак хысысқараз ағымта аидея агананахъалагыы академик Хәйхәйт Бәжәба ишихәаз еипш, ицахәцахәо изықалом.

Платон Бебия ацәанырреи афилософиятә хшығозцареи ирғиарағ «еиқәышаҳатны», рнапы еибarkinи аус еицируеит – рапхъа ацәалашәара (ацәаныррагы убри ауп иаанаго) цәиртцеит, иғыхоит, нас ауп уи ҳәақәызтço, зда ихәартам афилософиятә хшығозцарақәа анцәыртца, ианавагылоу. Ииашоуп, апоезия цәанырроуп ҳәа ауп алитетуратат дунеи ишадыруа, аха уи амаңара асахъаркыратә ғымта азықатом, иззыптом.

Платон Бебия ипоезия ачыдаразы хылх исхәаз ахшығозцара зыртабыргуа ажәенираалақәа (имыррацәакәа) ғырпштәыс иаазгоит. Ағымта «Прометеиағ» иаабоит ифилософиятәу ахшығозцак змоу (ағырхатда амифтә дунеи дшатәугыы, легендак еипш дшықоугы) цәанырра таулала иаарпшу ахағесахъа. Ажәенираала асиужет абас икоуп: «Азынра баапсы қалеит, илахәуан, иарыхътшыун шәәпцыұапгыы үаагыы. Ус ажәлар еиқәирхарц дұрылыхха дғылеит Прометеи. Ҳаизызырғып апоет:

Аамтагъ уаҳа имгаζакәа,
Апсекәырхага амға избейт,
...Анцәа дугыы имырбазакәа,
Фырхатала амца-жәла ааигеит,

Ахъта пәңдәаҳагъ дхъатит дхъагәгәа,
Амца акәын зегъ ззыпшыз.
Итыйцит аҳағыы итаз зеипхъакуа,
Апстазаара дәвықәлеит ғыщ.

Прометеи уа анасың ицин,
Иуал-пшың нагзан, хызыгъы игеит.
...Ус еиқәирхаз азә даарылтын,
Анцәа иќны ацәгъа ихәеит.

Ишаабо еипш, Платон Бебия иажәенираала асиужет ажәйтәза аахыс-
гы идыруп, иғындылар. Прометеи, абырзенцәа рмифология излахәо ала,
ауаа рзы амца ғыычны иахъаагаз (араңа уи дугәалаиршәоит зашыңда
рзы адауажә дышыны амца аазгаз Нарт Сасрыкәа). Зевс идтала Проме-
теи ашъхақәа рөй ахра еиғыңда ақәцә ағы дадғархәалт. Уи дыргәаңны
дыйысырц азын ашъаудын есөнү инеини игәатә тұжәкәенди нафон, аха
уахынла еита бзиаҳон. Абас дгәақуан ажәлар абзиара дүззә рзықастаз
афырхатда Прометеи. Атыхәтәан уи игәатә тұжәкәоз ашъаудын шыны
ихы дақәиттәйт Геракл.

Амифтә фырхатда ихағасхы алитературатә пәтказаара артент Есхил,
Шелли, амузыкағы – Бетховен, Скриабин ухәа еғырытгы.

Аңсуаа ртәы ҳәозар Прометеи ҳара джаңатәымым, Кавказ ашъхақәа
рөоуп дахьықәеархәаз, насты Нарт Сасрыкәа иқайтаз афырхатца –
ауаа амца ыңтара, рзаагара ауп Прометеигы иқайтаз. Атарауаа азәырғы
ирхәоит ари амифтә ҳәамта рапхъя иахъиз Кавказ ауп, абрантәи ауп
уахъ Бырзентәылаңа ишқаз ҳәа. Аңсуаа ражәа иалоуп абга ахъто аҳапы
ақны ауп ала ахъташуа ҳәа. Уажәы ҳара Прометеи изку амифтә ҳәамта
Кавказынты Есхил иңсадғыыл ахъ иңеит ҳәа ашъақәырғәара ҳалагом,
маңара, иаңғәалахаңшәеит атарауаа рдуниенағ икоу аверсия.

Апоет имаурөхәаша иреиуоуп – уи абри амифтә фырхатда азәырғы
асахъаркыратә ағымтақәа зхырхәаахъоу даңыымшәаңакәа ажәенираала
ахъазыкыз. Иаахтәаны исхәоит, Платон Бебия илшент идеиалагы
тәкылагы еиқәхапс икоу иоригиналтәу алирикатә-философиятә ғымта
аптца. Ажәенираала асиужет иаңнарбоит ауаа ахъта иаганы антәара
иағуп, апхара адғыыл иқәзаауеит, ыңғы еиқәзырхо дыртакуп убасқан
дцәиртит Прометеи. Рыңғы ғиҳит, аха изхәартоузей, еиқәирхаз раҳытә
азәы иара динапхеит.

Апоет иажәенираала иаңбаауеит афилософиятә ахшығозцара таула: –
ауағы идгылтә пәтказаара хиркәшаанза иага абзиара иурғы, иага бзиаара
жайылғы имч-илша дақәегырғы, ауағ иғера игазарғы, еснагы има-
зароуп агәаеанызаара – еихиго ишъағақәа ршәара, рзара. Избан акәзар,
дарбан уағызаалакғыы пәсабарала имоуп имч зқәымхо апсабара инаңаз
апсыра...

Платон Бебия инартауланы апстазаара иазхәыцуа, здунеиқәыпшылара амөхак ҭбаау поет-философуп. Уи икәша-мыкәша иибо апсабаратә цәйртракәа, иахъатәи ауаа реизықазаашықәа, абзазараңы илапш иташәо, мамзаргы илирикатә фырхатеи иареи ирыхтынхъаауа ухәа жәпакы ипоезиазы иобиектны иќоуп, ахәатәи изто ракәны иубоит. Уимоу, убарт апстазааратә фактқәа (обиектқәа, аматәарқәа хәа рзуҳәаргыы ауеит) иғышшыи истили анхәақәыртцогы ыќоуп, даеакала иүхәозар, ағымтәқәа раптцараЕы дандырманшәалоу рацәоуп, еиуенпшым, настыры апхъағ иғәы ұзымтәац ағышшы аформақәа ипшаауеит. Үс шакәу амхәаゾи 1972 шықәсазы иапицаз аклассикатә жәенинраала «Ашъаудын». Зақа имарианы, аха иухамышту асахъақәа рыла апоет ахы икуазеи иажәенинраала «Ашъаудын».

Ашъаудын ахра иақәтәеит,
Маңк иаитанакырц апсы.
Ашәарыңағ илапш аақәшшәеит,
Иғагыннеихеит уахъ дласы.

Дахъеиқајоз уи дазхәыцуан,
Иңәагахъяз шақа ӡысы.
Нас иғәағ пеипеиуа ихыңдуан,
Днеиуан уастап хәа сыйпсы.

Ашәарыңағ згәағ имаз, иззарақәа згахъаз ашъаудын деихсны илаиштит, ииашоуп, еибгаз амтәыжәфақәа рыла акраамта ажәған ағы ишалшоз ала апирра иағзан, аха ажәфақәа рымч мәззи, итәарцгыы илтәлеит иаапсан. Анағсан абар иқалаз асахъа штихуа автор:

Мап, изтәозма ашъапқәа рыда,
Акы иқәкьеит, өакы ианкьеит.
Нас уи акәхеит, апсынтыра,
Ашъаудын ашыя иағкьеит.

Ашәарыңағ ашъаудын анишь ашъатхъ изааиз ахәыцрақәа: «Амтәыжәфақәа ажәған иазшазаргъ, дгылда ихәартамзаап, таны!» – ағымтә ахшығозцара гәйлнаршәеит, иартцаулеит атқаки аидеиеси. Апоет ифилософия – ашәарыңағи ашъаудыни ирыбзоуруо – ишъақәнарғәеит ауағы иага ажәған далаларгыы, акосмос ихәынчаргыы, ипстазаара дгылда қалашшы амам, идгыл ауп уи пстазаарас имоу. Аурыс тарауағ дүззә К.Е. Ци-

алковски ауағы адгыл ағы наңаза даанхом, ҳәә ихәазаргы, ауаатәйфоса үікенат дғылда ихәартам, рыпстазаара зықалом, ихәны ажәған иалаз ашыаудынгы адгыл ахъ еиҳеит аңсы еиқенархарц азын.

Апоет иажәенираала аңаңақә арыжьара сара иагәлызбауеит абас икоу афилософиятә хшығозцара: ауаатәйфоса адгыл шәахзызааны ишәыхчала, шәыпстазаара наунагзахарц шәтахызыар ҳәа.

Ауағ рәғы маңара акәзәм, иааниуи иеңцааниуи ахъықоу, иахьюбо. Уи аңсабаара ахатағыны иұптылоит, иубоит ұвара идуны, даеаңвара имачны зылаңши зңәанырреи тәру апоет урт ғәғызцә аңаңыртракә абжыаңытәиқә ҳаастағы еиҳагы ибартоуп, настыу үағыдарлакұыхыртә ибзазарағы акы инаңартә иқайтцоит, итихуеит поезиатә ҳаесахыала.

Убас икоу ажәенираалоуп «Абна былуеит». Үақа иаабоит амца аєырцәгъязаны ишцәырту, апоет иңаңақә арыла иаңәозар «Абнара амчек амца аңралоит, ағәры рхато иаңәхөйт аңша. Амцабз алқыо алғасы ҳалоит, абызшәала иңаңажөйт: «Ағ-ға!» Уи зыдыххыло инахыныхалан, иағынакәйршауа анапқә, иағы атлаңзарғы ақәңә инхалан, абырсаатқ иағоит иткәа. Амца амчыдақә рәахәладырпсоит, ағәғәқә шылоу ипсүеит, псаан шәарахи, гыгшәыги зегыы еиланағъежекит, анапы ахъынаңаз зегыы ғәых иағоит. Ағымта шпахыркәшашо ҳәа ҳапхыағ дышхәыцуа автор дахъкылсуа, иаңто ахшығотқақ закәу:

Амца аңша атәхөйт, зегыы ирхысует,
Ма изакәзызи иахылтцуа ажбы?
Амца хъатырц аңықә ахысует,
Аха ирхысует дара шы.
Иңцишәтәуа ишцоз абна еиқәара,
Аңағ ианхықәғыл иқәх зегы;
Ашышыхәа илеиуан ақәара...
Абра анапқәа ирфаҳт иарғы.

Абринадара атәила зырбгаз амца (аңша амчра азтоз) ақәара-чча ақны анапы ифахеит, ақгы алымшеит, итаслымхеит. Апоет иғымта аңтазаарағы еиңш, аңсабарағыны ииааниуи еиңцааниуи шықоу нтәашья шамам ҳанахөйт пәсбаратә стихиала иртабыргны, ғырпштәис икәтәнаны. Сара сәаңана, (автор иаҳирбаз иаңуцтар алшоит даеакгыы: «узқәымгәигүа ҳәақ икәнуп») ҳәа ҳажәлар ирхәо ажәаңқа ахшығотқақгыы. Избан ақәзар, ақәымгәигра, атәамбара иазааигәоуп, иухәар алшоит хтак еиңтадыршәуеит ҳәа. Ус анақәха, автор иажәенираала «Абна былуеит» ахата сахыағыратәла иаанарпшуа астихия анағсангыы, ахшығорғәышга

ажәа агәйлоуп, ишъақәнарғәоит, баша-машала акәымкәа, аңсабара иаҳтынхъаауа астихиатә ńказшыала.

Платон Бебия иажәенираалақәеи, ипоемақәеи, ибалладақәеи уанрыпхьо иугәаламшәарц залшом афранцыз шәкәыфы ду Оноре де Бальзак иажәақәа: «Всегда следует стремиться к прекрасному». Еилкауп, абарт ажәақәа рыхышыңыз Платон Бебия имаңара иаүитсанакыхуа, уи ашәкәыфәцәгы ақазара аусзүңцәгы) зегы ирхысуеит ирзеңпшу акоуп, рәниаратә цәафоуп, абзиахә азхъапшра, уи ақәцә ахалара ауп иаанаго. Аха Платон Бебия зысхәаз убри ауп, уи ипоезиатә рәниамтәкәа ирыңоуп пафоск еиуеңпшым аңтазааратә ситуацияқәа (агәыштыхра зто, ма агәалақара бзия згу, изнымпшуа, мамзаргы аңтазаара хъантә – атрагедия ақынза инаزو ақәзааит еиҳарак ус ахъубо ағымта антәамтәх ауп) раан үзара иңәывтцымычар имаапшыр ауам автор, мамзаргы алирикатә фырхата, иара убас зхағера нагжаны иаарпшым разхърақәа зегы абзиахә ишадхәалоу, ишугәаланаршәо. Ус шакәү ағада сзыхцәажәахью ажәенираалақәа рыңғыры уағы ибар алшоит. Аха иага убас ақәзрагы, урт ирыңистоит өйрәпштәис абарт ажәенираалақәагы: «Амат», «Амца», «Амч», «Анасыпда инасып», «Ахәаша», «Аңәа», «Ағәыңра»... Арақа зыζбахә ҳхәаз ағымтағы ауағы ибазаратә философия иагәйлганы иікатдоуп. Ажәенираала «Амат» ақны апоет иаликаауеит абри ағыза ахъығозцара: Зышхам зңәирзаз амат, иіканатдоз уаха (азағы аешархуаз) аекыдқыан аәашыит. Авторгы (ари ағыза аешьра, ишматуғы) дақәыζбом. Абар иғымта шыхиркәшо.

Амат иашоуп, зхы иапшәымоу,
Адгъыл иқәухуеи, уанытқ,
Аңтазаарағ бұңтарс иумоу,
Аңеныштыбыжъон иануңыζ!

Апоет идеалс имоуп иңсадғыл зда дхәартам ахақәитреи, ахъыпшымреи. Урт абзиахә ақәцә иқәибаауеит еиқәзача! Ииашоуп, амат аңтазаара аманы ипхъязон иара абұлар хада – ашхам абыз иқәнат. Уи анаңыζ, адунеи ақәзаара иапсамкәа иапхъазеит. Апоет арақа илогика атабыргхата ақнытә иаауеит.

Ибзиоу хшығозцарала еибаркуп ажәенираала «Ахәаша». Апоет иғәалииршәоит ианду иалхәоз абарт ажәақәа: «– Нан, иұмыцқыан ахәаша, нан, ус қаумдан!.. Ирыңхауп, нан, уанағрагыл ахәаша тәаауеит!..» Усқан анду лажәақәа ртакы инагжаны издымызт, изеилкааумызт, запхъақа ипоет-харан иқаз ахәыңы. Арақа алеишәацәгъара адагы, ахәыңрагы иара атәы

Қанаңдон, дартәомызт ихәйчратә енергия. Иsgәлашәом хатала изхәз ихъз, аха акырынты испылахъеит адунеи иқәү ахәйчқәа анрызхаяу ихбыңханааза инырхуа аенергия (амч) еизакны апстазаарағы ахы иархәазар, ахаан уағы иимбаң қалакъ дүззак икаруааха иаргылон хәа.

Убри ахәыңра ауицәтәымхыз, баша иауихәах уи «слеишәа анмитәыз» ҳә. Аха аамтәикәшареи ашықәсқәеи акыр аитакрақәа апоет ипстазаарағы иқартдеит:

Ицоит апстазаара ццакы,
Ишыкоугъ умашәоуп.
Санду лажәақә ртцакы,
Аныздыргъ үажәоуп.

Урт наңаңазы иғәйинкүл,
Исымангыса ауеит,
«Ирыцхап, нан, уанағрагылы
Ахәаша тәаңеит!»

Апсуаа ачағыа ахә ҳаракны иршын, ишабалак уазныңәр руамыз! Сара сөнүн зақантә ирхәо саҳахъааз акрануфо аамысташәара шатыхыз. Уи иаанагон: амыццакра, амцәажәара, ағаттармачра, уәзы итоу афатә иб-зианы ақақара, (ақып-қыпхә ар уаарқазшәа акәымкәа), нас узықәчо аишәа ицқыазазар акәын (ахәашақәа ықәтата акәымкәа). Иsgәалашәоит саб иаҳәшьба Матия лажәақәа: «Акранышәфо, нан, ахәаша кашәмыршәлан, ииашоуп уаштын иҳапссойт, аха ұйара пычхакгы уағрагылар ишәиуент рхәоит» – хәа.

Арт зегбы акрыфараан ахы шымғаптатең ртәң зәоз ацқареи аамыстаңаареи халазааңоз, хазыршылың ракәни икән.

Платон Бебия иандугы иалхәоз, ихшың италгалоз убры ақеын. Абзиахә дадлышхалон, уаҳы длырпшуан. Убры ақә икәибааз абзиахә аупажәасахъарк зхиңәаң. Абрақа иубоит аңтазаара атабырги апоэзия атабырги.

Заңа ҳанахәоузеи апсуа иетиказы ажәенираала «Ашъабыста-зыс». Арақа апоетдахирбоит иреалтәу ахағасахья (үи ағымта еиҳагы иарғәгәеит) Апсны еицирдыруаз ашәарыңаң Цәйіц Иуака. Ашәарахқәа рыпшаара нас реиғазара, ари имариоу усым, ихәйлы-сылуа азы итоу апсызқәа ирғызам, иатахуп абла ҭары, ашъамхы-ғәгәа, ачхара, ашъарпы ибзианы адырра, агәеанызаара, настыры аңәкъара кыднапааратә еипш икылкааны ахысра. Убас ићоу иоуп абчарах хәа изыштыңгы.

Изхысчәаая Платон Бебиа иажәенираала «Ашыбаста-зыс» афыр-хатагы, аудафрақә (убартқә зегы апоезнатәцә хaa рыкәнышьшы иаарпшуп, иаҳәәп: «ажәеипшыа исатәаршархә ақы, иабұар, илабашыа, иуапа аашұтых ддәрықәлеит дыңцақы. Ахәишира талашәыра дтисит, асыпса дықәсит усс имкы. Ахра ғәкъара нақ дағысит, ишпаласу ма ишьамхы»...) даныриаан аамтазы ахәигәра иаақәыххит ашьабыста, нас уи инавылент аға. Абри асахъагы иухамыштыртә итыхуп аңсабара абзиабара агәлыжжуа. Арахь ашәарыцағ ишәақь ақынта рықәк инацәа дышнатхара ахаҳ ашәигәра даватәоуп.

Игылан амрахәага рәеңан,
Рыгәқә ҭынчын ағбагы.
Ангыы тәғасит аға шатан,
Иамтқақәашеит ағагы.

Нас ӡыжәрахә арғаш инталеит,
Итахәмарит, иөырбейт...
Ашьшыхәагь нақ инеиштәлеит,
Акәтәсть былғыон адунеи.

Ашәақь, абар-абар сыйқьюит ҳәа,
Ипшын ағыы ағантаны.
Сгәртәр ани ағеи еиңәыххьюит ҳәа,
Иара диан ипсү ӡаны.

Апоет иаҳирбоит ашәарыцағ иааирпшыз агуманизмра ду, ауафра. Абрақа иугәаламшәарц залшом академик Д.Лихачев «Ауағы атакпхықәра ду идуп ӡыдала зәғи мңәажә (аңсабара, ашәарах, ағышәыг) зегь рәеңхъя» ҳәа ииҳәаз ажәақәа. Аңсуа шәарыцағ, ашьхауағ Җәиғи Иуака зәғи мңәажә рәеңхъя идыз атакпхықәра инырит, иааирпшит, дағекала иүхәозар зпа зымтқақәашоз, аңсазаара қыаф алызуаауз (дара ртәала) дырпрыхагамхеит, еиңимырхеит. Ас хара ихәыциа, итабыргытәқыаны, ашәарыцағ иаша иоуп. Ажәенираала аағаратә тәқы амоуп аекология ағанаңы иганы уахәапшуазаргы.

Ари атема иаңкны аңсуа поэзиағы ақық-әбак еиңеипшым апоетцәа ирғымтаны иуқылоит. Аха досу рызнеишиа хаз-хазуп. Иаагап апоет Владимир Анқәаб иажәенираалағ ихата ихтынхъаауеит иқало ахтыс уи дышшәарыцоз ашьабаста ағеи иареи дрықәшәоит, аха изымгәағыт аға авақәашо ишгылаз, ан инагәыдтаны ашьра, ирыңқайшьеит. Убратәқья амаңыс еиңш иғәалашәоит, ихағы иааиуеит аныда ихата аңсазаара зақа

изтәаз, даргәәкыз, длакша-факшаны ихысыз. Ари иңстазааратәу, настыры аписхологизм ғәтә татғәис измоу фактуп. Платон Бебия иажәенинраалағы ашьабста ағеи нареи «рлахынта» – ықазаареи рықамзаареи – знапы иакызы ағымта, аперсонаж, Аңсны еицирдыруа ашәрарыцағ Җәйіп Иуака иакыны. Аха убриг изымгәәгит ани ағеи реипырхара. Ари ас изықалаз ҳпоетцә арымацара ирыбзоурам. Адаңқәа харантәи иаауеит, апсуа шыхатәылатәи рыйбазарағы иалағыу қыабзуп, ашәрарыца апқара иатданакуа, аханатә аахыс изықәніштәо акы акөнү икоуп, даеакала иухәозар, ашәрарыцағщәа (игәыхәтәйтәо, акы иағымсуса, зегъы ззеиншү, иахъатәи амш мацараз ихәициуа ракәым арақа зызбахә сымоу) иашақәаттәкәа абчараңцәа ҳәа изыштыу ирдыреит ианышәарыцатәу, ирдыреит иштәу, ирдыреит извистәу, избан акәзар, урт еичахаеит, ишабалак, тәа збаз, тәа ихәхәеит ҳәа апринцип ала акәымкәа, ипхастартәуам рыйсабара, рыйсадгыл зырпшзо, изырбеио, уштантәи абипара рыхәгы нрыжьеит. Ас икоуп ауағы апсабара ағепхья инықәиго акъабзқәа.

Аурыс шәкәыссоны М. Пришвин асахъаркыратә литература зырғиауа ауағында апсабара абағхатәра шырнағас шидыруазгы, исфуан: «Величайшее счастье писателя – не считать себя особенным, одиноким, а быть таким, как все люди» – ҳәа. Усқан ауп ашәкәыссоны ижәлар рыйхъракәа, ргәазыхәарақәа, изыргәиртъо, изыргәақуа, ирыгу, ирыбзоу, рымч-рылша хытхыртас иамоу ухәа иреипшқәо еиха еилыхха ианибо, ихағы ианаания, настыры асахъаркыратә фымта аптара анилшо. Зхы зкәачроу дубеиа избо (урт рфызцәагы ауықахым апстазаарағы, машәиршакә имхәазар акәхап М. Пришвин афада иаагас иажәақәагы), жәғантә ахь дылбаазшәа зипхъазо, ҳәарас иатхузей, «Литература изъята из законов тления. Она одна не признает смерти», – ҳәа, Салтыков-Шчедрин иззихәаз амат ишахъетоу иуа бзантцы дзықалом. Абри ахшыоззара итегъы иаартны иухәозар ашәкәыссоны изы, ихымпадатәини икоуп абағхатәреи ауағреи.

Абас сзырхәаз апсуа литература нахъхи аахыс иатғылан изырғиоз уажәгыны уи аус пшыя иағу рбиографиақәеи рирғиамтақәеи унарылаңшыр, рдақъақәа еихыршәшәо уғынаухар, иубоит урт ламысла итәу, зус атакұхықәрала изныруа ракәны, излығыз ажәлар ирхатарнак иашаны, дубеиа барак рымамкәа. Даеа зтаароуп, апсуа шәкәыссоңа иапыртаз ағымтақәа асахъағыратела урыхәапшузар, рифаңзарақәа шейқарам, абзиақәа реипш апсығәагы шықоу. Аха иарбан милағ литературуо (иага акәра дуи апышәеи амазаргы) ашедевртә фымтақәа рыла маңзара ишъяқәгылоу? Сара дсыздыруам псуа шәкәыссоғы икоугы ицахъоугы зычехарззалан икоу, зыжалар рәапхъа зыламыс зъкышхью, атартыша иахәымгахьоу. Урт ари аганахъ имаалықшәоуп, рижәлари

рыпсадгыли рзын ипатриотқоуп, рхы-рыпсы еигзом, ирылшо ала рмилат литература арғиара иағуп изныкымкәа, иғынтыымкәа аамта уадағқәа ишпиршәхъоугы рхы атамырхакәа, ргәы камыжкәа. Ас еипш икоу алкаа ақатца апсуа шәкәйіфөңдә шымтақәеи рбиографиақәеи, азин ҳартоит, нас схатагы, иажәамыцхәимхазар, ҳмилат гәадурас иамоу ҳашәкәйіфөңдә азәйрөфы (ицахъоугы убрахь иналатданы) ыпстазаареи ырғиамтақәеи ахътыстауаз, издыруаз, ыркәша-мықәша иказ ауаа сахъарцәажәози имғашшо избон урт рхатарақәа зақа ицқую, ицқаз, гәыкала рмилат культура амат руаз. Убри аганахъгы апсуа шәкәйіфөңдә ыпстазаара иағыз рбиографиақәа рнысымға азәгьы дрыхәмпшыц, итимтцац.

Алiterateреи ашәкәйіфөңдә амилат адуюхатә культурағы ирыцаркуа шыардазаирацқоуп, настыры уи аилкаара, ииашаны азнеира атахуп. Рыцхарас икалаз, зегтыңдәкъя, абри абас шакәү хырфа азыруан, инықәйрө-ақәйрөшшә аихәапшүеит, ирзеилкауам. «Писатели не могут ни на минуту сдаться перед невзгодами и отступить перед преградами. Чтобы ни случилось они должны непрерывно делать свое дело, завещенное им предшественниками и доверенное современниками. Недаром Салтыков-Щедрин говорил, что если хоть на минуту замолкнет литература, то это будет равносильно смерти народа» – ифуан аурыс шәкәйіфы К.Г. Паустовски¹.

Сыззаануа, уажәы зытцаара сағу ашәкәйіфө Платон бебия иакәзаргы, уи егырт дызхаанугы дызхаанымғы, апсуа шәкәйіфөңдә зегы реипш, ламысла, бағхатәрала, гәаңыхәарала имилат литература амат иуеит амагиатә мчы змоу исахъарку ажәала. Уи қайматла ирныпшүеит ирғиаратә шымтақәа.

Афранцыз философ, ашәкәйіф ду, ахәыцөы Дидро ишихәаз еипш, ақазарағы зегы ирыцкүп «Найти необыкновенное в обыкновенном и обыкновенное в необыкновенном».

Ааи, ашәкәйіфө изы имариазам асахъаркыратә шымта анацидо аамтазы иқәиргыло апстазааратә зтаарақәа (еиҳарак ауаажәлларатә тәкы змоу) зхағсахъа тихуа ифырхакәеи рөй Дидро ишихәаз еипш, ибжъаапнитәым рөй ибжъаапнитәү ыпшшаара, ибжъаапнитәү рөй ибжъаапнитәым ыпшшаара, ралкаара. Ари аформула алогика иаҳеоит: апстазаара аперсонажқәа (дара рус-хәысқәагы убрахь инарыцтаны) инартцауланы ргәылапшра, рытцаара, настыры абжъаапны уағы иимбо ығонутқатәи дунеи злеибарку, ыпсы ахътоу ишырхәо еипш, ырцәгъя-рыбзия ахыркоу ырмазақәа исахъаркны, автортә фантазиагы ацырхыраан аарпшра ауп.

¹ Константин Паустовский. Золотая роза. Москва, «Советский писатель», 1956 г., стр. 17.

Платон Бебиа, еихарак ипоезиатә рәниамтақәа рәғы илирикатә фырхатцақәа рдунеи иатдоу, излеибарку амазақәа раарпшра ибзианы дақәшәоит. Уртрыбазаратә рфилософиятә хәыцрақәа иара ирөиаратә фантазия иацыркъю, ирықәғызытуа ракәны икоуп, еилахәүп гәтәхәыцралеи зхъралеи, еиқараны ирыхтынхъаартә еипш. Ас атагылазаашь қазз, ҳәарас иатажузеи, арөиаратә баффатәра апстазаара аибаркыра ду алаңш тәрәи иахытымшәо ауп, насыры апоет ифырхацәа рәғахәы рәнихуан, дара рцынхәрас, иртаху ацынхәрас иара ажәа рымдааны дцәажәом. Дара ртәи дара иртаху, излашоу дара иидирхәалоит. Ари шъардаза атсанакуент ағымта ағырхацәа ырпстазаара ииашаны аарпшрағы. Ари ацәафа адунеи алитетурата аклассикцәа рәғы идыруеижъеи кыр түеит, насыры иазгәртәхъеит рфырхацәа уи ақны «ахақәитра» шрымоу.

Иаагап иаҳзааигә доуҗала хзааҗахъоу аурыс литература ақнитә ғырпштәык: «Если же писатель заставит героев действовать не по возникшей внутренней логике, если он силой вернет их в рамки плана, то герои начнут мертветь, превращаясь в ходячие схемы, в роботов.

Эту мысль очень просто высказал Лев Толстой.

Кто-то из посетителей Ясной Поляны обвинил Толстого в том, что он жестоко поступил с Анной Карениной, заставив ее броситься под поезд.

Толстой улыбнулся и ответил:

– Это мнение напоминает мне случай с Пушкиным. Однажды он сказал кому-то из своих приятелей: «Представь, какую шутку сыграла со мной Татьяна. Она замуж вышла. Этого я никак не ожидал от нее». То же самое и я могу сказать про Анну Каренину. Вообще герои и героини мои делают иногда такие штуки, каких я не желал бы! Они делают то, что должны делать в действительной жизни, и как бывает в действительной жизни, а не то, что мне хочется¹.

Абри ахшыоззара – ағымтақәа рфырхацәа рзинқәа еихагыы ихадыртәаует аурыс совет шәкәрышы Алексеи Николаи-иша Толстой иажәақәа: «Я в самом разгаре работы, не знаю, что скажет герой через пять минут. Я слежу за ним с удивлением».

Уажәы иаҳгалаҳаршәап ағсуа литература аклассик иван Папсқыр абри азтцаара дшахәепшуаз 1949 шықәсазы итығит Иван Папасқыр ироман «Хъумур лымға», аштыш аепопеиа ду «Алхәыс лыпату» зхылтүз. Ароман ансымцихъашәа иаразнак сапхъеит. Сара стәала уаҳа атажымкәа исгәәпхеит, уимоу, (аурысшәахь еитагазар Сталин ипремиагы атәаршыар здыруада ҳәа сыйгәгыы иаанагон. Сара схәычы хшығ ала, срыңашыцуан агазет ағы ианызбалак егырт амилат литература ахатарнакцәа (усқан

¹Ацитата аагоуп Константин Паустовски ишәкәы «Золотая роза» ақнитә. М., 1986 г. стр. 47.

ателехәаپшра амгәартагы итамызт) Сталин ихъз зхыз ахәынтарратә пре-
мия анроулак. Аңсуак дышпәламшәари ҳәа иагарааны агазетқәа еихсырт-
тахъан. Иsgәалашәоит Гәргү Дырмит-иңа Гәлия иповест «Сакъан аапынра»
азы Сталин ипремиа ишиоуз зхәоз аинформация (апатрет аңны) агазет
«Правда» Ҳақыбен Бәжәба афны ианааига зегбы заңа ҳаигәирғаз. Сара
убри агазет акраамта итәахны исыман.

Сыззааниа, азынтың ҳаңшьара мишқәа раан ақаын. Ашықес өңиц (1950 ш.)
азын Акәа сааит саб иаҳәшьша Матиа ләй. Өннак Хәыхәйт Бәжәба хатқаң диц-
ны дааит. Матиа астол лырхиан илыртәеит. Хәыхәйт иңиз дысирдырит уи,
Иван Папасқыр иакәын. Иван Гәргү-иңа, ари арпыс уроман «Хымур лымфа»
дапхъяаңт, иғәапхеит (сара уи атәы заа иасхәахъан, идыруан) – ҳәа.

Сара агәирғара сыкны сагон, сзыпхъаз ароман автор дахъызбаз, столк
ҳаҳьеицахатәаз, сгәазхара дсызбомызт.

Уи дасындааит атара ахыистцоз, заңа класс рәғы стәаз, сзыпхъаз ишәкәы
аңы исгәампхаз ҳәа кыр ыңкоума. Сара исхәеит ишысгәапхаз, ирласынгы
сшапхъаз, сәзыцәағы убас ибзианы ирыдыркылеит ҳәа. Амала, исхәеит
сара стәала Мез ихағесахъа маңк ишысгәампхаз, уи раңхъа дыбзианы
(Хымур данеиқәдүрхоз Леуарса, дышрыңыз, нас агәтахъы даннеи дыбжы-
сит ус дзығалеи ҳәа.

Иван Папасқыр сыйздаара шигәапхаз мөашьо, ихы-иңәи аалаше-
ит, ҳамтак илаңш сыйхага, нас өсаанит: – Иңоудудыруоу, арпыс, – Руслан
ами иухъзу, мәшәан ҳәа нацидан, – Мез сара исхарам иеаҳьеиңкыз,
данцәыртцәкъяз дтоуразшәа дыңкан, аха аңтазаара ахата дыңнашәеит,
дтоураны ишыңақәгылара иапырхагахаз аграқәа, еиҳарак ипсынера
иаҳъяны дшыңақәдүркьеит. Сара сипығланы дысзыбизиамтәит, дшыңақ
иаҳаңа ааирпшит. Еиңасхәоит, иеенитакны дысзығатомызт, усқан Мез
дзығаломызт аңтазаараңы дшыңақ еиңш.

Нас иаңыстцоит даңаңгы, дарбан шәкәынфозаалакгы ифырхада бзиа-
зар, иуаанагақәазар итахуп, ҳәарада, дагъаштоуп, аха аңтазаараңы дара
злаңам ала еиңасыртәеит, иаасырпшит ҳәа уалагар, улытшәа башахоит,
уфырхада бжамеамхоит.

Абартқәа зегбы зхысхәаая сперсонаж Мез аңтазаараңы имаз агхақәа
сара исзыхомызт, иаапшыр ақаын, ус иагыңақалеит. Егирахъ, ҳәарада
ашәкәынфоза зегбы реипш, сഫырхада, иаҳхәап, Зина, Төмүр, Леуарса ухәа
бзиа избоит, срывағылоит, срыңхрааеит, аха иаҳьамуа, еиқәырғеаешы
амам, аңы иңоудараны иңои, – абас иажәа аахиркәшоит. Сара сыла
трапа сихәапшун, сырзыңырғуан ҳашәкәынфозы ду иажәа қәышқәа. Нас-
гыы уамашәа избон сара ахәычы абриақара итырччааны сыйздаара атак
ахыңаңтаз.

– Иван Гьаргь-ипа, саргъы сузызырғуан исгәарпханы уфырхацәеи уареи шәеизықазаашъақәа ирзкны иүхәаз. Изаазарызеи, саргъы раңхъа Мез дыбизиаз ұғысшыон, аха дышнеиуаз дбашахеит, агәлымығора тигеит итоурам азәй иакәнү даақәгылт – абас ажәақәақ нацицеит Хәыхәйт Бәжәбә.

Сара дара анцагы акраамта срызхәыцуан Мез изы Иван Папасқыр иихәаз ажәақәа. Аха уанза, схәычы хшығ ала, истахын Мез итоуруу фырхатданы ароман далазарц, автор ихаразшәа збон уи аперсонаж ипхастахара. Аха ашәкәығозы ихата лабәба данызба, иихәаз иажәақәа санырзызырғы агәра згеит уи ипхастахара, ауағымра аганахъала иөаҳьеиңтейкыз иара ихата ишихара.

Абри азцаара аганахъ ҳаизызырғып К.Г. Паустовски: «Вещь по-настоящему, со всей силой начинает жить в сознании писателя только во время работы над ней. Поэтому в ломке и крушении планов нет ничего особенного и ничего трагического.

Наоборот, это естественно и свидетельствует только о том, что подлинная жизнь прорвалась, заполнила писательскую схему и раздвинула, и сломала своим живым напором рамки первоначального писательского плана.

Это ни в коей мере не опорочивает план, не сводит роль писателя лишь к тому, чтобы записывать все по подсказке жизни. Ведь жизнь образов в его произведении обусловлена сознанием писателя, его памятью, воображением, всем его внутренним строем»¹.

Абриақара салаланы сзырцәажәаз убри ауп Платон Бебия ирғиара иамоуп абри ачыдаратә қазшыатә цәафа.

Уажәы ҳнаргәылаңшып ус икоу ажәенираалақәа (ари ахшығозцара сара итегъы сырзаатғылараны сыйкоуп, уи ипоемақәеи иажәабжықәеи, иповесткәеи, ироманкәеи рәғы), ускан еиҳагыбы ибылгъаны иаҳбартахоит хылх зызбахә ҳамоу арғиаратә цәағагыбы.

Платон Бебия иқазшыуп иажәенираалақәа рәғы иаабо асиужеттә хұтысқәа – илирикатә фырхатқәеи иавтортә хъаттракәеи ирыбзоураны – рыхшығозцакқәа зны-зынла зынза узлазымхәыцуа, угәы излаанамго аганахъ ала афилософиятә тақырыманы реиқәхәалара. Ари, ҳәарас иатахузеи, ағымта ахатабзиара ҭызго, ихаразкуа қазшыуп.

Изхысқәаая, ағада ишазгәастахъоу еипш, ашәкәығозцәа рфырхатқәа хадақәеи рперсонажқәеи (итоуруугы итоурамгы еиңзиеипшү ҹыда қазшыуп) дара ирзымхәыцқәа ырпстазааратә лахынта шырхасабуа, ишырызбо еипш, Платон Бебия иажәенираалақәа ырғыбы ианыпшүеит

¹Константин Паустовский. Золотая роза. Изд. «Советский писатель». Москва – 1986 г., стр. 48.

абри ағыза аңаңа. Үи апоезиағы «анаходқа» (апшаара) ҳәа изыштың атқысгы ажәенираала саҳъаркыралеи, хшығындағылар, идеалер ргәйліршәарағы алтыңшәа Қаздә амч амоуп, ус ишшапаңа (асиүжет аманзаргы) «ицәажәо» ажәенираала (иага еихышәшәо ицозаргы) гәғыртрак ұяра иатумбаарц залшом, еиха ииашаны иүхәозар, апхәа имачны дархәйицует.

Убас икоу ажәенираалақәоуп «Зегъ рыңқы», «Азәы», «Ауағы ишъа злоу ала», «Ажәтсы», «Ахәаахъчағы иашәа», «Ауаста», «Аңа кнаха», «Аңылқебар», «Ағәы»...

Ажәенираала «Зегъ рыңқы» ақны иубоит уағ дзырхәйицша аибашьра ашытакхътәи асахъақәа:

Ақалақ уа аға дахысит,
Зегъы-зегъ еибарганы.
Ишығынқуаз аңы ахытцит,
Ак аанымхеит еибганы.

Абас аға ирхәашеит ақалақ, аңсабара акәзаргы аа изеипшраз: «анаат асуан, асытәхәа ағуан, апша жәылауан хаха». Убри аамтазгы: «такәажәек лтәйиуабжъ аағуан, итсығуазшәа аныш тақа».

Ағымтағы автор аибашьра иахыләиааз асахъақәа ахағера амаңара ҳирбоит ҳәа апхәа фыңшы (ус инижъзаргы зеңғытам ажәенираала шалтуагы) акәымкәа, ус атыхәтәантәи акуплет ағы иааңәыртцеит иғыцхұраңа аидея зыргәтө философиятә тақыла еиқәйизхәалоу ахшығытқа:

Ишътан адғыл аблға ұыхыны,
Тақа иатқыасон ашъа...
Ақызатәек: ирыңқыа, ишътыхны,
Зегъы ирбартә иқәйин ача.

Ари ача ахыықоу, аңстазаарагы ықоуп ауп иаанаго. Ус анакәха, ақалақ бұйырмцала ишырхәашоугы аға имч ақәымхеит. Ұақа аңстазаара ықоуп.

Ажәенираала «Азәы» асиүжет абас икоуп: аға хәымга ақыта далалеит «зегъ изеипшны, еибарганы, иғәйхуа, иныхуа шытапкыла, азәы дзиңәымцо деибганы». Ишәз ирызбейт, ишақәхалак рхы еиқәдирхарц, ирблит русхәарта, иаанира раға чеиңықала ипшит, ағырфрағ үа ихъзырхәагаз арашы ҳамтас ипшіргалт. Иқарымтаз икоузен ахеиқәйирхәразы! Амана азәызатәек хаттаңас дырғағылт, драбашьит, ағаңа азәырғығы ипсі

иаңтейт, аха имчыз. Дырхәйинчейт. Апхъағ зынза дызлақәымгәигүаз ала ажәенираала ахыршәйгәеипш иғәйлнаршәеит уи еиқәзызхәало акуплет:

...Аға, адырфәене, ант ипилаз
Иман днеиуан ишъразы.
Ани азәк иакәын зымға игылаз,
Уи дынижкит ихазы.

Еилкаауп, ағатцәкъагы ҳатыр зқәитдо дызустоу, настыры ант ишәиргәйндахаз, псаҳфык иғызахаз ирлахынцахаз! Уи акуплет иаҳәо раңауп, аңсадгыли ахақәитреи ирыдхәалан уззырхәыциша акыр унатаоти. Абрақа ҳзыхцәажәаз ағжәенираалақәак рәғы апхъағ иғәи еихызышыуа акызатқәйк ыкөуп. Уи убри ауп аибашьра аконкремтәра ағны иаарпшуп, даңакала иүхәозар, иарбан еибашьроу автор зызбахә имоу. Иара апоет агәра ганы дыкөуп апхъағ еиликаауеит ари қасатәи Аұзынцұтәылатә еибашьра шакәу ҳәа. Аха уи еипш алқаа ағымтақәа иртөм. Зақа ибзиаз ус шакәу узырбо факт хәйық, ршаҳатғак арбазар, анағстәи ажәенираала «Ауағы ишъя злуу ала» ақны ишықатоу еипш.

Аибашьра атема ауп изызку ажәенираала «Ауағы ишъя злуу ала». Абрақагы хыхь сзыхцәажәаз ағымтақәа ырғыны еипш, «камаңәаз ахы итацалан, ақалақ ىкын аға». Амлакреи, агәақреи, аңсреи, абзареи бәртцахы аикәтпера иағын. Ус алемс ибла иаахтылент ла дук ача хы аманы ишцоз, деихсит ишырыц, ача амихырыц, аха азнык азы икаҳазаргы, аңсы аманы иңәеит. Иара ихәйз ала ашыакәарста дхыланы днеит еилахаз фоныкағы. Аха абар иибаз ассир:

Уажә дааины уи дахагылан,
Ала псуан уажәы-уашытан...
Иара анағстәкъа ача иғәйдқылан,
Ихы дамыхәо ахә дышытан...

Уи нахыстәи иқалаша атәи апхъағ уиақара аинтерес имам, еилкаауп азы. Арақа ихадароу ауағы ишъя злуу ала иқанатцаз ағырхатцара ауп. Иқалап убри ахтыс ихабашыуз иара алемсгыры иғәатцәажәепара иалсызар, дархәйицзар?! Аха урт автор дрылалом, апхъағ ииңдит зхәйцтәис, үзбатәис.

Ажәенираала «Ажәтцыс» атәи ҳҗәозар, иңбайргхатаны, апоет уаан-затәиқәа рұнны еипш, абрақагы ақазара ду ааирпшит. Уи иғәтакы поезиатә хағсахыала иғәйлиршәеит, даңакала иүхәозар, аңсабара астихиагы урт

ирғагыланы аңтазааразы иқәпөз ажәтцысгы убас асахъа тыхуп ухағы иаанхартә, настыры уаға ицо ақалараққа ухаты уалагылоушәа уалахәушәа аныппа уоуртә, дара злеібарку апоезиатә шәыгақәагы хазы-хазы иалукаартә еипш. Ажәенираала аидеиа хада аңтазаара ахақәитразы ақәпара ауп. Автор уи ааирпшит ажәтцыс ахағала. Ажәтцыс, ишдыру еипш, азынразы атәйла ҧхарраққа рахъ ицоит, уа иахнагоит азынра, нас аапынразы арахъ – Апсынқа (автор уи атәй ихәом, аха ажәенираала атекст ишататқааху убоит) иауеит, апхарреи аапынреи аманы.

Ағымта автор абар ахы шикуя:

Асы леин ашъха иқәлеит,
Иғыхътаза апшагы сит.
Ажәтцыс амға хара иқәлеит,
Амч еибытан иласит.

Ахъта анап қәыцқа ароузаргы, аңтаққа ҳанто ихылан, уа дғыли жәфани арлашыңазаргы «ажәтцыс хъамтұа, икәаратқа маңара» уртқәа зегъы ишрыңаққа ҳирбөйт ажәала рсахъа тыхны. Ажәакала, ажәтцыс аудағораққа ириаины, амч ғабатәни иназеит аапынра тәйлағ. Аха уаға:

Уа ағонқа қәыбаса еилажын,
Аңлаққа ағғаққа ибылуан.
Еилаханто алға ахажын,
Ажәтцыс пыруан, иптыруан...

Амца қьюкъад ықәын ажәтцыс рыңқа тәарта амоуит. Иалахынтахази нас? Абар уигыы:

Аибашъра цон ахы-атылхәа,
Ажәтцыс рыңқа прит, иприт...
Ех, псеитқрак... икәм псыхәа...
Нас ишыптыруаз иагыпсит.

Ажәенираала трагедиала ихыркәшоуп уи аперсонаж хада ажәтцыс шыптыруаз итахоит, настыры ахы зықенатқаа аапынра тәйла ақәзар, аибашъра цоит ақнитә апхъағ инағозеи азтадаара зыздыртуагы дубап (апхъағаңа зегъы еипшны ихәыциума, еипшны еилыркауума ағымта аидеиатә тақы, убри ақнитә гәыбған азәгы иузитом!), аха уи атак ақаттара зынза имартиоуп. Абрақагыы икоуп ауаатәйфса ыңғашаарағы бәзанты имажәүа,

аптазаара иацны иаая – ахақәитреи ахыпшымреи ридеиа, уи татғәис иамоуп, апсымчарагы анатоит апсадгыл абзиабара. Автор уи даараза дақәшәаны (атема аарпышынагы аоригиналра атоуп, афымта аидеиа иац-циот) иахирбент ажәтцыс ахағасхъала. Ииашоуп, ажәтцыс ҭахеит ишыптыруаз, аха ақәпарағы иатзамхеит, иара аидеиа аптазаарағы ақәпара еиқәхеит, икоуп еицакра ақәымкәа. Афымтагыы абри ахшыңтак ауп изыргәтәо, иде-иала иҳаразкуа, исахъарпсарага иахықатдо анағсангбы.

Апоезия убас еиңш икоу феноменуп аптазаара злашоу зегыы иара ирхысыеит, иатданакуеит, анапатцақа иаанагоит. Ҳәарас иатахузен урт зегыы анааңшуа абағататера еицамк злоу апоет апшәымас данамоуп ауп. Ари ахшыңтак ауғыцху, мамзаргы сара иаусхәыцху асахъаркыратә литература ршаз аахыс икоуп, идыруп. Изхысқәаая, Платон Бебиа ипоезиагы апшәымас дамоуп абағататера змоу, зсахъаркыратә дунеи таулоу, аптазаара еиуеипшым ахағасхъақәеи урт злеибарку ашәыгақәеи блаттарыла иргәйлизыбаауа поет. Уи анцәеи апсабареи иатәаршьеит – идгылтә птазаара ықанат амат иуларц.

Ажәенираала «Ацха-кнаха» ақны Платон Бебиа иахирбоит зынза еиңшым, еицәыхароу ۋ-сахъак: Акы, зықәра зфаз ауағы бырг ҳатырла атыхөтәантәи имғахь дышынаскъарго. ۋБагыы, асаби адунеи иқәлара. Аха хлоу автор урт ажәенираалағы иш҆цәыригаз ауп. Ацха-кнахағ еиқәшәоит асаби (аӡқы) дызманы иааниуен абырг зынарцә мөахьы дна-скъазгози. Апхъаф иқаларызеиш ажәенираала «ишпаптылариш» ҳәа азхәицх иоуаанза автор избоит ииашаны, аптазаарағы ишықалаша ала дахәапшны:

Ус, ацха атыхәа иаақәгылеит,
Оғыңа ақәыпшцәа, аха лассы
Ихъатцырцгы рөөеаныркылеит,
Дышнаргоз анырба апсы.

Аха...

Псымрала ақәыба ғыча,
Зымфа иғылан ихъзыркы...
Амфа рытән дара афыңа,
Уи дрыман иааниуан аӡқы.

Ажәенираала афилософиятәтцакы ۋажәакрыла иүхәар ауеит: аптазаара тыхәаптәара амам ҳәа. Уи ҳирбоит амфа зыртаз аӡқы ихағасхъала.

«Ацха-кнаха» ҳәа захъзу ажәенираала Никәала Кәйтниа имоуп. Атема акоуп, аха раарпышынагы, рыйнешнагы, ирыцуо ахшыңтака зынза иха-

зы-хазуп. Абри афактгы иаҳәоит абаөхатәра иашатәкә зақа алшара дуу апстазааратә материал аарпшрағы темак, обиектк зақа рыла изнениуа, рхы иадырхәо. Ус ићамызтгы асахъаркыратә литература зынза изымыиаргы ауан, иәниазаргы афымтақәа еипшцәахон, апхъағ изы аинтерес рмоур ауан. Абри ағоуп зегъ рапхъаңа ашәкәыфы ибаөхатәра ахъаапшуа.

Сыззааниуа, ҳпоетцәа дуқәа темак иалху ражәеинраалақәа «Ацха кнаңа» роуп. Никәала Кәытңия иајәеинраала афилософиятә тәкы зынза даәа қәыпшыларак аи෇йт. Автор мамзаргы илирикатә фырхатца апстазаара иараапсахъоу, иаркарахъоу азәы иоуп, аха хъатца издыруам, дхықәғылоуп ихыш-хытәоу зиаск (уи ихигахъоу, ма дызлагылоу апстазаара ауп, ҳәарада), аталара изыгәа туам (ићалап имч дақәымгәытуазар). Абар уи атәы ихатә ишааирпшуа:

Сзыруамызд иаша сталар,
Сызхъатцуамызд сгәы каҳан.
Амш санын, атж салан
Игәастаанза ацха кнаңа.

Аха атыхәтәан аа ићаңдаң ашъаға зеипшроу. Уи иханартәаауеит зегъы:

Иғыхътаза пшакгы сәасуеит,
Снықәымсыр – сабацо уаҳа!
Игазеазуеит, игазеазуеит
Сыпстазаара ацха кнаңа.

Афымта атакы – автор иихәарц ииҭахыз атыхәтәантәи афзәаҳәак ирхәоит. Ааи, апстазаара ацха кнаңа иағызоуп, игазеазуеит, игазеазуеит, уахъаршәуа, уахъқыднаќьо аилкаара уадауп. Абри ауп автор иааирпшырц дызғыз, насты уи ааирпшит ихатә рәниаратә пстазаара иадхәаланы, иаңнарғызыртә еипш.

Сара арт афжәеинраалак еиғырпшуа изаазгаз убри ауп, робиект акы ауп, насты ағығыагы темак ишахәапшуа, итартаз ахшығызцара аабарц. Никәала Кәытңия иакәзар иғымтағы иаҳирбөйт ауағы ипстазаарағы ауадағора шыќоу, уи аиааиразы ишықәптәу, насты иара убри ақәпарагь дшаркароу дшараапсо, ацха-кнаңа икәлан инениуа дшиғызо, дшаргазеазуа, ажәакала, дшыңнашәо.

Платон Бебия иајәеинраала «Ацха-кнаңа» аћны иаабо, афада ишысҳәаз еипш, зынза даеакуп, даәа блак ала ибейт, дазнейт. Үаңа иаабоит апстреи абзареи рышхәа шеивтço, апстрагы ари адунеиағ ахра шауа, уағ дшазы-

мияниа. Аха убри инаваргылан аирагы шыкоу аңтазаара түхәәптәара шимам иасимволны. Абри азоуп аңха кнахағы уи амфа заитаз.

Платон Бебиа ипозиатә дунеи ҭбаафы лассы-лассы илапш иңашәоит (дыңшауеит азы) аконкреттә темақәа. Урт рахътә икоуп: аңсабара цәыртракәа ирыдхәалоу, иртәу, иара убас еиуеиңшым ахатараккәа, еихаракгы иара изаангәо, иидыруа ирғиаратә обиектны иалибааует поэзиатә хаңсахьаны.

Ажәенираала «Аңыыкәбар» аңсабара цәыртца иатемоуп, иаанарпшүеит аңыыкәбар хәың иақазшыарбагоу, иссирны излашоу. Уи ҭаңғәыс иамазар, иахылтзар ауеит аңсуа жәаңқа аңыыкәбар ахажә қылнатцәоит ҳәа ирхәо. Үс акәзаргы, иабаргәузеи ажәенираала бзия ахылтцит, аха уи акәым аус злуу, ихадароу убри апоет қазарыла (аңыша аформеи асахъаркышьеи роуп арақа зызбахә сымоу) асахъа ҭиҳеит ахажә қылыштәаң аңыыкәбар аусушья. Уи уанаңхъо улымхъа иташүеит аңыыкәбар абжы. Уи акәзами ирхәо арт аңаңхәақәа:

Аңәақ,
аңәақ,
аңәақ,
Уи мычгы амамкәа раңәақ,
Аха убла адхалартә иубар,
Ахажә иасуам аңыыкәбар.

Аха иааңкәымтзакәа изөйиз ахажә асра икылнатцәарц иағын. Абар атыхаттәаны аңыыкәбар иалшаз:

Аңәақ,
аңәақ,
аңәақ,
аңәақ...
Шыағақ,
шыағақ,
шыағақ,
Абар,
абар,
абар,
абар,
Ахажә қылнатцәеит аңыыкәбар!

Автор аңәйкәбар анқаңәо иахылтцуа, абжы иауаршәаны, уи «аусура апроцесс» иақәыршәаны апоезиатә цәаҳә ссирқәа еиғикааит «ахтыс» лабәба иубошәа, үғапхъа иқалошәа иунұрыртә. Ари ахатагы қазароуп, апоеттә зегыры ирыцааниум, еилкаауп. Аха ара аңәйкәбар хәың иқанаттаз – ахәхә ахъкылнаттәаз адагы (уи иаумачху, қәыншаша амам) икоуп еитарсны асимволтә тәкыры атаңы ихәоу афилософиятә хшығозцара. Иарбан уи ҳәа аздаара гылар – абар атакгыры. Апқтазаарағы итқуору иарбан усзаалакгыры (ихәычы, иду) агәақәкәра атахуп, амачгыры қәыншаштәым, (иатәарымбө ҳәа икәнуп ҳәа шырхәо еиңш), ахады аагара атахуп. Апоет аңәйкәбаргыры иахнарбен амч шамоу, изғө ианакәымтә аиаана шаго.

Апоеттә зегыры ишырцәафо еиңш, Платон Бебиагыры ирғиарағы иалкаау атып ааныркылоит ибзианы иидыруа, изааигәо аус зциуа ифызыцәа, иқәлацәа, иколлегацәа (ашәкәығозцәа, аттарауаа, ақазара усзуғозцәа) ирызку аптамтәкәа. Аха урт, хаха изххәаау ахатарақәа рыдагыры, иалақоуп даеа қашшыа қыдакгыры – уи ауаажәлларратә тәкыры ирымоу поезиатә хағсаҳшала иахъааирпшша ауп. Убас икоу ажәенираалақәа иреиуоуп «Гъарғы Гәлия икәни сасра», «Агәхъаагара», «Леуарса Касланҗиа», «Уаҳа аибашшыра қалајом», «Евгени Евтушенко», «Амшын», «Баймарықә-пхә Ҳалимат», «Ахаттарашәа» ухәа итегьы.

Платон Бебиа «Гъарғы Гәлия икәни сасра» ифит Москва 1982 шықәсазы. Үсқан ари Ҳапсадгыл ду иаҳтықалақыны, Асовет Еидгыла ажәларқәа зегыры ирызгәакъаны ирбон, ҳәынтықарратә гәадуран иахәапшушан, иақәгәыгуан, иахъчон. Җабыргуп, Асовет тәйла иага ихыбазаргыры, уи аамта иахаану, иаағаз, аттара знартаз ауаа иахъагыры уи агәбылыра рымоуп, иртахуп. Асовет Еидгыла ажәларқәа зегыры ртәы, сара исызхәом, аха апсуаа пхәақатәи ртоурыхтә лахынта, рпеиңшхә ашәәртара атамкәа ақазаарағы Урыстәйлеи уи Ахтны-қалақықәа Москвей ролы шъардоуп, рыхжәфа ҳамадоуп, ихавагылт еиҳа аицхыраара анахтакызы, ҳаныхычтәйиз аамтазы. Ари апсуаа, ҳәыычык иадамхаргыры ихәициуа, иззымдыруа, иззеильмкаауа уағ дықам. Үс анакәхә, апоет Платон Бебиа иажәенираала «Гъарғы Гәлия икәни сасра» ағы «...Абас Апсны пшә гәазырхаган, акәа итаршәуп ҳа-х-Москва» ҳәа иихәо ажәақәа иахъагыры рымыс тауп ирытсоу апхара уныруеит, еиҳараза ҳазтагылуо аамта иақәғенатуа тоурыхтәла удырхәицуеит.

Егырахъ, апоет илирикатә ғымтақәа агәбылыра ду ататаны итихуеит Апсны жәлар рпоет Дырмит Гәлия ипа Гъарғы ихағсаҳшы апсуацәа ақәнышшы. Баша ихәон апоет абарт ажәақәагыры:

Ашә анаат – сылагылан,
Сзығнамлакәа сшанханы,

Аңсынтыла сыбла ихылан,
Ерцахे қаруулла аханы.

Асас (ағымта автор) дзығоналаз ағнаға ағнуңдұқа зегбы аңсуала аңсы ұн, ағағы еисуан. Арақа «иуубон» Аңснытәни ашыхаққа, ағырхатча Нарт Сасрыққа, апхъарцархәағы Маадан, мшыннырцәтәни аңсуаа рхәамтаққа, Лыхнытәни аеңырыфраққа ухәа убас зақа! Ҳашәкәйесөңи ду Гәргү Гәлия иуадаққа аңсуарала ипепиенең итәни. Ажәенинраалағы иаартны ихәамзаргы, уи аңаахаққа ирыбжыбауеит ағымта зызку Москва инхо апшәма ипсадғыл шығәхъааиго, аха дара убарт аңсуара ала «ирхиоу» иуадаққа шракеу ирғиарағы ицхраауа, деібаркны дығтәгәза дызмоу.

Абра хыһың сзыхцәажәо ажәенинраала искәланана шәеит аңсуа литература аклассик Миха Лакрба иуадаққа. Уи изкны ашәкәы зөйрә санағыз, аматериалқа анеизызгоз аамтазы снейт Миха Лакрба дахынынхоз (Москва, Карбышев ибульвар) иуадағы. Ипшәма Евгения Исиор-ипхә дысықшәеит, сыйнеиз аус закәыз анеильылкаа, уаҳа атахымқаа дейғәрыгъеит. Сара иаҳығы иғыңзға слымхә итағуеит Е.И. Лакрба лажәаққа: «Сара сыйқанатқа иара иатқанакуа архив азәы-ғыңғыз (урт зустцәада лымхәеит – Р.К.) ирыстахью орыда, сааигәара иқазар стахуп, сара еиҳа исыхъчоит ҳәа акәым, аха сғәы аласқычуеит, иғәахъаагара хнағуеит.

Ҳарт ахтылт ҳәа уағ дхамамызт, хтылтыс иаҳапхъа зоз иғәы-ипсү иалхны иқаидоз ифымтәққа ракәын. Убарт раңтарағы сарғы исылшоз ала еснагы аңхыраара истон.

Бзия ибон абри аудағы аңсуа бывшәа дәылығларц. «Ари сара сре- спублика ауп» – ихәон дыхемаруа, аха зынза ииашаны. Ағыніқа иааигон аңсуа студентцәа, аспирантцәа, ус иидыруа, Москва иаауз аңсуаа. Сара есымша сизхәызуан, уамашәа избон абри ақара аңсуара иаштаз ауағы Аңсны антыл аағылара, анхара злаилшаз...» дағын уи лылағырз ҳақәкәала аңаажәарап.

Евгени Исиор-ипхә Лакрба ислырбейт уа санықаз ашәкәйесөңи дтәаны аус ахыиуа ауда хәычы. Урт шыуукы-шыуукы рұнны еиңш, итбаа-тыңцәмьызт, стол хәычыки қәардәйеки ракәын иакзоз. Убра ақәын адунеи иаҳыттәаз ифымтәққа ахъапидоз. Мшаенеи данапыртцыз еиңш иқан, еилырган, ицқыан. «Абра сааини стәаны санахәа пшлак, схы-сыңсы ғыңзға, дтәаны дығуашәа саақалоит. Аңсны абри ақәакъ хәың ала ихағы иааигон», – лхәеит лара исырбауа.

Сарғы абра стәан Миха Лакрба ицәа ахбаая, иархив сагәыла пшуша.

...Миха Лакрба иуада сдәылтны санцоз, Евгени Исиор-ипхә саасқылгеит автобус аанғыларта ақынза. Атқыхаттәан ҳанеиңпүртцуаз, ицқыаны

илхәеит аңсышәала: «Бзиала!» Так лиубил Михаил Лакербай» – ҳәагыы нацыйлтцеит лара. Амғанғы уи лажәақәа срызхәызын. Избон лхатча зақа дизгәйкүз, игәалашәара пәра ақәымкәа нәәхәык еипш ишлымаз»¹.

Апхъаф иубоит Москва инхоз ҳашәкәысөцәа дуқәа рыңтазаара еидызкыло апараллел зықастоз змааноу. Урт ағыңызғы, Москва шықәсы раңаала ишынхозгы ишықазгыры рыхъз-рыпша рыңсадгылыры жекелари рышка ирымаз абзиабара ду агәхъаагара шахылтцуаз, настырырениамтақәагы хытчыртас ирымаз убри агәхъаагара иахылтцуаз абзиабара шакәыз. Абри апсихологиатә ҭагылазааша ауп Платон Бебия илириикатә иажәенираалагы иңанахәо, ихата Гәргө Гәлия икны сасра данықаз иибаз, инырыз, аңанырра таула ататаны. Ари ажәенираала апоет ифит 1982 шықәсазы. Үсқан Гәргө Гәлия атъарахәа дықан, иңсү тән ақнитә апхъаф иқалап унақара игәцареимкызызар, иғәнимкылазар, ибжъаапнитә жәенираалак еипш ипхъаңазар ауеит. Аха ажәенираала зызку ҳашәкәысөө ду данықам, ипстазаара даналтчыоу аамтазы еиңагы апхъаф иңи анырра қанаткоит, изааигәхәоит. Үс икоуп апстазаарағ ақазареи ақамзаареи рхәақәа анеидығәтәло, ианеилыңду-ианеилалоу. Уи апульс, мамзаргы агәенисра иақәшәо иқатоуп Платон Бебия иажәенираалагы.

«Агәхъаагара» захьзу алириикатә жәенираалагы, ихыңтәаам, аконкреттә тема иалахуп, итегеси уазааигәаны иүхәозар, Қарттәи ахәынтықарратә университет атәым бывшәақәа рфакультет ағы атара здоз апоет ипха Кама илызкуп. Аха уа ахәақәа иртүсиеит, цәанырра таулала иахнарбоит, уаргы, саргы, даңғызгы ипсадгыл, ифны, игәара, итакцәа иуаажәлар даныркәытчоу (атарағы дықаз, аматурағы дықаз зегеси акоуп) аамтазы (хәарас иатахузен, итоуроу уағызар) ихтынхъаая апатриотизмтә ҭатғәз змоу агәхъаагара ду. Автор ипха ағынка – Аңсынка илымаз агәхъаагара дызлаиашаз ахәшә хазына поетикатә хархәағала ипшааит. Ҳапхъап иара:

Ағынка игәхъаалгоит Кама,
Илтакым өакы.
– Алекция ҳагхоит, бейлагама,
Баала, быццақы!

Итоит лөвізцәа рхы неидкыло,
Уаха ажәак мхәа.
Лылабжышқәа лыбла ихгыло,
Лара дцоит зымәа.

¹Руслан Қапба. Миха Лакрба, Ашәкәтүйкъырта «Алашара», Ақәа – 1980, ад. 100-101.

Ус, аа Дырмит Гәлия дзышза,
Иаачоит лхы-дөры.
«Аңсны аныгәхъабго, – ихәоит, – сыйшза,
Баалиа, дад, са сөй!»

Еиңсәйт ажәенираала конкреттә уафы илызкуп, аңтазаара атда-
быргата иалхуп. Ахаapoет имаурехәаша абри аңтазааратә факт ауаа-
жәларратә тәкы атаны (Дырмит Гәлия ихағала), насты зегыи иаҳнырытә,
Кама лыгәхъаагара лыцеифаҳшартә еиңсаиртәит алирикатә фымта.

Ажәенираала «Ахапа» ақны акәзар apoет дрызгәдуеит «Зеылхъакны,
сүкәбо мхәазакә, Апсынтыла ахъз дзырго ауаа. Убарт дреиуан автор
иажәенираала зыхъзнифоз Фрикан Амчбагы.

«Воображение – великий дар природы. Оно заложено в натуре человека.

Воображение, как я уже говорил, не может жить без действительности. Оно питается ею. С другой стороны, воображение очень часто в какой-то мере влияет на течение нашей жизни, на наши дела и мысли, на наше отношение к людям¹» – ifуан К. Паустовски.

Аңтазаара инартауланы азхәыцра, уи злеибарку зегыи ахағы аагара, насты поезиатә обиектны аћатцара apoетцә зегыи зеиғазоу ҳаракыроуп, қазароуп. Платон Бебия итәи ҳәозар, итабыргытәкъаны, аokean иағызуу аңтазаара apoезиатә хәғсанхъақә алызбаау, гәынхәтцысталы зхағы иа-
азгая, аиғыршәшәартқә збо, абара анағсангыы, емоциала изныруа рәниафуп. Ус шакәу зыртабыргуа алирикатә, агражданта, апублицистикатә жәенираалақә раңдоуп Платон Бебия ипоезиағы, еиҳаракыы итәымтахь даннеи, ишырхәо еиپш, иғәрәмтә дантагыла иағитказ. Апоет иқазшыңа چыдақә раҳытә иалукааша раңдоуп (урт асадагыы акырынтә ирытшыны иазгәастахъеит), иаагап, уажәазы даеакгыы. Уи дзыхцәажәо аматәар, оби-
ект, асубиект злақоу, излеиғартәу абри абриоуп ҳәа аќазшъарбагақә дрылацәажәом, аамтеи ажәеи рықәирзуам, мацара уи иаликаауеит де-
тальк, ма ҳұыск, қаларак уи ала иааирпшуют зсахья ҭихыз обиект, асу-
биект зеипшроу, иаќазшыуу, насты архыа ишинырыз. Ари ахшыңтак амыртабыргуен ажәенираала «Азар». Уажәы ҳахәапшып ағымта ахата автор ишениғаиртәаз, ихшыңтак шааирпшыз.

Платон Бебия ашәа «Азар» иамоу амагиатә мчы атәи ажәенираалағы

¹ Константин Паустовский. Золотая роза. Изд. «Советский писатель». Москва, 1956 г., стр. 150.

ажәак мұәзәкә иааирпшит иқалаз ахтыс ала. Иқалазгы убри ауп – апшәма иөйтә амца акит, зегъы таңаны ишәоуп, ағы кырыктыреит, абжын-цәгъа атх арзызейт, ауа еизнагеит, аха аңхыраара ҳәа акғы рзықатом, абар, абар ағытрагы ағыы илеимгәабыл ицоит.

Апсреи абзареи ирыбжъагыла,
Амцабз ахәаццышә ақьеит.
Убасқан ифызызәагъ неидкыла,
Хатқак «Азар» аатиркьеит.

Амцахъ уи ддәықәлеит ирфашха,
Амфа ылнахызышәагъ, шәыпшы,
Уа «Азар» ахъаатдыркъаз ашқа,
Ипа ағаанахеит ағы.

Апоет абриалагы иааирпшит ашәа «Азар» иамаз амч. Уи абылра иала-хаз ағытқәкъагы иадырит, ианырит ари шхаттарашәаз, иарғы еиқәнархеит.

Зығсадгыли, зыжәлари, зтоурыхи, збызшәеи, зқыабз бзиақәеи бзия изымбо, ирхымзызаауа уағы дықазам. Аха Н.Г. Чернышевски «амилат амазара» ҳәа дзыштыз аинтеллигенциа ртәи зынза даеакуп, даеа қәыпшыларак ала еибаркуп урт рыбзиабара, урт рхъаа, урт рхаранаңшра.

Сыззааниа, Платон Бебиагы убарт дырхатарнак иашоуп. Уи имилат адойхатә күлтүра хыпхъаңара раңаала иазикхьеит асахъаркыратә фынтақәа. Уажәазы иаахғап акы затәйк аграждантә жәенинраала «Ахатәы бызшәа». Уи ахцәажәараҳь сиасаанза истахуп иаазгарц иара ағымта ахата исгәланаршәаз, ағада акырынта зцитатақәа аазгахью аурыс совет шәкәйфу ду К.Г. Паустовски истатия «Язык и природа» ақнитә ихәахъак: «Я уверен, что для полного овладения русским языком, для того, чтобы не потерять чувство этого языка нужно не только постоянное общение с простыми русскими людьми, но еще и общение с пажитями и лесами, водами, старыми ивами, с пересвистом птиц и с каждым цветком, что кивает головой из-под куста лещины»¹.

Апсадгыл ауағытәйфса иеиғш ахатәы бызшәа амоуп, лоунитә ианы-руеит. Платон Бебиа иажәенинраала «Ахатәы бызшәа» ақынгы ус шакәу аныпшуюеит. Ҳарзызырғып абызшәеи апсабареи шеилахәу ҳзырбо ағымта ақнитә тыпқәак:

¹Иара уа, ад. 85.

Илбаақъа арғаш цоит аңеаҳәа,
Абжыхәа иахылцуагъ ашәоуп.
Ма изакәзызи иамоу алشاҳәа,
Уи злацәажәо – са сбызшәоуп.

Еиң: «Геи-шъхеи арпшзауент ашыцира, абжыхәа иахылцуагъы ашәоуп. Ақәара иасуент ахъхъа-хъхъаҳәа, уи злацәажәо – са сбызшәоуп».

Ааи, апоети, аңсабареи абызшәеи акны ауп ишыкоу, ишеиларсу, пәтазаарак ауп ирымоу. Афымта хыркәшоуп уи аидена зыргәтәо, автор игәтакы, ифилософиятә хшығозцара аазырпшша аңаҳәақәа ыла:

Иссируп абызшәа аңсабара,
Амчхара рныруент зегъы.
Измоу агәбылыра, абзиабара,
Еилыркаауент есқынгы.

Ааи, абызшәа ауп амилаң псыс иахоу. Җибнақа, уи анықамгы дара зқәыз адгыл акраамтаңа рбызшәа ықәйшүеит. Зақа ииашаны ихәзәеи Аңсны жәлар рпоет, академик Баграт Уасил-ипа Шыынқәба итоурыхтә роман «Аңынцәарах» афырхатца хада Зоуркан Золак абарт иажәақәа: «... Урзызырғызыар, ара зхабар умбо уатәи аңсаатәкәа? Иумаҳазеи нас, рашәа хаақәа злархәо рбызшәа?

– Мап, дад, саншыя Шәарах сыйкәыхшоу, уара угәры ишаанаго еиңш ус иаармариан абызшәа бжъазуам. Уи ауағ ибз антәамтағ адагы, итатәахуп иара игәтцағы, иара убас итатәахны ирымоуп адгыл, азы, ахажәкәа. Агәра ганы сыйкоуп сара, аублаақәа рышъха зышқәа, рзиас еижәхыислақәа, рбаа хычечырақәа, рныхәартқәа, рұатғәйнқәа, дара-дара еикәғыртуеит, дара-дара иахъяғы ахъхъаҳәа еиңәажәоит, абри сара сызлацәажәо абызшәала»¹.

Ақазаңа зегъырыңы еиңш, Платон Бебиагы ажәеинраала ифырц атема аналихуа зегъы рапхъаңа ихағы иааигоит уи иахъкылсуа, настыры идеиаси хшығозцараси иатцаңдо. Еилкаауп, урт ахъаапшша бжеихан афымта антәамтахь, ахы ахъеңкәнахәало (тоуп, зны-зынлагы ус еиңш икоу аңааға асиужет анпәтлогы иануылло ықоуп, аха еиңа имачны) ауп. Абри ахшығозцара, изытшыны иазгәастаз зыртабыргуа ағырпштәкәа Платон Бебиа итәымтазәи ипоезиағы ираңауп, аха урт зегъы хрылаларым, иа-агап ақық-офак.

¹Баграт Шыынқәба. Ифымтақәа реизга ахпәтәи атом, Ашәкәттылжырта «Алашара», Ақәа, 1989, ад. 32.

Уажәө ҳаҳәапшып ажәенираала «Амтарсра», 1982 шықасазы ииғиз. Уи асиужет имарианы еиғаиртәйт, иқалаз (автор дызлахәу, икәша-мыкәша иибо) ахтыс фактла ицәажәоит: зыкәчыш ахьшы ағаз артәа тұлғареит, ақәүімә зыштәа ағазгы, ихаһәлан дғылоуп, аеы зңәирзаз анхағғы иғәи әтпнаеит. Арт аперсонажқәа рғәақрақәа, ррыңхарақәа иауреиттаху (ағымта илирикатә фырхатта иғымтәо дғылазаргы, дрыңмытқыазаргы) дзықәшәағы. Иқалаз уи ауп – ипхә дымтадырсит. Аха ииури, иқалаша қалахьеит, даңыцқьеит ҳәа инағозеи? Акгы. Убри ақнитә дызхәаз абар изакәу:

О, иаҳхылапшхәу, жәған иқәтәан,
Сүхәоит уаҳа мәа сымбейт,
Абасгы лырхәа сыйха атыхәтәан:
– Сара анасып сагеит!

Ажәенираала аидеиас иамоуп иқалаз – амтарсра аконфликт ақыба-зыба, ақыл-ғыл-ақылымтра, аиқәтәара – анасып ахь ақылсра. Еғи-рахь, ахьшы иштәнаңааң акәчыш, ақәүімә иағыттахәаз абыштәа, аеыттра итүргаз анхағы иегы, ажәенираала аидеиа хада арығәтәаразы ицхыраағзоуп, поетикатә матәахәқәоуп. Ииашоуп, урт афактқәағы дара рхалагы ирхәо, изқәйзбо маңзам. Аха ихадароу анасып аазгаз амтарсра ауп. Алирикатә персонаж ипхә дымтарс дыргеит, иғәи иамыхәазаргы, ичхант, ацәгъа алимхит, хара дыпшил, итахуп ипхә илхәарц:

– Сара анасып саанагеит!» – ҳәа.

Ҳаңстазаарағы иауқахым атыпхәцәа хатса ианцалак (имтад-мырсызаргы) анаңаи абаңаи иаңрало иағаапкуа. Ииашоуп, уртгы гәйбән узрытом, досу рыхшара анасып роур ртахымы, ұзара иаҳүеен, анасып ақалара ахъзалымшо тышак итахар ҳәа имшәои! Убри ақнитә имариам ауағы дүзә дааңаны думптыңдааны данырго, настыры илразжко анузымдыруа атагылааашығ аеынкылара, емоциада ацәажәара. Абриви абзазаратә философия ауп ажәенираала иаанарпшуа, иаҳнарбо, аиндивидтә, мамзаргы аконкреттә қазшы шамоугы.

Аконкреттә темоуп излыху, аха ауаажәлларратә тәкы атаны иқатоуп апо-ет имота Анри Аргәйн ихъзынғылоу ажәенираалагы. Ағымтағы арахәың қапшы еипш иагәйлсны ицоит атынчреи ахәыңқәеи пхъақатәи рразжы лашеи ридеиа. Автор дахзызааңа лоунитә иныруеит ауағытәысатә ашәазызарақәа, азхырақәа, ағыңға ду аңны:

Агарашәа еихсығыны аузом,
Дыңдеоуп асаби дтахәхәа,

Пұхың ссиркігүй дагоит дытқәа...
Уаҳа аибашьра қала зом!

Ишаабо еипш, апоет иғымта изыххәау имота хәың иоуп, аха уи ихағала ахәыңқәа зегын еибашьра ахаан ирымбо, атынч пәтазаара, азхара-зығъара рымазарц итахуп, иашәагын убри иазкуп.

Абағұхатәреи, апышәеи, агәахәареи апоезия анцәахәи амызгәйтхадақәа ируакуп. Ағба мызгәйтда изығасара аха апоеттүү урт афеноменқәа рыда ирғиаратә усуралытшадаахоит, ихцәышаахоит. Иара ажәа апоезия атәи ҳәозаргыны, бирзен бызшәоуп, иаанагоит асахъаркыратә ғымтақәа поезиала прозала рырғиара, раңцара. Ари ажанр, иаҳыатәи атакала уаҳәапшузар, асахъаркыратә ғымтақәа ажәенираалала раңцара ауп изызку, апразатыны излеипшым убри ауп. Аха уи изақара заалакгыны иаанагом апразатә ғымтақәа рығғыны апоезия алыхадауп ҳәа ахәара, алкаа ақатца. Прозала иғу ажәенираалакәа рыдагыни иарбан ғымтазаалакгыны (ажәенираала аформала иғымзаргыны) апоезия атазароуп, аңа ахазароуп, избан акәзар, В.Г. Белински ақырынде ишазгәастахъаз еипш, аптаңаара ахырыко апоезиагыны ықоуп, урт ағбагыны ауағы (дпоетзамзаргыны) иғонутқатәи дунеи ағыны атып рымоуп ипсі ахәага танаңты иғәи есуанаты.

Платон Бебия, ағада ҳзыхцәажәахъоу ипоезиатә рөниамтақәа рылагыны имғашшо иаабоит ирғиаратә диапазон амәхак шығбаау, итегердін уазааңғаны иүхәозар, итематика иара автор дызхаану ауаажелларратә тәккүт змоу аптаңаара атқарқәа ишрыласу ишырхысына, ишцәирнагоу иаамтанитәу ауағыны ихағера, ихатара (игәазыңқәара, игәитқа, дэыргәамтүа, үхәа жәпакы) исахъаркны ақатца, апхъағ иғыи анағара.

Хәарада, артқәа зегын Платон Бебия заатәи илирикағыны рыштамта шану, ишцәиргү, апхъағ ибахьеит, идыруеит. Аха, ақазарағыны ишапу еипш, апоет (ары ахшықозцара дарбан рөниағызаалакгыны итсанакуеит) раңхыатәи ишьағақәа анеихигоз, ипоезия амғақәа анылнагоз, апшаара ианағызын иапидази итәымтә дантагылоу иапидзо, шырхәо еипш, хәыки шыхаки рымжыоуп формалагыны, тәкылагыны, идеиалагыны, саҳъаркыралагыны. Уи зыбзуюру абағұхатәреи, апышәеи, агәахәареи русеңцироуп, реициқазаароуп. Абри аиңықазаара апоет ирғиаратә усуралы, өаптарақ иарпейт.

Хәарада, абраға иацумттар залшом урт ахфеноменк ҳәақәызто, ихымпәдатәиң қыдарак. Уи, иара ахатқыны, зегын зымчы аамтеикәшароуп. Ишдыру еипш, Платон Бебия, иара итсанакуа абиңара зегиң реиңш алитературағы дцәыртцит иаҳхысыз ашәышықәса 50-тәи ашықәсқәа рәенеиғыршоз инаркны. Уи аахыс апоет дызхаану, ибла иабаз, ихтынхъааз зақа атоурыхтә хтысқәа ниакәкәа ицази, зақа еитакра қала зом!

ауаажелларатә пәтәзаарағы (уажәы арақа схағы иаазгая пасатәи Асовет Еидгыла иатцанакуаз амилатқәа рыптәзаара ауп), адунеи даныңит «ажәлар раб» Сталин, уи диштыргалеит атәйла апалач Берия, иааит «апсасира» ҳәа изөыз Хрущчов иаамта. Атабырг ҳәозар, уи аңгара ғанаңтает. Аха уи жәабақа шықәса раҳа ахымңит, иғылеит ашықәхалара ҳәа атоурых ағы ахъз зауз Брежнев иепоха. Ари аамтагь 18 шықәса ахра ауан, нас, Брежнев даныңсы амчра инапағы иікелеит зылах ағашарағ аткыыл шынатаңас изныз, аеенітакра, аеырғыңца ҳәа адәахы ахъз қәаз змаз СССР ауахта зыркыағыз, аңыл аазгаз Горбачов. Уи аполитикатә аренә дышылбаарцаңдәкъя ахәйнітқаррағ амчра рнапағы иааргейт Б. Ельцин дызхадаз атәйла ду хыла-гәыла еиластз, амилатқәа, анкыа зны ҳәишүңәоуп ҳәа зхәоз, ҳәатыхла еиғазырғылаз адемократцәа. Урт адемократцәа (Б. Ельцин, Шевардназе, Иаковлев, Бурбулис, Чубаис үхәа зегы злеиқәуپхъазарызыи ағыстаа ихәхартә, ишихәхаз еипш) роуп Шевардназе ибандеи иареи Аңсны ашыартқыратә еибашыра казыршыз, акыраамта аполитикатә, экономикатә блокада итәзкыз. Итегы ираңәоуп еиқәуپхъазаша атоурыхтә хтысқәа ажәлар рыптәзаарағы хаштра рықыымкәа рңәа-ржыи ианыруа ихъааргартә иаанхаз.

Сыззааниа, абартқәа зегы Платон Бебия ирғиараптә мәғағы атып ааныркылоит, итегы ииашаны иүхәозар, лоунытә инырыртә итематика иштәнахит аптәзаарағ еиуеипшым аганқәа рыла дазнеини. Уаҳагы ғалашы амам, избанзар апоет (апрозаикгы убас) дызхаану иибаз, иаҳаз, инырыз, аптәзаара атабыргхата ами исахъаркыратә ғымтақәа псыс ирхой, рәғы зырцәажәо.

Иашоуп, апоеттәкъя иибо, иаҳая, дызлагылоу аптәзаара – иага атабыргра атазаргы ишцәалоу идиқылом, акы, аобиект ахатә (иғымтақәа ззикуа) ҭицаароуп, илаңшәаа ицигароуп, ишырхәо еипш, ғонүтқала «илагароуп», аңғьеи абзиеси еилихроуп. Убасқан ауп дызхаану дызлахәу аптәзаарағы дызғагылоуи, дзыдғылоуи, иитахуи, иитахыми еилыха ианибо. Убри ашытакх ауп иажәа антцырхо, асахъаркра аганахъалагыы иғәйлшәаны ианықало.

Ағада зызбахә схәз – еилашәа-еильгүз аамтеникәшара зыхтынхъааз иалапшны избаз, изнырыз Платон Бебия имаңара ауиакәхү. Уи иатцанакуеит апсуса шәкәйиғәа әрабиқаралоу идиқылом, акы, аобиект ахатә (иғымтақәа ззикуа) ҭицаароуп, илаңшәаа ицигароуп, ишырхәо еипш, ғонүтқала «илагароуп», аңғьеи абзиеси еилихроуп. Убри еипш атагылазаашья азын акәхарын аурыс критик ду В.Г. Белински изиғуазгы: «Для успеха в поэзии теперь мало одного таланта, нужно еще и развитие в духе времени; каждый век и каждое время питает свою думу о жизни, стремится к своим целям, и ис-

точником всех своих побуждений имеет единое начало, – и чем поэт выше, тем более выражается в нем эта дума его времени».

Абағұатәра аңсабара изнаңа ашәкәышөфө, ҳәарас иағахузен. Ипсад-гылы ижәлари пхъақатәни ртоурыхтә лахынтеи, рсоциалтә рекономикатә ҭагылазаашьен ирғиамтақәни рөни тема хаданы икоуп, иғәицәны иагәйлсует, избанзар, уи зегын рапхъаңғыны ипсадгыл дауағытәшесоуп, уи ахъаа ихъауп, ағәирғъара иғәирғъароуп, уиалагы, дызну ашәышықәса дапоуп, ауаатәшесе дырхатарнак иашаны дыкоуп.

Ари ахшығыздара апоет, ашәкәышөфө дызхаану ишәышықәса дшапоу ҳара иаабоит Платон Бебия ипоезиатә, ипрозатә, ипублицистикатә ғымтақәни рөни. Аха урт зегын арақа хрыламлакә, уаңзагыны изгәәхтахъо азырханы ашада иаҳхәаз ахшығызрак артабыргразы, иаахғап ипоезиатә рғиамтақәни рәкните иказшыбарбагу ғырпштәык.

Аамтейкәшарақәни уи иаҳылғиаая арыцхарақәни, ақыбазыбарақәни, азалымдыррақәни, настыны апоет ихатын урт уағытәшесек иаҳасабала, иши-ныруеи, ишихтынхъаауеи ҳзырбо, иаазырпшуа ажәенираалоуп «Ағежәатәни ашәышықәса». Ари иғәилтәау ағымта автор иағицент ағежәатәни ашәышықәса антәемтәзы, – 1992 шықасызы. Итабыргығыцәкъаны, ажәенираала иапхъалак имбарц залшом, атема зақа амөхак тбаау, зақа зтаара лассы ицараны икоу XX ашәышықәса ағапхъа ицәиргоу, иштыху. Урт зегын гәйнамзарала итә афилософият хшығыздарала еибаркуп. Настыны, ас икоу азтцаарақәни ауағы уажәазы ажәенираала автор рыштыхра, рықырыгылара азин имоуп, ипсабаратәуп, итакпхықәрақәни ируакуп. Зәғы иаанагоугын дубап, ажәенираала зеиңшәоуп, XX ашәышықәса «абиография» ааркъағыны ажәизадала иҳоуп ҳәа. Ари арақа ус икам, ағымта афилософият хшығыздары зынза дағекуп, ҳара ицоит, настыны уи злеибарку ала, иҳағсхью атқыссы апхъақатәни аңтазаарагы, дук мыртыкәни иғылараны икоу ашәышықәса ғың ахъ ирхойт, ихшығыздары ағежәатәни ашәышықәса агхақәни фапхъа иштәрәқәымларц. Аха ари аңаақәақәни рыйжъара ирытубаауа ахшығыздары ауп. Уажәы ҳәаәпшып ажәенираала рапхъа иҳаззәирнаго закәү. Ари ҳәарада, асиужет змоу птамтоуп, поема тбаа-тыңкәк иазхаша аматериалғы агәйлоуп, иғәилтәау апоезиатә цәақәақәни рыла ишъақәғылоуп, еиғыбаауп, настыны ауағы қоурыхтәла дзырхәициа, иштыхъа қа дхъазырпшуа, иапхъақагыны агәеанызаара изто, апублицистикатә цәаға зықенубаало акы акәнис икоуп. Иара убри аполитикатә цәаға иацубаауа ауп ажәенираала иактуалтәни, иаҳыатәни ҳаамтә уадағ иақәғенатуа, и глобалтә аңтазаааратә проблемақәни ирыңдырғызуа изыкоуп. Апоет иажәенираалағ зызбахә имоу, зхы иртытыз азтцаарақәни ҳаамтәзтәни ауағы иаҳьеи уахеи дзырхәициа иғәитцхәақәни роуп. Убри адетальғы ажәенираала ахатабзиарзы аеффектра ауа икоуп.

«Уаниуаз иупылт аћәкәахә ахысса», – ихәоит апоет ифымта «Афежәатәи ашәышықәса алагамтазы». Аха ари апсуаа рәғи атәи данилак гәйрәтәеңәашак ахасабала, ирымаз қыбзымызд, агәиргъара иазкыз хысрамызд. Уи аха «эмадаз, ргәаң пейпенины ихыңца, иазықәпән ахақәиттра». Арт ацәхәақәа рыхшыфцак унаргәылапшыр, уапхъа иғағаңза иаацәыртцеит (зызбахә ҳамоу Урыстәылатәи аимперия ауп) афежәатәи ашәышықәса ианығагыла инаркны асоциалтә хыппшымреи, аикәрареи рзын ицоз ақәпарақәа, аусуцәеи анхаңа (атыхәтәантәиқәа еиха рактивра маңны) рыхәгыларақәа, урт шъаартцәырала рыхәаер...

«Ауағымш даниы – аапынрагь иңгылоит, ағиара ағапхъа имчыдоуп аеакы», – ифуеит апоет. Ус ауп ауағы ипсабара шылко, иагышитаху. Аха апоет реалла – апстазаарағы ишықаэтцәкъа – ихағы иааигойт, дхәыцуеит, насты аргументла иртабыргуеит атоурыхтә хтысқәа: «Уара (дизөү афежәатәи ашәышықәса ауп – Р.К.) уаниы – амчра ду ааныркылоит: анибартәара, амлакра, ағқы...»

Ааи, ус икәгәышын үсқан апстазаара атабыргхата! Афежәиактәи ашәышықәса ҳазталаз акәзаргы урт рөвізцәа арыцхарақәа – апоет иажәенираалағы зызбахә имоу – рылыхәданы иауқаху! Аха уи автор уажәазтәи иобиект иатцанакуам, ҳзалалом. «Аамта лаша ашәшьеиқәара иагәйлсуеит, атх иагъа иңалашәйзаргы иаршоит» – ҳәа агәигра пхъақатәи апстазаара бзия агәрагара ағымтағы ишаабоугы (иқалап ус еиңш икоу ахшыфцак зхылғиааз афежәатәи ашәышықәса қәытә-қәытәала иалаз абзиарақәа ракәзаргы). XX ашәышықәса еиҳарак анаукатә-техникатә прогресс аганахъала абзиарақәа, аихъзарақәа, аартрақәа, иагаз аиаирақәа ухағы аамгашьас икоузеи, иага иларқәнны, ма уазгәааны уахцәажәаргы! Аха апоет имхәар ауам, дызривсуам абарт рөвізцәа атоурыхтә фактқәа: «Уара ауаа шыбзоугы изжуаз ухылтцеит, уара Сталини Бериен ухшоит... Уара апсцәаҳа хшәашә ачаала наган Гитлер инапы шхамқәа идуркит» – ҳәа. Урт ирхылғиааз, ажәларкәа зақа ирызтәаз амца қьюкъад адунеи ишадыркыз еилкаауп.

Платон Бебия иажәенираалағы иңәиртца и глобалтәу, и философиятәу ихәынцақәа рхысыеит афежәатәи ашәышықәсазы имоу агәйнамжара рныпшүа) абас еиңш икоу азтцааргы:

Анағылбейт, ҳзынхаруш ҳәа ҳтынчны,
Апсра иаңынхаз – амлакра ҳшағыз.
Адгылы аћны зегъ қоуцазшәа, иааныжыны.
Ажәған уалалеит итуцаарц ғың.

Ари азтцаарағы апоет дахьиашоу ықазаргы архъағ инагзаны дызыққымшахатхар ауеит, избанзар, аурыс ацарапағ ду, ҳаамтазтәи акосмонавтика ашъатаркөси Е.К. Циалковски иштептәз ауасхыр, уажәштә азәргы мап ацәкышы имам, уи ихымпадатәни цәйрпроуп ауаатәйсеса пхъақатәи рыпстазаарағы. Ус шакәү шыңақәнарғәөйт атцаарадырра ахат. Аха Платон Бебия ифынта иагәйлеса ахшығозцарагы зынза үеырдагәнаны узвасуам, икоуп ухағы иааугаша. Автор иажәенираалағы афежәатәи ашәышықәсазы иқантдо ағыпныхә, хымпәда иугәланаршәөйт ағсуа жәапқа «акеты ашынга ашыапхың итнахуеит» ҳәа ирхә. Ажәакала, иағыркөацәоу, нағсы зегъырыла инагзаны итцаам азтцаарақә рәғы анаукатә-техникатә прогресс иахыләниаар алшоит ауаатәйсеса рцивилизация зегъы азы риашашы змам ауағемшхара, адунеижәларбжъаратәи атермин ала иұхәозар атрагедия.

Абри ахшығозтак ауп ағада иаағахъью апоет ицәхәақәа иаадырпшуа. Арт ағәеанызаара қазтқ поезиатә цәахәақәоуп.

Акырза агәкаҳара рытазаргы, ирылубааузаргы ииашам ҳәа узрызхәом ағсабара арыцхарақәа (астихиа) ирызку абарт ахшығозтакқәа: «Мшәан, адыд-маңыс азын избахъадаз, ма ахәалыхә архынгы асы ауа?!», «Адғыыл тыйсует, ана-ара азқәа хытсует... Җара амшын ҭабоит, җара адғыл бгоит». Урт ағсабара арыцхарақәа апоет дызқәиҙбо афежәатәи ашәышықәса иахаралтәуеит... ағсабарағы иқало арыцхарақәа рнағсангы, дара ауағыры реизықазашықәа ауеенху, уигыры иғәры дырмачуеит, длес-симистны дқартсоит автор. Абар ҳайзызырып уи иихәо: «Ағәы иағызуу агәйлаңаа еибағсахуеит, аешьеи аешьеи еибағоит чан-чаны». Автор арақа ирыцитсоит «Дад, ари адунеи лассы ағағсахуеит!» ҳәа иабду иажәақәа. Уигыры баша иауихәахуаз, таңғыс иаман ағсабара арыцхарақәеи ауаатәйсеса ичан-чаны реибағарақәеи, иаақәымтүзакәа изғеуи.

Апоет зегъы ҳзы иқәиргылоит иғсабаратәи азтцаара.
Убриазоума нас үхала угәры хызхуа,
Ашыхыцқәа иағу маң-маң ағсра?!

Убриазоума мтәйжәған адғыл шытызхуа,
Змаххая асабицәагь рира?!

Платон Бебия дызпou, дызхылтцыз, дзаағаз афежәатәи ашәышықәса иага иғәры ацәкаһаны дахцәажәазаргы, аоптимизм зтәм ажәенираала азиккызаргы, атцихәтәан ихы ақәкны иҳәоит:

Апшқа дтәйуа диуеит, нас дуағызар –
Аччапш лаша ирхиоит ипсразы.

Ағежәатәи ашәышықәса, утәыуа уизар,
Үцамтазын учартә қатда абаапсы?!

Ишаабо еипш, апоет ибарц ииңаху ағәаҳәарала ихыркәшоуп ағымтагыбы. Адунеи ажәларқәа зегын ртәи хәәарым, маңара иаңгәалахаңаршәап, СССР иқәйнхо амилатқәа ағежәатәи ашәышықәса антәамтазы заңа «иарч-чаз», заңа аңғарақәа рзаанагаз, уи иқәйнхоз ажәларқәа азәирөвө бүйар шытыхла еиғагылеит, инибамыртқаар амуя, уи ахыхъгыи ибгаз атәыла – Ҳапсадгыл ду ҳазхыөхө иҳамаз – экономикала атагылазаашья баңсхейт, аңаңа илбааит, Үрыстәыла ахатагыи убрахь иналатыны. Насыпны, атыхәтәантәи ашықәсқәа ығонутқаала Путини Медведеви ирыбзоураны, «адемократцәа» еиларыжызы Үрыстәыла аитарғиара амәа ианылеит. Уи ыңдырылышы иапшемаҳеит иара Үрыстәылатәи афедерация иалоу еғырыт ажәларқәағыбы.

Хәарас иаңахузеи, афада зызбахә схәаз ахтысқәа апоет рыйзбахә дзалаңаңаомызды иажәенираалағы, избанзар, уи ғын 1992 шықәсазы, даеакала иүхәозар, Асовет Еидгыла аңсы тән, адунеи ахсаала ианын СССР – ҳәа. Аха атоурыхта хтысқәа рцашы злақаз ала (еиқаракгы, Горбачов аєенітқа ҳәа дызызы иабзоураны) уағы ибартә иқан ҳазхааныз аамта өөирак зхылтүаз акы шакәмыйз. Абри атагылазаашья ауп, сара сгәанала Платон Бебия иажәенираала «Ағежәатәи ашәышықәса» изырғызгыбы. Ии-ашоуп ҳәа сгәи иаңагоит ағымта иамоу еитарсу ахшығаңызгыбы. Уи автор ағежәатәи ашәышықәса ҳәа дызығы ари аңсабареи ауаан роуп, аңа иаңқәкны ажә ҳәа ишырхәо еипш, иқартқо астихиақәеи азалымдарақәеи рзы дрықызыбонит, дырғағылоуп, аңсабарағы гәйбизызарц, иңбарамазарц, аңғара қанамттарц итәхуп. Ауағы иаңаңа, аңғара-мыңғаңа қамтакәа, имыршакәа, ауаатәығоса зегын рзы агәыхалалра иланы, идгылтә пәтәзаара анарха аманы иқазарц ахәтоуп, иңсабаратәуп ҳәа ипхъазоит. Ааи, иаңхынзашо дырым акәымзар, Сталини, Гитлери ғәзірләнеш ашәышықәсақәа бзантцы ирхымшаларц итәхгәышыоуп автор. Избанзар ажәлар ашъаартқыра рызгадыршуеит, ршьара иқәыркъоит ұңаңынам атахь итәрпшуда.

Ажәенираала, ус узазхәар ауазар, адәахъала уаҳәаңшузар, асиужет змоу атоурых ахь ухъязырпшуда апублицистикатә цәаға аманы еиғартәуп. Аха иара иаңоу апағос, аидеиа иқәыргылоуп аprobлемақәа излаглобалтәу ала акыр инартауланы уархәыцуеит, уапхъа иғаға ғапхъа иәңбараҳхада иңәыртцеит ңышышә шықәса уажәапхъа Шекспир ду пәра зқәым иғырхатда Гамлет дызмыртынчуаз азтцаара: «Быть или не быть». Аха уи ихатә пәтәзаара маңара акәын изызкыз «Гамлетизмра» (агәкахара) илаене дықан. Арақа Платон Бебия иажәенираала «Ағежәатәи ашәышықәса» ақны ауаатәығоса

пхъақатәи рлахъынта заңа дахъзызаауа, уатқатәи абипара рпенпшә бзиа-
харц, шәартарақ (аяғы ихараны) итамгыларц азоуп митә зхылғиаахью
ХХ ашәышықәса азамтазы ичтарц зиңаху. Ағымтә хзыркәшо «Ағежәатәи
ашәышықәса утқыуа уизар, уцамтазын уччартә қатца абаапсы?!» ҳә апо-
ет иихәо ацәаҳәақә 21-тәи ашәышықәсахъгы ҳхъанарпшуеит, даңакала
иүхәозар, аяғы итоурыхтә пстазаарағы дәңәышзарц итахуп, мап anakәха,
аяатәығаса пхъақатәи рлахъынта шықалаша атәи ахәара уадағуп
иүхәаны иүхәозар, акәты ашыига ашьапхыц итнахыр қалоит...

Аңсабара аномалиатә цәырттрақәеи, уртирхылтцуа арыцхарақәеи аяғы
иааикәршаны икоу зегы зеичаҳара ицәмачу (ихатә пстазаарғы убрахь
иналатданы) гәлымыфрыла (зегы ракәымзарғы, есымша акәымзарғы)
дшырзыко, дышрыхәаңшуа, ишизеильмкаауа, уимоу, зны-зынлагы еили-
каарц шиңахым ухәа иреиңшәо аздаарақәа Платон Бебия играждантә
поезиағы апхъаф дрызхъаңшыртә, дрызхъаңшра амаңара акәымкәа, аяғы
адғыыл иқәзаарағы филасофиятәла ддырхәыңшыртә атып имоуп. Цабыргуп,
урт ргәаанагарақәа аабоит илирикатә жәеинраалақәа рөғы, аха еиха
имаңны, мамзарғы хықәкыла уи атема иазкым жәеинраалақәа рөғы.

Абригы Платон Бебия ипоезия ақыдарақәа рахъ иупхъаңар алшоит,
амала, иахъанзагы азәгыы иазгәеимтәц үмхәозар.

Уажәы ҳаламлаңақәа иаагап хыхъ иаҳхәаз ахшығозцара зыртабыргуа
ғырпштәқәак. Ажәеинраала «Ажәылареи ахъатцреи» ағы апоет абар ам-
шын иамоу амчра асахъа штихуа:

Амшын гәаан ихыңтцеит,
Нас аћәарахъы ижәйлоит.
Иашәйлоит – инашәхыңтцеит,
Иашәхыңтцеит – инашәйлоит.

Иатдоушәа Нарттаа рымца.
Еилашуеит агәараҳәа.
Нахъхи инаркны аахъынза
Иагази ма аћәарахәа?!

Аха арақагыы иаагылом, иғәау амшын иарбгоит, иагоит: адәаҗа, атәа-
тла, ағыны-агәара ухәа иаампыхъашәо зегы. Аха уағғы ари астихия
дзанышәом, уи амчра, агәышкәла ңәғъара иағаиргылоит адамба, аха уи
нахъхи ңъара ишхъатцызгы «Оапхъа иапшаауан амға».

Ари ацәаға аңсабара иадиалектикоуп, азакәан хадақәа ируакуп
ажәылареи ахъатцреи.

Абар апсабара амчра ҳзырбо даңа саҳъакгы:

Еибах-еибафо Кәыдры цоит агәгәаҳәа.
Уи иампыхашәо зегъ атәйтәны.
Апстазаареипш иеилашуа агәараҳәа,
Иагълеиуент апстазаареипш итәны.

Итабыргуп, Кәыдры азиасгы апағқәа ирызнымкылакәа ианхыңца апхаста анықанаңауғы ықоуп, аха автор (уи агәалашәара иахәтаны ибом Апсны азиас дүкәа руак «агәры нирхар» итахым! Ари апшы-цәаҳәак рәғы апоет иаҳирбарц ииңаху уи амчи ақазшьеи роуп. Ағымта гәылышәаны иқатоуп өзарыла. Зәкалы гәылышәоу, иркығу ажәенираала апхыаф еиҳа изааигәоуп, ахы иғәанарпхойт.

Ажәенираала «Итадыдуент Кәыдырта» ақынгы апоет иааирпшуюент апсабара ацәыртса, ииашоуп, араға уи әңгъара атсан иаабом, излашко ала ауп асахъа штихуа, амала апсы ахатданы:

Камбаш – аачшәа иғәагәоит,
Уажәы амшгы – атыхыгы.
Арғаш – жәйила гәыркәкәоит,
Иагъхысуент атцықты.

Ашъхақәа ахара ипшуюент,
Кырзычаз крибенит ҳәа.
Амшын агәы еилашуюент,
Са баша сыйқәпенит ҳәа.

Апша, ҳәғығра ацәашы
Умырцәан уағаңәхәан!
Амра, ахәы ухың шылжыы,
Ашәениқәара ҳақәхәан!...

Платон Бебия ипсадгыл гәакъа апсабара апшәреи ацәафен ипоезиағы апхыаф инырытә еиңш иагәйлышаауент. Иара убас илитмотив хаданы уи ипоезия иагәйлоуп 20-тәи ашәышықәса ахъақәа, даңақала иұхәозар, ажәлар ртүнч бзазара иапырхагаз, изымырбзазоз арыцхарақәеи, атагәтасрақәеи, ахынтағынтарақәеи жәпакы. Уи изақараалак иаанагом

Платон Бебия ипоезиағы зегъы ашәшьы рхушәа, ашәыгақәа еипшны еизданы икоушәа. Мап, уафтар игәцаракны иапхью ибоит уи ипоезия иатоу аоптимизмра, апстазаара агәрагара. Ари иуаароу адунеиағ ацәгъя зхәыцуа, ацәгъя қазто, изыршо раткыс абзия ақатара иашшыту, инзыжкуа шеихау, урт шракәу апстазаара амаа зку, изырғиоу, еихазхая.

«Апоезия ҳәаама амазам, ахақәитра наңа иафызоуп. Ауасы иөнүтқатәи идунеи, ихәыцрақәа, дызлеибарку зегъы, алашара асаркья ишаныччало еипш ианыччалоит.

Апоезияғ шытыржысы ссирны еилағлоуп, апсабарағ еипш, урт зегъы еинаалан еицааиуент. Аха иуттароуп урт рзызырғыша. Измахауа изы урт тақырымағам. Аха уақа икоуп агармония, апстазаара алагамтагыы антәамтагыы. Урт аштыржықәа ирхылтит анкыза зны, псрә зқәым Ажәа¹, азгәалтит абағхатәра змоуapoетесса Гәында Кәытниа-пхә апоезия анцәахәы апсабара зку лхағы иааганы данаҳцәажәо. Сыззааниа псрә зқәым Ажәа адоухатә псымчхара аманы Платон Бебия ипоезияғы апхъағ имфашы ибоижътеи кыр түеит, дзышыцылахьоу ақакәны икоуп. Уи апоезия пстазаараны ишицу, ада дышхәартам, ицәа-ижкы ицәаған ишалоу ҳара иаабоитирғиамтақәа, чыдала иажәенираалақәа рәғи. Аха уи анафсангыы, ус шакәу зыртабыргу дағеа факторкәагыы ыкоуп:apoет инықәара аан, дағакала иүхәозар, Апсны антың даныкоу, дсасны, атәым қалақықәа даныртаауа, дыпсшыағны аамта анихиго (ашәкәығы, арғиағы инагзаны бзантыйк ипсиз изшызом еиңарсшәа иүхәозар апоезиатә еидара датоуп) аамтақәа раанғыы ирғиаратә усурға еиқәтәзом, уимоу, усқан еихагыы итаауент апоезия анцәахәы, ипсадгылы гәакъеи ижәлари рлахынта, уатҗәтәи рпенпш бзия иадхәалоу наххыхынза аахыс зтышынтаалара уадафу азтцаарақәа. Платон Бебия Урыстәйлеи Җыркәтәйлеи, ухәа убас егырт ақалақықәеи атәйлақәеи рәғи иказарааны иаптиңағы афынтақәеи апублицистикатә нтамтақәеи абрахь инарылатданы ирытбубаауент урт зле-ибарку апатриотизм пафос зақа иҳараку, зақа гәтүүгъала ихәоу, аемоциатә цәанырра рыңду, ихадароу тоурыхтәла апсадгылы ажәлари рлахынтазы удырхәыцуент, еихаракгыы ас еипш апсихологиатә тагылазааша ахъаап-шуа, Платон Бебия Җыркәтәйлеи даныкәз иаптиңағы арғиамтақәа рәғоуп.

Цабыргуп, абыдарақәа апхъағ ибоит Москва, Переделкино ипсиз анишьоз, арғиаратә командировка анимаз, иаптиңағы афынтақәа рәғи. Аха арақа, Апсны антың шакәызгыы, apoет ипсадгылы ду ахтнықалақ ағы дыккан дтәйимуағымызт, дсовет уағны ихы ипхъаузон. Егъирахь, Җыркәтәйлеи

¹Гәында Кәытниа-пхә. Апсаатә мөлас, Акәа, Апхәыншәкәтүйкүрт «Алашара», 2010, ад. 1.

иқазаара зынза даеакуп, иңбынцүуа шәнызкүфыла уақа ишынхозгыы, псадгылс ишримоугы дара рыйзгы иара изгбы итәим ҳәйнәткаароуп – ртоурых псадгыл акым.

Исхәарц истаху, абри атәим ҳәйнәткаарбағы ииз апоет иажәенираалақәа абжыапнитәи ифымтақәа иреиңшхом, мыңхәы ирнүреит ипсадгылы ижәлари ртоурыхтә пәтазааратәи рхъақәеи, ргәйтхәқәеи, ргәазы-хәарақәеи рхы зыртытуа проблематә зәаракәа еиха ирытшыны, дрыкәйтәнаны дырзаатгылоит, насты архъаф ихы-игәағы инхартә, иңә-ижбы ианырыртә еиңш иқантсоит, баша-маша акымкәа, поезиатә хәесхакъақәаны.

Афада исхәаз ахшыңтак шыңқәдышыртәоит Платон Бебия иажәенираалақәа «Омар иматा илыхъзуп Шыри», «Сшыап иамоу ахәйнәтә амазаит», «Ак хъааигоит иажәимтүчеха».

Омар Бейгәа изку арт ажәенираалақәа рцикл апоет ифит 1975–1990 шыңқәсқәа рзы Акәа-Стампыл. Заанатгы исхәоит, арт ахжәенираалак равтор ғазарыла илшент философията хәйрала итәу, зтоурых псадгылы згәйтхоу, ихъаазгоу Аңсны атцеиду, зтоурых псадгылы абареи уақа ақазаареи ирызгәышыуа Омар Бейгәа ихаесхакъа аарпшра. Итабыргытәкъаны, хтарауаф ду, хпоет патриот цаҳәцах изку ари ацикл апоет истандартәым ағышыя формагы акы иаламғашыауа аоригиналра аныпшуа иқатсоуп. Актәи ажәенирала «Омар иматা илыхъзуп Шыри» аңаңхәа (ағымта хысгыы иамоуп) ритмалагы рифмалагы иаңназгаяу, ашәага-зага иташәо зтоурых Аңсадгылы зымбац ҳұмынцүуа рыгәхъаагара ду атубаауа еиғартәоуп. Омар Бейгәа иматагы баша иаулыхъзитцах Шыри. Ари ажәа аңсадгылы аbara, ала антапшра иғәғәзаны изыхтынхъаауа изныруа роуп. «О, Аңсны знык иаабахгы, шыри! ҳәа, – ахәара зылшо, иазгәышуа.

Платон Бебия Омар Бейгәа иматा лыхъз Шыри инаңеит, мамзаргыы уи ахъз ихы иархәаны (иатсоу амелодиа хаан лабду ихатареи ирыбзоураны) ифит Аңсны антың, конкретла иугозар, Үйрәтәыла инхо ҳұмынцүуауа рыйсадгылы гәакъа абзиабареи, уи абареи рзы иримоу азхъреи ртәи аазырпшуа апатриот жәенираала ссир. Дарбан аңсую нырцә дықа, аарцә дықа зхы-згәағы имнеиуа ағымта хзыркәшо абарт аңаҳәакәа.

Ҳашыцәа, рыңха, ргәи иамыргакәа,
Ауаа мңқыақәа иримхәнгакәа,
Ахъхъаҳәа илеиуоуш азыхъқәа,
Игоумаш ҳапсшәағь меихсығыкәа...
О, Аңсны знык иаабахгы, шыри!

Азбахә yrıмтәом – ргәи иаҳәоит,
Ишалаңәажәогъ ацәи иаанахәоит.
Ршьамтәйлоуп урт ирбо ԥхы҆зы,
Пхы҆зыла шы҆тахъәка иагъцоит ихы҆тны...
О, Аңсны знык иаабахгы, шыри!
...Омар иматә илыхъзуп Шыри...

Ажәенираала «Омар иматә илыхъзуп Шыри» убас апоезия амаза ататданы еиғартәуп изызку ихъз үзарак ада ихәа замкәа, арахъ иара ихағсахъа атекст иаласаны иқатдоуп, Аңсны гәхъаазго ҳұмын ңуаа рыгәта дғыланы. Арақа зегъы аҳасабит акуплет антәамтәфы рефрен иаҳасабала ици ацәаҳәақәа: «О, Аңсны знык иаабахгы шыри!.. Омар иматә илыхъзуп Шыри...»

Ацикл ақнитә ағбатәи ажәенираала «Сшыап иамоу аҳәынцәа амазаат!» акәзар, апоет угәи архытхыту асахъа тихуеит рапхъаза акәни (1975 шыққасы) Омар Бейгәа Аңснықа иаара зақа иғәирғъара дуны аңсуаа ҳыын иқалаз ишаабо еипш, ағымтәфы гәыицә хаданы дагәйлоуп Омар Бейгәа. Аха Платон Бебия ибағхатәра ишацәафо ала уи иаҳыынпсса иаарпшуп Үйрқәтәылатәи ҳашъа ду иаара ҳажәлар ирнатаз ағәрығъара, насты ахаан еибамбацыз аешыцәа түхәаптәара змамыз ргәирғъара маңара акәымкәа, уи иаҳылтцуан даға гәирғъара дук – уи убри акәын: ари нахысгы амшын зыбжъажы ҳажәлар реитанеиаира, реибабараз, уаанза итарбақа иакыз агәашәқәа шаатуаз ақарадхазыртоз ағәығра. Абри аидеиа ауп ағымта пысис иаҳоу, изырғәтәо исахъаркны иаҳығычоу анағсанғы. Апоет инапқазара иақазароуп, ажәеизадала акәымкәа, иғымтә ахшығыцак ағәйлышрәара, уи зхагъежьюа «калыра» аидеиа зегъы атәнәкыртә абарәт ажәақәа: «...Са истаху, шәа шәымсаит, сшыап иамоу аҳәынцәа амазаит! Уи иашыцәа – Аңснаа – ирто аҳамтәкәа дышреигәирғъоугы ишқа иримоу абзиабара иашъана-ны дрыхәаптшуеит. Аха уи акәым иара изы ихадароу. Иара изы ихадароуп Аңсны дғыыл дахыықәнікәоз ишъап ишътнахыз аҳәынцәоуп. Ари аметафора иаанарпшует Омар Бейгәа ижәлари ropyсадгыли дшырзығоу, иара изын ишинасып ишъапы иамоу аҳәынцәағы. Уахъ дахъцо игоит итоурыхтә ңсадгылы иаҳамтәны, даныпслакгы иаҳратқа итейгаларц.

Ажәенираала ахшығыцара еиқәызхәало атыхәтәантәи акуплеттүү иссиришәа иқатдоуп.

Уи ағнықа дцоит, днаскъаргойт,
Рылабжышқәа цоит еиқәхәалан.
Акака гәаларшәага изнаргойт,
Иара өааитуеит иғәи еиқәхәалан:

«– Үа-а, сшыап ахәынцәа амазааит,
Санпслак уи сгәы инықәрыңсааит!..»

Абас Омар Бейгәа ипсадгыли ижәлари игәү итәхәхәа, дышрыз-хуя мацара амға дықәлоит ұырқатәылақа. Ари аамта азыблара атоурых агәымбылцьбара изнархиаз лахынцан. Аха даеа разқылгы ацуp. Уи – Апсадгыл абзиабара ағымцәаара ауп. Мышкы зынгы уи акәхойт урт аразқыдақәа рыпсадгыл ахъ изыргъежекуа. Насыпны, уи амш ҳарт ҳанаанхеит. Массала акәымзаргы, ҳашыцәа ртоурыхтә ұыннұдьгылахъ ахынхәра иағуп. Платон Бебиа ажәенираала ззикыз ҳpoет, ҳцарауаф du Омар Бейгәа Апсны рапхъаза акәны данааз, уи ағыза атагылаашья ықамызт. Иқаз акы акәын – агәыгра агәашә аатхъан. Ұсқантәи аамтазы убригъ акыр иапсан.

Ацил ақынта атыхәтәантәи ажәенираала «Ак хъааигоит иажәымтыңеха» ағы апоет ифырхатда иғонутқатәи дунеи атанза дтапшны, ипсихологиатә тәгылазаашья хъанта азгәатаны дахирбоит иажәымтыңеха зегъ реиха ихъааиго, дызмыртыңчуа, деимырхха, деимлагәа дызку закәу. Уи, итабыргытәкъаны ғәғалаза даргәатеиуеит. «Дзапырымтца ахышә дадгылоуп, хәыцра дулагы дпах даанкылоуп» ихәоит апоет. Ифны, иғәара, исас, иңәас акы игмызт ауеибаҳәа дықан, ихъз, ипша, ипату ықан, ифымтақәағы томла итыжъуп (акыпхъ зымбацгы аумачху), ажәакала, аамта ихигон ишәтишха, ибзианы. Аха атыхәтәан абар иқайтә алкаа зеипшроу:

Иеидара хъантоуп, дгәатеиуеит,
Ахәыцра гәхъаагақәағы изнеиуеит:
«Шәышықәса ныстыуеит – акыртцыма,
Зегъ сымоуп, аха акгы сымам...
Сыңсыр стахуп угәы снап адқыл,
Иахауеи, шыри, Сыңсадгыл!..»

Абас ипсадгыл дшазгәыкуаз, Ұырқатәыла наунагза ақазаара злахынцадаҳаз, шәышықәса днартысны инарцә мға дықәлеит Апсны атейду, Дырмит Гәлия иңнагаф, апоет, атарауаф Омар Бейгәа.

Ұырқатәыла (уи антыцгы) инхо ҳұзынғыуаи ҳашыцәеи ҳареи ҳанаигәнның – аамтеңкәшара иабзоураны – ҳайтанеи-ааниуа ҳаналага инаркны қыдала Омар Бейгәа, избахә анааф, ифымтақәағы агазет «Апсны қапшъ» (уажәи «Апсны»), ажурнал «Алашареи» рдақъақәа рәғы акы-әбак акыпхъ рбо ҳмилат адуюхатә пәтәзаарағы алшара анықала ифызцәа апсуа шәкәйіфөңәа днаривагыланы ихатә тың анааникыла нахыс, иара изкыз

ажәеинраалақәагы ңәыртца иалагеит. Уажәштың иағымашзам дара. Убарт акы ашытаки иғылам Платон Бебия Омар Бейгәа изикыз, ажәеинраалақәа. Апсны дықоума, Үйрәтәйла дықоума, мамзаргы дәеа тәымтәйлак ағы дықоума арт ажәеинраалақәа ирыпхъалак имилат ҳдирреи ипатриотизмреи, иаххәап, иага иғәтәцағы итәахызаргы, идырғышоит, ддирхәициеит идғылтә пәтазаарағы ипсадғылы ижәлари рәфағхыа итәкпхықәра ҳарапкеит, илапшәа дыртаулоит, ифилософиятә дунеикәөпшүлара дыртбаауеит. Еңасхәоит Омар Бейгәа изку ажәеинраалақәа иреиғүкәоу ируакуп ағада ҳзыихцәажәаз Платон Бебия иахжәеинраалакгы, избан акәзар, аурыс критик ду В.Г. Белински ишихәаз еипш: «...Чтобы быть выражением жизни, поэзия прежде всего должно быть поэзией»¹. Араға апсуа поет иғұры – апоэзия иашатәкьа ауп апстазаара атабыргхата сахьяғырала иаазырғшүа, иаҳзырбо.

Хыһы ишысхәахью еипш, Платон Бебия Үйрәтәйла ғынтәтәи иқазаарағы иабзоуранны апсуа поэзия иаленігалиеит апатриоттә жәеинраалақәа ма-чымкәа. Урт зегер ғәида идея хаданы иргәйлесеит апсадғылы ажәлари нақ-аақтәи реизықазааша, еиҳаракгы, лахынцадарала зыпсадғылы иақытху, тәымциара ақазаара злахынцаха иртәгылазаашью, ртоурых тәйлағының ишазықоу, ишырныруа, уи азы ирхәицшью, пхъақатәи рмилағаттә разқы пеипшхәыс иамоу уантәи – тәымциварантәи рхағы ишаарго, ишырныруа.

Апоет Үйрәтәйла данықаз, ҳашыцәа ырбазазара далағшны, ынхара-рынцыра аниба, данырғәәжәа, данрылатәа, ырпхара анилс, ырбзиабара аниныр иапицаз ажәеинраалақәа ҳытқәаам, ифантазия иарғиац ракәым, апстазаара атабыргхата ирылхуп, иибаз, иаҳаз, инапала «еипхышыааз обиектқәа роуп ҳытқыртас ирымоу, ғәи зырцәажәо, убри азоуп урт апатриоттә жәеинраалақәа архъаә еиҳағы ағәйкүәа зырхеикуа, бзия изибо. Насгы, апоет зсахья тихуа, иаҳирбо апстазаара ҳұзынцүуаа ирыхтынхъаауа, ҳара дала-шыала, гәыла-псыла иаҳзааигәоу роуп.

Омар Бейгәа изку ацикл анағсангы Платон Бебия Үйрәтәйла данықаз (1990) иапицейт ажәеинраала шыахәкәа апсадғылы ақны ақазаара шнасып аазырғшүа. Убарт иреиуоуп: «Аиылара», «Семиҳа», «Атоуба», «Ага бұзыци ашыха бұзыци», «Стампылтәи асы», «Сара соума бзия бзымбо?!», «Ахътәи цхә», «Ахәаа», «Стампылтәи ағырмык ақны», «Анцәа сұхәоит», «Қылыш Чачба», «Апсуа ашәа», «Саб исеихәон», «Ба бансыцу», «Анасып закәу».

Ауағы дарбанзаалакгы рапхъаңа акәнды дахьнеиуа атәйлағ зәлымхара ззиуша, илапш иғыцбарааха итәшәаша раңаҳоит, дышәкәөфымзаргы,

¹ В.Г. Белинский. VII том. М., изд-во АН СССР, 1955, с. 319.

ишаңтахъқа даныгъежеклак иеитеихәаша мачымкәа иқалоит. Ари зегбы ҳзын ипсабаратөү қазшыоуп, психологиятә цәафоуп, итагылазаашьоуп. Афада еиқәсисыпхъязаз ажәенираалақәа равтор тырқәтәылатәи иныңәара атәү ҳәзәозар уи зынза даеакуп, туристк иахасабала акәымкәа, уахь днанагеит, лоунытә ицрыхаяуз милат хяаак, еиха уазаигәаны иухәозар, азалымдырра таңғәис измаз атоурыхтә ӡыблара иахъыаны атәымтәыла ақазаара лахынцас изауз ҳұзынғуаа, ҳашыцәа рыпстанаарағ гәйтчас, гәазыхәараси ирымоу, изыргәамтца, рыпсадгыыл гәакъа шыгәхъаарго үхәа акыр здаара хатала инырны лабәрабала еиликаарц. Абри инаваргыланы уи поетк иахасабала, илапшхәаи игәйнкылареи ирыткаркыз апстанааратә факторқәа сахъаркыратәла раарпшрагыы гәтакыс иман. Заагыы сапығланы исхәоит ари агәтакы иман. Заагыы сапығланы исхәоит ари агәтакы ипоэзия ақны адагы ҳара иаабоит ипублицистикатә пәнмәтқәа рығызы.

Апхъағ имбарц залшом Платон Бебия иаңицаз стампылтәи ажәенираала зегбы (урт 18 ықоуп) мызкы иалагданы исит Үйрқәтәыла даныңаз аамтазы. Ари афакт автор дыңцакны исит ҳәа ахәазом, уи ахшығозцара иаңаиқтароуп. Сара сгәанала, иаанагоит дхәычы аахыс уи иаҳаяуз, ихын-игәи итәз, ихъааигоз Үйрқәтәыла амшын нырцә иқаз ҳашыцәа рбара, рынарылашшара, рапсуара – зегбы раңхъаза рбызшәа абанза еиқәхеишиб, – имаз ахәицрақәа еиҳабацәа иабацәа, иабдуцәа ркынтытә иаҳаяуз, игәи зырхытхытуаз лабәаба ианиба убранза ғнүтқала агәаҳәара иоуз ибағхатәра апсымчхареи ипатриотизмтә цәанырреи ипоэзия дырғыхеит, амч ғың алтт, дмаапсазо джартцеит. Насты, дара ажәенираалақәа рөөи иаабо иреалтәуп иконкремтәу хтықәоуп, фактқәоуп, раарпшыша аформагы напқазарыла, еитархәахьюо, идыраапсахьюо темак еипш акәымкәа, аоригиналра атданы, ағың-цәа аханы иқататәуп. Ус шакәу дыртқабыргуеит дара ағымтакәа рхатакәа. Зегбы ҳарқәатңы, иаагап ғырпштәыс ажәенираала «Аиыллара». Апоет ихәоит: иабду, иаб, егырт зегъ реиңш еснагъ хыас ишримаз рыхелар рыйжеиҳарағык амшын нырцәка иаҳыагаз, урт тәымғны ргәи ишалаз, мшын нырцәка ишыпшуаз, агәыгра ду шрымаз, из-дирүада мышкы знырыпсадгыыл ахъ изыгъежекыр ҳәа. Уи, анцәа ду имтаны, ихәахъала иаант, иага ихъшәахазаргы ауадафрақәа ахнагазаргы апоет иабацәа, иабдуцәа зызхуаз аитанеиааира, аибабара аамтә:

Адғыыл апсы еивнагеит, уаҳа иқуам,
Амшын агәи тынчхеит, игәйнкүуам,
Ажәғсан кеикеиуетит, аптақәа хым.
Кыргыз иҳачхайт, уаҳа уи ҳтахым!
Аа, сара иахъа Үйрқәтәылақа скоит.
Сабдуи сандуи ргәйтчха насығзоит.

Платон Бебиа дызтаауа иңбынғууа иреиҳәаша раңдоуп – иабдуи иаби гәтыхас ирымаз, иара ихатагы заңа ҳәатәи имоузен иимбац иуажәлар рөсө. «Исызхәома асқафык зегын рөәхәй?!» – ихы дазтааеит. Апхъафыгы игәи хытхытуа дазыпшуп уи иихәарызеиш, реипылашья шәаирпшүеиш ҳәа. Абри атагылазааша заманала иаңнарбонит афымта хзыркәшо аңаахәақәа:

«Убас салагап сара ажәйтә-аәатә...» –
Убас ахәицира сама иңит сымшат.
Ус, наڭ-ааڭ ҳайпылеит ҳайханы,
Аха егысзымхәеит, сыйлан сшанханы.
Сөңи ахъаахысхыз инхеит, сәңи ҳәхәеит,
Халабжышқәа наڭ-ааڭ зегын рхәеит...

Апоетгы дызпилазгын убриаڭара еизгәйкни иڭан заңа еиғәйхәауаз атоурых атәи ажәак рзымхәеит, амала рылабжышқәа икатәоз ажәада зегын рхәеит. Абарт аңаахәақ ажәенинраала атакы дыргәгәеит, насгы иаадырпшит еиңәүзүз ажәларқәа, реиниара, реикәшәара заңа амчамоу, ирхәицгou.

Платон Бебиа ипоезияғы (егырт ажанрқәа рұынгы) иналукааша атып амоуп аңсуа пхәызба (апхәыс) лхағесахь. Уаڭа иаарпшуп Аңсны ахъз-апша тызгоз, иахъа баагәарас иатагылоу атцеңәа гәлымтәәхкәа азызааңаз, уатҗәтәи алахъынта знапы ианылоу азызааңау, рмилат төитыпш, аназааңара, аңсуара еибаркны измоу ауафышәатә қазшыя бзиақәа: аламыс, апату, ауафы ҳатыр иқәтца, асас-аңаас гәаартыла идкылара, ауафытәысса ибзиабара доуҗатә малс изатәанашыу – абарт аңаафа хъкәиршәақәа дрылаڭаны ауп аңсуа пхәыс Платон Бебиа ипоезияғын лсахъа штыху. Аха ари ахшыотқаң зынџа иаанагом уи аңсуа пхәыс лхағесахъа идеализация азиенеит, инцәеиттәуеит ҳәа ахәара. Мап, апоет уи афыза ахшыотқаң даңызхароуп. Аңтазаарағы акы згым уағсы дықамзар акәхап, аха уи иибо, ус узазхәар ауазар, икалам алапш ҭары иташәо аңсуа пхәыс дызла��у лызиарақәа роуп, лыңсыңерақәа хырфа рзиуам, иара изын ихадароу лыпту штызхуа, дзыргәгәо, луаажәлар дтоураны дрылазырғылауа лхаташыатә қазшыяқәа роуп.

Сыззааниа, Платон Бебиа Тыркәтәыла даныңқазгы ипоезия алапш итәмшәар ауамызт уаڭа инхо ҳүңынғууа – ахәсақәа рхағесахъа. Уи ааирпшит аконкреттәла иигаз аңсуа пхәыс Семиха лхағесахъала. Ари Тыркәтәыла инхо, Аңсны лассы-лассы иатаяа аңсуа ду Атаяи Җәышба иңшәмәпхәыс лоуп ажәенинраала зхихәааз. Аха уанаңхъо иумбарц залшом еизыркәкәаны

иѣатоу апсуга пхѣыс лхаѣсахъа. Аха уи изаѣараазаалак иатцазуам афымта зызку апхѣыс дзырпш҃о, дхаразкуа лхаташьатә ќазшьақәа. «Шѣыфны, мрангы бығнагылоуп бара апхѣысхаа, Семиҳа» ҳәа, – длылаөхөо дылзыгәдууа ихәоит апоет. Анағсангыи иаицидойт: «Бара убас быпхѣыс патууп», «Сасдыкылара асѣк бзылахәои, зегъ ирпылауа еилыххә?!»

Абас апоет Семиҳа лхаташьатә, луағышәарата ќазшьақәа, лцәафақәа итихуа, егъырт Җыркәтәйла икоу апсуга ҳәсақәагы ишыркәйрчахоу, ишыртәшытруу, ишалыхәдам, ишалахәу убоит. Аха абас шакәугүү, апоет ибоит Семиҳагы лфызцәагы рзы абзазаразы апстазаара шуадафу, акетасть билгью ишыкам. Уи ауп ирхөо арт ацәаҳәақәагы:

Стампыл ачархъ дуеипш уахуеит,
Амал изықәпаеит хаха.
Саргәиргьеит шуҳәо уаргәајеит,
Уркъацны ицоит, Семиҳа!...

Икәаратдоит бмашына шѣтхысны,
Зегъ ахуқәыгәтәо имитәха.
Убас ижәйлоит цәкәирпак хытдны...
Аа-а, акы бмыхъаант, Семиҳа?!

О, ибықәыпхо бигәхъаазго амра,
Апсны банизтгыи уи апхә,
Зегъы-зегъ уа ибыртон амфа,
Бара, Кәзпха Семиҳа!

Апоет агәра ганы ихәоит, хымпада дагъиашоуп, апсуга ҳәсақәа Апсны антყиц икоу, ртоурыхтә псадгыл ағы, Ашәуаа рыкны ишырхөо еиپш, ибзазозтгыи, еиҳагыи рымч, рылша иацызташа агәазыхәара роуан, рыпшра, рсаҳья, рказшыи еиҳагыи апсымчхара аманы иѣалон. Ауағы итәйлапсадгыл ағы игәалақарагы илшарарагы еснагъ ихәақәтлагуу ақәыпшылар амоуп. Ус ишоуп адуней.

Апоет лирикцәа зегъы реипш, Платон Бебия ауағы дфырхатданы дѣазтço, деиғызыкаауа, абзиабара иазку ажәеинраалақәа лассы-лассы ипоезиатә нцәахәи цәалашәара ссирны изцәирнагоит ақыад ианимтәр амуя. Уи ағыза ацәалашәара хаа, ацәалашәара ќәымшәышә еиҳарак иахъаапшуа исахъаркшәа иүхәозар, апсы ахъахалоу ауағы аинтимтә тагылазаашьағы ауп. Ажәа (*intimus*) латын бзышшоуп, иаанагоит глубоко личный, сокровенный задушевный. Абас икоу апсихологиатә тагылазаашьағы ауп апоетцәа

абзиабара иазку ажәенираалақәа рыфра анрылшо, мамзаргы әгәахәара анроуа.

Платон Бебиа абас еипш икоу әгәахәара иоут азоуп изапицаз абзиабара цқяа иазку, интимтә дунеи иахылтцыз ажәенираалақәа: «Са соума бзия бзымбо?!», «Ба бансыцу». Арт ажәенираалақәа апоет гәык-псықала изыкоу, дыззыкоу иарғажәфә Ада Ҭүжәпхә илыхъзынфылоуп. Амала, апхъатәи инициалқәа А.Т. азирхойт, иаахтны иҳәом лыхъз, лыжәла, аха афбатәи ағы, аргама иаҳәоит афымта зызку. Дубап аңсуа згәы иаанагогы: ипхәыс ажәенираала шпалзикуеи, ишпалыхъизныфылоуп аңсуала иғенаалам ҳәа, иахәаңшуа. Ус ихәыцуа изы иухәар ауеит абас: Избан апоет Платон Бебиа ипхәыс, ихәычқәа ран, ипстазаара зегы зышапы иқәгыланы изчапшьо, ихзызаая, псыс ихоу ажәенираала зылзимкра, ирғиамтағы анық лаҳасабала, пхәысқ лаҳасабала лхағсахва знымхара, изынимыжъра? Ус еипш ақатца азин имоуп апоет Платон Бебиа. Уи иажәақәа агәатцантә иаауеит, насыпта икоу абзиабара иаша иахылтцит, изышәаҳәеит. Автор иаахтны иҳәоит уи – илирикатә ғымта афырхатца – иара изын лара дшынцәахшоу, дшыцхылашоу, еизҳа-зығъара зегы лара ишлыбзуроу, нас ас изыкоу ауағы (ипхәыс, ихәычқәа ран) бзия димбар ауама, ажәенираалақәа ракәым апоемагы зылзимкри?! Уи изәкаразаалак ҳапсұара иапырхагам, уи атрадиция еиланагом, иамырғыцуазар, ацәаға бзия аханамтзор.

Алирикатә жәенираала «Ба бансыцу» апоет иарғажәфә Ада Ҭүжәпхә илызкуп, лышқа имоу ауағытәйесатә бзиабара иаххәауп, избанзар, апоет иарғажәфә даницу зегырыла иғәы тынчуп – итхы лашәызарғ дшарпры иатқәан, ахъта дақуазар, дхәыштаарамцаоит, азба дақуазар, дышыха зыхъны дылбааеоит. Апоет иметафорқәа, иеңғырпшракәа иаадырпшует, идиртабыргуеит, ус узазхәар ауазар, абаагәреиңш дзықәгәрыгуа ибзиабара цқяа. Уи ауп ирхәо афымта хзыркәшо атыхәтәантәи ацәаҳәақәагы:

Ба бансыцу, тәым дғыыл сыйкан –
Аңсны сыйкоуп сыйғаза.

Ба бансыцу, псцәаҳагь дықам –
Быпстазаароуп, ихатса!

Ба бансыцим, са сызлахои –
Аидара иштысхыз сләкәй!?

Ба бансыцим, са сызлақои –
Бахыкоу ибыңызар сгәй!?

Ажәеинраала «Анасып закәу» акәзаргы (лыхъз шарбамғы) иудыруеит иззырхо, изызку апоет ипшәмапқәыс шлакәу. Ағымта зынза Ә-куплетк роуп икоу. Иаагап ишеибго:

Зны иштысхит, зны иштыастцеит,
Иласырхеит, ифасырхеит.
Схы итисхит, сгәы итасцеит,
Исырхышәашәеит, исирпхеит.

Анасып закәу ҳәагыс схәыцуа,
Аа саҳыкылс атыхәтәаны:
Угәырғыацә ағны уандәылцуа,
Угәырғыацә уанааниа ағны.

Платон Бебия Ҧырқәтәила даныңқаз иапидаз апатриоттә жәеинраала цәаҳәцаҳәқәа уақа инхо ҳашыцәа ирзикыз инаварғыланы ифит усқан иныңқараан иңаз ипшәмапқәыс илыхъзынәылуо абзиабаратә жәеинрала шыахәқәа. Арт алирикатә пәтамтақәа конкретла изыххәаау, обиектс икоу апоет иарғыажәәа Ада Ҧыжә-пұха лоуп. Аха уи амаңарағы иаагылаәом апоет ихшығозциарақәа, иареи лареи рхәа итыйдеит, еизыркәкәо атқакы амоуп, даеакала иухәөзар, архыағыы ихағы анубаалоит, ипстазаара иатсанакуеит, изааигәоуп, иара итәйк, икәырчахак анибаалоит. Ус акемызтұры алирикатә ажәеинраалақәа хатала изызку лыда архыағыа уиақара игәцаарымкыр ауан, уимоу, иззырхо рәғы иаанхар алшон. Аха уи амч азто зегыы ирзеиңшү ақака рбоит, ирныреит. «Лирика тяготеет к стихотворной речи, которая способствует выражению чувств поэта и более сильному эмоциональному воздействию на читателя. В лирическом произведении запечатлены личные переживания поэта, которые, однако, характерны для многих людей, обобщают и выражают их с присущей поэзии силой. В лирическом произведении через личное поэт передает жизненно важное, типическое», – ҳапхьюоит «Краткий словарь литературоведческих терминов» ағы¹.

Платон Бебия аепикатә ғымтақәа раңцара дышрызқазо, дышрымароу зыртабыргуа афактқәа ируакуп: акы, уи ианпы итыйдхуо рхыпхъазара (ахыцқәа иртакны иазгәаҳтап макъаназ урт 23 ыкоуп) амаңарағы. Ақазареи, абағхатәреи, апышәеи роуп асқатәи поема ағора зылшо. Әбагыы, хыхы акырынтә ишазгәастахуо еипш, сиужетла ихәычы иду ағымтақәа реиғбаара аханатә даманшәалоуп атқаки асаҳъаркыреи зырғәғәо

¹«Краткий словарь литературоведческих терминов». Москва, «Просвещение», 1978, стр. 72.

апоезиатә шьапха рылаңтоит. Ари ас шакәү апхъафцәа иғәартахъеит, уимоу, асиужет змоу ажәенираалақәа атаки аидеиei рганахъалагы еиха иғәылтәауп ҳәа иахәапшуеит.

Апоет абри ицәафа ҳара иаабоит Стампылтәи иажәенираалақәа рцикл ағғыы. Убас икоу ажәенираалақәа иреиуоуп «Атоуба». Ағымта мәхакыла поема жыцәк иақароуп иғәылтәау 90 үәхәә ыкоуп. Апоет Стампыл (уақа ауп урт зегъы ахъағыцаз) иқазаара аан ижәлар идаракәац ирызкны изцәйрцуа ахәыцракәа дыргойт (дызхаану еиңш дызхаанымгы, ирхәоны иаҳахью, иғәи иңсы иалаханы икоу) ҳара, ииасхью, аамта иағахью, аха хаштра зәым, атоурых таулахь. Ағымтағы иаарпшу ахтысқәа ари апстазаарағы иқалахью акоуп, ихытәаам, ҳажәлар зташәаз агәақра ду – амхаңырра иаҳылғиааз акоуп, насты апоет иғәакъацәа – иабду иашья Хәлач уи иашыцәеи зықәшәаз арыцхара иаzkуп. Уақа исахья иалканы итыхуп Хәлач рыцх. Уи дыхычон, арахә иман ашьха дықан, иашыцәа амхаңырра ианагоз. Аха иашынеиз имаагылакәа ихынхәйт рыштахъка. Абар уи асаҳья штихуа автор:

Ҳажәлантәқәа анага мхаңырра.
Иаҳынеиз иаҳазшәа рхдирра,
Ирулакгы шытакъка идәықәлеит,
Амған ағқы баапсгырырықәлеит,
Иагыя иғәақзарғ ҳага изхытцит,
Иагытәуеит, ргәрығъагъ хытцит...

Иқалаз убрι ауп Хәлач рыцха изхытцыз иашыцәа дрыламызт итаца, убрι дсыңшауеит, даазгойт ҳәа дцоит Үйрәтәылақа. Стампыл, Трабзон, Самсун дахымнеиз абыкәу, аха итаца дабаибахуаз. Хәлач илахынцахаз апоет ихъаагаяа ихиркәшоит иажәенираалагы абас:

Ақырцх исит, анатә исит,
Имчгы – иғәытрагъ ықам изит,
Ағрыхъ ацәхәырағ изтысихит,
Мышк иара изын шықәсык тыхит.
Итаца пшзагъ ибла дшыхылаз,
Аа, назаңа дахъаагылаз...
Иматәқәа ишәтәо уа ишәыхуа,
Анаатә асуан уа ишәышәыхуа.
Абас атәым дгыл дықәхант ғыцх,
Са сабду иашья, Хәлач рыцх!..

Уи акәхеит, Хәлач рыңқа Анцәа ду диашьапкуя иқаитқаз атоуба: «стәцағы дсырба, ус снумыжын, дсымбар – уа амшын сырумыжын!..» инәзент арыңхара аганахъала. Ари ажәенираала автор Ҧырқәтәыла иқазаараан иахыңыз еиҳагы атқакы тархеит, ажәйтәи ағатәи рхы угәладыршәоит, Апсадгыл ахъақәа уңәа-ужыы ианыруеит, ҭоурыхтәла уархәыцуеит. Иага умхәан, зақа рыбжоузei, зақа еиңшымзеи Хәлач рыңқа стаца дааизот хәа Ҧырқәтәылақа данкази уи идаракәац еиуо апоет иңбыныңуаа ибарц даннеи аамтеи. Хәарада, акырцьара аеентанакит, абзиара аганахъала. Хәлач рыңқа иаамтеи иареи абақоу, хәйки шыхаки рыбжоуз.

Амала, апоет иажәенираала поемак ишьтнахша асиүкет анаитах итегеси еилганы иқазар, иаарпшызар еиғыын, Хәлач ихы зқәидаз итаца дызустоу, лхата уа дынхама (дشاауз дыңсызар акәхат), мамзарты иааз дрылоу, еилырганы ихәам. Абри хәйыңык ажәенираала арпсыңуеит. Ус конкретла лхағасхъа антимхы абаллада ҳәа атсағызар афыншызы еиҳа еиғыын. Аха, еитасхәоит, ажәенираала «Атоуба» (атаца лхағасхъа аарпшрағы) апхъағ агәйнамзара изнартысуазаргы, уиақара ибыргым, апоет иқәөниаз раҳь ипхъа затәуп. Зегыи ирыңку уи ахатабзиарақәа ируакуп иаңтәи, иахъатәи, уажәтәи амш ҭоурыхтәла уахъархәыцуа, иахъеиғурпшша аазырпшша: «Уа рылабжыш рыблақәа ирхыңәхъыла, апсугаа рыңқа».

Апоет Ҧырқәтәыла ағынта раан данығаз ауп ианаңитқаз (декабр маззы) Стампылтәи ажәенираалақәа рцикл. Үрт ирныңшит итегеси уазаигәаны иүхәозар, асахъа тихит Ҧырқәтәыла, хәтакахъала Стампыл азын асы анауа апсабара. Убас икоу жәенираалоуп «Стампылтәи асы». Арақа апоет апхъағ иғәникилаша ә-детальк ҳирбоит: акы, асы шая, «апроцесс», иәбахаз, Стампыл шмал қалақыу, настәи асахъақәа ақалақ ду еилашша аңәқәырпақәа ирхылтцыз роуп. Уажәы ҳахәаңшып автор апсабара аңәыртца зақа дақәшәаны асахъа штихуа:

Иахъа Стампыл иауеит асырхәы,
Зхы зтаху зымфа нақ уәи рхәы.
Ас– хага ауеит, ишъха-су, ига-су?!
Иканаршәуа шыал шкәакөу, икасу?!
Амал-қалақ атқәара цәгьюоп азы,
Ихагахаңаны иауеит ари асы!..

Апоет амал қалақ атқәарц атахушәа изгәарпхазаны илеиуа асырхәы иалибаауеит апсабара аңәыртца изаанартыз, улапш зыдхало еғырт асахъақәа: зыбға хәаны аиа назго ахәычы; зхы иқәыргыланы изтиуа

ачархәй; зжакъа асаара илеиуа ахәацъа иңбаама ныжыны дышцо, амалуаф ипагъара, ас-хага, агәхъаа мкра ухәа итегъы. Абартқәа зегъы апсуа пхъафы изы иңбызуп, афымта агәапхара унаркуеит. Авторгъы баша иауихәаҳ: «Ақалақъ шыңқәкәрыңац иңқәкәрыңоит, зегъ ирымбо – саркьюушәа иснар-боит». Аха зегъы акоуп апоет иғәапхоит иеилахтәаңан илеиуа Стампылтәи асырхәй: «...Сара Аңсныңа үзгөйт убри азы, улеишәа шыңқәгъоугъы стампылтәи асы!»

Платон Бебиа Стампылтәи иажәенинраалақәа рцикл (уақа ииғыз) атәым жәғдан атқақа икоу ҳашыңәеи ҳарен ҳпроблемақәа иаурызкыу, уи атема ахәақәагъы иртүткүеит, азеипшра рыманы ауаатәүесе ropyттазаара атқарқәа зегъы ирықәенатуеит, избанзар – уи апоезия алаңшәа тбаауп, аинтерес зтко азтцаарақәа шытнахуеит. Ус шакәу ахәоит ажәенинраала «Ахътәы цҳа». Афымта абас иалагоит: «Иңәуп атыхашьапы атх, ашьшыңәа инықәтден ахы. Аха итынчым зегъ рзы атх, ғыңыа еимаркуеит ус акы». Ажәа еимазкуаз аби апеи ракәзаап, «апоет исахъаркны ишиңәаз еипш, амал иахъынан урт рыбжъара ихыз ахътәы цҳа, апа инапала итабгейт». Ари «Уаха аб иғәеитепт, аб рыңқа, уи амал анхыт, иагеит».

Аби апеи иғәтәхаз реимак апоет қазарыла асахъа ҭихуеит: «Ххаңы ауада дырхың-хыңуеит... Абжы ңоит иңқәкәрыңаны... Ақәардә гәааны икәашоит... Атәца ахъанғыло икшоит... «Ахра анауа уа атх тәцара, агәир кашәар – атәила броит... Ақәкәхәхәа алымхәа итахысуан аби апеи рыбжъы ҭәгәа...» убас итегъы.

Ахътәы цҳа иағызами ахшареи аби рхәоу анеиқәшәо, хтак ианеиңтәхысыу, ғыңк ианеиңтәцәажәо. Авторгъы баша еитарсу атқакы змоу ажәақәа ахътәы цҳа ихы иауирхәах, ақжатәкъа акәым арақа зызбахә ҳәоу – аби апеи рыбжъара икоу абзиабареи, ахәоуенқәшәареи, ҳатырла аизықазаашъеи роуп. Амал мцахәыңәаз апсыңгъара иалымшо икоузей? Аб, ан, апа, апхә, аешъя, аехәшъя ҳәа азәыр дашатоума? Амитә ами излашо. Абри атәоуп апоет иажәенинраалағы иааирпшыз дызқәызбаз.

Абрин ас шакәугъы автор иажәенинраала хзыркәшо акуплет даеа хшың-тәкәккылы ңыңынагоит. Уи убри ауп – амал мыжда амч убранза иғәтәоуп еиғагылоу амбрақәа (агәаанагарақәа) ахәаеует, мамзаргъы, акғыны қамлајазшәа, еимак-еиғак ыңқазамызшәа ашыта-мышты арзуеит, зеиуа утаху ахътәы тҳа хнатоит. Ус иқалазар ауеит ауада зырхыңхыңуауз аби апеи рыбжъарағы. Хрыпхъап афымта антәамтатәи ацәаҳәақәа:

Ус, аа, хәыңы-хәыңла, рыңқа,
Апа дақәытцит, даагылеит аб...

...Ани амал иагаз ахътәү үңә
Өңүң ихыртазарғы қалап!..

Амал мыжда ашоура үңгөуп, ари адунеиағ икәнамтдо ҳәа акғыры үікәзәм, иеиннаршәар алшоит ахъта зыбжыу ауаа, еицәнымхоугы изынеиғампшүа икәнәттар ауеит. Убри азоупapoетгы иажәенираала ғұлакық атубааяу изықаитдаз.

Апоетцәа рдунеиағ ишапу еиңш, еснагырылапш тәруп,рынапш-аапш агәйнкылара амөхак дууп, настыры ирымбаң, ирмахаң атәйлағ ианна-нагалак уәкатәи апстазаара ачыдарапқәа (апсабара апеизажгы убрахь иналатсаны) рпоезия амырцыхцых, иамырғыхар ауам, даеакала иухәозар, ажәенираала өңүңкәа аптыртартә агәахәара рызцәиртцеит.

Платон Бебия итәи ҳәозаргы, ус ауп ишыкоу. Уи зыртабыргуа, апхъағ гәахәара дула идиқыло апоезиатә рәниамтақәа заңа инапы иңтхьюзеи! Убарт иреиуюп ажәенираала «Стампылтәи аңырмық ақны». Апоет ифуеит:

Аңырмық Стампыл ишпәкөу,
Аңышаңә ибоит уи зымбаң.
Ахы абақоу, атыхәа абақоу
Мшыншәагь иңқәйропоит убас.

Мшыншәагь иңқәйропо, еилашуа аңырмық ағтәи апстазаара иалум-бааяу икоузеи:

Аңыс инаркны аңыс-хшы ақынзә,
Зегъы-зегъ арақа иубоит.
Ахы уалатәазарғы хәңәақынзә,
Ара, үйим, угәи уагоит.

Апоет аңырмық ағы, үйабаада илапш иңашәо, «аекзотика» ауп, уи ахағра ауп зызбахә имоу, иңеишиш, илакәишиш. Аха зылапш тру, зыңба үікөу, ажәа сахъарк азқаза арақа даагылом, хәгәйлаирпшүеит мшынцас иңқәйропо аңырмық, ағнұтқатәи адунеи:

О, икәм ламысгы патугы,
Изхәада азә ихә деңцахеит.
Аңыбы хәйчыны ахәпса дүгүй,
Уа мшын тәхі реипш еиңахеит.

Абрақа азын тұтындра змата изы изтахыз уағ быргки иареи еибадырит (изтиуази иареи ианеиламза аштахы), уи даңсуан. Аа анағстәи асахъа:

Хәибагәзит, ҳәғыдибакылент,
Ҳылан ҳапсы еилаханы.
Ағырмыкъағ, ұлоукғы ұғылент,
Иахзыпшул ишанханы.

Аңсуара адоуха убранның амч амоуп, абзиабара ду атоуп, ахаан еибамбаңыз (азын тұтындра аазхәоз Үйрәтәыла инхо аңсуа бырги апоет Платони Бебиен) ауаа: «Ҳылан, ҳзеипырымтұа ҳылан, икон ҳалабжышқәа ҳәфажжы».

Ажәенираала иақөнубаалаярапхъятәи аекзотика, мамзаргы иаатуа апарда, иаңны ицәиртса, асахъақәа – апоети Үйрәтәылатәи аңсуа бырги реибадырра – ажәенираала еиҳагы иарлахғыхеит, иапхъалак (ҳәарада, аңсуа) апатриоттә цәанырра инамтарц залшом, нағсы атәым жәғдан атқақа икоу аңсуаа ртоурыхтә псадғыл ишыгәхъаарго, уи алахъынта хәыциртас ишримоу, ишаргәтеиуа унарбоит.

Платон Бебиа абри ағада изтахшыз ахшығоззара аарпшра акәын ифымта гәтакыс иамоу. Цабыргуп, Стампилтәи ағырмыкъ ақны аңтазаара шеилашуа асахъагы ибзиазаны иаҳирбоит, аха еитасхәоит, уи ицхырағзоу матәахуп, автор иитахыцәкъаз зыпсадғыл иақәгоу аңсуаа рхъаа ҳарбара акәын. Уи иқәнеит. Убри ауп ажәенираала – поэзиатә рәниамтак аҳасабала игәйлыршәаны иахықатцуо анағсангы – апхъағ изааигәзтәи. Нас ара икоуп даеакгы. Асахъаркыратә ғымтазы кыр атқанкуеит обиект – атема ажәлар ртоурыхтә пстанзаара, ржәйтә, рәғатә ианаадхәалоу, ианаанарпшуа.

Ажәенираала қаймат «Ахәа» ахцәажәарахь сиасаанза исгәала-сыршәоит инымғатәшәа факт. Ҳзықатәаз адәыгба «Адлер – Новосибирск» амрагыларахь ахы рханы ақытақәеи, ақалақықәеи, азиас дуқәеи, ахәи ҳаракқәеи, акаршәрақәеи акатахәа иныжыны иқәха икон. Ҳара ҳазтатәаз акупеи ахышә ағы хызғоз, ипашәзә икнаға апарда нақ ҳнахан, ҳалапш ҳәаа ахаагон «иҳавкьель» ицоз» зегъы. Ус ҳвагон итаз зегъы (егырахъгы ус қартаазар акәхап) акупеи интітүсін авагон апенғылар инадғылент илахғыха ипшуа. Абри аамтазы авагон амғапғағы, – уажәада иахымсыц шәзы исхәоит, лассы, минутқәак рыла даеа континентк ҳалалоит, Европа атерритория ааныжыны, Азия ҳалалоит, ишәтахызар, иарсу аихатәи шықақа иадчапалоу аихатә ғәыцәмақъа имжъакцо нбанла иану шәапхъа: «АЗИЯ».

Убасқан ауп ианеилыскаа авагон ахышәкәа рұғы ауаа раңаа иадеибаҳәаланы изгылаз, архыақа изыпшуаз, ус ани аихатә шыақа ҳалапш нақәшәеит «Азия» ҳәа зныз.

– Европеи Азиеси ә-меттрак ракәзаап ирыбжью, – даахлафит сымфалаә аполковник Николаи Каменски. Уии сареи Адлернә ҳаицны ҳаауан, ҳайбадырхъан. Ари ахәаа зақантә сахысхъоу ақара, уара, арпыс ақәрагыы умамзар қалап – ихәан еита даахлафшәа иажәа инациитеит.

Хвагон итаз апассаңырцәа абри ахәаа ахысра интерес иркызы, саргыы цәаныррақәак сыйнартсысит, ашкол ағы агеография аматәар бзия избон, срызғымхан, азиас дүкәа рыхъзқәа, роура, рытбаара, ашъхақәа рыхъзқәа, нас урт амшын иауаршәаны зақа метра иҳараку, азиақәа иреиҳау, иреиңдоу, ухәа убас ирацәаны.

Абар уажәы Апсны (Кавказгы убрахь иналатданы) Европагыы нсыжыит, Азия аконтинент атакырадгылын снықәлеит. Ари өңциуп сара сзы! Агәалақара бзия сыйзәйрнагоит, избанзар, абыржәы ада (иахъада) арахь сыйнамгалың авагон ахыша скылпшны сыйзәапшуа, избо зегъы ағың-цәа рхоуп аартрак иағызоуп. Ажәакала, шәкәыла истдоз аконтинент агәышшапара иқәланы инеиуеит сыйқәтәо адәйіба.

Изхысқһааая, Платон Бебия иажәеинраала «Ахәаа» ауп. Европеи Азиеи рхәақәа зынза еидығәләеит, иага идузаргы әннык ауп ирыбжъагылоу, иара уигъ абжа Европа иатәуп, еғын абжа Азия иатданакуеит. Апоет ари алакә еипш дахәапшүеит, ихағы иааигоит:

Ааи, апстазара ссишәа ишоуп,
О, иңзәймшьода ибаны!
Хзыдгылоу ағны убасшәақәа ишоуп,
Убасшәақәа ишоуп әбаны.

Азыбжагы уа Азия иатәуп, ихатса,
Азыбжагы Европа иатәуп.
Азыбжагы уа амра пхойт иххаза.
Азыбжа шәшүылагы итәуп.

Автор ағымтағ иахирбоит ә-континентк зақа еизааигәо, рхәаа еікәйызшо әннык. Аха умашәа иубаша, ә-континентк – Азиеи Европеи рымайбра, реимак-еиғәак, ақыба-зыбақәа апоет зхәоу еиқәымшәо ҭаацәак рыпстазаарала иааиршүеит. Ари политика таңғәи амоуп ухәартә икоуп, макъаназ атынчра инагзаны иқам арт ә-континентк ирықәынхо ажәларқәа рығғыы.

Апоет Ҧырқәтәйла иқазаараан ихтынхъаауз ипоезиатә лапшхәа аиташәоз, игәйнкылара иннажыуаз апеизаж сахыақә маңзам, настыры уи еиҳараҙак алирикатә цәанырра рытоуп, икәымшәышәуп, игәнаалоуп, иуздырғыхоит еиуеиңшым ахәыцрақәеи ацәалашәарақәеи. Убас икоу лирикатә-пейзажтә жәенинраалоуп «Апаран». Уа апаран зху Босфор асахъя ҭыхуп абас: «Арақа атх зеиңшу мшыми, Босфоргы ҭынчуп мыңхәы». Алампионқәа убриақараирацоуп атх амш еиңш идырлашоит имхәеит, апоет уи «Арақа атых зеиңшу мшими» ҳәа, – ииҳәаз зегзы еилырфаца иааирпшит Босфор уахынлатәи асахъя – икаххаа ишылашо, настыры иштынчу. Иху апаран – ауаа нырцә-аарцә игазғағазго, абзиабара, аипылара, аипыртца иасимволны иқатоуп. Уи ө-ғылқәк еимнадоит:

Амшын хәмаруа ҭынч иштәми,
Босфоргы гәүрғыоит мыңхәы.
Хпаран абзиабара иахатами,
Аарцә – сара сгәы,
Нырцә – бара бгәы.

Уи шзахәогы ацара иағыми,
Еимнадоит ө-ғылқәк уажәы.
Хпаран абзиабара иеиңшими,
Аарцә – сара сгәы,
Нырцә – бара бгәы.

Атәым дгъыл ағы ажәак иадамхаргы ауасы ихатәи быйшәала ианиха, илымха иантәо даға гәалақарак иоует, цәаныррак деимнадоит, ажәакала, дарлахғыхуеит. Абри апсихологиатә ҭагылазаашь ауп апоет иааирпшша иажәенинраала «Аңсуа ашәағы». Ағымта алирикатә фырхаңа (иаҳхәап апоет иңшема пхәыси иареи ракәзааит) атырқә дгъылағ рәғибзәа ирзыпшны иғылоуп. Ихәлахьеит. Абар уи асахъя штыху:

Ажәған тұқын убас етәала,
Ссиршәақәагы икәалкәаңын.
Адгъыл ағғын хкы-раңаала,
Аетәақәа атх дыршон.

Ара иаабо атх апсабара итегзы ихадыртәааует анағстәи ацәаҳәақәагы: «Арғаш леиуан ачха хытңы, ағәамтңыбжы атыша итығ. Атх иршәеит азәгзы дхысны, амза акыз ұышынап атығ. Уа иптиңәтәаны

шәақәакгы аафуан». Аха дара рзын урт зегъ тәымын, ахътагы иакуан, иззыпшыз рфызцәагы маицизт, атыхгы гәагөон.

Насabar икалаz:

Еиха-уардынк, дара¹ рхәашьа,
Ус, иаахавалт иласны.
Ашәа ахыфуан: «О-о, рерашьа»,
Аңсуашәа хааза, иразны...
Ихавъеит, ххәы-хжкы еилагылаз,
Акы ҳаҳынамыгзеит зынзагы.
Атәым саҳыақәа ҳабла ихгылаз,
Уажәы ихазгәакъан зегъы...

Ишаабо еипш атәым дгыл ағы дарбанзаалакгы ихатәы бывшәала, ажәак иадамхаргы, илымхә иантас зақа агәахәара ду инатоузei, ипсы танаатозеi! Абри апсихологиатә момент ауп апоет исымтағы иааирпшырц ииңдәхыз, насгы ихата ахтынхъааз афакт лабәабала. Уи архыаф еиҳагы иғәанарпхеит, агәрагыы инаргеит. Баша еидырымкылозаап апоезиие, апстазаареи, атабыргхатеи!

«Саб исеиҳөон» ажәенираала акәзаргы, апоет ауафытәыфсатә гәйбылра ататаны иааирпшүеит Асовет мчра шыақәгылаанза ататын аазрыхуаз атыркәцәа русуша еиғекаа атәи. Уи, итабыргытәкъаны, ауағы дыхнахыртә икан, иткоуран рұыа, рыңқаша, ламысла русура. Урт ахандеирағы ирғутцааша раңаан, убас рус маншәалан, убас ипшізан аұя. «Аұя агәбылра исыртаз, нағаза исзынхеит...» иғәалайршәоит атыркә тытын аарыхығаа ирызкны иаб иажәақәа.

...Ех, аамтә шпашаш?!

Дықам саб иаҳья.
Уи иажәақәа шиашаз,
Агәра зготи фапхъа.

Сахъалоу Үиркәтәыла:
Ацәхәыра, ашъхарпы...
Убас икоуп еинтәыла,
Иаршәтит анапы.

¹ Үиркәтәыла инхо аңсуаа роуп автор дара ҳәа дызғеу.

Ааи, аңыа ауп ауафы ипстазаара мышхәйрбазагас иамоу. Уи азы-шәәхәара еснагъ иатахуп. Абри ауп апоет Җырқәтәыла даныңкәз изигәлалашәаз данхәыңыз иаб иеихәаз атырқә ҭытын аарыхықөңәа ирыз-кыз ажәа Җақәа, ажәа Қәандәқәа аңыа абзиабара уафы изыркуа.

Ағада сзыхцәажәаз ажәенинраала «Саб исеихәон» иадхәаланы исхәарц ståхуп даеа хшығозцаракгы. Ииашоуп, уи иазкны акымкәә-әбамкәа систатиақәа рөң азбахә схәахьеит, аха имыцхәым ҳәа сгәи иаанагоит абрақагыы исгәаласыршәар убри асовет аамтазы хшығозыштыра бзия азыруан (энзы-зынла ианафыркьацәоз шықазгы) ауафы дуафызтәыз ҳәа Ф. Енгельс дызғыз аңыа атема. Уи афырхәцәа рзышәахәара иактуалтәыз теман асовет литература зегын азын. Ииашангыы иқартдон, избан акәзар, акы, ауафы аханатә аңыаус бзия ирбатәуп, дадыңхъалатәуп. Әбагыы, уи иамоу аңыбаа, ауадафра (сара аңыа анысхәо схафы иаазгоит анхағыы аусзуғыы азәны) еснагъ пату ақәтатәуп, иреиңү ажәа, ашәа азктәуп, ахатыр батәуп. Ари амиссия, сара иахынзаздыруа, иахынзелилыскаауа, асахъаркыратә литература ақара иназыгゾ даеакы ықам. Аха, рыңхарас иқалаз, убри ауп асовет аамта аниаңаа ари атема алитетатура иақәнүиорит, хара иацәғылеит, пырхага дук Қанатазшәа, ажәакала, ашәкәйфөңәа уи атема ажәит ҳәа иацрыгит, ақәғыртум, азәы өңиңаа изхәакәоугы, рөымтәқәа рөң иубоит пышшәи рхазамкәа, еиңарсшәа иүхәозар, итыгга шыакәармак рыламкәа ауп ишыкоу.

Ари атенденциа – аңыаус ас азнеира, ахәапшра, гәлымыфрана авсра ииашам. Аңыен ауафи зда царта амам ала еиларсуп, ус анакәха, ари атема еиңасхәоит, асовет аамтаан еиңш иактуалны иқазароуп асахъаркыратә литературазын.

Абри аганахъала уахәапшузар, Платон Бебиа антың ииғыз ажәенинраала «Саб исеихәон» ахатабзиара ҳаразкүа афакторкәа иру-акуп. Иара убас уи үағыңшыртә икоуп ағышшы аформагыы, асиужет аңыргашыагы. Насгыы, иныңакшәа иүхәозаргы атоурых ахъгы маңк ухъбанарпшүеит, уархәыңуеит.

Аңсуа патриот поетк иаҳасабала Платон Бебиа ирғиаратә пстазаара аханатә иалағынан иара иатәыштыраны иааует ипсадгыли ижәлари из-нысыз амәен Җыркәтәи рлахынцей иархыысуа жәпаңьара зхы еиларсуп аprobлемақәа, даеакала иүхәозар, тоурыхтәла ахъыцра. Ас еиңш икоуп ибылгү арғиаратә цәафа ҳара иаабоит уи алитетатуратә жанр иатданакуа ифымтәқәа зегын рөң, насгыы Қазарыла иагәшәанаалан ихы ишаирхәо. Абри ахъхыгы иацуңдар алшоит, зызбахә ҳамоу, зфымтәқәа ҭахтадауа апо-ет ижәлар гәакъа ртоурыхтә лахынца даназхәыңуа, ирғиаратә пстазаара

ахымғаңыса икабинет ағы дтәаны аус аниуа маңара акәзам. Уи антыңғызы, даеакала иүхәозар, дахылқазаалакгызы, иширхәо еипш, ағны дыкоума, абна дыкоума, даеа тәйлак ағы дыкоума арт ағада зызбахә ҳәзәз аздаарақә аирада дахылалак ипоезиатә нцәахәи иаңрымшәо иаңуп, ддиргәтеиуент, ихы, иғәи иалхны иреиғү ажәа лыпшаахқәа рыла асахъаркыратә ғымта апидтоит. Ус шакәу дыртабыргуент Платон Бебия Җырқәтәыла даныңаң ииғиз иажәенираалақәа, рцикл иатәу, «Аңцәа суҳаңит», «Қыалыш Чачба».

Уажәи атыхәтәантәи ағымта ҳазаатгылап. Ишдыру еипш, Аңсны ах (апсұа ухәаргызы инаалоит) Қыалыш Чачба зыхъз-зыпша ыңаң, ҳәынтықарк иаңасабала, Кавказ нхың-аахыңғызы эхыпша ғәғәз икәңғаз хара инаңшуз политетикын, ҳәынтықарратә усзуғын.

Сыззааниуа, Платон Бебия Җырқәтәыла иңаңаараан, машәыршақә иауизцәыртқұ, дауазхәыцху Қыалыш Чачба ихаңсахъа. Уи ари атәылагъ ақыр даргәашахахъан, ақыр длакфакуа, насты ағәрагара ицәмачны дқартцахъан нақ-аақ ырбжъара ибжъаңалоз, зны-зынла афартын зталоз аңаңаңырпакәа реипш, ижәилоз аполитикатә ҳтысқәа ирыхъяны.

Жәаҳәараада, Аңсны ахәынтықар Қыалыш Чачба ихаранаңшра инаңоз алкаақәа Аңсны, нақ-нақтәи алахынтыңзы иззеилымкаауаз, изадымғылоз, уимоу аргамаду иағағылоз иуаажәлар рөғи иңан имачымкәа, еихарап ҭауди-аамыстен – апсұа феодалцәа рхатарнакцәа ипа Җырқәтәыла ааңара зауз Аслан-бей апхъа днаргыланы.

Сәнана, Платон Бебия абартқәа апсұаа кыдызғыоз атоурыхтә зыбларақәа – дырзхәыцуан, ицәалашәаран изааниуан ағымта «Қыалыш Чачба» анапидтоз аамтазы, насты, агха ҳахъум иаңхәар, ари ажәенираала апоет Җырқәтәыла иңаңаара ауп ҳытқыртас иамоу, изырғыз ҳәа.

Апоет ажәенираала «Қыалыш Чачба» атакы иашшәалахаша ағышшы форма – асиу жет иаласаны иңаңау азиңшашаит, еиха уазааигәаны иүхәар, Қыалыш Чачба ҳәынтықарк, мамзаргызы апсұа иаңасабала иңәғәу ихатара аазырпшуа атоурыхтә екскурс поезиатә ҳаңсахъаны ҳагәйланарпшуюит, ааскыза имғасыз акы акәушәа ҳцәа-жұбы ицахәцахәо ианыруа. Ҳәарас иаңахузен, ас ақтапара зылшо афактор хадақәа ируакуп, апсабаратә бағжатәра анағсанғызы, уи автор ипсадтывыли ижәлари ыршқа имоу абзидабара даң-пашәла атаулара, иобиект хада усқантәи имариамыз, ғ-мәк ирыбжъагылаз итәгілазаашья ииашаны обиективла ахаңы аагара. Абарт ахышығыззарақәа ирыцахътар алшоит даеакгызы. Уи убриоуп Қыалыш Чачба избахә зхәоу (зегыңтәкәа ракәымзаргызы) ҳнапаңы икоу алитеттера шидыруа, дышрыпхъахъоугызы аныпшуюит ажәенираала «Қыалыш Чачба». Инымғатәшәа акәзаргызы, иаңгәалахаршәап урт рахьтә еиха ихадароу акық-әбак: Д.Л. Мордовцев итоурыхтә роман «Прометеиаа рхылтшыттара»,

П.П. Каменски «Келишбей». Г.Д. Гэлия иповест «Асасцәа еиқәатцәақәа», Т.Ш. Аүзба ипоема «Қыалышьбей ибақа», аттарауаа З.В. Анчабадзе, В.П. Пачулиа, Г.А. Зизария, Ш.Д. Инал-ипа, ухәа азәрырғы еиуеңпшым русумтақәа.

Абартқәа зегбы ҳазөү ажәенираала иапхъалак имырхъаазакәа игәаладыршәоит.

Ағымта алагоит жәабжьеңтахәарап аҳасабала (уи автор изипшааз аформа ауп):

Қыалышь иеимидан уа Аңсны ахы-атыхәа.
Дынкахәыциуа уажә Аћәақа дцион.
«Пеиңш-цәгъя ҳаман, ианаҳзамта псыхәа?!»
Ипсадгыл хәычы аразқы даzon...

Ажәенираалағ ишаабо еиңш, Қыалышь ашәартара итагылаз Аңсны алахыынта азбарағы ахы-атыхәа дақәшәаны, «аzә ҳақанатц икәм, рхәеит, ашәартта – аға, ишиتاу хизғом марианы?!” рхәеит зыўкны днеиз дынхафума, даамыстоума, дтаудума зегъ еиңғәакны. Урт ауа ағера идыргеит: «Иагъа рыла аға хәымга иеирғәәргы, Аңсны атцеицәа гылауеит хаха!..»

Қыалышь Чачба ипсадгыл ағонүцқа иныќәара аќнытә зегъ реиха игәапхеит анхағ бырг иажәақәа: «– Дад, акы затәек анхара ҳтахуп! Аха анхаразы абұзар дуззагъ ҳахәом, иагъя имачзаргъ – аиғызыара ипшью!.. Нарха рымоу аиғызыара зыбжью!..»

Қыалышь абырг иажәақәа игәи иахәан, иахтынтаарахъ дхынхәеит хәыцира шәкы деимырхxo дыркуп, длак-әқауеит. Аха нас аа дахъкылсуа:

Нас иабалагои ҳа ҳфызыара амра,
Ақыргы илиархеит, иғаиархеит
Нас иагъалихт Үрystәылақа амфа
Наzаза уахъ аңсны ағы ирхеит.

Қыалышь итәила Қаларц уа еинтәила,
Мғас икәзгы ақакәын, иаимырбеи!..

Аха уи иалихыз амфа иаша иағагылаз ауаа абар изакә ус хәымго икәртца:

Убасқан иаб дишырыц, абра, Үйрқетәила
Шхәала амшын дынхыртцеит Асланбей.

Апоет иажәенираалағ иааирпшит Қыалыш Чачба ңсұқ иаҳасабала ихатарағы еиҳа ихадараз Ә-детальк: акы, Ипсадғыл гәакъя илағаш шахыз, дшахзызаауз имчхарагы шықаз, Аңсны Қыақыя, дүззә еидкыланы иши-маз, ихъз-ипша хара ишщахъяз, ихыпша акәзар, иғағацә шаңәшәоз. Әбагы, абас дшықазгы, ихы здикылаша мәфакы ипшаар акәын, мамзар «Пеиңш-цәгъя ҳаман, ианаңзамта псыхә?!» ҳәа, – дахәапшуан.

Абарт ағо-детальк «рлыра» иахагъежекуент апоет иажәенираала Қыалыш Чачба ихағсахъа аарпшрағы. Сгәанала, уи зынза ииашаны дазнеит автор.

Егирархь, сара стоурыхтцағым, аха абри апсуа ҳәынтықар ду Қыалыш Чачба ихағсахъазы, ихатаразы ажәенираалеи, нас еғырт иара изку сзыпхъои исыздыртсызыз сгәаанагарақәак, абрақа иныбжъаршәшәа, исхәарц стахуп имыцхәым ҳәа ипхъағаны.

Изаҳамхәарызеи, Қыалыш Чачба ихатара, мамзаргы ибиография (иполитикатә, ҳәынтықарратә усурға инаргыланы) иахыа уажәраанзагы инагзаны итцаам апостулатқәа раңдааны икоуп итцааны икоу ағғы еиуеиңшым, еиғағылоу руа еиҳа ииашоу ҳәа иалухыша узымдыруа ағныза ағааанагарақәагы маңым, еиҳарак иң Асланбей, акыр зымчыз апсуа феодалцәеи (рапхъатәи иабхәараа Запшыагы убрахь иналатсаны) иареи реизықазаашықәа, реимадарақәа, реимашибрақәа Аңсны ахра ағнүтцікатәи адәнійкатәи апстазаара иахысуга иадхәалуо азтцаарақәа рөғи.

Ииашоуп, иара ихатаразы згәаанагарақәа еиғағылоу рығғы иазгәа тоуп уи ипрогрессивтәйз, хара ихәициуз политикины, ҳәынтықарратә усзуғоны, ихаантәи Аңсны аполитикатә ҭагылазааша злақас ала уахәапшуазар, уи атоурыхтә лахынта – Үрыстәыла адлара азтцаара зызбаз дреиуан. Ари аксиомак иағызоуп, хыңашыа змам акоуп. Ус шакәу иахъатәи ҳапстазаарагы иаанарпшуент.

Сыззааниа, абас иқаз ахәынтықарратә усзуғ ду изкны ҳашәкәысөңәа роума, ҳәзараяа роума атәымуаа рхәамтақәагы рхы иархәаны азәгы инагзаны рәөхәы рымхәац, ихағсахъаңтқәа ҭаамкәа инхойт. Уимоу, зны-зынлагы ҳара ҳтәкәа ҳаңцәа, ҳатаудцәа, ҳаамыстаңа ақғы Қарымтазшәа атәи рыхъшыны ҳанрыхцәажәо ыкоуп. Аха ареалтә ҭагылазааша ус иқамзар Қалап. Зынза акыр Қарымтазар, акыр иаңсаны иқамзар, иқастада, изыргылада уажәи ҳазхыңеҳәо 1200 шықәса зхытца ҳәа ҳазғеу Аңсуа ҳәынтықарра. Уи ахадаңа (анхәғыжәлар иарғыажәғаны ишрывагылазгы) дара рамзи, атәила апсөкы зкыз, мазгәйтс иахагылаз. Ари афактор, обиективла, мамзаргы апсатеи аңызыкеи ҳәа ҳхәициузар, ҳхағы аамгашыа ҳамағам. Дағеа зтцаароуп иқартцараны ирыхәтәз ахътә ирзықамтаз. Уи ылымшара иахъеит, дағақала иүхәозар, ирықәытәгәоз амчқәеи ирықәлоз ағаңаеи

ирылдмыршаз ауп, ахеиқәрыхаразы ицоз ашыаартқәыратә еибашьрақәа роуп изыхқөз, мзызс иамаз. Аαι, баша ирхәомызт апсуаа ар ирнымиаз дхатцағәтөуп ҳәа. Аатрағ (ахтыс уадафқәа рыштыхъ) иғыланы аңажәкәра есымшагы (жәынгы-ғәнгы) имариан, аха...

Атыхәтәан исхәоит, ҳара ҳажәлар ирыптылаз, хадара рызтоз (Қылышь Чачба еипш иқаз, урт еғырыацәағам) ауаа нағақәа рхатарақәа иахъатәи ҳапхәақатәи абипарақәа рзын итцааны иҳамазароуп ғырпшра ауртә еипш. Ус ауп атоурых ишадыруа, иагьшығиауа.

Абри аганахь иғырпшыгоуп абафхатәра еицамк змоу апоет, апрозаик Витали Амаршын итоурыхтә романқәа «Апсхә»¹, «Ашыхақәа раҳ». Ус икоу асахъаркыратә ғымта бзиахәкәа зиатәамхарызеи Қылышь Чачба. Избанзар, ҳажәлар аамта уадағза иантагылаз уи ирзылихыз амға – Урыстәыла адларазы иахъагы, нақ-нақтгы кыр атсанакуент апсуаа милатқ раҳасабала ртоурыхтә лахынта итышәйтәаланы, ашәартара мачны ақаларағы. Иахъагы аурысқәа рымч акәзами амрагылара аганахъалеи, ҳамшын ғықәи зыхъчо? Ҳамшәо, ҳмырхая ҳақазар, ҳхақәйтреи ҳхыпшымреи азхатазар Урыстәыла еиҳабыра имфаңнаго аполитика ами изыбзоуруо. Уи хытхыртас иамоуп Қылышь Чачба иахъалихыз амға.

Апсадгылы ажәлари рлахынта хъааганы иахъцәажәо ажәенираалоуп «Анцәа суҳәоит». Убригъ автор иаңитет Ҧырқатәыла данықаз. Хыхъ сзыхцәажәаз апатриоттә жәенираала еипш «Анцәа суҳәоит»-гы ҭуорыхтә узырхәицуа, акымкәа-әбамкәа азтадаара хъантакәа узцәйрызго акоуп. Абрақагы автор илшент ағымта атакы злашоу ала аформагы (ағымша астиль) азыпشاара. Уи алагоит ажәенираала ахы (ахъз) «Анцәа суҳәоит» ала. Арт ағажәәк иаадырпшша кыр ықоуп, Анцәа ду иғапхәа автор дматанеиуент, урт ажәақәа уазк еипш ауп архъағ ишидикылоу, ишиныруа. Изакәу ҳахәаңшып уажәы.

Ағымта ҭуорыхтә фактуралык, Кавказ иашыагәтыз, хаттара згымыз, зыхъз-зыпша, зылпата ықаз, зыламыс ҳаракыз ашъха зыхъеипш ицқаз, аха нағазаа ианызаа Аублаа жәлар ирызкуп. Ахъцәажәараҳы сиасаанза Аублаа рзы әбака ажәа. Даеаңәзы итәи сыйздыруам, сара стәоуп исхәо, Аублаа ырзбахә сара санхәйызгы исахахъан. Ағым саб иашыцәа зақантә сашьеи сареи иҳархәахъаа Аублаа шәрүцизма, шәбабақаз, асқаамта ҳәа, еиҳарак мәағара абнахъ ҳандалак, ҳшенихәмаруаз, ҳанынхацәалак. Аха усқан Аублаа зустцәаз ишыжәларыз, насты ҳара Апсуаа ишахъарыз, ҳшениванхоз абаздыруаз. Ашытакы ақыр анты ауп урт зустцәази, ирлахынтахази схағы

¹Уахәпаш: Руслан Қапба. Арғиағы, ашәкәттыжыртта «Алашара», Ақәа – 2001.

инхартә ихъаазгартә ианыздыр. Урт рапхъа исзырдырыз Салуман Ажәанба ифымтақәа, ҳцарауағ ду Гъаргъ Зизария еизганы, еиқәышәаны, атцааратә статия ацтаны итижызы ашәкәе ауп. Аха агха сыйхуам сұхәар, сара сабиңара еиуо ракәым, апсуаа зегыы аублаақәа хъаагартә, гәытчас ихауртә ҳказдаз, ртрагедия ҳзырдырыз Аңсны жәлар рпоет, академик Баграт Шынқәба итоурыхтә роман «Ацынцәарах» ауп. Абри ароман иабзоураны ҳара апсуаа ҳалапшит Аублаатәыла, ҳгәи ҳнархыртәгъы иаңырит урт рлахынта, изықәшәаз атрагедия ҳхатақәагъы (ххала маңара аухакәху...) ғәғәалаза пұхыақатәи ҳтоурыхтә лахынта ҳазхәыциртә еипш.

Сыззааниа абас зтоурых ықоу атема ауп Платон Бебия иажәенираала «Аңцәа сүхәоит» зызкугыы, аха хатала, конкретла иугозар, ағымта хытхыртас иаиоуит, иазықалеит, дағакала иүхәозар инароғит абри агасеттә информация, дырратара, Үйрәтәыла данықаз иибаз, дзыпхәз. Ҳапхыап ахатә: « Үйрәтәылан, Ҳаңы Осман ақытән дынхоит аубых Җекик Есенч. Үи пшынәәжәи хәба шықәса ихытцеит. Адунеиақны аубых бызшәа здыруа-ны иаанхазгыы иаразатәык иоуп. Стампыл х-фық амал-уаа ахарғы-пса рхы иадтаны, х-фық ахәыцқәа уи издәықәыртцеит ибызшәа дирцаразы.

Ажәенираала «Аңцәа сүхәоит» уажәи ишеибгоу иаагап, нас ҳахәапшып хнагәылаланы автор инапқазара:

О, Аңцәа сүхәоит сара,
Ирхара абри ауағ ипсра!
Ус акәымкәа абри дыңсыр:
Иқалоит уа абға тұсыр,
Иқалоит адғыыл ҭаңғыр,
Иқалоит Амра млаңшыр...
О, Аңцәа сүхәоит сара,
Ирхара абри ауағ ипсра!

Ус акәымкәа абри дыңсыр,
Иқалоит зегь ҳгәи үцәйпсыр:
Уаҳа ибызшәа азәи ихәаэзом,
Уаҳа атцыс хәыңы шәаҳәаэзом,
Арғаш хыңғашы икатәом,
Азыхъ ацәқәирпәа еиқәтәом.
О, Аңцәа сүхәоит сара,
Ирхара абри ауағ ипсра!

Ус акәымкәа абри дыңсыр,
Иқалоит зөгөн ҳәйе уңдыңсыр:
Игәнахашап адғыыл дыңзу,
Икнахашап ашәкәи дыңзу,
Уаҳа быйшәадыр даарым,
Уаҳа ирхәарым: «Аферым!».

Ус акәымкәа абри дыңсыр,
Иқалоит зөгөн ҳәйе уңдыңсыр:
Азбахә ықамкәа алушәақ,
Адунеи ианыңып быйшәақ,
Иахъылоу ашъхақәа шлап,
Илабжышо зымға ипшлап...
О, Анцәа сүхәоит сара,
Ирхара абри ауағ ипсра!..

Ус акәымкәа абри дыңсыр,
Иқалоит зөгөн ҳәйе уңдыңсыр:
Х-фық ахәйцәа уаҳь иңоит,
Атцихәтәантәи абызшәа рткоит.
Милаңк мызыртә. О, иқатца,
Акыргы ныртцыртә иқатца!
О, Анцәа сүхәауеит сара,
Ирхара абри ауағ ипсра!..

Зегын раңхъаңғыны изгәеуташа иреиуоуп ажәенираала злеибарку ахшыңтак заңа гәтырғыала ихәоу, настыры Анцәа ду иғапхъа аматанеира амотив аңааара шаныңшуа, иаххәеп ағымта актәи аңааҳәа «О, Анцәа сүхәоит сара...» иара ажәенираала аңакы аформеи еиңнагро иғәйлнәршәеит астрофақәа ааба-ааба цәаҳәақәа рыла иахъенәкаауи рефрен ҳасабла иахъыштыракәлои. Урт рнағсанғы, автор иңаахәақәа рритм еиңнагашеи ирифмақәа рыртәашьеи еиқәғыртуа, еиңдүрғызыуа, нас ихшыңзцара Анцәа ду дызиҳәо – милаңк абызшәа мызырц, еиқәхарц – алнакаауеит, акцентра азнауртә иқаицент.

Апоет иажәенираалағ Анцәа дызиҳәоз, Җефик Есенч ипсра ирхарарц, Аублаа хәйцәа рхатәи быйшәа диртцарц, уи алагыры милаңк быйшәақ адунеиз еиқәирхарц, аха илтәшәадаҳеит. Ари уағы ихъааигаша акоуп. Аха иқаутзари, аублаақәа ус ирлахъынцан, рыңсы шәз рбызшәа рғызызаит!

Апоет дзыхәаз анцәагы урт иқартқаз агха – Аңсадғыл назаза ишхәыпкыз рңара – ранаимыжъзар! Иага агәақра итагылазаргы аублаа рабаңәа рұғынцұдьыл ағыи иаанхартә иахъзымныңәаз, амға иаша ахъирзалимхыз, рұпсадғыл ахатә иахънархәзыз? Аай, абышшәа ауп амилати аңсадғыли псыс ирхоу, еибаркны измоу, изку. Ҳзыхңәажәо ажәенираала иғәцаракны, хшығозыштыра азуны иаңхө ауағы имбарц залшом уи иҳатданаҳәо даеа ганкгы. Апоет иажәенираала «Аңцәа сиҳәоит» анифуаз аамтазы аублаа бышшәа здыруаз, 85 шықәса зхыңуаз Ҙефик Есенч аублаа хәыңқәа иртәйт ахаан ирмаңацыз, згәбылра րымамыз рхатәы бышшәа дирттарц. Далагазар акәхап иаргы, аха акғы алымтит (ихшәаңаны напы ахъадыркыз азын. Уаанза акәын иянгәцарактәыз...), илығашәадаҳеит. Ус шакәу ахәоит аублаақәа рбышшәа Кавказгы Ҙырқатәылагы, убас даеаңарагы, ахъықәмымоу, ӡшәахха иахъықабаз. Еитасхәоит, ари уағы ихъааигаша фактуп, итрагедиоуп, еиҳарап, дара шыала-дала изкъарзыз амилағ (апсуаа, адигақәа, әкабардақәа, ачеркөзецәа, абазақәа) ҳзын.

Сыззааниуа, Платон Бебия иажәенираала «Аңцәа сүхәоит» уажәғы иалшо ықоуп (зегыи иреиғыз Анцәа дызиҳәоз инагзахар акәгәышыан, усқан аублаа миалтқ ахасабала рбышшәагы даргы еиқәхон, аха еитасхәоит, ус ирлахынцамхеит, ҳазшаз иахибаит), тоурыхтәла уархәыцуеит, абышшәа аныңра закә рыңқароу унарбоит, арбара маңара акәымкәа агәеанызаарагы унатоит, ҳайдырғәгаланы ҳазмоу иахъатәи аамтеикәшара, уангәлымыға, умилат ҳдырра ануңыцагәха ишумеигзо, үгәых ушықәнатдо уанаҳеоит.

Абри аганахъала уахъәапшузаргы ажәенираала иқәығоу хара узырпшша зидеиа ҳараку ахшығыцак атубаауеит, уархәыцуеит. Аナンқазара атәи ухәозар, апоезия хaa ацәа әкәнышшы, иуныруа иқоуп, настыры имариоу, иласу аметафорқәа згәйлубаауа ажәа лыпшаахла «Азбахә ықамкәа алушшәак, адунеи ианыңызны бышшәак. Иахъылуу ашъхақәа шлап, илабжышо зымға ипшлап» рыла ихъирчоуп иңәахәақәагы.

Платон Бебия ипсадғыл антың уи иазкны иифуа афымтақәа ихъыңы иду зегыи ичыдоу қазшыа бзиак рымоуп – урт рыпхоуп ижәлари ипсадғыли рышқа имыңәа зиңеиңш ицроу, дзыргәатеиуа, игәахәара зырғыцхо абзиабара. Ус шакәу зыртабыргуа фактуп, атоурых ахъ ухъазырпшша Стампылтәи ажәенираалақәа рциклгы.

Платон Бебия ипсадғыли ижәлари ртема ирғиаратә дунеи инаңааңаны иагәыласоуп, дахъцалакгы ахы инардыреит апоезиатә цәаҳәа ссирикәа «хамтас» итауа. Абри ахшығозцара зыртабыргуа иреиуоуп Переделкино даныңа (1991) апоет ииғыз ажәенираала ссири «Мыңқа». Платон Бебия Мыңқә ақыта лымкаала изааигауп, избанзар, иан абрақоуп дахъиз, дахъааңаз, уи лңәа, лыбзиабара ахикаауеит, машәыршақә ақәзам Мыңқә ақыта иазкны

атоурыхтә-етнографиатә очеркгы зииғыз, 1992 шықасазы ашәкәтүйжырта «Алашара» ақны итыңыз. Арақа уи итидаит ақыта атоурыхи уи иалиааз, ахағера зырпшо ауаа нагақәа рнысмөзи. Уажәи ҳзыхцәажәо ажәенираала «Мықә» ашәкәы атыхәтәантәи абғың алархиркәшоит автор.

Платон Бебия ажәа азқазаңә дүкәа ишырцәафоу еиңш, ипоезия иалнахуа обиект (атема ухәаргы ауеит үкәа иблала ибароуп, инапала «еипхышшыаароуп», фундукала инырроуп, уи архарра илалароуп, нас ауп ажәенираала афора анилшауа, ус гәйинхәтүистала, мамзаргы ҳәанхәахла, наңшыхақәла сылапш нахысит, итىзгеит ҳәа иеазикуам ағымта аңтара, уи аңсабара инағаз ипоезиятә нцәахәы ус атәашшом. Абри сыйшығозцара зыртабыргуа иреиуоуп ажәенираала «Мықә». Апоет абар уи ахы шикуа:

Снеины снамтагылоит уа абаа-ныха,
Исымбазакәа сыйкәа акгы сазоит.
Наң-аң Мықәи Дәаби цоит рығоныńка,
Сара ашәышықәсақәа сырғәлыхәхәа сцоит.

Абри нахыс апоет амшын аңәкәырғақәа реиңш ихыңды рәаархоит, атоурыхтә екскурск ахасабала ихәицрақәа. Урт ирылахбаауеит абри абаа-ныха иадхәалоу, ҳара ҳзы акыр иапсоу, ҳдаракәац зыртцауло, ацивилизация ду ғазздоз амилатқәа ҳашрылахәыз ҳзырбо, аңхыагылағаңәа нагақәа – аңаңаңәа шұмамаз ҳзеңтазхәо ахтықәа жәпакы. Ус шакәу амхәои иара автор дзымтагылоу абаа-ныха ахатагы.

Ағымта ареалра иамоу анағсанғы абаллада иңәагы ахоуп, уимоу, абаллада ҳәа иатсаирғылар ауан. Апоет ажәлар рхәамта ихы иαιрхәеит, уа излахәо ала, абаа-ныха ақаза иргыланы даналга, иңбаааз излеилатаз ахә ахыы рамхараңаңа, абааш ахь дызлахалаз акыбыа итىрхит аңсха ихәахъала. Даңа варианты абас ахәоит: ақаза иргылаз Мықә абаа-ныха убриаңара ибзиан уи иашшәалоу уаҳа үвара имыргыларц азықәан, тәқа дылбаазгоз, итәгылаз акыбыа итىрхит ҳәа. Арт ағбагыы легендақәоуп, заңа ииашоу атәи ахәара уадафуп, аха икоуп имғашо ақы – иғылоуп Мықәтәи абаа-ныха ауахәама! Абри ауп апоет иажәенираала зызку. Амала, хыһы иаағзаз ажәлар рхәамтақәа ағ-варианткгы автор иғымта ианирпшыр илшон, избан акәзар, апшыңып атоурых дызлаңаңәажәо, излааирпшуа ала. Мықәтәи абаа-ныха андыргылоз Аңсуа ҳәынҭарра иасакъаҳәымтазаны ииңиңәз акыын. Аңсха ихатагы ихатәымчра ғәғәан. Ииуаз, ииҳәоз зегъы рзы изакәанын, хыԥашьеи валашьеи рымамызт. Уи аныңшит ажәенираалагы.

Аңсха дыхәнаны ибоит ақаза иқатамта абаа-ныха, «Инаигзейт» – ихәоит ихазы, изхәартоузен ашәындыңәра итәз ахы шитатәыз анигәалашәа,

зынза иеипсахит ақаза изын имшымыждарапхартә еипш. Абар иқалаз арыцхара закөу:

Икыбы наитхны иңеит. Аңша уууан,
Дыззаигәахаз Аңцәа шыта длақөум.
Ажәған иалшоз – иқызы-қызына итәуын.
Адгыыл – дыпар акәа дтаршә дақуан...

Апоет абаа-ныха қаздаң ақаза, заамурала изызныңқа, дрыцхашьаяу ихы иқәкны иңеоит:

Ақаза рыцха, ублақәа амса рхума,
О, абас иқан, икоуп иахъагы:
Ақыбағ злам ауағ азәыр дитахума,
Ақыбағ злоу дырцәымгүп иахагы.

Ари апшытып ағы «хажәлар ахъаа анрымаз абра еиңилон, абра еизон, иагыырчапон абрақа рразқы». Ашәышықәсақәа абас иқәхә ицион. Ишдыру еипш, «апсуаа еснагы акака ххаяуатыруан, аамта хъантан иапсахуан өакы». Ари ағыза абаа-ныха апсұа баша иауиргылах, итахын ижелар ирымазарц ипшью түпк еидызкыло, зхәатәи хартцаша акы. Аха, рыцхарас иқалаз, уи апшытып ағы иғылаз абаа-ныха акыр шықәсақәа иғәигәтажын, ауаа уахъ инеиуамызт. Уи ауаа азхәапшырц акәхап Ҳамытбен Чачба убри ауахәама ағонуцқа дыржырц ауасиат зынижызгы Аңсны атыхәтәантәи ах Ҳамытбен Чачба Воронеж даныпсы (уахъ дахганы дықан) дааганы Мықә абаа-ныха ағонуцқа (иани иаби анышә иахъамада дыржит.

Апоет иажәенираала ниртәоит атакы зыртәоу хшығозцарала иара субиективтә дунеи қәйіпшылара иауаршәаны:

Са схәйчра ара имфасуан, ғың сатааит,
Фағхъа избоит ақаза дыштахо...
Зны стахозар – убри еипш стахааит,
Иара иеипшгы анапкыимта сұйнхо!..

Ааи, диашоуп апоет псрә зқәым анапкыимта зтынхаз псрә иқәым. Амала, уи ақазаңа зегыы ирлахынтахом акәымзар.

Ажәенираала асиужет атакы злақоу ала, сгәана, еиғызар қаларын Мықәтәи абаа-ныха ҳәа ахъзызтгы избанзар, Мықәтәи ауахәама атоурых (уи аумачху ах) атәи ауп арақа автор еиха дыззаатгылауа, изтишьуа. Ии-ашоуп, ажәенираалағы иаабо ахтысқәа Мықә ақытағ ауп иахъымсағысыу,

аха урт асахъақәа маңцауп, еиңасхәоит, ағымта шпоемамгы Мыңқә ҳәа анахъзитцах амәхак иңегы иртбаар ауан. Егирахь, ҳәарас иаңаузеи, автор илшект апхъаф тоурыхтәла дзырхәыцуа, иаңатәи амшгыы ихазмырштуа, уаңатәи амш ахъгы дхъазырпшуа апатриоттә жәеинраала аптара.

ХҮҮЫНЦҮТӘҮЛАТА (1992–1993) ИАЗКУ АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

«Тот не писатель, кто не прибавил к зрению человека хотя бы немного зоркости.

Писателем человек становится не только по зову сердца. Голос сердца чаще всего мы слышим в юности, когда ничто еще не приглушило и не расстрепало по клочкам свежий мир наших чувств.

Но проходят годы возмужалости – и мы явственно слышим, кроме призывающего голоса собственного сердца, новый мощный зов – зов своего времени и своего народа, зов человечества¹, – ифуан аурыс шәкәйөө ду, Аңсны иаzkны асахъаркыратә ғымта қаймат («Бросок на юг»²) аптыздаз Константин Паустовски.

Ашәкәйөөи ипсадгыли ижәлари рлахъынта еснагы игәи дырцыхцыхуент, еснагы ихы-игәи итыйтәо итоуп ихъаа, игәйтхә, аха арт ағ-феноменк аамта уадаф иантагылоу, аибашъра иаңылтызы ашәартә бааңсы ааинирышә иаңылагылоу, рықазаареи рықамзаареи хашәара-тәшәарала рхәаакәа анеидығәалазо, усқан зынза даеа қәыпшыларак аанахәоит ашәкәйөөи итәгылаашъя, иажәа сахъаркыы уаанзатәиқәа иреиңшым ачыда қазшы змоу даеа тауларак шыңнахуент.

Арақа, апхъаф ишубо еиңш, иңици мамзаргы ашәкәйөөи ицәтәыму ҳәа акғыы ҳәазам. Ус икан иааует аханатә аахыс. Ажәлари апсадгыли ашәартара иантагыла ашәкәйөөи рапхъатәи иабұар – иуажәлар злеихъ-чо, ргәи злаирхато икалам итыйтызы иажәа сахъарк ауп. Аха уи азмырхакәа ашәкәйөөицәа (арақа зызбахә сымоу апсуа шәкәйөөицәа рымасара ракәзам) рхатақәагызы зақағы абұар ркыда, зақағыры рхы ақәыртцада рыпсадгыыл аибашъра мәбдүс ианалагыла. Иалкааны апсуаа ртәи ҳәозар, Аңынцүтәүлатә еибашъра ду ақны фырхатарыла еибашыуан: Миха Лакраба,

¹К. Паустовский. Золотая роза. «Советский писатель», Москва. 1956 г., стр. 18.

²Ари аповест аңшәаҳ иеитенгейт абағхатәра еицамк змаз изамтәнымкәа зыпқазаара иалтызы Алықьса Җенина. Уи тыңит 1970 ашәкәтүйжырта «Алашара» ақны.

Алықса Җонуа, Җычықаға Җонуа, Шамил Ақөйсба, Қаазым Агема, Сандра Сандыра, Шалуа Сандыра, Қытта Ачба. Арт зызбахә схәз ашәкәыссоңә афорт ақынтың ихынхәйт, уи аштахъ акраамтагыры риреиаратә усурға еишлашудан. Мацара Қаазым Агема аибашьрағы иоуз ахәрақәа иахқынды ипстазаара заңда иеахтәеит.

Афронт ақынта изыхымхәйт, итәхеит змилат литературазы ихъзырхәганы иқалашаз апоетцә, ашәкәйфәцә азәырғы. Убарт ире-иуоп: Леярса Кәытна, Степан Қәычбера, Владимир Чичерия, Михаил Гочуа, Владимир Қапба, Камыгә Хәырцлаа, Пиотр Ануа, Рауфбей Җопуа, ухәа азәырғы.

Уажәтәи аибашыра (1992–1993) акәзар, Аңсны амцақьюуқад иала-
тылан, уи ахъяразы хыцәнүүмүрха иғылт атцеицәа гәымшәақәа. Абрақа
каламла урт ирывағылеит ҳашкәйөөфөцәа, хжурналистцәа ргәү рхатаяу,
ражәа сахъарк амчра аманы, апозициағы инеиуан, иқәгылон. Егырахъ
абцъар хатала иркын, еибашьуан: Енвер Ажыба, Владимир Қапба, Даур
Начкебия ухәа еита азәык-фыңызак. Кәымф Ломиа, Алықса Гогәуа Витали
Амаршын, Борис Гәыргәлия рыхшара абцъар кны еибашьуан. Аттарауаа
еибашьуаз иреиуоуп: Валикәа Пачулиа, Виачеслав Бганба, Аполлон
Шыынкәба (афыңызгы Аңсны Афырхатча ҳәа ахъз рыхтоуп), аибашьрағы
итахеит абафхатәра змаз афизик Адгәыр Инал-ипа, атоурыхтцағы Витали
Бытәба, аматематик Маврик Начкебия, ажурналистцәа Ахра Акаба, Анзор
Кәарчелия... Ахаан лыхъз кашәара ақәымкәа инхойт Аңсны зхы ақәызтаз
апоетесса Саида Делба. Уи аибашьрағы иаалырпшыз лфырхатцареи
илтынхаз ләымтәқәеи рыла еснағы дыканауеит лыжәлар гәакъа ргәағы.

Сара, апхъағ ишубо еиپш, ара хықәкыс исымам Аңсны жәлар рұбынғытәлате еибашьраан (1992-93) апсуа шәкәрыфөзәеи, аттарауааи, урт рыхшареи әқазара үсзуғәеи иаадырпышыз ағырхатцареи, наңза зхы ақәйіттази ирызку аусумта афра. Ари даараңа игәцараптәу темоуп ҳлитературазы. Сгәи иаанагоит ари ағыза ашәкәы лассы ақымзарғы иаптцахап ҳәа. Үс қамтакә ианхағажы үи ихақхом, ҳара зегбы ҳзын.

Сыззаануа, Платон Бебиа итәһи хәәзар, иабиңара иаңанакуа зөгө реипшүи абынан кны деибашыртә еиңш икәра дтагыламызт, алшарагы имамызт. Аха Аңсны атцеңәә гәымшәәкәә ирүвагыланы иашьцәә (Славик, Котик) ага хәымгә иғағыланы еибашыуан, рыпсадгыыл ашыа руан. Иара иакәзэр, каламла ага хәымгә дичәғылыон. Ари ахшыоззара лабәбаратәуеит, идиртәбыргуеит аибашыраан иапиңаз апатриоттә жәенинраалақәә. Уақа иааңшуюеит, ишүрхәо еиңш, апоет иғәи атың итамгыло, ипсадгыыл ианылоз ахәрақәә заңа иңә-ижызы ианыруаз, ипсы ғыркаауаз, заңа инартцаулағаны ихтынхъяауаз, ддиргәатеиуаз. Иара үбастәкъа уи иғәадураны изңәртүан,

ддырғәғөн, иажәа сахъарқ аپсы ахартон ижәлар иаадырпшуаз ағәымшәареи ахақәитреи аиааиреи рзы ахамеигзареи, ақәпарағы ағәытра лаша ирымази. Абри апсихологиатә тәгылазааша ухағы иааугозар, ҳәарас иатахузеи, Платон Бебия ипоезиагыы иаргыы Апсадгыыл иасолдатцәаны еивагыланы еибашыцәан.

Уажәшьта ҳаисасып аибашыра иазкны, еиҳа ииашаны иүхәозар, аибашыра анцоз аамтазы апоет ииғызы ажәенинраалақәа рахь. Үақа ҳамғашың иаабоит хыіх зеипшлашәа иаагаз ахшығозцарақәа зақа ииашоу, настың ағымтәқәа рыпсы ахътоу ирықәйршәаны иҳәоу.

Аибашыра цонацы апоет иапицент 43 ажәенинраала (Ахыцқәа иртакны иазгәастоит арақа акы, зызбахә сымоу ажәенинраалақәа рымасара роуп, егырыахь урт рыдагыы инапы итыңтыз апбулицистикатә статиақәа ығоуп, әбагы, уи аибашыра анеилга ашытыхь ари атема иазку иаптамтакәа аумағчұ). Абарт иааизакны знык қыра ирыпхъалак имхәарц залшом аибашыра иазку поемоуп ҳәа. Ус апхъағ ағаананагара изто афакторқәа ируакуп, дара ажәенинраалақәа рәғы автор илирикатә фырхатқәа иңирхырааны ҳажәлар зтагылоу ағәақра иааирпшуа «ахтысқәа, ақаларақәа реишиштарғылашы, жәенинраалак антәамта еғыи ажәенинраала иалагартаны иғоуп ҳәа аңааара ахъубо, ғымтак акәны, сиужетк еиднакылоушәа иахъаапшұа. Сгәанала, абри ачыдара иаандыланы жанрла поемоуп ҳәа азұхәартә иғоуп ағада зызбахә сымоу аибашыра иазку Платон Бебия иажәенинраалақәа.

Абри ахшығозцара иацхрауеитдаға фактты. Апоет ииғымтәқәа ағбатәи атом, Апқәыншәкәттықырыт «Алашара» Ақәа 2010 шыққасы иттыңтыз ақны Апсны жәлар рұғыныңпътәылатә еибашыра иазку иажәенинраалақәа ирхагылоуп «Ашәкәы «Апсны атоурых» санаңхъа ашытыхь» ҳәа захьзу ағымта. Ииашоуп, уи зхала иғоу, зхала ииз ажәенинраалоуп, ааңахәек роуп иғоугы. Аха убри уанпхъалак ашытыхь иашытанеиуа ажәенинраалақәа уанрыпхъалак, иумхәарц залшом ииз ажәенинраала рыхшығозцара иаңзырғызуа, ииқәғызытуа акоуп ҳәа. Ажәакала, аепиграфра рызнауеит аибашыра анцоз ииғызы ажәенинраалақәа. Иқалап автор ағбатәи итом анеиқәиршәоз уи зынза дазымхәыцзаргы, ихағы иааимгазаргы, иқалап дазхәыцзаргы. Арақа ҳара уи иғаҳәи иғаҳхұам. Аха логикала уазхәыцузар, «Ашәкәы «Апсны атоурых» санаңхъа ашытыхь» егырыт аибашыра цонацы ииғызы ажәенинраалақәа рзы еипиграфра ауеит, настың урт рыхшығозцарақәа хататала ирыларсуп, ирыдхәалоуп.

Уажәы зны иаагап ажәенинраала.

Ха ҳтоурых таулан – ҳара ҳмачны,
Ағаңәа дүкәа ҳгәylan – ҳара ҳмачны,
Ҳара ҳадгыл пш҃аны – ҳара ҳмачны,
Ха ҳамитәара иағзаны – ҳара ҳмачны,
Ҳәшишәаларц ҳайшазшәа – ҳара ҳмачны,
Геи шыхеи ҳаисфыршазшәа – ҳара ҳмачны,
Имыржәан иаазгаз ҳаламыс – патугы,
Анцәа сүхәоит: иҳат амчхара дугы!..

Апоет иңәа иалашәахъан (ламшәашьасгы) иңаз аполитикатә ҭагылазаша злеибарххаз ала!) иңсадгыл гәакъа ашәартара – аштахъ аибашьра хлымжаах зхылтцыз – ҳашәхымс ихытхъан, абар, абар ашъа катәарахъы ахы архахъан азоуп апоет ари ажәенираала изырфыз, дзыматанеиу «Анцәа сүхәоит: иҳат амчхара дугы!..» ҳәа.

Ааи, Аңсадгыл аңсы өйхүюңәа атеиңәа дауапшықәа апоет дызхәоз амчхара дугы Аңцәа иитет, аиаирагы ранеишьеит. Аха уаанза инеиаанза аибашьра зақаф ыпстазаара өахнатәазеи? Зақа материалтә ңхаста ҭанаңазеи? Зақа илакша-факшаны иаанырхәзызи абжыаапнитәи атынч бзазара? Абартқәа зегы апоет ибла иабаз, иңәа-ижбы ианырыз, ихтынхъааз зеипш поезиатә ҳағсахъаны иңәыригоит, настыры ифымтақәа ирыпхъо аибашьра иалахәызыгы иалахәымызыгы ихъааргартә, ирнырыртә еипш. Ас еипш аан, ҳәарас иатажузей, аңстазаара табырги асахъафыратә табырги ииашаны ихәаакәызто абафхатәра ауп.

Еилкаауп, аңсадгыл абзиабара ауафы иңстазаарағы афактор хадарақәа ишреиуу. Уи еиҳагы ахы аанарпшуюит Аңсадгыл ашәартә иантагылоу аамтазы. Баша иауихәах Н. Карамзин абарт ажәақәагы: «Патриотизм есть любовь ко благу и славе отечества и желание способствовать им во всех отношениях».

Ааи, ауафы инасыпти иңсадгыл абзиабарен рхы-ртыхәеи еиларсуп, шыагәйтк ауп ирымоу. Апоет итәи ҳхәозар, уи иңсадгыл абзиабарағы иңәанырра абжыаапнитәкәа рөңи ааста акырза иаңнагоит ҳәа ҳхәар ҳалшоит. Арғиафы иңсабара ус икоуп жәынгы өанғы, аринахысгы ус иаанхазар акәхап.

Платон Бебия ага ҳәымга иаҳзааигаз аибашьра атема хацирkit (октиабр 5 аены 1992) ажәенираала «Ешыра» ала. Ари иссиришәа зрелиеф еиғарттәу аңсуа қыта атоурыхи, аңсабара апшәзареи, уи иалиаахъо атеиңәа фырхатәеи апоет дрызгәдууеит, иҳәоит иара изын ишхыртәацәоу, ишымзағоу, Ақъаҳъба ихатабжы шахыфуа. Игәи инархьюеит аибашьра амца иаҳзалағылоу. Аха игәи архаттоит атеиңәа хъзырхәагақәа рықәпара,

агәрагыы игоит Ешыра аиаира шазыпшу. Уи иасимволны ибоит аға Гәымста мшынха дызмыркә дахъааныркылаз. Ухъз-упша амреипшгыы игылан, иа-хъа адунеи зегъ уадырт». – ифуан апоет Ешыраа ртцеицәа иаадырпшуа афырхатцара дазгәдууа.

Автор иѣаито аиғырпшрақәа аибашьратә мца Ешыра икашуа асахъа тнахуеит, убла ихнаргылоит упсахы еибанаркуа. Иаагап өйрпштәкәак: «Ахымцақәа еишталийт иткәацны, ишнеиуа укәа итапсоит», «Афыцьбара иафызазгыы упшами, уи иаҳъа убас итәйтәүп», ухъаа убас итегэбы.

Апоет иажәенираала хиркәшоит аға хәымга имч акыр ишырғәазгыы, Апсны абжа инапағы ишыкәзгыы, аиаира ҳара ишаагая ала агәрагара иманы:

Идырхатцаа ашъхақәеи амшыни
Утцеицәа ахъзырхәагақәа қәпойт.
Аиаира Ешыра иузыпшыми,
Хымпада уи са агера зготи.

Угәеисра адунеи зегъ ианыфуеит.
Ухъз змахаңгыы ирмаҳаи.
Акъахъба ихаңабжы ухыфуеит:
– Аҳаңаи, амарцъа, аҳаңаи!..

Ажәенираала «Ешыра» аѣнди апоет адәахъы ицәирганы иимхәаз, аха уафтара уазхәыцны уапхъар уи ацәаҳәақәа рыбжъара иатумбаарц залшом даеа хшыфызциарақәакгыы. Уи убри ауп ижәилоз, ҳақызызхырц иағыз аға хәымга Ешыра агәағ ۋ-ганк рыла иман: акы, уи иавсны инеиуа алағырз еиپш ицкью ашъха ӡиас – апоет Кәымф Ломия апсуаа ҳ-Волга ҳәа ззиҳәаз – Гәымста иахъызмырыз, рымч ахъақәымхаз, иахъышхынпсылаз. ۋБагъы, апсуаа жәғанғәашәپхъаран ирзыкәлаз, тңи гәымшәаны, драпхъагыланы ддоумыжъха иаацәертцыз Владислав Григори-ипа Арзынба, апоетцәа рабжәа ишалоу еиپш, «ипсадгыыл хәычы» – икъита гәакъа акәын. Абрин агәагъты ахыргон зтоурых адунеи атантә иаауа акыта Ешыра. Аха, аиашазы икәпо, зыпсадгыыл хеигзарак қамтоказа изыхъчо ажәлар, жәахәарада анцәагыы дубоит, дихылапшуюйт, аиаирағыы ииргойт.

Ҳсахъатыхъы, Валери Гамгия игәалашәара иазку ажәенираала «Апшзара», октябр 5 1992 шыкәсазы иаңицаз аѣнди апоет аибашьра хлымзаах (арыцхарақәа, афынкәа рыбылра, атахара, ахтәара, анкыдигәгәлара) иалубааует апатриот, арғиағы ихағесахъа лаша. Уи из-хымгейт Апсны зташәаз арыцхара ду, иаңыл аркъағит. «Апсны арыцхара

аζәи изымгац, изгарц дыңкам пхъаڭагы», – ихәоит апоет амилаң рпенпшә бзия агәрагара, иманы.

Платон Бебиа Гамгия изиккыз ажәенираалағы иаликауеит х-факторк: акы, ҳсахъатыхөү ду, амбаз иафызаз апатриот аибашьраан ипсәзаара далтцит, идунеи ипсахит. Уи аибашьра иахаран ипхъазоит апоет. Обагы, уи сахъатыхөү иаҳасабала ибағхатәра иарғиаз аптамтақәа пісра шрықәым, наунағза ҳдоуҳатә дунеи зырпшзоу изырбеноу акы акәны ишаанхो исахъаркны иаҳирбоит, итихуеит. Ихәказ, автор дзавсуам, (уи ада иажәенираала хатәааны ибом) уағык иаҳасабала асаҳъатыхөү ипшзара итказ ағынка, ахаара, иуағышааратә аамысташәара.

Абартқәа зегбы Валери Гамгия ихағсахъа гәйлтәааны, ипсы антаз еиңш иаҳзааигәаны иқартсоит, джаланаргылоит ҳәалашәара дузалымхуа дацны.

Асаҳъатыхөү ихата зегъ рапхъа ақазара иргылон, уи акәын ипсәзаара шәагас иамаз, хаарас иатаз. «Абжыуаа рөүи ҳнеир днахұлыон, зҳапы итуғаз Абрыйскыл. Бзыңын ҳааир: аа, Лыхнашта ныхәоуп, икоуп еизаны. Өңция прыртә ажәған ашқа уа иуркәашон еисаны. Псоуқа ҳоззар ҳамға нқылан, иаҳәахәмар-ғәхәмаруа апша, рапхъа убирақ ҳабла ихғылан, изну ҳәаартра амаға» – ифуеит апоет иажәенираалағ Валери Гамгия ақазарағы илиршахьоу алкаауа.

Апоет игәи инархуеит, лоунитә ихъааигоит асаҳъатыхығ ду ипсра, уи иқамзаара ҳмилаң культуразы ишцәйз дуу, нағыы аамта уадағыза ҳантагылаз иуахта ахъаиз.

Апоет иағәеиңеит Валери Гамгия дыңсны дахыықәугы идубало даға қазшыакгы:

Уажә ҳапхъа уқәуп аа, уғыча.
Рыңқа, шәтүшла утахәхәаны.
Упацәа ғыңға, упхәцәа ғыңға,
Игылоуп урыңқәцәр ҳәа ишәаны.

Убас упшзоуп. Иңашшо сғылоуп,
Ҳәи ҳхәар, италартә упсы.
Ана ҳақкөынцә ахы иағагылоуп,
Шытакъа ухъампшын, абаапсы!

Апоет иажәенираала «Апшзара» злахиркәшо акуплет ахшығызцара ҳажәлар рмифологиат ҳәыцра ақнитә иаауеит. Апсы дыңшзазар (Валери Гамгия аптазаарағы ақазараағы, дыңшзан, дгәйкын, улаң шыдхалоз азәи иакәын), ибзиам, иштытакъа дхъапшуюит ҳәа. Платон Бебиагы

«Ана ҳаңкәйнцә ахы иағагылоуп, шытакъка ухъампшын абаапсы!» ҳәа, – зиҳәоугы убри ауп.

Ажәакала, апоет иажәенираалағ қазарыла илшент Валери Гамгия ипсреи ицоз аибашьреи ирыласаны, ихағсахъа сахъаркыратәла аарпшра, аамта баапсы агәеисреи ақәыпсычхареи аныпшуа.

Аибашьра цоит ишцац хыпхызара раңаала апсытбарақәа аманы. Апсны атцеицәа гәымшәақәа рхы-рыпсы ақәтсаны еибашуеит ранрыпсадгыл, рдаракәац аикәйрхаразы, алахәа реипш иқыруа зәаазхаз аға хәымга иқәцаразы. Ҳажәларгы даға аамтанык еипшымкәа рымч еилартқәаны ма ахақәитра, ма апсра ҳәа игылт. Ас апсадгыл аншәартоу атагылазааша ажәа сахъарк азқазацәа еиҳагы ртакпхықәра ҳаракхоит, рдоухатә псымчхара зегзы еизыркәканы аға ицәымгреди игыгшәыгреди абұғар зкны уи иабашьуа рфырхаттареи аазырпшуа афымтақәа аптыртоит, акы, урт аибашьрағы шықәсынцак иағызоуп, атоурых адақъақәа афуеит. Әбагыы, атәйлапсадгыл ахъчағәа рыпсы тины иаадырпшуа ахаменгзара знылуо ҭоурыхтә дақъақәоуп, нақ-нақ игылуо абиңара-ғагы иранаҳәо раңаахартә, иағыпшыртә еипш. Ихпахаз, аға игыгшәыгра аназаазарагы ахынзәко аанарпшуеит. Арақа ашәкәыфәа реипш, ркалам тархонит ажурналистцәа, аттарауаа, ухәа афра зылшо зегзы.

Сыззааниуа, Платон Бебия ипоэзиагы ҳазлагылаз аибашьра ашытә ихын, алапш ҭарын, уи атема инағоз асиужетқәа сахъағырала апхъағ иөү анагаразы, дағакала иуҳәозар, ирғиаратә процесс зегзы еипшымкәарада аибашьратә хтысқәа раарпшра акәын хықәкы хадас иамаз. Ус шакәу агәра ҳнаргонит Апсны аибашьра цонацты уи иақицәз ажәенираалақәагы.

1992 шықәса декабр 30 аены ииғыз апатриоттә ғымта «Азы афада ицоит», ақны автор атоурых ахъгы дхъапшуеит, иғәалайршәоит ипсадгыл бзиахә ажәйтә, ағатә фырхатқәа иахъа амца иалагыланы еибашьуа ҳтеицәа доуапшықәа анырра рнатартә, ирғыпшыртә. Ари ацыдара ажәларқәа ртоурыхтә пстазаарағы иқан, иқоуп, иқалоит есқынгы. Ҳара ҳаззарызеи, иахъгәалаҳаршәәп Аұбынцұтәйлатәи аибашьра дүззә (1941-45) анцоз аурыс шәкәыфәа ртоурыхтә фырхатқәа рахъ ихъапшиит, иргәаладыршәеит (урт уаңзагы ирхаштны иауқахыз) рыхъз ғашықәа. Аурыс шәкәыфәи ду А. Толстой иақицәит Пиотр Актәи ихағсахъа аазырпшуа атоурыхтә роман. Ус еиқәуپхызаша асахъаркыратә ғымтақәа (ажәенираалақәа, апоемақәа, ажәабжықәа, ароманқәа) зақа ықоузеи. Апсуа шәкәыфәа, апоетцәа ракәзар, уи аамтазы ирғыз рғымтақәа рғы иуқылоит, рфырхаттарақәа гәхәарыла иргәаладыршәоит: Нартаа дүкәа, Абрыйскыл, Инаңқа Къагәа, Къахъба Ҳаңъарағт үхәа убас ирақәафны.

Ас ақацара, ииасхью, аха зыхъз-зыпша бзантцык пұсра зқәым ргәалашәара, аибашьцәа ирывағыланы рыхъз ахәара, азыргара дарбан-

заалакгызы имилат хдырра арғыхоит, ипатриоттә цәанырра артаулоит, дызхылтызы идаракәац дазгәдуу джалоит. Ари аксиомак иафызоуп. Ус машәрышакә акәзам алитеттурағы иналукааша атып замоугы.

Зегы зхысчәаая, «Азы афада ицоит» ауп. Ари ажәенираалаә апоет рыхъз дазгәдуу иғәлаиршәоит, иғәлаиршәоит акәым ҳайбашыцәа ирыва-гыланы ибоит, Аңсадгыл азы зхы-зыпсы иамеигзакәа иқәпоз, зфырхатара тарчеира иара иахыагы уатцәгы изуа Аңсны атеицәа гәымшәақәа, иаагап Инаңча Кыагәа («Чкәыннак жәларак төициленту ахта...»), Владимир Ҳаразиа («Махәғала дырпыйт – атанкәа аагылт...»), Мери Ағзпха («Фың дгылеит иахыа, ажәдан иалоу аҳаирпланқәа қақыъя, хланцы итато...»), Алыкъса Аршба («Азәи ихалагы ғба гәартак таирхоит»), Кыаҳь Ҳаңызара («Ибжы шгацгыы игоит...») Арт ауаа Аңсны аншәартаха зегы ирмаҳаи, «Шәнеибац, азәи ухъамтыын аҳақай!» ҳәа, – иғылт Аңсадгыл ахъчафыцәа ргәи рхатая. Ари фантазиам, автор ихытхәаа акәым (адәахыала уахынагәйдүпшылоу азнык азы усшәа иқазаргы), абұзар кны хыцәнмырха еибашыуаз рхағы иаарымгарц залшомызт, доухалагы ирыцны ирбон, ирныруан дара рѣниңза зыпсадгыли зыжәлари рзын ахца иағалоз Аңсны атеицәа. Урт ҳтоурых иазынрыжызыз пісра зқәым рфырхатаратә хъзы амч ғың рыланаңон ақәпарағы, ирзааигәартәуан Аиааири амш, архъагыларагь рызнау-ан. Ааи, ҳайбашыцәа азгәидууан рабацәа рфырхатара, тарчеик, бирақк еиңш иатагылан иқәпон. «Иахыа Аңсны ахъчара ҳтеицәа ахъағыз, арт ҳфырхатәа ааини ианҳадгылағыц ар-мач хъзы ргойт ҳәа ирхәогъ җалоит...» – ихиркәшоит автор иажәенираала ҳашиааниа агәрагара иманы. Үскан апоет ари ажәенираала аниғыз, ҳақызыхырц ҳайбашыуаз Шевардназе ифашисттәа рымч ғәғәан, азы афада ицараха ҳатсаоит ҳәа ргәи иаана-гомызт, иқъалангырыпхызыз иалашәомызт ғынфажәантә изеиңаз ажәлар ртеицәа иқәыбаса иқәрыртоит ҳәа. Аха иқами адғылы ағы аҳак, икоуп агәымшәара, афырхатара. Аңсадгыл аншәартаха ахамеигзара. Абарт роуп Аңсадгыли Ажәлари назаза еибаркны измоу!

Ишазгәастахью еиңш, Платон Бебия ифыша аформа аханатә иақазшыа ҹыдоуп ағымтә (уажәазы зызбахә сымоу ипоезиатә рәниамтақәа ажәенираалақәеи апоемақәеи роуп) асиужет злеиғкаау, атекст шпүтлоу иауаршәаны ақатара, ахшығызцара агәйлышәара. Абри аңааңа ҹыда, шамахаңак акәымзар, Платон Бебия ипоезиатә рәниамтақәа рғы, дшықәнныңәо, ишығәцарапикуа мөашшо иубоит, настыы ибзиангыы иқәфиоит, иғымтәқәа икафуа амелодиатә бжыы-хәа рханатоит. Җырпштәис иаагап ажәенираала «Азы афада ицоит». Абрақагы атекст зегы ҳәаақәызтә апо-ет ианду данхәйчызы лафшақә иалхәоз – метафорак иафызоу – лажәақәа «Азы афада ицоит схәар агера угоит!» аңааңа ашәага-азага итаршәны ифу ажәенираала, аңырақәа ракәзаргы хәак еиңтадыршәуеит, настыы

куплет-цыпхъаза апшьбатәи аңаҳә «Азы афада икоит схәар агәра угит!» рефрен ҳасабла иахыыштырақәлогы ағымта ахшыозцара арғәтәоит, аритмгы ҭышәынтәланы икәнаатоит.

Платон Бебия аибашыра цонацы мышкы аабжамыжъкәа есымша афра дағын, аенең иҳаз, иибаз, иқалаз, шықалаз (иара инапы ахынзаназоз ала) ақъаад ианитцион. Ииашоуп, урт макъаназ акыпхъ рымбац, аха мышкы зны адунеи рбозар акәхап, макъаназ дырхыццауам имшынцақәа ртыхъжыра. Аибашыра ахтысқәа рҶаша ақыр изааигәаны рсаҳа тнахуеит еидызхәало, насты гы зсиужет аку поезиатә ғымта дук еипш, ибоит иғәтцаракны иапхъо дарбанзаалакгы.

Мөхакыла раңаак идуум ажәенираала «Аздаареи атаки», аңтан деқабр 31, 1992 шықәсазы «Аңсны игарцаз аға джәйлеит, аха иғәыгра-ғба ӡаақәрьеит... Ашхарыуа зегъ ҳадғылеит, Аңсназы абұзар ааныркылеит», – ихәоит апоет аиааиразы агәыгра ду иманы, избанзар, зегъы рапхъаза ҳашыцәа нхыңдаа ааны, абұзар кны ихавагылеит. Җабыргуп, аңсабарағы аеарцәгьеит «Ашхакәа аңта жәпа нархахаит, амшын үәгъяхеит, асы қаҳаит...» «...Хара ҳзы илашам үъаргы?! ҳәа, – апоет ихәозаргы даңәым-фашьо идыруеит аға итыхәтәа шыңтәхо, ҳшыам дғылы дышықәцахо лассы. Амала, абри азын иатахуп аңсуаа зегъы ҳайдыгылара, пхынгак еипш ҳайлатаңаны ақазаара. Убасқан «Аиаана бирақ ҳашқа инеиуеит!» – ихәоит гәрагара дула.

Ажәенираала «Аныхәаға аңынхәрас» ағғыы иаабоит ҳапсадғыл ахтны қалақ ıахырцаз ахтәаңәа ҳәа изыхъзыртаз ртагылазаашья, авторгыры ыгәтәа дналатданы. «Харт зегъ ҳақалақ ҳахырцеит, дара ахылеит, рыхъз ахырцеит, ҳашәа итәаит!» – ифуеит апоет иғәүтшыагоу аңаҳәақәа. Азынра шбаапсугы ыхаирштуам, ҳанкыдығәтәало ҳашдәықәугыы ихәагәышьоит автор. Зегъы ратқыс итәгәтәо, амца изыркуа абар асахъа штихуа:

Хара ҳәатцагы иацроуп амца.
Хара ҳаблагы ихуп амса,
Ҳашәа итәаит!

Ҳасабицәа ршын уа иҳамтоуп,
Хара ҳамра – ҳара иҳамзоуп,
Ҳашәа итәаит!

Ашықәса өңіц иғәирғо иапылоит,
Хара ҳаблақә ашьа рхылоит,
Ҳашәа итәаант!

Ари ажәенираалагы апоет декабр 31 аены 1992 шықәсазы ифит, имаңуп амөхак, 15 цәаҳәа ықоуп, аха угәатдағы инеиртә иаарпшуп аибашыра ахағра, аға дламысдоуп, ашықәс өңіц дгәирғо даңылоит, аиаира дазыпшуп. Ус ила ажъырла амбартә! Ағымта ахатабзиара ұнагеит апоет иғәатсанза инаганы, ухәы-үжы қақаза иарғылартә, уархәыцыртә иихәо абарт ғажәек: «Ҳашәа итәаант!» Абригъ ажәлар рәғаптың тәрізесия иақәйрәчахоу акоуп, шәироуп. Аха иаҳъахъуатәкъя иақәшәоит, иғәйларшәоит ажәенираала ахшығылтак иаҳъанаалоз, атып ианақәшәа. Апоет иғымта «Анықәаға аңынхәрас» аформа аганахъалагы имарианы, еихышәшәо иқатоуп. Ахпаратәи аңаңа Ҳашәа итәаант! ауп еғырт иаҳагылуо аңаңа ҳәақәызың, дара ғба-ғба ңаңа роуп иқоу, насты шытыржылыен еизааигәо, қылғағәарала еиқәшәо арифмақәа рымоуп, иаҳхәап, «камца», «амға», «ҳахырцеит», «ахырцеит» (артағы афорифмакгы ишқаттарбатәугұры итсырзға ауп улымхәғы ишнеиу).

Ҳапсадғыл амца шыра ианалагылаз ҳақазаара зынза ианшәарта зәйтүннеліктердегі амтазы, ахәзи, изақараалак акы шәаңызмәан ара ҳақоуп ҳәа шында-дала иаҳзааигәо, Нхыңтәи ҳашыңа рхы-рыңсы ҳақәтсаны еибашыуан, ҳиаира амш дырааигәон. Убарт дырхатарнак иашан Аңсны зхы ақызың Гена Карданов. Уи «Аңсны ашәартара иантағыла, атеицәа гәымшәақәа еидкыла, иҳатагь урт раңхъа дғыла» дааит. Урт раара ҳайбашыңа амч өңіц рыланатеит. Аибашыра аңыттарағы ацми, фырхатарыла дәхоит Гена Карданов. Уи ихағсахъа ибзианы итихит апоет иҳаташьаратә қашшы (игәымшәара, иқыбағ тары, аңсратәкъя фырхатарыла аңылара) ссирикәа ақәнубаалая. Ажәенираала зырлахғыхуа, еиңнеиу аритм ақызың, арифма хырчо, ажәақәа азипшааит автор ифырхатда ижәла иадхәаланы, ианраалан. Урт ҳаңызмәашо иаҳхәар ҳалшоит аңсуа поезиағы иөңицу акоуп ҳәа. Ажәенираала ахы «Дкәашон Гена Карданов» хәба-хәба ңаңа иқоу апоет истрофақәа «еиқәхәалагас» иқаитаз ақырзға итнагеит, апоезина ңәа хәа аханатеит ағырхатда ихағсахъа аарпшразы. Иаагап ағырпшәтә:

Ипшуп адгыл ұынағты,
Дыпшуп уа ипа Азаматты,
Иара ихы ақәтә, ипсгы натғы
Аңсны ихъон, деибаган ауп...
...Дкәашон Гена Карданов.

Ағырхатда ижәла иахаршалан, шұтыбжыла изааигәаны, ажәақызығәарала еиқәшәо, иаххәап «Идырбан ауп» – Гена Карданов», «убас дшаноуп Гена Карданов», «еібаган ауп» «Гена Карданов» убас ағымта ахы инаркны атыхәензә ицоит икафуа арифма бжы аханы.

Ари ажәенираала нацәақыла зхы ҳақәызтаз ақабарда چәын Гена Карданов иоуп изызку, изыхъзынфылоу, уи ифырхаттара атөоуп иаанарпшуа. Аха даеа ганкакхала уахәаңшузар, ағымта иатумбаарц залшом еизыртцоу хәғсахъак ала автор ишазгәеитаз Нхытәни ҳашыцәа рхы ақәттаны ишенибашьуа, аиаира аагаанзә иҳавагыланы ишықәпо. Абри ағыза ахшысцак архыағ ағымта иатибааует. Аха иага ус акәзаргы, ажәенираала ағырхатда хадас иамоу, зыңсата шкәакәахаша Гена Карданов иоуп. Уи дшыкәашоз ипсү ихытцит! Уи ихатаразы кыр ахәоит. Ацәаҳәақәа «Дқәашоит Гена Карданов» амацара зақа ҳанаҳәоузеси. Еилкаауп, аибашьра шкәашарам, аха амца иалагылоу ауағы изы ус далаңаны ианухәо, уи иаанагоит дфырхатсан, дгәымшәан, длахөыхын, апсратцәкъагы хататас апылара шилшо ифыртцәа ргәи штиго, ухәа убас ахаташыатә қазшыа бзиңақәа ипсү ғытшәаңзә ишило. Ас икоу аибашьғы зегъырыла дфырпшыгоуп дызлоу ифыртцәа рзы.

Аибашьрағы, атынч пәтазаара аан еиپш, абзиабара еснагы апсы тоуп, еснагы иғәйрхатцагоуп, абзиахъ алымхә кыдта изырфоует, алапш тарқәа рыла инаңшы-аапшуюйт, агәи хытхытуеит, аиңылара изыпшуп. Изхысқәааяу, Платон Бебия аибашьра атематика иазку абрақа ҳзыхцәажәо иајәенираалақәа риғыры ихәытлашааяу иаапшуюйт ауаатәысса уаатәыссаны адәи иқәзар изыбзуору абзиабара амотивқәа. Абҗыар зку имч, илша, иғәйрьра азрыжәуеит, доухатә псымчарак инаңоит абзиабара моралра дарцықоит, аптазаара датсаेирбо джанатоит, ажәакала, деиғенакааует. Абас икоу ауағы ҳара даабоит ажәенираала «Бара сара бысзыпшыз» ағы. Ари алирикатә фырхатда ихтынхыааяу дзыргәәтиуа абзиабара иңәирнаго азтцаара гәтыхақәа раңауп, иаагап аамта хъамта иаҳынан (аибашьра мци), ишымхылаң уа апта шху, Аңсны азы атцеицәа абҗыар кны иштылаз, зны ахәлыхәа уа асы шлеиуа, зны еиқәжәаны ишщаауа, зны аетәақәа шырхакәацеиуа, (иқалап салам шәкәыл ианны акәзаргы, аха уи атәи автор иаартны ихәом, ус уазхәыцны ухағы ианаауго еилукааует ақара ауп) ухәа асолдат ихаара илеихәоит итагылазаша зеипшроу, ихадароу зегъы рәғы (мачк лара длыхәоушәа иқалозаргы) иатшыны ихәоит «Бара сара бысзыпшыз!» ҳәа.

Апоет илирикатә фырхатда – апсадғыл асолдат – амца шыра далагылан дшенибашьуазгы агәйрға имоуп:

«Сара skačaueit – сара cгылоит,
Амра ғың уа Аңсны изгылоит,
Сара схынхәуеит – ба быссылоит...
Бара сара бысзыпшыз!

Уи ҳәарада, дшыпшуа игәра угартә еипш, атекст ағы иубоит, амала аибашьра мцабз дахъалагылоу илахъынта имейжвар!

Илирикатә фырхатца абзиабара дуалуашо дыргәтеиуа дшамоугы, уи ипсадгылы алахъынта ауп зөгүрдөй аткылышы, ханаас имоу. Ибоит, еилкаауеит ҳзыымшато, ҳақәнихырц зәхү ага баапсы дышхабашуа, арақа ишаатаху аидгылара. Уи игәры иалоуп, ихъаангоит, зегъыцәкъя ахъзеидымгылаз. «Азәи харантә Аңсны иныхәоит, азә дхәйтатәан ашәа азихәоит, азә дхәйтатәан Аңцәа диҳәоит... Азә аибашьфы матәа ишәитцеит, азә абұйбар ҳәа ссирк икәнитцеит. Аха нақ зымфа ихъинхәни ицеит... Азә уа абұйбар икит крыйхагас, азә итәхит атанк нырхагас...»

Апоет илирикатә фырхатсеи иареи урт ауаа зыпсадгылы азын хәартара злам, зхи-зыпси рымсаразы адәи иқәу ишрықәибугы, агәыхалалра аадырпшуа ирхәоит: «О, рхәычқәа ирмоуаант пырхагас...» ҳәа.

«Бара сара бысзыпшыз» азынк азы апхыаф игәры иаанагар ауеит Константин Симонов иажәенираала «Жди меня» иақәғнатуашәа, иаҳаршалоушәа. Ииашоуп, уи анырра шамоу убоит, атема акы злаку ала, аха тәкыла аарпшышала авторцәа рофынтақәа зынза, ихаз-хазуп. «Бара сара бысзыпшыз» ағы абзиабара цаҳә-цаҳә анағсанғы ицәиргоуп, настыры ирықәибуг апсадгылы ағапхыа зуал-пшыа ззынамығзаз, иацехъатцы ауаа, ҳәарас иатахузен, урт рацәам, аха изықаларызен, рофынцәа изрывамгыларызен ҳәа, ауп апоет ихъааганы изаҳирбо ифырхатца ихағсахъала, ихәахъала.

Константин Симонови Платон Бебиен рыхшығозцарапәа ахъеиқәшәо, ҳтак иаҳытадыршәуа ыкоуп – урт Аңсадгылы асолдатцәа иртәхуп рыштыхъка инрыжызы, бзия ирбо дара хынхәаанза ирзыпшызарц, рыбзиабара аблы чың еипш ирыхъчарц. Лыңхала еибга-изфыда аибашьра мца изалтцыр, рынасып лаша рзыгъягъарц. Абри аидеиа хада ауп зызбахә ҳамоу аожәенираалак еизааигәазтәуа, изеикәғыртуа.

Аңсадгылы ахакәитреи рыхъчаразы реикәырхаразы аидгылара амч зақа атсанакуа, иғәғәу Платон Бебиа иаҳирбоит ә-куплетк икоу иажәенираала «Атығықәа» рөғи. Ҳапхъап иара:

Атығықә ауасақә еимакны,
Ағбагы урт раҳра ртахны,
Аққақ-сақхә аисра иағын –
Атығықә азыпшаҳә ианын.

Атығықә амға хара ианын,
Урт еидгылан, ргәрыреанын,
Гәлак рымазарғы ирzon –
Атығықә ахра иағала икон.

Ажәенираалағ атығықә ауасақә еимакны реисра акәым иходоу. Урт реисра еитарсны ихәоу атакы амоуп, ауаажәлларатә пәтазаарахь ихъарпшүа, еиха уазааигәаны иухәозар, ағымта аидеиа амилат рымнүтікә апстазааратә аполитикатә здаарақәак рөң ахәоуеңқымшәарақә (амилат амч зегь реиха итсызшәаау) ықазаргы, рымсадгыл ашәартара иантагыла азә еипш аидгылароуп иғызылары, еиқәзырыхараны икоу. Абри ахшығозцара ауп апоет иажәенираала хәың ишъақәннарғәғәау. Насгыы, уи ағыза аидеиа ахшығозцара аибашыра анцоз аан еипш иағахны ианбақоу!

Аққа Аңсны ағәатдә ақырту аокупантцәа рнапағы ианаарга даараза иуадағхеит аңсуаа уақа рымазаара, раанхара, еиҳаракты аинтеллигенция рхатарнакцәа, рымалак ғәакъя иааныжыны (алтцрагы ус иаумариахыз, ашәартара ду ацын) имцар ада псыхәа ықамызт, излымшоз, ичмазағыз, ачымазцәа змаз азәык-ғыңғыз нымхазар¹. Иzzымдыруа, иззеилымкаа-уада упсадгыл ағоныцқа ақәзаргы ахтәара, үфны, угәара, иумоу зегъы ақәылацәа, аимтәацәа ирызныжыны ацара, инкыдығәгало адәықәзаара. Урт ахтәағозцәа зегъы рцәыхантан аматериалтә пхаста ироуз, аха уи еитцамкәа ирныруан, ирықәылғәөн рымалак ғәакъя атәымуа ахъахылоз, рбызшәа ахара ахъмағхаз, иаанхазгыы иқәйт-пситза рымжы иумаҳауа ианыршыуа, ианыркуа, ианырбылуа, рзымдыруа рымцы ахаң-па иакны иахыықаз. Ари ацәақә азығуагыы сыйшәма Мара Нинуен сареи фымз Аққа, ақырту фашистцәа ахра аныруаз ҳалаханы ҳақан. Ибзианы изды-руеит уи ағыза атагылазааша закәү, изылтынхъаахаз пәтазаарас ирымаз, амахә әа иахынхалаз.

Абри атәоуп Платон Бебия иажәенираала «Абомба» ақны иааирпшүа. Уи ихъааигоит, игәатсанза иныруеит ҳағацәа Аққеи аққааи зтадыргылаз арыцхара ду:

¹Уахәаңш: Руслан Қапба. Аамтейкәшара зегъы азылагом, Аққа, 2004, ад. 447-482.

Уа изалымткәа иалоу Аћәа,
Апсуаа рыцхә рацәафны.
Аға хәымгагы игоит ићәаћәа,
Ауафы, адгыил, афны...

Аха аибашьрағ ишапу еиңш, еиңагылоу амчқәа ртагылазаашъақәа рөеентаркуеит, ииашоуп, абомбақәа қаҳауеит, апсытбарақәа ћалоит, ахыбқәа еилаҳауеит амџабз ргәйлќыая. Аха урт аазыштыу Аћәа ахы иақәитыртәирц икәпо ҳайбашьцәа фырхацәа роуп. Абар уи асахъагы:

Үс, абомбақәа аларыжкуеит,
Анаћа-араћа убас ипжәоит.
Ҳағацәагы ахтынра нрыжкуеит.
Иахъааз еивасуеит, ишәоит.

Аћәа иалаханы ићоу апсуаа ракәзар, арт иалаҳауа абомбақәа рзы еиңфакны акоуп ирхәо: «Аа-а, ҳа ҳтәкәароуп, абааңсы!» уи, иаанагон ҳара ҳтажаргы аға хәымга далцахандаз, ҳақалақь ахы иақәитхондаз ҳәа.

Урт абомбақәа аауан Гәымстә азиас нырцәынтәи түхәәпдәара рымамкәа, ҳағацәа рцәа итанаңзызон. Ари ахшығозцара еиҳагы игәйләәданы иаҳдырбоит афымта атыхәтәантәи акуплеткәа:

Атахмадагь шәйшиқәса зхытцу,
Дыштәаз абаҳчағ хазы.
Абомба аниааха, ипсы ихытцу:
– Аа-а, ҳа ҳтәкәа роуп, абааңсы!

Абомбақәа алаҳауеит уа Аћәа,
Аға дағуп игарц ипсы.
Игәйръоит апсуаа царгы ићәаћәа,
– Аа-а, ҳа ҳтәкәа роуп, абааңсы!

Ааи, абомба ахъкаҳаз архәашареи, апсреи, ахәреи роуп иннажыуа, иатынхая. Уи апоетгы ихәоит. Аха апсадгыли ажәлари аныхъчатәу абомбагы қаҳароуп, ада псыхәа ыїкам, апсытбарағы архәашарагы иага иацзаргы.

Платон Бебия аибашьра цонацы Гәдоута дыїкан, уи атема иазкны ииғиз ажәенинраалакәа (урт хыпхъаざарала 43 ғымтә ыїкоуп) зегъы абраћа иапитцеит, абраћа иит, ипсадгыли ижәлари рлахъынта игәи итхаяуа.

Аңсұа жәлар ақыртқә ақырыңғыз аибашъра хлымзаах ирзаанагеит ағәкара ду, итамбазо алағырз, ағәырға ханта, аңсытбарақәа, архәшарақәа, аха ргәи мейцаккәа, абыштырала, зқышышықсала иааргоз ахатцара милат бирақк еиңш иқаракны иркын! Уи иатагылан хыцәнмырха иқәпөн, уаңсыралагы материаллагы ироуаз аңхастақәа, аахақәа изақаразаалак акы ргәхъаа мкәзакәа. Урт ығәтакы иага ирызтәарғы – Аиаана акын, Аңсны ахы иақәитнү аbara, ақаазара. Аибашъра анцоз, ашыа анкашуауз абри ақәпара ду жәларык иреиденан иқалаз, Платон Бебиа, аңсұа шәкөйөфөзәа зегы реиңш, шықәсынцарақ иағызын иқалеит ипөзиазы. Ари афакт итегы уазааигәаны иүхәозар, аңсадғыл ахъчарағы ицоз ахтысқәа, иааирпшуауз афырхатқәа рқазшықәа, ағацәа рғыгшәыратә хәғекәа (зны-зынлагы азәйк-ғыңғыз аситуация баапсағы апышәара ззымкыз ҳара ҳтәқәагы убрахь инарылатданы) сахыатәғырала аңсұа рхеитдон, акраамтаза ҳхағы иаанхартә еиңш. Арақа, жәаҳәарада, ихы иаирхәон афронт иатыли рқынитәи иаағуауз ахтыстә жәабжықәа (акыпхы ианылозгы аницирхырааузгы ықан). Абригъ апоет ипөезия аңтазаара атабыргхата зақа иазааигәоу, хытхыртас иамоу лабәаба иаҳзырбо фактуп. Аибашъра аңтазаара аперсонажқәа зегы амоуп. Урт ҳара иаабонит апоет абаңт иажәенираалақәа рөғы: «Ағырк еибашъуан уа – Ҳабың дцәағәон» (Аибашъра шцозгы Ҳабың ицәағәара изкаждыумызт, инхәора иааниуан, имч архомызт, аха аибашъра аштыахъ хәартара аланы иқалеит Ҳабың иицәағәоз адғыыл. Уи аибашъра анцоз дышпаңағәои, уи ағы ҳақоума ҳәа ағәынамзара аазырпшуаузгы ииашоу атак рнағеит; «Аб» (аби апеи еицепбашъуан, дизеиқәмымырхеит ипа, аха Аңсны ихъчеит уи иразъы иалан); «Аамта хъанта» (Аа изеипшроу: «Ахысыбжы улымхәқәа агоит, ақәыпшзақәа, шыны иааргоит, ан амытқема лгәи азықажом... Шар – ихәлом, ихәлар – ишом»); «Ағхәяаагара» (Апоет ихәоит: «убас угәхъааазгоит, Ақәа, сыбла хшәала, лабәабагы пхызгы сәепхъа узбоит». Ари ажәенираала Ақәа иалтны иқаз «аҳтәацәа» зегы ҳәәи итхәаауп, зегы ҳағәхъааагара аанарпшуеит); «Абжы» (дшәаны аибашъра аћнитә дшаауаз, иаб иҳаңгәын днадгылт, уи акәхеит, – «Аат, аҳаңай! – уи иҳаңабжы аагеит, доуҳамчк наихеит, пхыақагы дагеит...» Абаңәа рхатгәынқәаңтәқъагы аибашъраан ирылшо кыр шықо ауп иаҳәо ари афилософият жәенираала); «Мери Ағозпхә лзы ашәа» («Аға иеңанааиха амца иғытцуа, ҳақәихырц уа ҳдашхәа пқа, ес-ииуа ирыциуа ицәыртуа – ба боуп Мери Ағоз-пхә» (уи лфырхатцара ргәашьзам артцыреит абғыар кны амца шыра иалагылу ҳхырпар!); «Сан бахы!» (апоет ипсадғыли ижәлари ырпштазаара аншәартаха, аамта хъанта анрықәығәә, дшәазызго ихәоит «Сан, бгәи иқәлар ҳәа сшәоит ахәақәа?!» (Аха ағәығра ду имоуп, гәкаҳарак ихъум: «Сан, ҳадгыыл апшзара

ҳаҳдыръоит, аха ҳтеницәа шәақътъара итъоит. Иныркылт ғынғежәантәрыла иҳаиҳау!»; «Саб иғны дығноуп аға» («Ерцахә еимаңахә иаапшуюйт: Саб иғны дығноуп аға... Ишыхлаң сгәатәғи үхәлоит» иҳәоит апоет аға иңәымгра иғәи ғәнакаая ағынза); «Ашәақъ» Котик Бебия иғәалашәара иазку (Мшымыжда анхағы уқынзагы иназеит, Ухәычы дыѣкам, уду дыѣкам – умпсзейт. Ҳаб иварағы ғыңғыа уржит лассы, Иахъа убригыы насыпуп уара узы...») «Етери Коғониапхә» (ақыртуға фашисттә рхы иағыттахәхаз («Бижит ҳағагы ҳаҭыр бықәтдан, аха қаачақътас дыхәмарны: Бара бәхара апсугаа ирықәтдан, дшымақарыц үи дмақарны... Етери гәытхә, Етери хыхъ, Етери рыңхә» – ифуеит апоет иғәи дәтаңыуо); «Ашәкәкәа цышишәхая ибылуан» («Ашыхақәа акы рхәарц иағын, иауамызт, рыйжыы хәаेын, зегъы алабжышқәа рөўижжын» избанзар, ашәкәкәа цышишәхая ибылуан); «Ажәттараққәа» (закә сахьюзеи, закә рыңхароузен абрақагы автор иаҳирбо: «Аибашъра мыжда уаҳа еиқәтәазом, ан лтәиуабжъ уаҳа иааптәазом. Еибгоухәа ыѣкам: ацхақәа тарбгоуп, адәи пшзақәа жуп, аандакәа рбгоуп...» Ари атрагедиа еиқәтәцәа ақәдиршәуеит абаңт атыйхәтәантәи ацәаҳәақәагы: «...Рыңшқақәа капсоуп, уа ирхатәаны ажәттар тәйиуеит, рыңхә, еиматәаны»); «Амц гәыгра» («Иахъатәи амш убас иеихақәызит, ағымтра баапс сгәапхом ақазшыя. Апстазаара ацәкәырпара иақәытцит, ахараңшы, сұхәоит нас: скъя!» абас ихъи ижъжоит апоет, мамзарғы алирикатә фырхата ипсадғыл зтагылоу арыңхара ду даназхәыциа аамтазы); «Уара уабақоу?» (апоет илаңшытынанакуеит, дахирбоит «Аңсазы иғажәажәоз, иацы аизарағ ҳазмырцәажәоз... Аңсны азыхәа илабжышо иғылоз азәйхәа», уажәи уабақоу ҳәа диазтәауеит дтәилхуа «зыхъз зхызхыз», «ашәыргәында» ҳәа ғың иштәзхыз?»); «Апхәызба дцеит еибашъра» («Шәйшықасала иххаза иакызы, хәыштаарап ғыңәон убра. Акы ыңәарғы – шәкы еибакырцгы апхәызба дцеит еибашъра»); «Ашәаҳәаф дырцәызуан үи ағенъи» («Амьш баапсын, иаңдан апша ғәтәа, зегъ лабжышо иғылан еиңағәтәа, ҳадғыл рыңхагъ ашъа ықәкъаса ицион, үи ибжыттар ҳарт зегъы иҳаҳызон пхъақа иҳапхъауа ахара ҳарпшны... Ашәаҳәаф дыртәыуон үи ағенъи»); «Ашыыжъ» («Аға абас аҳәаа дхытцит, үи ақәкәаҳәа ҳәәи дтәхысит, апшагы сит, азқәа хытцит, еиңдәйкәлазшәа ҳахагы. Аха ҳадғылағщәа хытцит, ашъа ихытциит, мшын изхытцит, иагъа иеирххазарғ ихытцит, ипсы ихытцит ҳағагы»); «Ағонуцқатәи аға» (иацы уара апсуа дгылы иутиуаз пшышыала, иахъа иेирхыр ақәхеит ҳаҷкәынцәа ршыала»); Апоет имаңзы ақәзарғы, аибашъра иалибауеит ағонуцқатәи ағацәагы. Дәмкәа дызустада, апсадғыли ажәлари ртоурыхтә лахынцә ақазаареи ақамзаареи ианрыбжъагылоуаамтазы зәғырхъазкызы ауағы?); «Уиағнынзагъ снаңданаз ҳәа дцион», (ағонынза снаңданаз ҳәа, сан лыблы сынтаңшындаз

ҳәа зыфынә ицоз ахә-асолда, дзымнаζеит «‘өңзхә агәашәаф дышътән...» уаанза жәларак нзыртәахъаз. Ари ағымта иқалатәкъяз афакт, ахтыс иал-хуп); «Ау дымлақәит уа, акъаф дымфаζеит» («Уара утаацәа уманы үкамзи Нхың, ҳарт оума ҳхаагеит, уапсам анапхың!..») «Сара Нхың сыйказаргъ, исықәтдан ауал, Аңсназы иаастиуан, ұымхеит, амал!» – өңзъа абас еиғыхо, еиғыхо ицаζеит. «Ау дымлақәит, акъаф дымфаζеит». «Аибашьра еилгазшәа азәы иғәы иқажон, өазәгъы дзышьцылуу рыхәтаақәа ишон» («Сара истәуп, ұым, сара истәуп уи атып!») Аха урт изымлақәызы изымфаζази ракәым ажәенираала ө ихадароу – ихадароуп аибашьцәа үзара, аказыңәан имашшуда, зыңсадгъыл зхы ақәызго, арақа аугыы длақәуеит, акъағъы дәзәйт. Ари аңса жәаңжак апоет иалихит ажәенираала қаймат); «Ажәазатәкъик» (Ари аибашьра зегъ ҳаражәит, ссируп ақашшы итсаагаз»); «Ахәычи адүи» («Азә изы ихәлауа, азә изы ишазар, аңтазааразыхъәа иқәптахеит»); «Цла-затәи тла-затәи еидгылар, аңша мчыдахойт ишәоит»); (Арт ағымта иацоу ахшыңзцарапәа роуп); «Са инсырхеит – уара ихуртәеит» (Аңсны Сталини Берии қыртуацәеи, гыруацәеи, шәэнцәеи рыла ипепиенуа идыртәыз Шевардназе иполитика хәымга иқәыззәаа иагеит арахь бзантцы рөө маахәуа); «Аныңағақәа» (Аңсны аиқәырхаразы аныңағақәа кны анцәа ишиңәоз ажәенираала аперсонажқәа аға инапағы иқалеит. Абар апоет урт шааирпшүа: «-Дыдрыпшы-ныхеи Елыр-ныхеи уа ихаңыз, даргыы еитанеиааниуазаит бзантцы, ишьоуңәан ирғагылааит ҳа ҳзыргәамтүз, уа-а, абыржәи уаҳхылапш, абааңы! ...Абас атәца патххон уа ирымбазакәа, ағы зегъы зжәуадаз, уи иагахъан...) Иқбақъаза ишеит, хысбжык мыргазакәа, ирныңәозгъы даргыы аға игахъан...») «Сабду» Местиатәи ашәаныуа ҳажра ижуан, Одыштәи ағыруа ҳамхы ирашәон, Раҷатәи ақырту ҳқәаскъа қайтион... Ус, дғыли-жәғани рзыжо абжы геит: аурыс ҳәынҭқар афыртын дагеит, адгыыл зегъ уа – иқәаархуа иртәуп, доусы рұбабаа зду зегъ дара иртәуп!» Еилкаахеит. Ҳабдуңәа матцуңәас иааргоз арақа иаанхеит, ҳұзыңңыздгъыл ҳамаркит. Апоет баша имхәеит: «Сабду иоуп иахъа аибашьра қазтаз...» ҳәа); «Аламыс» («- Аңсадгъыл зңәиызыз – иңәиызуеит зегъы, ахы, шәнеибаң! – ҳәағәиышьоит ҳаргы) ухәа убас итегъы.

Апоетцәа дүкәа рпоезия еснагы иацоуп агәаңпхәара, агәыштыхратә пафос, (вдохновение) аурыс литература ақлассик, ашәкәыфы ду И.С. Тургенев «приближением бога» ҳәа дзышьтаз апоетцәа зда ихәартам абри агәаңпхәара (агәыштыхра) аңсымчхара еиҳагы итәгәахойт, аибашьра анцо, амилати րыңадгъыли алахынта ақазаареи ақамзаареи рхәаағы еидығәәланы иангыло. Үсқан ари иацлоит, иханартәаауетит ихәақәызто даеа мыч өңзкъы. Уи аға хәымга иңәиымреи иғәғи апоетцәа лоунытә ирызцәыртциз ауп, ажәакала, агәаңпхәара хазыртәаая феноменуп. Ии-

ашоуп, агәацпыхәаратә, агәыштыхратә пафос, апразағыы иауқахым. Аха апоэзия атәү зынза даеакуп, уи цәалашәароуп, цәанырроуп ашәалкәя мреипш ицәирцуеит уи ақәйпсычхара апстазаара ахылтуеит, уагәыланарпшуюеит уатәнатәыртә еиپш.

Сыззааниа, абри ағыза арғиаратә ҭагылазаашья ҳара иаабоит Платон Бебия Аңсны жәлар рұбының аибашьра иаzkны иапицаз ипоезиатә рәниамтақәя зегыры рәғы. Уи атәү ағадагы урт саҳырыхцәажәоз исхәеит, аха абрақа ҹыдала еихшыалак аҳасабала иалыскарц ҫтахуп х-жәенираалак «Абжыуаа рыңқөынцәа», «Сыңсадғыл», «Сымға куп». Аха уанзагъ аибашьреи апсадғыли, апатриотизмреи, ажәлар рымчи ирызкны автортә хъацрак қастсоит. Хыњы зыζбахә схәаз ажәенираалақәя рыхцәажәаражы сиасаанза. Ааскъанза инцәартәуа, аха иахъа зыњъз лаћехаз Владимир Илиа-ипа Ленин ифуан: «Убеждение в справедливости войны, сознание необходимости пожертвовать своею жизнью для блага своих братьев поднимает дух солдат и заставляет их переносить неслыханные тяжести». Ааи, Апсадғыли ажәлари ашәартә иантагыло аамтазы урт рыхъараразы апсреи абзареи ирыбжыагыланы абұяр зку асолдағ иқәығәтәйт атакпхықера ду, имилат хдырра, даеакала иұхәозар, ипатриотизм арғыхойт. Аха усқан ихала маца-ра ауиакәху, аибашьра ззааргаз ажәлар зегыры еиңгылоит ахеиқәырхаразы.

Мамзаргыы иаагап даеакгы. Николай Тихонов май 9, 1945 шықәсазы итыңыз агазет «Правда» адаќыағы ифуан: «И как бывает в народном эпосе, за это время сказочно вырос советский человек. Он вырос так, что красноармеец, стоящий у развевающегося знамени в Берлине, виден всему миру».

Избанзар апсадғыл ду ахақәитразы аибашьра аан асовет жәлар рмилат хдырра шытнахит, пхныгак еиپш рымч еиладыртәеит, апсра ағапхъа иодумыжъхаха иаақәгылеит. Ари ажәлар ҭоурыхтәла рлахынцә азхәыцира ауп изызхәо. Баша ифуамызт В.Г. Белински 1812 шықәсазтәи Урыстәыла Ағынцұтәылатә еибашьра иаzkыз псра зқәым аурыс поет М.И. Лермонтов, иажәенираала «Бородино» ахъеилиргоз абарт ажәақәагы: «...1812 год, потрясший всю Россию из конца в конец, открыл в ней новые, дотоле неизвестные источники сил... возбудил народное сознание и народную гордость...»¹

Аңсуа шәќәысөфәә усқантәи аамтазтәи рпсихологиатә ҭагылазаашья атәү иаахтәаны иаххәозар, ағада иаагаз ахшысқакқәа акырза ишырзааигәоугы, зынза даеа қәыпшыларак аман. Уи убрі ауп Аңсны жәлар рұбынцұтәылатә еибашьра аан рмилат хдырра ағыхареи рпа-

¹Ацитата аагоуп Феликс Кузнецов ишәќәы Перекличка эпох. М., изд. «Советская Россия», 1980, стр. 48.

триотизмреи аганахъала акғы ақымлаζеит, избанзар, акы, апсуа жәлар абипарала нахъхынтәза аахыс, феноменк аҳасабала иааргоз апсадғыл абзиабара еихсығыра ақәымкәа иаауз гәйла, псыла ирпханы рда-ршыя иалан. Әбагы, атыхәтәантәи ашәышықәсақәа (XVIII-XIX, XX) рығонуцқала ҳажәлар ирыхтынхъааз, ирхыргаз атоурыхтә мықемабарақәа, еиҳагыы идиртдарыз ҳмилат рыхдырра ҳашәкәышағынырра ду рнатон, апсадғылы ажәлари рыхъчаразы еснагы иқәпартә ихиан, ихиоуп иахъагы. Абри ахшығозцара, формуулак еипш, «еинхуршәшәо, уалагар, ҳәарада, хара уагоит. Үсқан иаагатәхойт уи зыртабыргуа алтературатә материал. Уи хазы икоу темахоит, арақа иахзапшыуам, иатыңым. Амала, агәра згоит мышкы зны абри атемагы хлитературатә критикағ иазхъапшуа дышықалая, избан акәзар, ҳашәкәышағынырра рырғиамтақәа рыттаарағы уи иаанарпшуа рацәоуп.

Аңсны жәлар рұбынғытәылатә еибашьра ҳашәкәышағынырра ирзаңнатаз иреиуоп иҳаңынмхөшәа рөыеітканы ҳаишшыцәоуп, ҳаигәылацәоуп ҳәа аханатә (хрызжъоз ұзыршыон) изхәоз ақыртцәа (абрақа иаңыстқойт ағырцәа, ашәанцәа) иаадырпшыз ахәымгара ирызнартцысыз ашьюу-рахы ирыпхъоз, ақәпараҳ рымға аазыртуаз нартаа дүкәа рқәабқәа ирытадырцеинуаз амца еипш еилашыз аға игәағ. Абри ағәағ даға аамтәнник еипшымкәа амч ғәтәа ахылтит арғиаратә міндер ақырқыхәа еибандаркыртә еипш. Апсадғыл абзиабара, апатриотизмра, аға хәымгә игәағ иахъа акәым, нақ-нақ иғылоу абипара рыйзгы еснагы имажәуа акы акәны теманы иаан-хойт апсуа шәкәышағынырра рырғиаратә тематикағы.

Конкретла абри аздаарағы платон Бебия итәи ҳәәозар, жәаҳәарада, ҳапсуа шәкәышағынырра зегын реиңш, иаргыы аибашьра анцоз, ашың рәашха ианқатәоз, ҳтеңцәа абырғын бұзыцқәа адомыжъхақәа ахца ианағалоз, рмилат ахааназ иқазарц азын апсра агәхъаа мұзакәа ианағылоз аамтазы иғәатцағ еилашуан аға хәымгә иңәымғра, игәағ. Уи итабыргытқынаны, амч ғыңғиң инағон, ирғиаратә гәаңпыхәара еснагы иарцыхцыхуан, луанытә длаулашаша джартон, итегеси уазааңғаны иүхәозар, ҳтеңцәа фырхатцәа иаадырпшуаз – алакә ақынгы зыгәрагара уадағыз – афырхатцара азышәаҳәарағы ичиду доуҳатә псымчхарак инағон, дарғәтәон, ҳажәлар иага ирызтәаргы, аиаана шыргоз ағәра идыргон.

Уажәы ҳахәапшып ажәенираала «Абжыуаа рычкәынцәа». Автор ари ағымта аптиеит «дыхтәаны» Гәдоутақа данығаз «ишихәлац сгәатцағы ихәлоит; Саб иғонды дықноуоп аға...» анихәоз аамтазы. Үсқан иуадағын атагылазаашъа, аға хәымгә ҳаибашшыцәа гәымшәақәа ааха ғәтәа уаапсыралагы ғылымилагы иширтозгы, имч акыр дақәғәыгуан, ҳауа-хдыихә ықамкәа ҳақәихырц ҳаҳәыртәниа деибашуан. Еиҳаракыы аудадағра

итагылан Мрагыларатәи афронт иатсанакуаз адгылтцакыра. Ажәакала, аибашьра анцоз еиха ишәартан Аңсны азыбжак – Очамчыра арайон, избанзар аға иахъабалак дакәшаны амаңәаз итәкны иман. Мраңашәаратәи афронт аңсартсақә аман, Гагра ахы иақәитүртәхъан, Урыстәылаňа амба ылган, афатә, ажәтә, аматә, афытә абұбар аагартсақә қалахъан. Ус еипш Абжыуаа рөғи атагылазаашья ыѣкамызт, аха ҳаққынцә аға иғағылан иқәптон хъатрак рзымдырзо ааха ғәтә атаяу.

Абас икәз атагылазаашья хъантә хытхыртас иамоуп Платон Бебия иажәенираала «Абжыуаа рыңқынцә». Уи аамтазы апоет Ғедоута дыѣкан. Аибашьра цонаңы Ғедоута арайон (нас Гагра ахы ианақәитүртә уи аеапнашып) иалнаршаз кырза атсанакуеит аңсуса жәлар реиқәтырхара аус ағы. Акәеи Ткәэрчали икәтцыз ауаа иара иатан, иныѣнагон, рыгәшәа-мшәа ҳәо, иага умхәан, рыфны, ргәара ныжыны икәтцыз ракәын, дара ртыпқәа аға дахын. Убри аѣнитә Платон Бебия нацәақәыла афырхаттаратә пайфос зтә ипоезиатә цәаҳәа ссирқәа ззикыз абжыуаа рыңқынцәа роуп. Уи ишырхәо еипш, ипсы тығырьданы ииғөз иажәенираала итахын еибашуаа абжыуаа рыңқынцәа рѣйнза иназарц, ираҳарц. Ус иагыѣалеит. Ари ажәенираала аефир иаланы ираҳант азәырфы. Уи даңхъон апоет ихата. Үсінан акәым иара иахъагы уанаңхъо, мамзарғы итағу уаназызырфуа ухәы-үжыы қақаға иарғылоит, избанзар, акы, уи иатсу апатриотизмтә пайфос убраанза иртәулоуп пәтәзааратәлеи қоурыхтә хәыцралеи. Әбагыы, ақағәа зыбжыы гауа илыпшааху ритмлеи рифмалеи икәткоуп. Ағымта уанаңхъо имғашшо иубоит апоезиеси, аңтәзаареи, атабыргхатеи рыхжәфа еибытоуп, хтак «ианенецтәхысуга» зақа рымч ғәтәу, архыа әйтәртәуа. Ихәахаз, ажәенираала иамоу ахатабзиара анағсанғы иузааигәэстәуа факторқәа иреиуоуп аибашьра аан иара атерритория астратегиатә тәгылазаашыагы, иалкныры қақааара атәгы. Җабыргуп, Мрагыларатәи афронт аѣнабжыуаа рыңқынцәа рымасыра ауракәхыз еибашуауз. Үақа икән Мраңашәаратәи афронт аибашыцәагы Бзыптағы, Кавказағыы, убас Урыстәылатәи аргегионқәа рѣнитәи азәырфы. Аха мрагыларатәи афронт ахымғапысуаз абжыуаа ртерриториағы акәын, ихъантаз аибашыратә хтисқәа: абылра, ахтәара, аңсүтбара ухәа зегыы зқәытәгәоз, изыхтынхъаауз Очамчыра арайони уи ауаапсыреи ракәын. Абри ачыдара ауп апоет игәатсанза инеини ажәенираала изырғыз. Аха уи изақаразаалак иаанагом абжыуаа рыңқынцәа рымасыра ирыйкүшәа. Ииашоуп хатала дара абжыуаа ишырзырхуогыы, автор ипоезиатә цәаҳәақәа ирыйкүбаауеит азеипш қазшыя иамоугыы. Ари апатриоттә жәенираала Аңсны ахъчағәа зегыы рхағера аанарпшүеит, дағакала иуҳәозар, ишгәымшәо еибашыцәоу ҳнарбоит, ҳаннарпшылоит рфронт мәа зақа илакътоз, шыза-гәазала итәыз,

агәйгәра ду аманы аиааира ахәйнгаста ишықәыпшуаз. Аңсреи абзареи рхәыдцәақәа еибакны ианеибарпсуз аамта акәын. Аға хәымга джәылон иитәым, имаам игарц, итәйтәырц, иғәыхырц, ҳапсадгыл изғыныңыу, иашыңгәти ҳақәихырц. Аңсуз ҳадгылағафәеи ҳарен ҳтәи акәзар, уи зынза даеакуп. Аңсны ашыаартәыра каршуа иақәлаз дықәцатәын, хыңғанмырыха еибаштыәын. Арақа ажәа сахъаркгыы еибашыуан ақәпағафәа, аңсадгыл ашьоуцәа ргәи рхатсауа, ршъамхы ырттыруа. Абас еиңш икәз амиссия акәын инарыгзоз ҳпоет ду ипоезиатә публицистикатә пәнамтақәа.

Апоет абжыуаа рычкәынцәа рфырхатцара дазгәдууа иажәеинраала ахы икуеит абас:

Абжыуаа рычкәынцәа, агәымшәақәа,
Аға хәымга ихақәлаз шәиңцәымшәақәа,
Шәабұзар хәычқәа рапхья еидкыланы,
Азәйкны шәықәпейт шәырғағыланы...

Ааи, азәы ғынғажәафык драбашьыеит. Ари атоурых ианымзало фактүп, аха табыргхатами. Апоет абжыуаа рычкәынцәа ргәи ирхатсоит, ақәпараҳы дрыпхьоит, шәнеибаца ҳәа. Игәалашәоит атоурых ҳағсахъақәа Аңсха Леон дназлуу, игәалашәоит аңсны баагәарара азызуа ҳашъхақәа реибарьыра, ҳабацәа рхатгәйнқәа, ршъам тыпқәа. Урт зегы Аңсадгыл ахъчағафәа рзын мцы зымхәо абындарны ибоит апоет. Абри аибашьрағы лапшашәароушәа еиццәирцеит Сталини Бериеси рнаур цәйршәагақәа. «Ашыа рбар иционеи мшәа ипхеибатца...» ацәаҳәа ағымта аргәғәоит аға ихағсахъа аарпшрағы. Избан акәзар, ажәлар рхәамтағы инханы икоуп жәаңғак: «агыруа ашыа ибар дшәоит» ҳәа. Еилкаауп ари ажәаңға ишреалтәу аибашьра ишахылғиааз. Арақагыы ианаалоит, аха уажәы ишәаны ицом, Аңсны ҳазгозар ҳәа рхы ақәтданы еибашьыеит. Апоет ишихәаз еиңш, ажәйтәанғыы иаҳзаауаз уа өагала (ҳамхәа драшәаларц), танкла иааит иҳалгарц ғенакала.

«Абжыуеи Бзыпни – мтәыижәфақәоуп. Урт аңсны агәы Ақәа дара ажәфадақәоуп, аға хәымга инапағы ҳәәи анықала, ҳазыр зегы өырбороуп, дәнықала, Ақәа еиниарц ҳәәиртъабжықәа рееилата... Уа абжыуаа рычкәынцәа, шәнеибаца!», – ифуеит апоет датасзаны пафос ҳаракыла.

Еффенди Капиев ифронттә мшындағы (пасатәи аибашьра аан) ифуан: «Будем честны перед своей совестью, ибо отныне совесть наша есть совесть свидетелей на суде, к которым будут обращаться грядущие люди».

Сыззааниуа, аңсуз жәлар XX ашәышықәсақәа рнцәамтазы иаҳхаагаз аибашьра иалахәыз (бүйірлагыы каламлагы) ауаа шаҳатра ззыруз, ирхыргаз, иаадырпшыз афырхатцара атәи зхәо аматериалқәа, зегъ рапхыаңа

асахъаркыратә, апублицистикатә, атتاаратә тңаамтақәа иахъазы мацара акәымкәа абипарақәа жәпакы рзы хөзімдеме ршаҳатғақәаны, ифактқәаны иаанхоит.

Убарт рхыпхъаңарағы икоуп апатриотизм мцаңшь згәйлікъо ажәенираала «Абжыуаа рыңқаңынцәа».

«Чувство родины в моем опыте есть основа творчества» – ҳәа аурыс шәкәйсөзи ду М.М. Пришвин ихазы иихәз ажәақәа изурхар алшоит дарбан милағ рәниағызаалакгыы. Жәаҳәарада, Платон Бебиагы ари акатегория датсанакуеит, ирғиаратә усурға зегыы еиланаршуюит ипсадгыыл ашқа имоу ацәанырра таула. Уи еиҳағы гәата-бәтә иаатуеит, амәхак артбауеит апсадгыли ажәлари ртоурыхтә лаҳынта ашәарта ғәтәа иантагылоу аамтазы.

Ағада ихәоу ахшығозцара Платон Бебиа Гәдоута ииун 4, 1993 шықәса аңыны иисөз ажәенираала «Сыпсадгыыл» амацарагы иамыртабыргуеи. Ағымта епиграфс иамоуп Д.И. Гәлия еиңирдүруа иажәенираала «Сыпсадгыыл» злахыркәшо ацәахәақәа «Сылашара сыпсадгыыл, абас улахъ зеңқәузей?» Арт ажәенираалақәа ағбагыы фуп Аңсны ағәақра иантагылаз аамтазы Д.И. Гәлия иғымта мәхакыла ихәыңы, аха тақыла итауланы, настыры акәиц еиңш иуцрало, апсадгыыл ахъаа лоунытә иуныруа иқазздо аптаран ақыртуа меньшевикцәа Аңсны ишъагыуа, иртаху алагзаяу ианалаз, ақыртцәа рымчра апта еиқәатәа еиңш ианаҳхапаз, ҳтцеицәа гәымшәақәа ахакәитразы ашыа анкартәаз аамтазы.

Платон Бебиа иажәенираала «Сыпсадгыыл» ағғыы иаабо ақыртуа меньшевикцәа – 1918 шықәсазы иxaқәлаз рмәтацәа иаҳзааргaz аибашыра хлымзаах ауп. Арт ағбагыы еиқәғыртуюит, темак ауп изызку, идеял ауп ирыңцу – апсадгыыл пхъақатәи алахъынта иаргәатеиуеит, ихъаа-бәнаны ирыңцыхоит. Цабыргуп, Д.И. Гәлия 1920 шықәсазы иисөз, агазет «Аңсны» ианыз иажәенираала «Сыпсадгыыл» ақны аллегориатә қазшыя атанды, инхъарпш-аахъарпшша (алахъеңкәра, нхытқа иңаз ргәйрәфара, мшын нырцәка икоу рұзабара, атарадара, ма даеакы ағәынгара...) иихәо зегыы ақыртуа меньшевикцәа рдиктатура иағарғыланы иқатоу философииуп. Ус шакәу апхъағ имғашшо ибоит, еиликауеит. Егъирахъ иқаңдәкъяз ус иаахтыңдәкъынаны ахәара, афра усқан ахра зуаз аменьшевикцәа рдиктатура ашәартара итанағылар алшон, апсуаа ғөхәхәағас ирзықалаз рмилат газет «Аңсни» уи ажәенираала автори. Арақа иатахын адипломатиятәи аполитикатәи ахшығоздары. Уи зыгхоз иакәмәицә Дырмит Гәлия.

Платон Бебиа иажәенираала «Сыпсадгыыл» анапидцаз атәи ҳхәозар, арақа даеа тағылазаашьоуп иқаз. Аға ҳаҳәыртәниа дұбашуеит, ҳақәихырц, имч ҳақәхозар дұаиғзом, адунеи ҳанихырц дағуп. Абри

а тоурыхтә ҭагылазааша хъамта атәоуп Платон Бебиа иажәенираала «Сыңсадгыл» ағы иааирпшүа. Апхыаф иғәы ҭнашыаая ақынза итыхуп ихәынгартәз ҳаңқәа ҭыңқәа, анцәа ихазы илихыз адгыл ихәитәз, иахұзының ңададылны иқалаз, злагылоу амца шыра, ағғаңәа абылра иахъағу, атениңәа хазынақәа алахәаша иахъцо, рхы-рыпсы ахъақәыртço. «Итазои уағ иңәа мыжда, агәақраз уи егыхъзауам. Уа анаңәа еибаңәа мыжда, рузырбжык еихыгъзауам», – ифуенит апоет итәғәгәяу, ичхара иалыжжуа. Апоет иңсадгыл аибашыра хлымдаах иалибауенит: «...алабжыш уахәаңеенит»; «убла ҭаа ҳа ухахәапшүеенит»; «иңеит уа ашыа угәйткьаса, иулыхъяуа аххәаҳәагы», ухәа иреиңшәә аметафорқәа ағымта ҳәақәырткоит ашәига мыңхәа қәемыртатакәа. Зегы ҳарқәатцыргы зақа ахәоузен абрин аңаңәа «Убла ҭаа ҳа ухахәапшүеенит» амацарагы. Уи аңсадгыл ашәарта ғәгәа иштагылоу, настыры уи ҳара изңызыңы ҳада псыхәа шамам ахәоит, ахәара акәым, аңхыраара иахәоит ахакәитра аиурц, изтәыштрам инапатсақа иқамларц азын.

Платон Бебиа идыруенит Гәйинде апшүа зегы дышыртаху, қыаф лылуаауда дрымазарц. Иңсадгылгы Гәйинде пшүа илөирпшүеенит илыдикылоит «Цым, зегь улапшықәырткоит» ҳәа. Апоет иғәы инархүеенит, ихъааганы ихәоит, аибашыраан, уи ада даңа псыхәак шықамгы, иңсадгыл атениңәа ахъаңхуа, рхы-рыпсы ахъақәыртço. Аха аңсадгыл ахакәитра псытбарада изықалом. Ус иқан ажәйтәгы, ус икоуп иахъагы, ари нахысгы ауаатәыфса ыпсы ҭанаты ус ахәоит.

Хзыхңәажәо ажәенираала «Сыңсадгыл» ағы пхъағыкгы азнык азы иғәы иаанагар алшоит агәкахара апыйжәара амоушәа. Ииашоуп, ус агәаанагара ңәйрүзгө атыңқәа убоит ағымтағы: «Рыңха, гәиграхәагы кыр ухоума»; «Ирыңло угәахәрақәа, шақаф умбо ирылази?!», «Ҳара ҳатыр ҳзақәымтәенит...»

Ағымта «Сыңсадгыл» азы ас агәаанагара қазтço, сгәанала, уи злиа-аз аамта уадағза ақазаарен ақамзаарен рхәақәа ахъеидығәлаңази уи иатдоу аконтексти роуп. Егырахъ, ҳәарас иатахузен, ажәенираалағ арахәың қапшы еиңш иагәйлсүеенит аиаира агәрагара.

Платон Бебиа ипоезиағы иналукааша атып амоуп ан лхәесахъа, уи агәбылра ду атсаны, дарбан пхъағызаалакгыы иғәағы инеиртә, дархәыңыртә, антикатә поезиағы ишырхәоз еиңш ихата ихтынхъаартә еиңш, ңәалашәараны инырытә еиңш ақатцара дазқазоуп. Еиҳарал ари ахытқыртакәа иреиуаны икоуп ихата дышыпшқаз ихтынхъааз ихигаз агәйрәфа – аныда азхара, дахъеитымхаз. Ииашоуп, Платон Бебиа анра изылуит, длааζеит илыхшаз реиңш, Хәампа ағбатәи иңхәыс Венера Қап-пхә. Уи ус шакәу аабоит ипоезиатә реиамтакәа ыпсы. Уи азтцаара атәи

аладагы, ипоемақәа сахьрыхцәажәогы сазаатгылараны сыйкоуп арақа стема иахыхәхәо раңаак салалом. Ауағытәыфса ипстазаара инагзаны итцаам философиятә катеториоп, еиҳарак ани аңсадгыли хаха ирхызысу азтцаарақәа рөы, нағызы узыхшаз, жәымзы мгәартала унықәызгоз, згәыхәптыш уцәоз, ажәала зеитахәара мариам доуҳатә псымчхара дук ала еибаркүп. Зақа ииашаны ихәазеи аурис шәкәыфы, аңсабара азышәаҳәаф М. М. Пришвин абарт ажәақәагы: «Чувство родины неизъяснимо, мы связываем его с чувством материнства»¹ ҳәа.

Изхысқәаая, Платон Бебиа ипсадгылы гәакъа ашәартта иантагыла, аға хәымга данҳақәла, ҳажәлар зташәаз арыцхара ду хъантаны изықалеит, ипоезиатә мцаңшы ағғашәа амца инаркит. Зегыры рапхъаңагы иан лхағасхъа ааини, иғәи архаттарц атахны иапхъа иаагылт. Уи аабоит иажәенинраала «Сымға күп» ағы. Апоет еиңимратә шықәсқәа иғәаларшәо, илағырз иғәатда итапсо ифуеит:

Санрыцхәа исымаңзам зыда,
Бамткоуп быхшәашәаза ҳхәы.
Пстазаарас аитымрагы сыта,
Бцеит сиркуазыруа мыцхәы.

Ари – аныдара иацу, иатәышыран иамоу ахъаа, мамзаргы ахъаагара ахгара аитым хәйчи изын ишуадағызгы апстазаара иара атәи қанаңдон. Ахәра арғыон анра изызуз аныпсеи иаб Хәампее ирыбзоураны: «Бжатәиуа-бжачча исыхазарг, ағы-тлеиңш са сыйғәәхеит» ихәартә еиңш.

Апоет иан лыпсы тоушәа, иапхъа дгылоушәа (ус ауп иара идунеибара шықоу) длаңәажәоит, илеиңхәоит ипсадгылы гәакъа ақыртуа фашистцәа изтәдүргылаз ауағеимшхара:

Ихакәшан иахъа амцагъ ашыра,
Хәйла ду ҳаштихын ғас,
О, ибылуеит инсыжызы Ешыра,
Ақәа бывлуеит – зымға инхаз.

Сан бышқагъ иқаңзам амға,
Аха ахәы сыйқәгыл сыйшуюеит.
Алабжыш ықәкъасоит сұамға,
Ахая хъантами, схәаңеит.

¹ С. Липеровская. За волшебным словом. М., 1964, стр. 156.

Апоет ихы авба ато, игәи инархъуа ихъаагаяу иҗәоит «Иараби, сзымцоз ба бышқа, амфаду каххаа иангаз. Исзыпшын ахәы-пш҃за шәтышха, амца қвоуқъад иахъа иагаз». Аха акы, ас еиپш арыцҳара ду эхылтыз аибашьра штңсыуз, иан лнышәынтрағы дымнеиртә еиپш атагылазаашья қалап ҳәа бзантцы ихаेи изаагомызт. Әбагы, ашәкәйәффи иңтазаараФ еесымша деилахоуп, ирғиаратә планқәа деилапах дыркуп, доурыштыум, иахъа акәымзаргы уатәи ҳәа ддиргәйгүеит. Ус ауп афада иаазгаз ацәаҳәақәа равтор апхъаф дшеиликаауа, аха еиңасхәоит, зегыы акоуп, апоет ихы гәйбән аитоит амфаду каххаа ианықаз иан лнышәынтра зны-зынла агәи анықәпшра ахъицәагхоз дахъымнеиуаз. Уи еиҳагы инырит, илсит уахъ анеираз амфақәа анкха, аибашъра амкәыл анахапа. Аа уи иахылтцуа ауазажәа зеипшроу:

Ахааназ уа итатәаху, рыцха,
Ихъшәашәаӡа иамтдо ашъхарпы,
Ишпастаху, ишпастаху, рыцха,
Инықәысшыыр бгәыпшқа снапы.

Шәхъаак саныркугы суазыруа,
Сан рыцха, убас быстахуп...
Бара боуп са сыхәшә здыруа,
Аха сназгода, сымфа куп...

Аибашъра мыжда ус зақағ рымфақәа акыда, зақағы лахынцаданатәйзи, зақағ рыптазаара өахнатәазеи. Ус иһоуп уи апсабара... Аибашъра атема иззку ажәенирала «Сымфа куп» ақәзар, исубиективтәу, апоет ихатә птазаара иадхәалоу, настыы иан лықамзаара ахъаагара ҹыдала иалкааны ишиныруа ишаанарпшуагыы, конкретла уи иззырху ауаа рхәа итыңуеит, згәи итхәаау, зхағра ҳнарбо раңаафуп, аибашъра атәагашоура атипра азнауртә еиپш.

Платон Бебия иаҳхаагаз аибашъра атематика иалхны иапидаз ажәениралақәа еизакны ухағы иааугозар, апублицистикатә қазшы змоу аграждантә лирика цаҳә-цаҳә абжы шырхығуагыы, ирытумбаарц залшом амединтивтә лирика ацәағагыы, даңакала иухәозар, уи ахәыцира таулақәа узнартцысуеит, избанзар ахакәитреи ахыыпшымреи рзы иқәп амилат рыптазаара ржәйтә рғатә ухәа уагәылархалоит, ухы-үпсағы ашъта-мта ннажүеит, ауафи апсадғылы реизықазаашья ицәирнаго афилософиятә зтцаарақәа рахъ иухоит, аиааирахъ иупхъоит, уи ақәцә уқәнарпшуеит аоптимизмра атсаны.

Ииашоуп, Платон Бебия пасатәи аңынцұтәылатә еибашьра (1941-1945) атематика изку ажәенираала шыахәқәа маңымкәа инапы итыңхъеит (уртрызбахә афада исхәахъеит). Аха уажетәи Аңсны жәлар Рұбынцұтәылатә еибашьра изиқыз ажәенираалақәа ртәзынза даеакуп, избанзар, уаңымшәекәа иүхәар алшоит урт апоет дызлагылаз, ибла иабоз, ихтынхъаауз аибашьратә қостазаара иалиааит ҳәа. Еғи пасатәи акәзар, апоет уи аибашьра ду дахаанызаргыы, хәыңык иаңасабала уи ахқаңқақәа ихтынхъаазаргыы, агәақра, атәақра ибазаргыы, ихигазаргыы, маңқинастханы иғылан иара изын, акы, ҳәнеңдә ҳапсадгыл ду рхы-рыпсы шақәртозгыы, афронт ахықаң аңсны антың ақәын (Аңснытәи ашыхақәа рәғы иңде аибашьреи Ақәеи Тқәарчали ирыларыжызыз абомбақәа ртәы ҳамхөозар). Әбагыы, апоет ихатагыы, егъаумхәан дхәыңын, апстазаара инаңаз, инарбаз атқыс, ашытхә дәнпоеңта, шәкәыла бығышәыла иитказ еиңан.

Еитасхәоит, Аңсны жәлар Рұбынцұтәылатә еибашьра атематика изку апоет иғымтәқәа (арахы иалауцар ауеит апразатә, апбулицистикатә ңзамтәқәа, асттинақәа) артзынза даеа «материалуп» излыху. Уи апоет ихата ихтынхъаауз иаңхеи уахеи ибла иабоз анаңаа рмыткәмабжыы иаңхуауз, ижәлари иареи злагылаз амцақвоукъад иалиаауз роуп аңәенижү егъырт аматәақәа рааста ахарп еиңа ишазааигәо еиңш, ақәын ари атема иара ишизыңаң. Жәахәарада, Платон Бебия ихала иакәзәм абас еиңш иңаң аңсихологиатә тәгылазааша змаз, уи ирқашшыарбаган егъырт аңсуга шәкәиғөңдәегы, ажурналистқәағы.

Сыззааниа, абри афактгы Платон Бебия ибағхатәра анағсанғы Аңсны жәлар Рұбынцұтәылатә еибашьра изиқыз иғымтәқәа рхатабзиара ҳаранакит. Избан акәзар, арақа рхы еиларсуп асаңхаркыратә ғымтаңыс иаңоу аңсабаратә бағхатәреи апстазаара атабыргхатеи. Урт ағеноменк роуп апоет алшара изтәз аибашьра изку илирикатә, играждантә жәенираалақәа тқарра қаңалда еиланы, рфилософиятә ҳышқозцарапқәа тәуланы, аңсадгыли, ажәлари, ахақәитреи пхъақатәи рразқы уазхәыңырт, иуҳтынхъаартә, нас азеиңш уаатәйсатә тәкы змоу апроблемақәа шыңнахыртә еиңш.

Иара убас изгәетатәуп лымкаала Аңсны жәлар Рұбынцұтәылатә еибашьра апоет изиқыз иаңжәенираалақәа, афада сзыхцәажәахъоу: («Абжыуаа рыңқәынцәа», «Сығсадгылы», «Апхәызба дцеит еибашьра», «Аламыс»), ирыңцу амелодиа (ары атермин бирзен ажәоуп иаңагоит – ашәабжызхығуа) аемоциатә цәанырра иаңоу аинтонация зны ихалоит, даңғазны илақәеит автортә хәыңрақәеи ҳышқозцарапқәеи аконтекст рәанрааланы, реалазғаны.

Арт ағыза аңаңа қыда акы, апоет илирика аңсы ахартсоит, аңхыағ даргәатеиуент, емоциала иныруа дәртсоит. Әбагы, дзыхцәажәо саһағыратәла иааирпшүа ихтынхъаая ахтысқәа исубиективтә дунеиен-баркыра иахылтыз акы ақны иубоит. Ара иқам арғиаратә хытқәаан афантазиен. Икоуп аңтазаара аңабыргатеи емоция згоу апоет иңәалашәарен ирхылтыз адуюхатә «еағора».

Аибашьра атематика изаку Платон Бебия ипатриоттә жәеинраалақәа ҳанрыхцәажәо, ҳалаңш зеипшлашәа акәзаргыы, инырааго аамтазы ҳавсны ҳцар ҳиашахом иара иағимыршәаз даңа зтааракгыы. Уи убри ауп апоет иғәы идырхуент еиуеипшым амзызқәа пшааны Аңсны аншәартаз иалтны иказ. Җабыргуп, аңсадғыли ажәлари амца ианалагылоу, ақазаареи ақамзаареи рхәақәа зынза ианеидығәтало аамтазы, изаазарызеи, ауаапсыра зегытқәкъя абұзар кны изеибашыуам, ус еигш икоуп ағырпштәи иқалап атоурых иазымдыруазар. Аха аңсадғылгы ажәларгыы сымоуп ҳәа зәо, изыпхъаҗо ихәтоуп иуасытәйфасара хазыртәаая уалпшоуп ипсы, инха ижәлар рөғи ақазаара. Арақа иғыцу ҳәа акғыы ықазам. Аңсадғыли ажәлари ршаз аахыс ус икоуп, ус иқалоит ари нахысгыбы. Ашәартара ду аан ужәлар рөғи ақазарагы фырхатцароуп.

Абри а факт изакуп Платон Бебия иажәеинраала қаймат «Аибашьра зеттүү аанарпшит».

Ари ажәеинраала апатриотизматә емоция згоу реипш акәымкәа, иара аңсабара злақоуала, апоет даңрамлакәа, ағымтағы иңәыргоу персонажқәа аибашьра хлымзәаах анцо аамтазы рхымғапгашы даңәыпхашьюума үхәа ақынзәа иныцакшәа, аха иахъаҳыуа иақәшәо, изықәку ахта иташәо рсаҳы тиҳуент илыпшааху ажәала ауаа шәаргәйндақәа. Ағымта автор ахшыофцак, иааирпшүа ақаларақәа аргумент ҳасабла ишъақәнарғәтоит, шаҳатра аз-науент, куплет-цыпхъаҗа ишътрақәланы иңәыртца аңшьбатәи аңаҳәа: «Аибашьра зегъ аанарпшит». Ари метафорак иағызоуп автор иғәтакы иғәилршәаны анағзарағы.

Аңсны пш҃а ашәара итәгылеит,
Уи атеицәа абұзар ныркылеит,
Аха үвоук өа мәғак ианылеит...

Ус шакәыз аибашьра иаанарпшит. Уимоу, «уаанзә Аңсазыхәа згәы итасуаз, уажә ианиба аңшацәгъя шасуаз, ҳалаңш ихъзомызт данхъатуаз» – ихәоит апоет. Уи итқыс дызлеиғхази ари ахатザғыбы:

Сыңқәын дғылеит зәо зәылхәа,

Уажә дитәахын: спа-затәйхә,
Дыпшуп иѣалоиш уатәй җәа...

Аибашьра «иаҳшаз ашәиргәйндара» еиҳагы иѣаастахоит аңсықымқымра анацлалакгы. Убарт реиԥш иѣоу ауаа цәыхълысқәагы аибашьра иаанарпшит азоуп Платон Бебия «Аибашьра зегъ аанарпшит» еиԥш иѣаз ажәеинраала изырғыз. Араҝа асатирағы атрагедиагы рхы ахъеиларсу, иаҳьеиқәөйртуа архыаф ибоит. Асатира аганахъала афымта уахәапшузар, Аңсны ашәарта ғәгәа иантагыла аамтазы схы еиқәсирхоит җәа зөүірхъазкыз, зыжәлар рылымкаа асаара зөүірхъазкыз апоет дырхычоит җалапш ихъозмызданхъатуаз», инымха-хымтәан иацы иғылаз, абар, иаҳья хығонык шникилаз, нас днтыцаҳа дышцаз җәа убас итегъы. Атрагедиа атәй ҳхәозар аңсадгыыл ағы аибашьра анцо, ашья анкәтәо аңсытбара аныкоу, иаңхәашо қытеи қалақы акы хъаас имкәзакә, ҳапсажә ҳзеиқәөйрхузар, настыры мал-шылкгы ҳзалгозар җәа иағы ауаа ухағы иааугар, уағтас урызхәыцир ирыцхакәами, излаз рыжәлар рыпсы штаз иаңрылыпсаа нас изакәи рхатарақәа. Аңсадгыыли ажәлари рфилософиятә тәкы үхәғы иааганы урыхәапшузар, инауркәами нас уаҳа изустәәада?!

Ажәеинраала «Уара уабаҝоу» акәзаргы хыһы сзыхцәажәаз иақә-енатеит, мамзаргы уи адунеи аћнытә иааз акоуп. Араҝагы апоет иғәи ихымкәа дытқытқыашшо аќынза исахъа тиҳуеит аибашьра ашәиргәйнда җәа зхағра аанарпшыз ауағы. Ағымтәф иаарпшуп мшын-нырцәынта, шыха нхытцынта иааны ҳапсадгыыл зхы ақәтданы изыхъчо рфырхаттаратә қәпара, уи афонате ицәыргоуп иңсабаратәу ахтысқәа: иаҳхәап, бжъөык зыңдатхаз ан, лыхшара рзы, «шәєпхамшьеит!» зхәаз, зашъазатә дтаказ апхәыизба лашыа ицынхәрас, ишыа лурц иғызцәа иривагылаз. Ари зегъы зыңсадгыыли зыжәлари зтаху изын иңсабаратәу акоуп, ус иаҳәтоуп иңвоушъаша җәа акгы ыїказам, настыры автор зсаҳъа тиҳуа, иаҳирбо аибашьра иалиааз аңстазаара атабыргхата ауп, апхъағы идиқылоит милат гәадурак зыртцысуа. Аха апоет еиԥш апхъағы дизыхом, ицәырхашъагаха «Уара уабаҝоу» зхихәааз ауағы. Ҳәарас иаҭахузен, уи дхытхәаам, аңстазаарағ иѣаз, нас аибашьра ихнатыз азәы иоуп. Уи аибашьра ҝалаанза ажәлар рхәамтәғы ишырхәааз еиԥш, иаҳәа авырвыйрхәа иќюн, аха аибашьра аныїкала атратәкъя изтәымхит, «хабарда дыбжъазит». Убри ауп апоетгы дызиазтцаауа: «Уара уабаҝоу – зыхъз зхызхыз «ашәиргәйнда» җәа ғың иштәыхыз?!»

Апоет урт рхәғра ааирпшует ганкахъала итқытқыашъаны иу-цәимығхартә еиԥш, даеаганкахъалагы, иаарыцхаушъартә еиԥш. Ирыц-

ҳаушъоит, избан акәзар, рыжәлар ирықәкьеит, аңтазаара уадағ изташәаз иағагыланы иқәпартә адуюхатә мчы рмоуит, еилышшеит, аышәара рзым-кит аңтазаара ағапхъя.

Апоет игәйкәра рыцуп, ибзиабарала ирпхоуп, аңсадгыл атынч птазаара анамаз. Икәбақәшәо, рдоуш дуцәамкәа инхоз ауяа:

Ипхашыны имцәажәөз зөһи еихыхуа,
Иузмыркуаз знапгы неицыхуа,
Дцоит дфырхатцахан аға дныхуа –
Аибашьра зегъ аанарпшит.

Абарт аңаахәәқәа рәоуп ажәенираала аңсы ахътоу, изырғәғәо аиденатә тәккы ахъаапшуа, авторгы чыдала иацшыны изазгәеитоугы.

Аңсны жәлар Рұбынғытәлатә еибашьра иззку, Платон Бебия иажәенираалақәа итегер ықоуп, настыры еиха инартбааны унагәылаланы ирхүхәааша раңауп, аха ҳара иаҳхәаз азырханы ҳаагылап. Егирахъ, жәаҳәарада, ари атема аңсуа поетцәеи, апразаикцәеи, апублицистцәеи (1992 шыққаса инаркны иахъа уажәраанзагы) рзын актуалра аманы иа-анхонит, избан акәзар, хажәлар иаадырпшыз афырхатцара атәы иаҳхәап, процентла иугозар шәпроцентк рахъ хәыпроценткгы ҳәам. Арақа иугәаламшәарц залшом, ҳашәкәыіфөңә азәырғы рхы ишадырхәаҳьюугы, инагзаны тәккы аилкаара ҳцәуадағу аңсуа жәеицаира «Уа ихәала, ихәала макъана, Атла қсирири қсиқәана...» Ахәатәы ықагәышшоуп, ихәатәуп ҳәа акәхап иаанаго.

Ааи аибашьра атәагашоура иахааныз, иалагылаз ракәым ҳапхъақа иғылуо абиарақәа рзынгы уи иғыцу имажәуа теманы иаанхонит. Уи аңсымчхара ашәкәыіфөңи иңә-ижъы алоуп, иңәалашәаран. Ишдыру еипш, аңәалашәара амц ахәазом.

Ашәкәыіфөңи ауаатәысса ртоурыхтә, рдоухатә птазаарағы зе-гылы иреиҳау философиятә категориоп, ифеноменуп. Ари ахшыоззара дағақала иүхәозар, матцурда дууп ауаажәлларратә шыақәғылашьяғы. Машәрышақә иауиғын аурыс шәкәыіфөңи ду Н.В. Гоголь иуасиат ағы алас: «Мысли о службе меня никогда не оставляла. Я примирился и с писательством своим только тогда, когда почувствовал, что на этом поприще могу также служить земле своей».

АИБАШЬРА АШТЫХҮТӘИ АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

«Чувство родины в моем опыте есть основа творчества», – ҳәе иғуан М.М. Пришвин. Аαι, аңсадгыл ахь имоу аңданырра ауп ашәкәйіфөү ирғиарагы шыңас иазықоу. Үи еиҳагы иаапшуюйт аңсадгыл аншәартоуи агәыштыхра здо атагылазаша анамоуи аамтазы. Ауағы индивидтә пәтказаарағ еснағы ажәағ ишырхәо еипш, акәтағы былгъо иауқаху, икоуп ахаракырақәа (агәалакара бзия зцу), икоуп алақәрақәа, атақәа-тағарақәа (агәйнамзареи алахьеңкәреи ахра аныруа аамтә). Абасшәа ауп ишықоу ауаажелларатә пәтказарагы: Зны ихалоит ағада, даға зных илбауеит алада. Аладеи ағадеи изакәтәи философиятә категориоу изтцанакуа еил-кауп, алаңаажәара атахзам.

Платон Бебия аибашьра (1992-1993) аштыхұтәи ипоезия атәи ҳхәозар, үи иадаабалауеит ғыңла агәы шеисуа, аңсымчара ағаңзара шыҳараку, иалшахъоугы шмачым, ирғиаратә қәаға ақыдарақәа шлабғабатәу. Иазгәатамзар залшом аңсуа жәлар ашыа катәаны иааргаз Аиаана ҳашәкәйіфөүцәа зегыры ғыңны еипш, Платон Бебиагы арғиаратә гәлалакара бзия шинағас ипоезиатә (ипорзатәгы убрахь иналатсаны) ду еибарьираға адақъа ғыңқәа аартра шалшаз, еиҳа ииашаны иуҳәозар, алирикатә хәесахъа (ғың ицоурамгы убраднахыпхызгалан) дыишцәыртцыз. Алирикатә хәесахъа анысқәа, исгәалашәоит ағилологиятә рытцаарадыррақәа рдоктор, алтературатә критик, апоет, апублицист В.К. Зантария иажәақәа: «Алирикатә хәесахъа, дағақала иуҳәозар, алирикатә хшығоззара ағиареи, амәхак атбаахареи ыпроцесс ағы атып ғыда ааннакылент 1992-1993 раан аңсуа жәлар ирхыргаз атрагедиа ду саҳарьыратә-философиятә знеишъала иаңақас ахәшьарарагы. Амилат – хәқейтраптә қәпәреи доуҳала аөышъақәыртәгәреи ыримәғе зорлық тәғеоу ари апериод аантәи атоурыхтә хұтысқәа иаҳа ирласаны, насты план раңзала, полифониятә ғазшъала анырра, анырпшра ахъроуз зегь рапхъаңзагы апоэзиағы ауп. Аибашьраан иит, ауаа ирылатәеит, насты амилаттә музыка еиуеипшым ажанрқәа рөғи алартқәара роут ахъыпшымраз ақәпара атемала иаңдоу ажәенираалақәа, ашәақәа, абалладақәа. Традициала ишапу еипш, ажәенираала иаҳа ирласны ианыруеит ашәартара баапс иаңу аибаха-еибафара, аибашьра атәагашоура иалагылоу ауаа рхъа-рыгәтыха. Насты апоет иаҳьеи-уахеи дызлаңшуа, лабғаба иибо ахтысқәа зныхыныла емоциала, гәышпүлмұхала, дағаңзынхы хшығоззара хьшәашәала, ҳәеу ұынчла, илирикатә хәесахъа ағиара зырцыхцыхуа цәырттрақәақ реиپш

раарпшышья дақәшәоит»¹. Ағада иаазгаз ацитата автор, ишазгәеңтө еипш, ҳара ҳұры ари атематика иатданакуа апоезия, апроза, асахъаркыратә публицистика макъана инартбаау ахәшьзара (атцаарагы убрахь иналатданы – Р.К.) қыдагы амоуц. Уи, ҳәарада, ҳәкритикеи ҳлитетураттаареи иахынзахәтоу ари азцаарағ азғымхара ахъазаамырғшша иахъкоит, аха устқәкәя ишпацари. Ухағы иааумгарц залшом Владимир Зантария абрақа иаазго ихәахъагы: «...Аңсны жәлар Рұбынцұтәйлатә еибашьра апроблемтика иаҳа-иаҳа аеартаулойт, ган раңаала, план раңаала аеаанартуеит аибашьра аштыхь (1994 инаркны иахъанза). Уи адоуҳатә-сахъаркыратәи, атоурых-философиятәи аспектқәя ropyцаара макъана ишхысқауғы, икоу аеазышәарақәя ирнипшыроуп агәтхәзыртатә-гәтихараарпшратә (рефлексиатә) лирика азы агәаанагарақәя рыспектр²».

Ҳәарас иатахузеи, ҳмилат ирхыргаз аибашьра хлымдаах атәагашоура иахылтцуа (жәашықәса инареиҳаны ишщауогы) ақыба-азыба, агәырға макъанагы еиқәтәашьша амазам, зұйара уадағу, настыры лассы-лассы им-жыжықкуа хәраны ҳәпстазаара акыр аамта иаңзаауеит. Ииашоуп, аамта ауп уи хәырбұрыцс иамоу, изхәышетәуа ҳәагы ғрәйтә ажәлар, аха аамтагы апстазаара иалағъз агәырға амч анақәымхо, ианазымиааниугы ықами! Насыпны абрақа адоуҳатә псымчхара змоу факторны ицәүртүеит асахъаркыратә литературеи уи амат азызуа ауааи. Уртражә саҳарь анырра ду ғанаңтоит ауаажәларратә ғастазаарағы, еихаракғы ихәақәнаттоит изғыдоу, пхъақа үағы дызго, аибашьратә синдром – аптылхатра далызхуа, аңғыеи абзиенеи еиғазырғылоу, еиғзыршәшәо афилософиятә хәынцрақә. Ари аңыдара лымкаала амца иалагыланы еибашьуаз, апстазаарағы инагзаны зымса ылзымхыц, зпышә маңу (айбашьра иага ипнашәазарғы) ағар рзын шъарда атсанакуеит, хшығозцара ззыруша акы акәны икоуп.

Зегын зхысқәаая, абас икоу итоуруо, апстазаара атабырғхата бла тарыла иахәаңшша атенденция ҳара иаабоит Платон Бебия аибашьра аштыхътәи ипоезиағғы. Уи иахъанзагы иаауеит арғиаратә мекак ҭбаа аманы. Уи аңсуа поэзиатә дунеиеибаркыра иагәеисыбжыуп шыала, дала, гәйла, псыла иазааигәоуп, иатәыштроверу, настыры ҳмилат рдоуҳатә культуреи ртоурыхтә лахынцей лоунытә ирыхзызаауа асаркъал бжы әхому. Ари сара саҳыхааңшуала, апоет арғиарағы имоу ихаташәатә қазшыа аңыдарақәа аазырғшша, мамзарғы ишъақәзырғәтәоу акоуп.

Платон Бебия аибашьра аштыхъ иапицаз (еихарак апхъатәи

¹ В.Зантария. Аңсса лирикеи амилағтә саҳарьра-философиятә дунеихәаңшреи. Ақеа – 2011, ад. 29-30.

² Иара уа, ад. 30.

ашықәсқә раан) иажәенираалақәа рұғы имғашьо иаабоит аибашъра иа-анагаз, ҳазтанаргылаз арыцхарақәа – уаапсыралеи материаллеи иҳауз ақәйзқәеи апхастақәеи – рнаффсангы, уи иахылғиааз амықемабарақәа ҳажәлар рпсихологиатә, рсоциалтә ҭагылазашаа ишаныпшыз, итегезы уазааигәаны иүхәозар, ишаанарпшыз. Жәаҳәарада, аиаира згаз ҳажәлар, аибашъра анеилгагы, ауадафрақәа ирықешәазаргы, Б. Ельцин уи икомандеи аполитикатә, аекономикатә блокада, итадыргылазаргы, рғәи қаҳаны бзантцык иқамызт, иргаз аиаира, ироуз ахақәитра пхъақатәи ртоурыхтә лахынтыңазы адырра маңара акәым, рғәи-ршъамхы артыруан, рмилат ҳдырра амч ғылғқәа аңнатон. Ари зегъы рапхъаңагы хшығозыштыра ззутәу факторуп ҳаяајжәларратә ңстазаарағы. Аха убас шакәызгы, аибашъра ҳажәлар ирзаанагаз арыцхара ду аштымта (уи иахыагы иқагәышоуп, ҳапстазаарағы, иахъабалак акәымзаргы иуptyлоит) ҳабла ихымтца их-гылоуп, уи иахылтңыз ахәшәбылғи ауарқы макъанагъ ҳпынта итасуеит, ҳцәа-хжыы ианыруеит...

Изхысхәаая, убартқәа зегъы Платон Бебия ипоезиағы иалкаау атып րымоуп, нағсы иқаз аибашъра хлымжаах атәагашоура қазарыла иаарпшуп, урт уанрыпхъо уапхъа иғәғаңаа иңәртцеит ииаиз афырхатқагы иаңааз ақәйлағы рхәесахъақәа апоезиатә гәйлтәаара րыманы, инаңа-ааңаны. Афада исхәаз ахшығозцаракәа րышъақәырғәәраз иаазгар ақәхоит ағырпштәкәа, усақан архъағ еиҳагы еилыхха ибоит Платон Бебия аи-башъра аштыхътәи ипоезия атагылазашаа зеипшроу, тенденция хадас ианыпшуа, хықәкыс иамоу. Ажәенираала «Аибашърахътә дхынхәйт сашъя» апоет еибашъуаз иашъя (наңақәкыла ихъз имхәазаргы) ишизку аабо-ит, уи деибга-дзығыда амца шыра дахъалтңыз иааирала дахъыхынхәйз инаңааз ағәйрғара ду иахылтцит ағымта. Ари ажәенираала аптар Аиа-аира жәеиза мшы анахыңтуаз ағені. Уи уанаңхъо ицахә-цахәо иуныру-еинит аибашъратә хтыскәа. Иғылғза иугәлашәоит ҳажәлар ирзаанагаз арыцхарақәа, изтәнаргылаз ауадафрақәа. Аибашърахътә ихынхәйз апоет иашъя абар исахъа штихуа:

Убас ипсаҳит уи иқазшъя,
Амра даӡт, атсаа даршәйт,
Убас шықәсықала дажәйт:
Ихахәы аршлеит, иарығәзеит,
Иблақәа алашара рцәцеит,
Уи илакыңцақәагъ тнакааит,
Ишъап ңсадақәа дрыман иааит...

Аха аибашьфы, апсадгыл ахъчаф абриаڭара митә зхызгаз уи ағыс маңзара дауғаху, ихтынхъааз дызлапсахқәаз, итегези ирацәхеит ак аткыс еғи еиҳа ихъантаны инырытә, икәйігәрәптә еиңш. Акәты зымшызыз ауафы ипсадгыл имазкыз ауа имшыр амүйт, атагылазааша инарқатцеит, иабұғар қыашуп аға ишьала, ихата иакәзар, ауафора иңәйзит, дыбгахеит илағара маңхеит, инервқәа деибарххадыркит.

Ари ауғышытәйху, аибашьра иатасуп, иақазшоуп. Ус иған иааует аханатә аахысгы. Апоет иаша аибашьра инатаз аахақәа итегези дпышшөоит, даңакала иухәозар, ихъақәа ирыңлоит:

Хағонқәа блуп, ҳашта таңауп,
Хайтқбы дтажеит, уахъ ҳзатқәуп,
Харахә-ҳашәахә зегъ ныртқәоуп,
Хәгәилаңа ықам – ихъиртқәоуп!..
Узбо дарбан, ма узаҳая,
Убасгыс ихъантуюп аҳауа...

Абас шакәугыы, уи апоет иаша – Апсадгыл асолдат «дгәыртъоит – зегъы акоуп: дыззықәпз аиаира гоуп».

Абри аиаира ауп ағымта аидеиа хадас иамоугыы, иагъзыргәтәугыы. Уи еиҳагыы игәйлүршәаны иаабоит атыхәтәантәи акуплет ағы:

Уа амра гылоит иххаза,
Ажәған еилгоит икказа,
Ишқәакәоуп Ерцахә ахтыйрпа,
Ихәмареит амшын азәқәырпа,
Апшалас ғыыхагъ кәаратдоит,
Азыхъ хәычы ахъхәаңа ицоит,
Икъыркыруеит агәашәағ ҳөы,
Наххыни пхәзызбак... улзыпшы!
Дгәыртъоит саша – аиаира гоуп,
Апсынцры ду ахъ имәа гоуп...

Славик деибашьуан ипсадгыл азы ихы ипсы дамеигзә, имшаты, еғи иаша Котик аибашъраан дтажеит, рығонқәа блуп, рырахә-рышәахә ныртқәоуп, ашта таңауп, агәйлаңа хыртқәоуп. Абас иғоу апстазаараптә ҭагылазааша ауп Платон Бебия иажәенираала «Аибашърахтә дхынхәит саша» аптара илзыршаз. Араға ихытхәау, мамзаргыс ихәыңу, арғиаратә фантазия иатәу ҳәа акғы ықаңам. Изхысқәаау, абри ағада исхәаз, – атекст иханахәо ада

даеа хшығозцарап ахта ҳтанамырпшуазаргы, ажәенираала ығоуп изыз-ку имацара идхәаланы уахәапшуазаргы. Ара ҭаацәарак рызбахә атәү ахәоит. Нас уи маҹума. Аха арақа иаабоит афымта аконтекст иатцубаая ихадароу даеа хшығозцаракгы. Убри ахшығозтак ашты-мтә афымтағы иғәғәахарц, аپхъаф иатшыны иазгәеитарц, автор иашың нацәақәкыла ихъз ихәом. Апоет итахын, иагылшеит (иажәенираала обиект хадас иашың дшамоугы) еизыркәкәо апоезиатә хәғесахъа атипра аланы ақатцара. Ара излацәажәо, иаарпшу аибашьратә пәтазаара асахъақәа, Аңсны әнатацыпхъаза иахүумбоз ығаζам, аибашьра иахшаз, иаанагаз акоуп, ҳапсадгыл зыхъчоз ҳәнеңдә зақағы րгәи итхәаузей, рхәғесахъа унар-бозеи ари ажәенираалағ иаарпшу аибашьра аштыхътәи ҳәптазаара уадағ ақынты. Аха уртқәа зегың раткыс ирхыхәхөн ҳажәлар иргаз аиа-ира ақыр шықәса изызхуаз ахақәитра. Машәиршақә ақәзам апоет зсахъа тихуа апстазаара уадағ, хатала алирикатә фырхатца ихигаз ҳабла иаахир-гылауа, поезиатә хәғесахъала иааирпшуа аибашьратә фактқәа инатшыуа, дышытракәло изрыцидо аբарт ацәахәәкәа: «Аха дгәырғыоит – зегың акоуп: Дыззықәпоз аиаира гоуп».

Ааи, апстазаарағы Аиаира зегың ирыцкуп. Абри аханатә аахыс ир-дирүан, ирдирүеит гәеитцахара зқәым аңсуа жәлар. Апоет илирикатә фырхатқәагы үбри азоуп, иага, ағәақра рхыргазаргы, аңсытбарақәа раңағаны иқалазаргы ағекаҳара заадмырпшуа, изырцәйламсua аиаира иаанагаз ахақәитра хәйзмам ақы ақенә иахәапшеит.

Аибашьра аштыхътәи апстазаара уадағ еиуеипшым ахағесахъақәа ираңааны иаҳпилойт Платон Бебия илирикағы. Җабыргуп, урт алақә ағы ишырхәо еипш иихъан, ишәхъан аға хәымга дұқәлаанзагы рмилат ахъақәа идыргәтеиуа, ирніруа адәи иқәын, апсадгыл аныхъчатәхагъ абызар кны хәхәыртәни ижәлеит... Убас иқаз ауағ ихағесахъа ауп апоет иажәенираала «Ахага» ақны иааирпшуа. «Уи абарт зегың-зегы дұайпшны дықан, аха Анцәа дишеит иаҳа дразны. Уи абарт зегың-зегы ҳайжа иғәтәхан, хъаас иман ас иахыбоз Аңсны. Убри азың ұвоукгы, изтазалаз ахәаζ, дхагоуп рхәон, ихәалааит шәиқәат!»

Аха уи дхагамызт. Үс изызхәоз ракәын ибашақәаζ, апсадгыл ахъақәа зәә-зжыы иалымсуз, гәытхас измамыз, зхатәи мышхәйбазара апхъа изыргылоз, атәым мчқәа иримтәхырыхәоз. Урт рхәғекәагы алирикатә фырхатца идхәаланы ажәенираалағы ичапшыза иғәйліршәоуп апхъағ гәцәак рхеимкыртә еипш.

Ари ахага хъаас иман: амәаду зыпсозгы ақъамсар дахырғыны дахъ-цоз, лнап ианыз аус гәықала иахыықалымдоз, акламуаа ааганы Аңсны иахъаларыжыз, ҳтыпқәа рыхъз ахъахырыз, «каиҳабы Аңсны ҭиуа итып

ахыихъчоз, Аңсны абға ахъдырхәоз, азинқәа ахъдырмачуаз ухәа иkeletal аиакәымрақәа, азалымдаракәа зақа дырғағылазеи, дыққәпазеи?! Шьюкы изаштази ицәйттәччон, шьюкы дхагоуп, ихәалаит рхәон, уи ала иртахын иладыркәйрәц ипатриоттә қәпара иамаз аныппа. Аха ҳәйла бзиахә дхага-хан данҳақәла абар иkeletal афырхатца:

Жәағык ықан, шәғыкрыкрыкәшент, мәфакоуп
Ирзынхазгы – аңсадгыыл азы ашья...
«Еи, ақыртқәа, шәаанғыл, сара схагоуп,
Ишәсырбоит аңсуа хага иқазшы!..»
Иғынеихеит, ағацәа ипшызгы шәеит,
Днарылагылт, икәйршаз зегъ пжәеит...

Апоет ифырхатца аиаана дахымзейт, дтажеит фырхатцала. Аиаанирашәа ахыфуеит ҳашьха, ҳага!..

Ағымта злахиркәшо акуплет «ахага» ихағра еиҳагы хәәғы инеиртә иkeletalоуп, настыныла, иаахатәоумшартә ақынза иаахарпшуа агәлымфрагы заманала ианыпшуа:

Аиаанирашәа ахыфуеит ҳашьха, ҳага –
Дықам ҳазбахә змаҳаз, изымхәа.
Ана джуп, рхәоит, рыцха ани ахага –
Ауаа навсынгы ициалоит зымфа.
Итынхаз дықам, иқам ихъз-ипша,
Уахынла иғәағы ицәүалоит апша.

Апоет иажәенираала «Ахага» ари даухагахыз, зеиғътам патриот ха-тсан, зыңсадгыли зыжәлари рзын згәрыбылуаз, зхы-зыңсы иаменгизоз, ианаңаххагы зыңстазаара ахтнызтаз иашауағын. Аха иқазшынан имаз аңаағақәа, ағада зыңбахә хәәхъю, рзын дыззелимкауаз ауаа цәағақәа, зчын қәаз иаңәшәоз, ирыхзызауаз убрахъ иналатсаны, нақ даларкәйрәрц, иихәо хшығозцара арымтарц азын «ахага» ҳәа изырхәон. Ус дагымфасит ихъзтәкәа аңанарзыртә ақынза. Авторгы ииашаны иkeletal ихъзтәкәа ахымхәағы, избанзар, уи ихъзхалаз «Ахага» ипстазаарағы еиҳа аптыжәара агахъан, уи акәын ирылатцәаны ирдүруаз дызлазгы.

Ари ажәенираала татғәыда имиит, прототипк, ма изхыку хсаалак автор имамкәа дықамызт, аңстазаарағ иалибааз дреиуюуп, настыны иғызыцәа зақағы ықада, зыңсадгыли зыжәлари рзы ргәи хыу-хыууа ишыбылуа имфасуа «ахагақәа», амала ҳара иаабом акәымзар.

Апоет иуадағыз аамтақә ареикәшара иауаршәаны итихит Ахага ихағсахъа архъағ акраамта ихамыштуа ақынза. Ажәенираала иамоу ахатбизиарақә ируакуп саҳъаркыратәла игәйлұршәаны иахықатоу анағсангы, уи иатдоу цәанырра таула аңсадғыл иахнагахъоу атоурыхтә лахынта ахъаагара, уатқатәни аразқы бзия азхәыцра аидеиа.

Аибашъра иаҳнатаз архаста ғәғә Платон Бебиа ипоезиағы макъана-зы итема хаданы актуалра аланы икоуп, избан акәзар, имоуп ираңағаны ахәатәы; иаҳхаагаз ағәақра иадқыланы иугозар уахәапшузар, еғырт аңсау шәкәйшөөцә азәрыфы реиңш, ииғхью, ииҳәаҳью маңуп, иазхом, насты апоет ихата дызхаану, иихгаз, ицә-ижы ианырыз, иғәи ғызыкааз, илағырз ахәхәйхә азамәиа иаҳылқәә изыштыз ахтысқәа рами дара иғымтақәа хытщыртас иримоу. Ари, еитасхәоит, шәкәыла, бығышәыла, мам-заргы шьюкуы изеитархәаз ала иитказ, еизигаз материалым. Бла иабо хы иапсоуп ҳәа баша иаурхәаҳу ҳажәлар.

Ажәенираала «Агенаха» апоет инарғит агазет «Хороли» ианыз аин-формация. Абар ахатғыбы: «Ашъақа-уаа рғырхатараразы» ҳәа амедал, рана-шазааит: Зухбаиа Зурико Шыңған-ипа (дантаха ашытых). Қецбаиа Нугзар Рамшыхә-ипа (дантаха ашытых). Җарбаиа Җамази Җабған-ипа (дантаха ашытых). Түзбаиа Рамази Җарашь-ипа (дантаха ашытых).

Қырттәйла арбұар мыңқәа ркомандадақағағы
хада Едуард Шевардназе».

Арт ауаа абғахәыцы шкәакәа ағырхатараразы амедалқәа (иантаха ашытых) зиңаз рабаңа аңсаа гәыштан (рыхъзқәатдәкъя иримхәои иузыстцәоу), аха дара рпаңа уи рхадырштит, изыхъвазаалак ирлыбейт рапсуга «Рыдгыл рыңха, рыңцууаны ицеит, рбызшәа, рыңха, ирғыууа ицеит, ртоурых, анышә иагашшәагы ицеит, рабаңа, ирыйхымгазшәагы ицеит», – ихәоит апоет иғәи иаланы. Уимоу, арбұар кны еибашуан, рашицәа ршыуан, рхатқәагы таҳоит. Ағымта философиятә тақала уахәапшузар, ари гәнахароуп иаанаго. Ус зақа гәнаха қарткази иаҳхаагаз аибашьрағы! Аха «ицион» аамтағы, иара аус иағены, арғашгы маң-маң апағ арбгон. Аиашагы ус итәозма, хара ипшны, аз ахыштырахъ иғъежкырц иқәпон» – ифуеит автор аамтеңкәшара иамоу амч азгәтауа.

Ажәенираала аңаҳәақәа рыйжъара иргәйлубааует ҳажәлар ир-газ аиаира иатдоу амилат гәадура апағос зақа ихараку, зақа ихақу, ихымпәдатәини ақалара зыхәтаз акы акәны ишықоу. Убри аидеиа хада анағсангы, арақа ибылгыны иаапшуеит ағымтазы ихымпәдатәиу даға философиятә хшықозцаракгы. Уи убриоуп – ауағы ижәлар гәакъеи ипсадғыли рәепхъа дызустаналакгы – дхархуағыз, дчынуағыз, уи-

моу, аханза иғылуу аҳәынҭқар иакәыз агәнаха – иҳақым иҝаимҭар ауп, иҝаиттар дахымхәыр ауам, иахъа акәымзаргы уатәи ихъзорит. Ас еипш ахымзаңгара зегъы ҳаркәатып ан лгәйіхәпыхш еипш зегъы ҳзаазо, зда псыхә ҳамам аԥсабаратцәкъагы иатахым, иатахым мацара акәым иҳананажкуам, ҳахънархәыр алшоит, ажәакала, иазымчәкәан адгылгы ачха хытцыр, иазымчәкәан ажәғанғы хыңы-хыңыр ауеит.

Ауағы агәнаха дахъато, даақәымтәзакә агәнахара ахъиҝаитто ирхөюшәа ибоит ҳаптазаарағы лассы-лассы атып зауа, аԥсабара хырхәрак аҳасабала «ҳамтас» иаҳнато азаамуратә цәыртцақәа. Убри акәхап ағымта аңтәамта ахшығатқыры иаҳәо:

Нас адгыл зыңсызызи, – ҳәеоит ҳара,
Нас амшын зыңсызызи, – ҳәеоит ҳара,
Нас ашыха зыбозеи, – ҳәеоит ҳара,
Аз иңеоу заҳамбозеи – ҳәеоит ҳара.

Абиблиагы агәеанызаара Җатдо, иамхәаҳьеи агәнаха уатамлан ауағы ҳәа. Иаталаз мышкы ахы мышкы атыхәа дахымхәыр ауам.

Ағада ҳзыхцәажәоз ажәенираала иажърауоп темала иақәғнатуеит «Ә-ныхәағак». Ажәенираала պшьба-պшьба аңаахәа պшь-строфак роуп иҝајо, аха автор еилыхха иаҳирбонит ә-ныхәағак рконтраст зақа еипшым, тақылеи хықәкылии ихаз-хазуп. Уажәы ажәенираала ҳапхъап:

Ақыртқәа аныхәаға ныркылон,
Уа зәэи хнахыз Аңсны ашша.
Азәк иеипш ршьапы иқәғылон,
Атамада ибжыгы ицион аәша:

– Урт мцар Аңсны ҳзырбодаз,
Аңсны ҳзырбода урт гъежыр.
Абас ҳара ҳтәгъы иазыргодаз...
Рныхәаға ҳара шытышәх: амхаңыр!

Арақа актәи аконраст ағы иаабоит аԥсуаа ҳахзыртәаз, ҳабға шшара пызтәаз амхаңырра – ҳгәылаңаа бзиахәкәа зақа иаргәыргъяз итаңәыз ҳадғыыл чашәрақәа ғәата-бәтә инхо, инңуа, имышхәырбазахо ианыҝала – изұбынұбыз ажәлар рахъ рәғи маахәырц аныхәаға шыржәуаз, урт арақа инхазтгыы, дара рлымча саркъада ирбараҳа ишырымбоз. Ари,

ихытхәаам, ҳадгыл зымптыцазхалаз рыйнүүдөкө иштәккәаз ныңхәафоуп¹. Иахынамырхәзен, ирхымзажен ҳәйлацаа хазынақәа, ҳайшыцәоуп ҳәа иаақәымтүзакәа иркүүкүнү изхәоз иштәккәаз агенаңаара ду. Ишхәыпкыз, хара здыз зегбы асыпса рыйтабазшәа иамгеи иштәккәаз агенаңаара ду. Аха аңцәагы дыбыуп, апсадгыл аҳақгы ышкоуп. Ус шакәу ауп иаңәо ағымта аоббатәи ахәтағы иштәыхү аныңхәафә:

Апсуаа аныңхәафә ааныркылон,
Цюукы ирбозаргъ оумашәа.
Атамада ибжы ахра инақылон,
Убасгыл ицион ипиррашәа:

– Апсны тарцәи ас иаңзырбада,
Қыртуя дыбыкамкәан уажәы,
Ха ҳтәи иагазар – иаңзыргада...
Абга шкәакәа изын ижәкәы!

Ажәенираала «О-ныңхәафак» мөхакыла ишмачугыы, иацоу аидеиа иаб-зоураны тоурыхла уархәйциеит, иүгәланаршәоит, иахъа иштәлазшәа убләе иааниует атрагедиатә хтүсқәа жәпакы (нацәақәыла рыйзбаха шхәамгы). Амхаңырра ҳ-Апсны пшза штанарцәыз, демографиала ҳашмаңыназахаз, атәымуаа амат реипш ишықәхаз, еиҳарлак ақыртцәа ҳүртүнүуаа амшын нырцәкәа иагаза рныңхәафә апсыздаз... Аа зқыышықәсала иҳаванхоз ҳәйлацаа хазынақәа зеипшроу, ҳшыртаху, хағрас ирымоу. Агәила агәи дағызоуп рымхәоз апсуаа. Аха агәила бзия иоуп ус ззырхәо. Уи дабаһоу!

Аха уара иушьуа аңцәа дишүуам ахәоит апсуа жәаңқа. Аамта еитасит 1992-93 шыңқәа рыйнүүдөкө ареакциатә мчқәа иааргаз апта еиқәаңқәа ҳажәфән ихытцит, ҳадгыл апсы агейт, ицқыхаеит, ҳаға баапсы Едуард Шеварданже ибзоураны. Ипарадоксызаргы, уи иныңхәафә ктәхеит. Абригъ апсадгыли ажәлари рұқа ауп абас еипш иалшартә атагылазааша қазтаз.

Абарт ғофызцәа ахшығозцарақәа атцубаауеит адәахъала имариоушәа иштәтоу, еиғартәу, аха фундуккала уагәлыапшыр, тоурыхтәла уазхәыциа ухағы иааугар – иубоит ажәенираала атцаулара милаңк аҳасабала ҳақазаара иазку азтцаарақәа зақа атсанакуа, иштәнахуа, ҳмилат ҳдырра арлахөйхуа, ҳаргәәтиена агәаңызаара ҳнато.

Ажәенираала «Апша лазтоз» ақны иаарпшуп аибашьра қалаанжатәи ҳаптазаарағ иштәккәаз, ҳхағра ианымаалоз, иаңтәымкәа ианыпшуаз,

¹Уахәапш: Руслан Қапба. Аамтеикәшара зегбы азылагом, Ақта, 2004, ад. 447-454.

хазмырпшоз, хтызшәауаз ашылара баапсқәә иаҳтәымкәә ңабаратә цәйртрак еипш ишықәғылахъаз рхатә зинкәа րыманы иқалахъан. Апоет иаахтны дикәзыбонит: ауафра зәзызыз, аңсара хъаас измам, зхәыцрақәа ҳарамхаз, иааигәахаз, зхатәи дгыыл зтиуз уи ала амал зырхуаз акарера ńказтоз ауафы пашеи. Уи аңакы еиликаа-елимкаа апша лайцен, афартын ааирыхуан. Ари иаанагоз ҳапсадгыыл амчхара атшәаара акәын, аха иара уи агәхъаа икызма, Шәача, Москва ухәа ағнәә ихәхуан «иңаацәеи дареи хъчахарц» зеипш ńкамло акгыы ыңкам ҳәа дахәапшны. Абар закә сахыақәоу автор иқаидо:

Адгыыл итиуан ауаа, аанагон,
Хабнара хнашьаауан, ҳзыыхъ табон.
Цъара анышә еиқәөон, цъара итабгон
Үрт зегъы ахъабоз Ерцахә үъабон.

Ари збоз амшынгыы, автор исахъаркны ишихәаэз еипш «...игәаан ипыххааса ицион».

Ажәенираала ахъысуеит аибашьра аштахътәи ҳапстазаара уадағыы. Апоет зсахъа ҭихыз ауаа илартоз апша афартын ахылтцит нас аибашьра артсысит, ҳадгыыл шыам, ағыхразы иаҳтныртцеит ҳацкәынцәа ршъя. Аиаанира ааргеит ахақәитреи ахъыпшымреи аңны.

Хәарас иаҭахузей, апоет зсахъа ҭихыз атип ифызцәа ҳаяаажәлларратә ңстазаарағы аибашьра ńкалаанзагыы иаҳпилон, иара иаҳъагыы аиҭакрақәеи аеенітакрақәеи кыр ńкалаарагы – икоуп, уимоу, адемократия аамта рәекәыршәаңы даеа ҭыхәтепик итаны иңәыртцеит иуадағу, инагзаны итышәнүмтәалаң ҳапстазаарағы. Үрт иқартцу итоурам анырра, ирғыпшша ropykalara, rczeyrtcra шшәартоу ухағыы иааганы уахәапшувазар, ажәенираала «Апша ластоз» хәчара алоуп, актуалра атоуп. Амала, асиужет иаңны, иала-саны иңәырго ахәалыхәа Москва асоура, ашәтқәа рзыхәан анышә атира уи иаазхәогыы иғәиргәтәа иаҳырго атыпқәа, сгәанала, ажәенираала иаҳъахәо, иаҳъатаху ҳәа збом. Имыцхәуп. Үрт ropydagыы ажәенираала бзиа ыңкоуп ҳапстазаарағы ихамоу, хшығозцара ззаамуа, ҳзышьцылуу ҳагхақәа өапнағыртә, илабеабатәны иаабартә еипш ауаажәлларратә тақы аманы.

Платон Бебиа Аңсны жәлар рұғынғытәләтә еибашьра аштахъ ииғыз, аха аибашьра атәагашоура ахыпша зхығуа, ахылкыя-ғылкыя макъанағы ғәғәала изныруа, уахъ ухъязырпшуа, ҳажәлар ирхыргаз ахтыс хъантакәа угәалазыршәо, ибызбызуа уцәа-үжыы ианыруа үқазтоз иүхәар ауазар, қәыпсычхарыла ифу ажәенираала ńкиматқәа жәпакы апидцеит иаҳхысыз ағажәатәи ашәышықәса антәамтазы. Үрт рөғи имғашшо иаабоит апо-

ет аибашъратә ңұтазаара инағаң апышқа ићанатқаң анырра таула хатала уағыттыңсак иаҳасабала аамта бағызы аан иибаз, иаҳаз, ихигаз ипоезиатә еибаркыра, амекак шартбааз, ажәа асахъаркта аћны инапқазара шъарда ишазхаз, аешарғәгәз. Сгәнана, агха соуам исхәар арғиара аус ағы ас еипш аизха-зығъара зыбзоуру, мамзаргы хытхыртас иамоуп ө-факторк. Акы, апоет ижәлар гәакъа ирыхъыргаз аибашъра ду, уаќа урт ртеңцәа доумыжъхәқәа иаадырпшыз ағымшәара, апсадғыл азы ахамеңгзара, атыхәтәан, иага ирызтәазаргы, иргаз аиаири, Аңсны ихынпшымым, зхы иақәниту ҳәйнтикарран аћалара, апсуа жәлар пхъаћатәи ртоурых лахынта, апепшхә бзия шазыпшу агәрагара.

Иофахаз, ахәра ғәгәа зауз, иширхәо еипш, митәениқәатқаң изаапшылаз апоет ижәлар гәакъа аћазаареи аћамзаареи рхәаағы инеини игылаз даеаамтәнәк еипшымкәа иртәхуп ирыхъыргахъоу изтагылоу аамтәи аазырпшүа, рхағсахъа қазтдо, иғәйлызыцәаая, нағсы ағар рмилат хдырра ҳаразкуа, рпатриотизмратә цәнанырра амџапш еипш апрықъхәа иазыркуа, сахъаркыратәла зығаџареи зығыдrei наңааңаны икоу ағымтәқәа. Апсуа шәкәйиғозаңа зегыры реипш атакпхықәра змоу абри амиссия арғиаратә ңұтазаарағы анагзара, аматтура апоет иуал-пшыа хадақәа ируакын ипхъаizon, ипхъаizon иаҳьагы.

Амала, абраќа иаҭахуп, абағхатәра анағсангы, апоет иапидо иғымтәқәа абыртқал икылхны аћатцара, ашәара, азара, амццакра ухәа арғиара зда ихәартам ацәафа, аћазшыа. Убри азакәхап анемец шәкәйиғозы Артур Шопенгауер абас зиғуағзы: «Кто хочет писать для всех времен, тот должен быть краток, сжат и ограничен существенным: он должен до скопости задумываться над каждой фразой и над каждым словом...»

Сара сахъаҳәапшуала, анемец шәкәйиғозы ихәахъа икәнныкәо ашәкәйиғозаңа дреиуоуп Платон Бебиа. Ус шакәу ҳнарбоит ирғиаратә лаборатория ҳнықәйипшыр, инапы итыйхъоу ипоезиатә, ипрозатә ғымтәқәа ҳрыпхъо ҳғынаххар.

Сыззааниуа, Платон Бебиа хылъ зызбахә схәаз аамта иаңанакуа ажәенираалақәоуп: «Борис Гәыргәлия уахъ», «Евгени Евтушенко уахъ», «Сара иаҳъа исхытцеит хыншөжәа», «Абагырқәа», «Апшза хәычы», «Уахъ анцәа еибашъра қаумтән», «Абригъ аибашъра иаанарпшит», «Саида Делпхә», «Алақәа ңұсан», «Ахра ашәа». Арт рөңи иубоит апоет ишиныруа, дышдыргәтениуа аибашъра иннажызы, аудадағрақәа рхѣя-пѣяқәа, избамкәа икоу ңұтазааратә зтааракәа қыдала аекономикатә блокада ҳазтанаргылаз аудадағрақәа. Аха, узеигәырғъаша, апоет ұарғы, машәыршақә ақәзаргы, усқан иапитказ иғымтәқәа ирныпшум агәкачара, ахъаҳә-хъачара, арыцхара ацәа зхылкәкәо ажәенираалақәа ракәым,

шамахаңак акәымзар, аңаңәқәгъы уңылом. Уи илирика иатцубаауеит ҳажәлар аханатә иаарго амилат гәадура пафос ҳаракы, тарчеик еипш иатцағырбонит аибашырағы иргаз аиаана ду. Платон Бебиа ипоезиатә (ипрозатәгъы арахь иаҳыпхъазалатәүп) рөниамтақәа рөғы ғәғәала ианыпшилт Аңсны атыхәтәнтәи ашықасқәа рзы иଳалаз, имфаңысыз аиңакрақәа. Уи исахватәғырала иаҳирбонит Асовет Еидгыла аныхдырбала нахыстәи (уи ағыза ағагы ауагы иақәғәйгуадаз, аха...) ҳапстазаара адақъя өңицкәа. Ари, жәхәзарада, атакпхықәра зәху ибзианы итатәу, ганраңәала еилкаатәу акоуп. Избанзар, ауаажәлларра реилазаашья, рхәыцшыа, рыбазашыа изыргәртъо, изыргәәкүа үхәа рпсихологиатә рдунеибаркыра иатсанакуеит, ихәақәнатдоит.

Апоет апсуак патриотк иаҳасабала еснагъ хъаас, гәытчхас имоуп, даргәатеиуеит, иғнүтқатә доухатә дунеи еиланаршуеит, еиланарзызойт ипсадгылы Аңсны ашқа имоу ҳәаа змазам, бзантцы, иңсы ҭанаңы, еихсыңыра зқәым абзиабара ңыша. «Уи ағәи ахыыр – сара ахәрашәа схәон, уи ағәи қаҳар – сара ахрашәа схәон, атоурых сапхъар – стәыуан са стәаны, уатәи ағәра згон – стәыуамызт сшәаны», – иғуеит апоет иреигүу ипатриоттә жәеинраалақәа ируаку «Сара иаҳыа исхыңуеит хынфажәа» аћны. Ағымта автобиографиятә қазшыа шамоугыы уи аелементқәа шагәйлоугыы арақа ғнүтқатә гәтаңајәжәарала, настыы исубиективтә дунеи иадхәаланы, ихәоит ипсадгылы атоурых иузадымхуа ахтысқәа.

Өжәени жәаф рзы даныршы Аңсны апа,
Зегы ахытәиуаз – стәыуан, аха ишпә?!

Аға данхәқәллагы – ғынфежәи аказы,
Слабжышон сарғы уатәтәи хразжазы.
Уи ашытахь – ианырга ҳбызшәа ҳөйлих,
Сгәаттахьтә ихәхәон: «Үөйлих, үыым, үөйлих!»

Арақа иаабаяу, Аңсны апа Нестор Лакоба итархара хъаазгаяу апоет имаңара ауиакәху. Уи апсуа жәлар зегы ирхъаан, иргәалсран акәгәышьюоп ишаарпшу. Ажәеинраала ишаңәо еипш, уи ашытахь ҳажәлар зықәшәаз арыцхарақәа раңаҳеит рбызшәа рөғырхт (рышколкәа адыркит, ралфавит рыпсаҳит, ҳарада-барада амилат гәыцәс иамаз ауаа барақәа ҭадырхеит. «Нас кыр антцы 1992-93. Аңсны жәлар Рұзынцытәлата еибашыра қалеит, уи аңаңта ду ахылтцит, аха зегы ирыцкызы аиаана ргеит ҳмилат. Абри аамтазы апоет зымға дымғылеит иеңпхъак, ۋада дахон – ишихозгы лағъак...

Платон Бебия рәниафык иаҳасабала иабұтар хада – ибызшәазы иғуеит:
Еснагъ гәытхас исыман ҳбызшәа,
Уи ацқараз сгылан сымч азшәа.

Уи ибоит абызшәа амацара шазымхо, аңсуара еиқәхарц, иғиарц азыхәан икоуп иғәцарактәу, ихчатәу, амға ҭбаа зтатәу: «Хапсуара абирақ ҳаракуа исқын, ауағы абзия даниарцгы стахын, азә дыпсыр – дак сылаңсуан сарғы, азә диир – сгәырғын: «Уи дағағзәгты!»

Апоет итахуп:

Абриәкара изыжәхью Аңсны азы,
Исылшазгызы қәйкәбаруп Аңсны азы,
Атахызаргызы срымжааит уи ахәағы,
Сызбахәгтырымхәаит уи ағәағы,
Амала иқазааит иара апшза – Аңсны,
Аңсышәала ицәажәо, ишәтны, иразны.

Платон Бебия ибзианы идыруеит иаҳватәи анаукатә-техникатә револи-
уциа иасакъаҳәымтаны ианығиауа, ағылармықытә экономика есааира ам-
чра анағағы иаагая ағенарғәгәяуа, ауағра, ахалалра, ағәбылыра рыка-
пан аласхара, ығазара алақәра ианағу аамтазы иарбан милятзалақгы
итәы, ипха, кыс амамкәа ақазаара шуадағу, ашәартара шацу, настыы упара
ишашытоу, Даур Лагыынба¹ ишихәаз еипш, утәы-умаа еипхызыу, еифағазауа
ағәылацәа ануому аамтазы.

С.Аксаков имемуартә ғымтакәа «Атаацәаратә хроника» народник И.Худиаков данапхъа уи автор изиғуан абас: «Оглянитесь кругом себя: сколько бледных, слабых, идиотов, сумасшедших, полусумашедших, лгунов и извергов чиновных и не чиновных, богатых и бедных живет и действует в обществе. Вглядитесь хорошоенько в правительство, в это ужасное судовище, которое движется с медленной неповоротливостью допотопных животных и давит на ходу весь народ, составляющий основную силу государства»². Апоет ипсадгыыл өнүткәала амчра бзантцы еилмышшарц, дәнүікалагы шәартарак ахтнимхъауа, имшәауа, имырхай, атынч пәтазаара аманы иғиаларц, құхақа ициларц азын абар итаху (арт ақәаҳәақәа ныҳәағек иағызыоуп ус урыхәапшузар):

¹Л. Кәйтңиа ипоема «Даур» ағырхатца хада. Уахәапш: Руслан Қапба. Леурса Кәйтңиа, Ақәа – 2008.

²И. Янская, В. Кардин. Пределы достоверности. Москва, изд. «Советский писатель», 1981, стр. 8.

Уи атцеңәа еидгыло – ражәа акны,
Рыпшәреиңш – акрурагы ртахны.
Ишгылаң амра гылоз уа ахәафы,
Ашың-аагага ауазаант агәафы,
Ерцахә зышза иахазаант ахтырпа,
Ақалт ақны, иччозаант ацәкәирпа.

Автор арт иажәа хырышәигәкәа, аметафорақәа згәйлччаауа, апхәафәағы ҳәғи итхәауп, ҳажәлар иахтаху, ҳзызхуа ауп ирхәо, иаадырпшуа. Апоет ипсадгыл дахзызааует, атәым реакциатә мчкәа – ҳчашә дгылықәа иреиғазо, ҳбенара – ҳцыха զыхыкәа, ҳашыха зәфәрәа, ҳамшын һәндашшыра, ҳамра гәбызыг, ҳ-хауа зәфәрәа, ҳапсабара апшзара ҳахызбаауа дырғағылоуп, ажәйтәзә аахыс адоухатә псымчара змоу иара ахатқы ажәа саҳъарк иарғиу үыдала апоезиатә птамтәкәа рыла. Избан акәзар, апстазаарафы апоезия зтакы ҳараку, нағыы еицамкуа фактуп ауафы иғәтихеи иғәзәйхәареи анапшо, мамзаргы апхъаф ибартә, иахартә, ицәа-ижкы ианырыртә ицахәцахәо.

«Сущность всякого факта не в самом факте, а в его значении... и если поэт сумел схватить значение факта и этим значением, как граненый хрусталь светом, проквозить факт – этот факт всегда будет поэтичен...»¹ ифуан аурыс критик ду В.Г. Белински апоезии апстазааратә факти ирзеилу, еидызхәалу, «реиуара», ropyжраңаара азгәтауа. Изхысчәауа, Платон Бебиа ипоезиафы иубоит, иұпылоит, нағыы ахархәара бзия ropyмоуп апстазаара атабыргхата хытхыртас измоу, арғиаратә фантазия иацәйхароу афактқәа. Урт ҳара иаабоит апоет зегы реиҳа иғәи итхоу, апоет патриотк иаҳасабала дызмыртынчуа ипсадгыл ахъз-апшеси, атоурыхтә лахынтеи ирхысуга, ирыдхәалу азтцаарақәа рөғи. Сара сгәанала, ари ацәафа апоет иажәа ззикуа, иматәарыз дуафыз, ихтысыз досу дара злақоу, излеибарку иғәйлышәаны раарпшарафы поетикатә мырургак еиңш үхыраағзаны дахәапшуюеит. Аибашьра аштахъ иаңтоу, аха аибашьра ахәшәыблы афғы зхоу, уи аамта уадағ ақыба-зыба угәалазыршәо апоет ипоезиатә ғымтәкәа иреиғу ируакуп апбулицистикатә пафос бжыны иғағаза изхысуга апатриоттә жәенинраала «Евгени Евтушенко уаҳы» – ифын 1995 шықәса август 15 аенеи. Абригъ апстазааратә – факт табыргхата автор иғәи итаххыз имәйр зымуаз – иаххәауп. Ағымта ахцәажәаражы сиасаанза истахуп, автортә хъатцрак ахасабала, ҳаштахъка ҳхъазырпшуа, гәтахәыцрақәак сырзаатғыларц имыцхәым ҳәа сгәи иаанагаяу.

¹Иара уа, ад. 200-201.

Аурыс шәкәыфы М. Горки ифуан: «Литература всего легче и лучше знакомит народ с народом»¹. Аαι, уи ажәларқа еибазырдыруа, доұхалагы еизаигәзтәуа феноменуп, философиятә категориоуп. Аха аңтазаарағы зны-зынла зыламыс цқым ауаа паршениңәак (уахь иатданакуеит ашәкәыфқа, ажурналистқа, атарадаа, анықтаға еи-үеипшым ауаажәларратә усзуға үхәа итегесі) ирыхъяны урт зتاуда атәйла иқәынхो ажәлар ыптазаара, ртоурых, рхы-ртыхәа ииашамкәа ианаңцәажәо, иандырхәанчо, ианеиларго (идырымкәа ианықартдоуғы убап) ықоуп. Амилат ахатә хағера аазырпшуда, ақыабзқа, атасқа рхағы иаамгазакәа, ртакы еилымказакәа агәы анындырхо, иахъуа анықартдо, ҳәарас иатахузей, ауаатәйфса ркультура акы, атәмбареи, өбагы, азеипш доұха апхаста атареи, даққақ алаптыңтәареи ауп изызхәо. Ари факт кыр ахытуеит. Баша ифуамызт В.Г. Белинский: «Часто путешественники вредят себе и своим книгам, дурною замашкою видеть в той или другой стране не то, что в ней есть, но то, что они заранее, еще у себя дома, решились в ней видеть, вследствие односторонних убеждений, закоренелых предрасудков или каких-нибудь внешних целей и корыстных расчетов. Нет ничего хуже кривых и косых взглядов; нет ничего несноснее искаженных фактов. А факты можно искажать и не выдумывая лжи»².

Анағсан акритик ихшығыздара еиҳагы изықәку аңақтара иақәшәо ихиркәшоит: «Нет ничего легче, как оклеветать или превознести страну: не нужно выдумывать фактов, стоит только обратить внимание преимущественно на те факты, которые подтверждают заранее составленное мнение, закрывая глаза на те которые противоречат этому мнению»³.

Амилат ажәйтә, ағатә, уатқатәи алахынта иадхәалоу аздаарақәа ауағы зхы, зыпсы, зуаажәлар, зыпсадғыл зтаху еснага дұрыгәтеуеит, абзия иазхәазар, даргәрырғыоит, иақара ицнатсоит, иғәағы иөыхит къатара зқәым милят гәадурак уатқатәи амш ағера инаргартә, ишъамхы артырыртә еипш. Ус акәымкәа, уи аңағы азызхәыцуа, иазықазтко, атоурыхи адуюхатә культиреи лазыркәуа акәзар, ахәыштаарағы ағымғы иаршыз аптырғы уақысыр ушабылуа еипш иуцralоит, атак ақатцаражы иухоит, уимоу амчқәа, – доұхала, маха-шъахала – ағаурғылоит. Ари ауаатәйфса ртоурых иадыруа, настыры аңсуаа ражәа ишалоу еипш, кәрыжәа ирықәлоу акоуп. Абрақа исгәалашәоит аурыс поэзия агени А.С. Пушкин иажәенираала «Клеветникам России» захъзу. Апоет ипсадғыл аназаағзареи, аңсабаратә

¹Аңитата аагоуп: И. Янская, В. Кардин рышәкәы «Пределы достоверности» ақынты, М., 1981, стр. 121.

²Иара уа, ад. 125.

³Иара уа, ад. 125.

мали, ижәлар гәакъя ртоурыхи, ртәыла ахақәитреи, ахыпшымреи рзы наңынатә аахыс иаадырпшуа афырхатцареи рдоухатә апсымчхара атцаулареи ирыткашыңын инцәауа, иахызбауаз заңағ ыңадаз! Урт еснагы апасквилькәа, аитцаңаңаңаңаңа ыңуан, иркыпхуан. Урыстәыла ду аҳатыр ладыркәәрц (ирылшомызт акәимзар!) ахъз, апша, амчра атәы ахыршырыц. Араңа иркыпхуаз рөң маңара иаудгылахуаз, бүйарла рееибыта имжәилоз аурыс жәлар ҳазрылгозар, ихазнырхуазар ҳәа. Наполеон икынзагы Урыстәыла заңағы ақелахъадаз хнапағы иаахгароуп, аурысқәа (аславианды зегбы убрахь иналатданы) ҳтәаҳтәып ҳәа, аха илыгщәадахон, атәыла ду амч дугыы аман, иақәлоз ргәи иажын «Россия багатыр без ног» ҳәа изхәоз Гитлергры иңсышыңа цәгъанатәйт, ампытахалаңаңа азәырғы рлахында рыцеиғишиент! Ус заңа ыңкоузен иңирпшыгоу атоурыхтә фактқәа иааугаша!

Убарт рөңиздәеи акыпхъ ағы аңаңа-мыңаңа, даеакала иүхәозар, аитцаңаңаңа ыңршоз, изығуаз роуп изықәку А.С. Пушкин иажәеинраала «Клеветникам России». Уаңа ҳапхьюит:

О чем шумите вы, народные витии?
Зачем анафемой грозите вы России?
Что возмутило вас?..

Анаңсан еиҳагы иртцыруеит апоет ихшығыздара мраңашәаратәи агрессорцәа, Урыстәыла атәазымбоз ирғағылауа:

И ненавидите вы нас...
За что ж? Ответствуйте: за то ли,
Что на развалинах пылающей Москвы
Мы не признали наглой воли
Того, под кем дрожали вы?
За то ль, что в бездну повалили
Мы тяготеющей над царствами кумир
И нашей кровью искупили
Европы вольность, честь и мир?
Вы грозны на словах – попробуйте на деле!
Иль старый богатырь, покойный на постеле,
Не в силах завинтить свой измаилский штык?
Иль русского царя уже бессильно слово?
Иль нам с Европой спорить ново?
Иль русский от побед отвык?

Апоет иажәеинраала анцәамта акыр иғъбароуп, настыры Урыстәйла агаңәа ирлахынтахахьоу иатшыны иугәланаршәартә, иунырыртә икәтоуп. Ҳапхъап:

Так всылайте ж нам, витии,
Своих озлобленных сынов:
Есть место им в полях России,
Среди нечуждых им гробов¹.

Апоет ипсадгыл жәынгы-ғанғы ҭаха азымтоз, иахәлағыуаз, иақәлоз Мраңашәаратәи Мрагыларатәи агаңәа ирдыруазарц ахәтоуп рнышәынträқәа Урыстәйла акаршәрақәа ргәафы атып шрымоу, иззеи-лымкаауа ракәзар – ағың қәылағыцәа, ампытахалағыцәа – урт рлахынта шыңеиғыршо. Ағада ихәоу ахшығыцак исгәланаршәеит акырза зхытуа фактк. Җасатәи аңынцүтәйлатә еибашьра дүзә еилгеижүтеи ғышықәса ирықәын. Аамта даараӡа иуадағын. Ағаға қытә Арасазыхь атәи ҳхәозар, атагылазаашьа цәгъан, уи атеницәа адауапшықәа 108-ғык рыйсадгылып рхы ақәрытцеит². Ари, ҳәарас иатхузеи, ақытә апстазаара шьардаӡа ианыпшуан, еиҳаразак иагын махәғала аус зуаз, иаарыхуаз ауаа.

Өнак ҳааигәара Кәынча ихәиста ҳәа иахъаштыз ирашәоз амыхнызцәа азыхь ртаххан ирынназгейт, хъаца дук ашәшшырағ итәаны ropyсы ршыон, еиңаркуан, ажәабжықәа рхәон. Уа икән афронт ақнитә иғъежыз ахаңәгы: Җедат Габниа, Шәакәа Маланҗиа, Мышья Маланҗиа, Мыңца Маланҗиа, Ладикәа Ҳаңыымба... Уи акәын бригадирс ирымаз. Урт тәанатцы ргәи арғыхартә амч рнатарц иркөағ-ркөағын еиуеипшым ажәабжықәа – асамарқәыли, алағи злаз рхәон. Абрақа азыхь зынназгаз амхнызцәа – арашәағыцәа иахъирзеиғиҳәоз исахаит аибашьра иалахәыз, Ладикәа Ҳаңыымба ихәамтаны:

«Днепр азиас ахықә раңәак иаңыхарамкәа аға иғагыланы еибашьуан ҳар хъатра рзымдырзо. Нәк-аағгы апхастакәа уааңсырала ұапханылагы иҳауан. Аха ҳар шәарак, гәеитасрак қамтәкәа ижәйлон, ижәйлон хәычы-хәычла акәзаргы пхъақа икон, сара сыда даеа милаңк дықамызт, зегы аурысцәан, анаңылбенит, закә ҹәынцәааз, закә сахъааз ирымаз, адоуқәа, ма закә гәымшәароузен иаадырпшуз ажәйлараан. «За родину, за Сталина!» анырхәа инызкылоз мчы ықамызт. Урт аибашьрағы иаадырпшуз афырхатца хаштшы амоума. Сара, атара змамыз ақытә иааζаз анхағы

¹Александр Пушкин. Том третий, Ленинград, 1977 г., стр. 209-210.

² Уахәапш: Очамчыра 2500 лет, Сухум, 2008, стр. 112-120.

чкәын илабғабаны агера згартә избон аурысқәа ахаан Үрystәыла азәй иширымтө, ахра уа дышдымыртәо.

Хәарас иатахузei, егырт Асовет Еидгыла иқәынхо амилатқәа рхы иамеиңзейт, еибашыит, афырхатцара дүззә аадырпшит. Ари ибылгыу фактүп. Аха, еитасхәоит, аурыс жәлар ртцеңзәа ирылдыршаз Ҳапсадгыл ду аиқәырхараразы, афронт ағы ахә ицхыраарағы, ипсы аиқәырхарағы иқартцоз даеғазәи илшо сымбейт. Сара исхәо сыла иабаз ауп.

Абрақа дхалан Петиа ҳәа чкәына апшькы, къағек, аха амца дағызын, дласын ахытқьара дахъзартә еиңш. Уи иаңыданы длаф ҳәағын, аиғахысрақәа аамтала ианеиқәтәлак ҳзырччаша ажәабжy къағекәа, анекдотқәа ихәон. Урт бжеиҳарак ихы итиҳаауан, афронт պстазаара иалхны. Убри ақнтытә ҳкомандир дихлафуа «наш писатель, юморист» ҳәа диштән, ифызыцәагыы ишнеиуаз ихъзтәкъя Петиа (Пиотр) ахәара иақәытцын «наш писатель, юморист» ахъ ииасит. Урт раҳтә акы шәасхәоит шәазызырфы. Шыыжымтәнк (ауха ажәыларағыы ықам, аиғахысрақәагыы ықам, итынчран) Петиа дгәиргъатқәа ғааиңит, иаха пхызык збейт, – ишәасымхәар, сгәи иауам ҳәа.
– Пхызык бзия убаит, ихаҳәиши иубаз! – зегыы агу аилхаргейт ҳаицәакны.
– Аа, сыпхызык закөу, – дналагеит уи иажәа: – Афашист Гитлер Европа зегыы инапсырғытда иантсаны икуп, дгәиргъатқәа длеиғеиуеит хан дук апхъя. Саргыы сцәыркъя-цәырасуа, сынкылқәыр-аакылкәыруа сишлоуп, шыныри, имария соуны дсызшыр итәйтәыз атәилақәа ажәларқәа смыркъатоз, ахъз дугыы сымгоз, ҳвожд иғы сымнеиуаз ҳәа. Ус сышыпшыз, Гитлер Наполеони еидгылоуп, еицәажәоит, акы еимаркуеит, ирхәо сахарц итегьы, дара срымбаратәы снаскьеит. – Изуасхәазаалак, – даацәажәеит Наполеон ибжыы нтганы, Гитлер икылкааны днаиғапшша, – Үрystәыла уақәымлан, утадырхойт, аурысқәа ириааниы Үрystәыла зтәызтәхъоу уағ дсыздырам, иугахъоу узырха, имачума Европа зегыы унапағы икоуп! Сара уара уеиха апышәа сымоуп, изгаз (Европа ауп дызғу) сыйзырхазтгыы иахъагыы сыйказаарын симператорны, аха ахамағағыра сиаит, убри сагъатанархеит. Уаргыы убри ухъуеит, – ихәан иажәақәа ртак иаҳарц итахны дизызырфуа днатәеит.

– Мап, Наполеон, иухәаз сақәшаҳатым, сара сыр ирымоу абъяар, уара ухаан иқамызт, насты сеибашыцәеи уара усалдацәеи еиңшым. Сара стәкәа: «Хай Гитлер!» анырхәа ұчаҳаным амца шыра рәаларыжьеит! Үрystәыла снапағы икоуп! Хъаас сумкын иатцахахъоу аимператор Напалеон ихәан Гитлер ацара дазыхианы даагылт.

Наполеон, дааччашәа, аха хаарак атамкәа адунеи шеибгоу илбааздарц зтажыз Гитлер инаиатеинкит: – Еитаусхәоит, Үрystәыла уақәлар атқыс заанат абрақа уааини усываиа, ус еиғуп, избанзар, зегыы акоуп, арахъ уа-

анагоит, зхы замакәачроу аимператор! – ихәан инапы наикъеит, иумуазар, ишутаху уныкәа, хәа аанаго днаицыртцит.

– Молодец Петиа, фильмк шеибгаз пхыз иубеит! – ағыу аайлхаргейт изаҳауз зегбы. Даеа «цыфақәак» рыла апхыз аххәа қардаанза иаха аахыстәи «кәтиңчра» тәәацит, ипжәеит, аиғахысрағы дтахойт Пиотр. Ус зақафы ағытцахәхада усқантәи ажәйларағы, аиғахысрағы – даақәиңсүчәйт иажәақәа уаҳа рыцимцакәа иеага кны аматә днахагылт. Ифызыцәагы өымтзакәа инаивагылт ирашәауа. Иара саргы азы злаазгаз сыймаан ду сыманы ағынсағы сәнинасхеит, избанзар сара зинтерес сымаз сыйзызырғуаз ирхәоз ажәабжықәа ракәын, егырахь русура процесс арашәара есымша избоз, издыруаз акәын, сара стәала иөңцыз хәа акғы санаҳәомызт. Ажәабжықәа ракәын истахыз, бзия избоз, уи иалгейт, арашәара сылшомызт, схәызын. Сымч зықәхоз азых аагареи ражәабжықәеи рзызырғура ракәын.

Абриақара зхысхаауа, Урыстәыла дүззагы изыргәамтца ахъаақәа – атәым мчқәа амптыцахалағыз – маңымкәа иқан, икоуп иахъагы. Аңсадгыл ахъарағы еснагы ағағанызаареи ахшығ тари абұзар еибага еипш иатахуп.

Иахъагы зақафы аташыцуада, маңа-аргама еиғазода, апара үвара иаҳбозар хәа икылыпш-кылзырғуа. Абри аганахь Наполеонгы Гитлергы рдарақәа зынза имыззазаргы ауеит шәиҳкы рыла еибаркуаңырмықтат әекономикеи еилабаахью абуржуазиат ә демократиеи рудунеиа!

Аңсни апсуа жәлари ртәи ҳәозар, ҳтәыла антыттәи атарауаа, ашәкәыиғаңыз – аныкәағаңыз – азәырғы ҳабзырзы рхәаҳьеит, ҳаштоурых жәлару еиуеиңшым абызшәа рыла ашәкәы ианыртцахьеит, иркыпхыхьеит, амилатқәа ирыладыртәахьеит. Уи қырза атсанакуеит ааскья ашәкәыиғаңыз зауз ажәларқәа иреиую рзын. Ииашоуп, урт зегыттәкәа обиективла, аиаша иавамгылакәа – ҳрызттааумызт, ҳхағра – ҳтоурых, ҳқыабз, ҳбызшәа аарпшарағы иҳагрыжыуаз раңаан, шыоукы, инагжаны ҳаҳырызтимцаауз, рнапы ахъзымнағоз иахъөон, даеа ұюукы инықәырғоны, ҳатәамбакәа иҳахцәажәон аханатә аахыс иаагоз, ҳайбаркны ҳазкыз ҳаңсуара ларқәнү. Аха зегбы ус иаүқаҳыз, «французы кавказ» хәа ҳзызхәозгы ықамыз, «Аңсни зегбы иботаникатә баҳчоуп» хәа изыпхъаузогы аумақхыз! Абри ағыза ашъам дғыыл – апшұзара икны иагауа атәыла зыпсадгылу, лахынтаала изңынғы амилат жәлар дууп ҳәа иахәапшузгы аумақху. Ағада иҳәоу ахшығаңызара зыртабыргуа афактқәа, ағырпштәкәа зақа ықоузеи! Аха урт ҳарғылалом, хара ҳагоитаз, амала уи еипш икоуп алитеттура ҳәалахаρшәеит ауп.

Хапсуа шәкәысөцәа, ҳцараяа, ҳаинтеллигенция ҳатырла ирзышоуп, ирыхцәажәоит, абзия ҳзызы, абзия ҳзызышоу ауа зустәоу рдыруеит асахъаркыратә ғымтакәа ртәи ҳхәозар, акымкәа-фбамкәа апсшәахь еитаргахьеит, ҳапхъафәа ирдүреит, ахә ҳаракны иршьоит: Д. Мордовцев – «Прометеинаа рхылтшытра», А. Церетели – «Абаззеи», К. Паустовски – «Ладаңа аныкәара», К. Федин – «Апсуа жәабжықәа», А. Толстой – «Ешер» ухәа убас жәпакы. Иара убас ацәгъа ҳзызышоу, ацәгъа ҳзызхәо ҳтоурых еицазкуа, изырхәанчо ракәзаргы, иаадыреит, уи адагы, иәапызшәуа, атак рыташыагы иақәшәо анцәа икынҭа изыкәто – ҳмилат рәахәы итыцкыааны изхәо аттараяа ҳаман, иҳамоуп иаҳыагы. Амыцхә салалом иағзорит факт затцәык. Ақыртуа шовенистциәа ридеолог апсуаа ҳтоурых азы амц теория шықәзыргыларц иағыз Павле Ингороқва ишәкәы «Георги Мерчуле» антыц 1954 ш. апсуаа ирызкыз ашәкәы асиужет зынза иатәзәзамкәа, иадхәалазамкәа иалаигалаз – ахәта апсуаа абжаратәи ашәышықәасақәа рызтәи ҳтоурых иаахтәаны атәи ахызышшыуз – ғапызшәуаң тцаарадыррала ишымцыз аазыршүаң статиақәа рофит ҳцараяа дүкәа З.В. Анчабазе, Х.С. Бәжәба¹. Нас, уртрыштыах иқәгыланы Павле Ингороқва ишәкәы акритика ҭәгәа азыруеит Қ. Ломтатизе, Г. Соселиа, Ц. Бжъания ухәа егыртгы.

Имцырку ашәкәы (апсуаа иҳазку ахәта, еғыи Мерчуле итсанакуа ҳара ҳус алам, ҳцараяа иагъаламцәажәеит, ииашангы икәртцеит) «Георги Мерчуле», еитарсшәа иүхәозар ақамчы гәғәа ахыркьеит, авара кыйддыршааит ахәынтиқарратә уаажәлларратә усузшәа А. Лабахәуа, А. Чочуа, И. Җарба Қырттәылатәи акомпартия ЦК ахь ирышоуа ашәкәы ағы. Уағы ихағы аагара уадауп Асовет мчра атыхәа пәнеижеи, Қырттәыла «адемократиатә мчқәа» шықәгылеижеи, ақыртуа тарауаяа (рышәкәысөцәагы рпублицистциәагы убрахь инарылатсаны) Апсни апсуа жәлари рзы ирышоу, еиқәдәйрәеаҳахью ҳтоурых шытәнкыла атәи ахызышшыуа аус хәымгақәа – апсуаа қыртцәоуп, Апсынгы Қырттәыла иахәтакуп ҳәа зхәаяа аусумта еиқәатцәақәа. Ари ағыза ахәқдара иаҳыагы иағуп ирхәаң рхәоит ипхамшыакәа, анцәагы ицәымшәақәа. Ҳцараяа урт ирғағыланы итатгәыдоу «ртеориақәа» иәапызшәуа ашәкәкәа, аусумтақәа, астатақәа маң рифхьюма, аха зыбз тахыртәәз аңыныш пхәыс леипш ирхәаң рхәоит, ирғырц рифуеит аттараяа, ашәкәысөфы ашъаб еипш деибаркны дызмоу аламыс анышә иатаны. Ауағы иламыс дәғанамхәар, иқаймцара икоузей?

Сыззааниа, ҳцараяа реипш, апсуа шәкәысөцәагы абри еипш икоу амилат азтаарақәа рыйкәлар гәакъа ртоурых еицазкуа, илазыркәуа, иацы

¹Уахәапш: Труды Абхазского института языка, литературы и истории им. Д.И. Гулиа. Т. XXVII, Сухум, 1956.

адунеи ҳақнагалазшәа, иұхашқәажәо, ирықәызбо рсахъакыратә ғымтақәа иубоит ихатәраны. Үи нахъхи аахыс (Самсон Җанба иромантикатә поема «Аңсны-Ханым» анацица инаркны) атрадиция аманы иахъагы аңсы тәнни иаауеит. Амала, арақа ұзсалалом хазы икоу, настырымкаала изыхцәажәатәу, итқаатәу темоуп ҳлітературатә критикағы.

Павле Ингороқва ишәкәы «Георги Мерчулे» ипалхатха ианцәырт аңсуга шәкәыфөзәа ағагыланы рыбжбы ғацаза иақәдиргейт, ртоурых еилазго акы акәні ишүйкалаз рхәеит рықәгүларақәеи, ғымтақәеи рөы, аха, ұтсаарадыррала үи ағыпқерағы ҳтарауаа ртакпхықәра еиҳан, урт ражәа акыр ипхылдан атоурыхтә қабыргата ашықәыргыларағы. Аха еитасхәоит, ҳашәкәыфөзәагы аганахь игыламызт, ражәа сахъарк иқәкын ҳдаракәац еилазхәоз ауағы. Ұс шакәу артабыргеит Аңсны жәлар проет Д.И. Гәлия 1957 шықасазы иисөз ажәенинраала «Абри соуп сара». Арақа Дырмит ду иғымтағы Аңсны атоурых еилазхәоз «қарауағ» ихъз ахәарагы иаңсаны импхъаңеит, аха иңәхәақәа ахы инаркны изықәку Павле Ингороқва иоуп. Сара сапсуюп! Аңсуга жәлар рпа соуп сара, ажәйтеза зны ағынцәеи арабқәеи Кавказ иқәцаны иказцоз иреиуоп дара. Сара сапсуюп, стәйла хәйч ала сыйехәоит. Сара бывшәала сырзааигәоуп, срашьоуп аедыгъқәа, ачеркъезқә... сара сапсуюп, сыйшха шлақәа сырпроуп. Сабдуцәа рабдуцәа анышә иахъамоу сапоуп...»¹

Ҳлітература апатриарх ду амџабз иағызуу арт ипоезиатә цәаҳәақәа идаракәац, азқышықәсақәа иргәйлсны иаауа дазгедууя иғапнаңеит ақырту «қарауағ» итеория хәымга. Амала ишүйкала сыйздырам аха абри атоурыхтә жәенинраала Павле Ингороқва ишиқәку ҳтараадыррағы азәгыы ақәәимтыц. Ҳтарауағ ду Сергеи Зыхәба ааскъаза иисөз аттааратә усумта замана «Ишпейлкаатәу Дырмит Гәлия иажәенинраала «Абри соуп сара» ақны еиپш. Арақа академик инартсауланы, настыры инартбааны днаргәйлаланы иғапниеит ақырту шовинист имцырку «итеория».

Иара убас абағхатәра еицамк змаз, изамтәнымкәа зыңстазаара иалтыз апоет Кырышыал Чачхалия иажәенинраала «Ингороқва ичақәа?!» аптдан ашәкәы «Георги Мерчуле» Аңсныңа ианаарга, ихыпчөйгаха ианхалаҳатқәъя. Автор аңсыуак иаҳасабала аңсыпжәара, агәпжәара инағеит аенышыбыжыон амц зәоз, еиқәзырәеөз, ҳтоурых атәи ахызызшыуаз абжъаратәи ашыышықәсқәа рзы аңсуга Аңсны ахсаала ианымкәа рықацара ахыгәйгызыз. Ағымта ахытқәагы иаҳхәоит ҳпоет, асатирик иажәа зақа иұбароу. Ингороқва иадғылоу ажәа ичақәа – метафорк

¹Д.И. Гәлия. Иғымтақәа реизга, актәи атом, Ақәа, ашәкәтыхырта «Алашара», 1981, ад. 222.

аҳасабалагы ихисуеит, аформат дуны, зықъ дақъа ратқыс инеиҳаны икоу ашәкәи даеа ажәак – уи асаҳья тыхразы иузаарбуам, ари ажәа иаҳеен зетты, иагроу ҳагәылапшаанза. «Инеипишиын уахынлеи өүнлеи, хыс инеитан «Георги Мерчуле», зықъ ратқыс инеиҳаны ашәкәи дақъа, иофит днатәан Павле Ингороқба», – абас ахы икуеит апоет иажәенираала.

Анафсан ҳаңхьюоит:

Ишаатыңыз еиپш, иҳауит ари Аћәа,
Аха ишәасхәоит, ағызыцәа имзакәа,
Аиашареи амциреи иаанымхеит имтәкәа,
Убри аштахъ убас хымзгыры мырт҆закәа.
Насгыры имаанғасит убраќа дмырғызакәа.

Абри ажәенираалағы иубоит апоет исатира ахыпшагы. Уи имирхъааңзакәа, насгыры дмағызакәа зақа дицрасуа, дыширпхашь апсуаа ракәым, иара имилат иазеицәо аусгыры шықайтказ ихәоит. Ақыртуа литература аклассик А. Церетели ихәахъан: змилат зтаху, бзия избо даеа жәларык рзы аңғамыңға қаймтароуп ҳәа. Апоет ихшығытқаң зақа ибзиоузей, ижәлар зықәнүйәом акәымзар.

Кыршыал Чачхалия иажәенираала хиркәшоит ирмарианы, аха итцаулоу атакы аманы:

Уара иумазааит, дад, ушәкәи еиқәычаћәа,
Иапхъо ҳәа уағ, дызбом уи ҳара х-Аћәа.
Ҳәешшара иазығазтаз абас аиттаћәаћәа,
Уара уоуп ҳәоуп ишаадыруа Павле Ингороқба.

Ааи, усқан асовет аамтазы ажәларқәа реашьара ҭарчеик, бираќк еиپш иҳаракны иркын Ленинтә милат политикцәа хадар азтоз, иҳәақәызтоз акоммунисттә идеалқәа рыла иаағаз ауаа. Уи аидеиа ауцәгъахыз апстазаарағы еиқараны ахархәара анамаз. Убри атәгъы аныпшуюит афада ҳзыихцәажәаз апоет иажәенираала «Ингороқба ичакәагы».

Зегыры зхысқһааая Платон Бебия иажәенираала «Евгени Евтушенко уаҳы» ауп. Кыршыал иажәенираала апдан 1956 шықәсазы. Ииашоуп, усқан Асовет мчра ықан Ленинтә милат политика излақәнүйәоз, излахәоз ала зхырхъаңзара маңыз амилағыры зхырхъаңзара дууз амилағыры еиңзирзеиңшызыз, аконституция ирнағаз азин ала ихъчан, иакәымла урызныйәар қаломызт. Аха убас шакәызгыры, Сталини Бериеи рыбға змаз ақыртуа национал-фашистцәа апсуа жәлар рхәыдацәа ткааны иркын

рыпсы ҭыршәаны ихазқыртуатәуазар, Аңсны шъапықәжъала ихазгозар, Қырттәыла иажыны-иацәаны иаҳзалатозар ҳәа рыешыны иағын. Абри еипш иреакциатәу ахықәкы анағзаразы, уаа иахырбо аңсуа шқыртцоу агәра ддигарц, Аңсынгы Қырттәыла иатәыштроверуп ҳәа рхәарц азын ауп шықасыла дадтәаланы имцырку, анаука ампын ахь иқам «теориала» ишъақәззыргәгәо ашәкәы «Георги Мерчулे» запицаз Павле Ингороқва. Ари ус баша-маша автор ихы иташәаны иацитказ акы акәым. Уи идтәнди идырғыз усумтоуп. Убри абриақара тарауаа дүкәа ишақәйзбахъоугы, алаҳарт өипш аңәа шахырххьюугы, уи иаҳәо хазтço, иаңыңкәо иаҳзагы икоуп Қырттәыла. Ус шакәу амыртабырги 1992-93 шықәскәа рзы Аңсны жәлар Рұынұыттәылатәи аибашыра. Уи ашәкәы ақыртуа шовинисттәа бирақк өипш иатагылан иқәпон, настыры рхы зладырқыиоз акы акәны иаҳәапшуан. Аха адғыли ажәлари рҳақ уағ дызмыхәо мыч дүззак амоуп. Ус шакәу ауаатәйсса ртоурыхтә пәтәзаарағы идыруижъети акырза түеит.

Сыззааниа, Кыршыал Чачхалиа ифымта «Ингороқва ичақәеи» Платон Бебия иажәенираала «Евгени Евтушенко иаҳыи» дунеик иаҳылтцит сиужетлеи тақылеи ихазы-хазызаргы, аамтак ишатәымгы идеяла еиқәфыртуеит, еизааигәоуп, Аңсадгыли, Ахақәитреи, Ахыпшымреи, Ажәлари нақ-аақ реизыіказааша ииашаны иалызкаауа, ихәаакәзызтцаа аплатформа иқәғылоуп, даеакала иүхәозар, хыых зызбахә ҳәоу афилософиятә категориақәа рыхъчара иазкуп, атәым мчқәа ирғагылоит. Аха икоуп арт зынза излеиңшым, излеиңшымгы убри ауп, Кыршыал Чачхалиа иажәенираала зыххәаау аңсуа жәлар зтахым (утоурых лазыркәуа үңынцү уалызхуа, бзия сибоит, ситахуп ҳәа злаухәарызеи?), зыңсадгыл иаҳызбаауа азәы иауп, егни Аңсны ибзианы издыруа, абзиагы зығхьюо, изхәахьюо (инимфатәны иаҳгәалахаршәап аттарауа Инна Кәйтниапҗа еиқәлышәаз ашәкәы «Абхазия в русской литературе» 1982 шықәсазы Ақәа итыңыз (актәи атыжыра) иацитказ апхъажәа «С душой – о стране души» ҳәа хыс измоу дреиуоуп. Уи ахыхъгы Платон Бебии иареи ибзианы еибадыруеит, дизааигәоуп, фнаталагы еитәнеиаахъеит, ачеңыкагы еиңирфа-хъеит, алитетратуратә еиңыларақәеи ахәйләзәеи рәғы еиңиқәгылахъеит ажәенираалақәа еиңрыпхъаҳъеит. Абартқәа зегы, ҳәарада, аңсуа поети арый поети реиғызара аргәғәон, еизааигәанатәуан. Ақәа аума, Москва аума иаҳьеиқәшәалакъ, иаҳьеибабалак агәахәара рнатон ә-милаң ркультуратә, литературатә еимадарақәеи реилысракәеи ирсимволны акәын ағыңызагы шахәапшуз. Абри ауп шыатас иамаз, изхылтцыз Евгени Евтушенко из-икыз Платон Бебия иажәенираалагы «Евгени Евтушенко». Арақа аңсуа поет иколлега дизгәдууа зны изиҳәоит «Мичурин ихата!» ҳәа Гәлырыпш идачағы абаҳча гәцаракны иаҳьяаゾ азын, даеазных илафи, исамыркәыли,

илахұрыхреи рзын Ағсны еиңдердіруа алафұрағы Чатә Чагә дидикүлоит, еиқараланы даңыпхө ақәзар, Ерцахә шъаптцыркөккөн ишанханы ипшүеит. Үсқан абар дзеиңшрахоз:

Ибжыбы лаққауан, ибжыбы халон,
Ихәашшыуан, ичкон илакта.
Дпоезия мңан уи деиңралан,
Аа, Пушкин ихаңа!

Иазгәахтап инымғатәны Платон Бебия ари ажәенираала ифит 1983 шыққасы Асовет мчра ағсы антаз, аха уи иңазырғараны иқаз «адемократия» ахы анцәйрнагоз аламталазы.

Ишдіру еипш, Платон Бебия аклассикатә ғылыми таққа реңтагағышык иаҳасабалагы дәказаны ихы аирпшьеит. Абра зыңбаха ҳамоу апопет иаңдамтаққа имачымкәа, настыры анапқазара ығымкәа аңшәаҳы ирцәажәаҳыеит, иаҳхәап: «Аурисқәа иртахума еибашырацы», «Иван Җарба иаҳь», «Хиқмет иғәы», «Симонов иуасиағ», «Ахәырқатағаңа шәйшәеит», «Амаршал ипсра», «Сара сла», «Ашә иасит», «Аңенұрып», «Ашыңра», «Сәғерғом, сәдәиуом акъажәхәа», «Амшын».

Араға ағада иаазгаз афактқәа иаҳдырбоит Платон Бебиес Евгени Евтушенкои заңа еизааигәз, доуҳала еилахәыз. Иара Евгени Евтушенко И. Җарбей А. Лашәрии ракәенираалаққа аурыс бышшәаҳы еиңегиахъан...

Апхыағ даздаар илшоит (арт ағ-поеттәак реизырқазашы ықами) избан, нас абас еизааигәз, доуҳала еилахәыз ишырхө еипш рыбғызыққа зыпжәеи, иқалеи «Евгени Евтушенко уаҳь» ҳәа хыс измоу ағала ду зтқу ажәенираала ифыртә еипш. Ари атак ақаттара зынза имариоуп аңсадғылы ажәлари рлахынта ухаңы иаугар ақыртуа фашисттә 1992-1993 шыққасқаа раан ҳазларыжызыз аибашыра хлымзаах иаҳзаанагаз арыщараққаа урызхәызыр, рышта уқәлан үченинаухар иубоит еилых-ха апстазаарағы аңсадғыыл зегзы ишрыңқу. Апоет ипсадғыыл гәакья аибашыра ианаңа ахъақәеи, ахәраққәеи, аңсыттараққәеи, изаанагаз арыщара ду иңә-ижбы ианыруеит, ихъааха иғәы итхойт, даргәатеиуеит, ииашамкәа издызкылауа, иаҳәаңшуа иага дизааигәазарғы, аңсуаа ишырхө пүтк аңыка ицифахъазарғы, дитахызарғы иаңнимкылар, иаңнимхәар ауам, дышиашам илакта итаихәароуп мың зымхө афактқәа иғарғыланы. Абри ауп Платон Бебия иаҗәенираала «Евгени Евтушенко уаҳь» изырғызгы... «Готов прожить на хлебе я и на воде лишь только б друг мой Бебия со мной был везде!» ҳәа шиҳәаҳъазгы. «Апоет – адунеи ду иқәу инаһәаахәя, суацәажәоит иртахаз Ағсны ахъаққаа» ҳәа иалаго-

ит ажәенираала. Абарт аңақәақәагы ирхәоит апоет ипсадгыл аблокада шазықатдоу, еиҳа ирапсшәаны иүхәозар, амаңаа зиңдер. Платон Бебия апублицистикатә бжыны ғаца ахыфу, апоезиатә мңапшы ататаны, настыры аиаша табырг днавамгылакәа гәаартыла цәымгра дук атамкәа, аха дышизгәау, ишиатәимшәа мәшшө ихәоит дзыхиркө, иғаларшәауа. Евгени Евтушенко: Аңсынгы аңсуагы бзия ишибоз дымасны дцозаргы «салам ңхада» дышрыымсуз, ҳтоурых, ҳфырхатәа гәйлшәақәа ишырзикуаз апоезиатә цәаҳәа гәймшәақәа. Анағсан ағымта автор ихәоит, иеъипныңәан акәимкәа, аңстазаарағы икатәкъаз, аңсуаа шизықатәкъаз. Абар дара афактқәагы:

Мықә унаган ашәа апаңтсент ухъзала,
Лыхны ағырыфрағ пхъахә апаңтсент ухъзала,
Хуахъад ркны арашь анаңтсент ухъзала,
Ҳағнәа ушәңәа ropyнаңтсент, ухъзала,
Аңсны иреиғызы атып ссир аанкыланы,
Уныңнаңтсент ахан хыңцәкара рғыланы.

Үсқан Аңсны иашыагәытха инхоз Евгени Евтушенко ҳайтакызышәа дылдан... «Еибашърада ұым шәйіпсадгыл шәымырхит» – ҳәагыры ихәалон, аха дара убарт ажәақәагы ағаңтантә ишымаауз, зығераугаша шракемыз удырбон «акызатәык уажәштәа ишәзынхаз – ачхароуп!» ҳәа, – иаңтказ.

Платон Бебия иажәенираалағ Аңсны иаңнагахъоу атоурых адақъақәагы жәпакы ҳаргәилаирпшүеит (иғымта ағырхатса ирдүрүрц, еилиркаарц азын): «Ираңағышыуоп ари ҳадгыл ҳамазкуа, аха ашәышықәсақәа ҳаргәилст ишхамаз уа», аха зегры иреиңәахеит, «апсуа амхәңырра иаңарцаз, ңхырааңцәан, нас ҳадгылқәа ахътаңызы дара ахылаңцәан» иаңхықалаз. Автор иара убастәкъагы ҳхатакәа ихамаз аңсырақәагы ихаирштуам.

Ажәенираалағ уазк еиңш ауп ишхәо иаңхысыз ашәышықәса антәамтаз ақыртцәа иаңзаарғаз арыңхара ду атәи. Урт абар иштихуа:

Ҳтоурых рыблит –
уаҳа иаңы қамларц азы.
Ҳанхара рыблит –
уаҳа иаңхыа қамларц азы.
Мгәартә азжы дтаршыит –
уатәи ҳкамларц азы

Хадгъыл рыблит –
ахаангъы ҳкамларц азы.

Абри еипш ауағеимшаратә ҭагылазааша аан ақыртқәа иаадырпшыз ағыгшәыгра ағсабаратқәөкәгы иазычхауам иғәырфоит: Аңсны ашхакәа рах «Ерцахә гылан, рыңқа, уа илабжышуа, амшын хъатны, рыңқа, ицион изышауа».

Евгени Евтушенко Аңсни реизықазааша злақаз, апшәымак еипш ихы злаипхъазози рыла абарә асаашьақәа иаҳзықартаз ахымбаз ихы-игәағы иаҳвааимгаз, ажәак ахъахимхәаа (ахыцқәа иртакны изгәастоит ҳгәақра иақәғырттік иҳадгылт, моралла ҳәрә дырғәеит ақыртуа фашизм иағағылт аурыс шәкәыифаңа дуқәа Л. Леонов, С. Михалков, ухәа азәрыфы) ағыпнұхәа ду иитоит, ус имыхыр акәын, избанзар, уи адунеи дадыруеит аиаша иазықәпоз азәы иакәны. Уажәы ҳаизызырфып апоет ихата:

‘Фыт узлатәазеи – уатдалан ағенаха...
Зыпшұзара иахырқыаны иршүуаз ҳаҳъзала,
Убжы адунеи иаурхазтгы ҳаҳъчараз.

Аха урт иҳағацәахаз, ҳазшүуаз, ҳақәызхуаз рзы акыр дшәахәахъан, настъы маакыра изызуушаз, ағызцәагы иман, дыржәагәеит, дааныркылеит. «Аха апоет иеғапхъа аиаша гылароуп, пұраенүнзагъ уи аиаша дазгылароуп. Апоет дызпоету дгәеңтарцоуп амчымха, дагъхъамтцоуп урт ртәи шыта иамчым» хәа, – ифуеит апоет идито ахара аргумент фактла ишъақәырғәгауа.

«Аңсуа абзия ауразы еснагъ дықазоуп, аха ианаму – ашьоура убас дазықатоуп...» – ихаирштуам апоет имилат иамоу ачыдаратә қазшықәагы. Уи ауп иаанаго Евгени Евтушенко иқәкны ихәо абарә ацәахәақәагы: «Мықә иапыртаз ашәа уаҳа иузырымхәазеит, Лыхны аштағғы: ишәырфы, дад, иеңи рымхәеит, арашы ианыртаз уаҳа иахықаз рымбеит, рхәеит, ушәкәа изыпхъоз уаҳа рәғы меихпеит, рхәеит...»

Апоет иихәо ииашоуп, уи шыурак иағызоуп, ҳырыхәроуп. Изыңшылатәузеи ажәлар рыйзиабара ҳатыр ззақәымтаз, иззеилымкааз апоет иғымтақәа бзия изларбaryзеи, излартаххарызеи.

Апоет ишихәо еипш, иажәенираала ағырхатца – Евгени Евтушенко аибашьра аштыах аабықьяшәа Аңсны датааит, уаанзатәи аибашьра анцоз аамтазы иғымтра, Аңсны дахъзадымгылаз, иғызцәа аурыс шәкәыифаңа азәырфы реиңш ибжы ахъимыргаз, атқысғы еиңәаз, акәны иқалеит аибашьра иақәақәаз, иблағ иахымаиз, ддысза, акғы қамлазшәа дахъавсыз. Ари, апоет изын дызмырпшшоз, уаанза иихәоз зегъы агәы шрызтамыз,

цәала ишицәажәараз акы акәны иаанарпшит. Маңара иибаз, иғәы иасыз идачеси идачахъчафыры камзаара ауп.

Абри атәгъы Платон Бебия ибзиаӡаны ухағы инхартә ажәенираала иагәйлайтцеит:

Ари адгъыл тәыуа ишажәыз узгәатама,
Арт ашъхақә ашәы шыршәыз узгәатама,
Ари амшын зымға ағы шхәыз узгәатама?!

Иузгәамтәзейт.
Уа узыштың үфызыцәа роуп,
Аңсуаа рзы зыбла ашьа хылоз...

Алада иааго аңаҳәақәа еиҳагыы иғәтәоуп, ирыңдоу ахшыозцара инаңааӡаны итырхуеит: изызку ҳағаңеи урт рөфызыцәеи рхағесахъақәа:

Хәирпланк азна асабицәа зшыда нас?
Ағаар шшәаҳәоз – рыңсы штаз изжыда нас?
Ан лңәа п්яуа ишакәым илызыныңәада нас?
Ашла дыргәақуа иғызында аћәада, нас?
Уара иуғызыцәан,
аха ҳара иҳағаңәатәкъақәан.
Хадгъыл ада акы аазымбазоз уааңағыақәан...

Аха аңсуаа ирымуйт, ирхабабарц зтакыз, ғынғажәантә рыла иҳаңаң атадырхеит, азәырғырыңсыбағәа арақа – «чвени митца» ҳәа изыштың аћны наңаңа иртүпхеит. Иаанхазғыы, апоет ишихәо еипш, «зыңсы таңаң ығит, ұым, рұғыныңқыахъғы»...

Ари ағырхатца – аңсуаа иргаз аиаана иреалтәу, илабғабоу хтысны ҳтоурых азы адақъа ғың аанартит. Уи иадхәалоуп дара ақыртцәа Егры азиас иреибаҳәаны, асхыс аныпжәоу еипш, ижәыланы иңоз иапыртаз анеңдотк. Аңсы мыжда таауп аңсра алакта уантапшлак, настры узымшаң (аңағъара иууыз, ашьаңа-гәаңа икоуршыз азын) ахы цаҳә-цаҳәо упсырта ианақәку ићаумтца икоузеи, псеинқырхартак уоур, уеихоит пхъақа атәиң тәкъа уахъынхалоит. Убрі ағызы атагылазааша акәын ирымаз Аңсны ахы ианақәитыртә, ҳар рымчра аиаана анага, абұбар зкыз, урт ирыңхраауаз (аңсуаа ҳзықәхуазар ҳәа) зегбы еибарғоны, иғәйткъа-псыткъаха Егры азиас аңа иқәсны ицион иаңынтаааз рұғыныңқыпсадғыл ахы – Қырттәйлақа, Гырттәйлақа, Шәантәйлақа. Гәыпғык ақәыңыма злалаз ауасақәа реиңш ирханы иңоз аңа иаңықәс, уағ быргк (уажәшшәта үстүн ишәартамызт, аңсуаа уахъ ирны ирыжәломызт, гәтакыс ирымаз ҳтәыла ралцара акәын, уи

акырза ирызтәазаргы шыакатәарала, аха хъзыла-пшала инагзан!) ажәлар ижәыланы ицоз (макъанагы ишәон аңсуюа Егры ирны ихашталиит хәе, уаска ишәацәап аниаңара гәнаха қазтаз) дрылахәхәеит: Халхо, гұховт гачердит!¹ хәе. Даргызы үзара ихаңа оңай ишәозар хәе рылақәа тырхаха изығеза иааилагылт: – Ажәлар, шәхатцы, абра иалагоит төквени мшьоблиури митса! Игәйдышәкыл, ихыдышәкыл шәыңекажыны! – Ҳамтак дрылаңшуан иқартцо збоит хәе. Ажәлар ишхныңылан иғылан қыт рыхәламшәо. – Абры акәын шәзиргәақуаз төквени деда... ихәен уаҳа аңымтәкәа иғнапык шытынды ииңиз иаапсазар акәхап иварақәа инарывахәйт. Ажәларгы еилагылазгыы пхъақа рәғынархеит.

Хзыңцәажәо ағымта Платон Бебия ианаңидаз (1995) аамтазы аңсуюа аиааира шыргазгыы ртәыла ашәарта итагылан, акы, ашъхарпры иаҳыттанакуа Кәйидры ағхада Аңсны акәакықәа иреиғү ақыртцәа рымчрақәа рнапағы иқан, ибылдыхәылдачо итан, ашъажәфы Шевардназе иақәзар, дахылықәгылалакгыы ихәон ари адғыыл Қыртәила иатеуп хәе. Уи иајәа хәымгақәа ишыңқәнарғәөн арақа ҳақазаара политикалагыы ииа-шоуп, азәгыы дахылархагахар аауам хәе. (Багыны, Аңсны азхатца амоуцизт, ахаяуғы икоу тәылак еиңш ихаңаңшуан Шевардназе иғызыцәеи иареи. Убры азоуп апоет иајәеинраалағабас еиңш икоу аңаңхәақәа ҳазрыпхъо: «Хабаңаңа ыңғай қадығыл агәи иаҳыдакылаз, ҳәңдә ыңғай қадығынан қадығылаз. Анцәа иаҳаман ҳа ҳзы абас иғылхлатеуп. Ианбаңақәлои хәе нас фапхъа ипшүхәләтеп»).

Апоет иғәи иамыхәо зыхъз хара инағхъаз – Евгени Евтушенко иадрес ала иаахтны ихәоит:

Уара уааила үеаурбылырц амра ашәахәа,
Уара уааила иапутталарц нас уашәақәа,
Уара уааила ақъафураз – ара иубағаз...
«Иаажәып!» – ауп уара аңышәасгыы иутағаз...

Арт аңаңхәақәа идыртабыргуеит аңсуга пхъаңаңа, уаанза ҹыдала бзиа ирбоз апоети дареи ргәы шеиңәйхъшәашәэз, иргәрпханы иғымтәкәа ишрыпхъоз, аңышәала еитагазгыы убрахъ иналатаны, ажәакала, ахқа ыңғай қадығыл агәи иаҳыдакылаз, ҳәңдә ыңғай қадығынан қадығылаз. Аңсни аңсуюаи ашәарта иантагылаз аамтазы ыңғай қадығыл агәи иаңакыз, ағада ишыңхәахъоу еиңш, ажәак ихәлымшәеит, иғы азы ҭәенаны дтәен Қартаа гәааует хәе дшәенаны. Платон Бебия иајәеинраала злахиркәшо аңаңхәақәагыы еиҳагыы итарны

¹Ажәлар, сшәыңхәоит шәаанғас.

ицәажәоит. «...О, Анцәа ду, иѣаудозар уара иулшо зегъ, ашәкәыәә бзия – дуафы баапсны дзушозеи?!»

Арт ацәахәакәа ҳхъаақәеи, ҳахәрақәеи, хрыцхарақәеи, настыи Евгени Евтушенкои Аңсни реизыїказашыа ззымдыруа, уи иашыагәтызы, иапшәымаз азәы еипш дшырпхъајоз, ззеилымкаауа ихәар илшоит иғыцәоуп, иұбарацаоуп адунеи иадыруа (адунеи ихъз шадыруа ихамыштәеит) апоет маҹк аќара иаҳатыр ибар акәын ҳәа. Мап, ус ихәыцуа апхъаф (атахызаргы дышәкәыәәәыз, дтарауаәыз, дхархъ уаәыз) диашам зызбахә ҳамоу ажәенираала автор изаќарааалак гәыбәан узиәом, иламыс цқьоуп ұяргы давамгылент, ихадаро тәамбашақә ихәам. Амала, абра иаңцатәеп даеа хшығозцарак. Уи убри ауп – апоет атыхәтәантәи (афада иа-сырбаз) ицәахәакәа нацәақәкыла иаадырпшуа, Аңсни аибашыра қалаанза дшазыїкази, аибашыра аани, уи аштахы ихы шааирпшызы еидкыланы, еиңырпшны анализ азыїаудар, апоет ииҳәаз аќны диашоуп, ажәакала, Аңсни апсуаа рзы ихы баапсны имәапигеит ауп иаанаго, настыи дара ус иқәыгәыгумызт. Убри аќнитә апоет моралла азин иман ус еипш иќаз апатриоттә жәенираала аәра. Егирахь ихатара, иуаәра ишырхәо еипш, дызша дисасуп, апоет далағом, иара иитәым даеа «ххаароуп», даеа темо-уп, еиңасхәоит, хпоет дызхысыуа Евгени Евтушенкои апсуааи реилахәра, реиғызара, настыи ирғиаратә усурға Аңсни иадхәаланы иахынзәкәз ауп. Убри ауп Платон Бебиа иажәенираалагы шыаңас иамоу. Настыи, иара афыимта ахатагы иаххаагаз аибашыра ауп изхылтцыз, уи афакт ұбарақәа роуп шыаңас иамоу.

Платон Бебиа ипоезия азәлимхауп аполитикатә хтысқәа иара ус әнүтқала иҳахтынхъаауа аөрыцқъареи аеенітакрақәеи зныпшуа афыимтақәа раптца. Ҳсахъаркыратә литература аәапхъа, ицабыргытәкъаны ицәиртцит ағыц ңәа зхоу, ағыц ңакы змоу аамта иахшаз ахатә персонажқәа аманы. Избанзар, урт ауаа (афыимтақәа рғырхаацәа роуп сара сывәу) иахъа зынза рхәыцшыа, ргәазыхәара, изыргәатеиуа, ирыцәтәыму, ирызгәакыу зынза даеа қәыпшыларак рымоуп, итбаау, иуадағу, ңкар рацәала еиларсу ду-неибаркырак иатәуп, уи әнүтқа ауп рыптазаара зегъы ахымғапысыуа. Асовет аамтаз асахъаркыратә литература «аќәақәа» иқәыз аидеология аканонқәа зәа-жыы ианырны, уи ақәыпсычхара иахылтцыз алитетуратә фырхатә (итцоуроугы, итцоурамғы) асоциалисттә уаажәлларра аргыларалы икәпәз, акоммунизм аидеал лашақәа иреиңырбоз рдунеиқәыпшылара, рыптазаара шыагәйтс иамаз рфилософиятә хәыцрақәеи, рызхърақәеи зынза аәакын, рифаражы ҳаракын. Аха, уажәы урт рғызыцәа афырхатә апсуа литературағы акәым, паса асовет литература ҳәа изыштаз зегъы ағы иубом. Урт қәғьюуп, мамзаргы асоциализм аидеиақәа ңсит, адунеи

ианыңдит ҳәа акәым исхәарц истаху, уимоу, акоммунисттә уаажәлларра арғылара аидеиа иахъагы апсы үоуп, икоуп, сгәанала, икалоит пхъақагы, избандар, акы, анаукатә коммунизм ашъатаркығацә К. Маркси Ф. Енгельси ишырхәахьоу еипш, уи еиҳау, настыры еиғыу, ауаатәйсса рзы ауаф ихшығ макъана акгы амхәыциц, иамырғиац. Өбагы Миллиарди бжаки икоуп Китайтәйла ауаапсыра акоммунизм аидеиақәа шъатас икағданы ағиара амфа иануп.

Сыззааниуа, егъирт апсуа шәкәйсөөцәа зегыры рәғы еипш, афада зызбахә сәзәз аамта ғың ахәфә ҳара иаабоит Платон Бебия ипоезиатә, ипрозатә рәғиамтақәа рәкны ицәырго ифырхәцақәа рыла. Үақа итыхуп афырхәцаеи аперсонажкәеи рыйнүткәтәи дунеи иагәйлаланы рәсихологиатә тагылазаашьи ирыгу ирыбзоу зәхә рхатә хәйцрақәеи ираушәаны, настыры иубоит автор илирикатә фырхәцаа рхы-рыпсы мацараз акәымкәа глобалла, ауаатәйсса зегыры ирзеиپшу апстазаара ахатә ипроблеманы ицәырнагоу афилософиятә зтаарақәа шытнахыртә еипш.

Жәаҳәарада, ари азтцаара ахъаабо Платон Бебия ифымтақәа рәғы мацаара ауакәху, уи икоуп, ибылгъза иааңшуюйт егъирт апсуа поетцәеи апразиңкәеи раптамтақәак рәғы. Ииашоуп, зегърыдгара еиқараны иауқаху – ұзара ихаракуп, даңаңызара илақәуп, ажәакала, анапқазарағы излеиғудыраауа ыкоуп.

Аамта ғың ицәырнагаз апоет илирикатә фырхәцаағы рәказшыақәағыны ирымоуп рхатә қыдарақәа. Иахъатәи ағараамта уадағза ақыркы икылсыз – абзиабара ирызнатцысыз ақәаныррағы рхатәи ачыда қазшыақәа ирымоу иаҳхысыз ашықәсқәа раантәи ағар иуздықылом, избандар, апстазааратә тагылазаашь иақәшәо, иаңырғызуа аформа ғыңқәа рыпшааит, апсуа жәаңқа ишақәоу еипш, зышхәа утоу иашәа ухәар акәхойт. Арақа иззәауташа атрибутқәа раңауп ағеиилахәашаңқәағыны иқанатцоит ахатә атцахәарақәа. Ағар – абзиабара зыхтынхъаауа реизықазаашьақәа рығегыны ианыңшуюйт ирымоу ахатә қәағақәа. Арақа аматериалтә тагылазаашь аганахъала икоуп излеиғүшкәам. Иахъатәи архәызба, мамзаргы арпзызба атааңқәа ралаларағы аудағрақәағы аумачху – атахрақәа ироуа ирыхъаны. Абзиабара – уи зегыры ишрыңқугы – амаңара ззымхуогы аумачху. Иртахуп амал – уи иаңанакуеит: аңара, амашына, анхара бзия. Җасатәи арпзызбеи архәызбеи арт рөвізцәа атахрақәа ықамызт, избандар, апстазаара ицәырнамгаңызт, уи еипш алшареи агәхәареи. Иахъа зынза даңақуп, даңа хәйцрақ еибаркны иакуп, иуҭахы-иуҭахым уахатгылар акәхойт.

Абартқәа зегыры еилашуа иахъатәи ҳаңстазаара атабыргхата ауп. Абри сахъаркыратәла аарпшроуп ҳлитература хықәкы хадас иамоу.

Ағада зыζбахә ҳәоу аамтейкәшареи аамтейтасреи иаанартыз адақъақәа шықәсынцарак еиңш иштәнакаууеит (еснагъ аганқәа зегыы поезиатә хәсахъала интыртәааны акымзаргы), агәенисыбжы аныруеит, апсуа поетцәа зегыырыкны еиңш, Платон Бебия илирикағы. Уи исубиективтә дунении иааикәйршаны икоу аңтазаара атабыргхатеи еимадоуп, еиларсуп иназааζоу исахъаркыратә хәыңра алаңшхәаала.

Уи шакәү дыртцаыргуеит 1993 шықса раахыс иапицтахьоу аграждантә, апатриоттә, афилософиятә, абзиабаратә apoэзиатә аңаахаа зықәнышшыу арғиамтакәа. Абарт аңтамтакәа, жәаҳәарада иаадырпшүеит apoет атыхәтәантәи аамтазы (абриақара анаххаага аштахъы) инапқазара еиңгәлдәи ишазхаз ишгәйлтәааз.

Уажәы ҳаҳшығозцара артабыргразы ҳагәыламлаңақәа иаагап өңирпштәкәак. Апсуара атрибутикәа зегыы иреиханы apoет иипхъаζо абар изеиңшроу: «...Жәағык акетағыцәа илкәкәа илааζеит... Абри ауп са сапсуара, сгәытчагъ наζеит!» («Сара сапсуара»), «Аңсадгыыл агәыбылра ғәтәахон есааира, уи наұынатәгыы атых-лашә аршон... Ҳар-маң иаҳья шынла иаңырга аиаира. Иңазатә инышәынтрағы аб дкәашон. («Апсуа баллада»), Амтәйжәға иаҳәааз ашышкамс абар иаҳызы: «Аңша ахы итарпа иара иагауан, избанда ажәға атқыс ахы пыруан». («Ашышкамс»); «Уаардын цар-цаz лыпхала, ахы хәнәзароуп, дад!» («Ауардын ахы»), ...Бани баби ршыңыы руазшәа, ҳаҳшарағы цеит иаҳыңд» («Аамтейкәшара»); Уара аңтлеиңш уғәгәан, лхәеит, мрашәа улашон, умыхәлан, лхәеит... Иаргыы ашышыңда дәғагылт, рхәеит, убас... аңсрагыы дапылт, рхәеит» («Ауахта»), «Уабақоу сыйба – сыйба шкәакәа, схәызын – сыйшын, сажәын – сыйшын. Сыйба шкәакәа – сгәытгра шкәакәа, абасқак идухама амшын?» («Ағба шкәакәа») «...Ашәкәығағаңа рыңқақәа заа итахоит, ашәкәығағаңа рыхәсақәа заа еиңбахоит...» («Ашәкәығағаңа рыхәсеибаңа»).

«...Ауардынхъча иашәа», (ажәлар рәғапың ҳәамтакәа рстиль, рритмика аформала иңауп); «Аңсцәаҳа ипсра» (аөы аибашьрағы иаанарпшыз – ахә аибашьра амца далнагеит «апсцәаҳа дышыны»); «Тырқәтәылатәи апсуа шәаҳь» («Аңсны, рыңқа, смызындаз ҳәа иағуп, адунеи иаалапсоу атцеициәа ирзыпшуп, урт зегъ рымоуп, аха ирымам акы, са убри сымоуп: Аңсадгыыл зегъ рымы!»); «Итабуп», (хбызшәеи ҳәәылеи ҳамазкуаз, ҳаҳызбаауаз, ҳаззымычхауаз дрызхәыңца apoет иқәиргылоит азцаара абас: «Ҳашпақалоз о-о, анаңылбейт, иңаңајәаңәаңтгыы ихааны?!; «Асабрадақәа» (ҳапсынерақәа – аибашьра аштахъ иңаагаз апсымтәрақәа ртәи зәо, ирықәызбо); «Ағәытчха» (Чычыкәа Ҷонуа игәалашәара иазку); «Омар Беигәаа ипсра» (шәышықәа дзымааит Аңсныңа нас... мышкала иааит ипсзы); «Ақаҳуа еиқәатәа»; «Амра ахъташәо», «Исзымдыруа»

(абзиабара ашықәсқә аирзыртаслымуам, алирикатә фырхатса ихәйңқәа ран лакәымзаргыы, бзия дибейт, гәыбған дук узитом); «Диоскуриада» (хтоурых таулахъ ҳхъязырпшуа, ашәазызарагы ҳазцәйрызго); «Апоет шәргәйнда» (ус иңаз ҳайбашьра иаанарпшыз азәи дигазар акәхап автор баша ихы итихәаарымызт); «Абыз бағ злам» (асатира цаҳә-цаҳә); «Владимир Анқәаб»; «Апсцәахагы ииаания» (ахаан имажәуа, имыңсуа ашәа ауп изыххәаау); «Акәығара», «Ақыиара», (алакә амотив иалхуп, рыхшифтақ таулоуп ижыңәу поемақәак рақара рыканан ықоуп, А.С. Пушкин илакәә, ртрадиция икәнныкәаны иқатдоуп, амала дахыпшны акәымкәа ихатеу ацәафа иманы) ухәа убас итегез.

Ағада еиқәысыпхъаңаз ажәенираалақәа (мачк исыррацәазаргы апхъағ, саңаударым ҳәа сгәи иаанагоит, избан акәзар, адоухатә мал раңәа уанаалахалак, реилыпшаара уадағуп, акы нүжыр еғи ғәаауашәа убоит) рәғи иубоит пшы-цәахәак иқоу ажәенираала ахшыфтақ:

Са сбағхатәра амла иакуеит,
Саниозар ҳәа ағатцахәы –
Сеимдо саштыуп, сыцакуеит,
Сагышшыацәхыислоит мыңхәы.

Ааи, Платон Бебиа ибағхатәра ағатцахәы аиоурц азы, иара еиңарсны ишихәаз еиңш еснагы амла иакуеит, ипшәауеит (зны-зынлагыны инышшыацәхыислогы ықазаргыы, уи зынза иуарла-шәарлоуп, настыры арғиара иацу, зегзы ирзеиңшү цәафоуп) азоуп алтыңшәагызы зыбзиу апхъағ иғәи зырхытхытуа ткаар раңәала еилоу ҳаптазаара аазырпшуа иғәилтәау апоезиатә хәесхъяқәа запидо. Арақа уи аазырпшуа илирикатә фырхатәагыы иаргыы апстазаара шәагас, загас иамоу зныруа, еилызкаауа, ацәгьеи абзиен рхәа ахъықоу здыруа, абзиабареи ацәымгреи рышхәа ахъеинд збо, аиаша иадғылуо, ахәахәеи аикәымреи иақәызбо, зыпсадгыли зыжәлари рзы зхы-зыпсы иамеигзо, ажәакала, апстазаара философиятәла иазхәыцуа ракәни иубоит. Сгәанала, абарәт ацәафа ҹыдақәа ракәзаргыы қалап апоет ихәицрақәа рдунеиебаркыра зыртцаулоу, ихәақәызтәо.

Иуадағуп ауағы (дарбанызаалакгы) ипстазаара аттцаара, аилкаара, инагзаны иғәазыхәарақәеи иғәытхәақәеи сахъасыратәла аарпшра, ати-пра злуу ахаесхъяқәа рыйатара. Арақа ашәкәығызы зегзы рапхъаңагы дгуманистзароуп, дыпсихологзароуп, дифилософзароуп, мамзар қазак иаҳасабала дмаңданаҳоит. Иара устыры аурыс шәкәығы Григори Бакланов ироман «Друзья» аперсонажқәа руазәк ихәоит еиңш: «Человек не бывает

свободен. Ни от тех, с кем вместе жизнь свою жил, ни от тех, кто жил до нас и нам жизнь оставил. И ни от тех, кто после нас жить будет. Не дано людям освобождение от того единственного, что сделало их людьми!»¹

Усアナқәха, апстазаараңы ахақәитра нағза азәгүй имаңам, ҳағоу ишитаху адәй дықелаант, дәғанахәозар ауп апстазаара зда ихәартам азакәанқәа. Уи ауп Г. Бакланов иперсонажгүй иихәо. Ари, апсихологиатә ҭагылазаашья дарбан шәкәйфозаалак хшығозцара рзимурц залшом ирғиамтақәа рөй ифырхаңәеи иперсонажкәеи иғәылтәааны рхатқәа апстазаараңы ишықаз, ишықоу раарпшра напы анаиркы нахыс.

ЕИҚАРА-ЕИҚАРА

Платон Бебия ипоезиатә ғымтақәа рығыбы имғашыю иубоит ауағы ихатара аилкаара иатданакуа, философиятәла узырхәйциуа азтцаарақәа раңғаны, настыры ишымариам. Ус шакәу ипоезиатә птамтақәа зегыры срыламлакәа, иаазгарц стахуп, «Еиқара-еиқара» ҳәа, – зыхъзитаз – ааба-ааба ңәхәа икоу иажәенираалақәа. – Ғымтақәа аффбатәи атом иагәйлу ажәенираалақәа рұнитә. Зны урт злағу рструктурата аформа настыры иахынтыаа маңзак иадымхаргыы ирзаатғылатәхойт.

Хлитературатцааңызәа ишазгәртәхъоу еиңш апсуа поэзия ағиарамшаңы зегыры рапхъазагыы анырра ғазтаз афакторқәа иреиуоп ҳажелар рәғаптың тә поэзия, нас аурыс поэзия, ишнеи-шнеиуаз Европатәи алитеттура ахъгыы ихъапшуда иалагеит. Ари еиңдердируа фактуп, иаарту Америка иағызуоп, амыцхә ахъзажәара атахжам, аха иага ус акәзаргыы, хатә гәаанагарақәак схәарц стахуп.

Ишдыру еиңш, Дырмит Гәлия иқынза асахъаркыратә литература иахылтны, мамзаргыы иатәыштраны апсуа жәенираала ҳәа азәгүй актүй имбаңызд, дамығпхъаңызд. Егырахъ, ҳәарада, апсуа жәлар рәғаптың тә поэзиаңы икан, афырхатареи афырхатқәеи ирзышәхәоз, рхәссаңхая аазырпшуда ажәенираала, иаптқоу ахъамтақәа. Урт зегъ рапхъазда иаабоит Нартаа дүкәа ирызку ахъамтақәа рөй. Иаагап ғырпштәйк:

Иахъа хәашоуп,
Исхәо иашоуп,

¹Феликс Кузнецов. Перекличка эпох. М.,изд. «Советская Россия», 1980. стр. 221.

Сзықатәоу лашоуп.
Азә иаб иеагала дыңехәоит,
Сасрықәа ипхәыс лнацәкъыс ала дыңехәоит!
Убри азы, иашыцәа,
Даарыцхашәшьаргы өалоит!¹

Нас еиҳагы амекак аманы иңыртцеит аңсуга тоурых-фырхаттаратә ашәақәеи ахәамтақәеи, абзазаратә поезиесирыкны.

Абар атоурых фырхаттара ақнитә өырпштәык:

Зааш лабазагы еиргъ-ахәазтәыз,
Зыфрангъ ахәагы зцыцашхәашәа иқәызтаз.
Өеи-еаҳыси еибазмырцәазоз,
Өа шыахәрала згәара кәзыршаз
Пұста-цыпхъяза зеиргъ ашәа ықәыз
Уараида, рууауу, Напха Къагәа»²

Уажәе абзазаратә поезия ақнитә өырпштәык:

Разны дачшәа деихапсоуп,
Захә өамчушәа деихатыруа
Лыхәда тәйциоуп, лыхцәы сырмоуп.
Амшын қаруа аблла лыблоуп.
Амсыр қыаадыш ацәениж лымоуп.
Ашыха капқап абжыы лхоуп,
Ашыаардын ахшығ лыхшығоуп!³

Ишаабо еиңш ажәа сахъарк аңсугаа ибзианы ирдыруан ажәйтәза аа-хыс, ҳатыргыы рзақәын, рыхгыы иадырхәон асубиекти, аобиекти, ахтысқәеи ииашаны, ауағы игәникилартә, ихағы инхартә раапшрағы. Даңакалагыы, өалашья амазам абриақара ибениу, ихыршығағү ағапыцтә ҳәамтақәа аптызтаз ажәлар рөғи. Аха, еиңасхәоит, асахъаркыратә литература, қыдала апоезия атәи ҳәозар, уи атоурыхтә атакы зынза даңакуп амилат рдоухатә культура еснағы арғиарағы зегыы ирылыхәо феноменуп. Машәиршәа акәзам Д.И. Гәлия ишәкәи «Ажәенираалақәеи ахъзыртәрақәеи» Қарт 1912 шыққасызы иттыңыз аңсугаа ртоурых пәтказаарағы (назхараара ргәатәе

¹Ацитата аагоуп С.Л. Зыхәба ишәкәи «Аңсуга жәлар рәғапыцтә рәниамтақәа» ақнитә, Ақәа 2009, ад. 487.

²Иара уа, ад. 552.

³Иара уа, ад. 583-584.

згәатәаз ракәымзар) ихтыс дуны изрыдыркылаз. Акы, рапхъаза акәны иғәтәза апсуа сахъаркыратә литература ашьапы акит, адац-пашә ғиартә, пхъақа ицартә еипш ашьата аҳант, амилат шъатамырзгақәа ируакны. Әбагы, апсуа рапхъаза акәны рхатәбы бывшәала ираҳант апсуа бывшәа иагәапханы, иажърацәараны (үи ажәйтәза аахыс ауасхыр шъартцахъан жәлар проезиатә рәниамтақәа, хыхы иаазгаз реипш икоу) иаднакылаз – апоезиатә формала еиғартәу – ажәенираала. Абри атермин ахатагы Дырмит Гәлия иоуп иаңызтаз, амала раңхъа афыша аформа «ажәеинраала» ҳәа икоу, аха нас ажәакны, ацәаҳәа къағ бжъатамкәа, «ажәеинраала» ҳәа афора иалагеит.

Ари ашәкәы – ҳмила тә литература ақыркы зырхәыхәыз, ңсыс иахалаз арақа ахцәажәара салагом, избанзар, акы, сара ғырпштәык аҳасабала ауп ишаазгаз. Әбагы, ари ашәкәы инартбааны изыпсоу ахәшьара ҳарак атаны иахцәажәахъеит апсуа тарауаа реипш, егырт амилатқәа рхатарнакцәа ртарауаагы. Зны-зынла Дырмит ду изкны иаңтоу ашәкәәи, аусумтақәеи асттиақәеи ҳалағ иааниуам, икәнахшыоит икоу акы, инағжаны иахъаңзымдыруа, әбагы, еизганы иахъамам. Ак ықазамшәа архыағ иахәара, изнагара, сара сыйхетаахъала, аиаша иаңыхароуп, иағыпхашшароуп. Үрт икоу аматериалкәа Дырмит Гәлия ипстазаареи ирғиамтақәеи ирызку – реикәыпхъаңара салагом аурыс тарауағ А.В. Фадеев инаиркны ааскыатәиңа аттарауаа рұйнза ирхәажәахъоу, ирғиамтақәа ҭыздыаахъоу раңағушуп, амала, еизакны, асистематизациярызум акәымзар. Иубилейтә ыңхәкәа раан изырхәахъоу ырмацарагызы зақа ықоузеи. Сара арақа исхәо Дырмит Гәлия изкны ирығхью, ирхәахъоу раңаасшыоит, ма иаңхонит ҳәа акәзам иаанаго. Апхъағ аиаша идыруазарц атахуп. Егырихъ, ҳәарас иатахузеи, Дырмит Гәлия изкны иөңиу афымтақәа раптара атахуп, амала иғымтақәа рөңциуа иимхәаз дырхәо акәымкәа, иара ишиғыз, ишыкоу. Адемократия, мамзарғы уи аидеиа иамтахырхәо иага иртәххарғы ароман «Камачың» рөңцишья амам, ҳтарауағ ду Ш.Д. Инал-ипа ишихәоз еипш, ареволиуциа қалаанжатәи апсуа жәлар ыпстазаара иаңенциклопедиоуп. Ари еиңаны ароман «Камачың» ахәшьара аттарауаагы акритикцәагы (азәрығы шахцәажәахъоуғы) азәгыи иаимтац.

Асовет аамтазы иаптаз афымтақәа иахъа ғың блала ирыхәапштәуп, ирыхцәажәатәуп, адемократия «акәал» иташәо (үс узазхәар ауазар), иаңнарғызуа иқататәуп ҳәа анаххәо, ианаағуша ыкоуп. Аха, сгәанала, абрақа инағжаны хиашамзар қалап, асахъаркыратә литература ағиара атоурых (ҳара ҳақны мацара акәымкәа) амфа ҳаныпшыланы, уи нахъхытәи аахыс адиялектика ҳхәғра иааганы ҳәхәапшуазар. Избан акәзар, иарбан гуманитар дисциплиназаалакғы (алитература, афилософия, ақазаара,

атцаарадырра ухәа убас, итегеси) ахра зуа аидеология иадхәалоуп, уи амад амур ауам, иага атәила, арбгаргы уи ахәа изтыңуам, азәйк-фыңыак иағагылу қалақәозаргы, урт лытшәадақәоуп, ахра зуа аиделогия ахырхарта рзыпсахуам амчра аманаты иара атәи қанатцоит. Ажәларқәеи атәилақәеи рыпстазаарағы ари ас икоуижытеи итәзозеи, ашәышықәсақәа иргәйлсны иаауеит.

Сыззааниа, Асовет Еидгыла апсы антаз, ағъарақәа ианықаң, уи агәеисыбжык атәилақәа ианырныруаз, ианазызырғуаз, ианаңәшәоз аамтазы иаптаз асхъаркыратә ақазаратә, атцаарадырратә ғымтакәа акоммунисттә идеология, шамахаңзар ақәымзар иақәғенатуан, иара изы иарғыжәғаны иавагылан. Ари еилкауп, аксиомак иағызоуп. Аха уи анеилаха, ишырхәо еипш аҳаидеи аныпсы 70 шықәса рығонуцқа асовет жәлар идырғиаз, иаптыңз адуюхатә мазара ду, ыңдала асахъаркыратә литература акғын иапсам, иахъатәи ҳаңтазаара иақәғенатуам, иаңәтәымуп ҳәа ипхъаңын, Хәыхәйт Бәгажәба иажәала иүхәозар ҳрыгәтасны ахыпстахь итахътар, ағера ҳамгарц залшом, иахъызуа шыраңаахо, насгын тоурыхтала ҳхәыцуазар, ҳиашахом, ауаажәларратә шыңақтазаша адиалектика ҳаңхъаңит, иаңзеильмекаит ауп иаанаго. Избанзар, иңәғыя-ибзия (иңәғьюуп ҳәа ҳәашьа рымоума Д. Гәлия ироман «Камачың», С. Җанба иповест «Сейдыш», И. Папасқын ироманқәа «Темир», «Апхәыс лыпату», Баграт Шыныңқәба иажәенинраалоу ироманқәа «Ағатә-уаа», «Ахра ашәа», М. Шолохов, «Дон тыңч» ухәа убас заңа? Урт зегеси злеңкәүпхъаңарызы?) изгәйләфаау аамтәи изыххәаау ажәлари рыпстазаара аанарпшьеит. Тоурыхла уазхәыцуазар, икән, нас ишешит изтәнанакуа аамта ахаңа аныпшша. Убри ақынитет урт исырғызыует ҳәа рылакъакъара атахъзам, иага уурғын иахъатәи аамтакъ иузаагом апсы дыбзоутәраха. Насгын шәышықәсала ақәра змоу, зтрадиция ду аурыс литература атоурых аамтакәа реитарсра иақәыршәаны «ирғыцины», иахъатәи апстазаара иауаршәаны ирыхцәажәхъада? Урт излиааз аепо-ха иаңаңауп, уи иадкыланы ауп иштыртцаауа, «ғың блала» ҳәа уажәи ишаххәоу еипш ақәымкәа. Аеаңтаароуп иахъатәи ауағы (апхъағ иоуп сара сыйғу) дшахәаңшша, дапхъо, дампхъо уи иара иусуп. Аха абрақагыы икоуп дағекы. Зыпсадгылы, зыжәлари, зтоурыхи, збызшәен бзия избо, инаңааңынды идыруазарц иаңғылымхай ауағы, 70 шықәса рығонуцқа иаптакъаңада адуюхатә мазара аилкаа имазароуп, аамтейтасра апстазаарратә сцена иахъықәнагаз даңғылымхьашәароуп. Үсқан ауп уи ауағ (дарбан-заалакгы) ипсадгыылданапатриоту, атоурых анидыруа, абиңара еимданы иаарго ауаатәйфоса ривилизация ҳатыр анизақәу. Иахъгәалахаршәап аурыс совет шәкәйфосы Иури Трифонов ироман «Утоления жажды» апер-

сонаж Ермасов иажәақәа: «...Если нет дела, которое любишь, которое больше тебя, больше твоих радостей, больше твоих несчастий, тогда нет смысла жить».¹

Ааи, иуадаууп, атакпхықәра ду ацуп упсадгыли ужәлари урпатриотны, рхъаа ухъааны, ргәрыгъара угәырғараны, удгылтә ңстазаара шәытқак амамкәа ақазаара.

Ишдирү еипш,apoетцәа, ашәкәыфөңәа рынаңш-аапшра амәхак ҭбаауп, адунеитә литература аклассикцәа ырғиамтақәа бзия ибани ирыңхьоит, ирдыреит, еиңаргоит аңшәахь, уимоу, агха ҳахьюам иаххәаргы, рнапқазара (рфыша, рформа, рстиль, ржанртә система ахырхартқәа) иағыртцаауа, анырра ызыто ыкоуп. Ари ағыза аңәафа традициак иағызоуп ажәларқәа рлитература арғиара апроцесс ағы идыру, аңстазаара змоу факторуп. Ус анакәха, аңсуа поетцәагы, апразиңцәагы, Дырмит Гәлия ихаан еипш, (иахъатәи абиңара-ға иаңанакуагы убрахь инархыпхъаңаланы) адунеитә литература аклассикцәа раңтамтақәа азәлымхара азыреит рқазара амаңакәа ытыңдыраара русхы ақны. Аха уи изақаразаалак иаңагом ҳашәкәыфөңәа ырғиаратә процесс даеа литературак, иага амәхак дузаргы иахъыпшуп, аныррала ағиара иаңуп ҳәа ахәара мап! Аңсуа литература аңсуа ипстазаара атабыргхата, аңсуа ипсихология, идунеихәаңшышыа, исоциалтә базара, иңгъя, ибзия, ижәйтә, иғатә роуп еибаркны изку, шыагәйтс иамоу, уасхырс изышшыто. Аха аңсуа шәкәыфөңәа рсахъаркыратә ғымтақәа раңтарағы, жәаҳәарада, рхы иадырхәоит Европатәи алитетатура иадыруа, зегъы еиңрзеиңшны ирыдиркылахьоу еиҳарак ажәенираалақәа раңтарағы системак еипш ишъақәғылахьоу ағышыа формақәа. Абрақа ҳпоетцәа, ҳашәкәыфөңәа иара Дырмит Гәлия ихатагы дналатданы изыңеңауаз, ғырпштәис иргоз, еиҳарак аурыс литература акәын. Мрагыларатәи ажәларқәа рлитературағ идыру, иара иахъагы арғиаратә практикағы атып змоу ағышыа аформақәа иаңхысыз XX ашәышықәса аффатәи азыбжа ақынзә ахархәара амамызт аңхыаф ибартә иаликаартә. Иаххәап аңыам-атадұбық поет Омар Хайам иажәенираалақәа злаағуаз аформа рубаи еипш иқаз. Уи «Краткий словарь литературоведческих терминов» (1978 г.) ишаһәо еипш: «Рубай – одна из самых распространенных стихотворных форм лирической поэзии народов Востока. Четверостишие, как правило, философского содержания, в котором рифмуются первая, вторая, и четвертая строки, а третья остается без рифмы. Иногда после рифмы следует редиф.² Признанными мастерами Р.

¹Феликс Кузнецов. Перекличка эпох. М., «Советский писатель», 1980, стр. 129.

²Редиф – термин поэтики восточных народов, слово или группа слов,

были Захиреддин Бабур в тюркоязычной поэзии и Омар Хайям – в иранской. Вот образец рубай Омар Хайяма:

Чтоб мудро жизнь прожить, знать надобно немало,
Два важных правила запомни для начало:
Ты лучше голодай, чем что попало есть,
И лучше будь один, чем вместе с кем попало.¹

Изхысқааая, Мрагыларатәи ажәларқәа идырғиаз ацивилизация аңсаа ҳаңызхара замызт, ус шакәу ижәйтәзатиң ұтоурых адәкъақәа ирнуп, аха рпоеизия, қыдала алирикатә жәеинраалақәа раптарағы ҳхы иаҳархәо, ҳлитературағы иубо ианалаго, ағада ишысқаахьоу еиңш иаҳхысыз XX ашәышықәа ағбатәи азыбжа нахыс ауп. Уи агха сыхуан ҳәа сғәы иаанағоит, ихацирkit схәар абағхатәра еицамк змаз, ҳарада-барада сибратәи атааршәыра 20 шықәа изхызгаз апоет, апразаик Шалуа Җәыңба ишәкәы «Маға-маға» Ақәа 1966 шықасызы итытыз ала. Абри апоезиатә шәкәы «Маға-маға» аредактор Аңсны жәлар рышәкәыфы А.Н. Гогәуа иацитказ аннотация ҳәың ағы иаҳәоит: «Абри ашәкәы иану, инеибенішны аа-цәаҳәакны еибыту ажәеинраала ҳарзакәа ына апоет Шалуа Җәыңба иапхъағәа шъарда реихәоит, шъарда диртқоит. Аңсабара асахъа ҭихуз, ибаапсу, аңсазаара зырхәашьуа ауа ағапиңеуз, ауағытәысса имчхара дахцәажәоз – зегынңызара ианыпшуен апоет шақа иғәра иго ауағытәысса, шақа ағәра иго уи ихшығ иғәйблра, ибзиабара.

Апоет иеацәихъкоит ажәа мыңхә. Уи иатахуп амџә мхәакәа, дзыхцәажәо атакы атаулара, аарпшра, аңыргара».²

Абри нахыс ҳпоетцәа, еиҳарапт абжъаратәи абиңара иоуаз абри аформала – ааба-ааба, зынгыы ңышба-ңышба ңәаҳәа икәз ажәеинраалақәа ирзхъаңшит. Кырышыал Чачхалиа урт ашыацмақәа ҳәа ырыхъизитепт, дара зны ңышба-ңышба икоу аңаҳәақәа ына ишыңқәғылоит, аха даңа зныхгы ааба-ааба ңәаҳәақәа ына.

Кәымф Ломиа иакәзар, «Аңсаа ңәаҳәақәа» ҳәа азеиңш ҳызы ритеит, урт актәи ахәта ңышба-ңышба ңәаҳәа ына ишыңқәғылоит, ағбатәи – ааба-ааба ңәаҳәа ыкоуп. Ҳлитературатә критикағы ҳпоезиағ ишлагала бзиou азгәартахъеит. Абар урт рзы академик Хәыхәйт Бәжәба ииғуа: «Арт (аңсаа ңәаҳәақәа – Р.К.) даңакала иүхөозар, афоризмқоуп, ақәышреи, аиаша-

повторяющихся в стихе вслед за рифмой.

¹Краткий словарь литературоведческих терминов. М., 1978, с. 157.

²Шалуа Җәыңба. Маға-маға, Ақәа, 1966, ад. 4.

реи, ақыиареи рыхә дуны изшьо, амци, ақәнамгеи, ахшығдареи ғаптызчеса хшығортцага поезиатә куплетқәоуп».¹

Ишаабо еипш, афада зызбахә ҳәоу ажәенираала къағқәа рформа апсуса поэзия иатәыштраны, «иажъараңаараны» иаланагалт. Ус шакәү акритикцәагызы изгәртептейт, ахәгызы ҳаракны иршьеит. Амала уи апоезиатә форма зхылтшытру, иахынтааая, настыры ҳпоетцәа конкретла знырра роуз, изғыпшызы Мрагыларатәи ажәларқәа рпоэзия аклассикцәа шракәү азәгызы изгәеимтейт. Сара саҳвахәапшуала, «Маға-маға» акәыз, «апсуса цәхәақәа» ракәыз (убас еғыртгы) анырра рызтаз аклассикцәа ртәи инимфатәшәа акәзаргызы, архъафцәа (уи дара ирзеильмекаая ишығамгы) ирахәатәиин инықәырпшшәа акәзаргызы. Ус ақатцара изағаразаалак иланаркөүамызт афада иаазгаз, ҳмилат поэзия наунагза ихъыршәигәха иалалаз ажәенираалакәа равторцәа раҳатыр. Настыры арақа иңшынатәу, мамзаргы ипхоушьаша ҳәа акгызы ықам. Алитеттура адунеи абаз аахыс ағиара адиялектика иақазшыарбагоуп ари аңааға – аинирра, аиғыпшра.

Абриқара зхысқааая, архъаф үхатцы Платон Бебиа иажәенираала къағқәа «Еиқара-еиқара» зыхызитказ роуп. Урт рапхья итытцит хазы шәкәны 1965 шықасызы «Аетәақәа» ҳәа ахъыны. Ашәкәы ахъыгы машәыршақә иауқайцах автор.

Атх тәңца ажәған ағызы зқызы бла змоу аетәақәа шатырччаая еипш ауп Платон Бебиа иқәыпшреи итәымтөи шықәсқәа (1951-1968 ш.) раан иаптиңа «Еиқара-еиқара» еиднакыло иажәенираалакәагызы илирика ишагәылччаая. Абрақа апоет классикцәа рқазара иағиңдааз ықазаргызы, рнырра убозаргызы (ус еипш ақатцара акы, ипхашуши ықам, ғбагызы арғиарағы иапу факторуп) иара ипоезиатә дунеи инағаз, иажәа саҳвартк апсымчхара ағартаулепт, адаң-пашәқәа аргәтәйт, иааикәыршаны икоу ғыба-зыбы згым апстазаара иңәйрнаго афилософиятә зтаарақәа ажәа мыңхәи нымхәзакәа аңаақәа, атқыхәтәантәи аамтазы хлитературағы иаланагалаз амермик апоетикатә инфлиация ахыпшатәкъагы рхымзакәа, доухала еибга-еизғыда икоу, қаҳара злоу, аестетикатә гәахәара узто, узмыраапсоу, узырхәыциу, кыр уазхәо, поезиатә ҳағсахъала иааирпшит. Ари, жәаҳәарада, абағұхатәра иаңхәоуп, ажәакала, архъаф дзыргәирғьо, автор арғиара аусхкы ақны еизҳа-зығъара аазырпшуа афактор хадақәа ируакуп.

«Еиқара-еиқара» уаҳа саламлакәа, уи хазы шәкәны «Аетәақәа» ҳәа хъзыс иаман иантыт иахцәажәаз, иахъа еиңдердіруа ҳтарауағ ду академик Сергеи Лад-иңа Зылхәба иазикызы асттия «Ажәа ғың апшааразы» абрақа иаңгоит раңақ иагмырхазакәа. Избан ақәзар, афада исхәаз

¹Кәымф Ломиа. Иалкаау иғымтәқәа, Ақәа, 1977, ад. 78.

ахшығозцарапқаеи, нас иара «Еиқара-еиқара» аңсабара злақоу ыла имыңхәым ҳәа сгәы иаанагау, абар ахатагы:

«Алитетуратағы амға иаша, ажәа ғың апшаара иашытоу аңсуга поеттә ғараңға дреиуоуп Платон Бебиа. Иара ихъз архығозцәа ҳзы иғыңғам. Еиуеипшым астатақаеи ажәабжықаеи агазетқаеи ажурналқаеи ирниңдахьоурызбахә ҳамхәозаргы, уашыта х-шәкәйк авторс дримоуп. Иара иғымтәқаа ирыңхъахьоу иғәаимтәрц залшом апоет знык импигтаихалаз ахъзарағы дшаанымғыло. Иеңишәоит иара изы ғың формала ағымтәқаа рапттарағы. Сара сгәанала, уи ус шакәу агәра ҳнаргоит сынта атижызыз атыхәтәантәи ишәкәи. Аизга иахьзиттөт «Аетқәақәа», иагәйлоуп формала еиңшү шәага-загала еиқароу ажәенираалақәа шәкы.

А. М. Горки ишихәаз еиңшү, иухәо акәым ихадароу, ишүхәо ауп аус злуу. Сгәанала, зегъынцъара акәымзаргы, Пл. Бебиа иихәарц иитаху поезия быйшәала ирпүшәнди ахъашы дақәшөоит. ҳзыхңәажәо аизга ианылаз ажәенираалақәа зегъы акакала цәнаныррак-цәнаныррак, ҳәыциррак-хәыциррак ирызкуп. Сгәанала, иатшыны иазгәетатәуп ас аформа къағла еибытоу ажәенираалақәа ыла аизга аиқәышәара иуадафу усуп, убри ажынытә иағыа гха амазаргы уағы иғәапхаша шәкәуп.

Абрақа ғ-ажәак ыла исхәарц стахуп даңа згәатакгы хлитературағы икән периодк алирика уи ажәара хшығозыштыра анарымтоз, даңа жәақәак ыла иухәозар, алирикатә ғымтәқаа алитетурата иапапсаңауушәа ианахәаңшуаз. Аха алирика иаша, ахатәи ауаажәлларратәи интерескәа зыхъ-чо алирика архығозцәа ианакәызаалакгы бзия ирбөйт. Пл. Бебиа ишәкәи «Аетқәақәа» иагәйлоу зегъы лирикатә ғымтәқаоуп. Ашәкәи иапхъалакгы илапш иткамшәарц залшом атематика шытбаау: ара икоуп аңсабара асахъатыхра иазку, абзиабара иазку, амтақыаңаңа, апстазаарағы атың ңхақәа ирышытоу рәғәптера иазку. Аха икоуп арт ажәенираалақәа зегъы еиңдизкылоу: хытхыртас иримоуп апоет ицәнанырра бзияқәа, иуафра, иқниара, ибзиабара, ицәымгра рныпшүеит.

Аизга имаңзам Аңсадгыли ажәлар гәакьеи ылбизиабара зныпшүа ажәенираалақәа. Апоет апстазаарағы ихълакгы дзышытоу, гәтакыс имоу акоуп:

Саргысыблайт сбылуазар,
Сыжәлар шәгәетағ снаңаны.

Апоет гәтыхас имоуп ҳажәлар ирхыргахьоу амақәмабарақәа, деңгәйртвоит аңсуга ңацха – ихәыштаара мырцәакәа иахъанза иаазгаз.

Аپхъаф игәапхартә ибзианы, асахъа гәникилартә ихәоуп аңсуа пәцха иаз-ку аңәаҳәақәа.

Сапсуа пәцха кылыххоуп,
Иңоит аңша кылшәшәа.
Сапсуа пәцха кылыккоуп,
Иануп ахтып кылыжәкәа.

Уи аңанза инарымгеи
Ағәакрақәа, ахымцақәа.
Аха иахъанза иаанагеит¹,
Са схәыштаара мырцәакәа.

Пл. Бебия илшоит иконкремтәу фактк иалхны алкаа аћатцара, аизакра, өйрәпштәыс иаагозар, ашъыхыцқәа маашъарада, тәамәхә рықәзәмкәа аңха қартцоит. Апоетгъы итахуп ашъыхыц реипш ауаагъы еицәакны аус руазар, уи азоуп изихәо абарт аңәаҳәақәа:

Хашпаћалоз зегъ краауазар,
Ашъыхыцқәа реипш ҳаикәшәаны?!

Аизга «Аетәақәа» иагәилоу ажәенираала бзиақәа иреиуюп ҳәа сгәы иаанагоит «Ағада үюук рхы хоуп...» иахъагъы ҳаңтазаарағы иупылоит үюукы-үюукы ахымдырцәа, акариера иашътоу, зхашәа-зхы зымбо. Урт ҭара дук рымамкәа, баффатәра дук рымамкәа икалышь-малышьуа, ибалдахәы-балдачо аңтазаара иалоуп. Атып бзия, ақъафурта изықәнагамкәа изаяа ажәған аәнитә иаурзылбаахуа, «абға рымоуп», «абға» иринаит. Ас икоу ауаа ирызкуп хыихъ зызбахә ҳәааз ажәенираалагъы:

Ағада үюук рхы хоуп,
Цаћа икоу рбартазам.
Атып иашътоуп, изго бѓоуп...
Дара ртәала ишәартазам.
Аха ҭыпда ак зымбауа,
Изхалајом, ибғалауеит.

¹Араћа сара иаазгойт акритик истатиағы ишыкоу. Егъи апоет ићаитказ арееирақәа – ағбатәи атом ағы иаабо ртәи алада иазгәастоит иахъатыпу саннеилак.

Шақа ауа рахъ улбаауа,
Убри ақара ухалауеит.

Ишысқәахьоу еиپш, ари еиپшу, уағ иғәы иахәаша маңзам аизгағы. Аха имзакәа иҳәатәуп ажәенираалақәак рыпсыөра еиуеипшым атқакқәа змоу формак, шәагак итаргыланы иқаитцарц дахъашыталаз иахкъазар. Икоуп жәенираалақәак инеидкыланы урыхәаңшузар ибзиoup, аха үәаҳәак-әңәаҳәак азеиپш ритм еиларгоит. Иаагап ғырпштәыс абас икоу аңәаҳәакқәа:

Идыды-маңысит атыр-тыйрхәа,
Нас ихысит атықъ-атықъхәа,
Ақәа катәеит ахыр-хырхәа,
Ағар къасеит ахыр-хырхәа.

Ақәа катәоит ахыр-хырхәа,
Адгыл иажүеит ақәыр-қәырхәа,
Ағар еихәлаччоит ахыр-хырхәа,
Ашәт хағ-хаччоит акыр-кырхәа.

Ари ажәенираала азнык азы уанаңхъалак ағәтакы нанагζеит, иласынгъы иҳәоуп хәа угәы иаанагар алшоит. Арақа иалырпшаан иқацуоп алтерация зуа ажәақәа: «атыр-тыйрхәа», «атықъ-тыйкъхәа»... Аха, сгәанала, автор ажәа архемарра маңара дханагалоит, атқакы раңаак дазымхәыцқәа иаалишызы жәенираалоуп. Ари ас шакәу ашъақыргәәразы хшығзышытра ахтап иара ажәенираала ахатә. «Идыды-маңысит атыр-тыйрхәа». Апсышәала ас ахәара маншәалам, избан ақәзар, «имаңысит атыр-тыйрхәа» ухәар қалоит, аха «адыидра» атәы ара иузапшыум. Анағсан «ақәа катәеит ахыр-хырхәа» ибзианы иҳәоуп, аха ағар къасеит «ахыр-хырхәа» узхәом. Еиҳа иануршәар қалоит, иаңхәеп, «азыхъыңтыцеитахыр-хырхәа» ухәозар. Ибзиоуп ахәбатәи аабатәи аңәаҳәакқәа, аха иеенини иҳәам афбатәи, абжъбатәи аңәаҳәакқәа: «Адгыл иажүеит ақәыр-қәырхәа, ағар еихәлаччоит ахыр-хырхәа». Ипшәм, ағәынкыларагы уадауоп адгыл ақәыр-қәырхәа азы ажүеит хәа, ахәара, ағаргы ахыр-хырхәа ишпейхәлаччо?

Иажәенираала цәгъам, атқакты бзиоуп «Аңсуа шәақәа збада ихъшәашәан»... Автор ара излеиңәо ала, аңсуа жәлар рашәа аңқәпен ахәа ахы-атцарра», «ахәра иашәан, ахра иашәан, иашәан афырхатцара». Ара зегъ иашоуп, жәа-лыпшаахлагъ иҳәоуп. Амала, хрыхәаңшып атыхәтәаны аңәаҳәак. Арт излархәо ала аңсуа ашәақәа «лаф-шәақ ылам иауан-иашәан.

Ex, ахәахагырызытадаз!..» Еитасхәоит, арт ацәахәақәагырыманшәаланы, иласны иахъхәоу уағ дхырхыртә ићоуп, аха ирхәо атакы иашам. Апсуа шәақәа алаф ашәа шпарылам,ирацәангыры ирылоуп, урт ажәлар идырғион ажәйтә аахыс.

Идыру усуп, иудағозу акоуп ажәлар рәғаптың ҳәамтақәа ирылхны алтературатә рәниамтақәа раңцара. Уи уадағуп еиҳараңзакгы аформа көаңқәа рыла афраан. Афольклортә рәниамтақәа рсијетқәа алтературағы ахархәара ахатә пәкарақәа, зеилагара қамло апқарақәа (акононқәа – Р.К.) амоуп. Пл. Бебия зны-зынла ицәелилагоит уи. Ари аганахъала уағы иззгейтәр алшоит ажәенираала «Ахәычы дцан азахъы»... Ахәычы азахъы дахъцаз амған аирүз ицәүпсөйт, ағны данаи иан длыпкейт. Ари афакт ҳавтор ан илабжыгиот абас:

Биашам,ди бнапы мғантцо,
Дзыбыпқахуен уи уажәшшәта?!
Дбыпкәр анамух, данцо
Дыпкән азахъы дышшәла.

Ари абжыгара иашам, настыры ажәлар рхәамта ишахәо атәы арақа азаатгылара уадағуп, аха яශа зынза даеакалоуп ишхәоу. Еиҳа еиғыхон ажәлар рхәамта атакы дтимсызтгыры.

Зны-зынла Пл. Бебия зыгәрагара, ма згәйнкылара уадағу асахъақәа тиҳуенит «Дымтцанарсусан, зны дканажкуан» ҳәа аизга иану ажәенираалағы автор иааирпшырц итахуп аеы зааңз иахъ агәбылра иамоу. Иззаңз дыпсит. «Аегыры инышәынтра инахымтзәйт, иахагылоуп бақатцас!» Аеы зааңз иага иғәры азыбылуазаргыры инышәынтра инахымтзакәа ишпахагылари бақатцас?

Аизгағыры ићақәоуп жәенираалақәакгыры раңқақ иғыңу ажәа зымхәо, мамзаргыры алтературағы архыағцәа ибзианы ирдүру афактқәа ртәү зхәо. Убас ићоуп, иаххәеп, «Агәашә иаалаххит аеы». Уи иахәо атакы ааркьяғыны ҳәоук ала иаххәар ҳалшоит. Зхатца дыршыыз апхәйс шьюурахәа ақәпарахьдциит. Нас ићалазей? Ари еиңш ахтықәа апсуаа рәғирицаң. Урт ғәгәалагыры ирныпшиит ағаптың тә ҳәамтақәа: ашәақәа, алакәкәа. Хара ҳңдарым, уи азы иахгәаланаршоит еиңшырдыруа, ахәамта «Пшықағ-ипа Манча хатцеи Баалоу-пхә Мадинеи».

Агәйнкылара, азхәыцра уадағуп «Арғаш анаатә иағызын...» ҳәа излаго ажәенираалагыры. Апоет арақа иихәарц иитахызы инагзаны изымхәеит ажәенираала Арғаш шуеит, ижәилоит, аха «уи шаға ишуа ақара, илеиуеит ицқыаны» ҳәа автор иихәо иашам. Арғаш шаға ишуа ақара излацқыахозеи?

Иғызың ақгыры рұхом ажәенираалақә: «Атахмада абна дшылаз»... «Апоштыңызға дыңцакуа»... «Аапын сақын шәкыла»... Исаахтәаны иаххәозар, арт ажәенираалақә ртқакқә псыңеуп, иғызым. Сгәанала, апоет ихамырштыроуп иахъатәи апхъағ «каликбез» дыштам...

Абас икоуп иааркъағыны аизга «Аетқаққә» иагәйлоу ажәенираалақәа рыбзиареи рыгхақәеи. Итқалап агхаққәа ртәи маңк икъакъаны исамхаҳәазар. Аха сгәы иаанагоз ауп исхәаз. Ари асттия сыйфумызт Пл. Бебия ибағхатәра ақашшыңаққәа ируаку, настыры атқыхәтәантәи ишәккәи ианыпшызы қазшыңақ сзымдыруаңтгы. Ашәккәи злаатуа ажәенираала «Ашәарыңағ бназара дандәйкәла»... ағы автор амға дшыққәу атәи ихәоит, дазхәыцуент амға дызққәу ақнитә иғызыңаға инаххәаға кны иңылартә дзықкалауо, дзықкамлауо. Аизга атқыхәтәан иану ажәенираалағы ихәоит иғымтәққәа ирхәарызыеш шәа дшазыпшу. Ус анакәх, Пл. Бебия апхъағыңа дрызғымхәуп, урт ргәақәшәара дастьоуп. Агхаққәа иауа рыриашара илшоит¹.

Ишаабо еипш, акритик Сергеи Зыхәба ашәккәи «Аетқаққә» иамоу акын-әбак агха-пхакқәа ртәи ихәазаргы, иааизакны ахәшьара бзия аитоит, настыры уи автор Платон Бебия ибағхатәра алшараққәа пхъаққа итегереси руыншыртбаауа узырбо акы акәни ипхъаңоит. Акритик иажәаққәа, 1965 шыққасызы иқаңцаз азапхъағәтараққәа итабыргыхатахаз, ибылгыны ишаапшыз лабғаба иаабоит уи аахыстәи иахъанза дызнысхью зетматика мөхакы тбаала еиларсу ирғиаратә мәға ҳаныпшылар. Амала, абраққа иа-аизгаз Сергеи Зыхәба исттия гәаанагарап аңыстарц стахуп. Уи убри ауп – Платон Бебия ишәккәи «Аетқаққә» еидызкылоу ажәенираалақәа аформа ғың ала иғуп шәа иихәо ахшығызцара фактла итегереси ишьаққәирғәэр, иаликаар акәни. Сгәанала, ааба-ааба цәаҳәа икоу (ашытак «Еиқара-еиқара» шәа рыхъұзданы Иғымтәққәа ағбатәи атом ианицеит (аформа ғың аңсуга жәлар поэзияғы анағсанғы, уи ахыпшы ахынтаауа, иаагап Мрагыларатәи апоезия аклассикқәа рнүрра шықкоу, ахархәара шамоу, ишағу ртәи ихәаэтгы, настыры, уи аформа аңсуга поэзияғы ахархәара азтаз апоетцәа рызбахә ғырпштәққәак рыла акәзаргы, иағәенітәзгы ауан. Избанзар урт үскәнгы иңәыртқылан аңсуга поэзияғы. Иахғалахаршәап апоетцәа: Ш. Цәңбәльба «Имаға-маға», К. Чачхалия «Ишъацмаққәа», К. Ломия «Аңсуга цәаҳәаққәа». Акритик уи алагы ағера хиргон аңсуга поетцәа рылаапшхәа шытбаау, Европатәи алитеттура маңара (апоезия) акәымкәа Мрагыларатәи апоезия аклассикқәагы рырғиамтәққәа шырдыруа, ре-илкаа шрымоу, рқазарағыны рхы ишадырхәо, рғиаратәла ишрыдыштырулоу. Ари ағызың аңаға арғиаратә дунеи иақъабзны иамоуп, итрадициа-

¹Ағазет «Аңсны қапшы». 1965, декабр 3.

ны иазыштыоуп жәйтә-натә аахыс. Нас уи аңсау литература иамбакәа, иаҳтнымханақәа қалашы амазма.

«Еиқара-еиқара» еидызылуо ажәенираалақәа рұғы ҳара иаабоит иаҳхысыз ашәышықәа ағбатәи азыбжа инаркны адунеи ианыз, зыпстазаара еилашуаз алирикатә фырхатда иназааζо, гәyrөнеi, гәyrғьареi, гәyихытхытреi, тағәтасреi згым, аха аңстазаара оптимизмла, гәрагарала иаҳаапшуаз ихағсахья. Цабыргуп, арақа афилогиатә тцаарадырракәа рдоктор, акритик В.К. Зантария ишихәоу еиңш, алирикатә «Сара» дарғажәғданы дивагылоуп, дицхраауеит «Еиқара-еиқара» еиднакылуо ажәенираалақәа гәyцә хаданы иргәйлсуа, иңғы-ибзия аңстазаарағы иаақалоу ахтысқәа зегын зыдхәалоу, ихәақәызтә автор ихата. Уи ипоезиатә дунеибаркыра иамоу адоухатә псымчхара алаңш таруп, иаңанакуа қыба-зыбала итәу аңстазааратә проблемақәа раңаоуп, еиқарал үрт зырғәтәо, нағын иузаигәзтәуа афакторқәа ируакуп архыағ иғәтәхәыцрақәеи аромантикатә цәаға змоу изхърақәеи, иғәхъяагарақәеи иаҳырыдхәалоу, иаҳырыхъысуа, еизаданы акәымкәа, емоциала, цәнныррала иңә-ижыи ианырны. Насғын, иаадыруазароуп апоет итихуа апоезиатә хәғсахъақәа ааба-ааба цәаҳәа («еиқара-еиқара») аңа атагзара шымариам, анапқазара шатаху апоет дымғашшо идыруеит, ибағхатәра ағағзара ахыныңзашоу, дагъақәгәыгүеит азоуп абасғын зиҳәо: «Сымға хыркъон ашәт рыйғынцқәа, ашәа хаак аңтаразы»

Ашәа хaa аңтарағы Платон Бебия иарғажәғданы ивагылоуп, ипоэзия арғыхойт алакәцәа зхоу ипсадгыыл гәакъа аңсабара пшжара, шәыга раңаала аилазаара. Уи қарматысызышәа азышәхәара иара изын рәниаратә насыпуп.

Ағада ишазгәхтахъоу еиңш, апоет илирикатә фырхатқәа рыдгылтә пңстазаарағы изыргәтеиуа, измыртәо, измыртынчуа кыр ығоуп. Абзиабара ртаазар иарғәтеиуеит, избанзар, рынасып лаша ирзаанаго, ирзаанамго мақыназ ирыздыруам, ирпеипенуа имоуп. Абар үрт руаζек ишихәаяу: «Амца ибәғиқәу сгәтада иаакәшан, ағғаҳәа сбылуа исыцралеит». Даеаζәгы ҳәизызырыфып: «Зегъ сыңғырғыоит ирдыруашәа, уаха ишсалхәаз уи аға». Абзиабара ауағы дызтәытәуа амч дүззә амами. Уи иатәнатәыз, иатқәаз, арпыс иами арт аромантикатә цәа-хaa зықәнү ажәақәа зхәаз: «Ex, сарғыы сиетә шеишины скыдызтгы атх ахъдыршоз, убри аухатцәкъа тақа слеини бара быкәа сымташәоз!» Даеа лирикатә фырхатцагы (уи апоет иакәзаргы, архыағ иакәзаргы ауеит) ипсадгыыл убри ақара бзия ибоит «зынгыы пхынгыы ишәтүп!» иара изын. Ааи, Аңсны ус ауп ишықатқәйбу!

Цынанаттәылоуп!

Ауағытәйсса ипсадгылы ижәлари рәепхъя иуал-пшъя хадақәа ируа-
куп ицқынды ақазаара:

Аус ханта, абзиабара,
Амшәара, акрура,
Сәйи исыйдұмтә аңсабара
Крыкоума үзара!

Удта ағапхъя исымоу өйкоуп,
Союит инагзаны.
Сызлаухәо ақызатқәыкоуп:
Үкәз уцқынды.

Абас дхәйиңде апоет итсоуру илирикатә фырхатца. Аңтазаарағы ажәа аңқыра инартбааны ухағы иаугозар, атқак ду амоуп, амәхак таулоуп: аңқыра иахъабалак (аусурағы, абзиабарағы, аңсадгыл ауал-пшъя анағзарағы, апышәарағы ухәа убас егырт атрибутқәа жәпакы рәғе) иатхуп, ихымпәдатәу категориоуп ауағы ипстазаара атыхәтәнәи амшқәа рұқынзагы.

«Хашпақалоз зегъ краауазар ашъыхыцқәа реипш ҳаңқәшәаны?!» ҳәа, – апоет иқәиргыло азтцаара даараңа зәфилософиятә хшығозцара таулоу, жәйнгы ғанғы ауаатәйсса рыйдгылтә пәтказаарағы избатәнү икоу, түхәаңтәара змам акоуп. Автор игәи иалоуп ашъыхыцқәа реипш ауаа зегъы (ары афилософиятә хшығозцара ажәларқәа зегъы аңанакуа иңәиргоуп) ҳәоуенікәшәала иахымхандеиу. Ус иқазтгы ашъыхыцқәа реипш зегъ краауастгы заға ибзинааз, аха ирыцхарахаң ус ҳақам. Апхыағ шьарда дархәиңде ауда идәйкәләз ашъыхыц ихандеиуа ағызыңда иазырызбо алахъынта.

Хзыхқәажәо ажәенираалақәа «Еиқара-еиқара» ацикл иатеу рәғе иа-
боит ҳаңтазаара еиуеипшым аганқәа философиятәла иаазырпшша, из-
ныруа алирикатә фырхатце апоети еицирзеипш, ҳағсахъакны иқазтә
агәтхәйицрақәа. Үрт аауеит ауаа рыйжәпара ақынитет рыйцәгъя, рыйзия
еиңазхәо, рдоуҳатә псымчара ағаңзара ахынзашоу, изыргәмтца ухәа
ириеипшқәоу. Аха зегъы рапхъя иғылоуп апоет ипсадгылы ижәлари
ртоурыхтә лахынта. Апоети илирикатә фырхатце абрин амилаттә зтаара
ианазымхәицуа ықазам, еснагы гәйтіхас ирымоуп. Еилкаауп, Платон Бебиа
«Еиқара-еиқара» анифуаз 60-тән ашықасқәа раан амилатқәа зегъы
баагәаратас изықәгәйгуаз ССРР ағсы ған, адунеи архыңхызын, бирақк
еипш ирхагылан Лениннтә милағ политика. Аха убас шакәйзгы, нахъхызы

аахыс игәй ҭынчмызт ақыртуа ашовинистцәа имфаңыргоз аполитика хәымга иаҳъяны, убри азын аңсау уатқәтәи итоурыхтә лахынцазы еснагы ихатә проблемақәа иман, имилат хыңышымратә қәпара аидеиа иғәатцаә аңсы ҭан. Ус шакөү дыртқабыргуеит: 1957, 1967, 1978, 1989 шықасқәа раантәи Аңсны иକаз ахтысқәа.

Сыззааниуа, аңсау шәкәыфәә зегь реиңш Платон Бебиа иарғиамтақәа рәғы ижәлар рмилат хыңышымратә қәпара аидеиа имфашьо иагәлыбуауеит ҳзыхцәажәо ажәенираалақәа рцикл ағғы. Итабыргуп, уи наକ-наକ еиҳагы аеңцырнағоит, аеаанартуеит, аамтеңкәшара аеауаршәаны. Асовет Еид-гыла анеилаха, адемократия ахра анага, ақыртуа фашистцәа анҳақәла, ианықәахца нахыс даеа хырхартақ, тенденциак аанаҳәеит урт рполитика хәымга ғапыззөуз ҳсаҳъаркыратә (ианаҳтар алшоит ҳпублицистикатә) жәа. Уи нахыс инавагыла-аавагыланы, мамзаргы ирмаананы акәымкәа, иа-артны цәажәаран, аматәар ахъз, ажәла ҳәан, ажәакала, ипүкуаз, узыңшәоз, узңәйпхашъоз ҳәа ақғыы ыକамызт. Сара сахъаҳәаңшуала «Еиକара-еиକара» асовет аамтазы иңәиртцыз аңсау ихъақәагыы имилат хыңышымратә қәпара аидеиа, зыңзак иаахтны акәымзаргы ианыңшит. Ус шакөугыы рхәоит аба॑рт аеңырпштәкәагыы: «Хапсуса чамгәир бзия избоит, исзақәуп пату. Абжы-хаа ахәыцрахь сагоит. Иархәала санду». Ашәа ауағы ихәра арғыоит, ақәпараҳы ипхъоит. Баша бзия ибом апоет ачамгәир! «Сымшыни сышхеи рыңшұзара, изыңсоузеи рбара мацара!... Нас уи рыңхами, есымша Напхә Къагәек дана-хымша! «Ааи, апоет идыруеит ипсадгыли ижәлари еиқәхарц азын есымша Напхә Къагәараа рөызыцәа афырхатцәа шатаху.

Амхаңырра иаҳзаанагаз арыцхара ду – ҳмилат ropyжеиҳарал амшын нырцәка ихызтаз – апоет (мамзаргы илирикатә фырхатса) хаштшыа имам азоуп аба॑рт реиңш азтәарапқәа ихағы изңәиртцуа:

Сзуңыртцуам есөнү узболозаргъ,
Нас иарбан ахъаа зысзаа?!
Акы суҳәоит, ихәа иକалозар:
Мхаңыр лабжышума узтца?

Абацәа апсадгыыл азын ирылдыршахью азгәдурал, рфырхатцара ахамырштрап ақәзами ирхәо аба॑рт ацәахәақәагыы: «Раҳәақәа тәңеңшәааны урт абаагәарақәа, аға ипылон абас ҳара ҳөы». Ахақәитреи ахыңышымреи ридеиа ауп иаанарпшуа абрақа иааго ажәенираалагы:

Сапсуса пәцхәа кылыххоуп,
Ицоит апшы кылышәшәа.

Сапсуа пацха кылыккоуп,
Иануп ахтып кылышкәе.

Уи атсанза инарымгеи
Агәәкракәа ахымцақәа...
Аха иахъанза иаанамгеи,
Са схәыштаара мырцәакәа.

Платон Бебия форма өңдүлөн – Мрагыларатәи апоезия аклассикцәа рныр-ра зныпшуда, аңсуга пәннәзәара аңбыргхата таңғәйс измоу иажәенираала къаңғәа «Еиңара-еиңара» ақынгы, илирика зегы ақны еипш, имфашиби иаабоит иаххысыз ашәышықәа аәбатәи азыбжака инаркны илирикатә фырхата ипәннәзәарағы ихадараны ихтынхъаауз, дзыргәамтцуаз, имчызықәхоз, изқәымхоз, иңәымғыз, иңтахыз, ухәа жәпакы. Урт зегы апоет зәала дцәажәоз илирикатә фырхата «сара» идгылтә пәннәзәара иадхәаланы иңәйргоуп, баша-машала акәымкәа, сахъаркырала ифычаны.

ПЛАТОН БЕБИЕИ АХӘЫЧҚӘЕИ

«Книги, которые пишутся собственно для детей, должны входить в план воспитания, как одна из важнейших его сторон», – ифуан аурыс критик ду В. Г. Белински ахәычтәи литература иамоу ахықәкы хада алкаауа истатиақәа руак ағы. Иңбыргытәкъаны, ахәычқәа ирызку асахъаркыратә ғымтақәа иажәенираалаз, ипоемаз, иажәабжыз, иповестыз, ироманыз, ипиесаз – зегь рапхъаңғы шығындарас ирыңдоу, философиятә тақыс ирымоу, адүңәа ирызку асахъаркыратә литература ақны еипш, ахәычқәа, ахбыңқәа аңпәннәзәарағы итсоураны, рыхәлар рзы хәртара рыланы раңзара ауп. Абри ауп уи аханатә иара ршаз аахыс миссиас иамоу, рольс инанагзо. Ус шакәу шаҳатра ауеит адунеитә литература атоурыхгы. Аха уи атәи араңа ҳзалалом, акы, ыңдала атдаара зәхү проблемоуп. Өбагыы, ҳара наңақәкыла зызбаха ҳамоу, ҳзыхцәажәо Платон Бебия ахәычқәа ирызкны иапидашоу иғымтақәа роуп. Аха иага ус акәзаргы, инымшатәны тоурыхтә хъатрақәак қасттарц стажуп конкретла Платон Бебия ахәычқәа ирызку иғымтақәа рыххәажәарахь сиасаанза.

Ишаадыру еипш, адунеитә литература аклассикцәа азәырғы ғымта хатәрақәа ыңдала ахәычқәа ишрызкымгы, дара рдунеихәапшра, рпсихология иақәшәо, абипара-цыпхъаңа ирзааигәаны бзия ирбо иқалеит.

Ари, жәахәарада, ажәа сахъарк иамоу амагиатә мчы иабзоуруп. Убас икоу, апцамтақәа иреиуоуп: «Дон Кихот» – С. Сервантес, «Робинзон Крузо» – Д. Дефо, «Гулливер иныңәарақәа» – Ц. Свифт, «Спартак» – Р. Цьованноли, «Абиашья Тома иқәацәа» – Г. Бичер – Стоу, «Миунхаузен ихтысқәа» – Р.Е. Распе ухәа убас итегъыирацәоуп ғырыпштәыс иааугаша.

Аурыс литература атәы ххәозар, ахәыңқәа рдирра, рықера, рдумеихапшышыя, реилкаара ианаалоз, уахъ иадзыпхъалоз ашәкәы, абзидабара рылазтоз, ирылазаа зор иреиуоуп: А.С. Пушкин иажәенираалақәе илакәкәеи, В.А. Жуковски ибалладақәа, И.А. Крылов иажәамаанақәа, П.Е. Ершов Конек – Горбунок», М.И. Лермонтови Н.А. Некрасови ражәенираалақәа, Н.В. Гоголь, И.С. Тургенев, Л.Н. Толстои, Д.В. Григорович, А.П. Чехов, В.М. Гаршин, В.Г. Короленко, Н.Г. Гарин, М. Горки ухәа убас азәырғы ражәабжықәеи рповестқәеи.

Асовет аамта (1917-1991) аанғыы, псаңала уцәажәозар, игәцаракын ахәыңтәы литература, уи зырғиша абағатәра змаз ашәкәыиаңғәгы ықан. СССР иреиҳаз ирхыпхъаңалан ашәкәтыжырта «Детская литература». Иампхъаңдаз, иззымдыруадаз, ахәаанырцәгы зыхъз-зыпша неөхъяз, зымынтақәа рдиргуаз: К.И. Чкуовски, С. Маршак, С. Михалков, А. Гайдар, Л. Кассиль, А.Н. Толстои, В. Катаев, П. Бажов, А.Е. Ферсман, А. Барто ухәа убас итегъы.

Амала «Да, для детей предметы те же, что и для взрослых людей, только изложенные сообразно с их понятием, а в этом-то и заключается одна из важнейших сторон дела» ҳәа, – В.Г. Белински зызбахә имаз ахәыңтәы ғыымтақәа, ҳәарас иатахузеи, усқанғы уажәгыы рапттара мариам, иуадағуп иарбан бағатәразаалакғы ағапхъа. Избан акәзар, апхъаңғәа хәыңқәа, адүңә аратқысғы иртахуп пәтәзаарала иғәылтәау, цәаныррала ирыпхуо, илахъөйхү, имариоу, иласу быйшәала еиғартәу ағымтақәа, настыры ихадароу рықәреи рдирреи ирауаршәаны.

В.Г. Белински икритикатә-философиятә хшығозцарапқәа ирыдгылаз, пхъақа еихаңаны изгоз Н.А. Добролиубов иакәзарғы ахәыңқәа ирызкыз ашәкәы азын абар ииғуаз: «Детская книга должна увлекать прежде всего воображение ребенка, как способность, сильнее всех других действующую в детском возрасте и потому более других нуждающуюся в пище и надлежащем направлении».

Акритик «надлежащем направлении» ҳәа, дызызыз иаанагон ахәыңқәа рағзарағы хәарттара шрылоу ауаажәлларрағы пхъагылара змоу аидеалқәа згәылччаау асахъаркыра згым ағымтақәа роуп.

Ари ахшығозцараптара иахъагыы апсы тоуп, амч амоуп, ахәыңтәы ғыымтақәа рапттара знапы алаку дархәыңыртә, ихағы иааигартә икоуп.

Аңсуа литература атәсі ххәозар абрақагы егырт амилаң литературақә зегъы рѣкны еиپш, аханатә хшығозцара азуп ахәыңқә арызку ағымтақә раңдара. Ииашоуп, еиуеипшым атагылазаашъақә ирыхъаны ҳалшарақә есымша ейкарамызт, хаха иаҳпышқасылоз, ҳазмырбазоз, иаҳпышқлахъуз, егырт ҳдоухатә күлтүра ахқә зегъы рѣкны еиپш ираңаан. Аха Аңсны атсаны ду. Д.И. Гәлия ҳмилаң саҳъаркыратә литература иан-хацирк инаркны ахәыңқә арызку ағымтақә хшығозыштыра рзиуа далаге-ит, еиҳа уазаңғаны иұхәозар, исахъаркыратә ғымта хадақеи итتاраптә усумтақәеи инарываргыланы, настыры абиңара өз рзы ирыттаркуа дырны гәаҳәарыла иапитон зеилкаара мариаз исахъаркыз ажәенинраалақәа. Егырт абызшәақәа рахынтың еитеигозгы ыған.

Ииашоуп, Д.И. Гәлия ида хлитература анцәыртқа раңхъатәи ажәа-шыққасақәа րығонуңқала дзығамлеит ахәыңқәа рзы ажәенинраалақәа зғышаз поетк. Ахәыңтәи жәабжықәеи ахәыңтәи статиақәеи (аитагақәагыны нарыңданы) дыған азәи затәык. Уи Андреи Максим-ипа Җочуа иакын. Үс шакәу дыртабыргуеит Асвет мчра шыққылаанзагы, уи аштахъы А.М. Җочуа иапидаз, итынхаз ажәабжықәеи, ажәамаанақәеи, астатиақәеи.¹ Үрт рнылон анбан аштахъ ахәыңқәа зыпхъоз артқага шәкәркәа. Абар ҳапсуа тарауаф ду Ғарғы Алықьса-ипа Әзизария ииғуа: «А.М. Җочуа артқағореи ауаажәлларратә усуреи раңхъаза дышрылагаз инаркны анаука-методикатә усуре дугын мәғапигауан. 1905 шыққаса раахыс уи иеңқәиршәоит аңсуа школқәа рзыхәан артқага шәкәркәеи артқага матәахәкәеи. 1909 шыққаса инадыркны Андреи Мақсим-ипа ахәыңқәа аңсышәала архәреи ағореи рыртца далагойт, иара ииғыз анбан шәкәркәа ала. Иара абри анбан шәкәркәа апхъажәағы автор ииғуан: «Абри нахыс исылшо акы ағмырхазакәа, абри анбан шәкәркәа ареалла сәезыскеуит, ҳамчә зегъы еилатданы абри аус уадағза – аңсуа жәлар рзыхәан амбатәзә злоу аус аитбыраңтара аус пхъақа ғиара анип ҳәа сгәығны».

1914 шыққасазы Андреи Мақсим-ипа «Аңсуа анбан» шәкәркәа хартәааны, ғапхъа итижүеит. Иара убрі иаңданы хәыда-ғсада итижүеит «Аңсуа нбан» азы «Аметодикатә алабжъарақәа» ҳәа, – С. Алфиоров ииғыз астата. Абри инаркны автор ипсі ахынжатас есышыққасаира ирееиуан, иеңғыттәун ианбан шәкәркәа, 1967 шыққасазы итыңтит иара атыхәтәантәи атыйжыра.²

Андреи Мақсим-ипа иара убасгы аитбыра аттара ашколқәа рзыхәанғы ииғит артқага шәкәркәа. 1920 шыққасазы уи итижүеит артқага

¹ Үрүхәапш: А.М. Җочуа. Иғымтақәа реизга, х-томкны итыңтыз (1968-1976).

² Даара ипхайшъартә икоуп шәшишыққаса абжа инеиханы аңсуаа рхәыңқәа аттара злартоз Андреи Мақсим-ипа Җочуа ианбан шәкәркәа ҳагәтасны ахыншта иаҳтахъдаз. Уи аикәрхаша аман, аха ҳхаранапшра азымхеит.

шәкәкә – «Аңсуа быйшәә» – ағбатәи ахұтәи ашықәсқәа раан атағы иитқаша. 1922 шықәсазы итығит «Аңсуа быйшәә» анбан аштахь атағы иитқаша. Убарт ашәкәкәа ирыцитаз архында жәнбажәа ақны иара ифуан: «Абарт ашәкәкәа аамта баңсза аан ауп акыпхы раарханы иантыңуаз. Убри инахырқыданы дара ашәкәкәа жәпакырыгуп. Ирыгу ирыцкүп дара саҳвала иахъеиқәйршәам, асахъақәа ахъирным. Ашәкәкәа асахъақәа рымцаразы иатху аклишеқәа Ақөен еғырт ақалақәеирыкны убасқак рыхе дууп, асахъақәагырырыцданы ашәкәкәа ртыжъра азәи дахәо иқам. Убри ақнытә, ҳазну аамта гәетаны ҳара иахъетаны иҳапхъаңеит, асахъақәа рымзарғы, абарт ашәкәкәа тұжаждырц».¹

Аңсуа хәычқәа рзын иҳамта бзианы иқалеит 1962 шықәсазы Ақәа «Ахъячқәа рзы ажәабжықәа» ҳәа, хъзыс изманы итыңыз.

Абартқәа зегы азин хартоит иаҳхәрц А.М. Җочуа аңсуа хәычтәи лите-ратура арғиареи аизха зығъареи иаштыз, даараза иазаапсаз дыруаузәкүп ҳәа.

Аңсуа жәлар рхәычқәа рхатәи быйшәала атара дыртәреи рмилат шәкәйшәра шыапы ақәиргылареи аусхкы ағы ақырза рыттаркуеит рапхъятәи аңсуа интеллигенция рхатарнакцәа: Ф. Ешба, А. Чукбар, Н. Патеиңа, Н. Ладария, П.С. Шыңкырл, В. Гарәктия, С. Ҙанба ишырхәо еипш рхы аңыыка ықәхны ирбаз аңыбаа. Уи иғағаңа ҳтоурых адәкъақәа ирнуп, амала, иахъанзагы ишахәтө еихыршәшәаны ҳазырмыпхъаң, иҳазытмәцаң умхәозар. Ишдыру еипш, ахъячқәа ирызку асахъаркыратә фымтәкәа (ажанрқәа зегы атсанакуа) анеинилалак ауп ахъячтәи лите-ратурагы анықало. Сыззааниуа, аңсуа шәкәйшәра ахы анакы инаркны уарла-шәарла акәзарғы, итыңуаз ашәкәкәа, еиҳарак артқагатә шәкәкәа ирнылон ахъячқәа ирызку ажәабжы хәычқәа, аитагақәа. Аха еитасхәонит, Асовет мдра шыңкылаанза ахъячқәа ирызкыз ажәенираалақәагы ажәабжықәагы Дырмит Гәлия ида азәгры имәншызыт, ус хлитература атоурых уағ даздыруам.

Уажәи ҳаңхаша-пхатдо аарла, уигызыны-зынла, зызбахә ҳәо Асовет аамтазы аан ауп ҳмилат саҳвартә литература анышъақәгыла, ианығиа Аңсны аңтыңғы ахъз неиртә, иахцәажәартә, аенциклопедиатә жәарқәа ирнылартә ианықала. Ари, ҳәарас иатахузеи, ҳмилат змырзуа, еикәзүрхо адоуҳатә малкәа зегы иреиҳау феноменуп.

Сыззааниуа, убарт ашықәсқәа рифнүтқала ауп қыдала ахъячқәа ирызкыз ағымтакәа аптыздоз апоетцәа, ашәкәйшәфәа анцәирт, ианғыла. Ии-ашоуп, урт рхыпхъаңзара раңаам. Иқалап уи зыхкью ахъячтәи фымтәкәа

¹А.М. Җочуа. Иғымтакәа реизга, актәи атом, Ақәа, 1968, ад. 17.

рыфра лымкаала иацу аудадафрақә аракәзаргы. Рызбахә хәалахарапшәап, даргы: Шылана Җәбыр, Гәышықа Папасқыр, Җыота Тапағәуа, Нури Барағелия. Еилкаауп, арт рымсацара, еғыа ихатәразаргы, ула-үөс иаани-уа аңсуга ахәычтәи литература рзықатомызт. Уи, ҳапсуга шәкәысөфәә зе-гыы рырғиаратә мчы еилатданы иапыртцеит иахъа ихамоу аңсуга хәычтәи литература. Изакараазаалак уи икәнушшо, улағы имааниуа иқазам. Избан акәзар, ҳапсуга шәкәысөфәә Дырмит Гәлия инаиркны, зегыы шамахаңак акәымзар, ахәычкәа ирызкны акы зымғыц азәгты дықазам. Амала, акы, урт ипсақынан ҳашәкәысөфәә рофымтақәа иргэйлапсоуп, еизакны иубартә, ҳхәычкәа апхъартә иқам. Убри ақнитә ихамоу инагжаны ихаздыруам, имачушәа аабоит. Әбагыы, ааскъанза ҳапсуга хәычтәи литература иаңкны инеитцыху, атцааратә қашшы аманы ихатәроу ҳамамызт. Аңсуга хәычтәи литература иңәирнаго апроблема рырцыхцихра, рыхцәажәара атарауаан акритиктәеи рымсацара ракәзам изуалу, ашәкәысөфәә рхатқәагыы рхы аладырхөуазароуп. Ус икоуп алитеттурақәа зегыы рөө. Насгыы иахәтоуп ҳәа сгәы иаанағоит ахәычкәа ирызку аңсуга шәкәысөфәә иреигүу рофымтақәа (арақа аитагақәагыы рыцуцар ауеит) еизакны (апоезиатә, апрозатә ҳазы-хазы иалхны) итыжъзар, усқан ахәычкәа еиха имарианы рылапш итшәоит, апхъара ргәнанарпхойт. Уи, ҳәарада, ҳамта бзиахон ҳаптазаара уаттәти апшемацәа – ҳхыбығәар рзы.

Аңсуга хәычтәи литература иахъа ихамоу икәнүизшшо ықазаргы жәаҳәарада, ҳашәкәысөфәеи ҳпоетцәеи рымсацара ирзапткомызт, ус үаргыи иупылом ахәычитә шәкәысөфәә рхала иапыртказ ахәычтәи литература. Уи алитеттура үүпхъаза аклассикцәа рырғиаратә усура апшүуп. Амыцхә а фактқәа хрылаларым. Иаагап аурыс шәкәысөфәә рахьтә ғырпштәис: А.С. Пушкин, Л.Н. Толстои, М. Пришвин, М. Горки, В.В. Маяковски. Урт ахәычкәа рзы аshedевртә птамтақәа маң рофима. Аңсуга шәкәысөфәә: Д. Гәлия, С. Җанба, И. Коғония, И. Папасқыр, А. Лашәрия, А. Җыонуа, Ч. Җыонуа, В. Чичериа, И. Папсқыр, Қә. Ломиа, Н. Ҳашыг, Б. Гәиргәлия, Т. Аңьба, В. Амаршыан, Н. Қәйтниа, Ш. Аңынцыйл үхәа азәйрөв ртәи ҳхәозар, аңсуга хәычтәи литература ағиара рұзабаа ду адуп. Досу рырғиаратә аамта иахаршәаланы ахәычкәа рзы иапыртсоит апстазаарағы иақәызбо амфа иқәызтә, ахәахәа иаңаңызыхъчо, ағырхатцара, ағәымшәара, аңсадғыл абзиабара рылатданы изаазо асахъаркыратә фымтақәа.

Аңсуга хәычтәи литература апхъзы азказтәахъоу, иазаапсахъоу дырхатарнак иашоуп Платон Бебиа. Абрақа исхәаз сыйшығозцара ғыциым, уи штабыргхатоу апхъағ идыруеижъеи кыр аатцеит, аха иага ус акәзаргы иара изку сыйшәкәи ақны истахуп, Платон Бебиа ахәычкәа ирзикхъоу ипоезиатә рғиамтақәагыы маңк ақара сырзаатғыларц, снагәылапшны

избарц. Үақа ҳәарада, иаапшуент иахъатәи ахәычы идунеи шеибарку, дышхәыцуа ухәа жәпакы.

Амала убранза иззгәстөйт даңакы. Уи убри ауп, Платон Бебия шьюкүзы-шьюокы ашәкәйшөөцә (арақа зызбахә сымоу ипрофессионалтәу ахәычтәи шәкәйшөөцә ракәым) рырғиаратә усурға, антышәынтаалалак, еиқа ииашаны иуҳәозар, рөымтәқә апхъаөцә ианрылатцәалак, еиңир-дрыруа ианықалалак ахәычқә згәлазаршә афымтәқә рзапыздо дреи-ум. Ус ақаттара цәгъоуп ҳәа акәым исхәо иаанаго, ашәкәйшөөи иңидара ауп иззгәастарц истаху. Сыззаания, Платон Бебия аханатә поетк, проза-ик иаҳасабала афра даналага инаркны ахәычқә ирызкны афымтәқә (ажәеинраалақәа, ажәабжықәа) рифора далагеит. Ус шакөу артабыргуент ирғиаратә мәға. Өйрпштәис иаагаша ажәеинраалақәа рацәоуп, аха иа-агап ақык-әбак: «Азтәарап», «Сбаҳча», «Ағны», «Аңажәарап»... Арт апо-ет иапицдеит данқәыпшыз, данстудентыз, ажәакала, поетк иаҳасабала ашәра, ашықәгылара данағыз. Убри инаркны апоет ипоэзиатә лапшыхаа изызхаяуз ахыбығар ирықәкын, настыры иаҳәар алшоит, ахәычқә рахъ имаз абзиабара еиҳагы иарғәтәеит, ифымтәқә рыла лассы-лассы дрызхъапшуа дәказтаз фактәоуп ҳәа уи акыр шықәса ахәычтәи журнал «Амцабз» аредакциағы аус ахыиуаз. Цабыргуп, Платон Бебия ирғиариағы маңара акәымкәа ари ажурнал ацхыраара тәғәә қанатцеит, аңсуа хәычтәи литература ағиара аус ағы. Ишдыру еиңш 1957 шықәсанза қыдала ахәычқәа ирызку афымтәқәа ахырыкыпхуауз изақарааалак журналк ҳамамызт. Ҳәарас иатахузен, уи ақамзаара аңсуа хәычтәи литература ағиара иапырхаган. Акрамта ус иааниуан, аха нас Сталини Берииен ананыңа ашытажа ажурнал «Алашарагы» «Амцабзғы» адунеи рбеит. Ари уағ дзеиггәртәоз акы акәын ҳкультуратә пәтазаарағы. Ахәычтәи журнал «Амцабз» редакторс дәартцеит Мушыни Аҳашба. Уи аңсуа шәкәйшөөреи ажурналистикиеи рөғи шъардаға аңға збахъаз дреиуан, ипышшәеи, идыр-реи өңіц аттыңа иалагас ахәычтәи журнал ибзианы ахархәара роут, уи итышәынтааланы ашықәгыларағы. Уи анағсанғын уақа аредакциағы аус руан абағатәра еиңамк змаз зғымтәқә апхъаөцәа ибзианы ирдүру-аз, ашәкәйшөөцә: Шалуа Җәыңғыба, Чичико Ҷонуа, ахәычтәи шәкәйшөөи Нури Барағелиа.

Абарт рколлектив ағы аусура далагеит апоет қәыпш. Урт ирғицаауз ықан, зегын рапхъаңғы ауағы инапы иану аматура ихәычы иду, тәкпхықәрала азнеира шатаху. Аңғатә леишәа ахағы аагара, даңакала иуҳәозар, иааңпмыркъаңакәа (ұпсы умшын ҳәа акәым уи иаанаго) есымша аусура, аамта баша амырзра, азеиңш (аредакция иатқанакуа) уск ахатә уси еизызғаны ахы архәара. Платон Бебия ихата излеиҳәо ала ржурнал «Ам-

цабз» аредактор Мушыни Ақашба уусура иазыптәо аамтазы еилаугар иұмызыт, аңыа дисциплина еиғекааны иман. Ари өңің аусура иалагаз изын иу-рокын, инатоз рацәан, ирғиаратә усурагы өиғенакаауан, ажәакала уарлашәарла акәымкәа, еипыныланы арғиаратә усурға даднаңхъалон, инартсон. Ус иқан асаовет аамтазы ажәйтәзатәи акадрқәа азрыжуан. Уажәы ахра зуа, иара ахатқы адемократия еиҳа ауағы ңсартәақәақ инатоит, аха уи зақа изеиңү, изеиңдәу атәи ахәара уадауоп.

Сара пхъағық, критик иаҳасабала, нағыы сзыхцәажәо апоет нахъыиза аахыс дызлаздыруа, дызласзааигәо ала, ахәычқәа ирызку иғымтәқәагы здыруеит, срыпхъаҳьеит, аха уажәы – иара изку амонография ағра санағу еиҳа иааигәаны исбартажеит акы, хыпхъағзараалагы ишмағым, өбагы рхатқәагы азәы итәи еиткамкәа ишхатәроу, ҳхыыбәар ауағышшәа бзия рыманы, аңааға бызшәа ыланы рағзарағы изыпсоу шыраңау ирархәо иреилдүркәауа кыр шығоу. Урт րғыырак еизакны ахъяғ инапағы иоуит иғымтәқәа ахпәтәи атом, Ақәа 2010 шықәсан итыңыз ағы. Арақа зызбахә сымоу апоезиатә рғиамтәқәа роуп. Апрозатә птәмтәқәагы ықоуп, ҳәарада, аха урт ҳапхъаға апрозатә ғымтәқәа ҳанрыхцәажәо ыңдала ҳарзаатғылоит, ҳалапшәаа итағоит зеипшххәаак ахасабала акәзаргы.

Платон Бебия ахәычқәа ирызку иажәенираалақәа (иажәабжықәагы убрахь инарылатданы) уанрыпхъо ипхаза, иқәандаза цәаныррак уздыртсысуеит, изакәу арбан ҳәа уаназхәыцлак ахачаҳәа иугәлалашоит ухәычратә шықәсқәа. Ус анақәха, уртажәенираалақәа иқәыпшү, азҳара иағу апстазаара атабыргхата иагәылғаауп, иахытхыртоуп, нағыы аиҷаҳара зәху акы акәны иқоуп дарбанзааалак изгы. Зақа диашаны ихәазеи аурыс шәкәыфы М. Пришвин абарт ажәақәа: «Дорогие друзья мои, не забывайте иногда свои детские мечты, храните это дитя свое в себе со всеми его задушевными мечтами».¹

Ағада ишазгәастахъоу еиңш, Платон Бебия ахәычтәи жәенираалақәа рыфра далагеит, дшықкәынзаз, поетк иаҳасабала деицирдыруа дәкалаанзагы. Иссируп, уамашәа еибаркуп ахәычқәа (ихбыңхаанзагы) рдунеи! Урт рықәша-мықәша иқоу апстазаара абзиабара ду атаны ирнүреит, нағыы дара рдунеихәапшрала иазнеиуеит, еилыркааует, еиуеиңшым азтәарапқәагы (реиҳабацәа рахь) үәрырыргойт, атакқәагы рхала ианықартдо ықоуп ауағы наға ддирхәыцыртә еиңш итаулоуп рыхшығтакқәагы.

Нацәақәыла иазгәастоит даға ыңдалақгы. Уи убри ауп – апоет ихәычтәи жәенираалақәа (иажәабжықәагы убрахь инарылатданы) иушар

¹ С. Липеровская. За волшебным словом. М., 1964, стр. 20.

алшоит ә-категориакны, акы, иатданакуеит ашколқәранзатәи ахәычқәа. Ари еиҳагыы иатаху акоуп, ахәычтәи литература ағиарағы – лагартқак хытщыртқаң иафызоуп. Әбагыы, ашколқәратәи ахәычқәа. Ҳәарада, актәи ааста ағбатәи еиҳа амөхак тбаауп.

Ари ас шакәу имфашо ибоит апоет ахәычқәа ирзикхью ағымтақәа иғәцаракны ирыңхью дарбанзаалакгыы. Уажәи ҳаисасып дара ажәенираалақәа рыхцәажәарахь, ағада ихәоу ахшығозцаракәа рыртабыргразы Платон бебия иғара ашықәсқәа раан иапиңаз рығегы икоуп ашколқәра иатданамкуа ахәычтәи жәенираала шъахәқәа. Үрт ахәычқәа умашәа ирнаало иқацуоп, еиғартәуп, настыры иазгәауташа акоуп ағымтақәа рғырханацәа хәычқәа рыхкеша-мыкеша икоу аңтазаара рхы шаладырхәу, ишырдыруа, иңәйрүрго аздааракәа ухәа зегы ахәычы иакәым адугызы азғұлымхара азиуеит, интерес икуеит. Еиҳарал ас иқазтқо, сара сгәанала, афакторқәа ируакуп автор ифырханацәа хәычқәа рәхән рхала иахыыдирхәо, дырпылан, ажәа рымдааны дара рзын иара дахымцәажәо рызтцаарақәа ртак дара (есымшатқаңы ақәымзаргы) иахыықартқо, иахыырпшаауа. Жәаҳәарада, рымч зқәымхо анықалалак автор атак иара иқаитцоит, мамзаргыы архыаң изын иаартны инижуеит. Үс шакәу ғырпштәис иаагап ажәенираала «Аздаара».

Сара ахәычбаҳчағ срааζоит,
Хәышықәса сыртоуп.
Саҳәшья Хыны аттара лтоит,
Хә-класск рөы дтәоуп.

Сызластцаая уи ртак салхәоит,
Илзымдыруа еигсымбейт.
Нас есымша ашәкәи дзаңхьои,
Ашкол ахъ дызцауен?

Ахәычы ихәыцшыя, изтцаара атишыа ухәа ииашаны даарпшуп, иара иитәим имыцхәу, изыштымхша автор акғыны ихъинирхалом, настыры имарианы, архыаң хәычы иғәйнкыларағы иааниуа еиғартәуп. Еилкаауп, асахъаркыратә ғымта илыңшааху ажәала ишениғартәу, аха ахәычқәа ирызку абри ағы еиҳагыы ишығәцарактәу. Заагыы исхәоит, абрақагы Платон Бебия знапқазара қым, настыры қыдала иацклапшуда азәи иоуп. Үи ахәычқәа ирзикуа ағымтақәа анаитқо аамтазы ихағы есымша иааниуеит, иғәлаиршәоит ҳмила тәжірибелерде аклассикцәа рыйдагы адунеизегйтәи алтература иреиғү ахатарнакцәа зақа зөлымхарала абри аздаара ду

иахәапшуаз, иршәоз, ирзоз, иркапануаз уаттәтәи аңтазаара алахъынца знапы ианылараны икоу абиңара рахъ ирханы ихәоу ажәа. Ус икоу ажәа, ҳәарас иатахузеи, ахәычқәа рзын өңең аартроуп, хатәи блалеи хатә хшығлеи адунеи агәылапшроуп иаанаго. Араңа автор еснагы иажәа са-хъарк, мың зымхәо бүйәрны иказароуп. Аханатә идыруп ахәычы иду-неи ишацәтәиму ипаршени, мцыла еидыргәгәло иарбанзаалакгы. Уи икәша-мыкәша аңтазаара иалибауеит иқәреи, идырреи, ирышьашәало, ирықәфызыту аромантикатә цәа зыкәнышшы икоу иссиру, (аду раңаак ибартам, мамзаргы ицәанырра иахаштхьеит, инпаны хара ицахьеит) ду-нейбаркырак. Уи иамоу амагиатә мчы ауп ахәычратә шықәсқәа дрылганы амфа иашала аизха-зығъарахъ дызго.

Апоет қәыпш заңа дақәшәаны ихәозеи ажәенинраала «Аңәажәара» аћны (1957) абарт апоэзиатә цәахәақәа:

Ажәа иреиғы матәахәуп,
Аңәажәара – кратахуп.
Ажәа-хәа зхәо ауафы,
Ргәатца дтыңдом азәырфы.

Араңа ихәоу ахшығозцара еиҳагы ихадыртәауеит афыимта хзыркәшо аңәахәақәа:

Абри хыс уа икәтәнаны,
Абри ишиашу хатәнаны,
Ишратәо аиҳабгы-аитыбгы,
Хңәажәарц ҳахәтоуп зегбы.

Хыһы иаагаз афыимта аңхъаф хәычы еилнаркаауеит ажәа хaa, ажәа ҝәыш зхәо ауафы, акы, изаҳауа, азәырфы ргәатца дыштымтәо. Әбагыы, ааӡаратә тәкы шамоу, зегбы ус ҳңәажәаларц шҳахәтоу. Апоет араңа ажәа зыпсоу, уи атакы аилкааразы философиятәла дхәыщум, дагәылалом, уи ихадароу ахәычы ихы аззартә, дархәыциртә изнеигойт аңәажәараан ажәа иреиғы шматәахәу, насгыы ирханы ахәара ахшығозцара агәынкыларазы амч шамоу ухәа убас итегбы.

Платон Бебиа ахәычқәа ирызку иажәенинраалақәа ropyғы иаҳпилоит абиографиатә ҝазшыа змоу елементқәакгы. Уи, сара сахъахәапшуала, акы, афыимта еиҳагы иарлахәғыхеит, әбагыы, автор ифырхәцәа хәычқәеи иареи еиҳа еизаангәанатәуеит, иртаху еиликаауеит, дырзызырфуеит, ирцәажәоит, ажәа ритоит дара ирызку афыимтағы ифырхәцәа хадақәаны иаапшыртә еиңш.

Ус шакәу ҳанақәоит ажәенираала «Ахәыңтәй Қазшъя». Уи апоет иашьеитбұ хәың ихиңдәаит, ихыңдәаам апстазаарағы иқалаз акоуп. Убри азы ахәың Қазшъя ахъаанарпшұа анағсанғы, еиңдәағы аинтерес атоуп, апоет данқәыпшыз, алитетуратат пәнназаара аилашырахь днаңдаанза иапидаз акоуп. Ағымта еиңартәуп автор ишиңдәафу еиңш, имариоу ахәоуқәа ыла ишьақәғылу автори ағырхатса хәыңи рдиалог ала:

Ахәың Қазшъя ұшынатәуп, ааи!
Цъара сиңа ағны санааи,
Сашьеитцыб хәың дсаңдааует:
– Уабаңа?
– Ақеантәи сааует!

– Ақеа абықәу, ихароу?
– Нәкъзуп!
– Ҳағны иақароу?
– Идуззуп, ҳағнеиңш даңа зқыы.
– Абрі Ақеа захъзуи уеизгы?

Абас ахәыңы изы қыр әңдәзкуа, аинтерес змоу, зтак иоурц итаху азтцаарақәа изцәйртсеит, датәамбакәа, дәңдәйншыданы үивсыргы, ҳәарас иатахузеи, дәааует, ағәынамзара иоуеит. Ус икоуп ахәыңы ипсихология. Уи еснағы амаршәа ктәуп, ишағатәуп. Убри азоуп апоет иашьеитцыб дырғәйбзығы (ихңдәажәаны акәымкәа) абас атак зықаитдо:

– Зегы убоит, иуахаует,
Уаамцакын, иузхаует.

Платон Бебия ихәыңтәй жәенираалақәа ирымоуп рхатабзиара ҳаразкуа, ахәыңы дадзыпхало даңа Қазшъакғы. Уи убри ауп – ианақәоит, инарбоит апсабара злақоу апшәзареи абеиареи, нас урт ауағы изы ҳәартас ирылоу, бзия ишбатәу, ишреичақатәу. Убас икоуп ажәенираалақәоуп: «Абна», «Хәылпазы», «Ахәыңдәа», «Аңсаа гәырғоит», «Ажъя», «Апхын»...

Апоет иапхъағәа ҳәыңқәа иреиңдәаит абна апсабара шарпшәо, ахая азыданы ишықанатдо, ауағы иғәабзиара шахъчо, аргыларағы ҳәартара ду шалоу. Абартқәа зегы имарианы ргәйнкыларағы инхартә еилыркаартә еиңш рсаҳы өтихеит:

Игылоуп абна мшын цәкәырпоушәа,
Абна еиқәараңа еилачы.
Аңша анасуа уа иөырбоушәа,
Атлеи атлеи рхы неихшы.
Шәарах раңа ргәйтак пшыаала,
Хабнара ашьапы ахауеит.
Хара ҳқытағғы уи амчала
Ағны ғыңқәа ирызхәуеит.

Ажәенираала «Ахәйіхәкәа» ракәзар, иатдоуп ахәычы дзырхәыша ахшысатқаң: – ашәарахғы, апсаатәгүй шыхьчатәү, аха иаахтәаны имхәеит, ихата даңхәычыз иқаңтаз афакт иадиқәалеит апхъаң хәычы дазхәыциртә еиңш. Урт атынчра ҳәйіхәкәа дахърыхәапшуа апоет дәйертьоит, амч иртоит. «Аха ихьу-хүуа ак сыздәрпәоит – ахәычә ахъысшыз санхәычыз!» – ихәоит иара иаҳыагын иғәи иаланы. Ус еиңш икоу афакт ахәычы дамырхәыцир гаум. Избанзар, абри ақара аамта шщахъоугы апоет иғәи иалоуп ахәычә ахъышыз. Иламыс ағапхъа дыпхашьоит. Җабыргуп, усқан дхәычын, аха...

Ахәычы апсабара иамоу алшарақәа – иара изы макъаназ имаζоу – еи-лызкаауа иреиуоуп ажәенираала «Хара ҳұны». Ҳапхъап иара:

Амра ғәғәалаза ипханы,
Ақәара ҭанаrbоит.
Аха, абар, хара ҳұны
Ерцахә сыла иөырбоит.

Ус anakәха, аарғара иага иқаларғы, ҳашъхақәа рықәцәа ирықәу, реиғаақәа иртажыу, итсааршәха икоу асыпсақәа ығанат ҳаңқәа, ҳзиасқәа ишәартам, хытхыртас ишримоу апсабара амазақәа иамоу макъана иззе-илымкааң ахәычы ианаҳәо раңаоуп. Ари ахәычы изы аартрак иағызоуп, дақъа ғыңуп ипстазаарағы.

Ааи, ахәычы иакәым адугы ажәа қәыға ахауеипш итахуп!.. Платон Бебиа ихәыңтәи жәенираалақәа иатшыны изгәеитоит апстазаарағы аңға ағыи иатсанакуа атәи.

Убас икоу ажәенираалақәоуп: «Апхын», «Тагалан», «Ақабақ ақаҳара», «Баңа дәйіхеит». Арт ажәенираалақәа рәңи ахәычы ибоит аңға – аусура ауағы ағалақара бзия шинаң, иматериалтә база ахъарғәтәо анағсанғы. Убри иалытшәоуп азоуп апоет изифуа абас:

Тагалара гәазырхага,
Хара хөры исасуеит.
Ибарақъатуп ҳашъха, ҳага
Җағорала изазоит.
Амхқәа таргалоит ағғашхәа,
Анхаңәа гәырғатцәа.
Абаҳчаңы ахәыңқәа аүзұхәа,
Иртаауеит атәа.

Платон Бебия дәзіказоуп иапхъағцәа хәыңқәа иғәныркылартә, бзия идзырбаша, иргәзырпхаша апсабара апшұара иадхәалан иаанарпшша ахұыс хәыңқәа, ақаларақәа, илыпшааху ажәала рсахъақәа. Иаагап ағырпштәкәа: «Җағорала иззасуеит» (ағағора бзия қалеит ауп иаанаго); «Амхқәа таргалоит ағғашхәа» (аура тәзгалоу анхаңәа рдоуш, рыштыбыжь ула иабоит, улымча иаҳауеит); «Ерцахә сыла иеырбонит» (үи ӡынгы ҧхынгы асы амтәазом ауп иаҳәо); («Уаха-саха, уаха-саха аусура еилашжонит» (Аусура апроцесс асахъа ұнахуеит); «Атарақәа тәитуеит» (хкы раңзала еилаңсоу апсаа рашәаҳәабжь ари еиңыны асахъа тыхра мариам); «Ақабақ абақ аргегит» (зақа ииашаны иаанарпшшузен ақабақ ақахара! ухәа убас итегеси ираңзоуп ағырпштәкәа иааугаша.

Ажәлар рпоезия амотив ала иаңтоу ажәенираала «Циу-тиу, қәарт-қәарт» акәзар, ахәыңқәа қыдала иргәапхо, ашәаны ирхәартә еипш икоу акоуп. Ахцәажәара ҳақыытны иаагап ажәенираала ахата шеибгу. Ұсқан еиҳа иаҳбартахоит уи ахатабзиара шақа иҳараку, ахәыңқәа ишырнаалоу:

Циу-тиу, қәарт-қәарт,
Арахь шәааи.
Ҳаиңыхәмарып шәарт-харт,
Шәааи-сааи!

Фына-фына, ғағпа-ғағпа,
Үеҙа!
Үарғы уиштап, уқағпа-чапа,
Үихъза!

Шәааи, ағызцәа ҳаизап,
Ҳаи-чаи!
Ҳаиңыхәмарып, ҳаисап,
Шәааи-сааи!

Ирхемарны ихәо ажәақәа: «Циу-тиу, қәарт-қәарт, өйнә-өйнә, өап-өапа, капа-чапа, ҳай-чай» ицабыргытәкъаны, ағымта дырлахөүхеит, амузыка абжыы ахартсоит исахъадыркуеит. Ганкахъала, араға уеизгы-уеизгы философиятә хшығтакык ықазам, ахәыцқәа аркөүтәртә еипш. Автор уи ағыза гәтакысгы имамызт. Уи итахын илахөүху хәммэррак асахъа аарпшра аңсуа жәлар рпоезия ақынитетта иаагоу аелементқәа рхархәарала. Иагыкәенеит!

Ажәенираала «Атәыңақәе алымхақәе» рөң апоет ахәыцқәа идирбөйт ажъа ахағерала ашыцира, ашәыргәйндарда аңтазаарағы аграқәа зегъы ишреиҳау. Ашәыргәйнда дыпсахыжар қалоит. Ашыцира акәзар, уигъы абзия иазхәам, аңғельяра ашта итаңшуеит.

Платон Бебия ашколқера ақынзатәи ахәыцқәа ирзикуа иажәенираалақәа еиха игәнүркыларц, ирытцаито ахшығоззара итегъы еилых-ха ирбарц азыхәан иритоит дара рхатакәа рымч зықәхаша асиужетқәа, ахтыс къағекәа. Үсікан рапхъареи рзызырфреи мариахоит, нас азғелымхара азыруа иқалоит. Ашкол ахъ имцац, зықәра атсанамкуа ахәыцы идунеи ссируп, ихәицшыя, илогика, зны-зынла ахбыұқәа рығаңзара ақынза ианына зо ықоуп. Абраға иаазгоит, имыцхәым ҳәа сғәы иаанагаяу, ахәыцқәа ргәеильцчара аазырпшуа фактк.

Иаххаағаз аибашьра (1992–1993) ашъахъ, мыйзы ақарагы мңаңызт, сашъа ипа Ахреи сареи ағынықа Арасазыхъка ҳңон. Аха Мықә иаҳәшъа Дарицъан Велод Гогохия ипшема пхәис (Кыркыр ҳәа хәйчи хъзны изасхәо ләйи ҳнеир ақеын, уигъы ағынықа Арасазыхъка дхаңцараны дықан, даҳзыпшын. Үақа ҳаннеи ҳамтакы ҳақан. Ахра «ижигули» ақы агхан имаҳәи иареи ақатцара иағын. Сара ашта сыйқәғыланы аблжыуа реизартта Мықә ақыта салапшуан. Уи аибашьра амца ааскъаза ишалтцызгы, ағәырфә зығонала з ағнағатқәа шмачымзгы, ақыта аңсы тан, аңтазаара еилашуван, аңсуа жәлар иргаз аиаира ду ахағера ианубаалашуан. Сара сахығылаз ашта ақынитетта ибзияны иубартан Аңсуа ҳәынтықтарра иаркы-ирцә ҳәа ианықаз, Кавказ Нхытгыы-Аахытгы амчра анырра ғәтәа анамаз ақыта ағәтаны ө-зиаск – Мықәи Дәаби – ахьеилало рыбжъара аңаимбар дзеилаҳаша ахәыпшзарағы идиргылаз Мықәтәи аныха-бааш. Абри ахытцәцара, амацарагы иамхәои абрин ақыта атоурых! Наххыни иагыхараңаңмәкәа иагъаңгәаңмәкәа иаапшуа Պанафи, уи иахыкны армарахъгы арығтарахъгы еихыхәхәо-еитцыхәхәо иахагылуо ашъахақәа реибаркыра ухәару, Мықә ақыта акаршәрақәеи, анаара иалку ахәқәеи ухәару зақа иссирузеи, зақа ауағы даргәйтәуазеи илаңш ахашәара-аңашәара итағауа аңсабара ссир апонорама.

Сара сахығылаз, сахынаңш-аңшуа абрин еипш иқаз ахәыцирақәа схағы иааниуан: – Мап, абри ағыза аңсадғыл пшәа змоу, изұнынцүу ажәлар бзантцык атәымуаа, иага рымч ғәтәзаргы, ибалдахәы-балдачо,

Қыаф уа иқәыртдом, рхы ақәыртсоит акәымзар. Ус шакөу иұағсхьюо атоурых адақъақәа ааҳмыртыргы, уажәи ақыртуа фашистцәа ҳазларыжыз аибашьра амацарагы иамхәои!

Абас ҳтоурых тсаулахь сызгоз ахәыцрақәа сышрылаз дыпшұза, ҳәбақа шықәса макъанагы изхымтцызыз, Дареңан лыпхан Нона дбажәгәламуа дасыдғылент, – мама, афатә лырхиенит, астолахь дшәыпхъоит – ҳәа.

– Уи лаапхъара мап аңаахқуам, аха апшәма ихата ара дыкоуп, ибжыы иргазоме, – схәеит сара атакс саахлафны.

– Уртгыы атсанакуенит, – лхәеит лара уағы нағзак еипш лғырқасаны.

Сара даба атак шықалтқо збап ҳәа слазтааит.

– Нона, бани баби реиха бзия иббода, иреиғъабшьода? – ҳәа.

Лара уамашәа сбаны дысқаңшуан, ғымтзо ҳамтак илыстаз азцаара шылгәемпхаз удырыртә еипш. Нас даалкьеит, лыбжыгы нытганы ғаалтит.

– Сара ағыңғыагы еиқараны бзия избоит, сани саби роуп ҳәа.

Бызцаара атак ииашаны иқабтцеит акғыы узаххәааум, Ноначка, – схәеит сара лхы аасшышын. Аха нас даеакғыы наңыстцеит, атак шықалтқо еиллискаарц азын. Сарғыа напы нахыхы иөырбо иқәғылоу Мықә аныхабаш инақәкны Ноначка сылғаңшуа исхәеит: – Ноначка, баб шыыжымтән дәғагылаңыпхъаңа, убри ихы ақәкны дныхәалаит: – Анцәа ду иуңшыуп, иумтоуп, аринахысгы улыпхан, угәыпхан ҳат! Абри лғызы апшәма пхәыс дахьсымоу сразқы дахъатданакыз сара сзын инасып дууп – ҳәа. Лара дзығәзә дзырғуан, сцәажәонаты, сажәа саналга, зны лаб иахъ дыпшуан (иаргыы Ахрагыыираҳартә иікан исхәаз), нас сара сахь даағшуан, атак шылхәарыз дазхәыциун. Избоит, Нона хәычы илцәүудағуп, азыразхара, лаб дланаркәуазшәа илбазар акәхап, арахь сарғыы сгәры нлырхар лтахым. Ус, даалакәфакуа дышгылаз, нас ғаалтит дгәырғытәа: – Ауахәама ашә аркуп, аус аузом, саб дабамтданыхәои! – ҳәа.

Сара уамашәа избеит ахәычы лабғыы сарғыы «ҳамгәаартә» лхы злағылхыз, атак иқалтаз.

Нас ахәычқәа рдунеи ҭбаам, иқәығам ҳәа.¹ Хәышықәса зхымтцың ахәычы логикала дхәыциеит, абзия шыбызиу идыруеит, аңағыа – шыңғель.

Сыззаануа, Платон Бебия ашколқера иатданамкуа ихәычтәи жәеинраалақәа рғы еилыхха иаабоит ахәычқәа ишхәыциуа, адүцәа ишырғыпшуа, урт рұнитә ирбо, ираҳая шырғыртсаауа, рхатә логикала ишъақәдьргәәр шыртаху үхәа убас итегеси.

¹Нона Гогошиа-пхан Ағснытәи ахәынтықарратә университет абиологиатә факультет далғахъеит, дәаацәароуп, дығнагылоуп Алхас Зантария иғната, ирымоуп ғыңғыа апаңаеи (Астана Осман) апхай (Николь).

Апхъаф гәыраз, аранза сзыхцәажәаз җпоет ашколқәра ақынзатәи ахәыңқәа ирзикыз ирхихәааз, настың иғара шықәсқәа раан иапитқаз, еиха икәзшьарбагоу җәа уафы иипхъазоу ажәенираалақәа роуп. Еигирих, җәарада, итегры икоуп ажәа зхухәааша, аха аранза иаххәааз азырханы, ҳәниасып уи ашколқәра иатданакуен, ахбыңқәеи ртәи зхәо ажәенираалақәа рахь. Үақа еиҳагыы Платон Бебия дааҧшуюит ихатәроу хәыңтәи поетны. Урт аитбыреи аиҳабыреи классқәа рәғы аттара зтәо ахәыңқәа, ахбыңқәа рдирреи, рықәреи, уимоу, рышәагаи ирықәшәо икәзароуп ирызку афымтақәа. Настың автор идыруеит иахъа изызхая ахәыңқәа рдирра, реилкаара иацхраауа, адирра өңілкәа рзаазыртуа кыр шықоу, иаххәап, анаука-техникатә прогресс иаанагас ағыңдрақәа, ателевизор, аиттернет, акомпьютер, амобилтә телефонқәа ухәаирацәоуп зызбахә ухәаша, ахәыңқәа рдирра еиҳазхая иреалтәу афактқәа. Иаххысыз XX-тәи ашәышықәа аффатәи азыбжа аантәи ахәыңқәа иахъатәниқәа рааста еиха илақәын рдирра, апоет иабиңара иатданакуа ахәыңчкәа ртәи ҳхәозар, итегры, ихъысқан, усқантәи аамтазы техникатә прогресс икәнатәз әарträкәа имачны ирнүруан, ажәакала, ирытцахон дыррала уажәтәи ахәыңқәа.

Изхысқәаауа, абас ахәыңқәа реиңшымра, абиңарақәа реиңкарампа Платон Бебия ихәыңтәи жәенираалақәа – ашколқәра иатданакуа – рығғы иаабоит. Избан акәзар, уи идыруеит ҳара ҳаамтазтәи, уимоу, итегры иааскъантәи, ахәыңқәеи иахъатәниқәеи, ишырхәо еиңш, агеи ашъхеи шрыбжью, дыррала ишеникәрам. Уи, ҳәарас иатхузеи, усқантәи ахәыңқәа иаурхараху, икәз апстазаара ағаңзара иауршәаны акәын ишхәициуз, рықәша-мықәша икәз ишагәйлаңшуюз, ишенилүркаауаз. Иахъатәи ахәыңчи идунеигәйнкылара зынза даеакуп, даеа таулараки қәыңшылараки амоуп. Ари үаашьатәзам акомпьютари аиттернети раамта ауп. Уи анырра ахәыңқәа ирнамтар аум, ҳапхъаңгыы итегры адац-пашә аргәгәоит рдоуҳатә интеллект ҳаранакуеит.

Абас еиңш икоуп ахшыңтаккәа, ирацәамзаргы, ашколқәра иатәу Платон Бебия ихәыңтәи ажәенираалақәа рәғы иаабоит, еиҳарракгы атыхәтәантәи ашықәсқәа рығонутцәала иапитқаз ҳанырғәйлаңшую.

Апхъаф ибоит апоет итәымтәхъ днеиуа даналага, настың данабха, данабдуха ихәыңтәи жәенираалақәа рфырхәацәа еиха ишхатәроу, иаарықәыршаны икоуп апстазаара дара ртәала ишазхәициу, настың зтак ртәху азтцаарақәа шрызцәыртцуа. Ари изызхая ахәыңқәа рхаташьтәи қазшықәа ируакуп. Уи апоет иғәемтәрц залшомызт, уаанза ашәа ззихәоз, ирацәажәоз ашколқәра иатданамкуаз ахәыңқәеи уажәтәниқәеи акыр еиңшымызт рдирррагы еиҳан, рхәыиңшыагы зынза даеакын. Ҳәарада, егъыртгы (уаанзатәниқәа ифырхәацәа) уажәтәниқәагыы досу дара ртәала – рықәра излатданакуаз ала – иғәылтәақәан, мамзаргы иназа-ааӡаны

иубоит, автор иртәйм, излаڭам акы рыдимгальт, ажәакала, иңсабаратәны иаарпшуп, рсахъа ҭыхуп.

Ажәенираала «Амшын зеисуа» ақны згәи алақоу апа аб ииңдөйт азтаара:

Изенсуазеи, саб, амшын?
Абасгыры ихәоит даасфәапшын:
– Уи иалалоит есқынгы
Зиасыс иаақоу зегъы.

Үрт ак дууп, ак хәычуп,
Жәаба цқъақәазарғ – ак хәашүп.
Иамангыры иаауеит агәам,
Аха агәам – амшын иаум!

Имгакәа нақ агәахы,
Иғықәнажыуеит ақәарахы.
Амшын цқъазарц атахуп,
Уи зеисуагь абри рыңкуп!

Ахәыңыз дрызғымчауп аңсабарағы икоу, настың өңір иибо, дзыхтығәло аңыртпрақәа, итахуп досу зызку аилкаара, адырра. Абри ахшыңтак ауп иаңдо ажәенираала «Амшын зеисуа»-гы.

Платон Бебия ахәыңқәа ирызку иажәенираалақәа рөңи иаабоит дара рұказшы аңыдарақәа аазырпшуа рнағсангыры, аңсуга бышшәа иамоу абеиарақәа, алшарақәа, иаххәеп исахъаркны, ажәақәа реиғартәашша ирхәмарны ирлахұыхны ақаттара. Ари, жәаҳәарада, ахәыңқәа ракәым адугыры аестетикатә гәахәара инаңдойт ус еиңш икоу ажәенираалақәа данрыпхьо. Акритик ду В.Г. Белински ишихәаз еиңш, ахәыңқәа рзы ағымтақәа аңызтодо дарбан шәкәйіфозаалакгыры адудағыры дрызхәыцуеит, уртгыры шапхью идыруеит. Ус анақәха, Платон Бебия ари арғиарате ңәафа зегъыры ыңғыны еиңш, иара иғғыны атып амоуп, пәсабаратәла итәыштәроуп. Ус шакәу ұзырбо ахәыңқәа ирызку ажәенираалақәа раңдауп. Нас, иаагап үрт раҳытә ажәенираалақәа, ағада ихәоу ҳахшығозцара еиңа ибылгыны апхъағ ибаразы: «Аимак», «Ахылпа Қапшы», «Ан лашәа», «Аамтеи аусуреи», «Атыс хәыңы», «Пила – пи-пи Хапара», «Ажәаҳәмарра», «Тыгә-тыгә-тыгә», «Шыри-шыри», «Дырмит Гәлии ахәыңқәеи», «Аеыкәабара», «Азлагарағ», «Хатәи быйшәала»...

Уажәи хыһың еиқәаҳапхъајоз ажәенираалақәа ҳрыхәаңшып изакәу, апо-ет үрт шеиғаиртәыз, хшыңтакыс ириңаз.

Ағымта «Аимак» абас иалагоит.

Шылжы шаанза иғылан,
Рартмаңқәа аанкылан,
Амға хара ианылан,
Иңон уа еиштәлан
Гәйгәли Кәйкәли,
Хәыхәни Хәыхәти
Камыгәи Хабыгәи,
Абзагәи Камсагәи.

Арақаapoет акы, иахгәалаиршәоит eихаршало, ритмлеи рифмалеи ззеibaуа, лассы-лассы, иахпымло, уимоу, иаххаштхью, зны-зынла ихатәахамшо (арахъ харак րыдзамкәа) аңсуа хыызқәа. Әбагыы, урт ахъзқәа убас ажәенираалағ автор ирхәмаруеит, апоезиатә цәа-хаа րыкәниздоит ахъычы иғәарпханы дапхъартә eипш. Ихпахаз, арт ахъзқәа ыла ишъақәгылуо ишътрақәлан ици ацәаҳәақәа ахъычы ибыз пырғуеит, ихатәы бывшәа абзиабара идыркуеит. Абар даргыы: «Таташы Нанашы, Кәалашы Кәаташы, Җааханеи Тарханеи, Арсанеи Сусанеи (атыхәтәантәи иапсуа хъзым, аха уи акгыи иапырхагам) үхәа убас итегьы. Арақа eимак дукгы ығақзам, apoет иитахыз, eитасқәоит, акы, аңсуа хыызқәа рцәыргара (ахъычқәа иидрдышыц итахын. Әбагыы, аңсуа поезиағы ажәа архәмарра, аштырақәлара, рефрен ҳасабла ақатцара, шалшо ҳирбонит ахъычқәагыы адүқәагы.

Платон Бебия ихәычтәи жәенираалақәа рәи ицәаҳәақәа, иажәақәа рырпшзареи, рырмариеи, ажәакала, апоезиатә-цәа хада рәкәынтареи ыман-цара рәи даагылом (уйғын асахъаркыратә фымтә) гәылшәарц қаларц азын афактор хадақәа ируакуп), уи иатқаңтәйт иара ҳазыртәаая, сахъаркыратә фымтак аҳасабала аңсы ахазтәо иидея хада. Иаагап ажәенираала «Ахылпа қапшы» өырпштәыс:

Ахылпа қапшы атларкәыкә,
Ана – қыгә-қыгә, ара – қыгә-қыгә.
Рылахъ еикәрышшы, иғәырфо,
Иарбан атлақәа зурфо?

– Мап, са ахәацақәа нсыртәоит,
Сара сымш ұыала интәоит,

Атла-фа иахаларц апсы,
Са схақымуп иара азы!

Излаабо ала, апсуа жәаңқа «атларкәйкә абажә ианамысса ахы ахъ-уеит» ҳәа, – ахәозаргы, хәартара алоуп, ашәаптыңыап, арыцқыоит, ахәача-мачақәа афоит. Апоетгы убри ауп епитетла атларкәйкә «ахылда қапш» ҳәа изаликаауа, ахәыцқәа рылапш иңашәарц, настыры иғәнныркыларц.

Ааңәаҳәак икоу афыимта «Ан лашәа» акәзаргы илахөыхүза ихырчоу ажәақәа ахәычы еилнаркаауеит апстазаарағы ацқара зегъы ишрыцку. Ан лхәычы дылкәабоит абас еипш икоу ашәа ҳәауа:

Уара уцқыан – уара уқышыит,
Сыча, сыча, сына.
Сара ускәабеит, усшышыит,
Сыча сыхазына.

Азы цқыан – азы қышыит,
Сыча, сыча, сына.
Азы қышыит – уара уцқыахеит,
Сыча, сыхазына.

Ажәенираала хәыч атқак ду ааннакылоит «Сыча, сыча, сына» (ишашо-уп, ажәа, «сына» иаанаго цқыа еилкаам, аха, апоет иакәымкәа зхәычы дызкәабо ан илхәыцзаргы ауеит, агәыштыхратә пафос златдо ала. Хажәак рыла ишъақәгылоу ацәаҳәа, жәлар рпоезия ахыпша аныруеит, амотив угәланаршәоит, уи еиҳагы иацхраауеит ажәенираала тақылагы сахъар-кыралагы агәилшәарағы.

Ажәенираала «Аамтеи аусуреи» аћны апоет иапхъағәа хәычкәа иреил-дыркаауеит аусурағы (иарбан усзаалак ағғы) аамта иатданакуа, изыпсоу. Аамта малуп рымхәахьеи жәйтәзә аахыс аекономистцәа. Аха апоет ари ас шакәу ахәычкәа поезиатә бызшәала ахаацәа аћәнышьши, настыры лым-каала аусура апроцесс заманала иаанарпшуа идирбоит. Афыимта алагоит:

Апш ааргоит – ашыла ргоит,
Алу ахыу кәептыруа илагоит.
Ахыу,
ахыу,
ахыу
Алу кәептыруа илагоит

Идырөхәоит,-
аамта иапнагоит.

Ақыдқәа еиғодырфоума («ахыр, ахыр, ахыр, ахыр») ачархь аихапсыхә ахуама («ахыр, ахыр, ахыр, ахыр») асаат аус ауама («Чик, чик, чик...») зегъы аматәарқәа иқартцо апроцесс иауаршәаны иаарпшуп аамта иадхәаланы, уи зшәо, избо асаатғы аамта ағапхъа имчыдоуп. Уигъы ихайрштуам апоет.

Ари ажәенираала иамоуп ахатә философия – ауағы, аамтәи, аусуреи, реизықазааша ахъ ухъанарпшует. Амала маңқ ахәыңқәа рзы аилкаара хъантазар ауеит: «Асаат урт рыгәрать агоит, асаат аамта иапнагоит. Нас... асаатқатағ иахъ иргойт...» ҳәа, – ағымта хырыкәшо астрофагы.

Ари ҳзыхцәажәо ажәенираала иамоуп еғырт ағызыцәа ихәыңтәи жәенираалақәа излареипшым хатә ышдарапқақ. Уи иугәланаршәоит аурыс поет ду В. Маяковски иғышшы форма – ажәақәа, аңақхәақәа ипсақъаны ағора. Ари цәгьюп ҳәа акәым изысқәо, иахъфакту азоуп изысгәаласыршәаз. Ииашоуп, ажәенираала атқакы злақоу ала, ус иғыр, уи астиль изыштыхыз еиҳа ианаало ибоит. Аха В. Маяковски истиль, иғышшы аформа иахъа аилахара, азхъапшра раңақ хәчара аламшәа избоит. Убри азы ақәзар қалап, атқытәантәи аамтазы амилат поетцәа ари аформа ағышшы астиль мап заңыркыз, раңақ изазхъампшша. Уи изақаразаалак иаанагом аурыс поет ду ибағхатәра аларқәра. Уи дышпоет ду даанхонит океантас итбаау аурыс литературағы. Аха уажәы амилат поетцәа ракәым дара аурысқәагы В. Маяковски иғышшы аформала данцәырт инаркны аурыс поезиағы реформаторк иаҳасабала изхәапшуз, пасеипш анырра аман изыхатқатцо иқам. Дарбан поетзаалакгы имоуп ихатәы цәаға, уи ала ирәниот иғымтақәа. Уи ауп ихадароугы.

Платон Бебиа ипоезиағы ағада ишаҳхәахъоу еиپш, еснагъ ағыжәара амоуп аконкреттә тема, дағекала иүхәозар, иара хатала ибзианы иидыруа, изааигәо, мамзаргы апоетцәа зегъы реипш инырыз, ихтынхъааз ахтыс. Абри аңағаа ихәыңтәи ғымтақәа рығғы иубартоуп. Ус шакәу шаҳатра зуа ажәенираалоуп «Ахъта». Арақа иаабоит ахъта иакыз атыс хәычи автори «реиғызара», «реизааигәахара». Ахтыс ахыықалазгы апоет ес-зынра қсшьара, усура дахъцалоз Москва азааигәара икоу ашәкәыиғәцәа рыпсшьартә ғоны Переделкино ауп. Ажәенираала убас ирмирианы, настыры исахъаркны иқатоуп ахътеи амлеи иркыз ағсаатә хәычы ирыцхашшартә, аңыраара астәндаз ухәартә еиپш. Излағу аформагы (ағбатәи ашыбатәи аңаҳәақәа рифмарә ззеибая ажәақ-ажәақ ырла ишъақәғылоуп) иқалоу ахтыс хәыч ианаалоит, иақәшшоит. Ахътеи амлеи иркыз атыс ырцхазшъяз абар абар ағсы шәиҳуа дщацхраауа:

Нас сынцәылан сара адәы.
Иаша
Уа инеитцысхит иабаратәы
Саға.

Игәйрәтәа уи нантәалт,
Сұңсғы.
Ахәша абеит – аңсы ҭалт
Әүіңгы.

Уаҳа уи ңырны имцаζеит,
Крахъма?
Харт ҳайғызыззәан хұнаатеит
Ахъта.

Игәйлышәаны иқато абри ажәенираала ахәычы изы (аду изгыы иүхәар aya) кырза зтазкуа, дзырхәыциуа ә-хшығозцарап атубаауеит: акы, аңсаатә ихәычы-иду ишыхъчатәу, уи ада аңсабара шызхамтәаауа, иаг-хоу шыраңаахо. Әбагыы, ағәәкәра, ашәартара аан адғылара шатаху. «Харт ҳайғызыззәан хұнаатеит ахъта» ҳәа, – апоет иажәақәа асимволтә тәкырымоуп, ахәычғы адуғыы иранаҳәо раңауп.

Ағада сзыхцәажәаз ағымта «Ахъта» аформа ала иофуп ажәенираала «Ашъхыц». Абрақагыы арыцхара иақәшәаз (ашъхыц ажәған иалшәан инкашәаз) ахәыч гәеилычча аңхыраара аитоит, еиқәирхонит. Ағымта ахәычы ианаңаоит аңстазаарағы хәартара злуу (ашъхыц ақара хәартара злуу арбан) зегъы ағәцарапра ртахуп ҳәа. Автор уи еиңш ахшығозцарап исахъаркны иааирпшит «Ашъхыц» ақны.

Платон Бебия ихәычтәи жәеинираалақәа рөы иаҳпилоит дызқәызбо, ауаа рзы хаҳара злам, цәгъя-мыңцәгъямзар бзия зымхәо, изымхәыциуа, иқазымдо ахағесахъақәагыы. Урт рңаафа бааңсы, руағымра асатиратә қазшы атаны рсахъа тихеит ахәычқәа рңәымгра ркыртә, ишееим рдышыртә, насгырыымпын иқәымлартә, рхы рңәирхъчартә еиңш. Убас иқоу жәеинираалоуп «Пила-пи-пи – Хапара»-гыы. Уи иқазшыан, апоет ишихәо ала: «ашыжъ днеини дышыталон, цәбылақ икәагь дынталон, дыщәан – иғәи раҳатны, амш – акруғы шаҳатын... Ауа аныңаа – днағыхон, крифон, ағы днағыхәон, днеиуан атың дагәыла, зегъ неилатдо хыла-гәыла».

Уи ағы дауаагылахуаз: «Абаҳча шәыр ғаҳомызт, шыныңка утра итахомызт, ажәи ҳәыси неитцептон, атәақәа амца нацреицон» убас ираңаоуп иқаитдоз

агмыграқәа. Аха зегъы өхөарак-өхөарак рымазаап. Пила-пи-пи Хапара акәарағ дшыңғаз абар илахынтахаз:

Нас идыдит, иагъхысит,
Ақәа леит, азқәа хытит.
Уи икъин漳агъы иназазаап,
Дшыңғазгъы дыхнатазаап.

Аха уи азы акыр қалама? Акгъы цәгъа банды бзия қазымтцо мөеик даныңцит хәа ауп иаҳәо ажәенираала хзыркәшо акуплеттгы:

Пила – пи-пи – Хапара
Дықәым уаха апсабара.
Амра шгылаң игылоит,
Игәрығатәа зегъ апылоит.

Ахәыцқәа мон адуцәагъы гәахәарыла ирыңхьюит, иргәапхоит абарт ажәенираалақәа: «Ашықәс ғың», «Ци-ти – кәа-кәа», «Аққын пагъа», «Ажәахәммара». Араға автор ифымтакәа апсы рхатаны реиғартәыша мариаңаны, амузыка бжыны-хаа рханы, иңәахәақәа әба-әба ажәа иреихамкәа ишъяқәыргылоуп хашара злуу ахшыңцак рытанды. Урт аиаша-зы исахъяқәан ауп ишубо, ишуныруа. Ажәа мыңхә мхәзакәа Ашықәс ғың асахъа ҭыхуп:

Азы ирит,
Ахәы ихытит.
Ха ҳадырит.
Имәхытит.

Гәирғыа ччареи
Уи рыйзхоит.
Иареи ҳареи
Ҳайцынхоит.

Ажәакала апоет жәиңшь ажәа рыла зегъы ргәы хытхытуа, абзиарақәа ҳзаанагоит ҳәа иззыңшү Ашықәс ғың асахъа ҭихит.

«Ци-ти кәа-кәа», «Аққын пагъа» апсуа поезия амотив ала ифит. Хынх ишысхәахъоу еиңш, апсуа жәлар рпоэзия Платон Бебия ибзианы идыруеит, ифымтакәа рөйи ҹыдала ипоэзиағы қазарыла ихы иаирхәоит рәниаратәла дазнеини. Ҳапхъапи:

Ци-ти кәа-кәа,
Маахыр үңаңы.
Аиткарқәакәа
Ифама Чача?

Аиткарқәакәа,
Имфаңеит –
Имхатә шкәакәа,
Имбазеит.

Итабыргыңдәкъаны, араңа аартра дук ыңғашам, иғыңу ҳәа акғы ҳәаңам.
Аха ахәыңы аиттыркәакәа шизыымфаз, дшаашшоу (ма дахъхәыңцәоу акәу)
асахъа тыхуп цәаҳәа къаңла ажәа мыңхә ыңғашамкәа ахтыс бзианы иубо!
Абар аффатәигъы:

Ачқәын пагъа
Патца къакъа,
Уахъзымынаزو
Үеттыркъакъа.

Наң уаашьара
Шъұтатданы,
Атәа ҳазғых
Уғазаны!

Абрақагъы мыңхә цәажәарап, еитаҳәарап ыңкамкәа, иааирпшүеит аашьара (хәарада, уи далтцеит ҳәа агәра гара рымоуп «атқәа ҳазғых үғазаны!» ҳәа иазхәо иғызыңцәа) иңәйилақәақәан иамоу, макъаназ изиааниу ахәыңы ихаңсахъа. Иаашьара адагъы имоуп, ауасы дызмүрпшүоу даеа гра баапсыкъы – апагъара. Апсуа баша ирхәом апагъара мдирроуп ҳәа. Автор ифырхатда хәың үбри апагъарагъы дшанааниу ақара агәрагара шимоу атцубааитет ағымта ахшығаң.

Сара иаҳыныңздыруа, апсуа хәыңтәы поезиағы «Ажәахәммара» иашьашәалоу ажәенираалақәа иқалап имаңзазар. Изхысқәаая, абри ағымтағты имғашшо иубоит апоет дышыпшааая, ахәыңқәа иргәапхаша, дара ирмаңаң, иғыңу, настыры рхаңы инхаша акы рзиҳәарц, ирзапицарц шиңаху. Итабыргны, ажәенираала ахы шхәоу еиңш, ажәахәммаррала иқатоуп, ахәыңы дазғлыимхәхартә еиңш, настыры амузыка абжыы аханы апоезиатә хаара атсаны.

Абар инархәаархәя ажәақәа ирылтүа:

– Арма, арма, арма!
Иаархәны урыпхьи, да!
– Амра, амра, амра! –
Рылтцит урт уажәшьта.
Еиңах иацахңап:
– Арха, арха, арха! –
Иаархәны урыпхьи, да!
– Ахра, Ахра, Ахра!
– Рылтцит урт уажәшьта.

Ажәеинраала хзыркәшо астрофа ағымта ахшығаңыз как өңүң анатоит, ахәйыңы дархәйиңеит, ажәа ираңаны ишхәатәу ацәажәараан лымкаала ишаңлаңштәу ахәоит:

– Азынаа, Аңынаа, Арынаа! –
Нбан-затәйк еивнагоит.
Урызхәйц, уажәа анынаа –
Иахъакәым уагоит.

Ахәйыңқәа иргәепхо сахъаңами абригъ:
Амра – пхәйизбоуп,
Амза – рпыйзбоуп.
Уртқәа аныздыр –
Пхың ианызбоуп.

Нас икоума,
Убас тсаны?
Ижәбахъоума,
Дара еиңни?

Ааи, икоуп апхәйизба пш҃за амра дадызкыло, арпыйзба нага – амза. Аңсуаа ирхәеит зынасып еилазтаз арпыйзбен апхәйизбен рзын амреи амзеи реипш шәеидажәлааит ҳәа. Ус анакәхә, апоет иажәеинраала хәың «Амреи амзеи» хәыңгы дугъы иұнанахәо мачзами.

Платон Бебия еснагы зөлымхара рзиуеит, милаң доуҗатә малуп ҳәа дрыхәәпшүеит аңсуа хатәи хъзқәа. Урт ахәйыңқәа иғәніркылартә, рапхъақа идмырзырц, апрактикатә хархәара роурц азын лассы-лассы

иажәенираалақәа рөңи ицәыригон, изыригон, ирылаиртәон. Урт аңсау хъзқәа злаз ажәенираалақәа рхатабзиара, ырмариа, рсахъаркыра ыдала дрыцклапшуан, ҳакритик ду Хәыхәйт Бәжәба ишихәаз еипш, абыртқал икылихуан. Үс шакәу афада сзыхцәажәахьоу ажәенираала «Аимак» ағғыс иаабеит. Үи ханартәаауент ә-куплетк икоу афымта хәычы. «Хара ҳахъзқәа»:

Сан илыхъзуп **Амра**,
Уи длашоит мратас.
Сабгыи ихъзуп **Ахра**,
Уи ҳихъчоит хратас.

Хъымца сашья хъзыс ҳәа,
Имоуп, дагымцууп.
Сара исыштыуп Хъцыс ҳәа,
Атыс еипш сагыншзоуп.

Афада ҳзыхцәажәаз ажәенираала иацуо еиҳагы иханартәаауент «Дырмит Гәлииен ахәыцқәеи» ҳәа хъзыс измоу афымтагы. Үи итегес аңсау жәйтә хъзқәа ртоурых атажы илбаауент, настыи иахъатәи ацивилизация ишацәтәымым, иаднакылар шалшо агәра ҳиргойт. Абар ажәенираала зхылтцыз аңсау нахъхыиза аахыс итәыштраны даауа (иахъа урт қәнәизшьо, изатәазымшьо, иажәыизшәа зыпхъаҙо ықазаргы) ахатә хъзқәа. Еиқәаҳапхъаңап апоет ишеништыирғылаз, ишықаңидаз аформала:

Аидеи Саидеи,
Саидеи Асидеи,
Асидеи Фаридеи,
Фаридеи Рафидеи,

Шъханықәеи Дарықәеи,
Дарықәеи Базрықәеи,
Лабдати Набдати,
Набдати Сабдати...

Еитасхәоит, арт ахъзқәа автор, ицәыриго, ажәағы ишырхәо еипш: «Ә-жъак диркуеит», игәйлтәаау, зхала икоу ә-хшығозцарак ырмоуп. **Ақы**, ахәыцқәа иидирдыруеит, мамзаргы ирдыруазарц итахуп, (идмырзырц азын) нағынатә аахыс ҳажәлар инықәыргоз ахъзқәа, атцаарадыррағы, ажәлақәағы нацтаны антропонимия ҳәа изыштыу. Обагты, ахәыцқәа рыбз аптерағы, рәғағы иааниа ақаларағы өаршыңыларак иафызоуп, нас-

гъы еизааигәо аштыбжықәо бжъгарала, даңакала иухәозар, ажәафы абжылқақәо злеиҳау, излапырго ала еиқәғыртуеитахәыцқәо ргәынкыларағ инхартә еипш.

Ахъзқәа ауафы ипстазаарафы иатцанакуа раңаазоуп, атцаарадыррафы уи анаистика иахәтакны икоуп, атцаарауа дукәа антропонимия атцааарафы азәырфы үыдала атцааратә усумтакәа азыркхьеит. Апсуатцаарафы акәзар, рапхъаза акәны абри амилаң үтцаара амонаграфиатә усумта ду «Антропонимия абхазов» (Апсуаа рантропонимиа) азикит иналукааша апсуа тарауаф, Кавказдырфы, атоурых ттцаарадыррақәа рдоктор Ш.Д. Инал-ипа. Уақа ҳапхъойт: «Личные имена и фамилии ярко отражают жизнь народа, развитие хозяйственной жизни, его культурные связи с соседними странами и народами, его верования, эстетику и мораль, его представления. Они являются чрезвычайно ценным источником при изучении языка, а также истории социальной организации прошлого того или иного общества. Анализ собственных имен может служить источником для исторического синтеза – прозвище проливает свет и на мифологию, и на историю общественного строя. Так, полистадийность гомеровского эпоса, нашла, между прочим, свое яркое выражение в собственных именах гомеровских героев. Например, имя Андромахи уводит нас от романтического и трогательного образа женственной супруги Гектора к древним воинственным амazonкам. Имя Клеопатры и Патрокла, отразив переход от матриархата к отцовскому праву. Клеопатра и Патрокл – тождественные фигуры, и последний есть лишь мужской коррелят к древней Клеопатре, возникший уже после победы патриархального начала в семье.¹

Хтарауаф ду ишихәаз еипш, ахатә ахъзқәа ауаа рхъапршреи ралкаареи рнафсангъы ауаатәйфса рыпстазаарафы атоурыхтә ҭакы рымоуп, зда ихәартам афакторқәа ируакуп. Платон Бебиа ахататә хъзқәа ахъаликаауа, ҳалапш афы иааиртә иахъцәыриго машәйршәа зам, поэзиатә Ҷәалашәара мацаразам изхылтцыз, уи иапхъаңаңә хәыңқәа, адүңәагы үаҳы инарылатданы, атоурых ахъ ихъаирпшуюйт рабаңа, урт рабаңа наңынатә аахыс икамыжъкәа иаарго ахататә хъыңқәа рахъ ихъаирпшуюйт, рыйзиабара диркуеит абиңаракәа рзын еиқәдирхартә еипш.

Ахъыңқәа ақәыңгара разхәо, абзинахә иадзыпхъалоу, апстазаарафы ауафытәйфса (дануафха, дғыгшәыгымкәа даныңкала, урт рфызцәа аперсонажкәагы ари адунеиағ иауахъымлахуа...) дразызарц, дқыиазарц, аиаша ихәарц, иқаңтарц ус анцәа ду дишеит, ихәтоуп ҳәа алогикатә алкаа қазтцо ахъыңқәа ирызкуажәенираалақәа раңауп Платон Бебиа ипоезиафы.

¹Ш.Д. Инал-ипа. Антропонимия абхазов. Гурипп «Адыгейя», Майкоп, 2002, с. 10.

Ааи, ауағы ауағы изын дразызароуп, диашаҳәағызыроуп. Баша иаүіхәах XIX ашәышықәсазтәи афранцыз шәкәрығы ду Виктор Гиugo: «Ауағы иссиру иңашшыатәу феноменуп. Аңтазаара аұйбарара дахъыиднақьо, дахъаршәуа иаҳқыаны, есымшатәкьа диашаны дзықамлар ауеит. Аха уи иуалпшоуп дқыианы, дразны ақалара. Арт ағажәак уи дұхаақәыртоит, дқарттоит иапсоу үасоны».

Хыһы исхәаз ахшығозцарақә зыртабыргуа ажәенираалақәоуп: «Аңсыцәгъара», «Аашыақә изы ашәа», «Ианыртқәахуаз зегбы рхәы», «Ахъапарч», «Дұман ҳара гәylak»...

Аңсыцәгъара аңыхтәа ианакәызаалак ибзиахазом, ақәыңымда иаҳызы ауп лахынтың аниоуа. Иаҳызы ақәыңымда? Ажәйтә төңжайыршәа иташәеит азыс, сұтыуеит ҳәа иалагеит, аха итаулан изтәимтіт. Уи збаз ақәыңымда ағәапқәа уаҳы аєтәнажыит азыс сфонит ҳәа. Иагъафейт, аха иарғыы абар иаҳызы:

Азыс уаҳығы иқажамызт,
Иңыхааса уи амгәа итан.
Аха ақәыңымдагы тыңч итәамызт,
Абар-абар уажәы-уашытан...

Итыңырц иқәпон, итагәақуан,
Аха ус мәға қамлаゼит.
Уа амши атхи еибаңсахуан,
Иара убра илтапсы иагъцеит.

Абас иқалоит аңғара қазтко, аңсыцәгъара иазымиааниа илаҳынтың. Еилкаауп, ақәыңымда гығшәыгуп, дағақала ишымнықәо, ахы шымғаңнамго. Убригъ ахәыңқәа ирдыруазарц шрыхәтоу атәоуп ағымта хшығотқақыс иамоу. Аха уақагыы иаагылом, ажәенираала итегеси ҳара инаскьюит ауаа раҳығы үхъянарпшуюеит, ауағы аңғара қаймтәроуп ҳәа алқаа ина тоит, аха ихы дазымиааниа аңғара қайттар дшаҳыырхәо ахәоит.

Ажәенираала «Уалымшәағ ҆рыси уалтамыжъ Едрыси» ажәлар рхәемтә амотив аныпшуюеит, насты аниумор аңубаауеит, асиужеттеги амоуп, аперсонажқәа ҆рыси Едрыси рыхъзқәагыы рифмарә рзеибауеит, сахъаркыратә матәахәык еиңш ағымта иацхраауеит, рдиалоггы апхъағ хәыңғыы аинтерес инаркуеит, еиҳарактывы уалымшәа, ауалхәацәа ирцәыбналаны ицо ҆рыс зтәи иқәу Едрыс иғапхъа еиқәиреаө амц (уажәғы схы сызғыхуазар ҳәа дызғеу) аиғартәышъагы апхъара угәапхоит асиужет змоу жәенираалак аҳасабала. Ииҳәо уи ауп: ҆рыс дышуалмшәағу

ззыымдыруа азәы иөү дцаны аңара псаҳны, нас тақәажәйк бжышъах рынхыт икоу лөү ақәны жәла бзия ааганы, илатданы иаарыхны, иршханы, нас атуңьар икны итины, аңара имхны, иуалхәацәа ртәи риңарц. Убасқан акыр ахашәалар, Едрысгы итәи ишини агәра ииргойт. Ари алакә иафызыу ахтыс заҳаз Едрыс «Дыччеит убасгыи инароу... – Узымыччозеи утәи ануоу! – Абас иатеикын уа Тұрыс, ддәйкәлеит дышзахәо дытрыс».

Абас ауалхәацәа ирцәйбнало Тұрыс пәтазаарак шимам, ицоурام шхағсахьоу ахәыцқәагыи еилыркааует. Авторгы баша афынта «Уалымшәаф Тұрыси уалтамыжы Едрыси» аптицеит. Уи иаҳәоит апәтазааарағы макъанаирацәаны ишуپылуо Тұрыс ифызыцәагыи. Иара убас уалтамыжы Едрыс ифызыцәагыи. Уи диашоуп, гәйбән узитом итәи таижкуам. Амала, иаргыи идыруазарц ихәтоуп аудал зымшәо акапеи кылтәа шиғатәым. Убриг ауағы иғахақәа рагх иупхъязар алшоит.

Платон Бебия ибзианы ицааниует ахәыцқәа иғәнныркылаша, иргәапхаша, иаахытәтәа-хытәтәааны апсабара аңыртца иадхәалоу асахъақәа ртыхра. Иаагап ағырпштәкәа:

Ахыр-хыр ҳәа
Иауеит ақәа.
Акыр-кыр ҳәа
Иччоит амхқәа.

Мамзаргы:

Апстхәа хытцуан
Шытә иеырбо.
Амрагы цәыртцуан
Рхағқәа рбо.
Абар аапын асахъа штыху:
Чырри-чит,
Чырри-чит! –
Изхәада ачынча
Абжы архәычит.

– Цәыр-тәыррит,
Тәыр-тәыррит! –
Ардәына пшза
Зымфа иприт.
Чыр-чыр-чыр,

Чыр-чыр-чыр!
Ажеттарақәа
Рытра рҳайт.
– Ох, шыр-шыр,
Ох, шыр-шыр! –
Аапын гәирғатәа
Иахзааит.

Ақалара ахтыс аштыбжы иауарашәаны ағымтақәа раптцара Платон Бебия дазқазоуп ахәйкәа ирызкым иғымтақәа риғғы аарпшра. Абар аихамға иқәпраа ици адәйіба иахылтцу абжы иара ишиаҳая, мамзаргъы ахәйкәа ишрызнеиго:

Шып-шып-шып
Шып-шып-шып –
Адәйіба цоит.
Шып-шып-шып –
Абжы хнатсоит.

Шып-шып-шып,
Шып-шып-шып –
Амға уаның!
Шып-шып-шып,
Шып-шып-шып,
Угәуеаныз!

Ағада сзылцәажәаз ажәенираала исгәланаршәеит рапхъаза акәны адәйіба анызба иахысқәааз ажәақәа. Фышықәсагы схымтыңызды саб иаҳәшья Мыңың Ақәақа саалгейт аанғасра. (Үсқан Ақәа инхон саб иаҳәшьцәа хөвүк: Мыңың (Темыр Ағзба ипшәма пхәыс), Цацу (Уартан Аршба ипшәма пхәыс), Матия (Салуман Бәжәба ипхәыс). Гәып адәйіба аанғасыртә ақынза саб иашы Зыкәыр өйла ҳааигеит. Ус адәйіба Аалзга аңда иқәсны Гәып аанғасыртәғи иаагылт, сара сшәеит абжы исаҳази, алғеи (паравозмыз) иахылбыбуази анызба, ҳантала атлақәа сывығыкъю ици ианалага аиаша ами иүхәаша, сшәаны атәйуара салагеит. Аха гәыбған дукгъы сутартә сыйкамызды, избанзар, үсқан адәйіба сымбасызды, сталаны ұыаргы сымцаңызды. Аха нас еилыскааит цәгъарак шықамыз, авагон ауаа татаоуп, адәйіба ықәхә ицоит, саргы сеибгоуп...).

Сыззааниа, Ақәантә ағныға санаа, саб иашыцәа уағы нағзак еипш

исазтцаауан (ус зыѣартцоз Аѣа избаз, исаҳаз схәыч хшыø иахъанза гәыннакылоз еилыркаарц акәын, җәарада), иубази, иуаҳази, Руслан җәа. Сарттың сгәырғатцә урт ртак һастон: амшын шызбаз, ишдуззоу, зны иштынчу, даеа зных ишыцәкәрыпдо, ағнеихагылақәа шылоу, урт рыбжъара амдақәа шыргәылго, ақалақ үахыла афымца лашарақәа каххаа ишаку, ишыпшзоу, ауа шырацәоу ухәа убас итегэбы. Сара зегъ реиҳа исгәалашәоит, Гәыптыңтәи Аѣаңка сызгаз, нас арахь саазгаз адәыігба зеипшраз, иаҳәоз: «шып-шып-шып, гәыр-гәыр-гәыр», алға шахыбыбуаз, ианаагылози иандәйкәлози ишҳақыпсықуаз, пөсит, пөсит җәа, ишыхәхәоз, ухәа сара стәала асахъа тысҳит.

Сыззааания, Платон Бебия иажәенираала «Адәыігба» ауп. Уи ахәыңы изааигәоуп, иара итәала идиқылоит, еиликааует. Абри аганахъ сара сабиپара иатәу ахәыңқәа реипш, иахъатәи ахәыңқәагызы ус ауп ишырбо, излашоу ала «асахъа» штырхуа.

Аматәар иѣанато апроцесс аазырпшуа, уи иахылтцу аштыбжъ иақәшәо ажәенираалақәа маңым Платон Бебия ихәытәи поезиағызы. Урт, ағадагыы исхәахъеит, иркaszшыачыдоуп цәахәа къағла (шамахаҙак акәымзар, әба-әба ажәа иреиҳайтәум) реикәиршәара настың ргәынкылара марианы (ахәыңқәа рзын уи ауп ихадароу) хәхара злуу ахшығозцара рытданы. Убас икоу ажәенираалоуп «Асаат». Уажәы ҳапхъар иаабоит ус шакәу:

Чиқ-чақ, чиқ-чақ
Крауеит асаат.
Чиқ-чақ, чиқ-чақ
Иахъзом апсаатә.

Чиқ-чақ, чиқ-чақ
Мши-тхи ирыззоит.
Чиқ-чақ, чиқ-чақ
Аамтагыы цоит...

Чиқ-чақ, чиқ-чақ
Ипшуам бзантцы.
Чиқ-чақ, чиқ-чақ
Шәгыл шыыжынацы!

Асаат баша аус ауам ахәыңқәа (ашкол ахъ ицо) иранаҳәоит иахылтцу абжъала шыыжынаты ишгылататоу.

Абри аформа акыр иазааигәаны иფуп ажәенираалақәа: «Тыгә-тыгә-

тыгә» (ақабарда жәлар рхәамтахытә), «Ашъапы пшза хәычқәа», (Дағыстан жәлар рхәамтахытә), «Аңәажәарақәа» (Ачуваш жәлар рхәамтахытә), «Амра» (Александр Прокофев иңынты), «Сара сыйкынцыа чмазафуп» (Валентин Брестов иңынты), «Сара схала» (И. Муравеика иңынты). Уртрығы автор ақы, ишицәафу еипш, даңқлаңшысит ажәа сахаркны артәашьа, әбагыы, дызғыпшыз ағымтақәа реиқаашьагы ихаирштуам, ихағы иааигоит, ажәакала, иүхәозар, иапсуситәуеит.

Иаагап ағырпштәы ақабарда жәлар рхәамтахытә:

Уғыл, сыйын, сгәы қатса,
Ихәыңызаргъ шығағак қатса:
Тыгә-тыгә-тыгә!
Дкаха-бгалаяу ахәычы,
Ағоны дакәшоит хәыч-хәычы:
Тыгә-тыгә-тыгә!

Әңд аныңәара иалагас асаби хәычы иан ағәйрғара ду лымоуп, из-банзар, лпа лгәыграқәа зегыы идылхәалоит, аңтазаарағы апеиңш бзия иоур лтахуп. Ажәенираалағы ан лыхшара рахь илымоу абзиабара таула аныпшысит, әңд аныңәара зтаз ахәычы ишъапыштыбжықәа «тыгә-тыгә-тыгә» ҳәа, – улымхә итағуеит, ихатагы уапхъа дғылоушәа убоит. Сгәанала, цәаҳәазатәык «тыгә-тыгә-тыгә!» «иаҙбеит» ағымта алахынта еиҳа иғәйлнаршәеит.

Ажәенираала «Сара схала» (И. Муравеика иңынты иқатдо) ақынгы ани аңға хәычи рцәажәарала иаарпшуп изызхаяу атыңға хәычы ләепхъа ан илымоу атакпхықәреи абзиабареи.

Ан илхәоит:

- Бааи, беиласхәаپ, ибсыртап.
- Сара схала! Сара схала!
- Баала, әңдәзәара ҳәиццап...
- Сара схала! Сара схала!
- Быихцәи схәарын ма сара...
- Сара схала! Сара схала!
- Крыбғасттарын ма сара...
- Сара схала! Сара схала!

Ажәенираала ахшығатқаң абас ахәоит: изызхаяу ахәычы аханатә иртталатәуп, даршығылатәуп ихала ихы аматқ аура (ағеилахәара,

ағызбеттере, акрыфара...) Ари цәафән илалароуп ипстазаараңы ихәартә еиңш.

Дағысстан жәлар рұқамтахътә иаагоу ағымта «Ашыапы пшы хәыңқә» ақынгы архыза ибоит апстазаараңы маха-шыахала апшзахареи ағәғәхареи рөғы акырза шатанакуа аңытә усурға. Уи аңак ду амоуп, уимоу, ихымпәдатәни акы акәны икоуп.

Аурыс поет Александр Прокофьев икіншітә ҳәә зәсау ағымта хәыңы «Амра» ақыны апоет амра асахъа тиҳуеит: «Амра шеиши, амра шаша, амра цеици, аблла ҭаша – ашәапшы каба ушәңца убас... Амш бзия ҳат убас» – абас рұқоит ахәыңқә гәырғатцәа. Амра ақазшыңақәен ахәыңқәа ргәалақареи ажәенираалаң иубартә иқатдоуп.

Ачуваш жәлар рұқамтахътә ҳәә зәсағылоу ажәенираала «Аңәажәарақә» рөғы апсаатқәа (акөукәу, арбағы) рқазшыңақәак, иаҳхәеп, ақөукәуи арбағы шөйртүа апсыз зында акыны шамхәо. Иаагап ахаты:

Ақөукәу өнәтиеит:

– Кәу-кәу-кәу!

Арбағы өнәтиеит:

– Кри-ка-кыу!

Атсыз иаҳәоит

Фапхъа ашәак.

Апсыз иаҳәом

Цъара ажәак.

Ағада сзыхцәажәаз ажәенираалақәа (егырт ажәларқәа рөғапыцтә ҳәамтахътәни А. Прокофеви И. Муравейкии рыңыты ғанаигаз) ирымоуп изызку атема анағсанғы даңа қыдарак. Уи убры ауп – ахәыңқәа ире-илднаркауеит ишықоу ажәларқәа, ишрымоу рхатә культура, даңакала иуҳәозар, рмилат ахәақәа иртүтца, адырра-еилкаарақәа. Ариғы шыарда атсанакуеит изызхая ахъыбәр рзы.

Платон Бебия ихәыңтәи жәеинраалақәа рөғы акырза иғәцаракуп, исахъаркынгы иқаитсоит апсадғыли, ажәлари, абызшәеи, Апсны апшзареи ирыцаркуа азтаарапқәа. Урт рыңыны иатшыны изгәатоуп – изызхая ахъыбәр рыңыны инеиртә, иархәыңыртә, ғонутқала ирнүрүртә хыихь зызбахә схәаз акатегориақәа. Аха абры аамтазы, апоет ихаңы ғанаигогит иғымтақәа ззикуа ахәыңқәа рықера, рдунеи, рдүрра. Убарт ахәақәа иртәзозар, ирхымыхәхәозар ауп ирытатсаны ахшығозцарапқәа, иаахтәәаны иуҳәозар ихнампааузар ауп. Еңасхәоит, абартқәа зегры ишәаны, изаны ауп апоет ирғиаратә процесс шцо, иғымтақәа ишырныпшуа.

Хыхъ исхәаз ахшығозцарапқәа зыртабырғуа ажәенираалақәа иреиуоуп «Ахатәы бызшәа». Ҳапхъап ишеибгou:

Убас ихәмаруеит амшын қәанда,
Аңқәтырпа акәа утанаҳәөйт.
Абжыгы псыршьагоуп, избанда,
Уи ахатәы бызшәа ахәөйт.

Аћарматыс уа абжы пымтәанды,
Атх иалыхәхәа оума ахәөйт.
Убас угәы хнахуеит, избанда,
Ахатәы бызшәала ишәахәөйт.

Ашъха арцәажәөйт арғаш ғанды,
Уткәа аңқәтырпа уәанаҳәөйт.
Абжы уеибанарфоит, избанда,
Уи ахатәы бызшәа ахәөйт.

Ажәенираалағы идея хадас иагәйлсны ицоит ахатәы бызшәа абзиабара. Уи, еилырфача ихәоу ахшығозцара еилкауп. Аха ара икоуп автор ихадароу акы – ахәашы аформа, еиха ирапсышәаны иүхәозар, «иатсаңтаз» амаана. Апоет иаахтәаны, мамзаргы иаахжәаны имхәазеит, ахәычқәа ирыдимгала жеит шәхатәы бызшәа бзия ижәбароуп, уи адай (ус шакәугы) шәхәартам ҳәа. Аңқәтырпа, аћарматыс ашәа, ашъха илбааҷеаны илеиуа арғаш зегъы рыбжыы хаауп, ипстатағоуп, избанзар, урт рхатәы бызшәа рхәөйт.,

Ус анакәх, ахәычқәа рхатакәа еилыркаауеит, ыпстазаарағы рхатәы бызшәа иатсанакуа, изыпсоу. Абартқәа зегъы апоет х-куплетк иреиҳам апоезиатә фымта хәычы аћны аарпшра, ахәара илшеит. Ари, хымпада, иказароуп.

Ахатәы бызшәа атема иақәенатуеит, убри атәоуп ахәычқәа иранаҳәоу «Хатәы бызшәала» захъзу ажәенираалагы. Абраһагы апоет ихы иαιрхәеит афада ҳзыихәажәаз афымта «Ахатәы бызшәа» злашу аформеи излацәыриго «аперсонажқәеи».

Уажәы ҳапхъап:

Арбагъ ғнатуеит:
– Кри-ка-кыу!

Аласба тәаауеит:
Қыу-қыу-қыу!

Азыс қаауеит:
Бе-ке-ке!

Ахәыс хәауеит:
– Му-му-му!

Ашыыш ғәыруеит:
Фах-фах-фах!

Гач дтәууеит:
– Нәк-нәк-нәк!..

Абарт апоезиатә сахьяқәа зегъы ахәычы аинтерес этсо, уаанза изымдыруа апстазаарағ иқалоу, иңәйртцуа афактқәа рыла ихатәы быйшәа – иапсуа быйшәа – агәбылра идиркуеит, бзия идырбоит. Иныбжъаршәны иаҳхәар ҳалшоит арт ағада сзыхцәажәаз ажәенираалақәа иапсуам ахәыцқәагыы иранаҳәоит ахатәы быйшәа еснагъ бзия ишбалатәу, ишдыртәу.

Платон Бебия итахуп ахәычқәа дара ипсабаратәны иқоу аңәйрттрақәеи апстазаара иацу, злеибарку ачыдарақәеи, уимоу, адац-пашәкәеи рдыруа-зарц, аилкаа рымазарц. Уи азын ихы иαιрхәоит апоезиа цәа зхоу асаҳьяқәа, апоетикатә мыругақәа, апсабара аңәйрттрақәа.

Иаагап ҳахшығозцара зыртабыргуа ғырпштәқәак:

Амра пхоит,
Иқоу гәашәт!
Амра пхоит,
Ишәтүеит ашәт.

Амра пхоит,
Атыс шәаҳәоит.
Амра пхоит,
Ауаа нхоит...

Амра пхоит,
Ихым ашәшьы.

Амра ұхоит,
Шәгыл шыыжь!

Мамзаргы:

Акырцх ауеит,
Ажә ҳәуеит.
Асгыы ауеит,
Ажә ҳәуеит.

Итәом, итәа –
Аа, ижәбоит.
Ахш раңааны
Иаанагоит.

Заңа ирмианы, насгыы еилыхха иааирпшузәи ажә змыртәо, уалс иамоу. Уи ахш раңааны иаанагарц азын амш цәгъазаргы, ибзиазаргы ихәуеит ахшираңааны иамтырц азын. Астол иқәло афатә злыңда ахәыңқәа ирдүруазароуп, усқан еиңдеги ҳатыр рзақәуп ауағы иңабаа, арахә ирымоу бзиарас. Акәаң зхыхуа идыруеит изфо, имазеини изымцартцо иааста, ҳәа акәымкәа.

Ажәеинраала «Амаамыни ауағи реицәажәара» акәзар, ахәыңқәа рзы ахшығтқак бзия амоуп, иугәланаршәоит Ф. Енгельс аңыа ауп ауағы дуағызтәйіз ҳәа иихәаз иажәақәа. Ауағи амаамыни реицәажәара нтәоит абас:

Ииашоуп, ҳайхылтцызаргъ азәы,
Стәаны сазыпшымызт уаңәы.
Сара сыйлеит, са сыйқәпейт,
Сара схъамтит, аңыа збеит.

Сақәпейт асытәхәа, апшағыы...
Скылсит сара ауағрахы.
Уара утәан – уи азурхеит,
Умаамынын – ус уагынхеит.

Амала апоет «ҳайхылтцзаргъ азәы» ҳәа дызғу аттарауаа дуқәа азәырғы уи ишадғылоугы, даңқакала иүхәозар, амаамын еипш зеипшыз акы ҳайхылтит ҳәа иапыртқаз атеория, Дарвин дүгүн дназлоу, зынза итабыргхатоуп

хәа ашъақәырғәтәра уадафуп. Еиҳарәк ари атеория атыхәтәантәи аамтазы аттарауаа изадымгылоу, агәра зымго раңағанеит. Аха урт еиуеипшым агәаанагарақәа Платон Бебия иажәенираала ахатабзиара изапырхагахом, аидеиа хада аңыатә усура алыңшәа бзия шахылтца ахәычқәа қайматла иранаҳәоит. Ағымта хықәккыс иамоугы убри ауп.

Платон Бебия ихәычтәи жәеинраалақәа рөгры иупылоит, еиҳа уазаингәаны иүхәозар, иазықаңтоит еитарсны ихәоу ахшығозцарақәа, аилкаақәа. Убас икоу ғымтоуп «Ақызқәа». Арақа асиужет (ахыцқәа иртакны иазгәастоит апоет ахәычқәа ирызку иажәенираалақәа рығегры, шамахаңзак акәымзар, еиуеипшым аепизодтә хтысқәа рыла ишъақәғылоуп) излаҳәо ала аус «эмөу» ақызқәа роуп. Урт ргәрәтшыа, ргәрлашыа, рхәышыа ухәа апхъагыла дримоуп. Аа иқартцо:

Агәашә антың дара ҳәнни,
Шыбыжъон еикәагыла,
Иаауеит хәылпазы ихынхәнни,
Иаанагоит пхъагыла.

Урт изну рымфа ианыңцуам, иага ихәахәазаргы, рапхъагыла иаххәыщуеит.

Ишаабо еиңш, ажәенираала ақызқәа рқазшыа, рхы шымғаңырго, рапхъагыла ишаххәыңца аанарпшуеит. Ари амаңара акәзаргы ағымта ағаңхәи ахәон. Аха уи итегры итаулоу ахшығозцара атоуп, ауаа раҳы ухъанарпшуеит. Аңтазаара адиялектика ус икоуп, иањабалак апхъагыла апзыза даңахуп, настыры иххәыңтәуп. Абас шакәу ахәычқәа аханатә аил-каа рымманы ирызжалароуп. Абри ахшығозцара ажәенираала еиҳагыы иарғәтәоит, иғәйләааны иқанаттоит.

Аңтазаарағы заамурала иуқәытәо амчқәа ишырғағылатәу, ишрақәпратәу, аиашаңабырг шыхъчатәу изызхаяу ахәычқәа еснагы иқъабзны ирылааңалатәуп, иазырхәыңлатәуп. Уи азы амыруга хадақәа ируакуп ахәычтәи литература. Убри азоуп ҳзыхцәажәо апоетгры абри азтцаара ихәычтәи ғымтақәа рөғы иналукааша атып замоу. Ҳахшығозцара артабыргразы иаагап ғырыпштәыс ажәенираала «Арғаши ақди»:

Арғаш жәылоит,
Арғаш жәылоит,
Арғаш иаанахәеит ақды.

Анахь иагоит,
Арахь иагоит,
Арфаш ихыми уа ақды.

Ақды қәпәзом,
Ақды қәпәзом,
Арфаш иххалеит ақды.

Арфаш тәазом,
Арфаш шәазом,
Арфаш иагыагеит ақды.

Аңтазаарағ изымықәз, зхы ззымыхъчаз, азалымдарра, аңғьара изағамгылаз арфаш иаанахәаз ақды шағаз еиپш дылтахәахаа дагоит, дғәых дықәнатцоит. Аңтазаара шығыбароу, имарианы акғыры шумоуа, ақәпара уағ дшаӡрыжәуа ауп апоет иажәенираалағ иихәарц ииҭаху.

Еизааигәу аштыбыжкәа, (афонемақәа), еихаршалу ажәақәа, ҹыдала ахъзкәа ахәыңқәа зөлымхара ззыруша, аңсабара аңәыртракәа, амәтәар ақазшыя аазырпшуа апоезиат хәесахъақәа ыла ишъақәгылоу ҭазарыла ифу ажәенираалақәа мачым Платон Бебия ихәыңтәи поезиағы. Убас икоу өымтәқәоуп: «Кәүкәу», «Лагәи алакәи», «Фынеи Дамшәи», «Ахъзыда» (ары поемоуп ҳәа азұхәартә икоуп), «Аңәәкәа», «Аиаша», «Ашъхыңқәа», «Саб иөү», «Сайди Сайдеи», «Аңыықахра», «Аапынра ақазшыя», ухәа убас итегэбы.

Хыһы еиқәаҳапхъағаз ажәенираалақәа равтор досу рсиужети ртаки апоетикатә мыругақәа ирнаалуа рзиңшашауеит рхаташьаратә ҭазшыақәа исахъаркны иааирпшыртә еиپш. Урт зны-зынла зынза еилацалоуп, өба-хпа куплет, иреиҳамкәа, даеа зныхъы ихәоу-пшыоуны иқатцоуп, аха ажәарацәара рнымпшуа. Ҳапхъап ажәенираала «Кәүкәу»:

Кәүкәу, кәүкәу.
Аапын маай,
Кәүкәу, кәүкәу
Аус ахъ шәаа.
Кәүкәу, кәүкәу
Латцароуп.
Кәүкәу, кәүкәу
Пхъацароуп.

Ишаабо еиپш, Платон Бебия дазқазоуп ахшығытқақ хыыршәыгәкәа згәйлоу ахәыңтәи жәенираалақәа раңтара. Уи ҳхәыңтәи литература иалаи-

галахьоу афымтакәа шъардоуп, араଁка сзыхцәажәазгы мачзам аଁкытә уаха срыламлакәа сырзаатгыларц, стхауп хыхь-хыхьшәа акәзаргы, ихәычтәы поемаଁкоуп ҳәа ззуҳәаша, XXI ашәышықәсазы иапицаз ифымтакәа: «Ахъзыда» (2002), «Шъхалакә изыұан алакә» (2002), «Амаамын ахақәитра» (2002).

Афымта «Ахъзыда» ахәычкәа ирызкуп, аха адүцәагы архәыцыртә иଁкоуп, настыры иашашаалоу, иара еипшу сара иахынзаздыруа апоезиағбы апразағты ҳхәычтәы литературағы иуылom. Араଁка «персонаж» хадоуп ахаргъежъ «ә» апоет ишазиҳәаз еипш, «ахъзыда». Апоет ифымтәғы анбанкәа ырхәмарьны ирцәажәоит, досу излашоу, хәартарас ирыло аарпшша анбан къаҳәкәа, ахәахәақәа, амарахәкәа шыкоугы ихаирштуам. Аха иатшыны, ирыцхайшьюма ухәаратә еипш иззәеиент, ахаргъежъратә дырга «ә» аңыбаа арахъ хъзы амазам, хаҳада үшшада мғыл рхаара иңаз ахаз иағызоуп. Аха иарадагы анбанкәа тә, тә, гә, гә, жә, дә, қә, ဇә, цә, тә, кә, қә, ҝә, ҳә ухәа ишзықамло. Абар уи шцәажәо, агәйнамзара шаанарпшша:

– Са сыхъзыдоуп,
Са сыхъзыдоуп,
Ахаргъежъ ҳәа хъзыс исытоуп,
Аха изхәада: са сымчыдоуп,
Сымчыдоуп акәым – сагъчыдоуп.
Нас иଁкамзар сыда псыхәа,
Сызгылоузеи зегъы ртыхәа?!

Ари ахъзыда дырга автор ишиҳәо еипш, жәохә еидара ирытдан, ирған жәохә ғадара. Аха зегъы акоуп ишыхъзыдаа иаанхеит, рыда псыхәа шрымам, жәохә нбан шзышықәымгыло, ишзықамло зегъы рзы еилкааны иаанхеит.

Сара сгәанала, апоет абри иажәенираала анбанкәа ирхәмарьны иахыирцәажәо аграмматикахъгы ахәычкәа ахъхыаирпшша анағсангы, иатдоуп ҳәа сыйкоуп даеа хшығозцаракгы. Ауағы еиуеипшым аусхккәа рәғы аңыбаа збо, ишырхәо еипш, зхы аңыка ықәйізхуа ауаажәларрағы данырбартамхо қалалоит, данрызгәамтө еиҳаҳоит. Ари, ҳақдароуп, уимоу, иагъзалымдарразаргы қалоит. Убас иଁкоу ауаа ргәатара рықәеша-мықәеша иғылуу ирбартазароуп, игәцараркуазар ауп. Мап, анакәха, анбанкәа рығонутцһа ахаргъежъ дырга («ә») хъзыда ишаанхаз еипш, иଁкалар алшоит. Амала, ихъзыдамзар қалап уи ахатә ахъзыда ҳәа ахы ишазнахәоугы. Ахаргъежъ дырга «ә» уи иара ахъз ами? Нас уи изықәйннашьой?

Платон Бебия иажәенираалағы ахаргъежъ дырга «ә» изтәу анбанқәа дә, тә, тә, цә... ирхәмарны, исахъаркны ирцәажәоит. Уи акы, ахәыңқәа анбанқәа досу рхатә ышақәа ирымо днарбонит, иднартцоит. Әбагы, рыбз ңнаңеит, ажәенираала ғырхәала ахәарағы өаршьцыларак иағызыуп.

Иазгәататәуп даеакгы. Автор арақа ихы иаирхәоит аңсуга жәлар рпоезиат ғапыц хәмта амотивгы асиужет акәым, ағыша формағы. Иагап ғырпштәис ахаргъежъ дырга «ә» иахыыхъыдоу, зегыы ртыхәан иахыгыло ақнитә аханатә иамоу агәйнамзара абар ишаарпшу, асахья иштыху:

Импар-парит,
Имбар-барит,
Имуар-уарит,
Имгәар-гәарит,
Иқар-қарит,
Имхар-харит...
Абар даеа сахъакгы:
Игәыр-гәыруан,
Иқәыр-қәыруан
Иқәыр-қәыруан
Икәыр-кәыруан,
Ихәыр-хәыруан.

Убас икоуп итегеси иааугаша ағымта сахъазыркуа ағырпштәқәа. Аха иаагаз азырханы ҳаисып еги апоема «Шыхалакә изыхәан алакә» ахцәажәарах. Ари ағымта ишаабо еиңш, Шыхалакә идагы персонажқәас иалоуп аңстәқәен ағыгшәыгқәеи. Урт рхтыс рыйхәалоуп аңсабара аңырттра, амшәгъя баапсқәа, аурт, асы, акырцх зәзәз еиңш. Асиужет абас икоуп: дықан бнахъчак хъзыс измаз Шыхалакә. Уи даалаган ақды шәпақәа еидсалан атыш қантцепт, ибирақгы ахайрсит, азгы үхитцепт. Абар уи асахья автор иштихуа:

Аңәқәырпәқәа ирақәәп ғәғәала.
Атыш ңоит азы ихыхәхәала.
Иахыынғасуа анақә-аракә
Ирманшәало игоит Шыхалакә.

Уи атыш итаиртәеит дахъцо игарц: аңгәы, ахәынап, ағаххәычы, арбағъ, ақәыңыма, асыс, ағалаң, ажъя. Ағыгшәыгқәа ракәзар, рөң азы аауеит, им-

лашыуеит, егъырт рцәа итазызойт, ишәаны ипсүеит ант ирғытцахәхар җәа. Уажәы-уашытән ижәиларц ргәи иштәз, амшын цәгъахеит, апшацәгъя тыйсит атыш итатәаз зегъы ropyсы рзейт, ишәа-зызо еилахеит, агышәигәгъы затца ацәгъара рмурыз иткисиз апшатлакә, иштәнахыз ацәкәирләкә «имаалықыны» икәнатцеит. Аха апшагы аамтала ианеиқәтәа, аихсығыра ианалага, фапхъа рхәыжәла цәгъа аадырпшырц иакәырkit агышәигә. Аа икәртцо:

Ацгәы мыжда ахы шытнахит,
Ипаны Ахәынаң акырц.
Абгахәычы алымча еитнанахит,
Ипан Арбағы уа иакырц.

Ақәыңымагъы асаса еихнахит
Ипаны Асыс уа иакырц
Абгалаң аналы еитнанахит,
Ипаны Ажъа уа иакырц...

Аха убас Анцәа ду иабұйбар датхеит. Уи акәхеит, идидит, имаңысит, ақәа, акырцх үхәа еиматәеит ажәған. Ауеиа баапсы икәлаз атыш иакәтәаз зегъы еиннаршәеит, анык илыхшазшәа еибабо икәнатцеит. Уи ахтыс автор иааирпшүеит уамашәа исахъаркны:

Ахәынаң Ацгәы акәа итаршәын,
Аәбагы наң-аң еибарпхон.
Акәты Абгахәычы акәа итаршәын
Аәбагы наң-аң еибарпхон
Асыс ақәыңыма акәа итаршәын,
Аәбагы наң-аң еибарпхон.
Ажъа Абгалаң акәа итаршәын,
Аәбагы наң-аң еибарпхон.

Апоема «Шыхалакә изықәан алакә» асиужет, ицо ахтысқәа (атыш ақатцара, азы ахтцара, аперсонажқәа реизгара, амшыцәгъя – ауеиа баапсы ацәыртца...) апхъаң хәычы дазәлымхахартә, интерес иоуртә икәтоуп. Аха ари амацараңы даагылом автор, ихадаро уи иатцаитцеит афыимта зыртәгәо афилософият хышынцак. Иарбан уи ҳәа ауағы дастцауазар, абар атак: ақазаареи ақамзаареи ахықәағ апстазаара аннеилак ишебафара еидтәалазаргы бааи-псы еидымгылар ауам, ус икоуп псы зхоу

рпсихология, ари рдиалектика иазакәануп. Абрақагыы иକалаз убри ауп: аңгәи аଖынаପ акырц,абгахәычы акы акырц,акәыуьма асыс акырц,абгалаң ажъа акырц ишағыз атыш итатәаз ыпстазаара аншәартаха, зегы үхнегак еипш еилатәеит, еизаигәахеит, агышәигәагы иқниахеит, имаалықхеит, ыгәтакқәа хәашхәашеит, ихыбгейт. Аха ари атагылааша – апоемағ иа-або ахтыс еитарсны уахәапшыр, ауаа рахъ ахы урхар акәхеит. Апстазаара ашәартा иантагылам, атынчра анышоу, еибаҭахымзар қалоит, ишырхәо еипш, ршыа ытцеибажәыргы ауеит, аха еибаҭахугыы еибаҭахымгыы ирзеипшу ашәартара қалар, еидымгылар ауам, ринстинкт иабзоураны. Из-банзар, ажәаңка ишаҳәо еипш апсы ҭауп...

Абартқәа зегы ҳзыхцәажәо апомағ исахъаркны иକатоуп. Уи аганахъ акгыы узавбом. Амала акызатцәык апоемағ еитарсны ихәоу ахшыфцак ахәыцқәа рзын мачк ихвантазар ауеит, убри аକнитә уи адүцәа еиҳа ирзааигәоуп, рдырра, ыкәра иацанакуеит. Егирахъ, афымта исахъаркуп, ичыгәза еиғартәуп апоезия ацәа-хаа аକәнышьшы иକоуп.

Апоема «Амаамын ахақәитра» атәи ҳхөозаргъ автор илшент зхәычықәра итыңыз амаамын ахтысқәа жәабжык еипш асиужет атаны иକатоу исахъаркны аарпшра, арғиаратә фантазиагы ицырхырааны. Афымта алагоит абас:

Амаамын хәычықәра итысит,
Амаамын хәычы ацәа итытит.
Ана иакумызт,
Ара иакумызт,
Мла иакумызт,
Хъта иакумызт.

Аха атыхәтәан афыстаацәа ақәтәазшәа «афызцәа ирызрыламгылеит, ағынастхан зымфа игылеит», ажәакала, ибналеит, нас иахнанамгазҳәагы иକоузен! Зны ахәыч баҳчағ инанагеит, уаргъала иақәтәеит, ахәыцқәа ахынцәаз ауада ифналеит, хызеи хчи хыла-гәыла еиланаргъежекит жәларак, уи агәи анахшәа даеацъара еихеит, акъанцъа маамынгы апсы ҭанаттарц атыхызшәа иланарха-фанаархеит, иахәлатәхәеит. Үақагыы изымаагылеит, ақалақ иалалт, автобус италеит «ахра нылан», «ус, амаамын, шәақытқааран, ипсан аныкәцағы ихәда ианааха, акы аасилымшаза уаха, апсы аницәа, имфаҳытны автобус ажра итаҳайт, еиланархәуа зегъ еилаҳайт». Ажәакала автор ишиҳәо еипш:

Амаамын хәычы атра итытит,
Амаамын хәычы ацәа итытит,

Ицоит амаамын ҭагә-ҭасуа,
Ицоит инеиҭац-ааиҭацуа...

Абас апоет ажәақәа ирхәмарны, еиуеипшым ашәыгақәа рыла ифычаны ицо ахтысқәа амаамын персонаж хадас иаманы аپхъафцәа хәыңқәа азғөлымхәхартә еиԥш рсаҳья ҭихеит. Апоема «Амаамын ахақәитträ» антәамтә еиҳагы еибархханы, итәру ахтыс ҭыңқәа рыла иқатоуп. Уи аенеынтаәарак иахыгәараз ассирқәа акыр абеит. Өнүлаڭәык иахықоналааз абұйарғы апшааит, уи азмырхакәа апшәмапхәысгы илықәннакит (даршәарц акәхап), иаахтәаны иүхәозар «амаамын хәың зәа итыйтыз» еи-ланаргъеҗит жәларық, аха ател ианас: иааз ирхәынчеит, ашәақь шакызыгы. Хрыпхъап атыхәтәантәи ацәаҳәақәа:

Амаамын урт хыс ишакызыгы.
Уа идәылпәйт абұйар шакызыгы.
Аха рееибыта иакәша иғылан,
Иарғы гылан абұйар аанқылан,
Аха уи ахархәаша здырхуадаз?!
Абұйар бұйарым ухы ианаумырхәа,
Ахақәитрагы – ухы ианаумырхәа,
Өазны ас уаҳа иузтахуадаз?!

Апоема афилософиятә, идея арт афада иаагоу ацәаҳәақәа рәғы қайматла иаарпшуп, ирыңқацааху аконтекст еиҳәрпхъар, еимгәырттаауа ҳарғәылаңшыр итегеси ипстазааратәу, иреалтәу ахшығозцарақәа ҳдырбоит, ихатцаҳәоит. Ишаабо еиԥш, ағымтағы конкретла ибналаз амаамын ахақәитратқәкәа ахтысқәа ртәоуп иаҳәо, иаарпшу. Аиашазы, ұйара-ұйара афантазиатә цәа ахайцазарғы апоема ахатабзиара еиҳагы иацхрааит, иахыатәи атермен ала иүхәозар, изырнагеит. Аха ағымтағы иаарпшу зегінде еитарсу ахшығозцарақәа рыла ихәоуп, аметафорә қазшықәа рымоуп ауағы итәнәкыртә изырханы ишхәоудырыртә еиԥш. Җабыргуп, уртқәа зегінде ахәыңы изеилемкәаарғы гәйбән узитом, избан акәзар, рхқәа ахье-иларсу рацәоуп, аха ұйдала өзтәарап ирхысыеит. Ахақәитреи абұйари. Арт ағбагы ауаатәысса ropyтазаарағы қырза зтазкуа роуп, уи азы атоурых ағәылаңшра, атахъ албаара атахжам. Аха иага ус акәзарғы, мачқ хшығозцарақәақ ҳнархъапшып.

Ауаатәысса ropyтазаарағы еилкаауп абұйар рольс иамоу, иатданакуа. Уи ршаз аахыс ихыхъчагоуп, ауаа рганахъала, ағығшәыгқәа рганахъалагы. Ус анақәха, атәылақәа, ахәынтқаррақәа уи ада ropyшықәғылара залшомызт,

изықаломызт. Иара ишдыруеиپш, ахы акитахыци ахәымпалирыла. Ииашоуп уаңзагы ашынта-хаҳәкә аирлырхуа иалагахъан ахыхъчага мыругақәа. Иахъатәи абұзар атәи ҳәозар, атомтә, азритә, ахимиатә бұзарқәа уәза зақа ықоузеи. Урт зегзы ганкахъала иахырқыаны иқатоу адунеитә цивилизация ашәртә ғәгә – ақәзаара ақынза итазыргылоу роуп. Даеа ганкахъала, ажәларқәа, атәилақәа ртынчреи, рхақәитреи, рхыпшымреи рыхьчоит. Уаҳагы псыхә ықамзар акәхап проблема раңаала еибарххароуп адунеиағ. Аха убас шакауғыы, ауағы ихшығ иарғиаз абұзар иара имч ақәхароуп, ағара ағакны ахәйнчара илшозар ауп, ақәымзар, ақеты ашыига ашыапхыц итанахит ҳәа ирхәо қалар ауеит. Абри азы ажәйтәзатәи абырзен философ аенциклопедист Аристотель абар ииғуаз:

«Природа дала человеку в руки оружие – интеллектуальную моральную силу, но он может пользоваться этим оружием и в обратную сторону, поэтому человек без нравственных устоев оказывается существом и самым нечестивым и диким, низменным в своих половых и вкусовых инстинктах».

Апоемағы иштыхуп ахақәитра аздарагы уархәыцыртә еиپш.

Ахақәитрагы апқазаарағы еилоу категориоуп, еиха ирапсшәаны иүхәозар, ахақәитра иагъакуп, иагъыфбоуп. Ауағы акы дәнааҳәозар ауп, дыннакылазароуп. Ахақәитра сымоуп ҳәа ииааитаху зегзы қайцо далағар, мамзаргы схы сақәитуп ҳәа ишырхәо еиپш ишьапы итсыржыны дтәар, дыпхастаҳоит, ихақәитрагы азшәах еиپш импытаңытует. Анемец жәаңғаргы баша иамхәозар акәхап, ауағы дуңәымзар – уамеигзакәа ахақәитра ит ҳәа. Ус икоу ахақәитра лытшәадоуп, итархагоуп.

Сыззааниуа хыыхы сзыхцәажәаз «Амаамын ахақәитра» абас икоу афилософиатә хшығозцарапқәа апхъағ (дхәычызаргы ддузаргы) иатцимбаарц залшом. Уи ағымта ағазара еихагы ишьтнахуеит. Абызшәа атәи ҳәозаргы, пықәсларарада аххъваҳәа еихышәшәо ицо ицәажәоит. Уи атәи уаҳа салалом, избан акәзар, ҳпоет ипоезиатә рәниамтақәа иажәенираалақәеи ипоемақәеи ирызкны сышәкәи ақны иалкаау ахы ықоуп, уақа инартбааны сазаатғылоит ари аздаара.

Платон Бебия ахәычқәа ирызку ифымтақәа иримоуп зеиپш қазшыак иаңыргу ҹыдарап. Уи убри ауп – урт рәғи иубоит ахәычқәа дара иртәу, иртаху, рдунеи иатданакуа, рпсихология иақәшәауа, рцәажәарағ рхы иадырхәо ажәақәа, афразақәа, лассы-лассы рылапш иташәо, ирныруа асахъақәа, ахтыс хәычқәа. Убарт рчыдарапқәа апоет иғәцарапны ифымтақәа иргәйлаисоит, иалахирчоит ахәычқәа иғәныркылартә, бзия ирбартә, насты ада ишыртәу рдышыртә еиپш.

Ари ацәаға, ҳәарада, зынза иғыцу акоуп, мамзаргы Платон Бебия ихалазатәык итәуп, егырт ҳпоетцәа рәғи иупылом ҳәа узыхәом. Уи ықоуп

ахәыңқәә ирызку ағымтақәа (арақа зыζбахә сымоу апоезиатә рәниамтақәа роуп) зегъы рәғи. Ус ада ахәыңтәы литература зықалом, имаңанаҳоит. Аха, уағтас хшығозыштыра азұны ҳзыхцәажәая апоет ахәыңқәә ирызку иғымтақәа ирыпхылак имбарц залшом ахәыңқәә рлымча иаҳая, иртәу аматериалқәа (ражәа, рхәыңшыа, иқартцо, ирхәо, рхы шымғапырго зәаз еиңш) зақаирацаоу, насты мцрак, паршеирак рыламкәа ирпстазааратәны иаарпшу, иқатоу. Абартқәа зегъы автор инапы итсыңыз иғымтақәа апоезиа аңа хaa рхатданы иаҳғылдыршәо анағсанғызы изызҳая ахыбығар ақеңігара злоу ахшығозцарақәа рыла ирабжъоит, иаағоит, рхы-ргөи алағаны асаҳарьыратә ғымтақәа бзия ирбо иқанаткоит.

Аңсу хәыңтәыл литература адақъақәа еихазҳая, изырпшзо акоуп Платон Бебиа ахәыңқәа ирзикызы ипоезиатә рәниамтақәагы. Урт иса-харьыратә ғымта хадақәа иртәыштыроуп, иркырзуп. Ус зны-зынла шәкәығозақәақ иныбжъаршә-аабжъаршәны ахәыңқәа рзы ағымтақәа аңызтцо (урт иқартцо сгәампхо, ма иңдірлеу җәа акәым зысқао) дреиум. Уи ирғиаратә усур – ипоезиа ас ахы анатнах инаркны далагеит, иаҳыагы даеүп ахәыңқәа ирызку асаҳарьыратә ғымта ссириқәа раптцара.

АПОЕМАҚӘА

Апоема ишдыру еиңш, абырзен бызшәа ақнитә иаауеит, иаанагоит иқасткоит, исирғеноит. Еғириахь, идуу, хәтараңзала еилоу, ажәенираалала ифу аепикатә, мамзаргы алирикатә қазшы змоу сахарьыратә ғымтоуп. Апоема ағышыңа, аформа литература атоурых зегъы ағы ақырынтә, настыны аяаубартә иаҳтынхыаауан аитакракәа, аеңпсахуан.

Акласикатә поема – ари еиҳараңзак епостә жанруп. Иара аепос ахатә ажәабжытә литература ахкәа руакы җәа ипхъазоуп. Уи иатцаңакуеит ароман, апоевест, ажәабжы, исахарьку антамта, алакә, алегенда. Иаагап ғырпштәқәақ: «Одиссея», «Илиада» – Гомер; «Инцәатәу акомедиа» – Данте; мамзаргы атоурыхтә-ғырхаттаратә «Зхы иақәитү Иерусалим» – Торквато Тассо; «Неистовый Роланд» – Л. Аристо; «Пиотр Дуззя» – М. Ломоносов; «Россиада» – М. Херасков рәниамтақәа. Акласикатә поемақәа аромантикатә поемақәа излареиңшым мачзам (ғырпштәыс иқаудар ауеит Ҷ. Баирон ипоемақәа), урт ауағы ирпстазаара иазааңғәоуп, алиризм аелементқәа ргәйлубаауеит.

Убас икоуп А. Пушкин, Е. Баратынски, М. Лермонтов, К. Рылеев ухәа XIX ашәышықәасытәи аурыс поетцәа азәырғы рпоемақәа. Аурыс литература арақа азбахә анаҳхәа, уи XIX ашәышықәа антәамтәи XX ашәышықәа

алагамтәи раан апоема литературатә жанрк аҳасабала еиҳа иуарлашәарлан ићаз цәыртран. Иахгәалахаршәап: «Возмездие», «Жәафә» – А. Блок; «Листопад» – И. Бунин; «Рапхъятәи аиқәшәара» – А. Белый. Аурыс поема ғың аитәфиара иалагеит В. Маяковски ипоемақәа рыла. Иахъа алитетуратә ңұтазаарапә апоема ажанр зегъы реиҳа ирылатқаны ићоуп акоуп ҳәа ипхъаҙоуп.

Аңса поема атәи ҳәөзар, абар уи азы ҳттарауда ду Хә. Бәжәба 1958 шықасызы иифуз: «Аңса поема шытә атрадициагы амоуп. Аңсаа жәйтәнатә аахыс ирымоуп ажәенираалала еиғекаау аепостә ҳәамтақәа, урт ирыхъзуп афырхаттаратә поема ҳәа. Абас ићоуп еиңирдыруа апоемақәа: «Пышкыға-иңа Манчей Баалоу-пха Мадинеи», «Инаңча Къагәа», «Къахъ Ҳаңырат», убас итегези. Иара нартәа ирызкуаепосты, уажәы излеилахкаауа ала, ажәйтә жәенираалала иғын ҳәа иупхъаҙартә ићоуп. Уи – еопопеян.

Аңса поема ағиара аамтала афольклортә традиция иахъыпшын. Рапхъаза ари ажанр ала аңса литература иаланагалаз ағымтақәа, иаххәеп, ареволиуциа қалаанза, «Ешсоу итапчак» ҳәа Д. Гәлия ииғыз апоема, нас 1925 шықаса рзы итытцыз И. Коғония ипоемақәеи, убас еғыртгыбы, ажәлар рхәамтақәа иузыркәымго ирыдхәалоуп, насты ажәлар рпоезия апоетика акырза ирныпшүеит. Ас узхәом 1920 шықаса рзы агағет «Аңсны» ианылаз «Цәгъаза дыссирын лара» ҳәа хыс измоу С. Җанба ипоемазы. Уи ажәлар рәғапыцтә поезия апоетика аеаќенагоит. Апоема атема ғыңын усқантәи аамтазы. Арақа автор диасит атоурыхтә темахъ – иаҳирбоит аромантикатә-символтә ҭасла Аңсны жәйтә-натә аахыс иахъықәахъоу. Ари – лирикатә поемоуп, арақа иаабом ақазшықәа, аус злуу алирикатә фырхатца, иара автор иғәаанагарақәа ихәыцрақәа роуп.

Асовет мчра Аңсны ианышықәыла ашытакъ, ағажәатәи ашықәсқәа раан аңтазаарап ғың иаzkны поема зтымцит. Изтагылоу аамта аанарпшша, аңса поема шықәгылоит 30-тәи ашықәсқәа раан. Уи еиҳарак тематикас иаднакылоит усқантәи аамта иқәнаргылаз, иактуалтәу апроблемақәа¹.

Итабыргытәкъаны, Хәыхәйт Бәжәба ишазгәеиңаз еиңш, аңса поема жанрк аҳасабала ишықәгылт, иғәтәзаа ићалеит иаҳхысыз ағажәатәи ашәышықәса 30-тәи ашықәсқәа инадыркны. Убаскан ауп адунеи анырба асоциалисттә ргылара атема иаzkыз (уи усқан ихадаз, высшыа змамызы акы акәни ићан асовет литература зегъы азғы) акымкәа-әбамкәа аңса поемақәа, иаххәеп, «Атәила ғиоит» (1932), «Шъаризан» (1933), «Даур» (1936) – Л. Қәытдниа, «Ақама», «Атаца» (1934) – Ш. Җәыңыба, «Адгыл еимак», «Аңышлардыгә», «Тәарчал абжы» (1933-34) – Л. Лабахәуа.

¹Х.С.Бәжәба. Аңса литературазы... Аћәа, 1960, ад. 206.

1941-1945 ш.ш. раан – Аұғынғұтәылатә еибашъра ду анцоз Хә. Бәжәба ишихәаз еипш, аңсұа поэзия еихсыңыра қамтқакә ағиара иағын. Убасқан хлітератураз акыр иаңсаны иаланагалеит ә-поемак: «Тариал Рашиба» – Қы. Агәмаа, «Ахәачапа» – Б. Шыныңқеба.

Иахұйсыз XX ашәышықәса ғынғажәижәабатәи ашықәсқәа инадыркны аңсұа литература, даеа аамтандык еипшымкәа апоема ажанр аизхәзыңыра аиоут. Убри аамтазы адунеи рбеит иажәеинраалоу ароман: «Ағатә-ууа» – Б. Шыныңқеба, «Хаштра зқәым», «Аамта зтәү» – А. Лашәрия, «Атоуба» – А. Җыонуа, «Жәашықәса рыштыхъ» – И. Җарба, «Ашәахста» – Н. Җарпхә, атоурых тематика иаңзу апоемақәа «Схәыштаара» – Д. Гәлия, «Ахра ашәа» – Б. Шыныңқеба, «Аңғәысқәафы» – Ч. Җыонуа, «Снеиуан Доу ақытән», «Ауағытәыфса игәы» – К. Ломия ухәа убас итцегы.

Хәарас иаңахузей, ағада еиқәысыпхъаңаз ағымтақәа рахътә зегытәкәя қазарыла еиқараны, иғәылтәааны ишүікамызгы (ус шакәу акритикцәа Х. Бәжәба, Ш. Инал-ипа, В. Атқария, В. Зантария, Б. Гәыргәлия, М. Лашәрия иаңгәртәхъеит еиуеиңшым ристатиақәеи рყәгыларақәеи рөй) урт аңсұа поэзия, қыдала апоема ажанр ағиара аус шыардаза иаңхрааит, еиңарсшәа иүхәозар, ағы дырыцәажәеит, изырыргеит.

Иахұйсыз XX ашәышықәса 60-тәи 70-тәи ашықәсқәа инадыркны иахъанза ҳмилат литература иаланагалахъоу апоема ажанр ала ағымтақәа ҳхәғы иаңганы хрыхәаңшузар, ҳәарас иаңахузей, ҳпоетцәагы (абиңарақәа зегы) ирылшаз кыр ықоуп, ҳмилат литература зтаку деиггәрыгъартә иқоуп. Урт гха змамыз, ипсүеу ағымтақәа рылам ҳәа акәым исхәо, уигыны упьлоит, жәаҳәарада. Аха ихадароу дара ықоуп, аңсұа поема ажанр есааира иғәылтәаая ағиара иаңуп, ҳмилат литература иаңгәлччааая. Насгыны ии еихазхаша, ари нахысгы анапқазара еиңызтәыша, ағаңзара ҳаразкша, насыпны акадр өңілкәа атагылоит абиңара-цыпхъаңа.

Иазгәататәуп аңсұа поема ажанр тәарадырралагы ишгәыгәтажыым, акымкәа, иофбамкәа амонографиатә хатәрақәеи, атқааратә статиақәеи асумтақәеи азыркхъеит ҳтарауая, ҳакритикцәа. Хәарас иаңахузей, уртты аңсұа поема ағиара апроцесс атематика дырғыхеит, анапқазара иаңхрааит.

Сара иахұынзаздыруа, аңсұа поема жанрк аҳасабала зегъ рапхъаңа дахцәажәеит Хәйхәйт Бәжәба 1933 шықасазы Леуарса Кәытниа из-кны ииғыз астатағы. Үсқан абжъаратә школгыны далымгаңызт уи автор. Арақа акритик қәынш блатарыла дырзаатғыланы ирығыз, ирыбаз, изапсазгы азгәатаны дрыхцәажеит 1932 шықәса рзы итыңыз Леуарса Кәытниа ишәкәе «Атәыла ғиоит» ианылаз апоемақәа: «Апролетарцәа», «Тәарчалргылара», «Ленин», «Милион бжыы», «Акомғар», «Шәзырғы».

Анафсан 1933 шықасазы иттыңыз, аңсуга литератураз, чыдала апоема ажанр ағы - акыр ипхылданы иқалаз апоема «Шъаризан». Уи иазкны инеитىху, настыры аттааратә өазшъа змоу асттия акыпхъ абеит «Алитературатә журнал» № 1 адакъақә рөө (Ақәа, Апхәйинтшәкәтъикъирта, 1940) Уи авторс даман запхъаћа иттарауаф дувараны иказ Ш.Д. Инал-ипа. Араћа асттия автор акыр ажәацьбарала дцәажәазаргы «Шъаризан» хәыштаара поемоуп, адәвү идәйлтңы, адәахыы икоу зында имачны иаҳнарбонит ҳәа ихәазаргы, афымта хәыц-хәыц еиғыршәшәаны еил-ригент, анализ азиуит. Аха ашытакъ акритик (ускапа ихатагы дәвыпшын) диашамкәа ахәшьара шықаитказ идырт. Уи аабоит ишәкәағы («Аңсуга литература атоурых ақнитә»).

Икоуп убас акык-әбак арецензиақәеи асттия къафәеи инымматены аңсуга поема иаҳзәажәахью, иазаатгылахью. Аха Аңсуга поема инартбаау, аттааратә өазшъа змоу аусумта азикит Хәыхәйт Бәжәба. Уи раپхъа иккүпхын ғыңгыз зтыцра иалагаз ажурнал «Алашара» адакъақәа рөө» нас ишаќы «Аңсуга литературазы. Критикатә нтәмтәкәак» ақны.

Ари аусумтағы Хәыхәйт Бәжәба раپхъаца ақене икритикатә лапшхәа итцигойт, әжәихәба шықәса ығынүтқа ҳлитеттура иа-ланагалаз ихатәроу апоемақәа, настыры уи ажанр атоурыхъы убрахь иналатданы. Ари, еитасхәоит, аңсуга поема аттаареи уи нахъхыи аахыс изнысыз арғиаратә мөнеи ҳзырбауа акы ақене ицәиртцит иаҳхысыз XX ашәйшияқәса ғынәжәабатәи ашықәсқәа ынтигамтазы. Сгәи иаанагоит, иаҳхагы уи ахәажәцәа ахамлазац, аамтеитасрақәа акыр ирханхазаргы, иаҳтынхъаазаргы, апхъағы авторгыы иранаҳәо ыкоуп, еиҳарак апоема апыйзго, (иара убас итызтаауагы убрахь дналатданы) уи апроблемақәа ирызхәициа, зырғиаратә, тәааратә план иалоу ауағы изы.

Аамта цоит ашықәсқәа аманы иқәха. Иаанагоит иара убастәкъа иафнахуеит шәыххык рула еиларсу ахтысқәа, ахатарракқәа. Сыззаяа-иуа, Хәыхәйт Бәжәба исттия «Иаҳъятәи Аңсуга поема» ифыз аахыс ҳмилат литература, аамта уадағрақәа ишыртагылазгы заћа аеартбаазеи, аеенітанақзеи, ахъз-апшы хара ицајеит апоема ахатагы. Уи жанрк аҳасабала итызтаауа асттияқәа ракәым амонографиақәагы қалеит, акыпхъ рбеит, апсышәала, урысшәала. Убарт иреиуюп апрофессор Борис Гәыргәлия имонография «Аңсуга поема», ашәкәтъикъирта «Алашара» ақны 1974 ш. хаз шәкәны апсышәала итыңыз. Ари аттарауаф идиссертиратә усумта ауп. Москва М. Горки ихъз зху Адунеизегътәи алитеттура институт ақны афилологиатә тәааратадыррақәа рканидидат ҳәа астпен аиоуразы иихъчаз ауп. Аха уи ишәкәхарц азын итегеси аус адуланы, афактқәа рула ихартәааны итижит. Араћа автор хықәкы хадас иман аңсуга поема жанрк

аҳасабала ахытхыртақәеи, аиреи, аөышъақәырғәгәреи, убри анағстәи аизҳазығьареи раарпшра.

Ишдыру еипш, апсуа литература зегъы аразқы, мамзарғы алахъынца азбарағы шъардаза рыцаркуеит, зыхтартақ иағызыоп ғырыхәалатәи литератураны нағынатә аахыс иаая, тематикалеи хыпхъазаралеи ибениу ҳажәлар рәәпциңтә ҳәамтақәа. Уи ашәкәи аредактор абағхатәра еицамк змоу апоет, апрозаик Витали Амаршын ишазгәеитәз еипш, Борис Гәыргәлия хшығозыштыра рзиуеит «Пышкыағ-иңа Манча хатцеи Баалоу-пхә Мадине» реиңш икоу жәлар репикатә ҳәамта дүкәа.

Ашәкәағы иазаатғылоуп, иаңшыны иазгәатоуп апоема жанрк аҳасабала атоурыхгы. Амонография автор кыр гәаанагара иңәйт адунеи еғырт ажәларқәа рпоезиатә епос азы, урт ирыдқыланы ауп аттарауаф абри ажанр апсуа литературағы иамоу ахатә традициақәеи ахатә ҹыдарапқәеи шааирпшуа.

1979 шыққаса рзы ашәкәтъижырта «Алашара» ақны урысшәала итыңит апоет, аттарауаф, академик Мушыни Лашәрия имонография «И.А. Коғония иаптамтақәеи апсуа совет поэзия ақны аепикатә жанр ағиареи» ҳәа хыс измоу. Уи иаңу анотацияғы ҳапхьюит: «В настоящей работе М.Т. Ласурия широко раскрыты основные компоненты индивидуальных стилей таких крупнейших абхазских писателей, как Д. Гулиа, С. Я. Чанба, И. А. Коғония, Б. В. Шинкуба и др., творчество которых сыграло решающую роль в становлении, развитии и индивидуализации жанров и лирики в абхазской поэзии. В ней в целом прослеживается развитие эпических жанров в абхазской поэзии с начала их возникновения до наших дней.

Апсуа епостә ғымтақәа рытцаарағы кыр рыткаркуеит изаамтәнымкәа зыпстазаара иалтыз, ҳтарауаф ду ҳакритик Владимир Атнария итцааратә усумтақәа, истатиақәа. Лымкаала азбахә умхәар залшом ҳпоет гәлыимтәах Иуа Коғония ипстазаареи ирғиамтеи ирызкны ииғыз амонография «Ашаётәа» ҳәа захьзу, Ақәа ашәкәтъижырта «Алашара» ақны 1979 шыққасы итыңтыз. Ари амонографияғы автор хашәара-тәшәарыла дазне-ины иттиңааует И.А. Коғония ирғиамтақәа, ҹыдала иаликааует иепикатә ғымтақәа. Владимир Атнария критик литературағафык иаҳасабала, ашәкәи «Ашаётәа» иаанарпшит ибағхатәра аназааҙареи иқазара ағаҙареи. Уи Иуа Коғония иепикатә ғымтақәа злеибарькыз рсахъаркыратә системеи, рфольклортә шъатакәеи, ридеиатә ҭаки, иавтортә хъаттрақәеи днаргәылаланы иттиңааит, еилыршәшәаны анализ рзиуит ҳаамтазтәи акритикии алитетураттаареи ригыдرا ирауаршәаны.

Иуа Коғония ирғиамтақәа, ҳтарауаа, ҳакритикәа, ҳашәкәыиғаңәа аирхцәажәаҳьоу раңаауп, ахәшъара ҳаракғы артахъеит, уи азәгъы мап

изацәкуам, ибылгъу фактуп. Аха амонография «Ашаётә» автор Владимир Атнариа икны инартауланы, ҳпоет гәйлмтәах ипоезиатә доухатә псымчхара еизыркәкәаны, еиуеипшым ағаанагарақәагызы цәирганы, настыы еиғаргыланы уақа еиңш үзаргызы иаарпшым, итتاам.

Ишаабо еиңш, аңса поема акритике алтератураареи русхкы ақны игәйгәтажым, иара ағиара иалагаз аахыс азелымхара (иахъанзахәтоу ақәымзаргы) амоуп, атцаафцәа амоуп, уи зырцихцыхуа архаяфцәеи аттараудаа рылаңш тәрү ахуп. Уи, жәаҳаарада, иара апоема ағиареи пхъякатәни аңсынцри ирыцхраауда, еихазҳауда акоуп.

Аха убас шакәугұры иумбарц залшом, еихаракызы, иҳафсыз ашәышықәсақәа апшыынфажәетәи ашықәсқәа инадыркны ағиара иаңу аңса поема изахъзом, иатцаоит акритика, еиха уазаигәаны иүхәозар, алаңшхәаа иткамшәаа раңдәхеит. Уи ус шакәу зыртабыргуа афактқәа ире-иуоп Платон Бебия ипоемагызы.

Итабыргытәкъаны, уи 1959 шыққаса раахыс иахъа уажәраанза ина-пы итцилхъеит ихатәроу апоемақәа 23. Урт ахәычқәа ирызку апоемақәа («Ахъзыда», «Шыхалакә изыхәан алакә», «Амаамын ахақәиттра») рылатданы иупхъязар зынза 26 ықоуп.

Ари афкт акы, абағхатәра иазхәоуп ирғиаратә мхырта шыбарақъату ахәоит. Әбагызы, ихадароу иуадағзоу, аңьабаа ғәтәа зтаху акоуп. Ихпахаз, әпоет изы арғиаратә пышәа амазаара кырза шатсанакуа ҳнарбоит. Иахъатәни аңса поема хакритика шзахъымзо ҳәа иқастаң ағыпныхәа артабыргуеит Платон Бебия ипоемақәа иахърыхцәажәам, рыхә ахъшыам, ирыгу-ирыбзу (акгызы згым ықазам ақазарағызы аңтазаарағызы) ахъхәам. Ииашоуп академик Хәыхәт Бәжәба «Платон Бебия ипоезия ачыдарақәа» ҳәа, – ииғыз ашәкәы ақны дналас-фаласны дрыхцәажәеит поемақәак, излағуо рхатабзиара алкаауда. Иара убас аттарауда, акритик Владимир Агрба дахцәажәеит Платон Бебия ипоема «Абгақәа рчара», ахәшьара бзи-агызы айтәйт. Абар ииғуа: «Ағольклор асахъаркыратә традициақәа ихы иаирхәеит әпоет аллегория аформала иш ипоема «Абгақәа рчара» ағы. Изызку атематикии аибыташьеи аганахъала ари апоема атыхәтәантәи ашықәсқәа рзы аңса поезиағы илагала бзианы иқалеит. Иазгәаҳтап иара иңәирнаго, иқәнарғыло аздаарақәа ртакы, кыр ишытбаау, кыр шыртаркуа. Иахъатәни ҳаптазаарағы уағы иғәи иамыхәаша, рапхъатәни руғиара иаптырхагоу поезиатә быйшәа бзиала ағаңгер иилиршеит.

Платон Бебия жәлар рпоезия алшарақәа иткоурам астилизациях инамгакәа, итцахәымкәа, имыцхәымкәа уи атрадициақәа нап рыйкыланы ихы иаирхәоит. Иахъәар ауеит, апоема ианыпшит автор иқазара, жәларражәарғиара абзиабара имоу; уи илиршеиттәмала инагзуюасахъаркыратә

фымта аптара». Енда ыкоуп акык-офбак рақара чыдала ирзаатгыланы, мамзаргы инымфатены урт ирыхцәажәо асттинақәа, арецензия көңекәа. Аха урт ишархәо маңзоуп изақараазаалак инагзаны ирызтцауам, фажәихпа поема инареиҳаны ҳмилат литература иалалаз, изырбенеиз апоемақәа рсахъаркыратә дунеиеибаркыра ығазара ахыынзашоу, настыңы автор ифирхәцәа хъас ирымоу, иара ихатагы дзыргәтеиу, игәи итчо ижәлар гәакъа рхъаақәа ишиныруа, дышырбылуа ухәа иреиңшәоу азтцаарақәа жәпакы. Еилкаауп, апоезиағы ихадароуп апоема ажанр. Уи аптара мариазам, абағатәра анағсангы, ишырхәо еиңш, ахы аңызка ықәхтәуп. Арака ишәатәу, изатәу, икапантәу раңдаоуп. Аха иара убастәкъя уи асахъаркыратә аиласашья хәта-хәтала айлыргара, анализ азура, абзия шыбзиу аарпшны, агха-пхақәак ықазаргы аганахь инмыжкәа анализ азура еихагы иудаафу проблемоуп. Иатахуп апоет инапқазара аазырпшуа адирра таулеи ламыслеи аусура.

Абарт аңааҳәақәа зығуа сзынгы, изаҳамхәарызеи, имариам, иудаафул, итакпхықәроуп хыхъ зызбахә схәаз апоет ипоемақәа ишрыхәтоу рытцаара, реилыргара. Апхъағ, даба ухағы иааги иатданакуа иғәйләданы аңаеижы зыкенү идеиат тақыла еиқәхапс икоуп аепикатә фымтақәа ишрыхәтоу рыхцәажәара, ғонуцқала ирытатцәаху афилософиятә хшығозциарақәа раапшра, илабәбаны рңыргара. Арт апоемақәа рхалагыны ижыцәу монографиак ззукша роуп. Уажәштә ҳаисасып хпоет ду ипоемақәа рахъ, ҳынкәпшып рдунеиа тбаа-тыңа. Урт, рытцаара, ҳәарада ихъантоуп, атакпхықәра ду атакуп, ахаубри аамтазгы аестетикатә гәахәара ду иурттои ҳбышәа иамоу арғиаратә псымчхара ахъаадырпшуен, иахъудырбони үцъабаақәа зегзы үхадырштует, унапы злаку аус ағы үтакпхықәра еихагы ихәракуеит.

Платон Бебия ипоемақәа рыхцәажәарах сиасаанза истахуп иныбжъаршәны алирикатә хъатдра хәызык қасттарц. Ағада ишысхәахьюу еиңш, Тамштәи абжъаратә школ ажәбатәи акласс ағы ауп уи сареи ҳахъеибадырыз, ҳахъеизааигәахаз. Ҳаизааигәазтәыз х-факторк ыкоуп. Акы, дшыхәчзаз иан данипха, анра изуны дзааңзаз дахъ-Қаппхаз акәын. Өбагы, ажәенираалақәа ахыиғуаз. Ииашоуп, сара схата ажәенираалақәа сыйфумызт, аха изығуаз Тамшь ашкол исыңтаз сыйыздә (Б. Гәыргәлия, Т. Чания, Р. Җыопуа, П. Бебия) чыдала бзия избон, ипоетцәоуп ҳәа срыхәапшуан. Иахъа арт Аңсны антытгы ирдыруа, ҳмилат литература тәатәи шъақаны иатагылоу шәкәығаңцәоуп.

Ихпахаз, ҳаиқәлацәан, қашшала ҳаиқәшәон, бзия ҳаибабон. Ари уағы иңғашшо икәзам. Ағара иақазшъарбагоу акоуп.

Сыззааниуа, сгәы ишахәоз идыруан азы Платон Бебиа жәеинраала ғыцк ифыр дысзапхъон, сгәаанагарагы иаҳарц итахны. Уи уақа ҳашкол ағы Борис Тыжәба еиңикааз аңсуа литературатә кружок ақынгыы иажеинраала ғыцкәа дзыпхъоз еилдүргөн. Үсқан аңсуа бызшәеи алитетатуреи хиртсон зықритикатә статиақәа агазет «Аңсны қапшы» адағыақәа рөс ианылоз, бзия иаабоз ҳартдағы Вианор Зантариа. Өнак ҳашкол аклубағ иаҳдырбарц иа-аргент акинофильм аурыс шәкәыфо ду Н.В. Гоголь дыңсикътеи 100 шықәса (1852) атра иадхәаланы итрыжызы. Иахгәарпханы ҳахәапшит, алитетуралых иҳамаз абзиабара еиҳагы иартцырит, уимоу, абри еиңш ағәахәара ҳауит, шыри, иаҳауен ҳпоет гәлымтәах Иу Коғониа (Самсон Җанба, Владимир Агрба рәымтәқәа ҳаздырамызт, ҳармыпхъацызт, аңсуа жәлар ирцәйтәахын ирыман ҳағацәа) изкны абас фильмк тыхны иҳамандаз ҳәагы ҳәйи иаанагон. Аха ари, ҳәарада, баша зхъран, үсқан аңсуа фильм ақәым аңсуала арадиодырратара иақытхъан, ҳдоуҳатә культура аңсеивгаракәа ршәаҳауан, рыйжәагәара иағын Берия иматцуарқәа.

Изхысчәаая, абри афильм ашытых мчыбжык аатхъан еиңш, снеит сара Платон Бебиа дахыығназ аудадағы.

Жәаха иаҳдырбаз аурыс шәкәыфо ду Н.В. Гоголь изкыз афильмгыы, ҳара излеилахқаауз ала, хәычык ҳалаңәажәеит, ажәасахъарк иаренеуа ағымтәқәа бзантык ишымпсуга, ажәлар рдоуҳатә культура ишалалоу, ишатәыштыроу үхәа иреиңшкәа ртәи нацшыны.

Абри ҳаицәажәара даргәйтәын, агәытъреи ағәахәареи иртазар акәхап, иңәирганы дысзапхъеит ғыц ииғыз, абзиабара иақыз алирикатә поема актәи ахәта. Иахъзын «Абзиабара». Сара стәала исгәапхеит сыйзызырғыз соыза иғымта. Абзиабара зәааз, иаргәатеиуаз ачкәын қәыңш иақәын апоема ағырхата иамаз, аха уи ихағасхъала дыккәза дызбон автор ихатा. Иахъагыы исгәалашәоит апоема «Абзиабара» актәи ахәта хзыркәшоз аңаахәақәа:

Ағымта шәзыпхъо ахыңша,
Иңажуеит ағбатәи ақәша.

Апоет қәыңш дзыпхъаз апоема актәи ахәта имарөхәаны, иғәы азықатданы ағбатәи ахәтагыы далгарц наидданы, ашкол ахь ҳцеит ҳәйәртъаңа.

Уи ашытых акыраамта лассы-лассы ақәымзаргы сиазтаауан: – «Платон, ани ишаанза сануқәлаз узыпхъаз апоема ахыңша ағбатәи ақәша ұнажкъьюма? ҳәа.

– Мамоу. Руслан макъана үсқан сзыпхъаз ауп икоу, өыртцысы амазам, – ихәон атакс цқыа иғәы азтамкәа.

Уи аахыс ицзозеи! Ари 1952 шықеса рзы акәын. Усқан Аңсны ақыртуа нацисттә арким хөнта ахра зуаз аңса атсаңғәагы ихақәытәен, ҳамғақә аркәон. Амала ааигәхара иағын Сталини Бериеи раамта аиазаара. Аха уи ҳара атсаңғә аибаадыруаз, гәыграқәак ҳаманы ҳашыпшызгы.

Платон Бебия изкны зыфра сағу ашәкәы апоемақәа реилыргарахъ санааи, абри афактгы сгәлашәеит. Исләалазыршәаз уи ипоема «Уа мшыбзиакәа» ауп. Избан акәзар, ари ағымтә архыаф идыреит апоет рапхъа затәи ипоема шакәү. Уи аптан хадаратәла 1959 шықеса рзы. Ииашоуп, атыхәтәантәи атыжыра «Иғымтақәа» ажәенираалақәеи апоемақәеи ахпратәи атом ианылаз ағы иарбоуп 1959 – 1964 шықеса ҳәа. Уигы баша иқаимтазеит апоет, арееирақәа, ираңамзаргы, изиуит, азин иман ус атсафра.

Ааскъаца сиаззаант афада зызбахә сымоу апоема «Абзиабара» атоурых атәи.

– Иуасхәари, Руслан, апоема алымтит, ишыстахыз изгәйлымшәеит адунеи абартә еиپш. Ус шакәыз, аныздыр, уаҳа саламгейт аптара. Иахыыкоугы сыйздыруам, сархив иалаззаргы қалап. Амала исымхәар сиашахом, рапхъа тәи споема ғымтак ахасабала акғыы алымтызаргы, иснатаз ыкоуп. Зегыы рапхъа затәи, аепикатә (апоемақәа) ғымтакәа раптцаразы агәаҳәара снағеит, агәаҳәара акәымкәа схы сырөхәшөө айкамлозар, рыйрагы шылшоз снарбеит. Усқан Зантариаа рәғи санықаз сзыпхъаз апоема адагы ахәычқәа ирызкыз акы-әба поема зөйт Тамшы ашкол ҳантази Ақәатәи артцафратә институт ағы атара аныстози. Аха, сара стәала, уртгы цәйирсымгейт, адунеи рбартә иқамызт, сархив иалазит. Аха өаршыцыларак иағызан, рыштамта баша ибжамзит, 26 поема раптцарағы ацхыраара сыртазшәа збоит – абас сыйзцаара атак қайцейт апоет.

Саргыы сгәаанагара иасхәеит. Абар уигы:

– Платон, исыйздыруам ишуасхәара, аха хыхъ иаазгаз уцәаҳәакәа рула ихыркәшаз упоема адунеи абаны, уажәы ҳазхырехәо упоемақәа иөирбо ирывағылазар стахын. Иқалап уи ҳхәыцра, хтаратә шықәскәа раан иахъаңтаз, усқантәи ҳәаратә ңңазаарагы иахъахысуаз акәзар ус изыстаххаз. Насгыы, апоема, усқан излеилискаа ала аконкреттә тема татцәгыс иамамкәа иқамызт. Абартқәа зегыы санрызхәыцлак рапхъа затәи упоема аңсы тазар стахын. Аха уи схәеит ҳәа, уара уажәы еиҳа иубартан азы акәхап урт аңсынцры зырмоуз. Амала, сгәи иахәеит урт ииз, аха изымшәыз апоемақәа сицхрааит, уи нахыстәи сепикатә ғымтакәа раптцарағы ҳәа ихәаз ахшығозцара.

* * *

Уажәштың аранза иаҳхәаз, автортә хъатца аанкылан ҳнарыдгылап Платон Бебия поет қазак иаҳасабала еиҳагы дашақәзырғәаз, апхъаөцәа дрылазыртәаз, бзиагы дыдзырбаз ипоемақәа рышқа. Ус anakәxa, раңхъаңа азбахә ҳамхәар хиашахом, «Уа мшыбзиақәа» уи ала ипоемақәа ирызку җажәа ахы акуеит. Ари афымта аңдан хын ышазгәастаң еиңш 1959 шықәсазы. Апоет иқәыпшра дтагылан, апхъаөцәагы дырдыруа ихъз-ипша аштыңца иағын, қазак иаҳасабала инагжаны дшымшәыцызгы. Афымта аидена хада аңсадгыл атсан иаша ижәлар иаҳватәи уаттәтәи рлахъынца еиңеирпшуа рзхәыцира. Афымтағ згәеицхая иалоу алирикатә фырхатда апоет ихата акырза дизааигәоуп, рбиографиқәа хәтк еиңтадыршәуама ухәо ақынзға. Ари, ас шакәугы, апоет ихата ибиография акәым. Арақа иаабо зхала ишьақәгылоу, ихъыпшым (апротатипра автор иккүйтә ишаауагы), аттара ду таны, схәартахандаз ҳәа зыңсадгыл хәың (акытахы) ашқа игъежыуа лириката фырхатоуп.

«Уа мшыбзиақәа» аклассикатә поемақәа ишырцәафоу еиңш, сиужетла еибарку ахтысқәа рыла иқатдан. Уи ахы инаркны атыхәензә алирикатә фырхатда иғәтәхәыцрақәеи изхъракәеи, ипоезиатә лапшхәаа иташәоу аңтазааара ахсаалара азызуа асахъақәеи рыла еибаркуп. Афырхатда иғәтәхәыцрақәа таулоуп, рылапшхәаа ҭбаауп, ауаажәларратә тақы змоу аңтазаааратә зтаарақәа иштырхуа, еиҳарак избам ухағы ианаауго, асиу жет змоу фымтак еиңш иуپхъа зартаңкоуп.

Апоет илирикатә фырхатда, мамзаргы иара апоет аттара азын Ақәа да наа, дызлапшыз, иибаз аңтазааара ахағсахъақәа ицәанырра дырғыхойт, еиҳарак ашәышықәсақәа иргәылаттәаху иңсадгыл атоурых ахь дхъядыршуюеит, уи абзиабара ицәа-ижыы ианыруеит, ихаацқәақәараза милат гәадурек изцәйртуюеит дпеиңпенеуа дыштынахыртә еиңш. Иңсадгыл гәакъа ахтны қалақъ Ақәа иазиҳәоит «апшзақәа ран...» уа абзиабара акәа утаршәнни уакуп ҳәа.

Ааи, Ақәа апшзара ихнахуаз, уи абзиабара акәа итаршәнни иамаз раңцәафын. Аха урт ғәтакыла еиңшымызт, ихазы-хазын. Шьюкы ламтак азы атоурых ӡыблара иаҳнатас апара, хлымшара банды иаҳхапапан, бұғармцала ижәилон шытәнкыла ҳаҳтнықалақы ҳтәйлеи, изыңсадгыл гәакъуа жәлар нақ инархъаҳәәнни иртәйртәирц. Уртгыы абзиахә бзия ирбон. Рнапағы икәзарц ртакын. Уи азы акы иаңа шәо, иаңа ыпхашшо икәмыйт. Ари ахакдара шәышықәасала иаауан ҳтоурых пәтазааарағы атып аманы. Аха Платон Бебия ипоемағ зсахъа ҭихуа, иаҳирбо илирикатә фырхатда уи ибзиабара зынза даеакуп, гәыла ԥсыла зыңсадгыл гәакъа иаларсу иоуп. Уи иамоу апшзара,

абеиара деигәрыпьоит, иақара ицнацоит иахнагахьоу, атоурых җеибафара изаанагахьоу, амxaуыррагы убрахь иналатданы цәгъаза, ихъаигоит еидара хъантаны икәытәгөйт, атәым мчқәа ара ҳартәиртәирц иаауз Аңсни аңса жәлари зыргаашоз, измырбазоз рцәымгра изцәыртцеит азаз еипш илакъакъо.

Апоема алирикатә фырхатца Аңсны ахтнықалақ Ақәа атара аниңдоз аамтазтәи иғәтахәыцрақәа роуп ағада исхәаз ахшығозцарапә апхъағ изцәырызго. Анаостәи иаатуа асахъақәа ирхәоит уи атара далганы «уа мшыбзиақәа!» ҳәа иқыта гәакъахь даныгъежкуа. Арақатәи ихәыцрақәа, илапшәфаба еихагы инартауланы аңтазаара уагәиладырпшуюеит. Алирикатә фырхатца иқыта алаңшра, аbara агәалақара бзия иртоит, ақыта пңтазаара ахъеилашуа ихы алаирхәйрц гәыкалатәкъа итахуп. Уи агера игоит апхъағғы:

Мшыбзиа, сгәаҳәара,
Сқыта – сгәыкы!
Исоухәара, иуасхәара
Ылкоуми шәкы.

Са уа үұабаала
Иааզу уағуп.
Үқаларц бзабаала
Азын сықәпағуп.

Ааи, итцуору атцеи даңақала дзықалом. Ижәлар рыйбазара аиғтәразы есымша дықәпталароуп.

Абри афилософиятә хшығозцара ауп Платон Бебия ипоема алирикатә фырхатца аңтазаара дахағесахъаны дқазтço, бзиагы даңзырбо.

Уи уанаңхъо иугәаламшәарц залшом аңсны жәлар рпоет, академик Баграт Шыынқәба ипоема «Ағонықа». Арт ағ-поемак темала еизааңгәоуп, еиқәғыртуеит идеяас иргәйлсua аңсадғылы ажәлари рлахъынта ауп. Ағбагы рәғи иубоит аңсадғыыл агәхъаагара, абзиабара, уи ажәйтә-ағатә азхәыцира аңсадғыыл агәадура ухәа иреиңшәоу азтцарапә. Аха досу разнеишша зынза ихазы-хазуп. «Ағонықа» ақны алирикатә фырхатца, апоет ихата дугәалазыршәо, итцара далганы дгъежкуеит иңсадғыыл хәыңы ашқа, уақа рыблакәа траа, данбааниуеи ҳәа ипшуп зықәрахь инеихъоу иаби иани. Ада иаара дара рзы, ҳәарас иатажузеи, мшапшароуп. Аха ара икоуп даға проблемак: уи алирикатә фырхатца (мамзаргы апоет) даауеит ҳәа изыпшыз, иабацәа зығниааз ағынра (апаңхә) ақәзаара ағхәарагы иманы дааит, еитарц амүзен. Ари афакт ала апоет иааирпшуюеит ағатә пңтазаара

пхъяка ишцауа, ишықиауа. Иага ус акәзаргы, апоет иғәы ихъуа, ихъаагауа ауп ишиҳәо абарт ажәақәагы:

Апацха, сузхъаауан даараҙа,
Сабаңа зыфниааз ағнра.
Издыруеит, хырпашьагъ амазам,
Үкәзаара птәоуп ағхәара.

Автор ари апоема анапидаз аамтазы ажәйтәи ағатәи нақ-аақ еиғағыланы ианеибарпсуз акәын. Үскан асовет идеология иасакъа-хәымтән, уи анапатсақа иқаз зегзы ағатәцә рхазар атахын, избан-зар асоциалисттә уаажәларра гәахәара дула акоммунизм аргылара иахъағыз ажәйтәра рпрыхаган, уимоу, апацхатәкъагы ағатәра иана-алом ҳәа ирыпхъаizon. Уи азами апоема «Ағныға» алирикатә фырхата даараҙа дзызхъаауз, иабаңа зыфниааз апацха, үкәзаара ағхәара ааит ҳәа изазихәазгы. Аха иара иахъагы апацха апсы тоуп, ағхәара ааины иқәзааит узхәом. Уи апстазаарағы инанагзаша «кафункцияқәа» нхеит. Уимоу, абзанхаңа иатсаेырбауа, аекзотика ацә ахырбауа зыфнеихагылақәа иривагылоугы убал.

Апоема «Уа мшыбзияқәа!» ақны ажәлар рхъақәа цәыргоуп иара злиа-аз аамта иауаршәаны, иаххәеп 1941-45 шықәсқәа аибашыра изтәнаргылаз агәақрақәа, арыцхарақәа. Аха уи афырхата гәкахара издүрзом апстазаара агәалақара имоуп, ижәлар рзы ихәарту төиҳарц итахуп. Ус шакәу апхъағы агәра игартә апоема хыркәшоуп.

* * *

Апоема «Аҳақ» Платон Бебия иаңицент 1960-65 шықәсқәа рзы. Үскан поетк иаҳасабла деицирдыша дәлахъан. Итабыргытәкъаны, ари алирикатә ғымта уажәгы-ушаштәнгы апхъағы змоу, изгымхо акәны иқазааует хлитературағы, избанзар автор уақа иштихуеит ауағы ипстазаарағы шъардаңа зтазкуа азтаара – ани ахшареи реизықазаашья аазырпшша иавтобиографиятә, аха азеиңшратә цәа зықену ахағасхъа. Апо-ема ахы инаркны атыхәенза ицаулоу психологиямла еибаркуп. Итуюроу афилософият хшығозыштыра атаны. Избоуп уи иқәнаргылоу азтаарақәа.

Уағтас иазхәыңы иапхъаз ауағы имбарц залшом апоет ипоема – иғәы-ипсы иалхны ииғыз аттара зақа иңиңиадағыз, деилапатә дырку-ааз, иүхәар ауеит ихъа дуны дшаргәамтцуаз, арахь имхәар амуя, давсны аттара, алағымтра шилымшо. Ари иуадағу психологиятә ҭагылазашшоуп, уағытәысатә факторуп. Дықазар ауеит пхъағылгы апоет дызлаңајәо

азтаара имарианы иахәапшуа, изныруа, еихаракгы уи ахъаа зыцрамсың, иамблың аниакөү аамтазы. Абри атагылазаашьагы иугәланаршәоит зпа дымпсың уңа диумыртқәуан ҳәа ирхәо аңсаа ражәпқағы.

Изахамхәарызеи, иуадафуп, ақыба-зыбара зцу акоуп ани-аныңсреи, аби абыңсареи, ахшареи реизықазаашь азтаара. Уи закәу аилкаара зылшо аңтазаарағы лахынтың изоуз иоуп. Ишаабо еипш, Платон Бебия ипоема «Ахәқ» абри имажәз отема уадағ иазкуп.

Апоет иғымта ахы инаркны атқыләенә үзәккә жаңа иагәйлубаауеит ани ахшареи рыбжъара амагиатә мчы аманы аңтазаара ҳәақәызтço, ағәылоунитә еизырсуа бзантцы ғылыми арағы, уи иавагылоуп, ғызара зуа иаңцоит ауағытәйсәтә лахынтың аханатә иаңу аудафракәеи ақыба-зыбакәеи, ақәашьдаракәеи. Абарт аикәымшәарақәа, ҳәарас иатажузеи, апоема «Ахәқ» аперсонаж хадақәа (авторгры убрахь дналатаны) рөңи иаабоит аңтазаара атабыргхатә иагәйләуау акы акәны, настыры исахъаркны, еиха ииашаны иүхәозар, аңтазааратә табыргхатә исахъаркыратә табыргхатә «үгәк» еицахо, еицнарго. Абри ахыхъгы апоема «Ахәқ» ақны икоуп аңхъағ лым-каала илағаш итшәо, акәиц еипш ицралая, ихъыу-хъыууа иғәи итталая дағәакгы. Уи убри аур – ан лықамзаара, апа иғәхъаагара, ихъаа дуны ицә-ижыы ишаныруа, дшамыртынчуа, дахъцалакгы, даныхъычызгы дандухагыны ицрымшәо ицуп, ибла ихғылоуп лхағесахъа лаша. Ари ипсабаратәу, хытхәаак изақараазаалак издырғаблам иашахататқәкуюп. Убри азоуп аемоциатә мчы замоу, настыры ағымта «Ахәқ» аперсонаж хада – алирикатә фырхатца – ихала итәым, нацәақәкыла иара ишиххәаугы, ишизкугы, азеиңштә хәғесахъаны иқатоуп, ицәыргоуп – атипра аланы. Аңтазаарағы ус зақағ ықада, ргәи итхәаада, зақағ рхағесахъа асаркьеипш ианырбаалоузи автор ипоема ианапхъалак (еихарал ишхәычкәаз зан дзыпхаз ахшара) рхы-ргәи арпшаауеит, агәхъаагара рызцәйрнагоит ран иаңы дрыпхазшәа. Ас еипш икоу ағымта, ҳәарас иатажузеи, аңхъағсәа еснагы иамазаауеит, иажәзом бзантцы.

Апоемағ, ағада ишысқәахъоу еипш, аңхъа иғылоуп ани ахшареи рыбжъара ипсабаратәны икоу абзиабара, ғыдала ишхәычкәаз зан дзыпхаз ахшара уи ғәгәалаза ишырхтынхъаауа, ишырхыргауа. Аха апоема «Ахәқ» сахъаркыралеи идеиатә тақылеи иғәйләааны ақаларазы итегеси ипстазааратәу афактқәа – аперсонаж хада иатсанакуа атажхеит. Араға зан дзыпхаз асаби дзықәшәа аитымреи, нас уи иаҳылтың агәхъаагарақәеи, азхъарақәеи, агәыпшаарақәеи, алеишәа ғыдарақәеи инарываргыланы параллелтәла ицәыргоуп, апоема асиужет хада иаласаны иқатоуп, амда атоуп, иаарпшуп ахәыңы әнра изуны, аитымра имырбакәа иаазара иағыз, дагызызағаз аңхъағсәа – ан лхағесахъа.

Апоема «Аҳақ» ақны арахәың қапшы еипш иагәйлсны ицоит ғыңға анаңа азәй – ағара аңа хaa лхыкәкә дшықаз зықера иахымзаз, зыңғазаара заа иғаштәази, еғи лхаты илыхшазгы илхымшазгы лхылыңсы рыйдәнди, дрыхзызаау изаағази рхағасхъақәа, иуағытәығосатәү, анратә, апаратә гәбылыра ататданы саҳаркыратәла, – аепикатә пәнамтақәа ишырцәағоу еипш иғычаны иааирпшит ирымаз рхаташьатә қазшыңақәа риңғамырзкәа.

Платон Бебия ипоема «Аҳақ» архыағ изизааигәхаз, бзия изырбаз бызшәа цөвала иахығу, иахысахъарку, аисужет еилазаашьагы қазарыла иахықаңу анағсанғы, уи злеібарку, иадгалу апстазааратә материал ахаты дарбан ңұхығызаалак изаағеоуп, иғәланаршәо, ианақәо раңаоуп. Иаххәап, анра, абра, апара, анпсара, апапсара, архапсара ухәа ирыңаркуа абзазаратә зтәарақаға рөы.

Апоемағы иаарпшу, зсаҳья ҭыху ахтыңқәа, ақаларақәа шамахаңзак акәымзар, алирикатә фырхатда (прототипс автор ихаты дызмоу) идхәлоуп ихәйчра инаркны дуағы назаны данышшықәғыла налатданы ипстазаарағы иихигаз аңыбаағы, абзабаағы неилатданы инысмәа аарпшуп. Арт атыпқәа ағымта иаласоуп, иара иажыны, иаңәаны, иатәыштраны, аха еиңасхәоит, иавтобиографианы акәымкәа, азеипш тәкы аманы, аағзаратә қазшы аныпшуша.

Иара убас апоема «Аҳақ» ақны ираңәамзаргы, даара хшығозыштыра азууртә, уархәыциртә, исахья ҭыхуп, ишысабиз еиңимхаз зан дзыпхаз ахәйчы иаб ихағасхъағы.

Абас зеиңшлешә апоема ҳалапш анахаага аштыхь, иахәтоуп ҳәа сғәы иаанагоит уи «иаланхо» афырхатқа аиаркъағ-ааркъағені рхаташьатә қазшыңақәа зеиңшроу рзаатғылара ағымта иаңнатаз апстазааратә материал ҳхы иархәаны.

«Аҳақ» автор ахы икуеит ухәы-үжыы қақаңа изыргылоу, гәырфала итәү апоезиатә ңәаңхәақәа рыла:

Сан рыңға, исмағаз збара,
Ex, бразқы шпаңғатыз бара.

Ан лықамзаара шыхъантоу узырбо ажәақәа инарыштырххы иааңәир-түеит уи лхағасхъағы, лыңсы ҭаны даагылама ухәартә еипш, мамзаргы аханатә дудыруазшәа:

Ирхәоит бытқәысхаан ҳәа сан.
Аапын иамакуагь быпшзан.

Быхцәи қамызқәа әбаны,
Ибықәын рхәоит уа ипанды.
Бзара ҭкааны, быхәда ҭхәа,
Бызбоз бгон рхәеит иткәа.

Апоет абас иссирны зсахъа ҭихуа ан қәыпш лҝазшыагы ихайрштуам, иатшыны изгәеитоит: «Ахәыңғы адугы րғәи қабтдон, О, убас бнарылатәа бzon... Ауафы ихтныбzon быңсы, бықамызт бара бхазы».

Ааи, уафы ихъааигартә икоуп абзиара нагза насыпла итәу анарха (зегъы рөи акәымзаргы) анмачхо, ағхәара ааигәзданы аңтазаара ашәхымс ианылагылоу. Убри атәоуп абарт апоезиатә цәаҳәақәагы ирхәо:

Аха брымбацқәа рызхара,
Аетә шғыңқәауенпш хара.
Шықәса ۋажәагы бшыртаз,
Зегъ аанбыжыит, рыңха, абас.
Сан разқыда – псыс исхаз.

Афыимтағы ишаҳәо еиپш, алирикатә фырхатала, мамзаргы автор цъяа игәалашәом иан разқыда данипхаз. Аха атахцәеи агәйлацәеи ирхөоны иаҳази, иаргы хәың-мыңык игәалашәози, аныда ақазаара заңа ихъантони, настыры бзантцык өңіцәаара зқәым ан лыбзиабара аңхара иаҳылтуда апсымчхара дүи ишағы иааганы лоунитә фнуңқала инырны, аңсабара инаңаз арғиаратә бағхатәра иңырхырааны, уасхырс изыштытканы асанхъа ҭихит иан лхағсахъа – иаазырпшуа акы, лара лҝазшықәа, луафышәара зеиңшраз, аbzазарағ дызәйз лусқәеи, лнапкымтакәеи, уи ихәычратә, ичкәынратә пңтазаара дшацзы ртәи. Апа ибла ихгылоуп иан иқалтаз, илтүнхаз:

Бара ибсыз ампахьшыы,
Аиарталаршә, сгаракәырша...
Сгәи өңрекааует есымша.
Итаршәны иҳамоуп итәахны.
Иҳамоуп ҳапсеинпш иаҳтахны.

Аитым-апа ихәычра шықәса ирыңын апоемаेңдцәыргоуп ағбыы поезиатә хағсахъала даарпшны. Уи «анрагы abraғы сзуны, сиаазарц ақәын иара ағны...» – ихәоит алирикатә фырхатца аетым хәычы. «Аха сабду – сан лаб имуит: «– Дад, еиғъзар қалап изхыскааша сыйхә лцәа, инықәызгаша

уа утаацәә, анрагы изызуша упа, иазхуп, дад, азәы дсырба!» ҳәа, – абду иихәаз ажәақәә, ҳәарас иатахузей, ихағы иааимгар, дазымхәызыр ауамызт зыпхәыс дзыпхаз ағбы. Уи акәхеит, атаацәара далалеит, динасыпхеит ипа анра, изуны дзағашаң апхәыс. Итабыргуп, уи ағынгылтәни ипхәысаагара имариамызт, психологиятә пынгылан иକан, еиҳаракты ағеи аныпсеи реизықазаашья зеипшрахоз, иарбан қәыпшылараз иаанахәоз издыруамызт. Абар уи атәи ағымтағы аға иажәақәә рыла ишаарпшу: «Аетым-цәә са исхыкәкәа сантәыуоз сан слызгәрыуа азәы саақәйлхыр сыршәаны, саб дыпсрын игәи пәкәнаны, лыбла тааршәкәа түрхәи, сқышә инықәкшо сара схәи азә крысәлтәр сыршәаны, саб дыпсрын игәи пәкәнаны. Сахърылаз сөйзцәә – ахәычәә, уа саибар алымт сәакәкәа, сыматәақәагы пыжәкәнаны... саб дыпсрын игәи пәкәнаны...»

Ари атыпгыры ирыпстазааратәни аарпшра, настыры атипра аланы ақатцара илшент апоет.

Ағымтағы апсуара ақьабз аныпшуа асахъа ҭыхуп аб ағбатәи ипхәысаагарагы. Уи ҳара иаабоит ан дыззааргоз ахәычи иғәалашәарала. Арақа иаатуеит иааргас атация илзымдыруа мазакгы. Уи ахатца зыгәра лгас ахәычи дышимаз имхәаజеит. Аха автор ишихәо еиپш, уи азы артәаахәа дмыхәхәаజеит, дышқәыпшыз ала ләғырхаг. Илычхайт, иара лара лытқыс акырза дшенихабыз ишылычхаз еиپш, ліцә итальгәзеит. Аригь апстазааратә ћәығара иазхәоуп. Ҳәарас иатахузей, уи ан өңец лаҳатыр шытнахуан дызланагалаз атәацәара рәғапхъа.

Ари апхәыс өа запхъақа ианхараны иକаз лхаранаңшра, ләйгәрәа аазырпшуа дағеа мотивкы аабоит ағымтағы уағытәылосатә фактла иртабыргны. Уи зан дзыпхаз, аетым хәычи өңец изааргас ани реизықазаашья ауп. Итабыргытәкъаны, ари ағыза апсихологиятә ҭагылазаашья имариоу акы акәым апстазаарағы. Ус анакәха, илитературатә хағесханы, апстазаара атабыргхата акәал итаршәнә ақатцаарағы еиҳагы иуадафуп. Изызхая аетым ахәычи ипсихология еилкаауп, иттцаатәуп, имаршәа ктәуп. Иара убастәкъа имариам уи ахәычи изааргас ан лтагылазаашьагы, уигы дахьрыцхаша ыକоуп. Арт ахәычи ани еилибакаауа, рхәоу еиқәшәо ақаларағы ихымпәдатәни феноменуп урт ropyжъара ауағытәылосатә гәйбылра ақалара. Аха, еитасхәоит, уи мариам, избан акәзар, ахәычи игәи хәуп, иан гәакъа дзыхшаз дипхеит. Уи дзыпсхая дағеа ӡәи ӡәи. Гәыбәнгы узитом. Ан дануп. Еғыи, изааргас ан өңец лакәзаргы, агәала лымоуп, дыззааргас ахатца аға дышимаз ларымхәеит (арақа ахәычы ларгы ақгы рхарам, изхароу дағеа шыоукуп). Аха анпса лассы дхъатуеит, данышшәоит ллахынта, ләқпхәыкәра дырны ахәычи анра изуа иааңзара напы алырkit. Аха ахәычи ус имарианы ан өңец лнапағы дааиумызт, алеишәа ҹыдақәа тигеит, аха уигы гәыбән узитомызт, избанзар имариамызт, иан данипхә

ашътах изааргаз ан лхәатәи хатдо, бзиа дибо, дрыцҳаишшо ақалара. Уи аамта атакын.

Абартқәа зегбы апсеси анпсеи реизықазаша психологиятәла иртабыргны иааирпшит апоет. Иқәзырғенізгүй убри ауп апоет ихтынхааит, ихигент, далыпшны ибент ипоемағы дзыхцәажә о ахтысқәа зегбы. Арақа ихытхәау ҳәа акгы ықағам. Апстазаара ақнытә иаагоуп, поэзиатә хағсанхалагы иқағоуп.

«Аҳақ» аиғкаашаша апсабара злақоу ала илирикатә поемоуп, ицио ахтысқәагы аарпшуп актәи ахағала. Уигы афымта асубиективтә қазшаша анатоит, уахь ихъанарпшует.

Алирикатә фырхатца афымтағы дхәычы маалықыны, илеишәа бзианы, изааргаз ан лхәатәи дахымпдо дауқахыз, уанза дкылсырц азын кыр бжын, акыр апстазааратә еибарххарақәа ириаитәим апапсеи аныпсеи рыбжъара иңәиртүаз атып змаз. Уртқәа зегбы акы бжыамыжъкәа ашықәскәа анрыбжъала ашътахътәи алирикатә фырхатца игәалашәарақәа рыла иаарпшуп апоемағы. «Хәычы-хәычла смаршәа куа, бымч-лша зегь насызкуа саңарагы бағын, бағын: илтрызеиңхәа бысзыпшын» – ихәоит уажәы. Аха усқан дахъаныда згәи тәкъяз, злеишәа цәгъяз ахәычы изеилкааумышт ианпса дихзызаауа, дрыцҳашшайна иаағара дшағыз. Иара урт ртакс иқаитоз, иғала ихәиҳәоит:

Шақантә изуи абаапсы,
Шақантә ибәастцеи быпсы?!
Багъыртқәуыуз шақантәи,
Изхәо дарбан уи атә?

Анағсан апоет еиқәипхъаозит зан гәакъа дзыпхаз, злеишәа цәгъахаз зақа дығәцаракны ианпса длаағаз, ағъабаа ду идылбалаз. Урт асахъақәа цәанырра таулала иаарпшуп апстазаарағы иреалтәи акы акәни:

Сареи аамтеи баҳзыпшын,
Уаха имыргазо быбжы,
Стартәаны скәаба-сшыши,
Бнапала ипхъаҳәан схахәи,
Сыртәаны исәбтцауан схәи.
Аңчаҳәа ианцааз шарғазы,
Бара бғылан сара сзы,
Амца неиқәтца амғы пәканы,
Ҳағны анаақала ипханы,

Ба сбыргылон, сеилахәа,
Крысөата, сыгәшәа-мшәа җәа
Ашкол ахъ схы набырхон...

Ус заңа keletalазеи ахәычы изы, аха иара игәйнамжара шықац иаанхон, иңәкәз игәй зыкәымшәышәхомызт. Лара – анңса зегыы лычхауан. Алирикатә фырхатца уажәй уи даназхәыциу, ианигәалашәауа игәй иаанагоит абас: иара илеишәацәгъарақәа, ихәйжәлабаапсрақәа иааирпшуаз – лара фунтқала илыграгәаны илычхауаз мзызс иаман җәа анңса лхатә даныдан дахъаагаз, иахълызҗаз. Аригы, жәахәарада, апсихологиатә тәгылазаашьоуп, уафытәүсөтә фактуп, хшығозцара ззумуа акы акәзәм, избанзар, ахәычы аныдара изҳара, иқазаара закәыз лхатә илхылгахъан (анңса дышлымамызгы) илдыруан. Убри ақны чыдала дрыцхалшыон, напы идкылан длааzon, аха рыцхарас иқалаз, ахәычы изеилкауамызт дөнейдасаанза. Аштых ауп зегыы анизаат лұзабаақәа зақарас анидыр. Уи зынза иxaңны иxəoит: «Исыздыруам дыкәзаргы сан уаҳа илылшоз сара сзы?!» Итабыргыцәкъаны, апоемағы ишаабо еиңш, ари ан ләапса акгыы иғылмыйжыт, лара длыхшазшәа длааzeйт, ажәакала, анра изылуит. Амала, сан җәа изхәомызт краамта, избанзар, ибла дыхылон, иғапхъа дцәыртцуан зыбла атаңшра цқя имоуз, иан лхатәсахъа. Аха атыхәтәан игәй еиқәхәаланы, ианңса идылбалахъаз аңбаақәа ихағы иааганы, абар иан ихы лықәкны ииxəo:

Абриақара зуа сара сзы,
Сан җәа сызламхәеит бзантцы.
Бара бысзымпсахит сан.
Хъаак цәыртцит, хъаак цан.
Аха бара бтыңдан лара
О, илыллыршаз ахәара
Хымпада акыр ихъантоуп.
Сгәатца псрәеныңзагъ итоуп,
Ан гәакъа лыңсахра зәыр
Илшатцәкъозар, сан, идыр,
Ла лоуп хымпада изылшаз.
Бгәы иалымсын сан сзыхшаз,
Сагъатамзааит бара бғы,
Сан рыцхәа зныкатә баапшы,
Агәбылра зцу аазароуп,
Бзия избогъ убри лоуп.

Сара сзын итou зыпсы.
Саргыы сӣкоуп лара лзы.
Иахъя инаркынгыы ипхаза
Сан ҳәа шласхәаяа хатца!

Апхъаф ухаткы, хыихъ иаазгаз апоема хзыркәшо ацәахәакәа маңк идиуцәахазаргы, сатоумтсан, избанзар, афымта иатсу аидеиа абрака иаапшуеит, настыы еиқәхәалахоит, акәаң аргылоит алирикатә фырхатца аханатә дзыргәамтцуаз, дызмыйтынчуаз азтаара – дышхәычзаз анра изуны дзаазоз апхәыс ан ҳәа иғәйтиңи изымхәакәа дахъаауз. Аха апстазаара аҳақ уахъ дкылнагеит. Афымтагыы «Аҳақ» ҳәа автор баша иахъзимтцеит. Ааи, анра изуны дзаазаз – «кан» ҳәа лахъаара ҳақуп.

Ииашоуп, ари ахтыс ус имарианы икәмлеит, апстазааратә табыргхата иахъылтцуаз аудадафрақәа жәпакы ыған. Урт досу шықаз ала иаарпшуп, рса-хъя ҭыхуп. Зегъы рапхъзагыы ианыдахаз ахәычы илеишәацәгъарақәа ианпса дылзасны (ахара лыду үүшүшп!) икәитдоз амархәрақәа адинамика атказто ахтысқәа иреиуюп иашьцәа, иахәшьцәа хәыичқәа рашьеиҳаб иан дшыпсхуо ахъырзымдыруа урт ран азәы лакәни иахъырдыруа афны иан лпатрет ақамзаара, иан илызкны иифуа афымтакәа шидәахуа, иахәшьцәеи иашьцәеи ишыдимырбо, анпса, апапса изы икәлтцуо агәцаракра ду ма-къана иахъизеильмкаауа, анпса ачхара ду иаалырпшуа, хара дшынаңшуа ухәаирацоуп апоема еибаррхханы изкуа, алиризм згәйлжкуа ахтысқәа, ақаларақәа. Уртқәа зегъы автор өзазрыла, иара ихата ишихъынхъааз, ишихигаз мөашьяуа иаарпшуп апстазаара атабыргхатеи асахъаркыратә табыргхатеи еизыразны.

Афада апоема «Аҳақ» азы исхәахъоу ахшығозцарапқәа ирыңыцтардың сүлшоит даңеакгы. Уи убри ауп – афымта исахъаркны, игәлыршәаны иахъығатдо анағсангыы, анарха азто, уштантәни абиңара иреиуюп апхъафцәагы хшығозыштыра злазыруша, излағымхахаша иреиуюп уи апзызтаз апоет ипстазаара ақынитет ихадароу, кыр зтазкуа адақъақәа, аштрихқәа ахъеиқәнархо. Урт зегъы ҳпоет ду ирғиамтакәеи инысмөеи тызтцаауа изы иархәо, иртө раңаахоит.

* * *

Апоема «Абгақәа рчара» автор икәениаз иреиуюп. Абар уи азы академик Хәыхәыт Бәжәба иифуа: «Ағапыцтә рғиамта ақыабз, уи асахъаркыша иб-зианы иахъуааует апоема «Абгақәа рчара». Абгақәа еитхәаны ируа ача-ра иатцудырааует ареалтә пстазаарағы иупыло ахәангакәа, аллегориятә форма ацырхырааны, дзыхцәажәо апстәкәа рцәафа мырхәашькәа».

Итабыргыцәкъаны, ари ағымта еиңарсны ихәоу, настыры итаулу ахшығатқак амоуп. Машәиршаққа акәзам ажурнал «Алашара» аредактор хада апоет, апразаңиң Җ. М. Ҷөнүа акыңпхъраз автор ианидигала, маңк ақара дзаакәанызыңыз, дзарлакфакыз, аха настеги акоуп иккыңхыт. Аха уи акыңпхъ шықалаз ҳәа Платон Бебия абар исеихәаз: «Споема анызғы, абжыаапны ишықасталаң еиңш сара стәала акы агымкәа ирееини амашынка аң икүлхны (үскән акомпиутер қамлаңыз), сапхъаны апапка инагәйлатынды систол амгәа интастеит иаргы саргы ҳамтак «Хәңсү ҳшьарц». Аамта пытк анца, фапхъа сапхъан, ажәақәакгы, цәаҳәақәакгы еиңарғыциңи, сгәи азта, схы азта исыманы Ҷычыкәа Ҷөнүа дахтәаз ақабинет ағы снеит – поемак аазгейт, аамта шәымазар, абыржәы сышәзапхъар стахын ҳәа атакпхықәра сцәа-сжыы иааныруа.

– Иаузеи, аамта сымамкәа, настыры апоема ҳзааугазар, зынза ибзиами, Платон, – ихәан ихы-иғы ғәиреттерек аақәлан даасәапшит ажурнал «Алашара» аредактор хада. Саргы алашә ииңаху ғблакы ҳәа уи акәын истахызы, апхъара сналагеит. Избон дышызырғуаң игәцаракны. Саналга, снеиғапшит иаҳиҳәаарызыш ҳәа сгәи хытхытуа. Ҳамтак аштыхъ ғааитит сзыңхъаз сымта акыңпхъразы алахынта знапы ианыз, запхъа стәаз Ҙичико Ҷөнүа.

– Икоудыруоу, Платон, апоема бзиоуп, еиңшышәшәо ици бышшәацқыала, апоезиатә ҳағсахъаққа агәйлыпхаяу ифуп, иудысныңәлоит, – дағын заазза дааттыло ацәажәара. Сара, зпышәа дуу аредактор, абағхатәра змоу ҳпоет, ҳапразаңи иажәаққа агәалақара бзия сыртон, исықәғиазар қалап, анцәа иңшыоуп ҳәа схәон гәаныла саҳтәаз. – Ус ара икоуп акы, абарт исахъауркыз уперсонаж гыгшәигкәа рцәа цәгьюуп, зыбла тару ҳцензура ауаа раҳь мамзаргы ауаажәларрахь ирханы иаҳәапшыр, ииаргар ауеит, үскән акыңпхъра уадағхеит, сара исыштыргы иааныркылар ауеит, – абас даацәажәеит ибжы аармаңы, настыры ажурнал антара дшазыразым мөашшо иубартә.

Сара исхәараны ићааз, споема шәымкыңпхъыр зуам ҳәа сзықәгыломызт, шыуокы-шыуокы ус қаздо ыкәзаргы, сара уи сцәафамызт, «Платон үфимта бзиоуп» ҳәа, – ииңәаз азырханы икабинет сыйндәылтцуан еиңш, ашә даалагылт, ишырхәо еиңш, аңсау литературазы зхы ағыыка ықәйизхъяз ҳашшәкәиғи, ауаажәларратә узсузғи Мушыни Лавренти-ипа Аҳашба. Уи ҳнапқәа рығәгәаны (ус қашшыас иман) иаанкыланы, аңсәа ҳаҳәаны итацәыз ақәардә ағы днеини днатәеит.

– Платон, уаангыл, умцан, истахуп упоема Мушыни Лаврент-ипа ишиахая уапхъарц, – ихәан ҳфыңызғы итәахъазгы, адәйлтца иағызғы илапш ааххигеит Ҙичико Ҷөнүа. Саргы саахыхъын итацәын иғылаз қәардәык снықтәеит. Аредактор ииңәаз еиңш, споема уанза аткысгы

еиғыны архьара сналагеит. Дара ағыңғысы ғымтұзакә изырғуан. Саналға, ирхәрүзенш ҳәа сшыпшыз, Чичико Михайл-ипа ғааитит: – Мушни Лаврент-ипа, абри апоема шәара шәредакторзар автор ишәйдигалар ишәйзкыпхуазм? ҳәа.

Уи дымлак-факжакә иаахтқааны атак қайтцеит: – Искыпхуан! ҳәа, – нас маңк даатылан, иажәа инацицеит: – уара уақәшәозар, азин устоит ағымта иатцаурғыларц Мушни Аҳашба иредакциала. Сара араға уағ дызгаяхәа акғын збом, архьағ иитаху акоуп, – абас иаахиркәшит аредактор иитаз азтцаара. Ус анақәха Мушни Лаврент-ипа, ишүхәаз искыпхуеит, ацензурагы саңымшәзакә, ихәеит Чичико Михайл-ипа. Сара сгәрғыацәа споема ааныжыны аредактор икабинет сындәйтцит».

Еилкаауп, жәаҳәарада аредактор дзыңшәөзгы, гәйбән узитом, избанзар ацензура анағсанғы акылпш-кылзырғацәа раңаан, еиҳарак еитасрны ихәаң ахшығацарақә гәрамгарала ирыхәапшуан, асовет идеология иағагылоушәа рбон. Ииашоуп, ус ицәажәоз, икәз ағымтақәа асовет литература зегын ағын ақәым апсуа литературағыны имачымкәа иубон. Урт еиҳаракыны ицәрытца иалагеит иаҳхысыз ашәышықәа ағбатәи азыбжа инаркны, итегын уазаңғәаны иүхәозар, Сталин идуңеи аниңсах, Берия ахәымға ажәлар рхак псышыңацәа аниңта, ахатара акульт ианақәызба нахыс. Аха убас шакәызгы, акоммунист уаажәлларра режим ахатә мчреи ацензуреи ғәғәан асовет ғастааара табыргхата аарпшрағы акылпхы иатданакуаз зегын лахә-лахәи ирышылапшуан, икылдыршәшәауан. Ус ақаттара ахъыбзиазгы ықан, ҳәарада. Зегын атәи рхуышыр ауам. Аха иамыцхәны иахырқыацәаны, имкынын иамаз ауп аиаша ҳәарағы акылпхы ағын зшәаҳауз, изжәағәоз. Убри зламжоз, иззыразымыз арғиағацәа ракәын, ирмаананы, ахшығацарақәа сахъаркыратә формала итахәәаны жанрцыпхыаза ағымтақәа апзыңға. Ас икәз ағымтақәа архьағацәа мыңхәы зөлемхара азыруан, иахынжарылшозгы ирыхърон.

Ари атема, ҳәарас иатахузеи, апсуа литературағыны, монографиала аттаара зтаху акоуп. Избан ақәзар, уи нацәақәкыла иахъа уажәраанзагы ҳакритикағы хлитератураттаарағыны инымфатәшәа статиақәақ рымғызар, ус ишахәтоу инаңа-ағаны азәгын дахымцәажәац. Арахъ иатахуижүтеи зақа түазеи! Аха, ихъшәаны ақәзаргы, ари апроблемагы, хлитератураттарағыны зыңза ишгәигәтамыжъко ақара агәра сгойт.

Иарбан сахъаркыратә литературазаалак ағын апстәқәеи ағылшынгәеи литературатә персонажқәаны, ҳағсахъақәаны антикатә епоха аахысгы архьағ ипшеноит, настын иидуруеит еитарсу ахшығацара шримоу еиҳарак урт убоит ажәамаанақәа рәғи. Иаагап, Езоп, Лафонтен, И.А. Крылов ркласикатә жәамаанақәа рәғи апстәқәеи, ағылшынгәеи, апсаатәқәеи

(ағынытәқәен абнатәқәен неилатданы) литературатә персонажқәак раҳасабала ахархәара рымоуп, ицәрыгоуп иуақәаны, ауаажәлларатә пәтәзаара иалахәны. Еиңсөйт, ари қыбзк еипш алтературақәа зегы рөйи икоуп, настыры ари нахысгы еиңхъбарак амамкәа уи ағиара апроцесс иаңзаауети иатәыштырны.

Апсуа сахьаркыратә литературағы егырт алтературақәа зегыры ырғыны еиңш ауп абри аганах ала атагылазаша шықоу, пәннар ишатданаку. Ус шакеү агера ҳнаргоит ҳмилат литература иаланагалахью апоезиатә апразатә ғымтақәа рдунеи тбай ҳнагәылаңшыр. Уи аабонит Дырмит Гәлия иаптамтақәа инадыркны аасқызатәи абиңара иреиую ашәкәысфәңә арғымтақәа рұқынза.

Ағада ишазгәастаз еиңш, Платон Бебия ипоема «Абгақәа рчара» ажурнал «Алашара» аредактор хада Чичико Ҷыонуа иаразнак акынпхыра зизымгәытызы, Мушыни Аҳашба хәдидәтцаара ахъазиузды, уақа иаарпшуп асовет пәтәзаара атабыргата иаңтәымызы, изырхәашуыз анегативтә шыңыла-ра баапқәа, ағиара, ацқыра иаптырхагаз. Үртқәа зегыри иаахтны ауаа рахь имырхакәа сахьаркырала иөйчаны, ағыгшәыгқәа рахь ииаганы иаҳирбонит ҳаптазаарағы хәхара змам, пхыақа ҳцара иаптышклахәуа аңырттрақәа, атас баапқәа жәпакы. Апоема асиужет композициатә еиңаркыра аинтерес атданы иқатдоуп. Абгақәа рчара иалахәуп амшә, ақәыцымакәа, аблалаңқәа, аблакхәызы. Гәырғырас ирымоу «абга пхәыс дагоит». Ари хтыс дууп аблакәа рзы. Ачарағ Апсны иану ағыгшәыгқәа рах амшә тамадас иалырхуенит... Ағымтағы ишаабо еиңш, аблакәа ачара ду руеит, ргәалақоуп, рхалақоуп, ахамтақәагыны рызнанагоит, ажәакала, урт ргәарп еилыхароуп, зеги акака ирыхароуп. Аблакәа рчара аазырпшуп апоет итихуа асахъакәа илабғабаны иубошәа иқатдоуп, ирнаалоу ажәакәа рзыпшашауп, ахы инаркны атыхәанза илаккәандраға икоу апоезиатә цәаҳәакәа рыла ихыркоуп, исахъаркуп, настыры ағыгшәыгқәа (апстәқәа) дара ріказшыакәа ирнаало ауп ишаарпшуп, даңеакала иүхәозар, досу ртып, ағыи иғылоуп. Апсабаратақәагы аблакәа рчара иақәвшөо итыхуп. Иаагап ғырыпштәқәак: ачара ианалаго изеиңшроу:

Амра пхойт – ихәытапхойт,
Ақәа ауеит – ихәытапхойт.
Уа анырақәа қақызаша
Асгыры ауеит – ипагъаза
Хаз апшашатқа хагаха,
Ашыхахытә исуеит агақа.
Амшцәгъя рхахы иаамгакәа,
Уа ачара руеит аблакәа.

Арақа иаабо ахтысқә ағымта иалагамтоуп, насты апсабара асаҳың тыхуп, абгақә рчара рацәак ишазыразым удырыртә еиپш үәлалашәарак унаңын. Ачара аеарҭбааит, ағәрыртъара иамчеханакит, ишәаҳәарахеит, икәашарахеит, ахамтақәа ракәзар, иаханы рзаагара иағуп. Урт зегъы ирхадоуп ртамада амшә. Аха атыхәтәан абгақәа рчара хыбгейт. Иқалаз уи ауп абгахәыңы ирыз난анагаз аҳамта – азнаашә қәцыш – абгақәа икәнүүршың иатцахәхәаны ирылырцеит, ҳамдан уқәымлан ҳәа. Аха абгахәыңы гызмал ашьа ауит, ала млашықәа, иара ркырц иашталааз, ахырпшны идәйкәлеит ачара ахыркәз, абгақәа ахынархәырц. Абар уи иқанаңаң:

Аматцуаркәа аштаршуша,
Атыхәа ду аштаршую,
Есс, ачара иажәлауеит,
Иахъеилашуаз ажәра уа,
Мышә бытәхәыруа ишықәашоз,
Уи зегъ ргәи шақажоз,
Изқәымгәыгуаз иақәымшәеи,
Ацартатәкъагы иақәымшәеит.
Уа ашәара ду иатцақы
Маҳәи мыждагъ, таңагы
Сасгыы, апшәыммагъ, гәылагы,
Зегъ неилажъ хыла-гәылагы,
Ачара хая анхынынах
Ицион рхы ахынынах.
Уажәи ҳарцәынханда ҳәа
Ҳапсгы ҳзеиқәырханда ҳәа.

Апоема «Абгақәа рчара» иалахәу аперсонажқәа зегъы ртыхәтәа шыпцәаз, русқәа шхыбгаз хыһы иаагоу ацәаҳәақәа заманала иаадырпшуюеит. Ус шакәу дыртабыргуеит ағымта хзыркәшо ацәаҳәақәагы:

Апша тәеит ишымтәаզоз,
Ақәа хкәеит ишхымкәаզоз.
Уа ацыирақәа дақъаңа,
Асгыы ауам ипагъаңа.
Зегъ рыпхо ихәажажа,

Амра өхойт ишаашаңа.

Апоема «Абгақәа рчара» антәамтагъ асимволтә тәкы аманы иқатдоуп. Апсазаарағы аңғыса аңқыс абзиара аиааира шагоу атәоуп иаанарпшуа. Араға аңсабарағың үшінде аиааира шыраафуп. Апоет баша иңдегендердеги иаҳирбом аңсабара аңғыртракәа: ақәа аура, асы аура, апша асра. Аха умашәа иубаратә иқазам абгақәа рчара анхыбга, амш-цәгъя ахьеиқәтәз, амра шашаңа иаҳыңыртсыз, апхара иаҳынаның аңыз. Избанзар, абзия есымша абзия ауп изырпшүз, атакы азто.

Апоема «Абгақәа рчара» иалоу аперсонажқәа рхәғсахъақәа досу дара рхаташытә қазшыңақәа, уимоу, рыхрагы дара ирнаалая иаарпшуп, итыхуп. Ҳәарада, ари ағымта ахатабзиара ұзын, иҳаразкүа акоуп. Насгы үрт ачыда цәафақәа изшыашәалоу ауа рахъ аиагара мариоуп, улапшхәаң иңғыртцеит, иткоурам, зыпсы мәуәуа ракнен.

Иаагап ғырыпштәкәак. Абар абгахәычы зеипшроу: «Абла хкыга атыхәа ду уақа инаштырғылаған»; «Мышә бытәхәыруа ишыкәашоз»; «Абга еимала-еиғалах»; «Абгалағыны хәытқағәа иааныркылент ахыңыртракәа, исылшозеи ҳәа алақәағы неикәнаңсеит»; «Абгатығорагь хьшәашәаңа, уа абгасса меицәажәаңо ак рыман илхәытапқоит, өа ғыуокых – өак хәытцыргонит»; «Бгак абгалағыны аңлабуа, ақәаң ахьеиғыркыкъо, ирхәоит шағындықтың үшінде!» ухәа убас итегель.

Апоема ағымшыңа аформа ақәзар, иубоит ажәлар рәғаптың тә ҳәамтә ақнитә елементкәак, ираңаамзарғыны, ахархәара шрымоу уи жәаҳәарада, еиңдегі еиңнакааит, ихәақәнатцеит, ағымта асахъаркрайы апоетика арлахәйхит, ажбыны зху арифма ңарқәа цәырнагеит, уанаңхъо агәаҳәара узто. Абар даргы: «Абга пхәыс дагоит, рхәеит, ұзын – даанагоит, рхәеит...», «...Хүхәоит, дад, адәы-әфадаа, ҳхәартаң, дад, ухшығада! Уара ҳчара уаҳуп, рхәеит әмадас уаҳтахуп, рхәеит». Иштырақәланы ихәу ажәа «рхәеит», аңаңа ахшығызца шыққаңарғәеит, апхыншы иаанхартә еиңш, насгы иара аауеит ажәлар рәғаптың тә поезиахытә. Уажәи иаҳгәалахаршәеп атоурыхтә-ғырыхаттаратә ашәақәа рахъта «Пшыкъағ-ипа Манча» ақнитә цәаҳәақәак: «-Уаа, сеймтәаны шәарт ици, сағауп, аха схәатта шәсыргом, сыйаажәларғы соушылық! – ихәеит, Уаа, ҳара шәғын, ҳақоуп – рхәеит: – Уаа, ус ақәзар шәзыңдом! – ихәеит».

Абар даеакгы: «Ашыжымтән даныңғыла, Сатанеи Ғәашья, Қын иааниң аласахаңа, Сатанеи Ғәашья, Ларма напы иакәлүршесит, Сатанеи Ғәашья. Шәкъантаз дук лытцыркәаңит, Сатанеи Ғәашья».

Еиңа: «Гынды, Гынды, Гынды
Ҳааи, ҳааи!
Башыңа аайхыргыны,
Ҳааи, ҳааи!

Хшы-бығолашалагы бұрычоит,
Хааи, хааи!»

Уажәы асахъаркыратә литература ақнитә иацахұрап ғырпштәкәак:

О, са с-Хылқәыр, бааишь! – ихәеит,
Амхара ақынза бааишь! – ихәеит,
Бхатса хәызы дхынхәйт, – ихәеит,
Игәы бзиам, дбизхыит, – ихәеит.

Сапхъа шылкоу басскьеиши, – ихәеит,
Быпхамшыакәа бнатәеиши, – ихәеит,
Ашыа исылтцуа пхзуп, – ихәеит,
Сара сзыхәа бкәылзуп, – ихәеит.

Ажәлар рәәптыңтә ҳәамтақәеи асахъаркыратә ғымтақәеи рікнитә иаагаз ағырпштәкәа ацәахәа, мамзаргы астрофа хзыркәшо рефрен ҳасабла иштәтрақәло изытшы ажәақәа, ағымтазы рроль зақа иҳараку, иғәйлүршәаны иқартдо лабәабоуп, насгы ҳсахъаркыратә литературағы иубартә атып амоуп, традицианы ишъақәғылахъеит ухәар алшоит ҳпоетцәа рырғиамтақәа рұғы. Ус шакәу хара ҳамца заргы иаҳеоит Платон Бебия уажәы ҳзыихцәажәо ипоема «Абгақәа рчарагы».

Ишдыру еипш, иарбан ғымтазаалакгыы, еитарсшәа иүхәозар ҳәамцс иамоу, цәеижкыс иақәу асиу жет еибаркыра ауп, псыс иахоу, иатцуо аидеиа ауп. Урт зегзы зырпшзоу, еиғызкаауа, архыағ аестетикатә гәахәара иоуа дәказтәо ажәа асахъарк ауп.

Платон Бебия итәы ухәозар, абрақагы дызлалукааша ақәғиарақәа имоуп. Ус шакәу хыихъ зызбахә ҳамоу апоема амацарагъ ҳахшығозцара артабыргыртә икоуп. Апоет иажәақәа, ипоезиатә үәаҳәақәа исахъаркны рырғәажәарағы қазарыла ихы иаирхеоит апоетикатә мыругақәа зегзы. Үи ажәа сахъарки ахшығозцаки еицнаргартә ихеибартәаартә ақатарағы ышадала ҳшығозыштыра рзиуеит, апоезиатә ғымтақәа сахъазыркуа, абжы-хаяа рхазтәо, аемоциатә үәаңырра зырғәтәо арифмақәа, аритмқәа. Арақа урт апоезиатә ғымтазы нағыннатә аахыс иаауа «рыпсабаратә мчы», ус узазхәар ауазар, еиламырсхәа, иғәтакы дрынаигзойт, изтәндио аидара аштыхра рзымирианы, иахъахәтоу ағағара ақынза ихаргалартә еипш. Иара убас Платон Бебия ибзиғаны идіруеит асахъаркыратә ғымтақәа раптарағы аметафорақәеи аепитетқәеи, асимволқәеи ртқакы, иаанаго, зақа иҳараку.

Уажәы иаагап ғырпштәкәак раҳасабала апоет зақа рифма лахғыыхқәо,

закә рифма ласқәоу ажәа лыңшаахқәа ирылышәааны ићаитцо ипоезиатә цәаҳәақәа рыртәарағы. Абар даргы: «Хаз апшашатә хагаха, ашыхахтә исуеит агаќа»; «Аңәй иахағашә ဇартәила, ашьарақәа єхәартәниу..»; «Иргәйттататын атлаша, атаағағаңәаргы атла-ѡа еижәылауа ианамтала, ұлоуки рпылахт автала...»; «Аңхаќәа ржәуеит өңжәгала, еиңмүркъакәа еимыжәдала!»; «Зегъ ахъырғы хъаада, абга рашта иахъаатал», «Ажәфахырқәа хъысқаңа иаақәлеит Мышә ду шытхысааңан» ухәа убас итегъы.

Ағада иаагаз апоезиатә цәаҳәақәа хзыркәшоу ажәақәа ирылұнаалоит еилыхха икоу, ағыпциә зхоу, арифмақәа рыла ишхырчо, ишениғартәу, насты дара зызу ахшығозцарапқәа гәлырышәааны ишаадырпшша.

Ишаабо еипш апоема «Абгақәа рчара» рифмала еиқәшәо, еиқәғызытуа, еихышәшәо ицо, моделла системак иатәу формала ифуп өба-өба цәаҳәала еиттарғылан. Хапхыап строфак:

Иаргъ цон ахы аңымығха,
Агәала ама итәымығха.
Акғыры рхахъыры иаамгакәа,
Ркъатеинах птәен абгақәа.

Абас маңара ифуп апоема ахы инаркны аттыхәанза. Автор ус ахъылайтказ, сгәанала, ағымтағы иаарпшу ахтысқәа – абгақәа рчара апсабара злағоу ала акырза ианаалоит, насты апхъаразгы, агәйнкыларазгы ибзиуп, имариуп. «Абгақәа рчара» иахуҗәааша, ҳәарада, итегъы ыкоуп, иаагап афольклортә елементқәа рмаршәа кны, насты даламлаңақәа, апоема ишалаисаз, агәйлтәаарағы ихы ишаирхәаз, («Хәаа-заа мзапуа рыхъзала, ианырзапыхы ахъыхъчага акъаламырзақәа аархәуя...», «Ақәйларағы ихысқамқәа, идоумбейха ирылагаз амч, Сасрыләа ирылеитказ!» ухәа иреипшқәо убас итегъы.

Платон Бебия ипоема «Ақәйцымакәа рчара» (хыпхызара иахпратәин, уаанза ифхъан ағада ҳзыхцәажәахью ипоемакәа «Уа мшыбзиақәа!», «Ахәқ») имәшшо иаҳнарбеит уи аепикатә өымтакәа рапттарағы абағхатәра шимоу, иапхъақагы абри ажанр аћны ақәғиарақәа шизыпшыз. Ус шакәу дыртабыргуеит Платон Бебия инапы итыйтыз настәи еипкатә өымтакәа.

* * *

«Я – писатель, который пишет свои книги как завещание... грядущим поколениям», ҳәа – аурыс шәкәыфы ду М. Пришин ихазы иихәаз ажәақәа

ашәкәысөцә зегыры ирзепшү акоуп. Избан ақәзар, ашәкәысөфы, ажәа саҳъарк азқаза иапито ифымтақәа зегыры дызхаану реипш, пхъақатәи абиарақәа рзыны уасиатқ иафызоуп, дара ирзырханы иқатдоуп, еиҳарак атоурыхтә хтысқәа ианрыххәау.

Сызаания, апоет Платон Бебия ипоема «Аибашьра» уанапхью аҳачахәа ухағы иаауеит ағада зыхыз схәаз ашәкәысөфы М. Пришин иажәақәа. Арақа автор иааирпшү ағтазаара хъанта ихәычратә шықәсқәа иргәлибааз, хаталагыры ихысына ипоезиатә хәғсахъаны иқаицаз иахъатәигыры уаттәтигыры апхъағсәа рзыны ирхадмырштуа иқоу уасиатуп, ргәлалашәарағы имызуа акы акәнү иубоит.

Апоема «Аибашьра» Платон Бебия ианшыя гәакъя затә Кәчыр Пачкәария изкуп. Ус анақәхә, уи ауағ иғтазаара ақнитет иааганы ағымта иагәйлаицаз хархәара ззиуз аматериалқәагыры мачзам, иаҳхәап, арпыс ипхәысаагара, ичара, адырфәене арпа ицара, иан ахцәышла (апоет иан лганахъала, ианду) лхала лықазаара, лхандеира, гәыграла адғыыл лықазаара сыйкәын данбаауеи ҳәа агәаш ахъ апшра ухәа убас итегъы.

Аха ари апоема автор ианшыя имацара изкым, уи иамәханакуа итегъы итбаауп, ус шакәу еилахқаарц азыны уааи, апхъағ, иара ахатә ҳнагәйлаапшып. Ишаабо еипш, ағымта «Аибашьра» иамоу азеиپш ахъы, анағсанғыры, асиужеттә еибаркыра иаку композиция иақәшәо ахтысқәеи, ақаларақәеи, автортә хъатрақәеи ухәа зегыры лырак еицахагъежкуа, амхылдыз еипш еидызқыло хазы-хазы иқоу ахқәа рыла ишъақәгылоуп. Урт зегыры 12 хы ықоуп. Абар даргы: «Амца зәйтүаз ауағы», «Изеиңмаз реипыртца», «Ахылпа шкәакәа кәап иацәа», «Аа, сыйшәыжъ, сыйшәыжъ, схәаеит!», «Еибашьроуп, узха лассы!», «Аб дыққәатца апа дыртқәуын», «Иахъя избеит аибашьра закәзыз», «Уаа, дызустада ари арпзызба», «Сара санду – ҳара ҳан», «Атаца дтәыуа дкәашон», «Ағәйрөне агәйрөне». Дара абарт еиқәаҳпхъаазаз ахқәагыры ғымтәк аҳасабала рхала ақазаара рылшоит избанзар уақа иарбо, иаарпшү ахтысқәа, ақаларақәа рыхшысқакәа нагзаны иғәлыршәоуп, ихыркәшоуп. Аха убас шакәугъы, дара урт зегыры ағада ишысқәа еипш, апоема азеиپш цәаҳәа иузәкәымхуа иатәыштәраны иқатдоуп, настыры акыр шықәса зхытца, атоурых аамта иалалахъоу, иагахъоу ағтазаара хъанта асаҳъақәа иахъя ақәушәа апхъағ иғәапхъа иғыңххараңа ицәйрүеит, ихынгәи ақынза инеиртә, лоунитә удырхәыциртә ақынза. Ас ақатцара зылшо ажәа саҳъарк иататқәаҳу, еснагъ апоетцәа зеиғазо, амазакәа рыңсы ахъто ңшааны ағымтағы қазарыла ахархәара атара ауп... Абас иқоу ажәа азакәхап М. Пришин изихәазгы: «Человека того нет, а слово остается и летит из поколения в поколение... живет, горит, светится...»

Арт ажәақәа, аурыс шәкәйіфөзы иихәаз, философиятә тақыла, иақәшәоит изааигәоуп аңсұа жәлар ражәаңқа ссир: «Ағыныңхонит, ауасы дыпсыр, ажәа итынхонит». Уи машәйршақә акәзам аңсұа сахъаркыратә литература хаңзыркыз, шыаңас изазықалаз Дырмит Гәлия ишәкәи «Ажәенираалақәеи ахъзыртәрақәеи» ҳәа хъзыс изманы 1912 шықасызы Қарт итижыз епиграфс изахаиргылаз, изаңтаз.

Ашәкәйіфөзы данышаңкәйіфөзхана, дызхаанугы дызхаанымғы (шәкәйла, бығашшыла ииңдәз аңтазаареи аамтөи рсахъа тиҳуазароуп. Ус ауп нағыннатә аахыс ишықоу. Арақа ашәкәйіфөзы ибағхатәреи, иерудициеи, итцарадырреи аңтазаараптә фактқәеи, ҳәарас итахузез зегъ рапхъа иғылоуп. Аха акритик ду В.Г. Белински ииңхәаз еиңш, урт ырмацара азхом, «нужна еще фантазия».

Аай, зегъырыла диашоуп аурыс критик ду. Арғиаратә фантазия, еиңа ирапсшәаны иүхәозар, ахытқәа қыр алшоит арғиафы изы, нағыс уи аңтазаараптә атабыргхата таңғыс ианамоу, уасхырс ианазыштыоу.

Зегъы зыхысқәаауа, Платон Бебиа ипоема «Аибашьра» ауп. Арақа иаарпшу атыл ағтәи аңтазаараптә, уи иахылтдыз атәагашоура, ақыбазыбақәа, иара автор ихатагы, дыхшәйыңғы иғәниңкылартә, иңдә ижъы ианырыртә далаңшны ибейт, дахаануп. Уи афактгы шыардаза атданакуент апоема асиүккеттә композициатә структура аиғкаарағы. Иашоуп, ағымтағы иаабо ахтысқәеи, ақаларақәеи иара анаңтази аамтөи 33-қа шықәса рыйжоуп. Ус анакәхә, ахәйың иблала иибази, дызлаңшызы, изғыз автори рнаңш-аапш, рдуңеңкәыңшылары еиңкарам, робиект – акы – аибашьра шакәүгы. Апоема автор, жәаҳәарада, дзыхцәажәо ахтысқәа, итихуа ахаңсахъақәа, – ихәйыртә гәйинкылары изыннажыз роуп, аха уажәы дпоет хатәрахан ағымта анаңтазы уи досу ирымоу рыңсабаралықтара хәғера еиңагы иғәйлтәааны ибоит, ихәғи еилүххә иааниуеттаба абағхатәра иатәйшытру афантазиеси атоурыхтә хтысқәа иахъатәи аблала философиятәла рыйхәйшреи ирыбзоураны. Җабыргуп, иахъатәкәа ҳаяаажәларратә пәтәзашаа зыңза аеакуп, даға тақық, қәыңшыларак амоуп иузадкылом СССР аңсы антаз, адунеи анархыңхыңуазтәи аамтә. Уи еилабгаз ахәйнәтқарра ду иахъалазызғы ықоуп. Аха уағы дзеңгәртъаша тоурыхтә хтысуп аңсұа жәлар нағыннатә иззықәпәоз ахаңәитреи, ахъыңшымреи ахъроуз. Уи ачыс бзия еиңш, ағәабалаа иантданы «ишәймаз!» ҳәа азәгъы иримтейт. Ртцеңдә адауапшықәеи даракәаңла иаңзааигәоу нхыттәи ҳашыңцәеи, ҳәйылаңа аурысқәеи, ҳдырпәеи ашың кәтәаны иааргейт. Шынла иаагоу ахаңәитреи уи зегъы ирыцкуп, Ерцахә еиңш ирылхәхәоит. Аурыс ҳәйнәтқарра ићанатаз азхатаптә атәи ҳәөзар, акы, ҳастатус ҳаразкуа категориоуп, өбагы, қәылзык еиңш ҳзыхъчо, зхы иақәиту демократиятә

хәынтыккәрран, адунеижәларбжъаратә асубиект ҳшалоу зыртабыргуа афактқәа ируакуп.

Апоема «Аибашьра» асиужет аепикатә ғымтақәа жәпакы ишырцәафу еипш, ажәабжыны еитауғәаша, зәлымхара ззула ахтысқәа маңымкәа иңдертуеит афырхаңаеи аперсонажқәеи рхаңрақәеи рхатаралқәеи ирыдхәаланы. Аха уи иаанагом автор – алирикатә фырхатца ағымтағы дубазом ҳәа. Алирикатә фырхатса, мамзаргы автор арақа даабоит ихатә философиятә дунеихәапшра иманы. Амала, аибашьра аантәи апстазаара хъанта згәалазыршәо, еитазхәо, избо ахәычы иакәымкәа, апоема апзыздаз автор, ма уи ивагылоу алирикатә фырхатса иакәнү.

Апоема «Аибашьра» актәи ахы «Амца зөйтүаз ауағы» ақнны иаабоит агәирғара ду зцу ачара – апа ипхәысаагара. Ашәа «Уаридада» акәшамыкәша ахра руеит ан-апхәысеиба лаштағы. Апоет итихуа асахья аа изеипшроу:

Фыңзала еимырдоит «Уаридада»,
Нақ-аақ ирхәоит иеисаны.
«Уаридада» – уаха изтада,
Агәирғыа ду – аптары?!

Ан илтами, жәымта шкәакәа,
Уаха лгәы ҹәынхеит еита.
Дымасызтгы абри мбакәа,
Лажера цәгъамхоз, ҳәгеиңта.

Ан адунеи дыззықәу лә-затә пхәыс дизаалгоит, иаб итәған шыапы имырзырц, дышәфыкхарц лтахуп. Уи иабгы харада-барада ажәлар рағаңаа дтадырхахьеит, лахә-лахәы ишлышикласшуаз лә-затә длаазеит, «Абар, иаҳыа лашта-лгәара, агәирғыабжъ тығуеит иашәаны!» Ларгы жәымта шкәакәа дднаркәашоит. Аха ан лгәирғара өахыртәеит рашта италаz аеуыаф илеиҳәаз хажәак: «-Еибашьроуп, ипхөоит уатәы!..»

Арт ахажәак шәа-өахтәала агәирғыабжъ зтығуаз ан лашта тадырцәеит. Ағабатәи ахы «Изеипымлаз реиңиртра» апхәаф ихыу-хыууа игәы италаит, избанзар, зыпстазаара еиластаз апхәызбен арпзызбен зыхъзаз, насыпс ироуз знызатәык лкыши агәзроуп, ирпирхагахеит, автор исахъаркны ишиҳәаз еипш, ажәған саркья нахъхи атыйхәа иҳанто иатцағаз ашәшшы. Уи гитлертә фашизм асовет жәлар ирзаанагаз аибашьра хлымаах акәын – миллионфыла ауаа зыхәлабгаз.

Арпзызбен апхәызбенрынасып ахъразкыдахаз хъаагая, апоет ифуеит:

Мшәан, абриазоума изеихылгаз,
Лара рапхъатәи лшъаға?!

Абзиабара түхқәа илхылгаз,
Абри амш аума илыздырша?!

Анасыңаз зашта дталаz,
Уа илзынижкыит агәырфa.
Зуада апстазаараз дыфоналаz
Аа, дныжъ дахъцо зымфа.

Аиашазы, бзия еибабаны зынасып еиластказ, аха зыпсынцры зынза икъяғезахаз, изеипымлакәа еипыртыз рыпстазаара шәагас иаионуз гәырфоуп. Абри агәырфa хъантa автор қазарыла асахъа ҭихит ахатә бзантцы иухаштуа ак шакәымгы, ухағы, угәағы ихъааны иаанхартә еипш. Уақа епизод ҳасабла ицәиртца абырг «Дад, ишыдьдуа қәа ауам!» ҳәа, – апхәызба лгәи аргәтәаразы ихәазаргы, «Настха ачара қыдқәа иениғажкыз уақа иеыцәаая ибылуан» ҳәа, – автор иажәақәа рсимволтә тәкы иахнарбонт еипкъяз анасып бзиарак шазыпшым, ишазхәам ақара, аха ауағы ипстазаара агәығра ауп еибаркны изку. Уи иалыхәдау ҳағенәта, иқазаара башаходит.

Апоема ахнатәи ахы «Ахылпа шкәакәа кәап иатәа» ақны апхъағ ибоит ихамыштуа ф-сахъак: акы, аромантикатә цәа зхуо ахылпа шкәакәа – амшынуа угәалазыршәо, дөйрә-чырпo ашкол ашта иғаз агәашә инадыххылаз, нас дакзамшәа нақ иахыңаз арғыси. Арт ағыңызғы аншьеи аиаҳәшьапен ракәын. Уи атәы алада ҳағхьюит:

Абар, ус иахъаасыдгылаз,
Саншья ивардало иөы.
Аа, фапхъа сахыгәыдикилаз,
Иқамчы хәмаруа инапағы...

Аншыа итәххеит иахәшьапа хәыңы ихылпа шкәакәа кәап иатәа дахъцо игарц. Ҳәарада, уи агәалашәара иазхәан, аха уи адагы талисманк еипш дахәаңшуазар акәхарын. Абри азын ихатә ииҳәаая ҳазырғыс:

– Сгалағ хәың, уара ухәың қыиоуп,
Сцап ухылпа схатцаны.

Сұхом – уара унапы бзиоуп,
Саап аға-цәгъя дтарханы.
Абар аеҳәшъапа хәычғы итак:

Схылпа исыркит жәа мәзәзакәа
Исымбазакәа сқышәгъы чит.
Дпышәырчо иаргыы ихамтаңакәа,
Наң ишикыз днағъежьыт.

Ағбатәи акәзар, уи еиҳагыы иухамыштуа сахьюуп:

Ицион еибашъра, рашәа икафуаз,
Ахәса артқыруан иаҳагыы.
Кыраамтаңа, урт ахънеиуаз,
Схылпа рылышбаауан саргыы.

Дхәычымыз, гәыбған узиғом, уи арра ицоз, изызцоз абаидыруаз ихылпа шкәакәа кәаң иатәа ианшыа ииңдәз акәын иғәи иалаз, иқышә зырчыз. Автор арақа ифырхатқа хәычы диашаны дахирбонит. Ус акәымкәа, даеекала, иаҳхәап, абни ахылпа шкәакәа кәаң иатәа дазыразны, (иқышә мыйчзакәа) ииңдөйт ҳәа автор ихәар, усқан аиашара иацәхъатуан, ахъычы ипсихология иацәтәымхон, ахаapoет уи ибзианы идыруан, ихата иихигаз акоуп азын.

Жәаҳәарада, ари адеталь ус уахәапшузар имаңуп, аха асаҳъаркыратә фынтызы кыр атсанакуеит, избанзар, апстазаара атабыргхатा иагәтылсоуп.

Пасатәи Аңынғұтәләтә еибашърағ хыцәнмырха иқәпз асовет солдатцәа ирывағыланы аға цәгъя иеғагылан иқәптон нағынатә аахыс ашәарен ахъатреи ззымдыруа, апсадғыл абзиабарала зәкарғы рхәйхәу, агәымшәара кодс измоу апсуаа ртцеицәагыы. Убарт апсадғыл ахъчаңғәа азәы ҳәа дрылан apoема афырхатқа хәычы ианшыагыы.

Апоема анағстәи ахы «Аа, сыйшәыжъ, сыйшәыжъ, схәаеит!» ақны иаарпшуп аибашъра анцоз, алирикатә фырхатқа иқытағтәи апстазаара хъамта. Ииашоуп, уи конкретла ахъз ихәом автор, избанзар, уақа зсаҳъя ҭыху апстазаара еғырт апсуа қытакәа зегъы ирқазшыарбагоуп, иүхәар алшоит ашәартара ғәтәа зцу тәғылазаашъак ауп ирымоу, аха урт изақараалак, иагъя аудағорақәа ирықашәаргы агәкахара рыздыруам, аға ишиааниа агәра ргоит. Амала, аға иҳаирпланқәа абомба карыжырц ианхылалак, заа ахъхъараразы иржыз атабиақәа рахъ еижәеноит. Азәағзәала зегъ хлеиваргылан, «ҳапсы штоу ҳажәжуама, нан?!» ҳәа, – анду иламхәағзаргы: «Аа, сыйшәыжъ, сыйшәыжъ, схәаеит!.. Сыңсуазар –

адәағы сыйсааит!» ҳәа, – атабия лашыца даңғашаңы алирикатә фырхатда – апоет ихәйчра угәалазыршәо – ихәазаргы гәйбән узитом, аңсы қадыңың тәауп – ажәоит ажәаңқа.

Абри ахағы итыху аибашыра ҳалазырпшуа асахъақәа апоет иабиңара иатцанакуа зегбы иаҳтынхъааз, иаҳхаагаз аүп. Абри азы мацарагы ағымта еиңгагы бзия иаҳнарбоит, иаҳзааигәаны иқанатцоит.

Апоема «Аибашыра» еғи ахы «Еибашыруп, узха лассы» ақны ици ахтысқәа иаарпшуп ахәыңы игәалашәара иалахәрала, иандугыны ихадароу персонажкны дивагылоуп. Илыңыны ицәйртца ахтысқәа, ағымтазы акыр ртәркеит, настыры игәцаракны иаарпшуп. Аамта убрри ақара ихъантоуп, анду лматы изҳара дахылцакуеит, «Еибашыруп, узха лассы!» ҳәа, – лхәоит лассы-лассы, избанзар, ақыта пәтәзаара ахатца датахуп. Ахәсеи ахаңәа быргәеи, ахәыңқәеи ирханхеит. Уи акәгәышшоуп, анду дызхылцакуа. Анхамма аналы атахуп. Атыл иқанатдо зегбы афронт аңхыраара иазкуп.

Ағада ишысқәаҳыуо еиңш, апоема «Аибашыра» ахқәа зегбы иңбыңу асиүкеткәа рыла еибаркуп, саҳъаркыратә ғымтәк ахасабла рхала ақазаара зылшо ракәны. Убрри ақнытә аүп сарғыры урт рахтә ахқәек чыдала иалкааны сзырзаатғылаз. Аха уажәштә иаанхаз апоема ахқәа еилатданы, еидкыланы ҳұрыхцәажәап.

Ағымтәғы аибашыра атәагашоура иаҳылтцыз арыңхарақәа, аңст-барақәа, ағәйграқәа, анаңәа тұыхәаңтәара зқәым ргәрырша, ахаңәа ртәпсан ахәса рыхандеира, ағәашәахы рыңшра ухәа зақа хәесахъа аарпшузен ипәтәзааратә афактқәа еиңхарақы алирикатә фырхатда дызхаану, настыры ихәыңтәи дунеихәаңшра итғаны, уи игәалашәарала ишъақәыртәгәаны. Цабыргуп, артқәа зегбы рөғи ипоезиатә хәесахъаны раарпшрағы алирикатә фырхатда дарғажәәғаны дивагылоуп апоет ихатагы. Уи иқази уажәи рхәақәа шеидығәәлоугы, еиліххә ибоит зақа еизааигәоу, зақагыны еиңәйхароу. Зегбы ҳарқәатып апоемағи иаабо ауағ бырг ихаесахъа зақа ханаңхәоузеи. Уи ахъзғы имаңам, аха иухаштуа иақәзам, избанзар, уи үсқантәи аамта аибашыра анцоз – иғызыңәа зақағ ықада, ажәакала, ати-пра злоу хәесахъоуп. Абар дзеиңшроу:

Аңстәзаара аңышәағы иман,
Уи ахара иңшуаз уағын.
Шықәса ғажәа абра даңшәыман,
Шықәса ғажәа дхантәағын.

Ашәкәы еиқәатәқәа ағәйрша иатцан, ианааргоз атцеңзәа рыхсзы, уи аңсзы итәахуан игәаңдан, рхатакәа ицәахуан хазы». Абарт атцеңзәа рыхсзқәа ааңыпхъаңа игәи дақ налыңсаауан. Аха атыхәтәан, ипа итәы

анаңла изхымгейт, дагагәышьеит агәырға баапсы. Аң гәәкгүй абар илхәаяу закә уазу:

– Уан ажәымтацәгъя лхы дасаант,
Уажәштәгъы итоума сыйсы?!
Хәзатцә ақәпарағ дәхазаап,
Хатца ўқами, сшы бааапсы?!

Хатцәфсаншыап наń итабгама,
Сыпшқа, схәычы, сгәығырта!
Уаргъы ҳаргъы ҳдунеи бгама,
Азы өфима, ұым, ҳафната?!

Ас зақағ ықадаз, зақағ рығнаға ашә акуадаз уатә...

Алирикатә фырхатца хәың аибашьра закәыз анидыртқәкәа исөшьапык имағамкәа дәғәгаң ақәардә иқәтәәз даниба ауп. Аха иара усс имағамызт, ипсадғыыл акәын иихъчоз, ихы зқәиттоз, баша ихәомызт, «ағыр иағызоуп снапқәа!» ҳәа.

Ахәычы зақағ иааигәаны иныруази икәша-мықәша икоу аибашьра иахылғиааз апстазаара хъанта. Үрт роуп үгәатә ғызкаауа абарт апоезнатә цәаҳәақәа апоет иағицартә еиңш алшара изтәз:

...Аай, саншыа дымцар ауамызт,
Пхәысс иааигаз димбакәа, ус...
Аха мап, са исыздыруамызт,
Иахъанза аибашьра закәыз!

Зны атабиағ схәаеуан, иауамызт...
Аби апеи реиципсрагъ – ус...
Аха мап, са исыздыруамызт,
Иахъанза аибашьра закәыз.

Апстазаарауп иара атә ғанаңталар ауп. Ажәлар ртеицәа хазынақәа идоуапшыха ран рыхыпсадғыыл рыхъчоит, рхы ақәыртсоит. Хлирикатә фырхатца ипсадғыыл хәың иқыта гәакъя ана-ара иалығуеит апсәзкәа, уимоу, ус еиңш икоу ахтыс гәкәжъгақәа қалоит – аб дықғаңданы апа дыртқәыуо. Аха уи иаанагом ауаа рхы-ргәи ңаны, иғәйткәа-псыткәаха, апстазаара иаңу, еибаркны измоу ағама рцәүзны икоу ҳәа ахәара. Мап! Үрт акыр уадағорақәа рхыргозаргы, рдоуха гәғәоуп, гәкаҳара рылам, аға

хәымга ишиааниа агәрагара рымоуп. Ачарагъ руеит, агәирғъара рымоуп. Уимоу, «Пхәыс дыззымгоз ахатагъ, хатца изымцајоз дигеит», – ихәоит апоет дрызгәдуу. Ажәлар ргэы шкахам, рыпстазаара агәра шыргоу, агәигра шрымоу апоема «Уаа, дызустада ари апхәизба?!» ахы аѣнны қайматла иааирпшит автор. «Икәлеит уа убас ачарагъ, агәаңракә зымфа ипхъац». Амала, апхъаң ихъаигоит аркәашага ахъкафуаз икәашашаз арпыск дахъзыікамлаз, дахъыззәйримт. Лара апхәизба акәашара убас данаалан иқәкъысзомызт лшыапкәа. Аха уи дызркәашо дабаңу?» апоет итихуа асахъаңа ирхәоит аибашьра ақыта заңа еилнашыааз, абжъаапнитәи апстазаара шаңнарзыз. Аха, зегбы акоуп апстазаара еилашуан, уи азәгбы изынкыломызт. Уи ауп иаҳәо:

Үс, артцааҳәа арпыск даацәыркьеит,
Маңысеймкәаран – дласы...
Аинкъаңаагъ убас рөйркьеит,
Италеит ашәагъ апсы...
Убас диркәашеит апхәизба...
Уахъ ипшуан зегъ шанханы:
– Уаа, дызустада ари арпызба,
Иахъанза ихамоу инханы?..

Иңаршыон бырги, ҳәсеи, хәычи, избанзар, ачкәынцәа, ахаңа абҗар ркын, еибашьуан рыпсадгыл азы. Аха арпыс дызустаң ачараяа атыхатәан ауп данырдыр:

Ианалга, дымцакәа дныңдан,
Ихтырпа ааихихит, дыччон...
Арпыс дабаңаз – дыпхәизбан,
Хатаматәала дкәашон.

Ари ҳәарас иаҭахузен, автор ихы итихәааз ауакәху усқантәи апстазаара атабыргхата инаҭаз фактуп. Ииашоуп, асахъаркыратә фымтә арлахъярхазы интерес апхъаң икырц азы урт рфызцәа адеталькәа аналарыпсоу ыкоуп, еиҳарак рынцәамтакәа рөи. Аха, еитасхәоит, апоет иааигало асахъа «арпызба» икәашара – афымтә рыпшзагас, «хырчагас» иамам, уи алирикатә фырхатца ихата иибаз, дызлахәез апстазаара атабыргхата ауп. Ус заңа ыкоузен апоемаң.

Апоема «Аибашьрағы» акыр уархъяцыртә, насгъы аңаңаи андуцәеи азәйрөсү рзын атипра аланы икәтцууп анду лхағасхъа «Сара санду –

хара ҳан» ахы ақны. Автор зсахъа тихуа анду зычхареи зылазареи ықоу, апстазаара тыхәаптәара шамам лоунитә изныруа пхәысуп: «Ләзатә иағагыло ахы» лхы-лыпсы зегын иара изкуп. Ииашоуп, агәамбзиара түлгейт бағ-хяаак дакит, ұзарғын днеиуам лашта дтыңни, дтахыз, дгәйлаз, атхұры лара лзы шықәсик ықоушәа лбоит, аха лығнусқәа акғын қым, хынты ишлықәышоршоугын ашыал. «Лусқәа, изцыло рхыпхыазара ирығхощәа лбозарғы зназы дырғуп илықәлашыцо маңара дырғуп иааивылго лыпсы...» – ифуенит автор лгәабзиара атагылазааша аарпшуда.

Аха лықкәын иахь абар илығуа: «Нан, сара ағъараҳәа сықоуп, – аҳаҳай усцәымшәан ақы!..»

Уи, жәаҳәарада, ағъараҳәа дшықамызгыны, апсадғыл ахъараразы аға хәымга иғагылан еибашшыуз лықкәын-затқа иғән лығрәғәон, лхата лдоуха ғәғәан азы. Аай, ус иқоуп ан лыпсабара адунеи ршаз аахыс.

Апоема анағстәи ахқәа «Атаца дтәыуа дқәашон», «Абомбақәа ашәтқәа ршықъон», «Ағәирөен ағәығреи» рөнди иаабоит аибашшратә мәдбиз иалағылуо афырхатқәеи атәлылағ инханы иқоу ауаа еимаздо ахтықәеи нағ-аақ ухәы-ужыны қақаға идирғылоит лоунитә удырқәыпсычхая ақынза. Асалам шәқәын зауз атаца лықәашара, лтәыуара ахәықәа зәз ағба абомба ағәыдтара, иаанхаз ахәықәа амшын ихыпсалаз реикәышары, «шәымшәан шәғәы шәырғәғәа!» – анду лажәақәа арт зегын атыл ағтәи аибашшыра асахъақәа роуп, настын иахъа иқалазшәа иғыцхараша иуныруеит.

Ағада исхәаҳьеит, әрапхъагы исгәаласыршәоит апоема аибашшыра иаанагаз арыцхарақәа рыла ипеипениуа иштәугыны, уи ағекаҳара атам, иахнарбоитасоветжәлар зегын реипш, апсуажәларғын ргәытрадууп, рдоуха ғәғәоуп, изтагылуо ағәақрақәа иага рдаң-пашә таулазарғыны, апхастақәеи апсытбарақәеи раңаазарғыны, ирдыреит ишиааниуа, аға хәымга дшықәцах. Ус шакәу еиҳагын иартабыргуеит апоема атыхәтәантәи ахы «Ағәирөен ағәығреи». Ари ахағы автор қыдала иаликаауеит атаца лхәесахъа. Уи апхъағыны иғән дрыцханашибоит, избанзар. Ақәантәи дааз аахыс (уақа дызлапшыз ахлымжаах – ахәықәа зәз ағба атархара...) лшьара дықәкъан дықан. Абар дзеипшрхаз:

Убас лөылпсахит ҳтаца,
Ақәантәи даазар ағенни...
Деитцағәтәе еидара дук даңан,
Уи дагъаман лыхәда хөнни...

Еита рыцаҳтап ақәаҳәақәа: «Уаха шаанза дшыбарцьеинуа, дмыцәаңзакәа илыршон. Аха уи ҳлырдыррын үлеи уа, ишылқазшыаз еиңш деикәкъашон.

Уигы азлышхомызт «дтәйиан лхатса ишәкәй лгәйдкыла»... «Иабақоу исоуҳәаз хыңқәкыла, иабақоу, «ушыңан изығуеит?»

Абас амца лкуп апхәзыба збаха лмоукә ахымца иапылаз лхатса дизыпшын, дихътәйиан. Ари, уағытәйесала уахәапшузар, ирыцхара дууп, иғәнахауп. Аха Аңсадгыыл ахъчара анатахха, абұйыр мца ада псыхә анықамла, ичхатәуп, аңаатакжара атахуп. Уи рдыруан апоема аперсонажқәа андугы, атацагы, убас үақа иңеыртцу еғырытгы.

Ари аидеиа ихадароу хшығозцара – ағымтағы арахәыц қапшь еипш иагәйлганы игоуп, настыры хъаҳөхъачарак атамкәа апоезиатә псыпха аланы. Аха убри инаваргыланы андугы атацагы ғәйрәткіш, апстазаархы ирыхо иқаздо лейтмотивра ауртә еипш икоуп апстазаара атабыргхата иалху даеа деталькы. Уи амшын далганы аңсра даңғыларын, аағзатәыс ағының аиалгаз ахъыцы иоуп. Уи андугы атацагы ыңғыз даңғамахоит, ажәакала, ағымтағы ишаабо еипш, дара рзы дагыпхәйт, дагыматхәйт. Ус шакәүгүс автор ипоемағы үзаргы имхәазаргы иара афакти апстазаареи рхатқәа ағәрагара хзынрыжьеит, ихаңтар тәжірибе. Амала, автортә хъатрак ахасабала хынхы ихәу ахшығозцара шыңғызғәтә оңағашқәа апхъағ ибартә иқазаргы иңеымызт, аха еитасхәоит, апоет уи дагәйламлеит, апхъағ иқаңтааит алкаа ҳәа изынижьит, настыры диашам узхәом апоема асиу жет-композиция злақоу ала.

Апоема хзыркәшо аңағашқәа ракәзар урт еиҳагы ишыңқадырғәоит апстазаара аоптимизмла, гәкаһарада ахәапшра аидеиа, итегер үазаан-гәаны иүхәозар, апстазаара иага тәагашоура иташәаргы үзүншәептәара шамам, настыры уи злеибарку амалиятә псымчхара еихсығыра шақәым атцеира еиттағыланаты, ахшара ииуанаты аңсы штоу, пхъақагы ишцо.

Уажәы хрыпхынан хынхы зығбаха ҳамаң аңағашқәа:

«...Збаха смоукәа ахымца иапылаз,-
Дхәыңцуан, - үзбахәык смағаңзейт...»
...Убасқан уа ахъыцы илгәйдкылаз
Днапқынан, лхәыңтраққәағ үеит...

Дыкны дғылан згәйтре ғыңхаз,
Ари аетым деңкәзүрхаз.
Хата дзымбазакәа ипхәысхаз,
Хшара дызмоузакәа ианхаз.

Уи дгәйгәран дылғәйдиршәылан,
Ипхарра лңәенижъ аеахънагзон...

...Нахъхи хара аптақәа еижәылан,
Хашхакәа ирхибаҳәа ицион...

Ағада иаазгаз ах-куpletк рөғи илабғабаны иаарпшуп апоема «Аибашьра» аидеiatә тәкы, насгыы ацәанырра таула узто сахъафыратәла ифычаны. Апоема «Аибашьра» аңсабара злақоу ала, иумбарц залшом уи автори алирикатә фырхатеи ирыбжыу «аигәыцхәра» кыр шатканакуа ағымтазы. Насгыы уи қазарыла иқатдоуп, иаднамкылартә еипш икоу детальк аламкәа, зегыы иара иатәыштыраны, ианаалауа апстазаара атабыргхата ишахылтцыз мфашьо.

Амала, сара сахъахәапшуа персонажқәак хызызқәак рыманы ицәыргазар ицәгъамызт, избанзар ус ақатцара ағымта ахатабзиара иацнатон, апоет зсахъа тихуа зегыы итегеси игәылтәаауан архыағ изаагәахон. Аха урт ахызызқәа уиақара ибыргым. Апоема лирикатә ғымтоуп, лымкаала изғөз изаагәоу иаазырпшуа пасатәи Ағыныңтәтәләтә аибашьра (1941-45) ақнитә иухамыштуа алирикатә фырхатеа иғәалашәара иақәйрчахоу сахъақәак, хтысқәак. Насгыы уи аамта хъамта атема иазку апоемақәа ҳпоезиағы усқактәкъагыыирацәам. Абри аганахъыы ағымта зыпсоу маңзам, акала икәнушшо иқазам, уимоу, ианаңтаз аамтагыы хара ишцахъоугыы, изақараазаалак ағампсахжент, еитакрак ахтнимхъааజент мшаенү ианиз иамаз ахаेә шәйтхарак ақәнумбаало иаанхеит иеңицхарараза. Ас ағымта мажәиртә еипш анасып азтаз исахъаркны иахъуу анағсангыы икоуп хра злоу дәеа факторкгы. Уи аңсадгыыл аншәартоу ахъараразы атыл ағыры афронт ағыры хыңғымырха иқәп орхасахъақәа раарпшра иахъазку. Баша ихәама ҳпоет ду Баграт Шыныңқәба: зыпсадгыыл зәйизыз зегыы ицәйзит ҳәа.

* * *

Ағада сзыхцәажәаз, апоема «Аибашьра» акыр иахаршалоуп, аамта хъянта атәагашоура иахылтцит «Абна алымхә». Урт ағбагы ғышыа формалагыы, стильлагыы, сиужеттә-композициатә еиғекаашъалагыы еипшуп, дара иакны еидызкылуо азеиپш хы шримоугыы, хазы-хазы икоу ахқәа рыла ишъақәгылоуп. Абарт ағымтақәа рдунеи ахъ иупхъаңар алшоит аибашьра атематика иалху алирикатә поема шъахә «Ағба шкәакәа». Амала уи ацәаҳәақәа рыртәашьағ еиҳа еилацалоуп, иркыағуп, шамахаңзак акәымзар ғоба-ғоба ажәа иреиҳам. Егирахъ, еитасхәоит тематикалагыы поетикатә еиғартәышъалагыы поэзиатә дунеик иатәуп.

Анағсан ишаабо еипш, Платон Бебия егырт, ашықәсқәа раан иапитказ, аепикатә ғымтақәа рөғи ас еипш арғиаратә цәаға рыманы аабом, уақа

иңілдәа-пәннәдәаны акәымкәа, еизаданы ақаларақәеи, ахтысқәеи, автортә хъатрақәеи еиңнарго иқатдоуп, ажәакала иүхәозар, апоемақәа рөи иаарпшу зсахья тыху ахтысқәа пәннәзаратә қәйіпсычхарак ишатәу, ишаһылтца, насты апоема аханатә атрадициатә қабзқәагы апоет ҳатырла ирзығоу, еихазхая азәи шиакәу мөашшо иқатдоуп.

Нацәақәкыла апоема «Абна алымхә» атәи ҳхәозар, абрақагы, егырт рәнни еипш, цәнаныра таулала иаарпшуп қасатәи аибашьра ҳажәлар зтанаргылаз агәақра, арыцхара ду, аха гәкахарак атамкәа, Аңсадғыл ахақәнтиреи ахыппшымреи рзы зегыи рцәа иштаргзо, рхы-рыпсы ишаменгзо. Абри аидеиа ауп арахәыц қапшы еипш апоема иагәылсны ицо, иагъзыргәтәо, уи саҳватәфырала иахъыично анағсанғы.

«Абна алымхә» (убас аибашьра атема иазку егырт ипоемақәагы) автор ианағиццаз аамтазы, жәаҳәарада, ирәниаратә фантазия, шәкәыла-бытшәыла ииткази рнағсанғы ицхраант, ақырцъара дхәақәыртцеит ихата ихәычратә шықәсқәа раантәи игәалашәарақәа, иибаз, иаҳаз, дызлаңышыз.

Табыргуп, атыл апстазаара инағаз, ихамыштуа изыннажызы агәалашәарақәа, еиха уазааигәаны иүхәозар, ахтыстә материалқәа азхомызт асаҳъаркыратә ғымта аптарағы. Арақа, ақазацәа дукәа зегыи рәнни еипш, апоет урт гәйилртәааны, поэзиатә хәғасхъақәаны ықаттарағы ирәниаратә ғышәа, ифилософиятә хәыцшыа, ипоезиатә дунейдкылашыа үхәа ақырза ыңтаркуан, насты имариоу усым ихағсхью аамта хъантә иаххәааны асаҳъаркыратә ғымта (ихәычы идыу) аптара.

Платон Бебия аибашьра атема иазку ипоемақәа, абыржәы ҳзых-цәажәогы үбрахъ инарылатданы, иримоуп излалукааша даеа қазшыа ҹы-дакгы. Уи убри ауп – ағымтақәа рөи иаабоит аибашьратә саҳъақәа афоронт ақны акәымкәа атыл ағтәи ауаа ишырхтынхъаауа, ишырхыро, насты иара алирикатә ғырхатда иаҳаны, ибаны иғәникылаз игәалашәарақәа таттәгәис ирыманы. Ари ағыза арәниаратә метод апоет ихы изаирхәази үзхәом, избанзар, аибашьра амца шыра иалагыламыз, уи ахәшәбылфөн лбаазымдаз, зпынца итамсыз, нас иара аибашьра ахата анцоз ихәычыз, иага игәалашәарақәа ҭырны еиқәхазаргы, агәақрақәа дрықәшәазаргы, инагзаны ишатахутәкъя ихимгаз аибашьратә ҭәагашоура аарпшра илшомызт, ус шакәыз идирит азоуп апоет атыл ағтәи апстазаара аарпшра еиха дамараны изипхъауз. Ииашоуп, абағхатәра зегыи амч ыңқәхойт, изхаанымгыи иахаанушәа апсы ахатданы асаҳъаркыратә ғымта ссирикәа апнатцоит ҳәа рхәоит. Ари ахшығтакгы иашоуп. Ус шакәу алитетатура атоурых зақа адыруазеи, Л.Н. Толстои ироман «Атынчреи аибашьреи» адагы ағырпштәи атахъзам. Аха, иага ус акәзаргы, арәниағы ибзианы иидыруа апстазаара атабыргхата иалхны иапидо асаҳъаркыратә ағымта

зынза даеа Қазшық амоуп, архъағғы ицәа-ижкы ианыруеит ишхытхәаам, ишыпстазааратәу идырыртә еиңш.

Ус анақәха, Платон Бебия аибашьра иазку ипоемақәа раптарағы илихыз аметод, амға иашоуп, ақәфиарагы зинатазгы убри азоуп. Мамзар ипоема афырхатқәа аибашьра апроцесс ишалахәыз, ишенибашьуаз, ишыршыуаз, ишдырбаандастәуаз ухәа раарпшра, рсаҳа атыхра далагар усқан, уажәы ұзынцәажәо апоемақәа рхатабзиара иагымкәа, ихъысчамкәа изықаломызт, апстазаара атабыргхата ааста ахытхәаа еиҳахон, еиҳа амч аманы иқалон.

Еиңасхәоит, апоет епикатә ғымтақәа раптарағы иара иидыруаз, ихатагы ұхтынхъааз аганқәа ыла дрызнеини иааирпшит аибашьра иахылтызы, иахылғиааз ағәақрақәа, арыцхарақәа иахъатәи архъағғы, уатқатәигы акыр ианаҳәартә еиңш.

Платон Бебия зсаҳа ҭихуа апстазаара хъамта анымғапысуази, иазку ағымтақәа анапидази ирыбжью ашықәсқәеи, сара уи изкны ашәкәы аօра санағуи иахъатәи аамтеи еидкыланы урыхәапшуазар ухағы иузаамгаша аитакра дүкәа убоит. Митә зымчу аамтеикәшара акыр аләгейт, иағнахит. Аибашьра иазку автор ипоемақәа рәғы иаабо ахтысқәа анцоз ҳтәыла ду СССР ҳәа изыштәз ашәартара итагылан. Уи аикәрыхараразы миллионғыла ырпстазаара ақетцара атакхеит, зқыла қытәи қалақын цышишәртәйт, ирблит. Нас ғапхъа аитәғиара иаләгейт Ҳапсадғыыл ду.

Апоет арт ғымтақәа анапидоз аамтазы Асовет Еидгыла аңсы ҭан, иғәғәаза иқан. Ари гәадуран асовет жәларқәа зегъы рзы. Ус шакәыз ажәа сахъарк аптцағцәа ғымтақәа ығергы иубон. Уажәы, сара асовет амчра алшара анамаз, уи инықенагоз аиделогия асаҳъаркыратә ғымтақәа раптарағы анырра ғәгәа анықанатдоз ашықәсқәа раан адунеи збаз арғиамтақәа санрыхцәажәо аамтазы идемократиятәу ахәынтыркаппа анапатдақа ҳақоуп. Үигры иұбароу, изхымдо ахатә ңәаға амоуп, паса ахра зуаз Асовет Еидгыла марксист-ленингтә материалисттә дунеихәапшышыала ихәақәтказ, ишыағаркыз аидеология иарғиаз адоухатә күлтүра ахтә иагәампхо, иаднамкыло қыр ықоуп. Абрақа иугәалауршәар ауеит ажәйтәзатәи акитай философк ихәахъа: Ауаа ракәзам ахра зуа аамта ауп. Ааи, аамта иаражәуеит, аамта иарғызуеит аяаатәйесе ртоурыхтә пстазаара иадхәалоу адоуха.

Арақа зызбахә сымоу зымехак ҭбаау зтаароуп. Платон Бебия ирғиамтақәа ыримацара ирызкзам, уи рхысуеит асовет литературағы асовет аамтазы иаптаз ғымтақәа равторцәа зегъы. Ишдыруеиңш аамтеитасра иаражәыз, мамзарғы зыпшшәи апсаҳыз ғымтақәа рацәахеит, зынза иазымшызарғы, ишырхәо еиңш, ихәахәа-жъахәаны иқанаттает. Убрى

ақынты үрт тұздауа, ирыхцәажә о дарбанзаалакгы ىтакпхықәра ҳаракуп, инартцауланы ихағы иаагароуп ашәышықәсақәа иргәйлсны иаауа али-тература ағиара атоурых, үрт аамтеникәшарақәа шырнырыз адунеитә цивилизация азыблара иалтыз иахъа уажәраанза ишааңаз, нас үрт иахъатәи ҳаңтазаарағы хәартас ирылоу абидара-цыпхъаза маға-маға еихархая ауаатәығоса рдоухатә культура ахазынатрағы ирымоу атып үхәа убас ирацәаны.

Ус ақәымкәа, еиуеиңшым аамтақәа раҳра иалиааз, иаптахаз афыимтақәа ҳрыцәхасны, лажәхырпа рзуны ахыптақәа итахтә ҳалагар, ҳдоухатә культура атоурых, изынхо маңхоит, ибыжкатаңаңа, акгы րымхәа зо иаанхо атыпқәа раңаахоит. Ари атагылаааша ҹыдала хшығозыштә азутәуп шәышықәа раңаак иреиҳам амилаң литературақәа, иаххәаң пасатәи ССРР иқәйнхо ажәларқәа рөы. Убарт րхыпхъазарағы икоуп аңсуа сахъаркыратә литературагы.

Жәаҳәарада, арақа иарбан жанрзаалак ағғы критерия хаданы икоуп асанхъаркыратә ғымта ахатабзиара. Аха, ихәатәуп дағақгы. Ипсыңу згәйлымшәа з ғымтақәагы рольк րымазамкәа иаүқахыз изтәнанкуаз алитетурағы. Үртгы алитетура ағиара апроцесс иацхраауан. Акарифеицәа ғымтақәа րымцаарала ишъакәғылахъоу алитетура мақыназ адунеи изздыруам. Сыззааниуа, афадагы ҹьара ишазгәастахъоу еиңш, Платон Бебиа ирәниамтақәа (ажанрқәа зегбы рөы) ахътыстцаауа избоит, аамтеникәшара, дағақала иүхәозар, Асовет Еидгыла аилахара, абгара шамахаңак ақәымзар, иаптырхагамхеит, зынза иаражәыз ғымтак апшаара уадағуп. Ари, ҳәарас иатахузен, насып дууп арғиарағы изы.

Ус шакәу Платон Бебиа епикатә ғымтақәа րығғы имәшшо иубоит. Акы, ари зыбзоуруу, сара сызлахәәпшушаала, уи жәынгы ғәнгы жәраптара зқәым: Аң, Аңсадгыыл, Ахақәитра, Ажәлар ртоурыхтә лахъынца үхәа иреиңшкәо атематика иалху афыимтақәа сахъағыратәла аңсуа рхатданы иахъааирпшушааз ауп. Өбагы, абаң рөы асоциалогизм агәйлыжкуа акоммунизм лаша аидеиақәа ирыдцәыланы еиңхүікәа, иғәйпәағаха, иғәйрөығыгаха иахъаҳпымло, ҳахъдмырғәамтца ауп. Асовет аамтә злеи-баркыз акоммунисттә идеология ағәи иахәоит ҳәа иахъиркөаңаны асоциализм аидеиақәа зныпшуа, уи ала згәи еисуаз, зыңсы ҭаz афыимтақәа аңсуа литературағғы икоуп, ҳәарада, еихаракгы иахъысыз ағежәатәи ашәышықәасқәа 30-40-тәи ашықәасқәа раан иаптаз акынпхъ збаз рахъта, Сталин даныңсы, Берия данықәырга, «жәлар раб» ҳәа ирыпхъазоз ихатаратә культ ианақәызба ашътахъ асовет литература ағиарағы, асоциалисттә реализм аметод иацхъамтзызаргы, аитакрақәа аланагалоит, ахъирхарта ғыңқәа цәирнагоит, аңтазаара атабыргхата аазырпшуша афыимтақәа

акыпхъ рбо иалагеит, ҳашәкәыссо ду Алықьса Гогәуа иажәала иүхәозар, ҳлитература аңсартақәа аиоуит.

Апоема «Абна алымча» актәи ахы аѣнны («Аңсы дхынхәйт») иаабоит зашта «мызк архъя зшәаць ташылаз» аңсадгыл асолдат деибганы тых ҭынчк азы дшааз, дшыхынхәыз ипшәма пхәис дшышанхаз, лыбла иабо агәра лзымго ақынжа дышашхатәаран дшыккалац. Абар урт атыпкәа:

Атх ҭынчуп. Амза гылан,
Абырлаш ңсақъо, икаччоит.
Жәгараа, рфызцәакәак рыдқылан,
Уи иацлабуа икәалкәацьоит.

Анаостәигы аа:

Дгылоуп, аха иғәы ҭагылом,
Абырсаатк хәыцракгы дагоит:
«Мап, уи сара ак сызлыдқылом,
Сшыңсугы бзия сылбоит».

Ашә дасуеит, иаатаанжа иғәы хытхытует, хәыцрақәак ижәлоит, из-банзар, иудыруеи, иғәы дажъозар, лара ағны дахымзар. Урт рфызцәагы аңтазаарағ атып анамоу ықами. Аха ус еипш қазымто дышреиуюу иды-руеит азы ауп:

Ажыы ахъуазшәа, ашә днас-насит,
Ишътахъұагы мачк даанаҳәит.
Дыцәамызт уи, ллымча итасит,
Даатцпейт, иаачханы дзырфит.

Оаңхъя анғааит лыбжы гәфаран:
– Уарбан?
– Бысцәымшәан... сара...
Артқаа ҭлыргеит... дхашхатәран.
Уаҳа илықәмыйт қәацара...

Ари дзқәымгәығуаз насып дуун лара рзы. Ипсхьеит ҳәа сшәаць аахъаз иртәыуахъаз лхатца дгылан деибга-дизғыда. Ари ихытхәаам аибашыра анцоз аңтазаарағы арт рфызцәа ахтысқәа атып ырман азоуп апо-

ет ипоемагы злахациркыз. Абри асиужет ахатагы зхала икоу ғымтоуп ҳәа иупхъазар алшоит. Атых асахъа ухәару, ихынхәыз асолдат ибла иабо изцәйрырга ахәыцрақә ртәи ухәару, зыбжы лаҳаз, ашә ззаалыртыз лхатеи лареи реиқәшәара ухәару зегыз ацәанырра рыңатданы иаарпшуп, итыхуп ирпәтазааратены.

Аофбатәи ахы «Ашәи шкәакә» ақынгызы апоет иаҳирбоит аибашьрағ зхатадтахаз ашәи зхыссы икоу, згәи шыу апхәислахәесахъа, аха ағара адидалектика ишацәафу еиپш, уи дықәпойт дзықәшәаз агәырфа ду далтцырц. Уи азы хәшәыс икоу акызатәйк ауп: дызлоу лыжәлар ropyтазаара – ropyцәгъя, ropyзна, ropyхандеира агәта алагылара, ацәхъамца, ахы алархәра. Нас ари акәзами иҳархәо арт акуплетқәагыз:

Бхаткампхәысзар – бнарыпгыла,
Иагьеилазгаз жәлар ртоуба,
Ипсы ахътеицәахыз хықәкыла,
Бнарыпгылан идырба!
Сишь, закәызеи, бымфа нагоуп,
Бышцац еиپш үсурагъ бцоит.
Ашәгъы бшәуп, аха уи шкәакәоуп,
Бығонутқагъ ө-гәык еиқәпойт...

Апоема ахәтақә руак «Ашәи шкәакә» зхала икоу ғымтак ахасабала уахәаңшузаргы үақа имәашь иубоит апстазаарағы агәырфа аеамтара, уи, иага ихъантазаргы, аиаира зегыз ишрыцку. Абри аидеиа хада апоема зегыз ақны иагәылубааует ии ихәақәнатцартә еиپш.

Афымта зеиپш хъзыс иамоу «Абна алымча» ачыда ахгызы апхъағ дзырхәициа ахшығоззарақә кыр атибааует, уи рапхъазагы ихағы иааиуеит апсуа жәлар ражәапқа «абнагъ алымча амоуп» ҳәа, – наххыхи аахыс ирхәо. Ари, жәаҳәарада, зтакы еитарсны иҳәоу хшығоззароуп, ицәгъяз ибзияз апстазаарағы иқалоу ахтысқә аиа иуцәахыргыз ажәлар рлыимчағ имнеир, ирмаҳар залшом. Убрри ауп абнагъ алымча амоуп ҳәа зырхәо. Ари ажәаңқа афилософиятә тзакы Платон Бебиа ипоемағ ибзианы, апоетикатә матәахәкәа ицырхырааны ихы иаирхәоит. Үақа иаабоит аибашьра ду зхызгаз, апсра, абылра, ахтәара абла итапшыз ажәлар рлыимча ачыт шағымшәо, иқалоу, инылоу зегыз ropyла ишабо рлыимча ишаҳауа – арақа урт инеибанеиңшны абна алымча ropyоуп. Ари асимволтә тзакы ажәлар рұқәтига ақгызы афшәаζом ауп иаанаго.

Афымтағ ҳапхъоит:

Ирхәоит абна иамоушәә алымча,
Маңзак нығайызгогъ ұзара,
Иғы анааихих – иғәағы инымха,
Рапхъя иаҳауеит ҳәа иара.

Сақәшаҳатуп, алымча амоуп,
Аблагъ ахоуп – зегъ абоит.
Абна – ари амаңа амоуп,
Иагәыңдахәхәнгъы иаанагоит.

Автор итахуп абриәкара зымчу абна зыңсы еиқәзырхарц иара ашқа инеиуа рахътә аңғыла зуз дамтқаҳырц, дыхнатырц, изыхъ ижәырц дала-гаргыы итабарц, ажәакала, ари аңғылақатцағщәа ркатегория иатәу бзантцы ирыңғанамшъарц, иамшатарц, избан акәзар, ус еиپш икоу ауаа цәғыақәа абна лымхасы иаиоур, апстазаара зырхәышъуа, иапырхагахо акыр қарттар рылшоит.

Апоема анағстәи ахы «Ан луазбыжъ гон» ақынгъы аибашъра ахәшә-былфөи зхылтцу апстазаара ауп иаарпшу. Зыңқәын затә аибашърағ дәтахаз ан лгәақра апоет убас иғәыңкаагоу ажәа лыңшаахқәа рыла итихуеит лхағесахъа. Ҳәарада, лпрототипра зыхфаалу ахсаалак автор ахәнга дрықәмымшыкәа ас ақатцара имария усмызт абағхатәра иага апсымчхара ғәгәазаргыы. Аха «Ан луазбыжъ гон» ақны ан лымацара лакәым уи луазб-жъы зызку. Уи рызкуп лахынцала ус ақазаара зқәашьхаз анаңа зегъы. Ус анакәха ари атипра аазырпшуа, еизыркәкәо аибашъра иңырнагаз хағесахъоуп. Уи еиҳагы архъағ изааигәазтәуа, апстазаара атабыргхата аазырпшуа феноменун.

Иаңғалахаңаршәәпи иғәыңкаагоу ан лә ахы иқәкны лتاца лзы илхәо ажәақәа:

Нан, уи хатда дымцаζакәа,
Өнакала убас деибахеит.
Нан, лығоныңғагъ дымхынхәζакәа
Хөңүңғагъ ағоны ҳағнахеит!

Ас зақағы ҭыңқацәа рынасып ағақәази аибашъра мыжда. Аха урт атыңқацәа зшьеи зыхши еилатәоз изықәшәәз аразқыдара ианышәөн, рхы здыркылаз арпарцәа ropyзиабара гәык-псықала азықазааразы иаҳығонанагалаз ағната аҳатыр аштыхразы, апсуаразы. Рөыидражәуан

иахынанагоз афнаатағы. Абриг ҳаптазаарағы иқан азоуп апоет абри аганғы дазвымсыз. Уи адагы зақағы ихәаны итәаз атыпқацә афронт ағы иқаз, рарпарцә аауеит ҳәа иззыпшыз анзынымхынхәлак, рхы дражәуан, хатца ицомызт, избанзар, акы, убри ақара абзиабара ахә ҳаракны иршыон, ауағытәйсса ицәалашәара зегъы ратқыс амч змаз феноменны иахәапшуан. Әбагыы, зыпсадғыл зхы ақәызтаз арпарцәрынасып еилартарц азын иалыркааны ирымаз атыпқацә, урт ридлагаса рхы ахырбаауан аразы лаша. Ари адетальгы апсуа пәтазаарағы, ҳәарас иатахузеи, ҳазлацәажәо аамтазы атып аман. Убри азоуп Платон Бебия ипоемағы афныңа ихнымхәызгы рхағсахъақә раарпшра зихамыштызгы.

Апсуара иатәыштраз, нахъхынтың тә иаауаз ари ацәаға – апхәызба, апхәис лыхгы, лыңсұры бзия илбоз, настыры зыпсадғыл зхы ақәызтаз ихтынцара, дыпсаанза дэзығнанагалаз, (афналахара злахъынцамхазгы убрахь иналатсаны) афнаатағы ақазаара, жәхәзарада, амилағ ахаташьатә қазшыя бзияқәа аазырпшуа акатогориақәа иреиуоп. Амала, ари амилағ еихарак зхыпхъязара раңдам рзын адемография азтцаара иадқыланы уахәапшуазар, хахара дук алам, ағиара иапырхагоуп, аха зегъ акоуп, ас ақатара, ахы амғаптара ауағы ихатара ҳаразкуа акатогориақәа иреиуоп.

Абри ағыза афилософиятә хшығотқақ атқубаауеит апоема ахәта «Ан луазбыжь гон» ағғыы. Настыры, ихәатәуп апоет ас еиңш икоу ахшығотқақ машәырны иқаимтцеит, ҳаптазаара ахатара иалибааз аматериал ауп уи ағыза ахәғсахъа изтаз.

Ан ләзатқа үтәхара ләреи рхала ақазаара злахъынцахаз луазбыжь («Хла, атәа-амтца инужыз итәиуа,.. афныңа имнеизакәа икүиуа, амла иагеит ишузыпшыз!»; «Ухъзырхәага, уеүіхәа Кәыкәла, атәған иахаңан ианыпсы, О, ишпәсзымдыри, са қәыхәла, амра шташәоз сара сзы?!!: «Саштағ үпсыйбағ сымандаз, уара усымоушәа збон, нан! Ма уи унышәнап ҳәа ак збандаз, угәи снапы нықасымшыуаз уан! Лыңсымтазгы улымбазакәа, лыблақәа хылғома уан?! Улабжыш лгәи иқәмьиңсакәа, уан дызжуада, сыйқәын, нан?!» «Апсы дырғеихо, абза дырғәақуа, акка-ккақәа» уа игауан...» иахъагы, уатқәгы, ушытәнгы апхъағ ақәиң еиңш ицрало, хъааны, имбәз о хәраны ааскья иахъағаз аибашьра хлыимзаах иразқыданатәйс анацәа, ахәсеибацәа рұынза иаауеит иғәүиқаагаха ари ан луазбыжь.

«Ашышкамсқәа реибашъра» апоема афбатәи ахы ақны ашышкамсқәа рыпсадбара – имаашъяқәа русура, рыхандеира литмотивны ишаарпшугы, автор еиңарсу ахшығзарала иқәиргылоит хыпхъязарала ираңдам амилағ еснаг ағәаенанызаара рымазарц шрыхәтоу, ахақәйтреи ахыпшымреи рзы ақәптара аидена таңғыс иатаны. Ашышкамсқәа реибашъра ахәғала апоет иахирбоит аға дызқәылаз ажәлар ргәымшәара, рфырхатара, ажәакала,

рыпсадгыл ахъчара ишазыхио, уи азын акгы ишацәымшәо, аңсратцәкә ақәзаргы, ргәи мытрыскәа ишапылоу.

«Шъханыңкәа ашъхаңа дңоит» ахы ақынгы, имцәйрекъя-цәйрасуа, илабәбаңа исахъаркны ҳабла иаахгылоит иацы акәушәа ианыңкалаң анемец фашисттәа ҳашъхаңа ркны бүйәрмалатәи реибашьра. Апоемаң ибзианы, настгы аңстазаара атабыргхатазы атипра аланы итыхуп аңсуа бырг Ашъханыңкәа ихағсахъя. Ари абырг ифызыцәа рхағсахъаңа аңсуа литературағы имачымкәа иаҳпилоит, урт зегъы уажәи реиқәйпхъаңара ҳақәйтңы, иаагап өйрәпштәис Аңсныңкәлар рпоет, академик Баграт Шыныңкәба иажәеинраалу ироман «Аңатә-уаа» аперсонаж Басиат. Абри ауағ бырг дантахо иуасиат ала иихъчоз ашъхаңа ropyгәта адәхәйпш иатцәарағы анышә дамардент. Иаҳгәалахаршәап уи изку аңәаҳәакәа: «Убра, иаҳкыимақаруа агрыйзы, акапқап иаҳәалоит иара изы Аиргъ рашәа цәйрган ес-хәйлыбыжә, икыдығәәла аетә иханы, тых-лашыцан изыркъоит ақәасттә!».

Абарт аңсуа быргцәа згәи мейтажәуа, аңсадгыл абзиабара абипарала иаазго дырхатарнакуп, рдаракәац датсанакуеит Платон Бебиа илитетуратә фырхатца Шъханыңкәагы. Ииашоуп, уи аибашьрағы хатала афырхатцара дук ааирпшуа даабом. Аха зықәрахъ инеихъоу, ашъхарахъ аибашьра ахъцо «иҳъзуп ҳадгылаң аңсра» ҳәа амәа иқәлара афакт маңара заңа ахәоузен. Уи «Схы кашәом макъанагъ схыст ҳәа, уа исзым-дүруа хәхәтәкәа шытам!» ҳәа иихъәо аңхъағ агәра инаргойт, ианаңахха хъаҳхъаңарада Басиат еиңш, хатала аңсра дшапылоу. Урт зегъы апоет иажәала иуҳәозар, «абна алымча иегъы иназон...»

Аңснытәи ашъхаңа рғы ицоз аибашьра иадхәаланы истахуп абраңа иаазгарц схата сызхаану ипстазааратөу фактк.

Пасатәи Аңыныңкәтәиләтә еибашьра ду Арасазыхъаа ropyкәынцәа 180 -ғык алахәен. Урт раҳытә изхнымхәит, ropyсадгыл хататас рхы ақәиртцеит 108 ғык адауапшыкәа. Аға хәымга ипшъаз Аңснытәи ашъхаңа дырхыр-циарц амца аркуа иеанааиха, асовет ар ирывағыланы ацхыраара ropyтон ҳашъхаңа ртаси ropyма катәарақәеи ибзианы издыруа, қәрала абұтар акра иатсанакуазғы аңсуа быргцәа азәрыфы. Аңсны ақытакәа зегъы ropyкны еиңш, урт ғызыцәа абыргцәа цәыртцит Арасазыхъ ақытәнгы. Истәалашәоит иаҳьеиңш, храду амдан сашыа Котики сареи ҳұшыхәмаруауз ус агәашә дааталеит хатқак, ҳаб иашыа Зәз ихъз ҳәаны дықоума ҳәа дхаздааит, ҳара уи итак қаҳтцаанза, уи ибжъы иара иаҳан, ағони даадәылтит – бзиала уаабеит, дад, уааи арахъ – ихәан ишкәа иөйненеихеит.

– Аамта сымазам, сыцқакуеит, аусхәартәғы аизара ыкоуп, Шәарах дыртахуп, днеирц саарыштыт, – ихәан иажәа аағахиттәеит.

– Ибзиоуп, дад, иухәаз саҳаит, уажәы ағны дықам, абнахъ дцазар акәхап, ахәыңқәа сыштыеит, иархәар уажәытәкъя даануеит, уаанза уааи арахъ уаатәап ҳамтак, – ихәеит еиң днеилахәатданы. Аха иара дмаагылакәа, дың-цақуан, даеаңьара анеиртәкәа имазар акәхарын, дцеит.

Сашья Котики сареи Шәарах дахъақыз аадыруан, уахъ ҳцент ҳайбарғыны. Кәынча ихәстә аханы ахәы ҳарак Ачаңара акалтағы зымахәкәа еилыш аныңә реипш игылаз, абнағ ахъацаңлақәа ркағара дағын, азын иаблыша амғазын.

Сара абыржәгыры иңбасшыоит Шәарах зақа абна деиңаңы, еилышааны, ихымшыаакәа ахъацаңлақәа шкеиғоз, ахғиаа злароуша ала дахәәпшны, уатәгыры ишхәартәхо дырны. Исыздыруам изызхәаз, иаҳынтыаауз, аха итегесири ираңаны ипиңар ҳтахын.

Хааит ағны, иаразннак ыңк наикәтәаны иәаапсахын дцеит аусхәартахъ. Уаҳынтыаауз, абаи иихәаз.

Аңсны ашъхақәа рөғи афашистцәа ирғагыланы ицо аибашърағы ҳар фатәйлеи үапханылеи реиқәрышәарағы аңхыраара рытаразы еиғекаау абыргцәа злахәу абаталион Арасаңыхынтыаауз ицо сырхырпхъаңалт сарғыры. Уатәэи шыыжымтән Очамчыра ҳәлароуп, уантәи амға ҳақелоит. Ҳаеңәагыры ҳгар акәхоит. Ус ихәеит араион ақнитәе иааз аиҳабы. Аең аниҳәа ҳара иааңцәымғеит (иара ицара, аибашъра иаңанакуаз зақа ихъантаз уиақара ҳхағы иааниумызт, иаңзейлкааумызт), избанзар, ҳеңи Кәыкәла алеишәа бзианы, аңықәреи лапқақәа пытәтәаны иаңаңдон, ҳнапы иашыңылан, уимоу, зны-зынлагы ҳақәтәалон, саҳыцо изгоит аниҳәа иааңцәымғеит, иаарыңхәхшьеит. Иеенікәан, ипшәзан, аблакәа разза акәын ауағы иишихәәпшуаз.

Зәз иашья еиңбы Шәарах дизызырфуа дтәан, ғитуамызт, аха иаҳаз ажәақәа шиңәыхъантаз ихы-иғы иаңыпшуан.

– Ҳапсырғыры ҳаужып, арт асабиңәагыры инапы нахәкәкны өааиттит, азәы ичаңа иадымпшылауга иуаазап ҳәа ҳүкәгәигүан, ҳарт ҳамч ҳшәахъеит, ишубо, ҳақерағ ҳақоуп, Ҙыңыкәа иакәзар, уи угсы аибашъра ишналагастәкъя уахъ дагеит, ихабарғы ҳмаңаижъети зақа түазеи, ех, адунениажә, – ихәан, ҳамтак даағылан лоунитә даақәыпсычхайт, – нас инациттеит. – Уара уцара атаңаа зегъы ҳзы ихъантоуп, ҳағны зхагылаз уара уакәгәышын, аха ҳажәлар зегъы агәақра итагылоуп, аха, итегесири еиңәахоит, анцәа иумхәан ақәымзар, ани аға хәымга ҳашъхақәа рұғынза зшәақъ-мца аағаз, арахъ дышыхытыр, – дырғағых даға пытраптак ғымтәз даагылт, иғәы шыңшаауз мәашшо, нас ғапхъя инациттеит, – ҳайхабыра знапы ҳану ицатәуп ахъырхәаз ицатәуп, Шәарах, анцәа ду ҳайбоит хара шхамам, ихақәлаз ҳақәихырц, ҳайтәйтәирц ауп дзаауда. Ари ззымдыруа-

да. Слапықәшәа излахәо ала исыңғанақьоит, аға урт шыхақәа дзырытыуам, абұар иатқагылуу, зхатқы сңаша, хңеңцәа ируам, апсытбарақәа раңәаны икәлалашт, аха ҳ-Аңсны хъчахоит. Абарт асабицәа хәйықәа, – фапхъа инапы нахақәкны, – иажәа инацитсеит, – разжырымазар – уаргыры пшзала уаауеит, уанза ҳайхалап, хъаас ҳұмкын, уахъцо умға хаирхаяит, пшзала уааит! – ихәан иажәақәа уақа иааникылт.

– Сара ахәйықәеи шәреи шәоуп хъаас исымоу, егырахь сыйлаңацәа ахъцо азәы схы итасырхом, ҳашыхамғақәагыр уажәа исымбейт, сшыамхъы макъана имкәадахац сазыштымхыртә еипш. Амала, ақызатәык, сгәы еихызышыуа, апсәәа ада даеа бывшәак ахъсымыдыруа ауп. Аха уи быргым, ихадаро ҳажәлар зөғагылуу аға хәымга ҳашыхақәа дрыхцаны итыфрахь икацарап, – абас аишыңа Җаз, Шәарах еидтәаланы акраамта еиңәажәон. Урт рашибеихаб Җыкәыр, зыңқәын затә Қыңықәа афронт ағы икәз раңәак ихы алаимырхәт абри аңәажәара, дхәыцуа дтәан, аха ихы-иңи ианыпшуан рашибеитбы Шәарах уатҗәтәи иңара деңцарғәғәаны дшамаз.

Ашъжымтән цъя ишаңза Шәарах данцов, ҳара Котики сареи Кәыкәыл, Нусиа ҳғылеит ҳалағырз ҳәекәкәа аңәуара ҳалагеит. – Иара азәаәзәала ҳфышиштыхны ҳангәыдкылан, – раңәак сынхом, саауеит, шәышпәтәыуои – ихәан ҳашта дынтыңцит ҳөй Кәыкәла иманы. Уажәгы избоит дақәымтәакәа ағы ағера кны дахьнеиуаз.

– Җасым, шәишиклатмәтиуан, уи лассы дхынхәуеит, – ҳәа хлырғәбызыгуан ҳаб иаҳәшья Матия.

Ари ахтыс ашытакъ ҳағны, ҳашта, ҳәәара иууаза акәын ишықаз. Аха ауағы зегъы дрыштылоит. Ҳәыңғы дүгүр Қыңықәеи, Шәарахи, ана-ңылбейт ҳашта ианбағалариш ҳәа ҳалақәа хара икыдхалая ҳарзыпшын. Ус зақағ тааңдара пшыдаz Арасаңыхъ. Зыштахъка ихынхәуаз реиха зшәаң ғағуаз еиҳан. Ақытә иазыштымхуа ухәа ақынза ағәақра итагылан, аха зегъы рңәа итакъзаны ирычхауан апсадғыыл ахақәнтрөи, аға хәымга дыңқъя-шәкъя игареи рзын. Ачхара бұйыр иағызоуп ауағы изы.

Шәарах дгъежьит Аңснытәи ашытакъа афашистцәа рыр анықәырца ашытакъ, раңәак мыртсыкәагы ианаршьеит Кавказ ахъчаралы амедал. Үсқан 55 шықәса дыртсысхан. Қыңықәа (Николай) Қапба дзыхнымхәйт, Ново-rossийск ахъчара ихы ақәитсеит, дантака ашытакъ ифырхатцаразы ианаршьеит «Аетәә Қапш» аорден. Сара сгәалашәара аазгойт апсуа быргәәа, қәрала ишатданамкуазгы, азәырғы Аңсны ашытакъа рәғы афашист рыр ирғағыланы иңоз аибашъра ишалахәйз, ишацхраауз, рхы-рыпсы рыпсадғыыл азы ишаменгзоз, ишақәыртоз аазырпшуа рхағесахъақәа апсуа литературағы иаҳпүло шхытқәаам, ареалтә пәтазаара таттәгәис ишримоу зыртцабыргуа акы акәны.

Ағымта анағстәи ахы «Цхыбжъон иғылаз амра» ақынгбы (апое ма азеипш сиужет раңақ ишадхәаламгы) иаабоит ауағы изы зақа атқакы дуу, ихадаро акы акәны ишықоу ағиара азтаара. Нацәақәкыла иҳаздыруам уи аперсонаж ихы зыхиркъаз, дзыбналаз, дшәазыζо иабұар импыңырғәтә икны алашыңара зхатәоу абнаршәыра дзылатәоу, амала ибналаз – бзиак шықаимтаз еилкауп. Убри абналағфы даргәрыеит, апоет исахъаркны ишихәаз еиپш, «Цхыбжъон иғылаз амра» изағызыхеит ипхәыс атхыбжъон изналгаз ажәабжы – рәғиңьагъ жәашықәса иззыпшыз асаби лңәа далашәазаап. Уи акәхеит:

Инагәйлпхеит уи атх-еиқәара,
Иарғы мчык дымтцаа дагеит.
Зыңсы ҙанғы ицоз уа акәара,
Ахъхъаҳәагъ абжығы нахгейт.

Ари ағәрығыаөхәаша, – абналағ ипхәыс ахшара, лңәа дахъалашәаз – маңк ихы инардырзар, мчык абзиарахъ ихазар, ҳәа архығағ ағәғара иоуеит, аха инагзаны дхаздыруам абналағ ихатара закәу, абналағ инагзаны даза-артуам, «Цхыбжъон амра гылеит ғың...» ҳәа автор ихәазарғы.

«Абна алымча» анағстәи «Нас Анцәа дықам ҳәала» ахағғы итыхуп, зпа затә арра дтаказ ан лхағсахъа угәи даарыцханашъартә ақынза, избан-зар, уи «дқәыіқәма-шәйіқәмака ан еитамхәа, ддагәаза лығоны дығноуп», ағәрырға хъанта сәаттасырхарым ҳәа дшағүгы.

Зхала ағоны иаҳу, насты зымч зшәахъоу, ағәрырға иаражәыз ан лығоны, лгәара зегъы еилаҳайт, аналы ыргны ауп архығағ ишибо. Уи аамтазы ус зақағы ықадаз. Қытә-цыпхъаңаирацән. Ари аибашыра ахағера акәын, автор ииашаны, апстазаара атабырғхата давамғылакәа иааирғышит. Аха ихаимырштит ихадараз, уи апстазаара иаңыз даеа ганкгы. Уи убри акәын: урт реиپш иқаз анаңәа, ахәса, абыргәә, ахымхәаңәа иаҳынзазалшоз иғәцаракын, ахәынтқарра ақниттә ацхыраара рыртон. Убри ауп ағымта аперсонаж ан лгәашәгъы ғыңца изғоу, лынхара напы адқыланы изаабо. Цоуп, лара «исзықаитцеит сзеипшраз гәатан, нас Анцәа дықам ҳәала!..» ҳәа лхәазарғы. Уи лзықаңтаз дызлатәаз лқыта-уаа роуп, ҳәарада, лқыта анап-хара рыңаңаарала.

Ус иқан аибашыра аан ақыта апстазаарағы. Схатагы ибзианы исгәалашәоит Арасазыхъ ақытан зхаңәа, зпаңәа арра иқаз, итакахъаз ракәын рапхъа зымхы рңағәоз, илартоз, аколнхаратә планқәа ианрыл-галак ашытх. Уи ахәынтқарратә план усғы зегъ рапхъаңа иқаттатәын, қәадак иағызын.

Апоема ахета «Атх амаңа амш иаҳәоит» ағғызы апоет иааирпшуа ахатцампхәйс аибашьра анықала лыпха-затә аxaқым аибашьра дцеит. Азыңык азы «Данырға, ан гәақ лгәы лымъан, хгарта лмоуа даағнахоит», аха лхы даиааит, ақытагы напхгағыс дқалоит. Ус ләххалырғәз, аибашьра иқаз лыпхагы ақы илыхәарашәа илыпхъаzon. Абар автор лсахья штихуа:

Ашьыжъ лапхъа уағ дызгылом,
Илзеипшуп иаҳьеи уахеи.
Дшәом, аказы дузынкылом,
Уи аңығы дығәхеит.

Автор ифырпхәйс лхатара итегъы ихаиртәаауеит ҳхағы даанхартә еиپш:

Лапхъа агәақрағ уағ дызнеиуам,
Лапхъа узнеиуам, амхағы.
Дхатцампхәисуп, иаабаң дреиуам,
Амца ағықәуп лхы-лөы.

Апоет зсахья тихуа анаңа – ахатцампхәйсра злаз усқан иаумачхыз ҳаптазаара атабыргатағы. Урт апстазаара хъамта иагәашъамхны рүжәлар ирытқагылан.

Апоема «Абна алымхә» атқыләтәантәи ахқәа («Ағыч ихы ақы ықәуп», «Аша-етәа») рөғы апоет давымсит аибашьра ицәйрнагаз ауағы ипсыуерақәагы, аха ақы, итәйлхны акәымкәа, ғобагы, ахара зегъы иперсонажқәа ирықәмыйжықәа, аибашырах аара рханы дрықәызбоит, ишиашам ихәоит, насгы арығаразх ишыгъежекуа агәра аагартे иқаитдоит. Ашәйи зшәйз, ағыч ихы ақы ықәупхәа дызғеу апхәйс еибеи абналасы апстазаарах изырхынхәуа, ауаа рәепхъа иңызхуа рхара рхызхуа (амала урт ахағсахъақәа маңк ақара реилкаара уадағыны, ихфацәаны иаарпшуп) ауағытәйсес апстазаара ңыххәаптәаара шамам ҳзырбо ахшара рцәа иаҳалашәәз ауп. Уи афакт рус азбейт, азоуп авторгыы раңақ изатеимді, изимырғығыз рхарақәа.

Игәцаракны Платон Бебия ипоезиатә ипрозатә ғымтақәа ирыпхъо ауағы имбарц залшом ан лхағсахъа нцәахәык еиپш ипхъа заны итцаулоу уағытәйсес атәп ңыххәаптәаара ишаирпшуа. Ари зыбзоуроу, жәаҳәарада, ақы, ашәкәыс аибашхатәра апсымчара ауп. Ғобагы, зсахья тихуа ан

аконкремттә хағуп, хатароуп, апстазаара атабыргхата ақнитә иаауеит. Апоет еизыркекөо ан, лхағесахъа аптарағы ғәрәала ицхраит, шьатас изықалеит дышсабиғаз ипхаз, зажәа пх имағаз, зыбла хаа итампшыз, апатрет амата-рала иидыруа, аха ихағы иаанхаз, дзыхшаз иан. Уи дхәыңцаахыс ипсы иа-лаханы, дмыртынчуа дызмоу, дахъцалак ицу, хъаак иағызыу ирәниамтақәа рөи еснагы атып амоуп. Урт аабоит иажәенираалақәеи, иажәабжықәеи, иповестқәеи рөи. Хара имхәңциуа пхъағыкгы (урт рөицәагы ауқахым) иғәи иаанагар ауеит имыцхәзәазар қалап ҳәа. Мап, ан илызку ағымта са-хъаркызар, ипстазааратәйзар, бзантцы имыцхәны иқалазом. Ан илыхәтоу ажәа инагзаны изхәахъада. Уи лахъ ихамоу абзиабара апстазаара еипш түлхәаптәара ақәзам, итамбазо зыхуп, ауаатәыфса еиқәзырхо акы акәны икоуп.

Апоема «Атыйс-хшы» ағадагы үзара ишазгәастахъоу еипш, автобиографиаттә қазшы амоуп, иконкремт темоуп, иқаңтәкәа афакт иаххәауп. Зегыы рапхъаңа уи уадзыпхъалоу, ирзааигәазтәуа факторуп апоет қазара ду-леи цәанырра иашалеи иахъаирпшуа ани апеи рхәғесахъақәа, настыры ихадароу иразкыдахаз ан лықамзаара, ицәирнагаз ауағытәыфсатә гәырфен агәхъаагарақәеи зақа амч рымоу итаулан рпашә, даң ҳау, ддыргәамтца, ддиргәатеиуа адунеи илзықәу лпазатә ихы-ипсы ақнны. Умашәа еиқартәуп дышкәыпшаз зыпстазаара иалтхъоу, ақамзаара адунеиағ ишъахитхахъоу ани уажәи лхатгәынағ згәи итатқылуу илхагылоу апеи доуҳамчла реигәнисора, «реицәажәара». Урт зегыы амагиатә мчы змоу ажәа сахъарк абзоурала психологиаттә ныррала адинамизм атсаны иаарпшуп архъағ ихағыныхъаартә еипш. Абри ахыхъы хымпада ихәатәуп даеакгы. Уи убри ауп – ағымта убас иқаңдоуп апоет ма алирикатә фырхатца днеиу-еит иан лхатгәынағ. Убра деиқәара-еиттараха дгыланат иғәағы ипсағы иааиз, дызтәызтәйз, еснагы иғәатца итатқааху иан лхасғесахъа изцәирнагаз гәырфала итәйз ахәңцирақәеи агәалашәарақәеи рыла ауп апоема аси-ујет зегыы шеибарку. Убри асиујет иацданакуа, ишътихуа ахтысқәа қәыпсычхарак ацәа итакзаны, иалагзаны иаарпшуп.

Изақараазаалак псеинварак амтазакәа, уимоу, аатғыларак, амазамкәа иаарпшуп асахъақәа, ахтысқәа. Ус иқаңтаз иара ағымта апсабара злеи-барку иабзоуроуп, ажәакала, иқәрахымзахаз ан илызку апа иуаз ажәоуп ари. Уаха даеакалагы қалашья амамызт. Апа иан илзикыз ауаз ажәа сахъаркыратәла ианычапаха, ҳәарас иатахузей, архъағ иғәағы инеит, дархәыцит, ихъаигеит.

Апоема «Атыйс-хшы» алагамтағ апоет ихәоит абас: «Зегыы иримоуп ағәхъара. Ипшью акы азбахә ахәара са исуалын, нап асыркуеит» ҳәа. Ус ма-ха-шъахала уа ддыс, инаихыбзаа-ихыбзаауа ицәа, днархагылоит изгәакъоу

аяа ахъамадоу рҳатгэйнкәа. Ианду лхәахъала (уйгын уақа дамадоуп) идыруеит иан дахъжу: «лнышәынтра фашъазом, уан, уи аңса ахагылоуп, нан?!». «Сан илнышәынтроуп ари, сан са сыпсы сыйынтыр!» ихәан аңа илхагылаз аңса днамтатәоит иғнапыкгы игәи интапса. Ибоит «Убла надхалартә мыңхәы, ҳаскын пүшқак ықәуп лгәи. Иаакәыршан ашың кашьшуп».

Абрақа (дтәанаты) ицәиртцеит автор ипшью акы снапы асыркуеит ҳәа дызғу ажәабжы – ан илызку ауазажәа. – Абри збаз аңсабарағы, уаанза зөйркәит иқаз, аңша түсит, ақәа ахаеаҳәа ағынанахеит. Абар уи асахъа автор иштихуа:

Сара абас ҳара ҳхәағы,
Насгын ҳнышәынтра агәағы
Иқәсуа сымбацыт аңша
Иснарабозшәа өыңгын алша.
Ипхал хышәтран ақәагы.

Ари аңсабара асахъагы аңхраауеит, еиҳа ихәақәнатдоит анағас апоет иихәараны икоу. Анышәынтрағ «еиқәшәаз» ани аңеи рдоұхалатәи рдиалог аңәаныра пха атоуп, лоунитә иунүреит. Ақәа ажкын иалығыны ғыбжык аагеит: акы, апоет игәабжы ақәын: «Уаҳа саҳзымааз ббара, сан, сатабымтсан бара!». Асабатәи имаҳаң иан мыжда лыбжын ақәын: «Уца, ахъта улалоит, нан!..» аха уи дызкомызт, дықан иан лнапағы, уимоу, ақәа хымкәагын, аңша хагагын еиңирхәон. «Цқын шәеибабеи, уаҳа еимағаз ани аңеи!..» Аңагын иңаартны ауазашәа ихәагәышоит иан лнапағы дахырыкоу. Абар аңа иажәақәагы зақа иттару, ауағы иғәағы инеиуа:

Нахъхын бызлытқ идыркны,
Аахъхын бызлыс идыркны,
Сағуп урт зегъы ртара,
Аха баасзымтаазеит бара,
Сан – исзымтөгъ иаңтәи амш,
Сан – сизхымзөгъ уаңтәи амш.

Аха аңа игәи ибылбылуа икүиду иан гәакъа лыгәхъаагара ицәирнагоит еиуеипшым аңстазаарағ атып змаз, шәыга хкыла еилапсаз аамтеикәшара наунагзә илтахәахаа нағас асахъақәа:

Ex, ишпәгәрыгъоз мыңхәы,
Бҳаразуказ Бебиаа рхәы!

Бара бұацан, бұрыптыруан,
Уа аламыс ахра абыруан.

Апоет зсахъа тихуа, зқазшъа ааирпшуа иан илызку атакы, ауаа, егырт ирхәоны иаҳаз, иара иғәалашәарағ инхаз рыла ауп ишениғбаау, аңсы шырхатдоу. Аха урт зегъы зырпхаз, апоезиатә цәеижъ рықәызтаз имыцәазо мцаны ицроу иан гәәк лыбзиабара ауп. Уи ауп изыртсыса механизмны иа-моу. «Сабду измамыз неихыркәа, аарла иныркылоз зшъамхқәа, бара бы-благъ дантаңшы, илашент, рхәеит, ихы-иөы. Ба биламыс, ба билша, банакы аңымзейпш блаш... Сабду рыцҳа ссирс ибент, иблақәа алашара рбент. Илымха ңсадақәа ңархеит, ишъамхы мчыдақәа ңархеит», – ифуеит автор. Абду еиҳагъы дарчқәынхеит шыыжымтән рысонатағы иғаз ахысбжъ, уи гәыртъағхәашан, аға дышиз зхәоз. Уи запхъаға ипоетхаран иқаз Платон Бебия иакәын. Аха ан қәыпш уи дахаанымхеит, илеижъеит ллахынца.

Аңстазаарағ анасып нагжаны ақазаара уадафуп. Уахымгәырзо, ушақәымгәырзо ишъақәйкоит. Убас ллахынцахеит апоет иангъы. Ари рыцҳара дуун, уимоу, иагыыгенаҳан хара амхәыцира иахъахъяз ухағы ианаугалак. Апоет иан лтажара шықалаз, изыхъяз арақа салаңәажәом, избан акәзар, апоемағы автор ухәы-ужызы қақаға иаргылартә, абри арыцҳара ду зыхъяз угәры рзыпжәартә ақынза сакъағыратәла иааирпши. Уи еиғыны аиңаҳәара уадафуп. Сара ңхъағык иаҳасабала, (схағагъы сан сзыхшаз дысзымдырзо, лыбла хаақәа сыртампшзакәа изласызхаз ала) ағера згоит апоет абри апоема аниғуаз чымазара ғәғәак еиңш ишихтүнхъааз, дхәыңаахыстәи иңстазаара зегъы шеиланарзызоз, ишъара дшықәнаһъяз, иан разқыда лықамзаара иаңы дипхазшәа лоунытә ишинырыз, ихы-игәы дшалихыз. Итабыргытәкъаны, ус ада уажәы ҳзыхцәажәо ағымтә зықаломызт. Арақа абағхатәра анағсанғы атып амоуп ауағы ипсихологиатә факторгъы.

Платон Бебия ипоема «Атыйс-хшы» аңиттарц азын ахаан иимбаңыз, иғәаламшәоз, аха еснагъ ихы-игәы итаз, иңстазаара иаңыз, иңымтәазо ихәыцира иалаз иан гәакъа, иара ихәан еиңш, лттара дағын. Уи иаанагоит лара илызкны ауа-атакы рәғи инхаз аңстазааратә материалқәа реизгара, нас лхағсахъа гәылтәааны ақаттарағы ихы иаирхәарц. Ус дагынықәоит. Аха уанзагъы гәйнхәтцисталы ихата ишъақәиргылоит, иғәалашәарағы иааигоит иан лысонататә ус-хәысқәа зегъы абасшәа. Уи дымшын, илкуа, илыштыуа марымажан, аbaraқъатра азын. «Хтаацәа зегъ еилырганы, уаха атх акыргъы иганы, аарла са сқынза баазон, бареи сареи убра ҳаизон, ажәкәахәа ипбыртлон снапқәа, аффаҳәа ихәмаруан сшъапқәа. Убас сыблақәагь тыңыңын, убас сыбәғапшны сыйчон. Уа исзымбазоз сыйхара,

быблагә схыпшылон сара...» ифуеит апоет иан дла兹таауа: «Убас акәзами, сан, тсангы, сара исгәалашәом акғы?!» Апа зегъ акоуп иғәи иқәыфуеит, өнүтқала иаҳаеит иан лыбжы: «Са сзын уара – зегъ рыцкы, упсынтыри сеагърызки сгылоит, стәазаргъ саапсаха, акы затәык – уапсаха!..»

Арт ажәақәа «Уца, ахъта улалоит, нан» еипш ан лассы-лассы илхәо иаҳаеит, избанзар, дихзығзойт лә. Ус икоуп ан лыңсабара.

Апоемағы ан лхағсахъа гәылзыртәауа, адетальқәа раңдәоуп. Урт зегъы апсуара иатданакуеит, ламысла, патуеиқәттарала еибаркуп. Апоет иан лхағсахъа иадхәаланы афымтағы ицәыриго азтәарақә маңзам. Убарт иру-акуп ағиара азтәара, амилат уаңтәени алахъынтызы уи ада псыхәа амам, изеиқәхом. Баша иҳәом апоет: «Анцәа апхәыс дишеит данхарц, уиала апстазарагъ еиқәхарц, еиқәхарц акәым – иғиарацы, насып лашакгъы иа-ниарцы!..»

Апа иғәи инархьуеит, иғәи тәйуюит иан рыцхарыла дахътахаз, анык лаҳасабала лынасып инагжаны иаҳлыцимнәйкәз, дахъырзызырғызы «уажә ламысым, дип уштын...» ҳәа лазхәаз ауаа. Уртқәа зегъы иаартны иҳәом, аха иқартқаз агәнаха изытқаахуам, истәахуеит ҳәа далагаргъы агәнаха ахата иаум, ахы цәирнагоит. «Уи аламыс – ламысдан, сан!» – апо-ет иақәырғәғәаны иатшишьеит абри ахшығтқак. Уи иаңрыпшыны иҳәоит иара иақәғызту дағакгъы:

Хабаңәа ирхәоз анкъа зны,
Ех, ишпағаху иаҳъа Аңсны.
«Азә дызмоу – димаңзам па,
Фыңыа – дәбажуоп, нас ишпа!
Хәйк змоу – димоуп азәы.
Иеиҳаҳаз – итәуп уаңтәы!..»

Ажәлар рыңғаззаара тыхәаңтәара амоурц азын иаҭахуп ағиара, азхара. Абри аидеиа апоемағ арахәып қапшы еипш иагәылсны ицоит. Хыпхыззарала имачу амилат рәи ари еснагъ ипроблемоуп, азғелымхара лымкаала изтахуп акоуп. Зәқа ииашаны иҳәоузei абаңт ацәаҳәақәагы:

Ари адғыыл пшза ҳа ҳазну,
Зегъ мәғахызго амшын иапнүу,
Ҳарт ҳаныіккамлагъ, таны,
Ишәхәа, изаҳтаху Аңсны?!

Рышәкәа анаатуа ҳа ҳағынқәа,
Игәырғъо иануңымла ахәыцқәа,

Хразъы анызбахо иласны
Ишәхәа, изаҳтаху Аңсны?!

Убри ақнитә апоет аира, ағиара, азхара иаақоу зегъы ирыцкны ипхъазоит. Уи ахыркам, ишдыру еиپш, аңтазаара шъақәхалоит, пхъақа из-цом, иңиңза иаагылоит.

Ағиара иапырхагаз, аңсуа хәшәы иан илызтаз рзы иғәахы еиқәыччо ихәоит: «Уи аңсуа хәыша быйтаз убра, ирасхәаран икои сара?!». Ииашоуп, нас лыңсы еиқәхарц азын ағатахъа қартцеит, Елырғагъ (лшъапы хтны) дыргеит, аха урт зегъы лыгщәа рмоуит, лыңсы рзеиқәмүрхеит. Иқарцахъан риашашья змамыз агха ду. «Ахъаа бшагозгы бұзытын, быргон, рыңқа, бшыапы хтны. Итамғыло уа бгәы атып, ба бығоналоит апшы-тып. Бара ибыхъуан бгәы-бгәатәа. Сара сзын бихәон Анцәа», – ихәоит апоет игәы дәтәшәуу.

Апоет игәы иалоуп, имцаха икроуп, дагърықәызбоит аиқәатәа зчақыуа ауаа. Аа урт рзы ишихәо:

Цьюукы ирчақуеит аиқәатәа,
Усқан изхәйцизом Анцәа.
Иааҳены рхы иантапалақ,
Цқыагъы-қьашыгъы изабалак
Рұатқәа аужъ, ақәашьқәа кны,
Уахъ идәйқәлоит иццакны.
Ана улагыл уара ашъа
Ара уааниы ухы-үөы пшъа.
Арахъыы иукәиршахны хәцәа...

Апоет иан илзикыз ағымтағы ас ихәартә еиپш, ас еиپш алкаа қайтартә еиپш моралла иман азин избанзар, аңтазаара атабыргхата афактра ауан. Ус иқамызтәа арт ағада иаазгаз ақәаҳәақәа апоемағ атып роумызт.

Ангъы ағагы ғәғәала угәы ирыцханашьоит, ихъаугартә ақынзға иуныштәеит ағымтағы абас еиپш икоу ақәаҳәақәа уанрыпхъалак:

Санрыңха, азытрапа бағын,
Санрыңха, уа аңсра бағын.
Уажәы-уажә сагәйзұа бхы-бөй.
Са сыхәмаруан бшъапағы.
Аха баналага аңсзара,
Брыхәеит сдағылрыгарт сара.
Аңсра аблана стампшырц азы,

Сдәылдаан сагырыгейт лассы,
Хара иакыз уа илашаза,
Икыдшәеит биетәа жжаза,
Ахәхәабжы антығ ҳамзырха,
Сара сыйфит схы бзырха.

Итабыргытәкъаны, ани асаби наңаза реипыртра атәй зәдеу асахъақәа бзанты хаштшыа ырмамкәа ирпәтәааратәны ићатдоуп. Уи иаштәненеуа асахъақәа ракәзаргы ахәхәара, ахацәы аркәыкәра, ашыа лхыләкәа, азғы ацәпра, «баапшы, сан!» ҳәа зыпсы ҭыхны итәйуоз асаби ухәа уцәа-ужыы ианырыртә, ибылбылуа иуцралартә иаарпшуп агәаќра иақәшәаэс ипсихология иатәыштәраны.

Апоет ижәлар ретнография, рәептыңтә ҳәамтақәа иртәү ахәтачқәагы қыабзк ахасабала акымкәа-иәбамкәа иуپылоит, ахархәара ырмоуп, афыимтағы. Иаагап өүрпштәкәак акык-әбак: Аңсуаа ирхәоит (пәтәзаарапа ипшәршәахъеит азын) имшу ауафы дыпхәыс, дхатаз ағната данапха ырхастақәа раңаахоит алышсаа дзоуз атаацәара. Абрақагы убастәкъя ићалеит. Аң илаајаз ацә абна инылајз ицеит (абгақәа ирфейт, мамзаргы ағызыцәа иргеит), аб ипсы злаз иеы атәғен иахаҳан ипсит, дук мыртықәа апша-цәгъа асын афынқәа блит...

Араќагы апоема зегбы аќны еипш, ихы иаирхәа апстазаараЕ ићаз, атып змаз, автор ихата дызхаану иреалтәү афактқәа роуп. Урт афыимтаз арт еиҳагы атакы ырманы ићалеит, избанзар, апстазаара атабырги асахъаркыратә тәбырги өйк еиңтацәажәо, еиңнарго еивагылт.

Апоет ихәоит ахәычра аќнытә зегь ҳауеит, уи еиңү ақгы ыћам ҳәа. Амала апшаара атахуп, уаќа ахылаба тәаҳуп» ҳәа. Аха иара ихәычра агәалашәара итахым, иғәы ынажәар ҳәа дшәоит. Аха ари ауафы ипсыюра ићашшәрбагоу аегоизмра ақәым изхароу. Уахътып амазам. Уи зыхъю абарт ацәаҳәақәа ирхәоит: «Сара схәычра сан ибгеит, уи ахаарақәа ак сымбеит». Итабыргуп, аитым хәыч иғәшәа-мшәа зәеоз, джако ҳасаб изызуаз ыћан, ианду, иабду, анра изуны дзаајаз ианпса, иан лаҳәшья үхәа имачәымызт, ауа-атакы рғанахъ адәициәхәи дауқәтәахыз. Урт ирыбзоураны ами ауаа рахъ дышкылс, ижәлар рзы дтоураны дышгылаз. Аха ахшаара изын ан дзыпсахуа макъана ари адунеиағ ақгы ыћазам, азәгъы дзыїкалом.

Абри ауп Платон Бебиа иаахтны (иаазарға аңыа ду идызбалаз шыќазгы) изихәо: «Бзиоуп, аха дабаќоу сан?!» ҳәа.

Апоемағ машәирشاқәа иалагалам анду ллакә атсыс-хшы иазку, иаххәаау. Уи афыимта асиужет гәылыртәааны, итах-тығъаны иахъыканатцо анағсангыы, аидеиатә тәкы арығәтәоит, аң лхағсахъа еиҳа улапш адхалартә, агәыбылра

узыннажыртә иқанатцоит. Атыс-хшы амотив ажәлар рұқамтақәа рұғы иупылоит, еиҳарәк алакә персонаж данхәу, данычмазафу, ипстазаара аиқәйрхара анатаху аамтазы – бжъ-мшынк иртәйзаргы бжъ-шыхак ирхыттәйзаргы ахамеңгзара шаарпшу ақеоит. Амала аиура мариам, иуадағозоп. Уи алакә тьыс-хшы бжъ-мшынк рнырцә, бжъ-шыхак рынхыт ауп иахыықоу. Убри атыс-хшы хәшәө дууп, зыпсы иахъзаз деікәнархойт, уимоу, ажә дәнаны дқанатцоит, дәзар шәышықәса дынхойт дызфыданы, дыпсызар дыбзахоит. Абас ишаноу амч змоу акоуп атыс-хшы.

Анду еиталхәо абри алакә ссир, аматә хәыч дахъазызыроу ағәаҳәара иоуеит дарпысхар хымпәда уи ахш ааигарц, шыхартысқ сышпазымиаири ҳәа ағәығра иманы. Еилкауп, зан дыгәхъаазго ахәычы атыс-хшы зитаху, уи лыпсы ҭанатцозар ҳәа ами дзыргәкүа.

Ари ажәлар рыхшығ иарғиааз акоуп, избанзар, апсы дыбазастәуа мчык ықазар, здыруада ҳәа имхәыцуен, имгәақуен, имыпшаауен. Ус икоуп апстазаарағ ауағы ипсабара. Аматә хәычы ианду изеиталхәоз алакә тьыс-хшы мчык дук аманы дахәапшуан, дазхәыцуан дарпысхар даштылаша атәы, аха уи атыс-хшы ипшааны аагара зықалара алымшо акоуп...

Апоема антәамтاخшәа иаабоит ахәычы игәынамзарақәа. Аа уи мзызс иамоу:

Сгәйнқуа сгылоуп, зымға сцан,
Анышә хьшәашәа бамоуп сан,
Саб уаха анпса дысзаагоит.
Аамта, ұым, атәы иагоит.
Сан, сара абас спаңсаҳоит,
Сан, сара уи сгәы артсағеит.

Анпса дыззааргaz асаби ас зихәазеи ҳәа гәйібган узитом, избанзар, акы, макъана дхәычуп, апстазаара иацу ақыбазыбаракәа, ауағы лахынцала из-ааиго ауадағорақәа реилкаара имам, ипышәеи идүрреи рыхром. (Обагы, уи дышхәычугы еиликаауеит, қәала-жыыла иныруеит, ахәычы иан дзыпсаҳуа азәгры дышықам, насты уи лыбзиабара иғымцәааяа иғәағы ипхоит, даеакы ампынқа изымнеиуа амға акуеит. Аха убас шакәугұы, аб итагылазааша злақаз ала апа хәычы иқаицоит даараذا узырхәыцша алқаа (анпса дахын-заарго азы): «Иқам акәхап, ёа мәғакы»).

«Атыс-хшы» иатдоу аидена иацқәыртцеит асиужет хада иадхәаланы ахәыштаареи азқәатыпі рыйздаара. Абри азтцарагы апоет иан лнышәынträх (лассы-лассы акәымзаргы) дахъымнеиуа игәы инархуеит, атамзаара шытепткоит. Ииашоуп апстазаарағ дәғаҳәаны дызмоу рацәоуп,

зны дыткәаны дызмаз ағара ухәару, арғиаратә ус ухәару, ихшара ршьапырықәыргылара, раазара, ауа рахь ркылгара ухәару, атыхәтәан инапы иахынхалаз иматәцәа ухәару изыхъко маңым, аха ихыиркыном, дахъзым-неиуа хъаагоит. Насгы апоет-апа игәи итхоу иан лымцаара лакәзм. Уи ихъаагоит, игәи иалоуп, имцаха ицроуп ааскъанза апстазаара ахъеилашу-аз иабацәа рұбынцүдгүйл иалахынцахаз:

Саазқәылаз, еиәшо тұхагәы,
Сазхәыцуент Бебиаа рхәы.
Уи ақәагызы итаршәу бара
Убасгыы истаххеит ббара!..
Зны апстазаара ара иахъшуаз,
Иқалеит иазухәартә ауаз.

Анаостәи асаахъақәа ршәыгақәа ракәзар, еиҳагы илахъеиқәтагоуп, уақа ииз, иаазаз, абипарала изцыныңыу иакәым, атәымуағғыы игәи дырпшаауеит ақыта ахабла иахтнагаз аитакрақәа:

Хұымға ызит – абнара иагеит,
Хұыхъ ызит – абаҳә өыбгеит.
Ашәыр иеитабхаз рымч ршәеит,
Иажәйт, нақ апша ихнажәеит.
Хағонқәа ахъылаз еикәағға,
Мәхеит – ихъаагартә аға.

Иаҳхысыз 20-тәи ашәышықәа антәамтәх ианықәла инаркны апсуа қытақәа рхағера акыр ирыпсахуа иалагеит, рееитаркит, ақытауаа еиҳарак ағар ақалақықәа рахь идәықәлеит. Ари апроцесс урбанизация ахъзуп, Асовет Еидгыла анеилаха, итегеси амәхак артбааит, ақытақәа тнашәауа ағынанахеит. Иаҳхаагаз аибашыра ашътәх апсуа қытақәа, изаағарызеи, ашәартта итагылеит, ауаапсыра ахныіғаразы ҳәа өарпас иқатданы, еиҳеит ақалақықәа рахь.

Сыззааниуа, Платон Бебиа ипоемағы абри аprobлемагы давымсит. Цабыргуп, уи арақа дзыхцәажәо, иаҳирбо ихабла затә ауп, аха усқанғыы убас иқаз атагылазаашъақәа ҳапсуа қытақәа рәғы атып рыман, Бебиаа рхәы амацара ақнны ақемызт иахұптылоз. Ииашоуп, уажәеипш, амәхак ҭбааны иқамызт, еиҳа имачын. Аха зегзы акоуп, усқанғыы ипроблемахахъан. Ус шакәу шаҳатра руеит ҳлитература иаланагалахъоу афымтақәагы.

Апоет иан дахъамадоу Бебиаа рхәы, уажәы азәгбы дымхозаргы, ибн-рахазаргы, игәы азыбылуеит, ипсү алоуп, иан лцәа ахибаауеит. Уи дазхуя ухәоит: «Ex, сан, дбыхшазтгы өаңзәы, дгәиртгәтәа даңыло уатәы абра дымхози дыгғаза, са сзынгы ибған, ихата!..»

Ари ибзиаз акы акәын, аха ангыы, апагыы (аҳаблагы зумхәарызеи) ирлахынцамхеит. Алахынта иағагылахъада! «Дбыхшазтгы өаңзәы,.. абра дымхози дыгғаза» ҳәаapoет ихәоит, аха иахъатәи ҳаптазаара злақоу ала уақа – Бебиаа рхәы даагылоз сеидру, иуадафун уи атәы ахәара. Егыртгы аагылар амуаз, аха апстазааратә тағылазаашья ауп зегы зҳасабуа, изызбая.

Апоема «Атыс-хшы» иззку сажәа еиқәысчәалоит уи хзыркәшо атыхәтәантәи ацәаҳәақәа рыла:

...Сан, арт ажәақәа ибызку,
Ахыц еипш сырханы сызку,
Атыс-хшы анықаң еипш зынзагыы,
Амч анроу – суал сшәон саргыы.
...Уақа сыйжа ааныжкыны сцион,
Пшак аацәыртцуан, аеаzon,
Хәйлпү-етәа нәаарц иағын.
Сара амфа хара сзыпшын...

Ааи, апоет ирғиамтатә мәфа хара икоит, алмөданык изыпшу раңдоуп.

* * *

Платон Бебиа ипоезиағы иубоит лымкаала дшырзышәаҳәо ағара гәашьамхс измоу, ашьха ӡыхъеипш икеикеиуа ицқью, ауағы иламыс ҳаразкуа, дызразо абзиабара. Ас иахъупыло илирикатә жәенираалакәа рәғи маңара акәзәм. Уртыйкоуп зсиужет гәылтәау, композициатә еиғартәышьала интерес зтоу илирикатә-епикатә ғымтақәа ropyғы. Арақа ифырхатәа (акырцъара автор ихатагы дүгәалазыршәо) абзиабара иахылцуа, иарғиауа ағаеибафарақәеи, аибарххарақәеи, аикәымшәарақәеи, ахыбаарақәеи, ағәреибамгарақәеи инартбааны, апстазаарағы ишықоу еипш, ахта итаршәны иаарпшуп. Убас икоуп алирикатә поема «Аңха-кнаха». Апоет уи аптицепт 1990 шықасазы, кәрала 55 шықаса даныртагылаз, ирғиаратә усурға ианасакъаҳәмтазы. Уигы ағымта атематиказы кыр атсанакуеит. Ииашоуп, абағхатәра, ақәра ықазаргыы, иара атәы қанаңтоит, ағаңданархом, аналы зланакыз ағымта ихыбжа-ғыбжаны иннажыуам, акы ағымкәа иқазарц

аңахуп. Үс шакәу зыртабыргуа алитетуратә фактқәә заңа ықоузен, аха реиқәыпхөзара абаңаху, маңара наңгәалахаршәап: Франческо, Петрапка, Дырмит Гәлиеи. Уртрықәрағы ианықазғы абзиабара иақызы алирикатә жәеинраала ссирикәә рығуан рәфара шықәсқәә ианыртагылаз еипштәкь. Үс анакәх, абағхатәра иашатәкь ажәзом, иалшоит (ианғоу еипштәкь ақәымзарғы) абзиабаратә жәеинраалақәә раптада.

Сыззааниа, Платон Бебия ипоема «Аңха-кнаңа» ауп. Араңа иаарпшу, зсаңхыңа тыху алирикатә фырхатқәә рығзиабаратә хтысқәә мәғаптысуетті дара анғаз, абзиабара амца ианабылуаз, ишатқәы-шатқәуа адәы ианықәыз аамтазы. Аха автор урт аниғыз өзекін ааба шықәса анты ашытада ауп. Аха урт ирыбжылаз ашықасқәә изақаразаалак апоема ианымпшәйт, ишықаз, абзиабара амца шрыцраз иаанхеит. Урт рхағсахъақәә аптыздаз автор ибзуюран. Избан акәзар, апоемағ иаарпшу апоет илирикатә фырхатқәә абзиабара ирыхтнархъааз, ирхынагаз ахтысқәә, ақаларақәә апоеттры пропагандика иаҳасабала иаҳытданакуа, итыхәа ахъаларсы ықоуп. Урт рымцашира ғрәатқантә иаая, иара икынзагы иааңеит аеинардырыртә еипш. Үс еипш иқоу ағаанагара архыағ иоуеит ици ағырхатқәә рхтысқәә данрызхәйлак, ианеңиғирпшлак. Үс шакәу аргама ду ирхәоит автор ипоема ахы злеңкуа аңаахәақәагы:

Сартәом, сарцәом, ари ахтыс,
Схы-сгәы италеит сдақәа иртис,
Иаҳыа са сгәы цоит итүң,
Иаң иқазма, мшәан, идыс?!

Аус сызғыз сақәытт иаҳыа
Ари ахтыс сатқәеит ғапхъа.
Озекін ааба шықәса анты,
Исхаштыпхәагы сыйкам бзантцы!..

Ағымтағы иңдірткүеит абзиабара анцәахәы зәаахъоу, уи ала ибарғынан, иғәатеиуа, аха макъанагырыңтазааратә лахыныңда ирзаанаго аразқы зеңпшроу ззымдыруа, азәымкәа-ғыңызмә алирикатә фырхатқәә, мамзарғы аперсонажқәә. Урт, иңбайрығыхатаны иүхәозар, автор иғәы рзыбылуеит, итахуп, настыры изтәшәаз абзиабара атәагашоура заңа ихъаау, заңа ауасы – еихарык зәфара итәгылоу – иғнүтәкала иқәытәтәо, ипсихология иаларсы, дыңнашәо идыруеит, еиликаауеит, избанзар, иара ихағыныңхъаауеит, ирыңеиғишиотт абзиабара иаахылтца, иарғиауа зегры акы аанмыжықәа. Машәыршақә ақәзам ағымта авторғы илирикатә персонажқәә азәы ҳәа дызыривагылоу. Сара саңаахәаңшуала, абри афактты автор илирикатә фырхатқәә рығета дахъалагылоугы – алирикатә поема

ахағабзиара иацхрауеит, саҳъаркыратә пәдамтәк аҳасабала, ағсымчара арығәтәоит, иарлахұыхуеит.

«Аңха-кнаха» ишлирикатә поемогы, асиужет-композиция аганахъала аиғартәшья, аиғекаша аинтерес атоуп, иалоу ахатарақәа абзиабаратә мңапшы иамөхакны ишамоугы, хъаак ишабылуагы, ирымоуп досу излеіфудырааша рчыдарақәа, иғәйлзыртәаая рхағсахъақәа. Амала, знызынла, хұысқәақ рәғи дара-дара иаалиағашшоума ухәартә ахығоугы убап. Аха уи ағымта асиужет хада алирикатә поема ағсабара злақоу ала, ағиара иаңырхагам, иаңнарғызуеит акәымзар.

Платон Бебия ирғиаратә метод аханатә иаңағоуп иғымтакәа (ары апразағы иубоит) рәғи ахархәара зызу, асимволтә тәкы змоу обиект, аматәар (ағсабаратә пейзажы убрахь иналатсаны) – зықәша-мықәша ахтысқәа, ақаларақәа цауа – поезиатәла иғычаны асаҳы атыхра.

Ағада иаңхәаз ахшығозцара шықәнарғәоит ұзыхцәажәо апоемағ ахархәара змоу, символтә тәкыла иаарпшү аңха-кнаха уи зху ашыха ғиаси:

Аңха-кнаха, ақғы зымчым,
Уара гәнаха умам, ұым!..
Ааи, уа ұзызку дағақуп,
Уара ашыха ғиас ухууп.
Ашыха ғиас митә зыхго,
Амчымха дыштәа дызго.
Тәка узы шеилашуа ағәгәа,
Уара инеимоудоит ағәкәа.

Автор «уара гәнаха умам, ұым!» ҳәа, – зихәугы ығоуп. Үақа еиғылоз бзиабарала иткәаз ағар зегы зеинасыпхомызт, ишығалалакғы, изыхқылалакғы, апстазааратә ғыблара еиңнақыон, рымғақәа хаз-хазхон. Убас ауп ишихызы «уара азғаб-чкәын кашә-кача» ҳәа, – автор зсаҳы тихуа артағы. Уи, итабыргытәкъаны, ақытағ даннеи пак еиңш даднакылеит, атдағызғы бзия дырбеит. Абни аңха-кнахағ диқәшөоит дыткәа дызгаз, ишьара дықәйзекъаз лара (лыхъз ҳаздыруам) апоет қазара дула зсаҳы тихуа:

Убас ахаа-цәа лықәнын,
Аағын анапы-пшқа лнын.
Аиашаз, ссиршәақәа дшан,
Лығымшы қайтанқәа мзаған.
Лыхцәпара арғаш иаңақәырдан,

Амаңғаз инқылшәо ипан
Лұзара, лшъапқәа кахәхәа,
Лыбла ихыңцуан ашәахәа.

Апоемағ ишаабо еипш, арт ағыңғыбы еизгәрыкуа абри аңға-кнахағе еиңылон, нас иавалон апшаҳәа рызхара изымеңдәжәо, изеибамбо, уимоу, «Уа азиасғы иахгон ағәгәа, иатқәарц иағызышәа шәыгәкәа. Адғыл шәйшәтихны шәакын, иахәозғы еилкан: «Шәымцәкын!» Ерцахәгы ахтырпақәа ахатца, шәа ишәенгәрғыон, ихатца!..»

Абас арт ағыңғыбы рыгәкәа ишенизыразызғы, гәйла-псыла (апоемағ ишаарпшу ала) ишенибатыхызғы, рлахынта рыцымныңәеит иреижьеит. Азғаб-чкәын кашә-кача ипстазааратә хсаала зынза аеарғыцт, «Иахъя иа-муазарғ – уатәы сара истәуп, истом азәы!» хәа, – дызыыз инасып даеаҗәы изығыагьеит. Уи үшшатәзәм, ипсабаратәуп, абзиабара адунеиағ иаци иа-хьеи иңәрымтит, ишырхәо еипш, кәрүжәа ирықәлоуп.

Аай, абзиабара уеилазыршуа мңоуп, иңәқырып мшынуп иара изөндианы, иңқыны ианутаа, уанатқәа. «Сақатәаны абзиабара аеы, Сымғахытит бара бәғы» хәаны инеиз арғыс, жәаҳәарада, аңәанырра иаша ауп уахъ дназгаз. Амала, иқалап мачк ажара иғенааламзар, «уара азғаб-чкәын кашә-кача, нас иубозма баша аңыа?!» хәа ахыихәая. Избанзар, арақа абзиабаратқәя аниаира агеит. Азғаб-чкәын кашә-кача аңыа ибазарғы ишаабо еипш иразқы иңымныңәеит. Лара далылхит ағбатәи арғызба аңға-кнахағе илбаз, илгәапхаз. Уи азын азәгы гәйбган узитом. Арақа ажәа змаз абзиабара акәын. Уи аниаира агеит. Амала, акызатәык архыаф инагзаны аилқаа имамкәа инхойт абри ахтыс Лара ағбатәи арғызба иаҳ лиасра зыхқыаз. Уаанза азғаб-чкәын кашә-кача даниптылоз, ианеиқәшәоз еиңәйнхомызт, ирхәоз, ируаз еиқәшәон, ахәйіхәа реиңш еиңын (урт атыпқәа апоезия цәа рхыыкәа аңәанырра ҭаулала иаарпшуп, өыңышқәа үзықатом, нас иаалырқыаны иқалази? Сғәанала, урт реиңыртца пәтәзаарала артабыргра агуп.

Лара лгәы иалнахыз, атқыхәтәан илынасыпхаз арғызба исахъа, автор итихуеит уапхъа дғылоушәа, нағыы төиңиңшлеи еилахәашьалеи дугәапхартә:

Убас ихахәы бирғын хәан,
Убас акынцьеипш деилахәан.
Акәыбрый автамло ихәдахатда,
Ишъапқәа изиацқ итақаца.
Имақа-жәпа изара итархха...

Аха макъана дыпхашьон, абзиабара дыткәа даман, ағымтра хъанта ихатәан. «Үгәы иаанагои?» – ләшөн Лара. Зегъ қалоит! – ихәон иара. «Егы илыштыаз өе уафын, Иара иқытән напхгафын. Иапхъагъ диргылозма азәы, ма дааузма наптацәй?»

Лара илыштыаз рацәафхеит. Абар ахқатәи дзеиңшроу: «Чарак ағы лара дibeйт, дхатцағызын иара нтәә, иааҳәаны ихапсит ағенү ицә. Өнакала абзиабара ист, изакәызын ас амч изт?» – иүьеиңшееит апоетгы. Уи ахата лара лыбзиабара убранза днанацеит, иатәаумшыашаз ажәа ихәартә еиңш: «Сыпхәыси схәычкәеи ааныжъ, ҫталоит лыбзиабара аныш!..» Аха урт лытшәадахон.

Апоема афырхача абзиабара мца рхы итан анасып лашазы иқәпон. Хәарада, урт рахътә икоуп изқәымәиаз, уимоу, зыпхәыси зхәычкәеи нзыжъырц иақәызкызыгъы дубап. Ааи, ари адунеиағ абзиабара ағанкәа цәгъоуп, уи ацәкәырпақәа ужәлар, даара утәгәамзар, уцәанырра аткыс ухшығ миааниузар, уахъылнаго уадағуп ахәара. Ибжъам, акәадыр зымбац, изқәырымтцац ағура иағызами?!

Машәыршақә акәзам Платон Бебия ипоема «Ацха-кнаха» абарт реиңш икоуп ацәаҳәақәа рыла изыхиркәшогъы:

...Са сизлашәыхәо – зегъы:
Уа ихәычзазаргъ иагъагыы,
Аамта баша ишәмыштыын,
Мамзар ихышәтүеит ауардын?
...Ацха-кнаха, акгызы зымчым,
Уара гәнаха умам, үйым!..
Узы-мшын шеилашуа агәгәа,
Уара инеимоудоит агәкәа.
Аха уи иапырхагахо азәы
Инеихымзаргы ауам уатәы!

* * *

Аурыс революционер-демократ, афилюсоф, алтературатә критик Н.Г. Чернышевски ифуан: «Искусства есть та человеческая деятельность, которая произносит суд над жизнью».

Арт ажәақәа акритик ихәеит 1855 шықасазы иихъчоз идиссертация «Эстетические отношения искусства к действительности» «Ақазара естетикатела апсталазаара лабәаба ишазыкоу» ақны. Усқантәи аамтазы ареволициуна ахыпша зныруаз, ахшығозцарапәа изгәампхоз издызымкылоз рацәан, еиҳарактывы «Ақазара ақазаразы» ҳәа икәз атеория иадгылаз

ауаа акритик А.В. Дружинин дназлаz. Уимоу, аурыс шѣкѣыфоцә дуқәа Лев Толстои, Иван Тургенев ирзыразымызт Н.Г. Чернышевски афада зыѣбахә ҳхәаз ифилософиятә усумта ду иатаз, еибаркны изкыз аидеиақәа. Акритик Н.Богословски зынза ииашаны ифуеит: «Революционный образ мыслей Чернышевского был чужд им, и логика борьбы толкала их на союз с Дружининым, несмотря на то, что творческая деятельность этих писателей-реалистов никак не могла служить опорой для теории «чистого искусства», проповедуемой критиком-эстетом. Характерно, что Дружинин до конца жизни остался верен своим узким взглядам, а Лев Толстой сложными и противоречивыми путями приблизился впоследствии к пониманию огромного значения основных принципов эстетики Чернышевского». Ус шакәу дыртабыргуеит алада иаагая Н. Богословски иажәақәа: «В 1896 году Лев Толстой был поражен, когда Стасов напомнил ему то «великое слово», которое Чернышевский провозгласил еще в 1855 году: «Искусство есть та человеческая деятельность, которая произносит еще над жизнью». Великий писатель пережил к этому времени глубокий внутренний кризис, который привел его к пересмотру взглядов на роль и назначение искусства. Тезис диссертации Чернышевского о том, что кроме воссоздания жизни, задачей художника является оценка, приговор жизненным явлениям, стал понятен и близок зрелому художнику, который в своих последних произведениях резко обличал отрицательные стороны Российской действительности».

Арақа, ҳәарас иатахузеи, еилкаауп Н.Г. Чернышевски ақазара ҳәа зыѣбахә имоу: ақазара маңара шакәым, уи ауаатәыфса рдоуҳатә культурығ иреиҳау асахъаркыратә литературагы амөханакуеит, агәта иргыланы дахәапшуан.

Итабыргытәкъяны, иарбан уаажәларратә шыңғылазаашығы апсазааратә лабәба иахылтца анегативтә цәиртірақәеи ашыцыларға баапсқәеи, урт ныѣызго, нахъхи аахыс изѣынчабланы икоу ахаатарақәеи, ауаи ирықызыбонит, рымееирақәа ирғагыланы иғапнағуеит, иацәнаршәоит алитеratуратә ғымта. Абрақа уи ажәа кырза атсанакуеит азбағ ифызоуп. Иара убастәкъа ажәлар рзын хәартара злоу абзиахә азыргарағыы ихадароу феноменуп асахъаркыратә ғымтақәа апзыздо алитеratура.

«Алитеratура апсазаара иартцага шәкѣуп» ҳәа, – зхәаз иара Н.Г. Чернышевски ихата иами иахъагы имажәуа жәепжек еипш иаанханы икоу.

Апхъағ, саңаутцан, аурыс хәызығ ду ихшығозцарақәа раҳы сањахнагаз, Платон Бебия ипоемақәа рыхцәажәара сшағыз. Аха гәыбған сутап ҳәа сгәы иаанагом, избанзар, урт баша исгәласмыршәеит, ҳпоет ду иаңитаз епикатә ғымтақәа рәғи ҳара иаабоит ҳажәлар ырпстанаара аганқәа зегъы

рәғи түккәрәцәала еилоу ҳабзазара, ҳтоурых, иҳагу, иҳабзоу, ҭаха ҳазымто, ҳзыргәәқу, жәпакы. Аха уақа зегыры ирыцкны иааңшуюит ҳапсадгыыл ағы ҳақазаара шъарда изыруадафуа, арыцхарақәа ҳтазыргылоу, ҳазмырбазо, жәйтә-натә аахыс ҳақызыңырц ىхаштыу, ҳапсадгыыл Ҽшза наунагза ҳалхәдазтәрыц ӡтаху, ҳпара еиғазо ҳағацәа рыхемгара, рхағсахья гыгшәыгқәа. Иара убастәкъя аамтеникәшараңыңхъаза ҳағнүтцәа, иуарла-шәарлазаргы, иагәйлиаауа, аңсахыиғәа, атиғәа, зхы-зыңсы маңараз адәй икәу ауаа гъанғашқәа, измам Ҽсадгыылгы, ҭоурихгы жәларгы, мамзаргы зегыры ззеиңшү, маңа дара қыаф руртә еиңш ирымаз аңтазаара бзиа, уаҳа даеакы ртахым. Ираңауп убас Платон Бебиа иепика-лирикатә поемақәа рәғи ҳажәлар ртоурихтә лахынцей иаҳватәи ырпәтазаареи ирыдхәалоу апроблемақәа. Урт иеңапыреуеит, ирықәызбоит аңтазаара азыхъ зырхәашуа зегыры. Ибзиоу, иткоуруу Ҽыртразар, ихтисизар, ҳағиара, ҳаизҳа-зыңъара иаңкызыр ажәа сахъарк ала ифычаны ипоезиатә ҳағсахъаны иғәйлдиршәоит, уанрыпхъо аестетикатә ғәхәара унатараптә еиңш. Ари арғиаратә Ҽаафа Платон Бебиа поетк иаҳасабала инаршә архиоит, дарманшәалоит еиуеиңшым аңтазаара аперсонажқәа, ақаларақәеи, ахтысқәеи (аңсабаратә Ҽыртракәагы убрахъ инарылатданы) сахъаркыратәла раарпшрағы.

Апхъағ, уажәи ҳзыихъәажәо апоема «Аңсны ҳаным» зегь рапхъазагы иағытоурихтәуп, нас иубоит автор ипхара зныруа алирикатә ҳыатракәа, амотивкәа маңымкәа. Урт, ииашахаңаны, ағымта асаҳарькыратә идеиатә тақы ҳәаақәыртсоит, атоурихи иаҳватәи аңтазаара лабәбәи еиқәөиртүа иқанатсоит, ажәакала, рышхәақәа шеинвдо мөашшо иазаигәанатеуеит.

Аңсуа шәкәыиғәа (ашәкәыиғәа анаххәо апоетцәагы апро-зәикәа ағызымтап, аха, акыңпхъ ағы лассы-лассы ағырпштәи аагара салагом ажәа ашәкәыиғәи апроозаик изы маңа ҳхы ианаҳархәо апоетуахъ датканамкуя үүшүшап) атоурих тематика аханатә аахыс иаңғымчауп, уи азы акы ағызымтап шамахаңак ақымзар, дықазам. Уи ишдыру еиңш, ихаңдыр-кит Д. Гәлиеи, С. Ҽанбеи. Аха иаңгәалахъмыршәар иҳақым, атоурих ағапхъа ҳиашахом, уаанзагы, аңсышәала дшымыиғаузагы аңсуа шәкәыиғәа рахытә Аңсны атоурих иаңкызы асаҳарькыратә ғымтақәа (апоема «Гәадан ибаа» адрама «Гъаргъ ахпәтәи») аптицахъан апоет ауаажәлларратә усзуғы Гъаргъ Чачба. Уи иапхъагы ирығхъан XIX-тәи ашықәасәтәи аңсуаа ртоурих иаңкны аурыс шәкәыиғәи Д. Мордовцев (ароман «Прометеево потомство»); П. Каменски (аповест «Келишбей») ртоурихтә ғымтақәа. Нас, ишаабо еиңш аңсуа литературазы аамтени абағхатәи иңәырыргеит (апроизағы апоезиағы) ихатәру, иғәйлтәау ҳажәлар ртоурих атәи зхәо ағымтақәа, иаагап Д. Гәлиа («Сара схәыштаара»); С. Ҽанба (адрама «Амхәңыр»);

Г. Гәлия («Асасцәа еиқәатқәақәа», «Азыблара»); Қ. Агәмаа («Селым»); Б. Шыныңқеба («Ацынцәарах»); З. Дарсалия («Азыблара»); А. Возба («Хаңьарат Кыхъба») ухәа егъыртгы.

Сыззааниуа, Платон Бебия илирика-тоурыхтә поема афада еиқә-сыпхъаңаз асахъаркыратә ғымтақәа ирцәйжелоуп, жъра-цәарала ир-зааңгәоуп, реалтә аамтала уахәапшуазаргы аинтервал шрыбжоугыы, акырцьара еиқәғыртсеит, избанзар, афымта обиектс, итегьы ирапсышәаны иүхәозар, матәар хадас иамоу җажәлар ржәйтә, рәятә лахынцала ирыз-шоу ртоурыхтә пәтказаара ауп изгәйләсаау.

Апоема «Аңсны Ҳаным» автор ахы икуеит апхъағ акыр дзырхәышуа ацәахәақәа рыла:

Аңсуаа ҳәшишәарц ҳайшама Анцәа,
Ҳааниылоны ҳамға икуеит иптәа.
О, издирүада иаҳхаразаргъ ҳара.
Ҳзымхәыцуазар, ҳзымпшуазар ҳара?!

Жәаҳәарада, ажәлар ртоурыхтә пәтказаарағы, зны-зынла убас иқалоит ироуржықеоу, хырғаа ззырымуа (инахараны иаҳзыымхәыцуа, иаҳзыымпшуа ирыхъаны), дара рхы иантапо, ианырпрыхагахоу, иаҳьеи-уахеи иңизшәо апстазаара алқаа анырзымхо. Ас еипш икоу ацәаға, иага ихъаагаргыы, аңсуаагы ищақәтәымым ҳабзазарағы атып амоуп. Убри азоуп апоет итоурыхтә поемағ абас ҳара узырхәыцуа, иаҳхаагахоу атоурых таулахъгы ухъазырпшуа ацәахәақәа рыла дзалағаз.

Афымта итегь атакы таулахарц, апхъағ азғөлымхара азиурц, даднаңхъаларц, автор ихы иаирхәоит еиңцирдүруа афольклор ағұры асахъаркыратә ғымтақәа рығғыы иаҳпыло Анцәа ихазы имаз адғыыл аңсуаа ишритаз атәй зхәо ахәамтә. Араға апоет еилыхха икоу поезиатә цәаҳәа еилацалала ихәеит апоема иаҭахыз ишанаалоз ала дахәапшны. «Ари адғыыл са иустауеит, уаныз, амала, уара, еснагъ угәуеаныз!» ҳәа, – ииҳәаз иајәақәа ртқакы ҳара ицион, адғыыл пш҃а, адғыыл беиа, еифағоз, изтәызтәрып әтәххоз раңағағоит ҳәа акәын иаанагоз. Иузныңқәымгар – ҳымпада уаххәуеит ҳәа зиңәазғыы еснагъ уи ахъчара шатху иирдыррып әкәын. Афымтағ автор иаҭшыны изгәеитоит аңсуа анцәа иитаз иңынцирсадғыыл ақны наңынатәаахыс дшынхо, иламыси ихатцареи рыла, зегры дырбартан, аха иағацәагыы, ипсадғыыл дахызбаауагыы цәыртцит рыпсы қымқымуа. Аха урт ампытахалағаңәа пхъазцо, амчқәа Аңсны икан, икоуп иаҳыагыы, ринахысты.

Платон Бебия патриотк иаҳасабала, иғәи аздууп, дахырхөйт (ағым-тағи ишаабо еиңш) ипсадгыл гәакъа Аңсны апшұара, абеиара, ажәйтә аахыс иаман иаая абаракъатра. «Арақа ажела анкашәа ахала ииуеит, арақа азын убас ашәтқәа пытуеит, инеипынкыла ахра ауеит ақата, иартқауыеит азын-мра ахат», – ифуеит апоет. Аха убри аамтазғы, апоет ихаирштәзом иазгәеитоит абрі апсабара ссир иаҳнағаз, митәык узмеилаҳаша дәеа цәағакғы:

Убриазы акәхап: ұуулық ҳаашьацәоуп,
Аңыа ағапхъа ҳабға мыжда пәтәоуп.
Ҳазхәыцәзом уи ишацу апсынтыргы,
Арахъ иҳамазарц ҳтахуп зегы.

Ари апоет ихы итихәааз акәым, ҳаңстазаара атабыргхата иақәын-чабланы изку акоуп, ҳазлақо ауп. Ауағ иқаитказ агха аниңдархәа иара ириашалароуп, дақәпалароуп аиашахь дқылсырц азы. Ажәларгы ус ауп ишиқоу. Ақритика зегы ирнаалоит иаҳқатаху атып ақны.

Автор ипсемағ дызқәызбо, ақритика имырхъаазакәа иззиуа хыхъ иаагаз агхақәа, еиха уағы ичхап, ус узазхәар ауазар, анағстәи ааста. Уи итабыргытәкъаны, автор (апхъағғы убас) ихъаигоит Аңцәа ду иҳаитаз адғыл – уи нахыс наунагза пәсадгылс иаҳзықалаз – ажәлар мамоу, шьюкы-шьюуки рхарала ҳазлагаз зынза ҳтазырхар зылшо ашыңылара баапсы. Закәүзеи уи? Абар уи закә рыңқароу:

Ҳцәа ҳантало-ҳтитуа, ҳтитиуа
Ҳналагеит Аңцәа иҳамтагъ ҳтиуа.
Дмалуағхеит ани апсуа бәғаптәагы...
«Иауауен!» – иҳәагәышьеит Аңцәагы.

Ас ақатцара, ахы мәғағар азаамурак еиңшуп. Убри азоуп анцәагы «Иауауен!» ҳәа изырхәазғы, агәеанызаара зһаито иара дызхылапшу апсабара ацәыртракәа рыла: «Апхын ақырцх аиругеит, азын ирмақәысует, ирдыуеит (уи иуарла-шәарлазо үәйртстроуп), икүйтқәа иаиругеит ахәынцә-қәа, рытра пәкәнаны илаиштүеит ақәа... «Аха ҳара иаабар ҳтахзам акғы, иажәа-тынхагъ ҳхашарштит зегы», – иҳәоит апоет инатшыны.

Артқәа зегы автор идирхәо раңаоуп, зеилкаара маңу, хара изымхәызуа макъаназ ҳшықо ҳнарабоит лапшәабаны. Уимоу, урт рәғызцәа ракәзар қалап Аңсны аибашъра азаазғаз ҳәагы агәаанагара изцәыртцеит. Ари ахшығозцарагы, зынзатқәкъа ақәымзарғы, иаҳниашақәоугы ықазар қалап.

Избан акәзар, апсая жәепқа иаҳәоит ауағы ихы изизимуа иаға изиуздом ҳәа.

Ажәған иаттасуа ҳаҳра еисөңдәкәа, архәе ишътоу ҳадғыл-чашәрақәа нахъхиңа аахыс иреиғазоз ҳәғылаңаңа хазынақәа (ақыртцәа, ағырцәа, ашәенцәа) 1992 шықәса 14 август аене аибашьра хлымзаах ҳналадырылт ҳхы итамкәа, ҳәғы итамкәа. Ари ҳақәхра акәын изызкыз. Уи атәи зхәо апоезиатә цәаҳәақәа Платон Бебиа исахъаркны итихуеит ҳаға хәымга ҳцәымгра чмазара баапсық еипш илаз лабәбатә фактк еипш ҳабла их-гылауа.

Җабыргуп, ҳағнұтцәкагызы, ираңаамзаргы апоет илапш иташәоит, еиҳа ииашаны иүхәозар, еисиршәом «Зыдғыл тины амал зырхайаз, атәца штыых Аңсазы изхәоз ауаз», нас ианшәартаха иқәтнү, Псоу азиас иреибаҳәан ицақәаз. Аαι, иікан уртгы, иуззом, аибашьра иаҳшаз роуп. Аха урт ракәым ағымтаз ихадоу, автор иғәйбылра ду рыйданы, иуағытәысатә пхареи ибағхатәреи рымч еилатданы зхағсахъа ҭихуа:

Харт тцеиңдәак ҳәа ҳамазаап убас
Мгәартә дыікоуп иқартқо зымбаз.
Ҳадғыл рыңқа, уажәы ианаңаххा,
Напышашәала ипүлеит аға.
Ақәйпшәзәкәа бжыасхеит, илымхеит,
Уаҳа ихъамдит: инымдәеит, имхеит.
Оғынәжәағык дырғағылт уа азәы,
Дырғағылт, рыңқа, наптаңәы.

Иацы ҳаишиңдәоуп ҳәа ҳазхәоз, ҳаңғыа, ҳабзия иаҳцәнімхозшәа зеалазырхайаз, ҳтыңқаңа таңаңаңа изгоз, аха маңа-аргама «Ҳадғыл!» – зәқакыз, уажәы зхы инаркны зшыапы ақынзә бұйырла зеенбітәнә ихажәлаз ҳаңғаңа рхағсахъа цәйршәагақәагы аарпшуп рцәымгра апсадғыл ахъчарахъ иупхъартә еипш.

Апоема «Аңсны Ҳаным» ақны автор инатшыны дазаатғылоит Ақәа ахақәнтразы ицоз жәларык ртоурых. Уи 1993 шықәса март 5 азтәи ажәйлара ауп, арақа зызбахә ҳәоу. Ииашоуп, конкретла интқаны ихәом, аха ус шакәу архыағ ағера иғартә иаарпшуп ахтисқәа. Платон Бебиа апсаяа зегъы реиғш, иғәы иалоуп, амца еипш ицроуп, дабылуеит Ақәа ҳаға инапағы иаҳыиқоу... «О-о, ихъантоуп уғоны аға данаҳу, қынғылтас дазныиқәо ишиңаху!...» – ҳәа ихъааигоит, дуазыруеит автор. Аха уи ағера игоит ҳтцеиңдәа гәымшәақәа Ақәа бзантцық аға қыф уа, деңкәзача, хыһынтың дылбаазшәа дышдмыртәо. «Аат, аҳаҳаи, шәеиңнеи еитғыбы!» Ҳтцеиңдәа ирыпхъо илеиуан Гәымстагы» абжыы иаҳауеит. Җабыргуп,

апоет зсахъа ҭихуа Ақәа аға хәымга импытқәыләаразы ажәыларағ ҳайбашыңа фырхаңа ҭыгәтакы рзынамыгзейт, ихъамтыр аумит, Ақәа ҭыңа гәйрәтәа ишыпшыз ۋاپхъа аға хәымга инапаңы иаанхеит. Апоет үи ахтыс аа ишибо:

Аидгылара – мап, абра иқамлеит,
Хама-хама рфаш ҝәйтәаны илеит.
Ачархәара – ааи, абра иқалеит,
Изтатәахыз аҳатхәыжә пытлеит.

Рығынқәа ишрызнеиуаз уажәы-уашытан,
Ҳачкәынцәа ҭыңа ҝәақәаса ишытан,
Ан лыхәхәабжъ уа Гәымстәарцә игон,
Ажәған тәбыуан, ашьхаңа ҹыабон.

Платон Бебия араға иихәо ахшығозцара, иқантцо алкаа аидгылара ҝамлеит, аңсаҳра ҝалеит ҳәа, акы, документ фактла иртабыргум, өбагыы, ахара зхароу конкретла, хызызхәала азәгъы даирбом, апоема штоурыхтә ۋىمتوугъы, избанзар, ари саҳарькыратә ۋىمتوуп, ус ахәара, ақатцара азин имоуп. Ҳәарада, усқантәи ажәыларағ ҳайбашыңа гәымшәақәа атазырхаз, авбақәа ируакуп апоет ишихәа兹 аидгылара ахыыркылаз, нағынатә аахыс ишәни ачархәара ахыцәыртцыز, аңсы ахъталаз. Аха апоема автор уртқәа зегъы иерылаингалом (аматериалқәа имазаргъы дрыйсуеит, ииашангъы иқантцоит), изеиңштәу поезиатә ҳағсахъала иаҳирбон март 15 (1993) – азтәи ҳайбашыңа еиңыркааз ажәылара атәи: «Ҳәенцәа гәымшәақәа анатцаха уажәы: ҳәгәқәа қаҳаит, иаҳшәаҳтәеит ашәы» ҳәа, – изырхәаэз.

Абраға иазгәатағауп апоема иамоу даеа ҹыдарақәакгъы. Үи убри ауп – апоетиапицент Аңсны жәлар рұбынцұтәылатә еибашыра ианасакъаҳәымтаз, Аңсадғыл аиқәырхәразы ҳәенцәа хеигзарак ҝамтакәа ашыа анкартәаз аамтазы, еиҳа ииашаны иуҳәозар, март 21-30, 1993 шықәсазы. Насгы, ари арыцхә иунарбон поема дүззак жәымшы ҭығынцәа ишағитказ. Ари, дар-банзаалак изгъы имариам, ихъантоу усуп. Аха иқалаз ахтыс – ҳайбашыңа, ҳапсадғыл ашьоуңа иқартказ ажәылара ақәғиара ахъамоузи аға ицәымгреди еилалан апоет деиладырпшит, иңсахы еибадыркит, иқалаз ахтыс ҳауажәлар зегъы реиңш ихъаигеит, аха агәкахара инымпшит, аиааира ақәцә дықәпшуюн, агәиңра дакын деилацах. Убри ауп апоема абас ихәжәаны мамзаргъы қәыпсычхарак, «аңаа итакҗаны» жәымш ыла изырфыз. Үаға дыңхыраафы, дәәтәи шыақаны автор дизгылоит (афымта датахны) «шәышыңа зхыңуаз ауафы». Ари атахмада персонаж өңцины

афымтағ дцәрытті атоурыхтә тәкы иманы. Убри ахаты иихәз ауп афымта анағстәи атоурыхтә хтысқә – Аңсны иахнагахъо – адақъақә злаатуа. Үрт убранза еилағоуп, убранза ираңауп иануаҳалак ухәы-үжы қақаза иғыллоит, «аа анаңылбейт ҳапсадғыли ҳажәлари зақа рхыргахъоузен, зақантә ртоурыхтә лахынта ақазаареи ақамзаареи рхәағи инаганы иргылахъоузен» ҳәа, – лоунитә дымқәйпсүчәр ауам зыжәлари зұрынпұсадғыли ҳатыр рыхәйзде ауағы. Аха шәышықәса зхыңтуа ауағы иааиртуа ҳтоурых адақъақә трагедиала иштәугұры, изақараазаалак гәкахарак рытам, ҳажәлар материаллеи псытбаралеи иага ирызтәазаргы ран рыхсадғыл азәгүи иртөм, рхы ақәрыттоит акәымзар. Үс иқан ажәйтәгүи, үс икоуп иахынты. Шевардназе уи ибандеи аинрал қамла Қарқарашвилигү убрахь днарылатданы акғыры рылшом апсуа жәлар рәғапхъя. Үс шакәу аргамаду ирхәоит Аңсны тцеңә доумыжъхақә аибашьрағи иаадырпшуда, алакә ағғызы зыгәрагара уадағу афырхатцаrei иҳағсұхью аамтақә раан ҳажәлар Анцәа иритаз рыхсадғыл Аңсны ңұза ҳақәттарыла ишырыхъчози. Арт афактқәа аға хәымга өфра дызмырпо роуп.

Апоемағ автор иңәригас атахмада (алирикатә фырхатда иарғажәғаны ивагылу, иғашеи злеиҳәо) аидысларағ аамтала иацахаз, ихъатызы ҳайбашыцә гәымшәақә ргәи шытызхша, өзіншіл ажәыларахь ирыпхъю, амилағ ағәадуура рызто, ртоурых адақъақә аазыртуа иажәабжы алагоит абас:

– Дад ашъхақәа ахъзаалои амшын,
Пұша ахъышәышәу өә тәылаки еиңшым.
Аңғыя алихуазма ихазын анцәа;
Реиха уағы иахыниттуа шықас-раңаа.

Аха абзия, ұғым, зегъ рыбла дхуп,
Апшұза зегъы дрымазар ртахуп.
Бжъ-мшынк ирыр, ирхыт бжъ-шыхакы,
Шақантә ихақәлахъоузен ара ұлоукы!

Ари атахмада хаталагы апстазаара ғәғәала иңашәахъоу, кыр збахъоу изхызгахъоу, згәйнкылара бзиоу апсы рхатданы еитеиҳәоит (шәкәйла иңаны ақәымкәа) абипарала ирхамыштықәа, инеимда-аамидо шәышықәсала иаарго Аңсны атоурых адақъақәа, иаазырпшуда ҳажәлар ирхыргахъоу агәақрақәеи афырхатцаракәеи. Үрт митәеиқәаңа ишташәахъазгы, ишырхыргахъоугы бзанты Рыхсадғыл азәгүи инапағы иқалар руамызт. «Аңсуаа еидгыла Аңсазы иқәпон азы, ирыңықәпон: рыйдғыл, рышыхақәа,

рзы! Аңсаа рфырхатцара агера ҳнаргеит. Ҳара ҳақны ишиз: «Ар-мач, ахъз
ргеит!» – ихәоит атахмада ижәлар рфырхатцартә қәпара дазгәдууа.

Аха ус шакәугүү, ари ауағ дзавсуум (атоурых ахата азин инатом)
ҳаптазаара атабыргхата зны-зынла (еиҳа ашәартта ҳантагылоу аамтазы)
ианаахәоз, иатиаауз ҳазмырбазо, шытакъа ҳазгоз ауафы ипсабара
иалоу аңсырақәа – арыцхарахь дкылызгоз – аибатирақәа, аңсахрақәа.
Уи, жәаҳәарада, иахкъон, акы, ашыцира, өбә аматура, ахра акра, амазара
меңгзарахда амазаара аңсадгылгы, ажәларгыры ыргәхъя амкра, қыфла
адгыыл ақәзаара ухәа иреипшкәоу жәпакы. Убас икәз ауаа ирыхъаны
аңсаа жәлар зақантә арыцхара иақәшәахъаа. Абри афымтағы иаарпшу
Баграти (Аңсны аҳас иамаз) уи иашья Дырмити реизықазашъала. Уажәнатә
исхәоит апоет ихы иаирхәо ари тоурыхтә фактуп, амала, амыцхә даламлеит,
атахмада иеитахәарала иахирбоит, Дырмит иқаитказ Аңсны зақа иаэтәз.
Ирыцхара думи абарт аңаахәақәагыы ихархәо:

Уара, Аңсны ах Баграт иашья Дырмит,
Уашья уиззасны бзиак ҳәа умуит.
Уашьеи уареи шәеимфаламхаз, таны,
Аха ишуҳәара, иахароузеи Аңсны?

Ихароузеи ужәлар уа узааζаз,
«Аҳамтақәа» рзықауцартә абас?
Иахароузеи уиташыцины азәы,
Аңсны зегъы изахъушуагыы атәы?

«Чархәарала уа абырзен иаара иаанагеит ахтәара-ахыпсаара»,
– ихәоит атахмада игәи ихуя, ихъаагая. Аибашъраан иткәаны иргаз
Наћәапиапхা Мадина лакәзар, дахкәажәхоит ҳәа дышыпшыз, дчархәафы
лыңсадгыыл ахъ дызхытцеит Ҳанум ҳәа лыхъзданы. «Цынаат иашытан иа-
ниаз үцаһаным» – ҳәа лзиҳәоит апоет. Аирониа ататаны Аңсны Ҳаным
лыхъзитцеит. Илнаалагәышъом. Ҳаным ахкәажә ауп иаанаго.

Афымтағы иаабоит Наћәапиапха Мадина зны мчымхарала атәым
дгыыл ағы (Стампыл) инанагаз, нас Аңсны дағаны, дачархәафыирааζаз,
иазықартказ, асқыарцәа лыман дақәлеит, лыңсадгылағы ашыа калыршит,
амшеилага шәзырхызгейт ҳәа дреижъаны. Абартқәа зегъы Аңсны Ҳаным
мшынла лаара, асқыар өтәз ашәындықәрақәа абаахыы раагара апоет ил-
шешит қазарыла рсахъа тыхра. Ажәлар ҳлыркъаңоит ҳәа ишылзыпшыз амитә
италыргылт, ашыа калыршит. Аа икәлаз закәу:

«Аа-а, ачархәара ҳзыруит, аа ҳапсит...»
Игэтишьааганы игон уа ағәи-ти...
Ахәа цүцишәкәа рааниәххыбжыы гон,
Ерцахә ҹапшьа, рыңча, ағәы иагон...

Ари ачархәара Багратиашья (апоемағ излаарпшу ала) Дырмити Ҳаными еиңкаркәәкәаз акәын. Амала ҭурыхла итегеси ари факт ыртабыргызар еиҳа еиғыны. Аа урт ырпсадгыл азы ирылшаз зеиңшроу.

Аңсны үңабон, уажәы алахъ еиқәын,
Ағәы ҭапчыын, уажәы аңысгәы ағәын.
Ажәфакәа нақ-аақ иғыркәдаан
Аблакәагы, тауламызт, итаан...

Игылан ахацәа рыбға пәданы,
Ицион ахәса ылабжыш тәданы,
Убас еиңшын абыргәен ахәычкәен
Ашта интала-нтыңцуан иғәенигәен.

Ари ачархәара иахылғиааз атрагедия Аңсны аңсабарағы ғәгәала иа-
нырит, иүхәар ауазар, ихъаанагартә еиңш.

Ҳазызырғып, иара ахатқы, аңсабара ахатә:

Ашъхақәа гылан рхы ларкәні
Ахааназ еицимкуаз ылабжыш тәданы.
Акызатцәйк – уа алахъ еимарџаҳ,
Ахара ишыңшың ипшуюн Ерцахә.
Амшын акәзарғы:
Амшын гәаангы ижәылөн убас:
«Снапы иқәиргыл дарбан иузаазгаз,
Са дызхызгазарғы ахәагәы згәyz,
Ерцахә изамбазеи уи дзакәыз?!»

Абри ағыза атагылазаашьағ: «Аңсны рыңча, убас алахъ еиқәын, ағәы ҭапчыын, уажәы аңысгә ағәын. Икәмәизт узықәгәиңрахә мчы, иахаңанто иахажыын ашәшшы». Аха, ағәы қаһаны ихырқәақәо иаутәах, уи атениңа рымч әапхъа ақәпараҳы ирыхон. Уажәы зызбахә ҳамоу хараза ица-
хьоу атоурыхтә факт акырзға иақәөнәтүеит апоема анаңцазтәи аамтазы Аңсны зтагылаз, конкретла иугозар 1993 шықаса мартаастәи ажәылара. Урт шықәсыла еиңәыхароуп, интервалла ашәышықәсақәа рыбжыоуп,

аха тәкыла, тәгүлазаашьала, ажәлар рхъаа ала урыхәапшуазар, ҳәарас иатахузei, еизааигәоуп, ғрак еиңтшазшәа цәаныррак иатәыштыроуп. Убри азоуп апоетгы, дзыихцәажәо, ашәйшиқәса атааршәы аћнытә иа-аиго атоурыхтә хтысқәа иацы ићалазшәа, лабәаба ибазшәа, далагыланы ихтынхъаазшәа, аарпшра илзыршаз.

Апоема хзыркәшо атыхәтәантәи апшь-куплетк рәғы автор иааирпшит иатшынгы иаҳирбейт уи амхылдыз еипш еидызкыло аидеятә-сахъаркыратә тәкы хықәкыс иамоу, иихәарц ииҭахыз, насгы иахъатәи аамта уадаф иауаршәаны архъаф ицхраартә, агәалаћара инатартә, ақәпара ду ицо иааирала ишынцәо, ишеиқәхәалахая агәра игартә еипш асимволтә ћазшья аманы.

Атх еикәара ахра анауаз аамтазы (уи зыхъяз ҳайбашьцәа гәымшәақәа марттәи ржәилараан ropyншәаламхареи ићалаз арыцхарақәеи роуп) апоет ихатагы доухатә мчык итсасит, даргәатеит, иғымцәаая гәыгра дук алакта дынҭапшит, дарреиңеит атх еикәара иалығони иаҳаз зматә инапы кны ицоз алашә ибжы. Уи асимволтә тәкы амоуп, аиаира иашъаноуп. Уажәы хрыпхъап дара. Усқан зегы еилкаахоит:

«Уа-а, Аицашыцира – апсуаа зегъ ҳаға,
Уа-а, шәағатыл, амарцъя, хаха!
Уа-а, итсаңышәќа наѓгы ашъапы...
Уатә Абрыскыыл дтәңцуеит аҳапы!

Уа-а, Аидгылара – апсуаа зегъ хтынха,
Уа-а, шәазгыл, амарцъя, хаха!
Уа-а, икәшәыргыл иңүіхъа ашъапы...
Уатә Абрыскыыл дтәңцуеит аҳапы!

Уа-а, Апсны абас акырқәа абахъеит,
Уа-а, ичханы акырқәа ахнагахъеит.
Уа-а, шәанеидгыл – ижәгоит ашәшшы пы...
Уатә Абрыскыыл дтәңцуеит аҳапы!..»

Иаацәылашит. Ибжъ зегы ирыхъзон,
Алашә иматә иеынаипшұуа дцон.
Абىцар ашқа еихон ауаа рнапы...
Уатә Абрыскыыл дтәңцуан аҳапы!..

Исахъаркшәа иухәозар, арт апшькуплетк апоема ахы еикәырхәалеит имытлартә еибадыркуеит апстазаара түхәаптәара шамам убартә еипш

згәеилгара ықоу. Зыҳдырра ҳараку, зеилкаара таулоу алашә дақәыζбонит апсуа зегъ ирағоу, изыхъазаалакгы жәйтә-натә аахыс, ртоурыхтә пұтазасаарағы иркөынчабланы иаая, иахъагы иззымиааиц аиташыцира. Уи чмазара баапсуп, ашыапы ицаңқатәуп, ианыхтәуп.

Алашә ибоит ауағы аҳауа шиғаху еиңш апсуа зегъ ҳтынха ду, ҳәниқәзырхо аидгылара шакәу, усқан амчқәа зегъы ҭацқәымк еиңш еилатқәоит, иғәғәхоит, ақәылағғы дырзиааиуам. «Уа-а, шәазғыл амарғыа, хаха!» хәа, – ибжы атх еиқәара иалығоны игоит ажәлар зегъы арғыхартә, ираҳартә еиңш.

Атахмада лашә идыруеит Аңсны абас, арыцхарақәеи азалымдарақәеи шахтнагахьоу, аха уи бзанты ағәи камҳаң, аға иғәпхъа ашъамхы арсны, ихырқәақәо арыцхашъара иаҳәо имғылаң. Уи идыруан аидгылара ажәлар шейқәнархоз, аиаира шыднаргоз. Аиаираи ахақәитреи символс ирымоу аепостә фырхатça Абрыскыл ихъз баша иғәлаларишәом: «Уатқәи Абрыскыл дұтыцуеит аҳаңы!..» уи аиаира аазго уатқәтәи амш ауп. Арақа апоеттәи атахмада алашәғыы еиқараны иахәапшүеит Абрыскыл итакы, ажәлар рәғы имоу ахъз-апша, уи еиңахара зқәым иааироуп иаанаго.

Апоемазы афада исхәахьоу анағсанғыы иара ахатабзиара ҳаразкуа иреиуоуп марттәи ажәылара (1993) ашъатхъ апоет мышқәак анца, ахтысқәа шыңхаз иахъаптің, настың уи азмырхакәа ҳтоурых атахъғы дылбааны ҳағәйлаирпшит иахъатәи амш иақәғенатыртә. Ииашоуп, апоет илирикатә-тоурыхтә поемағы марттәи ажәылара аанази аибашыратә ҳтысқәа рсаҳья тихуам, апсадғылы ахъчағәа рфырхатça конкреттәла иаанарапшырт еиңш, аха зеиңштәла иғиңдікәи поетикатә еибаркыра иахнарбонит апоезиатә ҳағесахъақәа ақаларақәа ибзианы иаадырпшүеит иқатқәкъяз, ишықатқәкъяз. Апоет зақа дирхәзен абарт ақәаҳәақәагы: «Аат, аҳаҳаи, шәеиңнеи еиңтәгъы!» – ҳтцеиңәа ирыңхъо илеиуан Гәымстәгъы ухәа убас итегъы. Ари ағыза атагылазаашъағы, афада ишазгәастаз еиңш, апсабара ахатагыы аңхыраара ду қанатқоит, избанзар, атәым дахабабарң атахым, даднакылом...

Ааи, Аңсадғыыл аншәарто, ахъчара иазку ағымтақәа, еиңхарақгы саҳъағыратәла иаптқоу еснагы апхъағ аҳауен ази реиңш ииңаху, доухала дзырғәғәо акоуп.

Платон Бебия ипоезиатә, ипрозатә ғымтақәа аттарауаа, акритикцәа, ашәкәыиғаң (иапсуаамғы абрахъ иналатаны) ирыхъзәажәахъеит, ахәшъара рыртахъеит, схы иасырхәағы ықоуп. Сыззаануа, Платон Бебия ирғиамтақәеи иареи ирызкны иғызыңцәа ашәкәыиғаң ҳатала дыздыруа, аус иңизуаз, изааигәаз ргәаанагарақәа, ргәалашәарақәа чыдала идсырғыз, ирымыссыз смонографиағы атып рымоуп. Ус аханатә (Қъаазым Агәмаа изку сышәкәы инаркны) сааует. Избанзар, урт асттиақәа ихадыртәааует,

сышәкәс афырхатса хада ихатара, ихағсахъа, ажәакала, сара исзымхәаз, исзымдыруа иғыңу детальк, сахъақ, хтыск аңыртсоит.

Уажәи ажәе истоит Платон Бебиа дхәычы аахыс ибзианы дыздыруа, атара иңыздоз, еиңирдыруа аңсуа тарауағ Владимир Бабахы-ипа Агрба: «Платони сарен қытак ҳалиааит. Иара Қарақын аҳабла дииит. Уи ашытакх иаб Хәампа нхара Ахыуаа рхаблах диасит. Сара ҳаблала с-Тамқыттәуп. Уи аамтала ижәйтәзатенү тыпхъзуп. Уажәи иахъзуп Махариа рхабла ҳәа. Махариа нхарала Очамчыраға ииасит. Махариа Алмасхан ҳәа дыңан хатса нагак, ҳхабла иенуаз. Иsgәалашәоит санхәычыз аахыс ҳхабла, ҳхабла мацарагы акәым, Кәтол ақытан ңсразааит, чаразааит, еизараазааит, ақыта иазеиңшыз зтаарап ианалацәажәоз иағижызомызт. Ихағсыз ашәышқәсеи а-60-тәи ашықәсекә рзы ипстазаара далтцит. Ипа дыңкоуп иахъагы, дынхонит Очамчыра ақалақ ағы. Платони сарен ҳшенибадырыз: Кәтолтәи ихартәаам абжъаратә школ сталт 1943 шықәса рзы. Сымғашъозар а-3-тәи акласс ағы стәан. Аурок цон, акласс ашә аартны иаағналт ртәафы ҹәйнина ҳәычыки. Артәафы дысгәалашәом. Иаанигәз ахәычы амца иғықәхәхә, илағырзқәа икәааша, дыштәыуоз мөашшо дыңан – абри шәыклассағы атара шәыцицоит, – ихәан, ҳартәафи иарен сымғашъозар уи Ҷыота Тапағәуа иакәын, акы ааибырхәақәан, дынәйләтнү дцент. Иааганы ҳакласс ақны идиртәаз Платон Бебиа иакәын. Уи нахыс ҳшенидтәалаз Кәтол ашкол ҳалгейт. Тамштәи абжъаратә ашкол ағы ҳцара иацаһтәент. Аинститутгы ҳаицталт, ҳагъеицалгейт. Платон Ақәа даанхеит, сара ртәафы Кәтолка срыштыт.

Платон ҝазшьала дхәыч ҭынчын, ҳара аңсшьара минутқәа рзы ҳәибарьиғуа ашта ҳанықәыз, иара акласс ағы даанхон, ма акласс ддәйләтцыргы ҳахәмаррақәа усқак иеирылаирхәуамызт. Есқынгы дөизакын, амцхә дцәажәазомызт, есқынгы акы дшазхәыуаз ғашьомызт. Дышхәычзаз иан дипхеит, уи гәнигон ҳәа ҳгәи иаанагон.

Платон дышқәыпзаз ажәенираалақәа ҭынчында далағеит. Усқан қыртуа школхахъан ҳапсуга школгы, аха аңсуга быйшәеи алитетату реи матәарк аҳасаб ала ҳахысун. Аңсуга литература ағьама ҳзыркыз дреиуоуп ҳашкол ағы ртәафы аус зуаз, иахъа иеиңирдүруа артәафы, апедагогигатә тарадыррақәа ркандидат, апоет Ҷыота Кәатара-ипа Тапағәуа. Аибашърахтә даныхынхә Кәтол ашкол ағы алагартатә классқәа рөү аусура далағеит. Шықәсык аатхъан аңсуга школқәа ақыртуа быйшәала аттарахъы ианиарга, иара усда даанхеит, аха афронт иалахәыз азә иеиңш усда иныжыра ауамызт азы ашкол апионертә организация аиғкаағ итып идиргальт. Ишакәхалазаалакгы аңсуга ҳәычқәа ҭынчында сыйказаара ахәтоуп ҳәа ипхъазаны дақәшаҳатхеит. Даҳагылт апионертә организация. Аха

уи атакы иеихан Ҷьота ашкол ағы иахациркыз аусқә: иеиғикаит ашколхәйкә рхор, иахиртон ашәақә, еиҳарәк аибашыра иазкыз. Үсқан иабағаз апсуа шәақә зығуаз акомпозиторцә. Иара даалаган, аурыс ашәақәен ақырту шәақәен ртекстқә апсшәаҳы иеитаңгейт, апсуа хәйкә рхатәы бызшәала агәйнкылара иаҳа ирзымариоп ҳәа өйтгас иқатданы. Иара ихықәкы хада ҳхатәы бызшәа абзиабара ҳалаазара акәын. Уи адагы ашкол ағы Ҷьота Кәатара-ипа иеиғикаит алитетуратә хеилак. Уа еидикылт аиҳабыра классқә рөғи итәз, үсқан ажәенираалақәа рыфра иалагахъаз: Шьота Чкадуа, Анатоли Ағынцыал, Мушыни Миқаиа иара ҳартгы уи ахеилак ҳалан, хықәкыла Борис Гәыргәлия, Платон, Шьота Кәытниа уи даара ақыбағ змаз ҹәынан, аха ажәенираала афра дақәытын, даға պәтазаара мәфакы ылихит уб. ит.

Кәтолтәи ашкол аус руан артсағцә дүкәа аамысташәаңа Шамил Ҳазарағ-ипа аиҳабыра классқәа рөғи аматематика диртон, Шамил Романипа апсуа бызшәеи алитетуреи: Шамил дыртағытәкъян. Са исгәалашәом уи ауағ мышкы ашкол дагханы ҳәа. Иматәар бзиаңаны идыруан, аурок иәазықамтәкәа акласс ахь дааини сгәалашәом. Иматәар бзиа ибаны, интырхәцааны, итتاаны акәын акласс ахь дшааинуаз. Уи апсуа бызшәеи алитетуреи рахъ имаз абзиабара ахәықәа ҳхх ииасыртә ақатдара илиршент қаза дук иаҳасаб ала. Уи, иаҳа уажәраанзагы ҳәалашәарағы иаанхаз Шамил Тапағәуа Алексеи Тапағәуа, Шьота Басария, нас иаҳфызцәахаз артсағцәа дүкәа Алексеи Сацанаа, Гәли Корсаная уб. ит. ыргетаңдәкъя атып ааникылоит итсағцәа ҳагәкәа рөғи.

Кәтол ашкол ҳаналга аиғызцә Вания Саҙба, Платон, сара ҳталт Тамшытәи абжъаратәи ашкол. Уа иҳархайт ағызцә: Г. Миқаа, И. Гадлиа, Т. Чания, Ш. Шыдания (уи Б. Гәыргәлии шықәсык ҳаңхья Кәтол ашкол иалганы Тамшытәи ашкол италахъан) Р. Қапба уб. ит.

Инамғатәны абра исхәар стахуп Платон апоезия абзиабара изыркыз, уаҳы дхъазырпшыз азәы ихъз. Уи еицырдыруа апсуа жәлар рәғапыц рәниара ахатарнак, ажәенираала аптағы Платон Қыласония иоуп. Кәтол аттара анахтоз Платон иуағыбжара дахысълан, дәаңцәарамызт, ачамгәир иантданы ииҳәоз иашәақәен иажәенираалақәен рхыпша Апсны иаҳырдыруаз раңаен. Уи аштыхъ, 1947 шықәса рзы иашәақәа ртекстқәа, иажәенираалақәа анитцеит Б. Шынкәба. Үрт 1959 шықәсазы апоет итижыз Апсуа жәлар рпоезия зну ашәкәы иагәйлаитцеит. Кәтол агәы данааилак уа иқәшәоз уажәенираалақәа ухазрыпхъа ҳәа иҳәон, иарғыи ибжы ныхтцааҳтцо, дынгыла-аатғыло иажәенираалақәа дырзапхъон. Исгәалашәоит ибзианы Кәтол аклуб ағы, анықәақәа раан, ақегыларақәа анынцәалак иара даақәгылон. Уамашәа ибзианы дрыпхъон иажәенираалақәа. Аизарағы

иңаз зегы ҳаззыпшыз Платон Къаласония иажәенираалақәа ракәын. Иара дыңғылаанза азәгы аклуб ддәылтцомызт. Убри ақара амч аман Платон иажәа, ажәларражәарғиара аңа зыңбыныз, уи ақазшыя зқазшыз.

Платон Бебиагы иртәфы дизыразны уи идуни аниңсах аштахь иаптамтақәа инапы атақа изаагаз зегы еидкыланы хаз шәкәнни итижит а-60-тәи ашықәсқәа рзы (иантыңтыз ашықәс сгәалашәом).

Тамшы аттара анаңдоз Платон инеиужыны ажәенираалақәа рыфра далагахъан. Уи пәтәзарас имаз, уахгы-чынгы дзызхәйциуз апоезия ақәын. Иарбан классу ҳаҳтәаз сгәалашәом, Платон сажәенираалақәа сыманы Ақәа сцанды апоетцәа идсырбонит ҳәа ҳайхәеит. Дук мыртцыкәа иажәенираалақәа ааидкылан дңеит Ақәақа. Ифызыцәа зегы ҳәәы хыт-хытуа иаара ҳазыпшуа жәабжык иаҳзааигарызиеш ҳәа. Хара имгакәа иаргы дааит. Ҳаргы ҳайхыыс-еипысуа, икоузеи, иубазеи, иуархәазеи ҳәа азтараақәа ааиқәхапсент.

– Ашәкәыиофәцәа Рейдгылағы сыйкан, уа дыңқәшәеит А. Цыонуа. Сажәенираалақәа сизрыпхьеит, иғәапхеит, дсабжьеит. Ажәенираала аиғкаашь, артәашь, атакы, атеитпш зегы ишрызхъапштәу сеихәеит. Ираңааны ашәкәыиофәцәеи апоетцәеи урыпхъала, – ихәеит. Насгы сажәенираалақәа пытқ алхны иааникылт, иузажкыпхьюеит ҳәа, – ажәа ситеит. Үсқан Платон иажәенираалақәа акыпхъ рбоу, ирымбоу сгәалашәом, аха Платон убри нахыс хъаҳә-паҳәада апоезия амфаду иара изы ипстазааrahеит. Иахъа уажәраанзагы қәфиара бзиала уи амфа даныланы дааиуеит афадарахъ ихы рханы еихъзарап дааеа еихъзарап нацто.

1954 шыңасазы Платон, сара, Вания Сағба, Руслан Қапба, Иура Гадлия, Гиви Миңаа институт аталарахъ ҳхы ҳархеит. Г. Миңаа дәләт Қартәи аполитехникатә институт. Егырт зегы Ақәа артцаоратә институт ҳәталь. Вания – физмат афакультет, егырт ҳара апшығык – афилологиатә факультет. Ҳұрс ағы 150-ғык ақкәынцәеи атыпхәацәеи. Уи афакультет иалгаз, ҳара ҳқәырс иениуаз зәйрөы апсса күлтүра аизҳарағы рұыбабаа дууп. Уи хаз зщаароуп, ара салацәажәом.

Платон ипоезия иақнны иүхәаша раңаоуп, аха уи аганахъала исыгу үкоуп. Аха статиак ақара сөйт зны, аха Платон ипоезия ахәшъара аганахъала уи иалшаз мачуп. Аус злоу иара иахъа уажәраанзаа ипстазаара зегь здитказ ирғиара аганахъала еихъзарала дааиуеит, саргыы изеиғъасшыоит уи дызну амфа ҳара инагахааит, иғәыхәтәи анцәа дахыигзааит. Ӯзызк иаҳасаб ала абринизеиғъасшыоит».

Платон Бебиа ирғиарамтақәа рөғы иупылоит автобиографиатә мотивқәа маңымкәа. Үс шакәу апоет ихатагы мап аңаикжом, насгы иса-

хъаркыратә ғымтақәа рзы изақараазаалак урт амотивқәа қәнүиушо, ма дырцәыпхашо дықағам. Избан акәзар, акы, еиуеипшым уафытәысатә факторла, хұысла, ағымта иатаху аматериалқәа рыла еибаркуп. Әбагы, урт автобиографиятә қазшы змоу амотивқәа шконкреттәугы ишыреалтәугы апоет азеипштәра злоу, аңтазаарапы итептәу ахағсахъақәа раҳы икылигит, итегезы уазааигәаны иұхәозар, дара зхылтцыз, шытас ирымоу ахәаақәа иртүтцеит, мығахылагыры өзідірбауеит, ауаажәлларатә тәкырыманны ижалоит. Ус анақәха уи иавтобиографияхынта еитаршәа иұхәозар, иааяа ифырхатқәа, апоет изааигәазоу ауаан иарен роуп, иғымтақәа рәғы ахтысқәеи ақаларақәеи зыхтынхъаая, изхызго. Аха, еитасхәоит, урт изақараазаалак архызағ изын мыңхәрак ылан иқам, саҳаркырала еизызаганы, еизышәаганы иқатоуп досу ахьцәырго, ма иаҳыгылу атыпқәа рәғы илтературатә хағсахъақәаны, аха ипстазааратәу типқәаны.

Абригы Платон Бебия ирғиаратә дунеи иатәыштәроу, аоригиналра злоу иқазшы қыдақәа ируақуп. Ииашоуп, азныказ архызағ иғәи иаанағар ауеит апоет идаракәац иатданакуа ртәи, иғымтақәарғ имыңхәушәа, еиҳарал, рағхъатәи ирғиаратә шығақәа анеихигоз аамтазы иапитаз рәғы. Уимоу, иара изкыз статиақәақ ығығы өыпнұхәақәа қартцеит, иаагап агазет «Аңсны қапшы» (август 1961 ш.) ианыз А. Цъенина истатиа назлаз. Аха, аштыхъ иккәза иаапшит (дара ағымтақәа ирыбзоураны) арт зегзы апоет изы акырза зтазкуаз, ахауеипш иитахыз аматериалқәа шракәыз. Насгыы, ихадароу ари аңааға арғиаратә ғасабара иаңтәыммызт, асаҳаркыратә литературағыры икоуижъети зақа түазеи!

Абри хыхъ зызбахә сымоу азтазаарағы абрақа иаазгойт Платон Бебия ихата дшахәаңшуда ҳзырбо зны ҳанеицәажәозтәи иажәақәа: «Сара сирғиаратә мөсөи, сыйпстазаареи, сыйзхылтцызи, исзааигәои, сыйзлагыло ауаан ртәи зхәо амемуартә ғымта, шыуулы-шыуулы ишықартсо еиңш, иаңыстом, изығуам. Уи ақаттара аңсам акәым исхәарц истаху. Мап. Ус еиңш икоу ахшығтак саңыхароуп. Сара ибзианы издыруеит ашәкәығыры ихазгыры дызхатарнаку алтературазгы амемуартә ғымтақәа өзіпсоу ирыңдаркуа. Урт алтература атоурых иадаққақәоуп. Уиақара сзалалои сара сыйзнысыз сыйпстазаара зегзы (сыйзхылтцыз, сзаңзазгы үбрахъ иналацаны), сғымтақәа рәғы уағы ибартә маға-маға иалапсоуп, зсаҳа тысхуа еиуеипшым аперсонажқәеи ағырхатқәеи рдунеиағ икоуп, ирыңуп».

Хәарас иатахузей, диашоуп Платон Бебия анемец поет ду И. Гиоте баша иауиҳәах, ашәкәығыры ипстазаареи ипсадгылы иғымтақәеи рәғы ауп уағы иаҳыбио ҳәа. Избан акәзар, дарбан шәкәығозаалакгыры ирғиамтақәа ижәлари иарен ығытазаареи ипсадгылы роуп ғысис ирхоу, хытхыртас ирымоу.

Платон Бебия ипоезиатә, ипрозатә рәниамтақә арғысынаны, уи дызхылтыз иани иаби, анра изызуз ианпсеи литературатә хағсахъаны лассы-лассы иаҳпилоит. Сара сахъахәапшуала, ари афакт ә-такык рыла еилукаар, уазнеир ауеит дара ағымтақә иуртоу ахшысцак шъатас ирытаны.

Акы, зегы раңхъазагы,apoет дызхылтыз, дзаааз, изааигәо ауаа ирзикыз исахъаркыратә ғымтақә дара ргәалашәара, рхамштра, ҳатыркәтцарапа абицара-ға иатагылоу рызынжъра ауп, изызхәо, иаана-го. Ари ағыза иғәнукуларатә апстазаарағы ақатцарапа, шъардаза тцазкуа усуп, ауағы дахъынтәааяа узырбо афакторқәа ируакуп. Обагы, азнык азы, уахъахәапшуа, аинтимтә қазшы змоу апоетихатә пстазаареи изгәакуоу ауаа рыматацарапа ирызкушәа убонит. Ганкахъала, ус иагышкоуп. Аха даеа ганкахъала уахъахәапшыр, еизыркәкәо, уаргы, саргы, даеа зәгы, идгылтә пстазааре хаха иаҳысуеит, ауаажелларатә тәкы амоуп, аиндивидтә, аинтимтә ҳәақәа ирхысуеит, ажәакала зегы ҳзырхәициш, иғәнахқылаша акака (аби, ани ирхылымтыз уағ дыкәзам, атлагәафара азәгы дтимаазеит) ҳанаҳәоит, ҳхаранапшра иацнатоит, аиҳабы, аитбы бзия иаҳнарбоит, иағаҳтцааша раңдоуп.

Абриәкара салаланы исзырхәаз Платон Бебия илирикатә поема «Ахы уардын» ауп. Хара сцаанза иазгәастоити уи апцан Апсны антыт, нацәақәыла иүхәозар, apoет акыр шықса инеипцынкыланы пшшара (еиха ииашахоит ағымта ғылқәа раңцара дахъцоз ҳәа ҳхәар) дахъцоз, Москва азааигәара икоу ашәкәиофәцәа Рырғиаратә ғоны Переделкино. Насгы, умашәа иубаргы, жәаға мши ацәа итакжаны иофит. Ари афактгы иаҳәоит уи apoет ибағхаттара иатцуо амцашшара зақа амчекак тбаау. Поема дук аамта къаәла афора ахылшаз. Ииашоуп, уи ианиғ ашытхъагы, жәаҳәарада, аус адиулон, ирееиуан, иршшон, ипоезиатә цәаҳәақәа малырк рымамкәа адунеи рбарт азын.

Ишдыру еипш, ашәкәиофы изы еснагь иуадафуп апстазаарағы икәз, ирдыруаз ауағы изкны исахъаркыратә ғымта – ихәычыз, идууз – апцара, насгы уи иара автор изааигәазаз, дызхылтыз ауағы конкретла инысмәа ианазку. Абри атагылазаша шуадафу иныруеит азоуп Платон Бебия ипоема «Ахы уардын» абас еипш икоу ацәаҳәақәа рыла ахы зикуа:

Апа иатәам ҳәа аб изын ацәажәара,
Сшылакфакуаз, сагъшағыз аиғашәара,
Инықәтца-аақәтцауа саазаргь иаҳвандызагы,
Уаҳак иауам, сгәы иацралт иаҳьа амцағы.

Еилкаауп, апоет аидара хъанта датталеит, итакуп, аңсуара аганахъала, маңк ақара игәнааламшәо ахыби ықазаргы, аб иатәоу ажәа ахәара – исахъаркны ипстазаарағы дызхысыз, дызцысыз, ихтынхъааз аарпшра, насгыы нацәақәкыла изызку инеихыхәхәнды азеиңшра аланы, архыағыы ипстазаара ақнитә ихы иадикылаша иара итәйк ибо хағсахъаны ақатцара. Ари, жәахәарада, ағымта хатабзиарала иғәылашәаны иқалар, апоет изын рәниаратә насып дууп, архыағ изын – зегъатам ҳамтоуп. Лакфакрада иаххәар ауеит автор заманаңа илшент акыр шықәса гәытчас имаз, инықәтә-аақәтә иааигоз аидара хъанта атыпдағ үхәнигейт ҳәа. Ус еипш ахәара алкаа ақатцара азин ҳнатоит алирикатә поема «Ахы уардын».

Ағымтағы персонажк иаҳасабала даабоит автор ихағагы, еиҳарал ихәычра ашықәсқәа ирхыысуа, аныдара иғәалазыршәауа, аамтазы «Саб?! – ғыстыр, изхәоз: «Ара сығоуп!» – ҳәа, «Сан?!» – ҳәа ғыстыр, изхәоз: «Ара сығоуп!» ҳәа. Абра сзызуаз, аха исзызуаз анрагыы. Ашәшыы анхылоз лассы исзырбоз анрагыы» – абас апоет ипстазаарағы иаб анрагыы абралы изызуаз азәи иакәнди дахирбоит. Апоема афада ишаҳхәахъоу еипш, автор уи ахыкюа Аңсны антың Урыстәыла Переделкино ауп. Убри ақнитә абримши атып дахәоит ирәниарағ ацхыраареи аманшәалареи иртәрәц:

Уара иуатәоу сыйданаҳәарц ажәа-хаа,
Аурыс зынгыы адәахъы иаҳәоит ашәа-хаа.
Уара суацәажәарц абра зегъ сыйхәауеит».

«Ахы уардын» ағы автор акырза дагәылаланы, насгыы сахьяғыратәла иаҳирбоит аб ипстазааратә нысмә: ипшра, исахъа, иуағра, илаз абағхатәра, имаз анапқазара. Урт раҳитә апоет рағхьаңа зсаҳъа тиҳуа, аеыбға қазарал илаз абағхатәра ауп. Ари даныхәычыз инаркны аеықәтәараабзиабара икит, занаятс иштіхит, аха баша-машала акәымкәа: «Аеы-ұзбара штүхит уара иуңстазаарын, аеы-ұзбара амаңақәа уара иүқазаран», – ихәоит апоет инатшыны. Аха уақагыы иааникылом аб иеыбғақазара, еиҳагыы иухамыштуа асаҳъа тиҳуеит иреалтәу, ихытхәау акәымкәа, апстазаарағы дызлақатәкъяз акы акәны.

Абар уантәи сахьяқәак:

Агәымшәара шуциуа –
ашәарагы уңыпсуан.
Иара ығоны ицион –
уара амгәацәа утсысуан.

Иара ыфоны икон –
уара ағера аанкыланы
Унеиуан рхәеит,
уа акәадыр уангыланы.

Ас еиңш ақатцара аөыбғақазаңә азегытқағыры ирылшом, уи зынасыпху ағәымшәақәен ақазаңәен роуп. Абар даға саҳъакғы:

Аөырхәммарағ гәаран уны иангылақәа,
Уара уган ахь итыңғыңон зегъ рылақәа.
Ахәса хәыңқәағырыблакәа тұдирхахауан,
Ерцахә ағәы уахәан – ахы ифахауан.

Апоет ибжъаинжъзом аөырхәммара иацу ақьабзқәа, аөыбғақаза, икыбағ үнди. Уртқа зегъ дрылақан апоема афырхатқағы: абаз штырхрағ дарбан уи иматәаз! Алаңышыңғы ибла тәэрышқәа рқәигауан. Идыруан ақазара еснагы ағәыгъыра шатаху, идыруан ағырыша мыйдақәа, ашәыргәйнда данақәтәа уи шымчыдахая ухәа убас зақа ықоузен ағыбғақазараз еикәупхъаңаша.

Апоет ифырхатца, мамзарғы иаб арпыс еибага иөыбғақазара, ипшра, исахъа, икәашара ачарақәен аизарақәен рәғы ахәсахәыңқәа рыбла дыхытуамызт, «иҳалиптауа дарбану» ҳәа, – ргәы хытхытуа ипшуан. Ааи, уи чарак ағырына анысыпты изығыағеит, далихит имшапшаран изықалеит. Ларғы иара ишқа зынза илзымдырзоз мыйк лыхеит. Автор урт реибадыршыагы аромантикатә цәа ахатданы апсуара ағәылыжкуа иааирпшит. Реицкәашара ухәару, асас данцоз ақамчы итара (изалхра) ухәару, зегъ рхатә тәкырыманы икәтдоуп – анасып лаша иазхәаны.

Хазызырғып арт еинасыпхарц икоу ағыңғағырыгәкәа ирхәо:

Иңашыатәим дзыткәаз апхәызба қәыпшзагы
«Уа иахъатәи ақәашарағы – машәрызма,
Иахъатәи ақамчы пшзарығы – машәрызма?» -
Абас лхәон, илзымдыруа днызкылаз уа.
«Машәрызам!» – ухәон уарғы уахъылаз уа.
Анағсан апоет иағәеитоугы зынза ииашоуп:
Агаға шәннавалартә
шәа шәеиңыланы,
Аамта абақаз шәеиңәажәо шәеиңшылыланы?!
Шәара шәтеатри шәконцерти – чарақәан,

Псрақәан,
еимтажарақәан,
еизарақәан...
Шәшенибадырзоуп лаңаарзасрак иалакҗан,
Ус акәын усқан,
ус шәразұы иалатдан...

Платон Бебия ифырхатда дынхағи нағоуп, дөйібғақазоуп, инапы ишырхәо еипш ахъы апсоит, зегызы адыруеит. Убри азоуп анхағы дизгәдууа абас зихәоугы: «...Аңтазаарағи азанаатқәа ҳәа иаақоузей, аха анхағы дреиңүп, рхәеит, иаақоу зегь.». Диашоуп апоет. Анхағра иацызго акғызы ығақзам. Уи иааирыхуа ауп зегызы акрахғастан, ҳзырчо. Уи икайтәо апхзы ҳатыр ҳзақәзароуп. Атауд Чачба Шабаттың баша иауихәах Нахарбей иа-реи реицәажәрағи абарт ажәақәағы:

Нхағи ҭауди столк ҳаицахатәоит,
Анхаңаа гәыкала бзия ҳарбоит,
Иуаҳаргы, иаачыңа урт рыпхзы афғы,
Иамузозар, ма нақ үфөи нархәы:

Иааурызеи, ркыкахш ауп ҳзаағаз ҳара,
Иаҳмоур қалома, урт ргәбылра.

Азә ҳапсыр, иудыруеит, рхапсыра ба,
Анышә ҳартойт, лағырзыла ҳкәаба.

Ари аиаша лабғабоуп, шамахаңаң акәымзар, апсуа пстазаарағызы ус ићан, анхағы ироль дүззан атааңаарағызы ахәынтқарарағызы. Уи хытхыртас иаман аңыз, ахандеира. Ҳашәкәығызы бзиахә Зәз Дарсалия анхағы изы ишихәаз еипш, апоема афырхатда хада адғыыл ипсы азыцәгъян, уи имачны, заңа итакыз ахъимамыз азын маңара акәымкәа тәамғаҳә қамта дахылқаарыхуаз акәын иаанагоз, иаҳәоз. Уи ашарпсы-еңдәа даңғылан аус иуан, иаҳватәи иусқәа анықаңталакъ драҳатза дыңөон, дтынчын, настыры идыруеит крура бзия ипсынтыры ишаңнацо. Абар апоет иаб анхағы ихағсахъ штихуа: «Жәынгы-ғанғылы анхағы иныха-ныхатәкъян, мап, дығақзам анхағы иеигү дығатәкъям. Ашыңыц шылкоу еипш аматиқәа ирылахан, уара абартқәа зегызы-зегызы урылашкан...» Уи настыпла дешекәшәазгыры рымхәои абарт ацәаҳәақәа: «Насып шкәакәа змазгы уара уакәмыйзи, уғаны ырлашо иғназгызы лара лакәмыйзи».

Алирикатә поема аеенцнахцыпхъаза, игәилтәаауент анхафы ихағ-сахъагы, еилыхха иубоит инапы злакөү ақазара: ашың мҳатәкәа, амхап-қәа, амыстхәағақәа, ауардын, абаҳчааға, ажәакала, дағын анхафы иеидара хъанта ахара. Аха хатә үзбабаала ахандеира анхафы изын насып дуун, агәйрғъара ду ацын. Ус «Шыбыжъаарампын – агәйрғъара ду иатцақуа апа динит!» ҳәа, – ахысыбжъ геит атықъ ҳәа».

Уи акәхеит: Уажә насыпгы змадаз –
уара уақара.
Уажә харагы ипшуадаз –
уара уақара,
Иаха иласхеит уара узтаз аидарагы.
Иаха ихарахеит узғаз афадарагы.
Уқкәйнхан,
аха шытә иқалеит уқәрагы,
Ма изакәзызи иудлаз атакпхықәрагы!

Атәфсаншыап змырзуа атцеи дзауз анхафы анхара-антцыра игәашьамх шарттарыз, агәалақара шинағаз, архыағғыы игәепхартә, ихааза икоу цәаныррак изнартцысыртә, ихағы дааигартә аарпшра илшеит автор. Ус ақатара илзыршаз афакторқәа ируакуп ари аперсонаж апоет изгәакъазоу үағуп. Аха уи ихала мацара иакәым апоет итихуа. Арақа даарпшуп еизыркәкәаны иаагоу анхарауағы иқазшықәа зегы змоу, изнубаалуо ихағсахъа. Ари, сара сгәанала, автор иаҳирбо аб ихағсахъа еиҳагы иханартәаауент, еиҳагы иартцаулойт ажәакала, атипра злуу аңсуа нхағуп.

«Аха үымхеит, бзия нагзагы ығамзаап, ныха-пшыас иумоу – зынзагы иныхамзаап. Анцәа даныцәоу – ағыстаа дыңғаҳәйүазаап: Ашәшы ныхтә – амра архара иақәытцуазаап», – ҳәа апоет иихәо иажәакәа бзирарак ишатәым, анхафы – аб дзеңгәртъяз инасып лаша шеиласыз, иишшәағұхәахаз унарбоит. Ус шакөү дыртабыргуент абарт ацәаҳәақәагы:

Шарпазык,
Инеилымх нырцәа-аарцәыхәа,
Ирзыз о ахәхәабжъ геит артцәа-артцәаахәа;
Апсцәаҳа баша упстазаарагь даламсит,
Уара ухәычы иан убри атх-еикәа далаңсит.
Зызхара еибамбаңыз – упхәыс дрыцҳаҳеит,
Ашъхақәа узқәымгәыгуаз бғаны урытцаҳеит.
Ажәфан лақәни уара убас иуқәытәөн,

Үөырхатданы уғылан,
аха иуқәыхәлон...

Аха аңғыа ахы қәйиннашьазом ақәоит аңсуа жәапқа. Ауеибаҳә дшықоу ауафы знык дшыацәхныслар, итышәынтаалара уадафхеит, акым-кәа-исәбамкәа итаар алшоит игәы зырмачуа, ипстазаара зыркьяғуа арыцхарақәа. Убас дақәшәеит апоет ифымта «Ахы уардын» афырхатагыы. Ифоната зырлашаз ипхәйс даныңсы аштахь рыпстазаара иалтит иаб, хатца ирымаз иаҳәшьа, машәирла акәзаргы дақәшәеит абылра, иқәыццышәаа иңеит инхара-интца... Абартқәа зегъы апоет исахъаркны иааирпшит, настыы уафы иғәатдан инеиртә анхағ нага дзықәшәаз арыцхарақәа даара ихъааигартә еипш.

Аха аб апстазаарахь ихон итәғаншыап – ипа иқазаара. «...Зегъ акоуп: уара упа дупхъон ахара, дгәиргъан дубон – аетәыш хәчы дағаран» ҳәа, – апоет изихәо.

«Ахы уардын» аћны апхъағ ҹыдала илапш адхалоит, дааннакылоит, дархәйциеит, рыцхашьарак изцәйртцеит еибахаз аб ихәычы изы ииҳәо агарашәа. Уи иагъмачзам аа-куплетк ыශоуп, ҭазарылагы еиғартәуп аб иоуп, иапызтаз, изхәо. Мачзак идуцәазаргы, апхъағ сатоумтсан, истахуп абрақа ишеибгуо иаазгарц. Абар ахатагы:

Адрыгә-дрыйгәхәагь итсыуа,
Хзаазаз абри агара акәын.
Аңәа, уаалиеишь умсасуа,
Игәы ртынч агара ҹәын.

...Уан рыцхагъ уаҳа дааզом,
Иҳапсыхәои уи лыдагы?!
Уара, аңхыз хаақәа убаңом,
Иузымхауен аныдагы!..

Дад, сыштұхыр уаб гәрагас,
Сара ахатца уластцап.
Уан лгәыхәптих аңынхәрас,
Сара аз-қашь узығастцап.

Анығәашьақәа ухала иутцап,
Уғылап, үым, укаҳаргы.

Ушъапы кыдъап, ужбы уцап,
Аныда иауам уаҳагы!..

Аөхәә-зы үьеи иусырбап,
Ускәабап акәарағы.
Аматәахәқәагы упсырғап,
Хара ҳабна еиқәарағы.

Сара исылшо зегъ қастцоит,
Ахәанаа ҳахъз тұгароуп.
Сара аөықәтәара усыртцоит,
Үақа са исапұгароуп!..

Са ауардын қастцарц стахын,
Уан рыңда даҳпымхаргы.
Уара иқатқа, уи ауардын,
Иқалоит хыы уардынхаргы!..

Агара тысуан ҳа ххәағы,
Аб иғәы ашәа ҭыхомызт...
Пхызқәак дрылан ахәычы,
Аха иан үя дықамызт...

Ишаабо еипш, еибахаз зысаби дзымпыңаҳаз аб игарашәа – ари иара итәғаншыап иаазарағы ипрограмма ауп. Абрақа ишаҳәо иақәрышәаны ауп ихәычы диаазарц шиғаху, насты Ахәанаа (Бебиаа рхәы ауп арақа зыζбахә ҳәоу) рыхъз тигарц аөыбғақазарағ иара иағигарц. Аай, диашоуп аб. Иара апстазаарағ дызлақо иашъаршәаланы дхәыцуент, зегъ раҧхъагы дынхағ наганы, ахатарағы иланы диаазарц дашътоуп, амала, итахуп гәрагас дыштихыр. Аб усқан зынзагы ихағы иааниумызт згарашәа ихәоз исаби даға қазара дук, иаҳхәап ашәқәығора еипш иқаз шытихуент ҳәа. Уи ағыза ихата ицә-ижы иаламызт, уи апсабара инағаз даға қазаран, убри акәын ипа изын дзыхәоз, далақахарц ииғахыз апсуа ламыси ахатареи наццданы.

Хәарас иатахузен, еибахаз аб иғәы иқажоит, атлағеинш ихаҳаз ағәырға иеенітом, апсыуалагы ихы иатәенишьом, иеирғәғәоит, аха иаалырғыаны дзықәшәаз арыцхара – ипхәыс қәыпш даҳыиңхаз джәагәаны дшамоу, ишхъаиғо игарашәағы иубоит зегъ реиҳагы, асабигы дрыцхайшоит, даныдахеит, анапы ицәигхархәагы дшәоит. Иан дзыпсаҳуа азәгы дышықам.

Аха аңтазаара ауаа қәышкәа ишырхәахьоу еипш, ауафы илахынта из-аанагауа ауадафрақәеи азалымдарақәеи дырғагыланы дыққәлароуп, итаауа арыцхарақәа ихы рыңдаимырхалароуп. Ус адагыы уаҳа псыхәа ыକам.

Апоет ифырхатагы дыриааниа далағеит игәақрақәа. Хәычы-хәычла анхарахъ диасуеит, иегы ғапхъа иалагеит акыркырра, зны дызлагахъаз иуардынгыы ақаттара напы алаикит. Зынза ииашаны изиҳәоит апоетгы:

Хәычы-хәычла упстазара шъақәгылауан,
Ма иумазма ашәымтак баша анықәаха.
Ухаттарпыс дубоназ д-Нарт Сасрықәаха.

Ауафы изааигәоу данипхалак ицәыхъантароуп, акраамта ишъара ақелара. Аха ицәа иадитказ ипхәис дышқәыпшү ақамзаара адунеиахъ даницәцалак акраамта (гәымбылғыбарак, ма абзиабаратақәека злымшо иакәымзар) ихы-ипсы имагәыхъха, дзеинуу изымдыруа, арыцхара ацәа ихыкәекәа дәжалоит. Аха иага ус акәзаргы, аңтазаара ус икоуп ауафы, агәырфа даанаироуп, иапсоу азәы иакәни ижәлар дрылагылазароуп. Ари иханахәо аңтазаара, иага итәгәтасыргы, түхәаптәара шақәым ауп. Иқайттарыз, асаби иаб-гыы агәйлаңаи атахцәеи идмырутқәеит, пхәис дияадыргеит, анышә иартаz ипхәис-пшзәа игәи дтыймтәо дыштазгыы. Ари ахтыс иаб афбатәи ипхәисаагара ичкәын хәычгыы ибзианы игәалашәоит, настыы хаштшыа имамкәа игәйинкыларағ иаанхеит иаб лассы-лассы иихәалоз абарт ажәақәа: «Бара рыцха, бзыпсахуазхәа дыкомуа?!» – уи игәатцағ инханы иқаз абзиабара ақәын изырхәоз.

Апоемағы абарт атыйпқәа – аб өяниттәи ипхәисаагара феийкәафык иреиҳамыз ачара, ахәычи аныпсеи рапхъа реизықазаашъақәа, изықәшәэз абылра, ақәаскыя, аєытра, итаблыз, ипсы злаз иеы, анаты-еилапса иқанатказ ацхыраара ухәа апоет аңтазаара ақнытә иааигаз афактқәа ауафы игәатантә инеиртә, ихбаагартә иқатроуп. Ара зыгера умго, мам-заргыы ихытхәау ҳәа акгыы ықазам, мацара иатыхын илабғебаны иқаз аңтазааратә материал асахъаркра. Апоет уи заманала илшеит.

Апоема «Ахыы уардын» афырхатча хада ишаабо еипш, иңтазаарағы иихигаз амықәмабарақәа, агәақрақәа раңаоуп. Урт азнықаз игәи каҳартә ажынза днаргеит. Абар ихатаа ихазын иихәаяу:

«Аңтазаара!
Избан сара ас сызкыдууқъаз,
Абзия сашытан,
Иарбан цәгъас иузызухъаз,

Мамзар,
табыргны,
сушама спушәаларц,
Ххала иқәыстоз уара убұрың хәың пүжәаларц...»

Аха, уи акы, ихаташьатә қазшы злақаз ала, ипсыңең, згәры қаһауаз, ус аламала, ағәрырға ззиааниуз дреиумызт, иапсуара азин инатомызт уанза днеиртә, өбагыны, уи итәған шыапы – ипа дыған. Уи даағатәын. Ихәкәз иғнаңа иғнанагалаз – сыйфны ҳәа згәры каршәны инеиз – ағбатәи ипхәыс, иухәар ауазар, ипсы дапшәмәхеит, ағстазаарахъ длырыхынхәйт, абжыаңы дызғыз анхара-антцыра, анапқазара, ағылғақазара ухәа зегъы ғыңбарах ибазшәа иғәи рзыхәо, иғәи рызтаны дәлтцеит.

Ағымта антәамтәеи абри адеталығы ирпәтәзааратәны, мңрак аламкәа апоет қыдала даңқлапшны иааирпшит: ҳапхыап иара:

Абас дыштәаз
уи ағәрырға ииаиҙаны,
Ипхәыс дгәаңан,
дааниуа,
дааниуа,
дааиҙаны
Днаидғылан ихәда лнапқәа накәлрыршеит,
Чапшы-хаакгыы ихы-иөи хъантә инакәлрыршеит,
Нас ашьшыхәа лхы-надта иғәышпү ацақъа,
Инапы нага инадылкылт лгәры атақа...
Уи аисшы – еисышыакгыы иеипшымызт,
Иацы ихигаз ағыза уатәи ипеипшымызт.
Имч капсазарғы,
Имачымзарғы иқәрагы,
Иаҳагыы иарғәғөон уи итәкпхықәрагы...

Апоема ақны асахъа тыхуп уи ағырхатца хада ағстазаарағы рапхы насып лаша иманы дшааниуз, акырынтә дшыацәхныслеит, иибаз амықәмабарақәа даара иқар хырситет, аха бзантық зынза ағәкахара иеаимтеит (арақа, жәаҳәарада, ицхрааит итәғаншыап – ипа иқазаара, уи иаағзарағ абынасағала идиз атакпхықәра), нас өапхъа инасып лаша изыгъагеит, ағада ишысқәа еипш, ағстазаарахъ ихеит. Ағымта иацуо – аоптимизмра аидея, асимволра ауа ақынза, хара иаабоит, мамзаргыы автор иааирпшует атыхәтәантәи ацәахәақәа рөи. Зны иаахғап дара, нас аххәа қаҳтап:

...Шъжымтандык ахәйчи дааңшы дындәйлікъазар,

Иара дгәрыртъеит –

аабыкъя зәыр дгәрыртъазар!

Исаикәршаны уа зегы-зегъ пшзараха,

Ауардын-қатца уа ихытәца мацараха

Игылан,

аха ишнеилашра агәгәахәа уа,

Апстазаара дугбы мыцхәи агәаҳәауа...

Иангыны иабгы дааштыхны уи днақәдыштәеит,

Иангыны иабгы рәатцакны ахәи днақәдыштәеит.

Ауардын цон ихалаяу,

ахәи иқәланы,

Иара дангылан ахьы-шәахәа иөықәланы.

Хыихъ иаагаз апоема хзыркәшо ацәаҳәақәа имәашь ирыңубаауеит апхъаф философиятала дзырхәыциу, кыр изтоу, итаулуо ахшығаңдакқәа. Убарт иреиуоуп: акы, апсра иахъкама, даеакы иахъкама ишъацәхыслаз ауағы (анхағы) насыпны, арытъарахъ дгъекъит, атаацәара ғапхъа иапицарц, апстазаара қыаф алиуаарц, нахъхыиза аахыс ихәажжаза иа-ауа ихәыштаарамца имырцәарц. Әбагы, аб – анхағы иқаитказ ауардын ғыц (зны дызлагаз, аха апсра данақәшәа, нақ зымәа иштәеитказ, икаижъыз) ихытәтәа мацараха аштағ иғылаз, ахәйчи ианиба омажә дзыргәртъяз ахәо раңдоуп, асимволтә тәкы амоуп атаацәа зегы рзын. Уи машәйршақә акәзам рәда хәйчи дақәыртәаны, дара рәатцакны ахәи дзакәдыштәз (ашта ихәаргы иазхозар қаларын, аха уи раңәак ибыртүм). Атаацәа рәғи агәрыртъара айт ахра аманы, нас аңагы аныпсагыны реизықазаашья ахътышәынтаалаз, анра изуа дшылааぞо ухазыртсо акоуп. Ари афакт аб изын зегы ирыңкызы акы акәны икан. Насгыны, изгәетазарц ахәтоуп апоема ахы «Ахьы-урдын» ишиашоу ишаҳәо акәымкәа еитарсу ахшығаң шаанарпшуа. Анхағы (аб) иқаитказ ауардын, хәарада, ахьы иауалху (ус иқаитцахъада!) аха иара бзианы икакәкәо ихытәцарада ипшәзәа, иғәгәаза иқаитоуп. Убри ахатабзиара азын ахьы уардын зазумхәарызен! Аха уи атакы арақа мацара иаагылом, иамоуп еитарсны ихәоу даеа хшығаңцаракгыны, дыриаанины, инапқазара уаанза дызғыз дазыгъекъит, итаацәаратә пстазаара тышәынтаалахеит, аңыбаа ибоузаргыны, ихатә махәғала, ихатә хшығла ифны азын, ауаа рзын иқаитказ хәартара аланы ипхъазоуп. Уи анхағы изын насыпны. «Ауардын цон ихалаяу, ахәи иқәланы, иара дангылан ахьышәахәа иөықәланы» ҳәа, – апоет ицәаҳәақәа иаҳдырбоит апа апеиңшхә бзиа иапхъақа ишизыпшу.

Платон Бебия ирғиаратә дунеиағ ирацәоуп абзиабара иазку алирикатә жәеинраалақәа. Урт зегыы изғыдоу, ашыаңқыа злоу, зны икәымшәшүшәу, зны иңбароу, даға зныхгы адунеи еиқаразтәуа, ақашшыа бзиақәеи агәымшәареи, агәағьреи ауағы илазтқо, дыззрыжәуа абзиабара иаххәауп. Апқыағғыы гәхәарыла идиқилеит, акомпозиторцәа акымкәа, ифбамкәа ашәақәа рылышит, ажәакала, аңсуса шәақәа рдунеи иалалт рхатәты ұпрыманы.

Сыззаануа, Платон Бебия илирикатә жәеинраалақәа рөң маца-ра акәзам ауаатәысса рыптаңаарағы амагиатә мчы змоу абзиабара дахъязышәхәо. Уи абзиабара иатқәаз рхағсахъақәа ҳара иаабоит епикатә-лирикатә птамтағты. Ус шакәу артабыргкеит «Ашыаудын шыңыруа ипсүеит» ҳәа иапицаз апоемагы. Итабыргытқәкъаны арақа автор заманала илшеит, (автобиографиатә қазшыа змоу аелементқәа иңшырхырааны, шыатас иқатданы) ипшью абзиабара азышәахәара – аңсы ахътоу, агәы шеисуа аарпшра, апоезиатә шәахәала ағычара. Апо-ет идыреит абзиабара иазкны ажәа ахәара шымариам. Зақа икылкаан нацәақәкыла ихәоузei абзиабара иазку абарт аңәаҳәақәа:

Ауаа ирылауңдауа бағ-чыдоуп,
Ашыыргәйнда хатдан дікатдо.
Уара үәапхъа – зегыы мчыдоуп,
Иткәа иугойт упсы рхатдо.

Алирикатә фырхатца (уи апоет ихата иакәзаргы ауеит) итахытқәйбоуп, иңкәйнрагы амчра ина тоит, дахәлашәарц уи аңәқәырпа, уаха шаанза уи дамырцәаларц, дікъо дама идәыкәзарц. Ус иагыықалеит. Апоема ағырхатца дзеилахауз атагылазаашшы – абзиабара амца аңырпышрәа иңрало, дыпнашәо зныкымкәа, иғынтыымкәа, ихынтыымкәа дтанаргылеит. Дарғәтәеит, дыпнашәеит, атцихәтәан анасып лашахы дқылнагеит. Үанзатәиқәа зегыы репетициак изағызахеит. Цоуп, уақыты иара ишихәо еипш, дабылуеит абзиабара амца, аха изыхқозаалак уи ибзиабара лассы инғылтәауан, ихьшәашәон, иаңы дызғынцәауаз атыпхәцәа рахъ имаз аб-зиабара пшыя.

Арақа, ҳәарада, алирикатә фырхатца ибзиабара анархада замоуаз еилкаа-уп, иаргыы ихәоит «иаҳа-иаҳагы са сышәуан» ҳәа, – дыңкәйнцәан, ибзиабара тышәнимтәалацызт. Абар ғырпштәық, уи бзия иибоз апхәызбеи (азны-каз уигыы дылғынцәауан, аха) иареи шеипыртцыз:

Өнак ҳашнеиуаз, ҳатыр ақетдан,
Ус өсаалтит, лара нтәа:
«Уара, сара сызго уакәзам,
Иғыхтәуп ианықала атәа!..»

«Иғышәх алапқыа агәйдымтәкәа
Иғышәх аҳатыр банды!..» -
Абасгыы ааҳәаны, смыццакҗакәа
Даансыжыт лыфны дганы.

Аха алирикатә фырхатца гхақәак имамкәа дауғахыз, акы, длаңшцәозар ақәхарын, фбагыы, дыццакцәозар ақәхарын, ипшәзә илапшөңиша ташаоз атыпхәцәа рахь иоуз абзиабара иаразнак дарпашашон, дханагалон. Инашоуп, уи азы уеизгы-уеизгы вба дук узитомызт, ағара иахылтца абзиабара иақазшыа чыдоуп арт уи дызлақаз зегы, иацәтәымуп хәа ззуҳәаша акгыы ыікам. Аха ҳфырхатца абзиабара иашатцәкья ианизаа, ианизыгъагъя иара ихата даныпнашәа, данынапш-аапш, апстазаара еиха итауланы данагәйлапш даншәи ауп. Абарт апроцессқәа зегы анихига, ихата ихазы ишихәаз еипш, данах, абыртқал данкылнах зынза дәғыцхараңдаақәгылоит даеа блакы ала дахәапшуа далағеит иғара ашықәсқәа инадыркны дкыдқью, дыргәмтца, дырпашашоу дызмаз аамтатәи абзиабара. Үсқан ҳфырхатца издыруамызт дызмұртынчуа лассы-лассы итаауз абзиабара шаамталағәи. Атыхәтәан ишаабо еипш, уи дтаацәарахеит. Ҳаизызырғып хлирикатә фырхатца.

Иахъа исымоуп сара ачара,
Салалоит уа атаацәара.
Иагысыртауеит үюук ағышшара,
Үюукгыы ағуп ахәацәара.

Ахәацәара иағұғыы, жәаҳәарада, згәи намжо аганахъ иаанхаз, аатра иавахаз ракәхап. Үрт, апоемағ ишаабо еипш, иагымаңзам. Аха арпзыба алкаа қайтцахъеит.

Иагаңшара сымғахытзаргъ,
Схәыцаахыс сылапш зхыз,
Лыбзиабара мцаны исхымсзаргъ,
Лара лышқа сымғахытцит.

Апхъағғы агера игоит ағара иахылтцуа абзиабара иаргәтеиуаз афырхатда насыпла дшеникәшәаз, дыштышәынтаалаз. Уи еилкауп, ххәаатәи амазам. Аха зегы акоуп арпыс иғаратә пәтәзаара иархаз абзиабара ашты-мтақәа иғәтәцағ ишынхаз ақара убоит, аңсы штоу узырдыруа хәнгастақәак рцәаара аапшуюйт. Җоуп, зыптаңаара еилазтаз арпизбен апхәиәзбен ынасып,лаша иапырхагахартә амч амам,иаххәап,иамаззаргъ, аламыс амса акыртә еипш алшара амоуп.

Хрыпхъап апоема атыхәтәантәи аңаҳәақәагъы:

Уара узтоугыбы ибаргәузей,
Уара – абзиабара пшы!
Ма изтауңаша закә гәүзеи,
Думан уңоит умбжъажъя.

Уа узеиңшу ашыаудыноуп,
Уи еснағы ахара ипшуюйт.
Изаҳаракугыбы убри азыноуп,
Ианыпсуагыбы ишыптыруа ипшуюйт.

Ааи, диашоуп апоет. Абзиабара пшы ашыаудын иадкыланы ауп дшаххәаңшуа. Ара ашыаудын аҳаракыра иасимволуп, ипсуазаргыбы ишыптыруа ипшуюйт. Үс анакәха, ипшую абзиабарағы абас ауп ишықоу, уи бзантцы ахы ланаրкәуам, ишыцқоу, ишаҳараку ақазаара атахуп.

Платон Бебия епикатә фымтақәа рығғыбы иубоит итематикатә еилазаара амөхак шытбаау; апстазаара еиуеиңш атқарқәа ишырхысса, иаххәап, арақа иуылоит автобиография шытас измоу алирикатә, атоурыхтә, абзиабаратә, абзазаратә, рөтәтә ртәи зхәо уажәгыбы уштәнгыбы имажәуа азтәаракәа. Насгы апоет ифымтақәа досу дара ртәки рсиужети иқало ахтысқәеи ирышьашәаланы аформақәа рзиңшашааует, ирнаало арифмени аритми еихшәа-еизшәа иртәиртәоит еиттаршәа иүхәозар, аидеина иштәнахуа аидара иаңанакуеит саҳъағырала ифычаны.

Ишдүрү еипш, аепикатә фымтағы, ахтысқәа ираңааны, насгы ртәккәеи рхықәккәеи ихаз-хазны инцәиртцуа аамтазы апстазаара лабәаба ииашаны аарпшарағы асиужет бзия кырза аңанакуеит, ағымта еиланасоит, ашыаб еипш еилартәах иқанаттоит. Ииашоуп, атыхәтәантәи аамтазы асиужет змам, аепикатә фымтақәа еихара алирикатә, ҳпиллоит. Үрт ҳара иаабоит уажәи итахтаауа апоет иғғы. Амала, еиха иреиңш арбану ҳәа апхъағ азтәаара ықәиргылар, атакс уағы ихәар алшоит ахатабзиара асаҳъаркыра

зеиншроу еипш, ажәакала, анапқазара ахынзахараку ала ауп ахә злаушьо. Егирахъ, ҳәарада, аклассикатә поема – бафхатәрала еиҳа архъаф идиқылоит, избанзар, ахтысқә – афырхацәа ирыхтынхъаауен автор иғонуцқатәи гәеибафарақәеи, ихъатракәеи афымта изаагәартәуенит, иғәадырпхойт.

Сыззааниа, Платон Бебия ипоема «Аћама з҃өйтаку ала» ауп. Ари ган-кахъала афантазиахъ ипшуа алакә цәа ахатданы ићатдоу ареалра зылшо акы ауп үхәартә икоуп. Конкретла иугозар уи азкуп апсуа жәлар ртоурыхтә пңтазаарағы трагедия дуны ирзыћалаз амxaцырра атема. Ари атоурых ӡыблара иахкъаз арыцхара – амxaцырра апсуаа ирнатаз ахәра ғәтәа ихъааны изыцрамсua апсуак дыћказам. Ус анакәха, ҳсахъаркыратә литература ианыцхаха инаркны амxaцырра атема иара азы иактуалхейт. Самсон Җанба идрама «Амxaцыр» аахыс дыћкам апсуа шәћәысфык, поетк уи азы ихъычы иду фытак апзыымтцац, дшазыќоу хъаа дус ишимоу аазмырпшыц.

Амxaцырра атема апсуа литература амацарағы акәзам иахыгәцарапу. Уи апсуатцаарағты иактуалтәни икоуп. Иахгәалахаршәап, ҳапсуа ҭарауаф ду Гъаргъ Алықьса-ипа икапиталтә усумта ду «Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия» (өынтә итытит 1975–1982). Абри аусумта ду антың ашытхе ауп амxaцырра ишыћалаз, изыхкъаз, инагзаны ҳхағы иаагаяу ҳаныћала. Уи ашәћәы иахxымдыруаз акыр маза-бгыциқәа аанартит, паса имариацәаны, ҳажәлар жъаны иргазшәа ҳшахәапшуаз акәымкәа. Даеакала иуҳәозар, ҳлитературағы ицәиртцуа иалагаз афымтақәагыбы анырра рнатоит ҳтарауаф ду итцааратә усумта.

Апоема «Аћама з҃өйтаку ала» атәы ҳхәозар, апоет қазарыла илшентабри аполитикатә уени ҳалазырпшуа епизодақәак ҳарбара, аха ахтысқәа рхала «ицәхәыкъантаззә» акәымкәа, итегеси уағ дзырхәыища «ацыфақәа» адгалины исахъаркны аперсонаж ҳадақәа (ахъча, Дыргъејъ) иаарыкәөршаны икоуп апсабарағы уахъ иналатданы.

«Аћама з҃өйтаку ала» асиужет мариоуп: ашъха дыћкоуп ахъча, ирахә иман, амала игәы тынчуп узхәом, иғәхъааигоит агаќа, еиҳарак бзиа иибо апхәызба. Апсабара акәзар, аа изакә ссиру:

Ашъха ҳажәақәа еикәаргыла,
Атх акәа итанаҳәөйт.
Арғаш-затцәык ахра нкыла,
Үрт, агарашәа рзаҳәөйт.

Апоет ифымта атакы аарпшрағы ихы иаирхәоит шыхатәйлатәи атх апсабара ссири, агарашәа зхәо арғашқәа, аетә хыыблақәа реицлабра, ахъы разын шәахәақәа ахрақәа ирыхъзыршо амза хағылаша үхәа убас итегеси.

Апсабара кыр амчуп арғиафы изы. Уи злақоу аңьшъахәқәа ашәкәыфы иңхрааует, иңазара аңаңаа аңнатсоит. Заңа ииашаны ихәози аурис шәкәыфы ду К.Г. Паустовски абарт ажәақәагы: «Природа будет действовать на нас со всей своей силой только тогда, когда мы внесем в ощущение ее свое человеческое начало, когда наше душевное состояние, наша любовь, наша радость или печаль придут в полное соответствие с ней и нельзя уже будет отделить свежесть утра от света любимых глаз и мерный шум леса от размышлений о прожитой жизни».

Платон Бебия ипоема афырхатча ахъчагы ашъха апсабара даргәйтәны дамоуп, иңә-ижкы ианыруеит, иңәалашәарақәа дырғыхоит, уимоу агаڭа рыңхарак шықалаз ала дыррақәак иртоит, иңархәоит ҳәа агәаанагара уоуртә еипш. Абар измыцәо амца зеатан иөхәатәоу ахъча ғызара изызуа ашъха апсабара асахъа штыху:

Амза гылан ахра иахысуан
Ахъы-разын ахъырша.
Арғаш ықәсны ұя итахысуан,
Абжы мтәрсны ицион апша.

Аа даәе сахъакгы:
Ақапқаптывы ахъынчейт атх,
Иаағзом ахарантә абжы.
Иңәеит атх ашъапгы атх,
Сымчра шәыстап ҳәа шыыкъы.
Абри аамтазы:
Ажәфанағы аетә шап-шапуа,
Иағуп, иағуп апхара.
Аетә хыыблақәа ираңлабуа,
Ахъча ихәымца пхоит хара.

Еиҳарак ибла дхымтца дыхгылоуп, игәы дтоуп иғнатада лырлашап, иани иаби лыргәыръап ҳәа дзықәгәыгуа ипсы-хаара изалымхуа ихәаны изтәоу апхәызба. Уимоу, хыбааракгы изцәырцуеит Хырыпс ҳәа азәы дигәалайршәоит. Усгыы қалоит, иңашытәзәм, абзиабара иатәыштроверуп.

Ағымтәғи ишазхәоу еипш, ахъча апхыз баапсы ибоит – аухантәарак дзызхәыцуа ипхәызбеи иареи амшын рыбжъаҳант, еицәызит, дцәырханы дааңшит игәы ҭамғылауа итыңды ицион, идирт ипхыз избиамыз акы ишазхәаэз, ианааша деихеит агаڭа, ирахә ила Дыргъежъ аналы иантданы:

– Үкәышыз, Дыргъежь, сүқәгәйгүеит,
Дыргъежь арахә убла рхыз!..
Иаздыруам, аха иғәбызыгүеит,
Ас аиپыртца затахыз...
Днеиуеит ахъча арфаш дырны:
«Ашъха-лпха сырахә хъчала!..»
Уи мә-харак дшықело дырны,
Днасқанагоит иара ила.

Ахъча ила Дыргъежь апоемағ иаарпшуп хадара злуу персонажны, настыры агээбылра ду атсаны, угээ азыбылуу. Ишдыру еиپш, аңсуа литературағыны уажәшшәтә имачымкәа иаҳпүлоит өзүнчүү дула зсахъя тыху ағынта-абнатә пңстәкәа, ағыгшәйгүәа (аңы, аңада, ала, ажә, аңа, акамбаш, абгахәчүү, абга, амшә, ашъабстә, абнацә). Урт зегъы ашәкәйсөө ифымта-чы иаҳпүлөртүү идирхәо, идиркәто кыр ыкөуп, ихәақәйрүүтүү, настыры идиртцаулот ишшүүзүрүү ахәесахъякәа. Ииашоуп, аңсуа сахъаркыратэ литература шыңгылаанза афада зыхъз схәаз аңстәкәеи аңсаатәкәеи ҳара иаҳпүлоит ароль ду рыманы ҳөчөпчүүтә ҳәамтакәа рөө. Зегъы ҳаркәатцып, иаҳгәалашаршәап Нарт Сасрыкәа ирашь Бзоу. Уи амацара заңа ҳанаҳәоузей. Ус икөуп адунеитэ литературақәа зегъы рөө.

Абриақара сзырхәаз Платон Бебия ипоема аперсонаж Дыргъежь ауп. Избанзар, апхъяс иаликаартә, бзия ибартә асахъя тыхуп, иаарпшуп уи апшәма изы заңа гәйкалар икөуп, иара агаңа – икытатханда аңгъара шыңгалаз иңә-ижкүү инырны, иара итып иаҳын, ирахә «ирхагылан» амчра аанкылан, дшырхагылаша хъчакы.

Апоет иифуеит:

Ахәылбычеха иама иғәарлон,
Инҭацалан нас рытра.
Аб-шытәақәа инарықәмақаруан,
Иааиғааххуан азын дара.

Уаха шаанза атып иакәшон,
Аңәа иамкырц уи зынгыы
Иналаршәни ишуан, ус иақәшон,
Иаха агэы өңгөхөн иаргы.

Аха уи апшәма ахъча данамба, данымай (хымш ипшүн) иштәлан ицеит икытатхан, арыцхара дақәшәазар деиқәннархарц... «Ақыта иналалт, иадырит

ахъча-ла иѣкаѣаз закѣыз. Аха иазымдырит, иаауазырит, абарткәа ѣказцаз закѣ гѣыз!?, – ифуеит автор.

Уи нахыс амитѣ абеит: «кашѣ ғыж-ғыжуа игон абжы»; «Ас азѣы иѳатцахѣи иѳирхуа збахъада?!» ҳәа, – агѣи тѣканы ахѣыблы иқаттәан, уа аѣырхѣа ацгѣи рыцхѣа шѣаѣканы»; «Еитцхѣа аѳаршытра итаиан Мура ахы ашьапкѣа ирынцаны. Иаѣытцхъан уи зѣиз аѣура, иаѣытцхъан уи амч цаны». Игѣытшьаагоу итегъ асахъақѣа ирыцлоит Дыргъежъ агѣи Ҧсаҳны ах-чныза ианаҳагыла нахыс: иѳицѣаауз ахѣыштаара амца ауазажѣа ахѣон: амцахаара идирцѣааз, апстазаара атцихѣтѣа шыртцѣааз, ахѣарақѣа ғажакнны ишыїкаауз, ажѣкѣа рычыргѣкѣа шцоз ипшьаны, аихапсыхѣ злаз атла алаб-жыш тырфыи ишцоз; О, исзыпшузei сажѣымтыеха ҳәа иуазыруаз азлагара, Дыргъежъ иагәалашәоит иара шакѣу ахъча бзия иибоз апхѣызба дизырды-рыз, ибылуаз афыи митѣ шағхѣацѣоз; Угәатцхѣа ғызтцѣааз ан лмыткәмабжъ иғоз убас зегъы абартан иара ахъцоз.

Апоема атцихѣтәантѣи асахъақѣа адинамика атсаны, уарқаыпсычхартѣ иѣкатдоуп. Абар урт раҳытѣ акы:

...Ахъча-ла аакылыххит ага,
Иагъаалаххит аѣаара.
Абла ихгылеит агѣытшьаага:
Еитцақызызқызуан жѣлара.

Рыхкѣа рықәжыны үюук гылан,
Анцѣа дихәауан азѣы...
Инеиуан уа амшын ихылан
Агба-емтцѣаф ага тарцѣы...

Дыргъежъ иабагѣышьеит ианыхѣыцыз иахъаазаз адѣхѣыпш аѣы иғы-
лаз атып, иара ахатами ахъча лара бзия дизырба. «Абра наскья рыфын гы-
лан, ларах дааниуан маӡала. Аласба ыргѣыбзыг, игѣыдкылан, есс, узцозаргъ
уцала!». Иара ахъча дашьтән, дапхъон, уи дгәатеиуан, изгазеи ҳәа ипсаҳы
ҹон». Абас иѣалеит реибадырра, рыйзиабара. Апоетгы баша ихәом: «Мап,
иссируп ахѣычра амишкѣа, иахазырштуагъ ыѣкам мчы».

Убри афонахъы еиҳеит Дыргъежъ, издыруада ахъча уа дынхазар ҳәа.
Аха иабаз зынза даеакуп. Апшѣма дкажыын ихы тапчѣы, иғѣи тапчѣы, ашъя
итцფир ицион. Ала аниба иблақѣа аарла ихтуа ғааитит: «-Дыргъежъ, иуپылоз
дабаќоу... Сыпхა илылгент... уаҳа акгы...»

Дыргъежъ иабеит хѡык шыштаз ишыны, реилахѣашьала (урт րֆызцәа
амбаңызт) иадырит иштәымуааз. Уаҳа настхәа икаршәын ахъча иѣама хѣиш
ашъя ағашәы. Уи акѣхеит:

Абла хәашыит, агәы ҭыпеит,
Игәытшыагахан иңәаит.
Иакڙамызшәа нас иштыпеит,
Аңшәма иќама хәыш шытнаңаит.

Уи нахыс ауп Дыргъежь алаламбатәқәа инрылаңш, ианрылагыла. Урт ахтысқәа автор иаҳирбо еиҳагы иғәытшыагоуп, еиҳагы итрагедионуп. Ухәы-үжы қақаза иаргылартә еипш. Иара иғәааз, зпа зәйрәз алым еиپшха иғъежы-хынхәуа иалан абылреи, ахтәареи, ахыпсаареи эхызгаз ақыта. Иара зегзы абартаң, иара зегзы гәырфас иќанаңдон. Агәаќра быжъ аҳара ауан. Ус алымха итасуеит иазгәакъаз бжыык:

Сиши, убасќан иаафит: – Дыргъежь...
Дыргъежь, арахә... ухынхәы!..
Хтаарым: изыбжыз дадырмашь,
Инеиуан алабжыш тыхәхәы.

Хәарас иатахузei, ала иадыруан ахъча ибжы. Уи акәын алағырӡтыхәхәы изааузгы. Уаҳа изымычхакәа «ацәкәырпара хыла инасын, ахъча-ла ихылеит амшын». Убасќани уа иғәазтаз, амазгәйт иадәағхәалаз ахъча дыхәцәирххо, мчыла дааҳәны өсаитит: «-Са саауеит... уара ухынхәы!..» Автор иқәиргылоит аззаара: «Нас, имцакәан, уи аанхама, есымша ихәатәы ханаңдон?!» Атакгы иара иќаңтоит: «Мап, иағытцак ахъча иќама, ағба иашъталан ицион...»

Абри алагы индәоит ағымта. Апхъағгы ибла ихымџуа ихгылоуп ацәкәырпакәа еиғырфро амшын ихылан инеиуа ағба иашътаζсо ицо Дыргъежъкъы.

Хәарас иатахузei, ҳзыихәажәо апоема, ганкахъала уахәаңшузар алегенда-цәа ахоуп, ихытхәауп, ифантазиоуп ҳәа ззухәаша атыпқәа раңәоуп, иаҳхәәп: ахъча-ла Дыргъежь ипшема агәаќра данақәшәа ағырхатцара иќанаңтаз гәыкала ишизықаз ахы ахъаанарпшыз рәғи. Аха дағағанкахъала, уахәаңшузар, ари сахъаркыратә фымтоуп, автор азин имоуп зсахъа тихуа (дуафума, ипстәума, иғығшәыгума, ипсабароума ма дағақум) сахъатәғырала ианиғычо изырхә-зығынаны арғиаратә фантаzia ҳәа изыштың автортә хытхәағгы наңшыны аласара, аиғыбаара, амала апстазаара табыргхата иақәшәозароуп, уи ахәақәа иртимџуа зароуп. Насгы абраќа кырза атсанакуеит ағымта атематикеи уи зхыысуа аамтеи. Платон Бебия ипоема, исаабо еипш, аңсуга жәлар ртоурыхтә пәтәзаарағы зегзы реиҳа иуағеимшхаран ирзықалаз, ropyсадгыл рчашә дгылкәа

тазырцәйз, иқаптазтәйз, иахъагы ҳамч зырмачу амхаңырра иазкуп.

Сыззааниа, ағымта аперсонаж хада ахъча-ла Дыргъежь ауп. Ипшема агәәкәра данақәшәа иқанатцақәаз, икоу збоит ҳәа иқытакъ данылбаа, ирахә шахъчоз хымш реиҳа ишзымаагылаз, уахъ ишыталаны иишказ, уа иахънен-из, ахъча ағаңәа злеишызыз иқама анаба иштәдааны иағытқакны агәы пжәо ишдәйкәлаз, ағба амшын гәы ихылан ицоз, иара дыштаз анадыр, ибжыы анаха иуузаа еитсаны амшын ишалапалаз, ағба иашытазсо ишцоз ухәа зегъытәкъя иреалтәуп, иқатдәкъян узхәом, устдәкъя ала иазеилымкаар keletalit. Аха ала заңа икәышү абжъара шанаалоу ихадароу ауафы дшаҭаху, уимоу, ахы иқәнаңдар шалшо ҳхәфы иаагар, автор Дыргъежь ахағсахъа атыхрағы ахархәара ззиуа ихытхәаа, ифантазия ҳалапш-ғапшағы иаанхазом, шашәаз, гәрырыз изуеит, ажәакала ари аңтазаарағы иқалаз фактуп ҳәа алкаа қаҳттар ауеит. Ари зыбзоуроу, акы, ағымта бағхатәрала исахъаркны иахъаптоу ауп, өбагыы, уаңа иаарпшу ахтысқәа раңаамзаргы реиштәргылашья асистема иамоу арольгы шыардоуп. Ихпаҳаз, апоема аамта хъантаза – ахтәара, ахыңсаара, абылра зыхтынхъааз ажәлар ртәоуп иаҳәо.

Апоет абартқәа зегъы сахъағыратәла иааирпшырц азын ауафы ихатыпдан персонаж хадас игеит ахъча-ла Дыргъежь. Ауафы дигаргыы ауан, аха автор ус еиңуп, цәаныррала аңхъағ идиқылоит ҳәа дахәапшны иқаитцеит.

Ааи, дагыиашоуп, избанзар, ахъча-ла иқанатдаз ауафы иқаитдо исахъа тихыр, ҳәарада апоема уажәы иамоу аемоциатә цәанырра аңхъағ изнартцысуамызт, иага исахъаркны еиғибааргы.

Аха, еиңасхәоит, «Ақама зәғытқаку ала» атоурыхтә шъата змоу аңтазаара ауп иаанарпшуа. Убри азоуп автор иғымта алегенда ҳәа акәымкәа апоема ажанр изахипхъаazelaz. XIX ашықәсазтәи афранцыз критик ду Ш.О. Сеит-Биов зны ихәахъан: узыпхъааз ағымтағы ицо ахтысқәеи ицәырго ҳағсахъақәеи, аңтазаарағы иқалатдәкъеит, иқатдәкъям ҳәа рыгера ану-га ауп асахъаркыратә ғымта анықала, иангәйлшәа. Избанзар, ус аңхъағ изырхәо сахъатәғырала иаарпшу аңтазаара ауп.

Изхысчәаая, сара пхъағык иаҳасабала Платон Бебиа ипоема «Ақама зәғытқаку ала» аперсонаж хада Дыргъежь иақанатдаз зегъы аңтазаарағы иқалар алшон ҳәа агәра згоит ажәа сахъарк иамоу амагиатә мчы ахархәара бзия иаиоуз иабзоуранны.

Платон Бебиа епикатә пәдамтақәа зегъы (дара уажәазы 23 ыкоуп) арақа сзырхымцәажәеит, иатахынгы иисымбеит, избан акәзар, еилсыргоз, анализ ззызуз агәра ауафы идыргойт, имфашибо иидырбоит уи апоема ажанр иатканакуа (абрахъ абалладақәагыы рхупхъаazelar ауеит)

иғымтақәа раптарағы абағхатәра еицамк шимоу, дышқазоу. Насгъы, хыпхъаңаралагы уи иақара апоемақәа даға апсуга поетк инапы итсымцит, иғны имкының.

Хазхымцәажәаз апоет ипоемақәа «Аζеибафара» (Асовет мчра аагарызы ақәпара иазку); «Ақетағы билгьоит» (пасатәи Ағыныңұтқылатәи еибашьра, қыдала Кавказ аға хәымга иқәңдара атәи аазырпшуда); «Хаа-заа» (афилософиятә хшығозцара таула змоу ауағы, апсабареи апстәкәеи, ағышәйгәеи реизыңқазааша ҳзырбо); «Ағба шкәакәа» (абригъ пасатәи аибашьра атема иазкуп); «Расаң Атсанба» (ашхатәйлеи ашәарыциреи рқыабзқәа ирызку); «Ашыаға» (хапсадғыл ду зхы ақәызтаз Владимири Пачлии ифырхатара иаххәаау); «Ахәыштаара» (автобиографиятә елементкәа змоу, насгъы ахәыштаара амца амагиатә мчы, иамоу аазырпшуда); «Азыхъ» (ағареи абзиабара цөкьеи рзышәахәара иазку, автобиографиятә елементкәа имачымкәа изгәйлоу); «Аматанеира» (уатқәти ағар рлахынтызы агәтүнчимра аазырпшуда, аиаша-табыргеснағы аиаана амазарц азын Анцәа ишіка аматанеира); «Аиаана ашытахъ ақәпара» (Апсны жәлар рұғынұтқылатә еибашьрағ аға хәымга ҳшиааниуз ағәрагара ду алышжы ифу, аха уи ашытахъгы ақәпара шатаху атәи иатшыны изхәо); «Ағынқъбжы» (иаҳхағаз аибашьра хлымзаах иазкуп, қыдала ақәрахыымзақәа, абиғазатқәа итахаз ргәйнқъбжы зныруя) рұғы иаабоит апсуга жәлар ртоурыхтә пәтәзаарағы, нахъхыза аахыс ирыхтынхъаау, иахъа изыргәамтуда, гәйтіхас ирымоу, ирғагылоу, ирыдгылоу, еилашәа-еилатуа аамтеникәшарағ рхатқәа рымч зықәхо, изқәымхо, рымч зықәхогы хырғанырзазымуа, ианрызгәцарамкүа, иреиғсны ианцо, ауағы пәсбарала илоу апсүерәқәа зны-зынла ианыриааниуа үхәа жәпакы. Аха иааизакны иугозар ағырхатқәа хаташьала, дыррала занатла, ишыхаз-хазугы, дунеихәаңшышыланеи гәтакылелі хәтк иташәо ишрзеңнамгоугы, дара зегзырыңғадылырыжелари рхъаа рхъауп, ргәйрғара ргәйрғароуп, ажәакала рыңғайырыңғазыи ирыңғалыуп, ирыңеңғаршоит. Үрт еицәекнырыжелар уатқәти, уатқәаштахътәи ртоурыхтә лахынтыз злеңгъаша аprobлемақәа иразхәыцуенит, идыргәтеиенит. Убри ақнитә ауп апоет ипоемақәа итцуору рғырхатқәа инаңа-ааңаны, илитературатә хәғсахъақәаны апхъағ иғәникилароуп ихағы изаанхо, еиуеипшым ахәицракәа зизәйріргө. Табыргуп, абрақа автор ихағы лирикатә фырхатқа иаҳасабала зыңсы тәйтказ, зсақша тиҳыз ифырхатқәа дымғақәтцағны, дыңхырағны дрывагылоуп, еиҳарак автобиографиятә қазшы змоу илирикатә поемақәа рұғы.

Ағада ишысхәахъоу еипш, Платон Бебиа аепикатә ғымтақәа раптара дамароуп, ибағхатәра иамтаны имарианы ицааниенит. Ус шакеу

дыртабыргуент зегбы раңхазагы инапы итыңхью дара апоемақә. Убри ахыхь, насты схата абри сышәкәи ақны үйдала уртрытсаарағы иқастаң алкаақәеи азгәтақәеи апхыаф итархәо маңзам ҳәа сгәи иаана-гоит апоемақәа рхатбзиара аилкааразы.

Хәарас иатахузей, Платон Бебия епикатә ғымтақәа абасқак иаҳ-гәарпханы ҳзыхцәажәаз, инатшыны ҳаззааттылаз (еилұмыргазгы үбрахь инарылатсаны) ынғұры иубоит агха-пхақәагы, насты дара зегыңтәкъя хатабзиарала еиқарам, ипсілеңеугұры ықоуп акритик Вианор Зантариа ишазгәеитаз еиңш, еиҳаракгы заатәи ипоемақәа рөи. Агхақәа рахь иупхыазар ауент аңтазаара жәынгы ғанғыи иатәыштраны иаая ақыба-зыбақәа ифырхатәа зны-зынла имариацәаны иахырхасабуа. Убри анағсанғы илирикатә поемақәа рөи апоет ихатә биография ақынты аи-аиго, ихы иаирхәо аматериалқәа, ҳәарада, ибзиоуп, ағымта иатаху, иажыу-иацәоу роуп, аха маңк ақара амыцхәра рныңшүеит, далахацәоит, ғбагы, акырцайра еиқәеириует ахтықәа, формалагы ғышылалагы еизаигәоуп, иаҳхәап: «Ацҳа кнаҳа», «Ашыаудын шыптыра ипсүеит» ухәа еита акык-офак.

Сара ағада исхәаз ахшығозцара фактла рыртабыргра, ағырпштәкәа раагара салагом, избанзар, урт ағымтақәа рзы уиақара ибыргәым, иры-моу, апхыаф бзия изырбаз рхатбзиарақәа рнапы рзахшом, ирзыңтәахуам. Цабыргуп, алтература адунеи злақоу ала агха амамзароуп асаҳарькыратә ғымта. Аха гха-пхақәак змам, изқәнымчабло шамахаңзак ақәимзар, ғымтак ықаңам. Ус анақәха, ҳзыхцәажәо апоеттыви ипоемақәа ынғұры иуылмлар ауам, итегер еиғында ззуҳәаша ипсілеу атыпқәа. Аха, еиңасхәоит, уи ақәим аус злоу, ихадароу Платон Бебия иаҳыаужәраанза иапицахью епикатә ғымтақәа ихатәроуп, апсуга поема ажанр аңсымчхара дырғәеит, ҳаамтеңкәшара ахаेңа аадырпшыртә еиңш. Апоема ахъз дууп, акапан амоуп асаҳарькыратә литературағы. Избанзар, В.Г. Белински ишихәаз еиңш «Поэма рисует идеальную действительность и охватывает жизнь в ее высших моментах»¹.

Апсуга поема жанрк аҳасабала аизҳа-зығъарағы, ишаабо еиңш, Платон Бебия илагала дууп, уи ирбенеит, еихеихайт, исахъаркшәа иуҳәозар, иғызы ағәашьамх атцеңеит ҳаңтазаара атабыргхата иагәылғааны. Ари (апхыағыи акритикгы) мап рзаңқуам, ибылгүу литературагатә фактуп. Амана, ҳәыңык ауағы ағәйнамзара инатоит ҳақритика уағтас иаҳынзагы ахъақәенамтың, абжы ахъамыргац. Уимоу, еиңирдыруа апоет, атарауаф Борис Гәыргәлия имонография «Апсуга поема» ақынгыи Платон Бебия

¹В.Г. Белинский. т. VII, изд. АН СССР, Москва, 1955, с. 401.

ипоемақәа зынзаскгыы игәалашәом. Борис Гәыргәлиа зызбахә ҳамоу үйдала аңсса поема ҭызцаауа ишәкәы ҭыңит Ақәа 1974 шықасы. Усқан Платон Бебиа иөхъян, акының рбахъян абарт апоемақәа: «Уа мшыбзиа» (1959-64); «Аҳақ» (1960-1965); «Азейбафара» (1950); «Акәтағы былгьюит» (1961); «Абгақәа рчара» (1968); «Абна алымха» (1970); «Ақама зөйтказу ала» (1971) ухәа убас итегъы.

Абар даеакгыы. Аңсны антытгызы зөымтәқәеи зыхъзи рдирүа апост, аңарауағ Мушыни Лашәрия имонография қаймат «И. А. Коғониа иаптамтәқәеи аңсса советтә поезиағы аепикатә жанрқәа рырғиаре» (урсышшала 1979 ш. Ақәа итыйғыз) ағғызы изақараазаалак рызбахә ҳәам ицәгъазаргыы ибзиазаргыры үрпсы қоуп ҳәагызы ұзаргыы иарбам Платон Бебиа ағада зыхъз схәаз ипоемақәа.

Сгәанала, арт амонографиақәа ағбагыры үрпсабара злақоу авторцәа ирыйымсыр ақәын апоетепикатә фымтәқәа. Иэбан ақәзар, урт изыхцәажәоз, итыйртцаауз ажанр азын литературатә фактқаоуп. Аматәар ҭызцаауа афактқәа дрывымслар ауп. Ус икоуп алитетуратцаарағғы.

* * *

Архызағ автортә хъатцрак аҳасабала ажәа истар стахуп аңсса поет, апразаик, адраматург, актиор Аңсны жәлар рартист хатала сышәкәы афырхатта хада ианыңқәынцәаз аахыс ибзианы еибадыруа, еишыңқәа реиңш еибатаху Рушыни Җыопуа. Ҳазызырышып уи иихәз: «Платон Бебиен сареи жәлак еицаххым, аха еишыңқәа реиңш ҳақоуп. Раңхъаза Тамшытәи абықаратә школ ағыданызба, ҳанеибадыр инаркны сгәи убас исанахәеит: абри ауағ дуғызы бзиахоит, уара уварағы иувагылоу азәи зырхәо иакәны діжалоит. Агәи иунағо ацәалашәара амц азхәазом, иаздырзом. Сара ус сазхәаз, исзырбаз уи иблақәа роуп. Аурыс жәаңқа баша имхәазаап «глаза зеркало души» ҳәа. Сара раңхъаза избаз арпыс тәрәышкәа еинаала иблақәа убри ақара ихалалын, ицқан, иразын, изақараазаалак цәгъара ытқазамкәа, анцәа ду иишаз ауағы ипстазаарағ иатаху иакәны. Абартқәа, ағада еиқәысыпхъазаз зегъы, итептүпши, ихы-иөи лашеи, ибла гәйиккәеи исархәеит, илаңшәфабаны исдирбеит.

Платон Бебиен абиқарык иатәу иара иқелацәеи даараза иуадағыз еилшәа-еилытцуа иқаз аамта ҳагәылсит. Ажәлар ртәыла утқәар, унапағы иааугар, иуңахыр қалоит, аха рбызшәа анырғүх уи еиҳау тәәара қалазом, нас рбызшәа рәғыхны шәхы шәақәитүп ҳәа раҳәара ажәлар рзыхәан имышмыхәлоу аамтоуп.

Хбызшәала аңаңкәара ҳалыхәдааны азин ҳамамкәа, ҳмилаң қъабзқәа, атасқәа ҳарштуа ҳапсадгыл зымпыцазхаларц иалагаз ақыртуа политикатцәа ҳажәлар рдоуҳа апсымчхара ду иамаз рыйхымеит, из-азымииаит, иагъа ҳапсыра рхы иадырбазаргы, иага ус хәымга ҳзениттаркәаңазаргы. Убарт ҳағаңәа ззымиааиз, знапаңы ирзаамгаз амилаң дырхатарнакуп, дыруаңәкуп Платон Бебиагы.

Платон Бебиа ашкол дантаң инаркны запхъаңа арғиараңы абағхатәра иаша зоураны иңаз азәы шиакәыз иныпшушан. Абағхатәра ахата аңаңеңтихраны иңам уи зңәа-жъын пәсбарала иалалаз ауафы иуаажәлари ипсадгыли ихы аткыс бзия имбозар, итахымзар. Платон Бебиагы ихы аткыс ижәлари ипсадгыли бзия ибон азоуп иахъа уи дпоет бзиан, дпрозаик бзианы, деңтагағ шъахәни, амбаз зөңкәйхәхәу публицистны ҳдоуҳатә малкәа зегъы иреиҳаң ҳсаңхаркыратә литература дзатагылаз, дзаиоуз.

Ачамгәыр ҳрахәыңк ахәтәы ақынзәа иахоуп, ачапан ақынзәа даңа рахәыңкы ахоуп. Абант ҳрахәыңк узырхиараны иңаңам абни ачапан ақынзәа иахоуп арахәың заанаң имырхиакәа. Платон Бебиагы убас ауп дышыкоу. Ачамгәыр арахәыңкәа реипш дааурхиеит, аккаңәа (акеөхәа) ачамгәыр еипш ашәа ихәоит. Избанзар, Платон Бебиа қазарас иңоу зегъы илоуп, дрылаңоуп, алаф, асамыркәыл бзианы изхәо уағыуп. Уи аабхьеит иқәгыларақәа раан. Убри ахыхъгы апсы рхатсаны дрыпхьоит иажәенираалақәагы, иара иитәым ажәенираалақәагы убрахъ инарылатсаны. Зегъреиҳа иухамыштуа ухаңы иаанихонитапсуа шәкәйшөөцәа ирыххәааны алаф бзиакәа – алахәөхра зыртсысуа – рыла иқәгыларақәа, рәажәарақәа қатдо.

Ишдыру еипш, алафхәара ҳажәлар рәәптың тә ҳәамтақәа рәңиттә иа-аүеит, атоурых ду амоуп, настыңы зегъытәкәа рымч зыкәхо акы акәым. Уи абағхатәра чыда атахуп, настыңы уи ақазара пшзеи ақазара иашеи атахуп. Мамзар, абығыршәхәа ииашамкәа, анахъгы иңамкәа, арахъгы иңамкәа қазарак алајзамкәа алаф, ажәа ухәар, изхұхәааз дгәааргы, ихы иақәиттаргы аүеит. Платон Бебиа итәы ҳәөзар, уи алаф зхихәаауа ауаа ачын ду имаз атахызаргы, затса изымгәаара, рхатқәагы ишыччо ркьате-иах қнаңтәоит.

Ишдыру еипш, ажәенираалеи ашәеи еиқәйтшаша рымазам, настыңы излеипшым ҳәа акты ыңаңам, ҳәа дук рыбжыласса иубом. Ажәлар иртәу ашәа пәзом, иаанхонит шәшишықасала дара рөңи. Платон Бебиа иажәенираалақәа апсуа композиторцәа ашәа злырххую раңауп. Урт уанырзызырфуа, еснагы ипымтәаңакәа исахаландаз, шыри ҳәа ағәхәара уоует. Урт зегъы уажәы арақа еиқәысыпхъаңом, ҳажәлар ирылатқәаҳьеит,

аха акык-әбак рызбаха сұхәр стахуп: «Атаиа», «Атак», «Рыцха», «Аңсны азы ашәә», «Ѓычи-қәычи», «Шыңарбей изы ашәә» ухәа убас итегесі.

Платон Бебия ахәиаа еипш имекак тбаауп, тқар раңаала рхы еилар-суп. Иаххәеп апрозағ ахшыңтар згәйлоу илаф маңарала ишу ироманқәә, амилаң ахъаа зныңшуа иажәабжықәә, иповестқәә, қазарыла иаптцу ипоемакәә, ибалладақәә. Иахъатәи аамта уадаңза дагәйлапшны иапитказ ипублицистикатә фымтақәә.

Аиңағақәә ртәи ҳхәозар, Платон Бебия дәказаны даапшүеит. Уи аңшәахь ирцәажәахъеит: А.С. Пушкин, М.И. Лермонтов, С. Есенин, А. Ахматова, К. Симонов, Г. Лорка, М. Светлов ухәа убас ираңаоны адунеи иадыруа аклассикцәә рфымтақәә. Җыдала иазгәататәуп ашотланд поет ду Р. Бирнс ифымтақәә иғәцаракны қазара дула аңшәахь ишеитеигаз. Уи азы Д.И. Гәлия ихъз зху Аңсны Ахәынтықарратә премия иатәаршьеит.

Платон Бебия даара ираңаоны аус иуит аңсуа кыпхы ағы. Уи акыр шықәса агазет «Аңсны қапшы» (уажәи «Аңсны»), ахәычтәи журнал «Амцабз» аредакциағы аус иуан. Аңснытәи Ахәынтықарратә шәкөтүйжырта ақны 50 шықәса инарзынаңшуа аус иуан, зны редактор хадас, нас директорс.

Сөйзә гәакъа, сашья Платон Бебия уағык иаҳасабалагы ашъаң иағрамыло, азәи иғәи иалсуа қазымтuo уағуп. Уи ғасабарала усдыкоуп иага қымкыра дәшәаргы аңғыа изхәйцзом, аха дрыңжасшыоит зны-зынла ауаа цыхлымқәә, аңсымтәкәә данрылахо, аха зегъы акоуп иғонутқатәи идоухатә бенарала аиаира агоит.

Платон Бебиен сареи ҳайбадырижытеи 60 шықәса инареиҳаны итит. Убасқан аахыс иаашьтаххыз аиғызареи ҳайашьареи иага мчымхара, мыікемабара ҳташәазаргы имырзқәә иаагоит. Уи сара Қарт атеатртә институт ағы атара аныстыздоз Аимара дцаны ибон, саб инхаратә ускәа рәғы дицхраауан, даанғасуан. Сани саби ҳатыр иқәыртсон, пак еипш бзия дырбон. Уа гәылас джаман Шугъан Ағыныңыз ҳәа нхағ бзиак. Уин Платони абзиабара, ишеиқәлаңаңызгы, рыйжын, еиғеауан.

Шугъан Ағыныңыз сара стынха ду иакәын. Саб ипстазаара даналц ашьтахь, сан шықәсык уа дықәымтит, ишапу еипш, аңәашы аркра, аишәаргылара ухәа аңсы иқә-идас, имартхә қалтсон. Аха ашықәс анынтыә Ақәақа даасымгар сымуит. Лыңсы сакәыхшоуп, лара арахъ лпазатә шсакәызгы, аара лтахымызт, аха лаамгашьас исымааз, лхала дысзааныжы-умызт.

Саб иғны илғатә мнеир ҳәа дшәаны (илғатә феирц азын) есышыны амца еиқәйтсон, ахәлыбылеха иғеиңхөн уатәазы. Абас уи дағын краамта. Ас қазтво агәйла бзиа, ауағ дыр иоуп. Аңсуа ипстазаарағы ахәыштаара амца кырза атсанакуеит, апстазаара тыхәаңтәара шамам иазхәоуп.

Сара пхъафык, шәкәысфык иаҳасабалагы агәра нагзаны изгоит ҳпоет, ҳапрозаик исахъаркыратә рәниамтақәа хлитературатә пстазаарағы апсынтыры ду шримоу, иахъа уажәраанзагы уи имачымкәа (иапсуаамгы убрахь инарылатцаны) ҳакритик ду Хәыхәйт Бәжәба инаиркны иших-цәажәахъоугы, ҳапхъақа итегы ирғиамтақәа жанрла еихшаны ирых-цәажәараны, итыртцаараны, рзыргажәа рхәараны ишықоу.

Платон Бебиен сареи нақ-аақтәи ҳайбаркыра, ҳайбадырра, ҳайбатахра уағышәаратә бзиабарала ирпроуп. Агәрагы згоит уи ҳақанат ышацу, ҳшарғәгәо».

АХҚӘА

Аиахъанта	3
Апқазаара ду амғахәастақәа	6
Хұзынцылтәлатә еибашьра (1992–1993) иазкуажәеинраалақәа	312
Аибашьра аштахътәи ажәеинраалақәа	341
Еиқара-еиқара	373
Платон Бебиен ахәыңқәеи	388
Апоемақәа	429

Руслан Хәанеи-иңа Қапба

Платон Бебиа

Иңстазаареи ирөиамтқақәеи

Актәи ашәкәы

Руслан Хуанеевич Капба

Платон Бебиа

Жизнь и творчество

Книга первая

Аредактор *T. Җаниа*
Акорректорцәа: *Ф. Бытәба, Н. Шъаматқаа*
Асахъатыхөзы *P. Габлиа*
Компьютерла еиқелыршәеит *H. Минаиа*

Аформат 60x90/16. Атираж 300.
Иқатцә. акъ. бғъ. 33,5.
Ағаңапқа №

